

પ્રજ્ઞાવબોધ મોક્ષમાળા

કર્તા-

ડૉ ભગવાનદાસ મનમુખભાઈ મહેતા

એમ. બી બી એમ.

“જેણે આત્મા જાણ્યો, તેણે સર્વ જાણ્યું”-શ્રીઆચાર્યજી

“દાસ એક આત્માર્યનું, બીજો નહિ મનરોગ”-શ્રીઆત્મસિદ્ધિ

હું ડોણું છું ? ક્યાથી થયો ? શુ સ્વરૂપ છે મહાર ખર ?
 ડોના સબધી વગગણા છે ? સખુ કે એ પરિહર ?
 એના વિચાર વિવેકપૂર્વક ચાલ લાવે નો કર્યા,
 તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનના સિદ્ધાત તત્ત્વ અનુભવ્યા - શ્રીમોક્ષમાળા
 મોક્ષ કહ્યો નિજ શુદ્ધતા, તે પામે તે પથ,
 સમજાવ્યો મત્સ્યપ્રભા, મકન માર્ગ નિર્મલ - શ્રીઆત્મસિદ્ધિ.

७४ म
 बवाणीया,
 मूर्तिक पुरिभा
 नि म १६०४

१ विन
 गणको
 येन व य
 नि स १

સમર્પણ .

શ્રેષ્ઠ પ્રભુ મુળ થઈ - સખી ! કેળવે રે' એ રાગ :

ધર્મમૂર્તિ મત જ્ઞાતાવતારે રે,
ધર્મ સંકલના મુચિ અનુસારે રે,
જી ભગવાને ગુરુકૃપા આધારે કે
ધર્મ મૂલ્યો છે એહ આજ્ઞાનુમારે કે જે ધર્મમૂર્તિં
જો જે મુકૂતી તણી જ જયતિ રે,
તે કૌમુદી વિન્ધતારતી જયવતી રે,
તમકળા સોળે કળા વિકસતી રે,
ત મુધાગમ ધારને વગ્ધતી રે જે ધર્મમૂર્તિં
તમાર્થ અમૃતપાન જેણે પોષ્યુ રે,
ધર્મનું સત્તત્ત્વ જેણે રોષ્યુ રે,
રાજચક્ર કરાજ્જમા ઉલ્લાસે રે,
ધર્મ સમર્પ્યો એહ ભગવાન દાસે રે ધર્મમૂર્તિં

ભારતનો જ્યોતિર્ધર

★

અનુક્રુપ

રાજ્યદ્ર ઉગ્યો દિગ્ધ્ય, ભાન્ત ગગનાગણે,
ત્યોતિ વિન્તારતો સૌમ્ય, અખિવ વિશ્વમ કલે
ધન્ય તે દેવ સૌગધ્, ધન્ય ભારતનૂમિ ત્યા,
રાજ કપતરે જન્મે ધન્ય આમ વવાણિયા
ધન્ય તે રાઢજિત તાત, ધન્ય તે માત દેવકી,
ઝાવીશ ઝોગળીસેની, પૂણિ મા ધન્ય કાર્તિકી

ઉપજતિ

મા વાણીઓ આમ વવાણિયાનો,
અપૂર્વ સન રત્નવણિદ્રુ સુન્તનો,
વ્યાપાર રત્નપીનો અનન્ય,
કરી લલ્યો અતમવાલ ધન્ય
રાષ્ટ્રપિતા ભાન્ત ભાગ્યધાતા,
ગાધી મહાત્મા જગ જેલ ખ્યાતા,
તેન્ય થ જે પ્રેરણમૂર્તિ વદ્ય,
તે રાજ્યદ્ર સ્તવુ વિશ્વવદ્ય
વસતતિલકા

સાક્ષાત્ સરસ્વતી શુ આ નરરૂપધારી ?
વાચસ્પતિ અવનિમા શુ ગયા પધારી ?
ઝોવા વિતર્ક જનના મનમા લમતા,
શ્રી રાજ્યદ્ર વચનામૃતને સુણતા

★

માલિની

અપ્રતિમ પ્રતિભાથી પૂર્ણ શ્રી મન્યદે,
અમૃતમયો પ્રમારી જ્ઞાન જ્યોત્સના મુછદે,
તદિ મુજન ચકોરા ન્દાર્ધ આનંદ પામે,
મુનન કુમુદ ડંગ પૂર્ણ હ્રોધ જામે ૭

નન્દાકાન્તા

બા ધાવન્થા મહિ મન્ત્રુ ડા બાગો સવગ રેગે,
જેને જાતિ-મરણ ઉપલ્પુ પૂર્વ જન્મો જ રમે
એવી એવી અનિ બહુ ધર્મ કર્મના બધ રટયા,
નૂટયા જ્ઞાનાવલુ પડ્યા જ્ઞાન અદ્વર કુટયા ૮
જાત ય આત્મા વિત્તુ પગિલમે તત્ત્વમન્દાવારી,
તત્ત્વોદ્યોધે લધુ વય છતા વૃદ્ધ જ્ઞાનાવતારી
ને ભાવતો જિન ન્વર્ડેપને ભાવિતા મા મન્દા મા,
આરોગ્યો આ અર્ધેય પદની શ્રેણિએ દિવ્ય આ મા ૯

માલિની

જ્ઞાનમુખ પ્રતિભાના એ જપુરે લસતા,
કવિ જ્ઞાનઅવધાની ભાવનાબોધવતા,
દરશન સુપ્રભાવી મૂર્ત્યો જેણે રનાળા,
દિન ત્રણ મહિ વરે મેળમે મોક્ષમાળા ૧૦
પડ દરશન દેવો સાર જેમા સમાયો,
નવનીત શુભઅશ્વિ મધ્યો જેમા જમાયો,
અનુભવસંગા પ્રાપ્ત જે સુપ્રસિદ્ધિ,
અમૃત અવનિનુ તે રાજની આત્મસિદ્ધિ ૧૧

પથ પન્ પઠ ગ્રાધ્યો વીતગગાનુસારી,
 શ્રવણ મૂળ કળાયો જિનનો માર્ગ ભારી,
 ધન દિન લવચર્યો ધર્મ નાચો ઉધાર્યો,
 મુગ્ધવચન અપૂર્ણ દિવ્ય દ્રષ્ટા મુગ્ધાયો ૧૨

વિવન્ ૧ ન્યાતિધારી શ્રીમદ્ અનેગ,
 પ મ મગ્ધ બાળ્યો લોક પુરૂષ કેડે,
 નિન પન્ ન ભેગી ઇન્છના લોક ગાયો,
 જિન પ્રવચન મિન્ધુ બિન્દુમાટી ગમાયો ૧૩

નાનક

તપ તજ્યો રાજ રવિ જગમા,
 મમતા વધ મૌમ્ય જ ગોમ મમા,
 ગુન મગનમર્તિ ગુરુ ભુધમા,
 પન્જમજ મહન (મહન) શુક સમા ૧૪

અનુપ્રુપ

શ્રીમદ્ નાનકોગ પ ૧, ૧૧ જે ભુધવૃન્દને
 ભગવાન દાસ ન વહે, યોગીન્દ્ર નાજ્યદ્રને ૧૫

વશન્થ

સ્વય પમશી સ્વર્કેષે પ્રમથતા,
 સ્વય નદા જે જયવત વર્તતા,
 તે સતના સત મહત્ મહતના,
 શ્રી જન હો મનનદ વદના ૧૬

સર્વમાન્ય ધર્મ

ધર્મો મદ્ગલમુદ્ધિદ્ઢ અર્હિમા સજ્જમો તથા ।
 યા યિ ત નમસતિ જસ્ય ધર્મ મયા મળા ॥ શ્રી ત્વમ્ભનિ
 સારિત્ત જ્વદુ ધર્મમા, ધર્મો નો મા સમોત્તિ જિદ્ધિદ્ધો ।
 સોલ્લગ્ગોહિદ્ધિદ્ધો પરિણામો અપ્પણા દુ મ્મો ॥ શ્રી કુ ૬ ૧ ૧૫૪૧
 જજ્ઞાતિ યદ્દા કામાન્ મયાન્ પા ૨ મનાગતાન ।
 માત્મ-યેપાત્મના મુષ્ટ, સિ ઇત્તપ્રજ્ઞસ્તદ્દાચ્યતે ॥ મીના
 ર્ક વય તુ માર્ગાંડપિ તપા શમપગયણ ।
 તથસ્થામેદ્દમેદ્દેડપિ જલ્પા તીરમાગયત્ ॥ શ્રી ર્ભિભાયાર્થે
 નેન્યમ-તર્મુગ્ગસિદ્ધ, વીતગગા ત્રિયામન ।
 ચે-માવમમલ જ્ઞાતયમ મર્ચ માવયન્ ॥ શ્રી મગવાસિ

હોતમ અનુભવ મલ, ત ન્યમમય વિલામરે,
 વડી છાયડી જ્યા પડે, તે પન્મમયનિરામ કે ન્યાઆનદધનજી
 જાયો તે સધળે એકે, સડા દર્મન એ ૪ વિરે,
 મલ્લ્યાની કૌની ડરી, ન્યાદવાદ મમજા પળ ખરી
 જ્ઞાત મિત્ર મત દેખીએ, બે દિધિનો એક
 તત્ત્વના મૂળમા, વ્યાખ્યા માનો તે
 તત્ત્વડે વૃક્ષનુ, અત્મધર્મ એ મૂળ
 ભાવની મિદ્ધિ ડરે, એ ૪ ધર્મ અનુભા-શ્રીમદ્ ગજવદ્ધ
 મ નિર્મળતા રે જ્ઞાન-દ્વિક તટી, તમજ જીવ સ્વભાવ
 જિન વીરે એ ધર્મ પ્રકાશીઓ, પ્રળા ડ્યાય અભાવ
 શ્રી યશોવિજયજી

વીતરાગ વાણી

વચનામૃત વીનનજના પરમ ગાનના મૃત,
ઓષન ન ભવ ભેજના કાયનન પ્રતિકુળ
મયાની રિનારી માયા સ્વરૂપે મમાયા એવા
નિર્મલ્યનો પથ ભવ અતનો ઉપાય છે

૬૩

ગી એની ગતી ! ત્યાં આત્માને વિમગ્નમય થવ
અનતાગ પદ્ય દ્યો નથી શુદ્ધ, અટિક, ક્ષીણ, અને અ
ઉત્તરવન ગુફન યાનની એલીંગી પ્રવાહરૂપે ની-જેવા
નિર્મલ્યના પવિત્ર વલ્લનોની મને-તમને ત્રિમાસ શ્રદ્ધા નો
એ જ પગમા માના યોગજનન માગમ પ્રયાચના

૬૪

અનત મનલ કાવ જેથી ભરેલી બની
અનત અનત નય નિમેષે વ્યાખ્યાની છે,
સકલ જગત હિતાર્થે છી જાણી મોહ,
તાણી ભવાગ્નિ મોગચારિણી પ્રમાણી છે
ઉપના માખ્યાની જને તમા રાખરી તે વ્યર્થ,
માપવાથી નિજ મતિ મપ્યાં મે માની છે
અહો મનસ્યદ્રુ દ્રુ બાવ ખ્યાલ નથી પામના એ,
મિતેશન તણી વાણી જાણી તેજો જાણી છે

શ્રીમદ્ રાગ

ૐ

પ્રસ્તાવના

“તે પ્રિયલાલનયે મન ચિંતવી નાન વિવેક વિચાર વધાડ,
નિત્ય વિશેષ કરી નવ તત્વનો ઉત્તમ ભોધ અનેક ઉચ્ચાડ,
સશય બીજ ઉમે નહિ અદર જે જિનના કથનો અવધાડ,
રાજ્ય સદા મુજ એ જ મનોરથ ધાડ, થયે અપવર્ગ, દિતારુ
શ્રી મોક્ષમાળા

મોક્ષમાળાની આ લઘુ ભગિનીનો જન્મ ધણી લાખા
ગાળે થાય છે વર્તમાન યુગના અતિગિરિમણિ શ્રીમદ્
ગજચંદ્રે સ ૧૯૪૧મા બાણાવબોધ મોક્ષમાળાની રચના
કરા, અને આ પ્રણાવબોધ મોક્ષમાળાની રચના આ લેખકે
સ ૨૦૦૭મા કરી આમ આ મન્ને મોક્ષમાળાના અતરાલમાં
હામક વર્ષ જે/લો દીર્ઘ મય વ્યતીત થયો છે મોક્ષમાળાના
આર બાગ લખવાની શ્રીમદ્ની યોજના હતી તેમા બાણાવબોધ
મોક્ષમાળા અને તેના ઉપહારરૂપ બાવનાબોધ મોક્ષમાળા એ
બન્નેની રચના તેઓશ્રીએ સ ૧૯૪૧-૪૨મા કરી, ત્રીજા
વિવેચનરૂપ બાગની અષ્ટ યોજના તેમણે નિર્દેશી નથી,
પરંતુ ચોથા બાગરૂપ પ્રણાવબોધ મોક્ષમાળાના પાઠોના નામા
વહીની મકલના (વિષયાનુક્રમણિકા-Index) તેઓશ્રીએ
સ ૧૯૫૬મા પ્રકાશી (શ્રીમદ્ ગજચંદ્ર, પત્રક ૮૬૫-૨) પણ
તે પછી તરતમા-સ ૧૯૫૭મા તે તેઓશ્રીનો દેહાત્મર્ગ થયો.

જેટલી આ પ્રજાવબોધ મોક્ષમાળા તેઓશ્રીના વન્દ સ્વશ્રીકૃત
 લખાવાનું બન્યું નહિ તથાપિ તેજ અરમામા આર્થ દ્રષ્ટા શ્રીમદે
 આ સંબધમા આ લેખકના પૂર્ણ પિતાશ્રી સાથેના સંસાર
 પ્રસંગમા માર્મિક ભવિષ્યવાણી ઉચ્ચારી હતી કે 'જે
 પ્રજાવબોધ ભાગ બિત છે તે કોઈ કરશે' (શ્રીમદ ગજલ
 પત્રાક ૮૦૫) આજે અર્ધશતાબ્દિ જેટલો સમય વ્યતીત થયે
 વાણી બંધે ફલવતી બનવાની મનાવના ઉપગ્રિયત થયે છે, અને
 In the foot-steps of the Great Master તે મહાશુભ
 પગલે-શ્રીમદે સૂચ્યેવ પડેલા નાગોની સંકલના અનુસાર
 આ પ્રજાવબોધ મોક્ષમાળા અથનું અમત કરી
 લેખકે તેમની ભાવનાને મૂર્તિમાન કરવાનો અને તે
 ગૌરણીજને કળપિણી કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો
 આ પ્રથમ લખવા સંબધી તંત્રજ સ્વયંભૂ સ
 તે આ લેખકના હૃદયમા થોડા વર્ષ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયો
 પણ તે વખતે તા માત્ર જો-ગળ પાક લખી તે સંકલ્પ
 ગોળની ઉપમામાથી ગંધા નો અને પડી શ્રીયોગદૃષ્ટિસર
 વિવેચન (બૃહત્પરિકા) આદિ જગત મધ્યલેખન પ્રવૃત્તિ
 તેને નવકાશનો પલ્લુ અભાવ હતો, પરંતુ આ શ્રીયો
 સમુચ્ચય મવિવેચન અથનું પ્રકાશન કાર્ય પૂર્ણ થયે
 ૨૦૦૬ની સપ્ટેમ્બરના મંગલ દિને હવે આ નવા
 કાર્ય મહારે કવું જ એવી અતરંગેચ્છા થતા, તે
 સંકલ્પથી ૮ નવપદ્ધતિન મધુ, અને તે શુભ
 પ્રારભિત થઈ ૨૦૦૭ના આષાઠ શુક્ર પક્ષમીના દિને
 પામી આ મૂર્તિમાન વૃક્ષ બન્યું, જેના ફળપ્રગ્લિષ્ટક
 મધ મુક્ત વાનકેના કંકભગમા આવે છે

મોક્ષમાળા (બાલાવળોવ) જેવો સન્મતિનર્દ આદિનો સમકક્ષ અપૂર્વ દર્શનપ્રભાવકે અથ જ મહામતિ મહાપ્રભાવકે સોળ વર્ષની વયે માત્ર ત્રણ જ દિવસમા પ્રો' ગલીર સુપ્રસન્ન શાસ્ત્રશૈલીથી શ્રુત્યો જનો, તે મોળે જણાએ પૂર્ણ શ્રીમદ રાજચ દ જેવા પ્રજ્ઞાનિધાન પન્મ પુરુષની અનુપમ ક્ષયોપશમ શક્તિ ત્યા ? અને એમની જ નૃત્યિત માર્ગેખાને અનુસરવાની કૃષ્ટતા કળાર આ મહમતિની અતિ અતિ ન્વ પ શક્તિ ત્યા ? ક્યા મેરુ, ક્યા સર્વ ? ક્યા સિન્ધુ, ક્યા બિન્દુ ? ક્યા ભાન્કર, ન્યા ખત્રોત ? 'મદ્ કવિયશ પ્રાધા ગમિત્યા વ્યુપદ્યાન્યતામ'—એ ઠવિ કલિંગમની ઉક્તિનુ તથા 'અરુપશ્રુત વ્રુત્યતા પરિહામધામ' એ શ્રી માનતુંગાચાર્યની ઉક્તિનું અત્ત સ્મરણ વાપ છે તવાપિ 'મહાજનો યેન ગત ન પથા'— મહાજને જે માર્ગે ગમન કર્યું તે માર્ગ એ ન્યાયે—યથાવેશ યથાદેશ યથાપદેશ તે સાધુચરિત્ર મહત્ પુરુષના આદેશ પ્રમાણે ઉદેગ પ્રમાણે ને ઉપદેશ પ્રમાણે, આ લેખકે પણ 'લડથડતુ પણ ગજબચુ ગાજે ગજવગ આથે ડે' એવા અત્તમવિશ્વાસથી આ સાહસ કર્યું છે તે 'વિદ્યમુક્તમદન મયતુ ।

આ પ્રજ્ઞાવમોધ મોક્ષમાળામા નોકાગ્વાલીની જેમ એકસે આઠ પાઠકપ ૧૦૮ મણુજ છે, અને તે શુભ સંખ્યા જાણે પચ પગમેણિના એકનો આઠ શુભનુ મહત્ અમણ કગવે છે આવી મગલમયી આ મોક્ષમાળાના એકમે આઠ પાઠમા ૭૨ પાઠનો સ્પષ્ટ નામનિર્દેશ શ્રીમદ્ભુએ સ્વય પ્રદર્શિત કર્યો છે, અને ચોદ પાઠ મહત્પુરુષ ચરિત્ર માટે, દશ પાઠ ભાગમા વધારાને માટે, ૩ પાઠ હિતાર્થી પ્રશ્નો માટે અને બે પાઠ

સમાપ્તિઅવસરને માટે નિયત ગણવાનું તેઓ ત્રીજે સૂચન કર્યું છે આમ એકસો આઠ પાઠની આ મહત્વનાબદ્ધ થે જતા છે કથા ચરિત્રો મુકવા તેનો નિર્દેશ શ્રીમદે જ્યો નથી, એન્ડે અને યથાયોગ્ય ચરિત્રની ચૂટણી આ લેખકે કરી તે યથાન્યાને મૂક્યા છે અને તેમા શ્રીમદ્ના ગણિતને પણ પ્રસંગોચિત ભાષી મ્યાન માપ્યું છે તે સુધી મજાનોને સમુચિત જ જણાશે પાઠોમા વધાનના ભાગ માટે જે દશ પાઠ અનામત રાખ્યા છે, તે માત્ર દશ પાઠની આ પ મૂકીને પણ મને ધારી જ એકસ થી વિરેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે, તેમજ 'હિનાર્થી પ્રશ્નો' એમ મોઢમ ગીતે ૭ પાઠની યોજતા શ્રીમદે કરી ૪, એન્ડે તે હિતાર્થી પ્રશ્નોની પસંદગી ૫ વામા પણ યથાયોગ્ય વિરેક વાપરવો પડ્યો છે છેવટે સમાપ્તિ અવસરના બે પાઠ રહ્યા છે, તે માટે શ્રીમદ્ની મોક્ષમાળાની શૈલી અનુસાર છે ના બે દુ જા કા થો પાપોભ્યા છે આમ શ્રીમદે સૂચવેલ વિષયમૂલિ (Index) અનુમાર પાઠના મધ્યાગ્ન (Hephding) પ્રમાણે યથામતિ આ એકનો આઠ પાઠનું આવેખન આ લેખકે કર્યું છે

વચમા યથાયોગ્ય ન્યાને ચરિત્રા અને વધાના ભાગના પાઠ મુકવાને નીધ સખ્યાના અનુક્રમમા ફેર પડ્યો હોય તે બલે, બાપી શ્રીમદે પ્રદર્શિત કદેલ મગગ અનુક્રમમા કા પણ ફેરફાર વામા આ થો નથી, એન્ડુ જ નહિ પણ કંઈક રીતે જાગવવાના આ થો છે અને તેમ કરવામા આ છે તે મહેતુક છે કારણકે પ્રજાનિધાન શ્રીમદે આ પ્રનાવજોધ એ પછી એ પાઠના વિષયની પરમાર્થકવાત્મક સંસ્તર

કેવો અદ્ભુત પ્રનાનિશય દાખ થા છે, તનો પગિચય આ લેખકે
 યથાન્વાને અપદ્મ સી જનારેન શિક્ષાપાઠોના પૂર્વાપર મળધ
 પગ્ગી સુદ્ધ વિવેચી વિચયપુ વાયકને થગે પ્રમાણુમા મા મથનું
 કં બાલાવગોધ મોક્ષમાળા કન્તા મોદુ છે તે મકાવણ છે
 બાલાવગોધ પામીને આગમ વધેવા માત્મવિદ્યાથી અર્થે
 પ્રનાવગોધ હોય એન્લે ન્વાભાવિક રીત જ ઉપના ધીગળના
 પુન્તકની જેમ આ પ્રજ્ઞાવગોધનું પ્રમાણ મોદુ જ, અને એના
 પાઠોનુ માપ બાલાવગોધના પાં કન્તા પ્રાય હોદુ કે કવચિત્
 વધારે ગળવામા માન્યુ છે બાકી બાવના અપક્ષાએ તો
 ભાવવાનિધિ શ્રીમદ્દના દૃતિના અનતાથને પણ આ પામી શકે
 એમ ની જ આ પ્રજ્ઞાવગોધના પ્રત્યેક પાઠના અતે નાન્દ્ય
 એક એ પ્રાગમવ્ય (કવચિત્ વધાન) ન્યા છે, જેથી આખા
 પાઠનુ તાત્પર્ય બુદ્ધિઆદ્ય જના પ્રાન જનોના હૃદયમા ન્થિય
 થઈ શકે અને પ્રેમ અગે પગ્મર્થનેરી શ્રી મનસુખનાલભાઈ
 તાગચદ મહેતા નજા શ્રી ચક્રલાલભાઈ સુવાળચદ મહેતાએ
 મિત્રભાવે મદભાવરી વીધવ થમ નાગે આભાગ વ્યક્ત કરે છુ

આ પ્રનાવગોધ મોક્ષમાળા બાલાવગોધ મોક્ષમાળાનુ અનુ
 મધાન હોઈ, માન પદ્મ નાકિ પણ મનન ગ્રવા યોગ પાડય
 પુન્ન તગિડે જે તનુ ઉપયોગિપાડુ તે જ આનુ ઉપયો
 ગિપાડુ છે, અને જે તેનુ પ્રયોજન છે તે જ આનુ પ્રયોજન
 છે એન્લે બાલાવગોધ મોક્ષમાળા અગે તેના સમર્થ કર્તા
 પુરં તેની મુખમુદ્રા-પ્રનાવનામા જે નેકો કીર્તુ વચન લખ્યા
 છે તે સર્વ અત્ર પણ વાનુ પડે છે 'આ ગ્રંથ મ્યાદવા'
 તત્વાવગોધ વ્રક્ષનુ બીજ છે વત્તવિનામા ઉત્પત્ત કરી શકે

અવરોગથી મુક્ત થઈ આત્માની શુદ્ધ સ્વભાવરૂપ સ્વચ્છ અવરોગ
અવસ્થા પ્રગટવી એ જ મોક્ષ આ મોક્ષ જોણ નથી ઇચ્છતુ ?
પણ બધનથી છુટવા પ્રિયે છે તો પત્રી મનુષ્ય કેમ ન
જિંદગી ? અને ભવ એ જ મહા બધન છે એટલે તેથી છુટવાને
પ્રતિબદ્ધ અભિલાષ (અવેગ) ધરતો સુમનુ ઉચ્ચ સંવેગથી
અને અમ્ય અન્નાદથી મોક્ષપુન્યાર્થ શાસ્ત્રી વિના હું જ નહિ

મા ભવગધનના કાળપુરુષ કર્મજીવના તાડી મોક્ષ
પાનનાની લગામ આત્માના પોતાના અધર્મા ન નાખે
દેહાદિ પગલાવમા આત્મજ્ઞાતિ એ જ આ જીવની મોટામા
મોટી મૂલ્યગત ભૂત છે, અને આ અવિદ્યારૂપ આત્મજ્ઞાનિથી જ
અવજ્ઞાતિ ઉપજી છે એટલે આત્મજ્ઞાતિ ઠોડી ટવ ને દેહાદિ
અને નગાદિ પગલાવ પ્રત્યે આત્મભાવ ધરવાની 'નાખાડે,
'પ્રત્યાખ્યાન' કરે, ગગ-દ્રવ્ય-મોહરૂપ વિપરીત ભાવે પરિણ
ભવારૂપ વિભાવ ઠોડી દીએ, તો ભાવકર્મ ન બધાય, અને
તેના નિમિત્ત ગભાને દ્રવ્યકર્મ પામુ ન બધાય અને આ
પ્રકારે ભાવ-ર્મ-દ્રવ્યકર્મનું દુઘટક (Vicious Circle) ત્રીજો કર્મ
બધની માન (Chain) ત્રે આમ આ બધમ કલતા મોડવાની
કેળામ આત્માના હાનમા છે, એ વિભાવરૂપ ભાવકર્મ પરિણામે
પરિણમવાની બ્રેક (Break) દબાવવારૂપ પુરુષાચની
મુખ્યચાવી (Master-key) પુરુષના (આત્માના) પોતાના
ભાવમા જ છે મોહનિદ્રામાથી જાગેલો આત્મા વિવેકજ્ઞાતિ
પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન પામી, વિભાવરૂપ અધર્મને
આત્મસ્વભાવરૂપ સનાતન આત્મધર્મને લજે તો મોક્ષ
સંધેળીમા જ છે આમ કર્મનિબદ્ધ આત્માના (પુરુષના)

પુરુષાર્થનો માર્ગ સદાય સાવ ખુલ્લો પડ્યો. ૭ જીવમિતિ
આદિ જોના બહાના છેડી છે જીવ મત્ય પુરુષાર્થ કરે એવી
વાર છે. આ અનંત ગહિના સ્વામી પુરુષ-સિંહનો (આ માન)
દુકાર કર્મ-શૂભાવને નમાવા માટે બસ છે શ્રોમદ્ ભગવદ્ ગો
વીરગજ ના કરી છે તેમ 'જળ બળે જે આતમા, તબ હામે
રગ' એ જ પુરુષનું પદ્મ પુરુષાર્થત્રેક ઉદ્દોધન છે કે-
'જો પદ્મે પરમાર્થ તો, કરે મત્ય પુરુષાર્થ'
જીવમિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહિ આત્માર્થ."

આ મોક્ષપુરુષાર્થ પી મિદ્ધિનો રત્નત્રયીરૂપ અમોઘ ઉપ
પરમ પુરુષ વીતરાગોએ પ્રદર્શિત થ્યો છે જીવરાગના શિષ્ય
એવા આ વીતરાગોએ આ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-વાનિરૂપ મિ
ન્નાયનનું નિરૂપણ કર્યું છે, -જેનું એવન કંવાધી આત્મા નીરો
બને છે જિનના મૂળમાર્ગરૂપ આ દિ ય નસાયનનો સ વ
ના મવમા મૂળરૂપ ન્હો હોઈ, તેની શાખા-પ્રશાખારૂપ
શિક્ષાપાથેમા સર્વ ત્ર વ્યાપક બન્યો છે -જેવી મોદ પથર
મર્વ સતસાધનનો બોધ કરતી આ ચચાર્થનામા 'મોક્ષમાતા'
સુસુમને મોક્ષપુરુષાર્થની જાગૃતિ ટ્રેરી મોક્ષરૂપ આત્મ
ગિતાનું કાન્હુ ચર્મ પડ્યો! શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની આ
નિર્વાહણરૂપ આ ચતુર્કિચિત મત્પુરુષાર્થ વડે આ 'મોક્ષ
એવી તે આર્ષ દ્રષ્ટાની સૂચક અવિધ્યવાણીનો (Prop
સત્યકાર થવાનું આ લેખક કહી પણ નિમિત્ત બન્યો
તો તેનું આ ત્રયનનું મફતપણું લેખી, શુણ્ણદોષનું હ
ક્ષર જનો અત્ર નિમજ્જન કરી ચિત્તપ્રસરતા અનુભવે
કર્નિજ પૂર્ણિમા ૨૦૦૮ ડે બમનાનદાસ મન સુખભા
પ ચોપાગી રોડ મુનઈ, ૭ એમ બી

વે ધ ડ વ ચ નો

પરમ નિધાન પ્રનટ મુખ આમને, જગત હિ નથી હો મન્ય !
 જોતિ વિના જુઓ ! જગતીશ્વરી, અધ્યાત્મવ પનાય !—શ્રીઆનંદનજી
 પગર જોતા ર ચર્મ તુમે ફરા નિજ ધર ! લહે ૪ ધર્મ !
 જોત નાવ જો રે મૃગ મ્હૂરીઓ, મૃગમત્ પમિન મર્મ શ્રીયજોવિજયજી
 આત્મા આત્મ , હં કલ્પસારથી રાત્ર અશ્વાસ પદ્ય !ઈ પ્રીતો
 શુદ્ધ શ્રદ્ધાન વળી આત્મઅવનળ વિનુ તેદવો ર્થ નિતા કા ન ગીવા
 — ૧૧ વચનજી

જગતને રૂંદે દેખાના અનતનર પ્રવતન મ્ય તેથી રૂંદે રૂંદે
 નથી કમલ પરિભ્રમણ અને પરિભ્રમણ ॥ ૧૭૭૦ ૬૭૭ પ્રત્યક્ષ જ્યાં કે
 એક જો આત્માનુ રૂંદે થાય તમ નવીન કરમા ૧૧ ૧૧
 અનત જનનુ સાદુ વધી ગુંગે અમ ૬ વપુત્વના ૧ મમના ૧૬
 અને તેમ મવામા જ મારી પ્રવૃત્તિ ૭

અનતનાર દેહને અર્થે આત્મા પ્રાપ્ત છે જ દેહ આત્માને
 અર્થે ગળાગે તે દેહ આત્મવિચાર પામવા યોગ્ય નથી સર્વ દેહાર્થની
 કલ્પના છોડી દઈ એક માન આત્માર્થમા જ તેને ઉપરોક્ત કરવો એવો
 મુમુક્ષુ હવે આવશ્ય નિત્ય જોઈએ.

તે આત્મસ્વરૂપથી મહત્ત્વ એવું કંઈ નથી એવા આ તદ્દિને વિષે
 કોઈ પ્રભાવ ના ઉત્પત્ત થયો નથી છે નહીં અને થવાનો નથી ૦ જે
 પ્રભાવ તેમ પૂજ્ય આત્મસ્વરૂપને પણ પ્રાપ્ત ન હોય.—તીર્થ રાત્ર્યદ્રજી

રામ-વરાચનો દેહ ધયો રે, માંહી જોગપણનો છે જીવ
 જકિત ૨૧ જીવ પેગિયા રે એવો કોઈ મેનક શિવ.—શ્રી અમાલમ
 સુદાતમ અનુભો મિયા, સુદ્ધ આન દ્રિગ દોર
 મુખિપથ નાધન થઈ, વા જનન સગ ઔ—શ્રી મના સીતાસ ૭

મૂળમાર્ગ રહસ્ય

- મૂળ માગ્ગ ચાલજો જિનનો ૨,
 ફગે વૃત્તિ અખડ મન્સુખ મૂળ૦
- નોય પુત્રદિની જો કામના રે
 નોય બહાકુ અતઃ ભવદુખ મૂળ૦ ૧
- જો જોને વચનની તુલના રે
 જોજો મોઘને જન સિદ્ધાત મૂળ૦
- માન કહેવું પરમારથ હેતુથી રે,
 કોઇ પામે મુમુષુ વાત મૂળ૦ ૨
- જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની શુદ્ધતા રે,
 એપણે અને અવિરોધ મૂળ૦
- જિનમાગ્ગ તે પરમાર્થથી રે,
 એમ કહ્યું મિદ્ધાતે ખુદ મૂળ૦ ૩
- લિંગ અને ભેદો જો વૃત્તના રે
 દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ ભેદ મૂળ૦
- પણ જ્ઞાનાદિની જો શુદ્ધતા રે,
 તે તો તણે કાળે અભેદ મૂળ૦ ૪
- જો જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો ર,
 મક્ષેષે મુણે પરમાર્થ મૂળ૦
- તેને જોતા વિચારિ વિરોધથી રે,
 સમજામે ઉત્તમ આત્માર્થ મૂળ૦ ૫
- છે દેહાદિથી બિન્ન આતમા રે,
 ઉપયોગી મદા અવિનાશ મૂળ૦

એમ જાણે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી કે,
 ઠહુ જ્ઞાન તેનું નામ ખામ મૂળ૦ ૬
 જે જ્ઞાને કીને જાણ્યું કે,
 તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત મૂળ૦
 ઠહુ ભગવતે દર્શન તેહને કે,
 જેનું બીજું નામ સમકીત મૂળ૦ ૭
 જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
 જાણ્યો મર્વેથી ભિન્ન અમગ મૂળ૦
 તેવા સ્થિત સ્વભાવ તે ઉપરે કે
 નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ મૂળ૦ ૮
 તે ત્રણે અલેદ પારણામથી રે,
 જ્યારે વર્તે તે આત્મારૂપ મૂળ૦
 તેહ મારગ જિનનો પામ્યો કે,
 કિવા પામ્યો તે નિજ સ્વરૂપ મૂળ૦ ૯
 એવા મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવા કે,
 અને જવા અનાદિ બધે મૂળ૦
 ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવા કે,
 ટાળી સ્વચ્છદ ને પ્રતિબધ મૂળ૦ ૧૦
 એમ દેવ જિનદે ભાખ્યું કે,
 મોક્ષમારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ મૂળ૦
 ભવ્ય જનોના હિતને કારણે રે,
 સહેપે ઠહુ સ્વરૂપ મૂળ૦ ૧૧

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

સુભાષિત રત્નો

અપ્પા નદ પેયરણી, અપ્પા મે તુડસામલી ।

અપ્પા વામદુધા ધેણુ, અપ્પા મે નદન વન ॥ શ્રીઉત્તરાધ્યયનમ્

ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનં, નાત્માનમવભાદયેત્ ।

આત્મેય હ્યાત્મનો ય ધુરાત્મેય રિપુરાત્મન ॥--ગીતા

ત્યાલગી આતમા તત્ત્વ ગિન્યો નહિ,

ત્યાલગી સાધના સર્વ જુઠી—શ્રી નરસિંહ મહેતા

જામ જાન્યો નિજ રૂપકો, નામ જાન્યો સખ લોક,

નહિ જાન્યો નિજ રૂપકો, સખ જાન્યો સો દેશ

જિતપદ નિજપદ એકતા, બેદલાવ નહિ કાઈ,

લડા યવાને તેહનો, કહ્યા ગામ મુખ યિ

છો દેહાધ્યાસ તો, તુ કર્યા નહિ કર્મ,

તુ ભોક્તા નહિ નેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તુ ઝે મોક્ષ સ્વરૂપ,

અનત દર્શન જ્ઞાન તુ, અન્યાબાધ સ્વરૂપ

શુદ્ધ પુદ્ગલ ચેતન્યધન, સ્વયંજ્યોતિ મુખધામ,

ખીલુ કહિયે કેતુ ? કો વિચાર તો પામ—શ્રીમદ્ રાજસ

અહમિકો ઘલુ સુદો લમણાણમદો સદાસુધી ।

નવિ અતિથ મચ્છ વિવિધિ અર્ણ પરમાણુમિત્તંપિ ॥

શ્રી કુદકુદાયમ્

સવત સ્થરણનિખરમાનં ચેતયે સ્થપમદં મ્યમિદૈફ ।

નાસ્તિ નાસ્તિ મમ કશ્ચન માદ , શુદ્ધચિદ્ધનમદાનિધિરસિમ્

શ્રી અમૃતસદાચાર

મોક્ષપદે અપ્પાણ ઠયેહિ ત ચેવ શાહિ તે ચેય ।
 તત્થેવ વિહર ણિચ્છ, મા વિહરસુ અણ્ણદમ્બેસુ ॥ શ્રીકુદ્ધદાચાર્યજી
 પદ પચ મુહ્હદ્ધ ધર્મા મૃતમપ્પનુયાતિ ય ।
 શરોરેણ મમ નાશ સધમન્યત્તુ ગચ્છતિ ॥ શ્રી દ્વિભદ્રાચાર્યજી

ધર્મરંગ છગ્ગુ નહિ સાહે દેહ તે છગ્ગા થાય રે શુભ
 સોનુ તે વિભુને નહિ માહે ઘાટ ઘડાનણુ જાય રે શુભ
 શ્રીચશેવિજયજી

અશુદ્ધ નિમિત્તે એ મસૂર્તા, અત્તા ંત્તા પગ્ગે,
 શુદ્ધનિમિત્ત એ જગ ચિદ્ધન, કર્તા લોકતા ધરને - શ્રી દેવચંદ્રજી
 નિશ્ચય વાણી સાભગી, સાધન તજવા નોય,
 નિશ્ચય રાખી લક્ષમા, સાધન કળવા મોય
 દયા શાંતિ સમતા સમા, સત્ય ત્યાગ વૈરાગ્ય,
 હોય મુમુક્ષુ ધન વિષે, એહ મદાય મુન્નગ્ય
 કપાયની ઉપશાંતતા, માન મોક્ષ અભિલાષ,
 બરે એહ પ્રાણી દયા, ત્યા આત્માર્થ નિવાસ
 જિહ્વા રાગ અને વળી દેવ, તિહા સર્વદા માને કલેશ,
 ઉકારીનતાને બધા વાસ, સર્વ દુખને છે ત્યા નાશ
 સર્વ કાળનુ છે ત્યા નાન, દેહ છતા ત્યા છે નિર્વાણુ,
 ભવ છેવળી છે એ દશા, રામ ધામ આવીને વચ્ચા
 શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

અદો ! મનન્તથીયાયમાત્મા વિશ્વપ્રકાશક ।
 ચૈલોક્ય ચાલ્યત્યેવ ધ્યાનશક્તિપ્રમાતૃત ॥ શ્રીશુભચંદ્રાચાર્યજી
 પરબ્રહ્મપરિણામનિદાન, સ્ફુટ વૈચલ્ચિજ્ઞાન રે ।
 યિરચય યિનયવિવેચિતજ્ઞાન, શાંતસુધારસપાન રે ॥ શ્રીવિનયકિન્નરજી

વિષયાનુક્રમણિકા

શિક્ષાપાઠ	પૃષ્ઠ
૧ વાચકને પ્રેરણા	૧
૨ જિનદેવ (કાવ્ય)	૦
૩ જિનદેવ-ભાગ ૦	૪
૪ નિર્મથ	૭
૫ દયાની પદ્મ ધર્મતા	૧૦
૬ સાચુ પ્રાણપ્રપ્ત	૧૪
૭ મહા માહત્વ મહાવીર	૧૭
૮ મૈત્રી આર્દ્રિયા ભાવના	૨૩
૯ સત્યાગ્રહનો ઉપકાર	૨૬
૧૦ પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર	૩૦
૧૧ પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર-ભાગ ૨ (કાવ્ય)	૩૩
૧૨ ાણ મનોગ્ધ	૩૪
૧૩ ચાર મુખશાયા	૩૬
૧૪ જખૂ સ્વામી	૩૬
૧૫ વ્યાવહારિક દુષ્ટોના લેખ	૪૩
૧૬ ત્રણ આત્મા-ભાગ ૧	૪૬
૧૭ ત્રણ આત્મા-ભાગ ૨	૪૬
૧૮ સમ્યક્દર્શન-ભાગ ૧	૫૨
૧૯ સમ્યક્દર્શન-ભાગ ૨	૫૬
૨૦ 'યાત્રિની મહત્તરસુત્ર' હરિભદ્રસૂત્ર	૫૮
૨૧ મહાત્માઓની અસંગતા	૬૦

૨૨ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ	૬૬
૨૩ અનેકાન્તાની પ્રમાણતા	૬૬
૨૪ મનબ્રાતિ	૭૪
૨૫ તપ	૭૭
૨૬ જ્ઞાન-ભાગ ૧	૮૧
૨૭ જ્ઞાન-ભાગ ૨ (કાવ્ય)	૮૫
૨૮ ક્રિયા	૮૬
૨૯ સિદ્ધમેન દિવાકર અને સમતલસદ્ગ્રાચાર્ય	૯૧
૩૦ આરભધગ્નિહની નિવૃત્તિ ૫૭ જ્ઞાનીઓએ આપેલો ધણો ભાગ	૯૪
૩૧ દાન	૯૭
૩૨ નિયમિતપણું	૧૦૧
૩૩ જિનાગમ સ્તુતિ (કાવ્ય)	૧૦૪
૩૪ નવતત્ત્વનું સામાન્ય સંક્ષેપ સ્વરૂપ-ભાગ ૧	૧૦૫
૩૫ નવ તત્ત્વનું સામાન્ય સંક્ષેપ સ્વરૂપ-ભાગ ૨	૧૧૦
૩૬ સાર્વજનિક શ્રેય	૧૧૪
૩૭ ભગવાન નમભદેવજી	૧૧૮
૩૮ સફળતા	૧૨૨
૩૯ દેશધર્મ વિષે વિચાર	૧૨૫
૪૦ મોન	૧૩૦
૪૧ શરીર	૧૩૪
૪૨ પુનર્જન્મ	૧૩૭
૪૩ પથ મહામત વિષે વિચાર	૧૪૧
૪૪ દેશબોધ-ભાગ ૧	૧૪૫

૪૫ દેશગોષ-ભાગ ૨ (કાવ્ય)	૧૪૮
૪૬ પ્રશન્ત યોગ	૧૪૯
૪૭ સરલપદ્ય	૧૫૨
૪૮ નિગ્ધિમાનપદ્ય	૧૫૮
૪૯ પ્રજ્ઞાચર્યનું સર્વોત્કૃષ્ટપદ્ય	૧૬૦
૫ દુઃકરદુઃકરકારી અપૂર્વભદ્રજી	૧૬૩
૫૧ આરાધા	૧૬૬
૫૨ સમાધિ મગ્ધુ	૧૬૯
૫૩ વતાવીય અધ્યયન	૧૭૩
૫૪ મયોગોનું અનિત્યપદ્ય	૧૭૭
૫૫ મહાત્માઓની અનત મમતા	૧૮૦
૫૬ માથે ન જોઈએ	૧૮૪
૫૭ ઉદ્યાદિ ભગ	૧૮૮
૫૮ જિનમત નિરાકરણ	૧૯૨
૫૯ ત્રીશ મહામોહનીય અધ્યાનક	૧૯૫
૬૦ તીર્થંકર પદ પ્રાપ્તિ અધ્યાનક	૧૯૮
૬૧ માયા	૨૦૧
૬૨ પરીપદ્ય જય	૨૦૫
૬૩ વીરવ (કાવ્ય)	૨૦૮
૬૪ ભગવાન નેમનાથજી અને મહાસતી ગણમતી	૨૧૧
૬૫ સંસ્કૃત મૃતિ (કાવ્ય)	૨૧૫
૬૬ પાત્ર પરમ પદ વિષે વિશેષ વિચાર-ભાગ ૧	૨૧૮
૬૭ પાત્ર પરમ પદ વિષે વિશેષ વિચાર-ભાગ ૨	૨૨૨
૬૮ અવિરતિ	૨૨૬

૬૬ અધ્યાત્મ	૨૩૧
૭૦ મ ૧	૨૩૭
૭૧ શ્રીધાલ મન અને મયણાસુદરી	૨૪૦
૭૨ છ પદ નિશ્ચય-ભાગ ૧	૨૪૩
૭૩ છ પદ નિશ્ચય ભાગ-૨	૨૪૮
૭૪ મોક્ષમાર્ગની અવિરોધના	૨૫૦
૭૫ મનાતન ધર્મ	૨૫૬
૭૬ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ પ્રતીતિ	૨૫૬
૭૭ સમિતિ શુભિ	૨૬૩
૭૮ ઈર્મના નિયમે	૨૬૮
૭૯ મહત્ પુરુષોની અનત દયા	૨૭૨
૮૦ 'કલિકાલસર્વશ'	૨૭૫
૮૧ નિર્જીરા કંમ	૨૮૦
૮૨ આકાશા ન્યાનકે કેમ વર્તણુ ?	૨૮૩
૮૩ મુનિધર્મ યોગ્યતા	૨૮૭
૮૪ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ	૨૯૦
૮૫ ઉન્નતતા	૨૯૬
૮૬ એક અતર્ક્યહૂર્તી	૨૯૯
૮૭ દર્શન સ્તુતિ (કા.અ)	૩૦૩
૮૮ ભક્ત ત્રિમૂર્તિ-ભાગ ૧	૩૦૫
૮૯ ભક્ત ત્રિમૂર્તિ-ભાગ ૨	૩૦૯
૯૦ વિભાવ-ભાગ ૧	૩૧૩
૯૧ વિભાવ-ભાગ ૨ [કા.અ]	૩૧૬
૯૨ ગમાન્વાદ	૩૧૮

૬૩ અહિંસા અને સ્વચ્છ દેતા	૩૨૧
૬૪ અ પ શિયિવપણાથી મહાદોષના જન્મ	૩૨૪
૬૫ પારમાયિક ગ્રંથ	૩૨૮
૬૬ આત્મભાવના	૩૩૨
૬૭ ચિત્તભાવના	૩૩૪
૬૮ શ્રીમદ્ રાજચક્ર એક મહાવિભૂતિ	૩૩૮
૬૯ „ „ „ -ભાગ ૨	૩૪૬
૧૦૦ „ „ „ -ભાગ ૩	૩૪૬
૧૦૧ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૧	૩૫૨
૧૦૨ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૨	૩૫૫
૧૦૩ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૩	૩૫૮
૧૦૪ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૪	૩૬૧
૧૦૫ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૫	૩૬૪
૧૦૬ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૬	૩૬૮
૧૦૭ સમાસિ અવસર (કાવ્ય)-ભાગ ૧	૩૭૨
૧૦૮ સમાસિ અવસર (કાવ્ય)-ભાગ ૨	૩૭૩

ૐ

પ્રજ્ઞાવચોદય મોક્ષમાળા

શિક્ષાપાઠ ૧ વાચકને પ્રેરણા

વિવેકી વાચક ! આને આ અથ તમારા કરકમલમા આને છે તે પ્રત્યે તમે પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી અવલોકાજો ! તેમા કથન કરેલ ભાષાને વિચાર-પૂર્વક અવગાહજો ! અને હેય ઉપાદેયનો (ત્યજવા-શ્રદ્ધવા યોગ્યનો) વિવેક કરી પરમાર્થનું પચ્છીકલન કરજો ! એથી કરીને તમને આત્માના અનંત આનંદ શુણ્ણી પ્રસાદી પ્રાપ્ત થશે

મા વિદ્યા યા વિમુક્તય । જેમ વ્યવહારમા તેમ પરમાર્થમા પણ જે મુક્તિનું કારણ થાય તે વિદ્યા આત્મવિદ્યા એ જ ખરી વિદ્યા છે, તેના લક્ષ વિનાની સર્વ વિદ્યા અવિદ્યા છે વર્તમાનમા દેટલાક લોકો અવિવેકી વિદ્યાના પ્રમગ્ધી સમયના પ્રવાહમા તણાઈ જઈ ધર્મ પ્રત્યે સર્વથા અશ્રદ્ધાળુ જણાય છે તો દેટલાક વગી કુલપરપરાગત મતાનુ અને અધશ્રદ્ધામા ગરકાવ થયેલા દેખાય છે ધર્મ તત્ત્વની મગ્ધ પરિજ્ઞા કરી, તે પ્રત્યે સાચી શ્રદ્ધા ધરાવનાર ધન્ય માન્યો તો કવચિત્ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે અશ્રદ્ધાળુને શ્રદ્ધા ડેવા, અધશ્રદ્ધાળુને મત્ય શ્રદ્ધા ઉપજતવવા અને સાચા શ્રદ્ધાળુને વિશેષે સ્થિર કરવા આ પુસ્તક નિમિત્તબુદ્ધ થાય એવી પરમ કૃપાળુ ભગવાન પ્રત્યે પ્રયાચના !

મહા ભરોગ મગડવા માટે પરમ ભાવવેદ વીનગન

દેવે મમ્યગ્રંથન-જ્ઞાન-ચાગ્નિરૂપ દિવ્ય રસાયનનું નિરૂપણ કર્યું છે, -જેનું સેવન કરવાથી આત્મા નીરોગી બને છે જિનના મૂળમાર્ગરૂપ આ દિવ્ય રસાયનનો મરસ રસ આ અથમા મૂળરૂપે રહ્યો છે, -જેથી એ આત્મનીરોગિતાનું કારણ થઈ પડ્યે ! નિષ્કારણ વજ્રપ્રાણીલ ભગવાને હૃદય માગરનું મથન કરી જ્ઞાનામૃત પનોંચ્યું છે, જેના પાનથી વિબુધો અમૃતપણાને પ્રાપ્ત થાય છે માટે 'કામ એકે આત્માર્થનું, બીજો નહિ મનરોગ' -એ મહાસૂત્રને હૃદયમાં ધારણ કરી, હે વિબુધો ! વિનયાદિ અનુપાન સાથે આ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરી તમે અમૃતત્વને પામો ! એ પન્મ કૃપાનું પગ્માત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના !

વળગ

(હરિગીત) જિન ભ ચદ્ર સુદર્શને પ્રજ્ઞાવબોધ સમુદ્રની,
છાંજો ઉચે ઉછળે અહો ! બુધરજની ચિતનદની,
તેમા નિમજ્જન આચરી હે પ્રાણજન ! તણુ તાપની,
શાંતિ કરી અનુભૂતિ હ્યો આન હમય તિજ આત્મની.

—o—

શિક્ષાપાઠ ૨ જિનદેવ

ગ્લખાલા (આરતીનો ગગ)

જય જિનદેવા ! જય જિનદેવા !

દેવ કરે કે મહુ તમ નેવા,

મુગ નર ઇન્દ્રો સ્તવન કરે છે,

યોગિવરેન્દ્રો ધ્યાન ધરે છે જય જિનદેવા ! ૦ ૧

સાગાદિક સહુ શત્રુ છત્યા,
 વરાં કેવલગ્રી રીઝી પ્રીત્યા,
 વ્રીમદ્ સાચા જિન તમે ડો,
 દિય ગુણોથી દેવ તમે છો જય જિનદેવા ! ૦ ૨

કમં છત્યાથી જિન છો વિષ્ણુ,^૧
 સર્વજ્ઞ જ્ઞાને બ્યાપક વિષ્ણુ,
 શકર સહુનું શ કન્વાથી,
 હરિ પુરુષોત્તમ અથ હરવાથી જય જિનદેવા ! ૦ ૩

નહજ સ્વરૂપે સ્વય પ્રગટયાથી,
 બ્રહ્મ સ્વયંભૂ બુદ્ધ બુદ્ધયાથી,
 શમ તમે ડો આતમશામી,
 સ્વામ તમે છો ચેતન સ્વામી જય જિનદેવા ! ૦ ૪

જગશુર ભવન્મુક્ત અસ્નેહી,
 દેહ છતાયે જેહ વિદેહી,
 સુહિત તથો માગ્ય જગમધુ,
 ભોધે અર્ધવણુ કરુણાસિન્ધુ જય જિનદેવા ! ૦ ૫

દર્શન જ્ઞાન આરિત્ર ત્રિવેણી,
 મગમ તીરથ શિવપથ શ્રેણી,
 એ જસ તીર્થે નિત્ય નિમજ્જી,
 પાવન જન સો પાપ વિવર્ણ જય જિનદેવા ! ૦ ૬

ધાતિક્ષય પ્રગટ્યુ વીર્ય અનર્તુ,
 દર્શન જ્ઞાન ને સૌખ્ય અનર્તુ,

નિજ પદ પામે જિનરૂપ ભાણી,
 અજકુવવાસી મિહ જ્યુ નિહાણી જય જિનદેવા ! ૦૭
 જિન ઉપામો જિન થાય છોમે,
 દીપ ઉપાસી વાટ જ્યુ દીમે,
 નિન સહજા મન્વરૂપી એવા,
 ભગવાન દામના ચરણ મુદેવા જય જિનદેવા ! ૦ ૮

શાસ્ત્રલવિકીરિત

એવા શ્રી અરિહંત અહંત પ્રભુ નીરાગી છનેશ્વરા,
 આત્મ પ્રાપ્ત પર પરેષિત પદને ત્રૈલોક્યના ઇશ્વરા,
 શ્રીમદ્ ને ભગવાન દામચરણ કામ્પયના ધામ ને,
 હો આત્માર્પણ તેજના ચરણમા ! માયો મુવિશ્રામ ને

— ૦ —

શિશ્નાપાઠ ૩ જિનદેવ-ભાગ (૨)

જિન એ કાર્ધ સ પ્રહાયવાચક શબ્દ નથી, પણ મહા
 તત્ત્વવાચક શબ્દ છે ગંગાદિ સર્વ આત્મ શત્રુઓને છ
 ને શુદ્ધ મહાજાતમન્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા છે, એવા શુ
 આત્મા તે 'જિન' આત્મા અને કર્મના સનાતન શુદ્ધ
 કર્મકટકનો મહાગ કરી ને વિજયધી વર્ધા છે, એ
 ખરેખરા શ્રીમદ્ આત્મવીર તે જ જિન અને એવા નિ
 ભગવાન અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ ચ
 અનંત વીર એ નિય આત્મશુદ્ધોના સ્વામી થયા હોવ
 એ જ ખરેખરા દેવ' છે

વિશ્વની વિશિષ્ટ અને ત્રેષ્ઠ વિભૂતિરૂપ આવા આ જિનદેવ પરમ ‘અર્હત’ અર્થાત્ વિશ્વની પૂજાના પરમ પાત્ર છે સર્વ દેવેન્દ્રો જેને વદે છે અને સર્વ યોગીન્દ્રો જેને ધ્યાને છે, એવા આ મહાદેવ સર્વદાને માટે સર્વ દોષથી સર્વથા ગહિત વયા છે કાગ્ણુડે જેમા સર્વ દોષ સમાય છે, એવા રાગ દ્વેષ ને મોહ એ ત્રણ મહાદોષને આ મહાદેવે સર્વથા નષ્ટ કર્યા છે, અથવા પ્રધારાતકે આ પરમ નિર્દોષ ભૂતિએ આ અઢાર દોષને નષ્ટ કર્યા છે —

અનાદિ એવું આત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ છે જેના પર અનત કામના અજ્ઞાન આવગળુના અનત યગ બાંધી ગયા હતા, તેને આ ભગવાન વીતરાગ દેવે બહાર ખેંચી કાઢી પ્રકટ કર્યું, ને અજ્ઞાન દોષને નિવૃત્ત કર્યો નિદ્રા, સ્વપ્ન, જાગૃત અને ઉજ્જગૃત એ ચાર દશામાથી ઉજ્જગૃત અવસ્થા ભગવાને પ્રાપ્ત કરી, અર્થાત્ સહજ આત્મસ્વરૂપમા અખંડ જાગૃત આત્મોપયોગમય પરમ જ્ઞાનદશા પામેલા ભગવાને નિદ્રા દોષની આત્યતિક નિવૃત્તિ કરી મિથ્યામતિ નામની જે કુવદા પી આ જીવ માથે અનાદિથી જોડાયેલી મલગત હતી, તને અપરાધિની ને કુશીલ વ્યભિચારિણી જાણીને આ મહાત્માએ આત્મગૃહમાથી બહાર કાઢી મૂકી, અને સપરિવાર સમકિત માથે મગાઈ કરી મહા મિથ્યાત્વ દોષને-વર્ણનમોહને ક્ષીણ વ્યો

અને રાગ, દ્વેષ ને અવિગતિ પગિણામ કે જે ચારિત્ર-મોહના જળરજ્જુ યોદ્ધા હતા, તે તો જેવી આ ભગવાનની વીતરાગ પરિણતિ પગિણીને કે તત્ક્ષણ બાધા બની બિડીને

નાદા ! ભગવાન જ્યારે દાકઝેણીડેપ મજનજ પ-
ત્યારે,-હામ્ય, અગતિ, ગતિ, મોક, દુગચ્છા
વેદોદય (કામ)-એ તુચ્છ કૃષિપગિત જેવા દીવા મ
દેક્ષ જેવા દોષ તો ગિચ્ચારા જ્યાય વ્યગદાર્થ ગયા !
આન્નિમોહનો મર્વનાય કરી, નિષ્કાગ્ધ કરુણારસના
આ પરમકૃપાણુ દેને જ્ઞાનાદિ અનત ચતુષ્પથ પ્રગટ

આવા આ પગ્મ વીતરાગ પ્રભુ ત્રિલોચનધુ
સળધી વિનને-દાનાતરાયને નિવારી, પરમ અન્નિઆ
ઉપદેશદાનધી મર્વજનને અભયદાન પગ્તા દાતા થયા
સળધી વિનને-દાનાતરાયને નિવારી, પગ્મ દાવ
મન્ત એવા આ પ્રભુ, જગતને આત્મલાભમા વિન્ત
લાભવિનના નિવારક થયા પકિત વીર્ય વડે કરીને
વિન્તને-વીર્યાતરાયને નિવારી આ પ્રભુ પૂર્ણ પ વીન
જન્યા અને બોગાતગાય-ઉપબોગાતરાય એ જાન્ને
નિવારી આ પ્રભુ પૂર્ણ આત્મમ્વદેપરમશુતાદેપ
મુબોગી થયા

આમ અજ્ઞાનાદિ અદાર કૃપણધી ગહિન એ
નિનદેવ, વીતરાગ પગ્માત્મા ડે,-જેના અનન્ય
મકીર્તન સુનિજનવૃદ્ધ ગાય છે કે-“ત્હાડે ને
પ્રસમરગમા નિમજન થયેનુ છે ત્હાડે મુખકમલ
છે ત્હારો ઉત્તમ ગ સીમગથી રહિત છે અને ત્હાડે
પણ શમ્બના સળધ વિનાનુ છે તેથી મરીને જગત
ખરેખરે વીતરાગ દેવ હોય તો તે તુજ છે ”

આવા પગ્મ નિર્દોષ ગણમર્તિ શીમદ વીતરા

આ પ્રકારે સ્વરૂપપરીચા કરી, આ મનવિશ્રામી જિનવરના ગુણ જે ગાય છે, તે પણ આ “દીનળધુની મહેર નમરથી” રૂપાદિષ્ઠિથી આનંદઘન પદને પામે છે અર્થાત્ તે પણ જિને શ્વ-તુ-ય પરમાનંદમય સહજ આત્મસ્વરૂપ પદને પામે છે કારણકે ‘જિનપદ નિજપદ એકતા, બેદલાન નહિ કાઈ’ એટલે સિંહને દેખીને જેમ અજબુલગત સિંહને નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે, તમ જિનસ્વરૂપના દર્શને સુસુપ્ત લક્ષ્મી આત્માને ‘દર્પણ જિમ અવિકાલ’ પ્રભુના રૂપદર્પણમા નિજ સ્વરૂપનું દર્શન થાય છે (અનુક્રુપ) શુદ્ધ ચૈતન્યના સ્વામી, સહજાત્મસ્વરૂપ જે, સુસુપ્તજન એવા તે, લગવાનું જિનને લગે

શિક્ષાપાઠ ૪ - નિર્ગ્રંથ

જિનદેવ જેવા મહત્ત્વ પુરુષના નિર્ગ્રંથ વીતગગ માર્ગે વિચરવાનો ‘અપૂર્વ અવસર’ જેને પ્રાપ્ત થયો છે, એવા નિર્ગ્રંથ નાધુપુરુષના સ્વરૂપનો અત્ત કર્ષક વિચાર કરીશુ ધન, ધાન્ય, ઘરખાર આદિ જાણ્ય અધિ (જાક, જધન) અને મોહ-રાગ-દ્વેષ-ક્રોધ-માનાદિ અભ્યતર અધિ,—એમ ‘સર્વ સજધનું જધન તીક્ષણ છેદીને’, જેદ્રવ્ય-ભાવ બન્ને પ્રકારની પરિશ્લેષણ અધિથી રહિત અસંગ થયા છે તે નિર્ગ્રંથ જેને યજ પરમેષ્ઠિ મધ્યે ગૌરવભર્યું સ્થાન આપવામા આગ્ય છે, એવા આ વીતરાગદ્વેષ સાધક નિર્ગ્રંથ સાધુની દયા કેવી અદ્ભુત હોય !

દેહથી લિપ્ત એવા ઠેવવ ચૈતન્યમુર્તિ આત્માનુ
અનુભવજ્ઞાન જેને ઉપજાય છે, એવા આ જ્ઞાની મુનીશ્વર
દર્શનમોહરૂપ મહા મિથ્યાત્વમયિને છેદી નાખી, ચારિત્ર
મોહના ક્ષય બાળી પરમ સૂરવીરપણે મવાત્માથી પ્રવર્ત્યા હોય
છે એક શુદ્ધ આત્મા શિવાય જીજ્ઞુ કાઈપણ પરમાત્માના
પણ મ્હાર નથી એવો અખંડ નિશ્ચય થયો હોવાથી, આ
મહાત્માને આત્મા શિવાય જન્ય મર્વ બાવથી ઔદાત્મીન્ય
વૃત્તિરૂપ પરમ વૈરાગ્ય વર્તે છે આ નિ માગ દેહમાર્થ પણ
પરમાર્થરૂપ સાર જાની લેવાને ઈચ્છત આ શાતમુર્તિ
મતનો દેહ પણ માત્ર આત્મમયમના હેતુએ જ હોય છે,
જીજ્ઞ કોઈ પણ મારણે તેને કંઈ પણ કલ્પતું નથી બમરો
કૂલમાથી ગમ જૂને, પણ તેને લેશ પણ પીડા ન ઉપતયે
એવી પરમ નિર્દોષ માધુકરી વૃત્તિ આ લિપ્ત આચરે છે
અને સયમયાત્રાર્થ દેહના નિવાહ પૂરતુ પ્રાય એક જ
વાગ બિદ્યાભોજન લઈ નિત્ય તપનો લાભ લે ॥ આ મ
સ્વરૂપના તેજથી પ્રતપતા આ વીર તપસ્વીને પોતાના
દેહમા પણ ડિચિત્રમાત્ર મમત્વરૂપ મૂર્ચ્છા હોતી નથી, તે
પછી ઉપકરણાદિમા તો ક્યાથી હોય ?

નિગત આધ્યાય-ધ્યાનમા નિમગ્ન આ યોગી પુર
મન-વચન-કાયાના યોગને જેમ જને તેમ સક્ષિપ્ત કરે
અને તે ત્રણે સક્ષિપ્ત યોગની યાવજીવ આત્માને વિ
એવી સ્થિરતા કરે છે, કે ગમે તેવા ઘોર પરીપક્ષ
ઉપસર્ગના બચથી તે હોલ પામતી નથી આ સક્ષિ
યોગની કવચિત્ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે, તે આ સયમી પુ

માત્ર આત્મસંયમના હેતુથી જ સમ્યક્ષણે કરે છે, અને તે પણ નિજ સ્વરૂપનો નિરતર લક્ષ રાખીને તથા જિન દેવની આજ્ઞાને આધીનપણે રહીને,--નહિ કે સ્વચ્છ દે કે સ્વરૂપનો લક્ષ ચૂકીને આત્મારામી સુનિની આ મક્ષિત પ્રવૃત્તિ પણ ક્ષણે ક્ષણે ઘટતી જાય છે અને છેવટે નિજ સ્વરૂપને વિરે લીન થાય છે આવા પથ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિથી ગુણ આ સ્વરૂપગુણ સતો પથ મહાવ્રતની ૧૬ પ્રતિજ્ઞા લઈ તેના પરિપાલનમા નિરતર ઉદ્યુક્ત રહે છે પથ ઇદ્રિયના વિપયમા એને ગગદ્વેષરૂપ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ હોતી નથી પથ પ્રમાદથી એના મનને લોભ ઉપજતો નથી અને દ્રવ્યવી, ક્ષેત્રવી, કાળથી અને ભાવથી કથાય પણ પ્રતિબંધ કર્યા વિના એ પ્રારબ્ધ ઉદયને આધીન થઈને નિર્દોષપણે વિચરે છે

આ ક્ષમાશ્રમણો કહી ક્રોધ કરે તો ક્રોધ પ્રત્યે જ ક્રોધ કરે છે, માન કરે તો હીનપણાનું માન કરે છે, માયા કરે તો સાક્ષીરૂપ હાણાભાવની માયા કરે છે, અને લોભ કરે તો અલોભનો લોભ કરે છે । કોઈ બહુ ઉપસર્ગ કરે તો તેના પ્રત્યે આ ક્ષમામૂર્તિ કોપના નથી ચકવર્તી આવીને વદન કરે તોપણ એમનામા માન ગોત્રનું જડતું નથી ફેહ છૂટી જાય તોપણ એમના રોમમા પણ માયાઉપજતી નથી મોટી લગ્નિધિસિદ્ધિ પ્રગટે તોપણ એમને લોભનો અશ પણ સ્પર્શતો નથી આમ સન્માર્ગની દીક્ષા પામેલા આ સતોએ શિરોમુકન કરવા સાથે જ કથાયોતું મુકન કરી નાખ્યું હોય છે, અચ્ચેવકપણુ ધરવા સાથે જ મર્વ પરલાવ-

વિજ્ઞાવધી વર્જિત એવું આત્મમગ્નતારૂપ ભાવનગ્નપણું દાખવ્યું હોય છે, યાવજ્જીવ અન્નાનપણું ભજવા સાથે જ નિરંતર નાનગજામા નિમજ્જન કરવારૂપ પરમ શુચિ આત્મકપણ જેવું દોય છે, અગ્રાગ્રવાસ ન્યજવા સાથે જ વૈરવિભવા કે શરીરની દાપટીપર પતિકર્મ વળ્યું હોય છે

મહા સામાયિક ભાવમા વર્તતા આ શુદ્ધોપયોગવત શ્રમપુને શત્રુ-મિત્રમા, માન-અપમાનમા, હવિત-મજ્જુમા, કે ભવ-મોક્ષમા સર્વત્ર સુદ મમભાવ વર્તે છે એવા નિરંતર આત્મમમાધિમા નિયત આ અવધૂત એકાગ્રીપદો ભયાનક સ્મશાનને વિરે વિશ્વરતા હોય કે જ્યાં વાઘ-શિહનો ભેગા થાય છે એવા પર્વતમા વિચરતા હોય, તોપણ એમનું આ મામા સમવસ્થાનરૂપ આગ્રુન અટોલ ગદે છે ને મનમા ફેર્મ પલ્લ પ્રકાગ્નો હોભ ઉપજતો નથી આમ છે દ્રવ્ય-ભાવ મયમમય નિર્ઝયપણું સિદ્ધ કર્યું છે, એવા આ આત્મજ્ઞાની મમ્યજ્ઞકષ્ટિ વીજરાગ મુનીશ્વર, દેહ છતાં દેહાવીત હવન્મુક્ત દશાએ, આ અવનિગલને પાવન કરતા વિચરે છે (અનુક્રુપ) શમદ્રેષ તણી ગાદ, ઈંધિ દુર્ભેદ ભેદીને, છેદે ને ભવની ઈંધિ, તે નિઝય કહ્યો નિને

શિક્ષાપાઠ ૫ દયાની પરમ ધર્મતા

આ નિર્ઝય ભગવતોનો વર્મ પરમ દયામય છે સત દુષ્ટીગુણ સુભાષિત છે કે “નિમકે દિગ્દે હય ભૂ દયા, વાને તીરથ એર કિયો ન કિયો” અર્થાત્ ને-

હું-યમા પ્રાણીદયા છે, તેણે બીજા તીર્થ કર્યા કે ન કર્યા તે નગ્ન છે કાગલ કે સર્વ ધર્મમા પ્રધાન એવા તાગનાગ દયાઉપ પ-મ તીર્થનું તેલો નેવન કર્યું છે “મદિમા પત્મો ધમ” એ સૂત્ર પણ એ જ ભાવનો પ્રતિધ્વનિ કરે છે દયા એ ‘મર્વમાન્ય ધર્મ’ છે મર્વ દર્શનોએ આ દયાને એકી અવાજે વખાણી છે અને તેમા પણ નિનદર્શને તો અવધિ જ કરી છે કરુણામિન્ધુ મહાવીરની દયાનો અજુઝળો તો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જીવની પણ રક્ષા સુધી આગળ વધે છે કોઈ પણ પ્રાણીને લેશમાત્ર પણ દુખ દેવું નહિ, મન-વચન-કાયાથી કોઈને પણ દુઃખવવું નહિ, દુઃખાવરાવવું નહિ અને દુઃખાવનારને અનુમોદવું નહિ, એવું જ નહિ પણ મર્વ પ્રાણીનું મુખ મિત્રવું ને કરવું, એ જ ભગવાન મહાવી ના ભોધના મુખ્ય ધ્વનિ છે ‘સર્વ જીવનું ઇન્ડો મુખ, મહાવીરની શિશુ મુખ્ય’ આ દયા એ જ મર્વ ધર્મનું મૂળ ને પૂર્વ સિદ્ધાન્તનો માર છે સત્ય, શીલ, દાન આદિ પણ દયાનો રક્ષા કરનારા અગ્રભૂત અગરક્ષા જેવા છે એ ષઘાય ‘દયા હોઈને રક્ષા પ્રમાણ’ છે દયા એ સૂર્ય અને ચંદ્રાદિ તેની પ્રદક્ષિણા કરવું નક્કરમટલ છે મારે દયા એ જ મોટામા મોટો ધર્મ છે

દયા એટલે કરના અથવા અનુકંપા કરુણાભાવથી હૃદયનું દ્રવવું, અનુકંપિત થવું તે દયા પુષ્પપાખડીને પણ દુઃખવતા અરેગટી ઉપજે એવું ચિત્તનું કોમળ પગિણામ તે કરુણા બોજા જીવેને દુઃખવેદનાથી આત્મામા જેવો દુઃખ

થાય છે, તેવો તેને અનુસરતો ૮૫ પોતાના આ મામા સવેદનો, પગ્દુ એ દાઝવું ને તે બાણે પોતાનું ૪ ૬ ૫ હોય એમ બાણી તે દૂર કરવા પ્રવૃત્ત થવું તે અનુકંપા આવી કરુણામય દયા જે પાળવા ઈચ્છતો હોય, તે પર જીવને ૮ ૫ કેમ આપી શકે ? સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જીવને પશુ જે દૂભવવા ઈચ્છે નહિ, તે દયાળુ નાના મોટા કોઈ પણ જીવને કેમ હણી શકે ? નેની લાગણી પશુ કેમ દૂભવી શકે ? તે દરુણાળુ તો ક્યારેય પશુ કોઈ પશુ જીવની મન-વચન-કાયાથી હિંમા કરવાથી જેમ અને તેમ દૂર જ રહે, એવું જ નહિ પણ જેમ અને તેમ સર્વ પ્રયત્નથી તેની ગ્લામા જ પ્રવર્તી બામ આહુમા એ દયાળુ આભાવિક પાનિગ્રામ છે દયા-અહિમાનો નગધ માના-પુત્રી જેવો છે અને એક સીકાના બે પાસા જેવી છે ત્યાં દયા છે ત્યાં અહિમા છે ને અહિમા છે ત્યાં દયા છે દયા અને અહિમાનો આવો ગત-પ્રત્યાગત ભાવ ને અવિનાશાવિ સંબંધ છે સ્વહારથી અને પરમાર્થથી આ અહિમા એ પરમ ધર્મ કેવી રીતે છે, તેની કઈક મીમામા કરીએ, એટલે દમાની પરમ ધર્મતા પણ સ્વયં સમજાઈ જશે

મમત્તયોગાત્માણ વપરોષણ હિંસા । એ સૂત્ર પ્રમાણે પ્રાણનું વ્યપરોષણ-હણવું તે હિંમા, એમ તેની સર્વશ્રદ્ધી વિશાલ બ્યાખ્યા છે એને નાગદેવાદિ પ્રમાદવશે કરીને, મન-વચન-આના યોગથી, પોતાના કે પરના કોઈ પશુ ઇદ્રિયાદિ દ્રવ્ય નાણું હણવું તે દ્રવ્યહિંસા ને જ્ઞાનાદિ ભાવપ્રાણનું હણવું તે ભાવહિંમા તેથી વિપરીત તે અહિમા બામ

મુખ્ય ચાવી આત્મપરિણામના હાથમાં છે, મર્વત્ર આત્મ-
ભાવનું પ્રધાનપણ હોવાથી એ જ હિ સા-અહિ મા નિશ્ચિત
કરવાની મુખ્ય ડસોટી છે આત્મપરિણામનું સ્વસ્વરૂપમાં ન
હોવું, સ્વસ્વરૂપથી બ્રહ્મ-પ્રમત્ત થવું, અથવા ગગ-દેવ-મોહ
આદિ વિભાવરૂપ પ્રમાદથી વિકૃત ભાવને પામવું, તે
આત્મસ્વરૂપની ઘાતરૂપ ભાવહિ સા છે અમત્ય, ચોરી,
અપ્રજ્ઞાઅર્થ વગેરે પણ આત્માના પ્રમાદરૂપ વિકાર ભાવના
-વિભાવના ઠારણ છે માટે અસત્યાદિ સર્વ પાપસ્વાનંદ
પણ હિ સાના અગભૂત છે એથી ઉલટું આત્માનું સ્વસ્વ
ભાવમાં વર્તવું, રાગાદિ પ્રમાદથી સ્વરૂપબ્રહ્મ ન થવું, તે
શુદ્ધ આત્મપરિણામની અઘાતરૂપ ભાવ અહિ સા છે, અને
સત્યઆદિ પણ તેના અગરૂપ છે આમ અહિ મા અ જ પગમ
ધર્મ છે, એટલે ધ્યાની પરમ ધર્મતા સહેજે સિદ્ધ થાય છે

દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી આત્મદ્રવ્યને
ન્યા પગદ્રવ્યનો છે પરભાવનો અમય માત્ર પણ પન્માણ
જેટલો સગ નથી, એવા પરમ અહિ મક શુદ્ધ મહજ
આત્મસ્વરૂપે સ્થિતિ એ જ પગમ તાત્ત્વિક ભાવ અહિ મા
છે, એ જ પરમ ભાવદયા છે અને એ જ પગમ ધર્મ છે
આવો પગમ ભાવદયામય શુદ્ધ અહિ મા ધર્મ સ્વાયંભૂતથી
સિદ્ધ ઠરી, જેણે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપે સ્થિતિ ઠરી છે,
એવા પગમ કૃપાળુ શ્રી જિનદેવે આ ભાવદયામય
પગમ ધર્મનું આ સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું છે ચાનાથી છકાય
જીવની ગદ્દા એ આ પગમ કોમળ ભાવદયા પરિણામનો
સહજ સ્વાભાવિક નવહાર છે, અને એ જ પરમ કૃપાળુ

નિર્વિદ્યોએ બાચરેલો પરમ સુદર આચાર છે નાલો આપણે
પણ 'એ ભવતારક સુદર રાહ, ધરિયે તરિયે કરી ઉત્સાહ !'
(અનુબુદ્ધ) સ્વભાવને વિશાવે જે, ના હણી સ્વદયા ધર,
તેહ ભાવદયાસિધુ, હિંમ્મ ક્રેમ કરે ? ખરે !

શિક્ષાપાઠ ૬ સાચુ વ્રાહ્મણપણુ

આવા પરમ અહિંસામય કયાધર્મનું પાલન કરવું
એ જ સાચુ બ્રાહ્મણપણુ છે બ્રાહ્મણનું પ્રાકૃત રૂપ 'માહજ'
થાય છે, તે પણ એ જ પરમાર્થનું સૂચન કરે છે કે હે
બ્રાહ્મણ ! હે માહજ ! તું જીવને માહજ ! જીવહિંસા કરીને
આત્મસ્વરૂપની ધાન મ જી ! અથવા બ્રાહ્મણ એટલે નવ
વાડવિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યધારી, વા બ્રહ્મા-શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપમા
વિચરનારો બ્રહ્મચારી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા સ્થિત એવો
જે 'દ્રવ્યભૂત' હોય અને દેહમય વ છોડી કાયા વોસરાવ
હીધી કે એવો જે 'બુદ્ધિમુક્તકાય' હોય, તેને જ શ્રી સૂય
ગડાગ સૂત્રમા સાચુ કહ્યો છે, અને તને જ ત્યા માહજ
શ્રમણ, તિષ્ઠુ અને નિર્વ્રથ એમ ચાર ધર્માર્થ સજ્ઞા આપી છે
વિપ્ર અને દિવ્ય એ બ્રાહ્મણના પર્યાયશબ્દો છે,
પણ એ જ ભાવને પુષ્ટ કરે છે વિદ્યા વડે જે પ્રકૃષ્ટ
અર્થાત્ મોહરૂપ અવિદ્યા દૂર કરી જે આત્મવિદ્યાના પ્રકરણ
પામેલ છે તે વિપ્ર દિ + જ = બે વાર જેનો જન્મ થયો
છે, અથવા બીજો જન્મ જેનો થયો છે તે દિવ્ય અર્થ
સમ્યગ્દર્શનરૂપ સંસ્કારબીજ આત્મામા રોપાયો જે

સમ્યગ્દર્શિરૂપે જીજ્ઞે જન્મ-નવો અવતાર થયો છે, તે 'દ્વિજ' આ સમ્યગ્દર્શનરૂપ આધ્યાત્મિક સંસ્કારજન્મ પામવાનો અધિકાર કેઈ પણ જાતિને છે આવો સંસ્કારજન્મ પામવાથી યોગિકુલમાં જન્મ પામેલા 'કુલયોગી' દ્વિજો, કુલવધૂ જેમ, પોતાના યોગિકુલને છાજે એવું વર્તન કરે છે જેમકે પરભાવવિભાવરૂપ પર ઘર પ્રત્યે ન જવું, આત્માના નિજ ઘરમાં જ રહેવું, વસ્તુસ્વભાવની મર્યાદા ન ઉલ્લંઘાય એવા ઉચિત મર્યાદા ધર્મમાં- 'મગ્નહ'માં વર્તવું, સ્વરૂપાચ્છરૂપ શીલ સાગવવું, ઇત્યાદિ યોગિકુલના ધર્મને કુલયોગી ધરાવતો પાળે છે તેમજ-કુલપુત્ર જેમ અનાયઃ કાર્ય દ્વિતી વર્તે છે, તેમ આ આર્ય કુલયોગી દ્વિજો પણ આત્મસ્વરૂપની ઘાતરૂપ હિંસાને પરવશ્વત્તુને પોતાની કહેવારૂપ અમત્યને, પરદ્રવ્યની ચોરી કરવારૂપ અદત્તાહાનને, પશ્વશ્વત્તુ પ્રત્યે ગમન કરવારૂપ વ્યભિચારને અને મમત્વથી પરદ્રવ્યના શ્રહણરૂપ પરિશ્રદ્ધને, ઇત્યાદિ અનાયઃ કાર્ય દ્વિતી ત્યજે છે આવું જ્ઞાનસંસ્કારસપક્ષ સમ્યગ્દર્શિ જોગીજનતું જે પારમાર્થિક દ્વિજમણે તે જ સાચું બ્રાહ્મણપણ છે

આ બ્રાહ્મણત્વ સાથે યજ્ઞની ભાવના પણ તોડાયેલી છે, તેનો પરમાર્થ પણ વિચારવા યોગ્ય છે પોતાપણની-અહત્વમમત્વની બુદ્ધિ હોમી દઈ, આત્માર્પણ ભાવથી કેવળ નિસ્વાર્થપણે-નિષ્કામપણે જે કઈ યજ્ઞન, પૂજન, ભક્તિ આદિ સદ્બુદ્ધાન કરવામાં આવે તે યજ્ઞ ઇદ્રિય પશુઓનું અર્થાત્ વિષયવાસનાઓનું બંધનન આપી, ધર્મધ્યાન અગ્નિમાં કર્મઈન્ધનને હોમી દેવા તે યજ્ઞ કર્મ ઈન્ધનને ભસ્મ કરનારા આવા અગ્નિહોત્રની 'પૂણી' નદાવ ધખાવી

નિર્ઋદોએ જાચરહો પગમ સુદર આચાર છે નાવો આપણે
 પણ 'એ ભવતારક સુદર રાહ, ધગિયે તરિયે કરી ઉત્તારક !'
 (અનુશુદ્ધ) સ્વભાવને વિભાવે જે, ના હળી મ્બદ્યા ધ,
 તેહ ભાવદ્યાસિધુ, હિમા કેમ કરે ? ખરે !

શિક્ષાપાઠ ૬ માત્રુ ગ્રાહણપણુ

આવા પરમ અહિસામય દયાધર્મનું પાલન કરવું
 એ જ માત્રુ ગ્રાહણપણુ છે જાહણનું પ્રાકૃત રૂપ 'માદ્રજ
 થાય છે, તે પણ એ જ પરમાયતુ સૂચન કરે છે કે
 ગ્રાહણ ! હે માહણ ! તું જીવને માહણ ! જીવહિસા કરી
 આત્મમ્બરૂપની ઘાત મ કરે ! અથવા ગ્રાહણ એટલે ત
 વાહવિનુદ્ધ પ્રજ્ઞાચર્યાધારી, વા પ્રજ્ઞામા-શુદ્ધ આત્મમ્બરૂપ
 વિચરનારો પ્રજ્ઞાચારી શુદ્ધ આત્મમ્બરૂપમા સ્થિત એવો
 જે 'દ્રવ્યમૂળ' હોય અને જેમમ વ હોડી કાયા વેસર
 નીધી કે એવો જે 'બ્યુત્પટ્ટમય' હેય, તેને જ શ્રી સ
 જહામ સૂત્રમા માધુ કહ્યો છે, અને તને જ ત્યા માહ
 શ્રમણ, નિષ્ઠુ અને નિર્ઋદ એમ ચાર વચાર્ય સરા આપી
 વિમ્ર અને દિગ્ર એ ગ્રાહણના પર્યાયશબ્દો છે,
 પણ એ જ ભાવને પુષ્ટ કરે છે વિવા વડે જે પ્રકૃષ્ટ
 અર્થાત્ મોહરૂપ અવિદ્યા દૂર કરી જે આત્મવિદ્યાના પ્રક
 પામેલ છે તે વિમ્ર દિ + જ = બે વાર જેનો જન્મ થ
 છે, અથવા બીજો જન્મ જેનો થયો છે તે દિગ્ર અ
 સમ્યગ્દર્શનરૂપ સસ્તોગીજ આત્મામા રોપાયોઈ જે

સાચો બાવયજ-બ્રહ્મયજ કરે તે જ સાચો બ્રાહ્મણ ગીતામાં કહ્યું છે કે—“ જે બ્રહ્મને અર્પણ કરવામાં આવે છે, તે બ્રહ્મરૂપ હવિ (હોમદ્રવ્ય) બ્રહ્મઅગ્નિમાં, બ્રહ્મથી હોમવામાં આવે છે, અને બ્રહ્મકર્મસમાધિથી તેને બ્રહ્મ પ્રત્યે જ જવાનું છે ”

શ્રી ઉત્તરા પથન સૂત્રમાં પણ આવેલ જ બાવ બતાવેલ છે ત્યાં બ્રાહ્મણો જન્મથી ચાકાવ એવા હરિકેશિંગવ મુનિને પૂછે છે કે હે મુનિ ! તમારી જ્યોતિ (અગ્નિ) શું છે ? તમારું જ્યોતિસ્થાન શું છે ? તમારી સુવા (કંઠા) કઈ છે ? તમારા ઇધન કયા છે ? કયા હોમથી તમે જ્યોતિને હોમો છો ? મુનિ જવાબ આપે છે—તપ મ્હારી જ્યોતિ છે, જીવ મ્હારું જ્યોતિસ્થાન છે, ચેગો મ્હારી સુવા, શરીર મ્હારું ઇધન છે, કર્મ મ્હારા મમિષ છે, મનમ જોગ શાંતિ છે, અધિ મનથી એવો પ્રશન્ત હોમ હું હોમું છું આવેલો સાચો બાવયજ બ્રહ્મયજ કરનારા હરિકેશિંગવ મુનિ જન્મે ચાકા છતાં લક્ષણો સાચા બ્રાહ્મણ હતા, એવે જ ત્યાં આગળ વધી કહ્યું છે કે—મુકનથી શ્રમણ થતો નથી, ઝંઘારથી બ્રાહ્મણ થતો નથી, અરણ્યવાસથી મુનિ થતો નથી, કુશળીથી તાપસ થતો નથી પણ સમતાથી શ્રમણ હોય, બ્રહ્મચર્યથી બ્રાહ્મણ હોય, જ્ઞાનથી મુનિ હોય, તપથી તાપસ હોય, કર્મથી બ્રાહ્મણ હોય, કર્મથી હાત્રિય હોય, કર્મથી વૈશ્ય હોય, કર્મથી શૂદ્ર હોય.

આ હિસાબી અષ્ટ મમજય છે કે પરમાર્થથી મોક્ષ માર્ગમાં જાતિવેવનો ભેદ છે જ નહિ તે યથોક્ત મોક્ષમ જે ભેદ પણ આવેલો મુમુક્ષુ સાપે છે, તે મુક્તિ પામે ‘ જાતિવેવનો ભેદ નહિ, કલ્પો માર્ગ જો છે

સાથે તે સુકિત લહે, એમા ભેદ ન કોય ' પરમાર્થથી તો પ્રજ્ઞ જાણે તે પ્રાક્ષણ, રાગાદિ આતર યત્નુઓને હણે તે ક્ષત્રિય, આત્મહાનિ ત્યજી આત્મલાભનો જ વ્યાપાર કરે તે વૈશ્ય (વાણીજી) અને આતર મલતુ શોધન કરે તે શૂદ્ર આ ચારે વર્ણના સારભૂત પરમાર્થગુણ જાણી, તેને આત્મામા પરિણામવા તે જ સાચુ પ્રાક્ષણપણુ ને તે જ સાચુ શ્રમણપણુ

(અનુષ્ટુપ) શ્રુતગંગા મહી સ્નાત, સ્નાતકો ગુચિ જે થયા,
સાચા પવિત્ર ચારિત્રી, પ્રાક્ષણો શ્રમણો કહ્યા

શિક્ષાપાઠ ૭ મહા માહણ મહાવીર

માયુ પ્રાક્ષણપણુ જૂવી અરુજનો જ્યારે હિ સામય યજ્ઞ આદિ અધર્મ પ્રવૃત્તિમા મગ્ન થઈ ગયા હતા, અને અધઃપદાની આધી જ્યાટે લોકોના હૃદયમા અધકાર ફેલાવી રહી હતી, ત્યારે જગતનુ આ મોહતિમિર વિહારવા જગ હુહારક મહા માહણ મહાવીરનો પ્રાહુર્ભાવ થયો

આ મિદ્ધાર્થકુલહીપક વીર ક્ષત્રિયપુત્ર ત્રીશ વર્ષની બર યુવાવસ્થામા, છતી રાજ્યલક્ષ્મીને તૃણવત્ ત્યજી, અપૂર્વ વૈરાગ્યથી ત્યાગ કરીને ચાલી નિકળ્યા જેને જન્મથી જ મનિ ધ્રુવ ને અવધિ એ ત્રણ મહાનાન હતા, એવા આ જ્ઞાનગભીર ત્યાગવીર ત્રિગલાનદનને દીક્ષા અવસરે જ ચોથુ મન પર્યવજ્ઞાન પ્રગટયુ, અને તે જ દિને આ અસંગ મહામુનિ અન્યત્ર વિહાર કરી અવા માર્ગમા ઇદ્રે આ

ભગવાનને વિજ્ઞાપ્યુ-હે પ્રભુ ! હું પારિપાર્થક થઈને આપના ઉપસર્ગ નિવારવા ઇચ્છુ છું ભગવાને કહ્યું-આ કદી બન્યું નથી ને બનવાનું નથી કે અર્ચ તાદિ કોઈ પણ આત્મા પર મહાયથી કેવલજ્ઞાન પામે તે વીર આત્માઓ આત્મવીર્યથી જ કેવલ ઉપાર્જી પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે આમ ઇદ્રની ભક્તિજન્ય ઇચ્છાનું પણ જેણે નિવારણ કર્યું, એવા આ દેહમા પણ નિર્ભય પ્રભુ ચંદ્ર જેવા સૌમ્ય, સૂર્ય જેવા તંત્રસ્વી, ગજેન્દ્ર જેવા મન્ત્ર, શૃંગેન્દ્ર જેવા નિર્ભય, સાગર જેવા ગભીર, મેરુ જેવા નિશ્ચલ, પૃથ્વી જેવા ક્ષમાશીલ, ખગિનૃગ જેવા એકાકી, કલિધર જેવા એકાન્તકષ્ટિ, વૃષભ જેવા સ્થિર, દૂર્ભ જેવા શુભેતિદ્રય, ભારડ જેવા અપ્રમત્ત, ગગન જેવા નિરાલબન, શખ જેવા નિરજન, સુવર્ણ જેવા જાતરૂપ, અને કમલદલ જેવા નિર્લેપ હતા આવા આ મર્વડા સમભાવી અવધૂત, વાયુની જેમ અપ્રતિબલપણે, શ્રામ-નગર-અરણ્યાદિમા એકાકી આત્માને ભાવના સત્તા વિહરવા લાગ્યા અપ્પાણ માવેમાણે વિહરઈ. આતુર્માસ આવતા મહાવીરે એક કુલપતિના આયમમા વાસ કર્યો ત્યાં કિચિત્ અપ્રીતિનું વારણ થતા તે આતુર્માસમા પણ ત્યાથી ચાલી નિહાળ્યા, અને તેમણે આ પાત્ર અભિગ્રહ ગ્રહ્યા-અપ્રીતિસ્થાને રહેવું નહિ, ગૃહસ્થનો વિનય કરવો નહિ, પાશ્વિપાત્રમા ભોજન કરવું, સદા કાર્યોત્સર્ગધ્યાને સ્થિતિ કરવી અને પ્રાચે મોન રહેવું આમ મોનધારી કાર્યોત્સર્ગ-ભાવે નિરતર શુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન ધરતા આ જીવન્મુક્ત મહામુનિ, વિહંગ જેમ મુક્તાપણે, અવનિતલે વિચરતા રહ્યા

દીપ્તાદિનથી માડીને આ મહાનિર્જય મહાશ્રમણને અનેક ઉપસર્ગો આવી પડ્યા, તેને આ મેરુ સમા સ્થિર હ્રમાભૂતિએ અનન્ય સમતા ભાવે સહન કર્યા જેમ જેમ ઉપસર્ગનું બળ વધતું જતું હતું, તેમ તેમ આ મહાવીરનું આત્મવીર્ય એર ને એર ઝળકી ઊઠી તેમનું અતર્ગત આધ્યાત્મિક મહાવીરપણું પ્રગટ કરતું હતું ઉપસર્ગોથી ડગવાની કે ભાગવાની વાત તો દૂર રહી, પણ વીર મુલતની જેમ તેને મામા જઈ ઉવટા ભેટવા માટે આ મહાવીર આસ અનાયો દેશોમા વિચર્યા ત્યાં મુઠા એમ કહી ઠાઈ તેને હણતા હતા, ઠાઈ ગૂઢ ચં માની વાગી રાખતા હતા, ઠાઈ ચાર બાણી બાધતા હતા, અને બીજાઓ પણ સ્વચ્છ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વિડબના કરતા હતા પણ પ્રેમ-ભૂતિ પ્રભુ તો તે ઉપસર્ગ કરનારા નિસર્ગકૂર અનાયોને પણ પોતાના કર્મફલમા સહાયરૂપ આત્મબલુ માની કર્મ ફલપણથી આનંદ પામતા, અને ઘોર તપશ્ચર્યા કરતા શુદ્ધ ચૈતન્યભૂતિ આત્માનું ધ્યાન ધ્યાવતા પ્રતિભાવતુ સ્થિર થતા

એકદા પ્રભુ અહમ તપ કરી, એકગતિકી મહા પ્રતિમાથી એક રૂપ દ્રવ્ય પર સ્થિર નિર્નિમેષ દૃષ્ટિએ એકાગ્ર ધ્યાને સ્થિત હતા ત્યારે અવધિથી બાણી દંદ્રે મુધમા મબામા પ્રભુના મેરુ સમા આ અચોક્ષ્ય ધ્યાનની પ્રથસા કરી તે સહન ન કરી શકવાથી મત્સરથી બગતો સગમ નાગનો એક દુષ્ટ દેવ, આ મર્ત્ય તે રી વિશાળમા એમ હુકાવ કરતો, પ્રભુ બધા ધ્યાનસ્થ ગિરાજમાન હતા, ત્યાં આ યો અને તેમને ઘોર ઉપસર્ગો કર્યા છેવટે હંમર

લોકજાણી ઘડેનું । નચકે તે હુષ્ટે પ્રભુ પર દેકરું, જેવી
 તે જોડણી મુખી પૃથ્વીતલમાં નિમન થઈ ગયા એવી
 સ્થિતિમાં પણ તે કઠણસિન્ધુ મહાવીર તે દેવને માટે
 શોભવા લાગ્યા કે-અરે ! વિશ્વને તારવા ઈચ્છતા અમે આ
 જિજ્ઞાસના મસાન્કારનું ધનુ ! અમાગ નિમિત્તે કિશ્કેટ કમ
 પાધના આ બાપજાની શી ગતિ થશે ? એમ ચિંતવતા તે
 પરમ દુષાણની આખમાં ઝાઝળીઆ આ યા આવા કઠણ
 મૂર્તિને તે નિર્ઘૃત દેવે વીર્ય મળ્યા ઉપસર્ગો તે ગરીબો
 કર્યા, પણ દયાનિમગ્ન પ્રભુ લેશ પણ અન્યા હિ એટલે
 પ્રતિજ્ઞાજ્ઞેત ધરેલો હુ કયા મોટે મુખમાંસભામાં પાછો જાઉં
 એમ ચિંતવી, તે અધમાધમ મગમે પ્રભુનો પીછો પકડી
 આહાજે પણ ન ક પે એવો દુનિ અનેરાજારૂપ કરી દેવ
 હ માસ મુખી વિવિધ ઉપસર્ગો કર્યા છેવટે સમગ્ર મૂર્તિ
 પ્રભુને મેઠવત અશ્લોક્ય દેખી, તે હુષ્ટ દેવ થાક્યો અને
 દુઃખમાં ધાણી નવચાને ગયો

મગમના આ ઘોર ઉપમર્ગ પડી જોયે પ્રભુના દાન
 ખીલા ખોલ્યા, તે ભયકન્માં ભયકન્ મહા ઉપસર્ગ પા
 દુઃખામર્તિ પ્રભુએ અનન્ય સમતાબાવે વેદો આમ મહા
 સત્વપણાની જાણે કમેટી કરવા આપેલા મહા ઉપસર્ગ
 પરીપકની અક્ષિપગીલામાંથી શુદ્ધ મુવર્ગની જેમ મહાવીર
 મમુનીર્ણ થયા અને આમ માહામાગ વર્ષ પર્યંત અખ
 મોન પાળી, જેરો અપૂર્વ અપ્રમત્ત શોગ આપ્યો હતો, એ
 આ નમર્થ યોગીશ્વર ને નજીપાલિ । નદીના કાંઠે શુકલ-શુ
 આત્મધ્યાનની અપૂર્વ શ્રેણીએ ચડતા, કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યું

પછી આ તીર્થે કંઈ લગવત મહાવીરે ધર્મતીર્થનું
સ્થાપન કરી, સર્વ શોકનો નાશ કરનારા એવા ‘અશોક’
ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કર્યું. ઇદ્રભૂતિ ગૌતમ આદિ મહા
બ્રાહ્મણો તેમના પદ્મશિષ્ય ગણધર થયા મહારાજ
બિંબિસાર (શ્રેણિ) આદિ મહાક્ષત્રિયો તેમના અગ્રગણ્ય
અનુયાયિ બન્યા આનંદ આદિ મહાવૈશ્યો અને મદાલપુત્ર
આદિ મહાશૂદ્રો પણ તેમના મહાભક્ત ઉપાસક થયા ચારે
વર્ણના લોકોને મહાવીરના વિશાળ વિશ્વવ્યાપક ધર્મધ્વજ
તળે સ્થાન મળ્યું ભારતવર્ષમાં થયે થયે આમાનુષામ
વિકાર ઠંભ્યા આ ભારતના મહાત્મ્યોત્તિર્થે પોતાનો અહિંસા
અને સત્યનો દિવ્ય અદેશ જગતને સંભળાવ્યો, ધર્મ ઠોઈ
એક અમુક જાતિનો જ ઈજારો નથી, પણ સર્વ ઠોઈ આત્માનો
જન્મસિદ્ધ અધિકાર એ એવી ઉદ્ઘોષણા કરી, સર્વ
આત્માઓ આત્મત્વધર્મે સમાન છે, સર્વ જીવો સાધર્મિક
આત્મબળ છે એવું વિશ્વજયુત્વ બોધ્યું, સર્વ મત્રી,
પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ મહા ઉદાર વિશ્વ
કન્યાશકારિણી ભાવનાઓ પ્રચારી અને આમ ત્રીશ વર્ષ
પર્યંત પરમાર્થ ધર્મામૃતની વર્ષા વર્ષાવી, આ મહાવીર
પ્રજુ દીવાળીના દિને જહોતેર વર્ષની વયે નિર્વાણ પધાર્યા

(૨)

મદાકાન્તા

લોકો સર્વે જીવનભરમાં મોહનિદે સુતા’તા,

ને અજ્ઞાને ગહન તિમિરે ગાઢ તે ઘોરતા’તા,

ત્યા તો જગ્યો ભરત ગગને દિવ્ય તે વીર ભાનુ,

ધન્યા ! ધન્યા ! જનનીં ત્રિશક્તા ધન્ય સિદ્ધાર્થ માનુ ૧

તે વીરેન્દ્રે મકલ જગની લાવ નિદ્રા ઉડાડી,
 તે યોગીન્દ્રે જન મનમહી આત્મજ્યોતિ જગાડી,
 તે ભુદેન્દ્રે શિવપદ તણી શુદ્ધ વિધિ જગાડી,
 તે દેવેન્દ્રે ભવવન વિષે સાર્યો દિશા મુજાડી ૨

‘જીનાને ના હણુ’ ઇમ મહા માહણે વીગ નામે,
 દુઠયો મન ત્રય ભુવનમા આ અહિ મા મુનામે,
 સા જતુને ઉવન પ્રિય છે, ગ્હજો સર્વ પ્રાપ્તી !
 ભાખી એવી જગનશુભ તે શ્રી વીરે વીરવાણી ૩

મેત્રી નવે ભૂત પ્રતિ અહો ! નવે જીરો ધરાવો !
 દુષ્ટી પ્રત્યે કરુણ અણુ નિત્ય મવે વહારો !
 ગણો રાખો પ્રમુદિતપણુ સર્વદા ગુણો પ્રયે !
 દાખો દાખો વિપરીત પ્રતિ ભાવ માધ્યમ્ય નિયે ! ૪

એવી એવી અભવ અતિશે લાવનાઓ પ્રસારી,
 મુદ્ધિતકેરા અભવ પથની આત્મવિદ્યા પ્રચારી,
 દીવાળીને દિન જગદીવો નાથ નિવાણુ પામ્યો,
 જન્માબિધવી તરણુકરતો લોકઅને વિરામ્યો ૫

મસ્મહાર્થે ભુવનવૃષ્ટના દ્રવ્ય દીવા કરાવો !
 મસ્મહાર્થે ભુવન રવિના દીપમાલા ગ્યાવો !
 ધ્યાવી ગુણો ભગવન તણા ભાવ દીવા જલાવો !
 ભક્તિ ભાવે નિઝાહુદયમા આત્મ જ્યોતિ જગાવો ! ૬

શિક્ષા પાઠ ૮ મૈત્રી આદિ ચાર ભાવના

વિશ્વવદ મહાવીર લગવતે મૈત્રી, પ્રમોદ, કારણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર વિશ્વવત્સલ ભાવનાનું નિરૂપણ કર્યું છે. શાંતિના કિરમ્તા જેવી આ નાગ ઉત્તમ ભાવના અન્યાત્મની જનની, મોક્ષમાર્ગની પ્રવેશની, ચિત્તની પ્રસાદની અને ધર્મધ્યાનની રસાયની છે જગત્મા બીજાઓ પ્રત્યે આપણ વત્તેન અને વલણ કેવું રાખવું જોઈએ, તેનો અનુપમ બોધ કરતી આ ભાવનાઓ પ્રભાવના પામે, તો અશાંતિના કારણો દૂર થઈ જગતનું કેટલું બધું કલ્યાણ થાય ? કારણ કે “પગહિતચિત્તા તે મૈત્રી, પગ્મુખતુષ્ટિ તા મુદિતા, પરદુ ખવિનાશિની તે કરણ્યા અને પગ્દોષઉપેક્ષણી તે ઉપેક્ષા” અર્થાત્ સન્નિમત્રની જેમ બીજા સર્વ જીવોનું હિત ચિતવી સાચું મિત્રપણ દાખવવું તે મૈત્રી બીજા કોઈ પણ આપણા કરતાં શુભમા કે પુણ્યમા અધિક હોય, તો તે પ્રત્યે ઈર્ષ્યા કે દ્વેષ-મત્તમ નહિ કરતા રાજીવો રાખવો, ચિત્તપ્રસન્નતા ધારી શુભાનુભવ દાખવવો તે પ્રમોદ બોઈ આપણા કરતાં શુભમા કે પુણ્યમા ન્યૂન હોય, અથવા દોષથી દુષ્ટ કે દુ ખથી આત્ત હોય, તો તેના પ્રત્યે તુચ્છ ભાવરૂપ તિરસ્કાર નહિ કરતા અનુ ક્રપા વરી, તેના દોષ-દુ ખાદિનું છેદન કરવા તત્પર થવું તે કરણ્યા અને કોઈ સમજાવવાના જમે તેટલા પ્રયત્ન છતાં દોષરૂપ અકાર્યમાંથી વાર્યો વારો શકાય એમ ન હોય, કે વાંકો વિમુખ ઉપરાઠો ચાલતો હોય, તો તેની ઉપેક્ષા કરવી, રહિત મધ્યસ્થપણ

ધરણી, તે માધ્યમ્ય અથવા ઔદાસીન્ય આવી આ યોગ-સન્નિધિની મૈત્રી દરાવનારી આ મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ જીવને મોક્ષમાર્ગની યોગ્યતા-‘પાત્રતા આપનારી’ છે એટલા માટે જ મુમુક્ષુ જોગીજનો તેનું નિઃસર પુનઃ પુનઃ ભાવન કરે છે જેમકે—

મ્હારે સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે મૈત્રી છે આ જગતમા મ્હારો ડોઈ પણ શત્રુ નથી ને મ્હારે કોઈની માટે ચેર નથી જેવું મ્હારા આ માનુસ્વરૂપ છે, તેવું જ આ સર્વ આત્માઓનું સ્વરૂપ છે તેથી એ મર્વ મ્હારા સાધર્મિક આત્મજનુઓ જ છે, એમ નિશ્ચય રાખી હે ચેતન ! તું વિશ્વ જનુત્વ ભાવ ! સમસ્ત જગજીવ પ્રત્યે વાત્સલ્ય ધરી, તેઓનું નિઃસર હિત ચિતવ ! ‘મર્વાત્મમા સમદ્રષ્ટિ યો, આ વચનને હૃદયે લખો !’ એમ તું મૈત્રી ભાવનાનું ભાવન કર !

પરના પરમાણુ જેવડા શુણને પણ પર્વત જેવો ગણી ચેતાના હૃદયમા પ્રકુચિત થઈ હે ચેતન ! તું તેના પ્રત્યે ત્હારો માવો પ્રમોદભાવ દાખવ ! અને તે તે શુણવતની ધન્યતા ચિતવ દે ધન્ય છે આને ! આનામા વિદ્યા-વિનય-વિવેક-વિજ્ઞાનનો કેવો વિકાસ છે ! આ કેવો જ્ઞાનવાન, કેવો ચારિત્રવાન છે ! ધન્ય છે આ આત્મારામી મુનીશ્વરોની પરમ નિઃશય વીતરાગ વૃત્તિને ! અહો આ મહતોનું મહા અસિધારાવન ! અહો આ પ્રજ્ઞાનિષ્ઠ મહાત્માઓની પ્રાણી સ્થિતિ ! આ મહર્મપરાયણ સદ્ગૃહસ્થો પણ ધન્ય છે ! જન્મે કુળને અજવાળનારી આ સતી સીઓને ધન્ય છે ! આવા સર્વ

મુદૃતીઓના સુચરિત સકીર્તનનો રસાન્વાદ લેવડાવી હે ચેતન ! તું ત્હારી રસનાને રસના' ક' ગુણવતની ગુણ ગાથા શ્રવણ કરાવી ત્હાગ વળણને તું 'શ્રવણ' ક' અન્યના ઐશ્વર્યના પ્રસન્ન અવલોકનથી ત્હારા લોચનને તું 'લોચન' (રોચન) ક' અને આમ માયા નિર્દલ પ્રમોદભાવથી અન્યના મુદૃતમા મૂકતો ભાગ પડાવી ત્હારી જીભના, ત્હા' કાનના ને ત્હાગ નેત્રના નિર્માણને દૃતાર્થ કર ।

રોગ વગેરે શારીરિક દુ ખોથી તેમજ દારિદ્ર-ઔભાગ્ય આદિથી ઉપજતા માનસિક દુ ખોથી આ જગજીવો ખિન્નાગ આવિ-વ્યાધિ-ઉપાધિરૂપ ત્રિવિધ તાપ પામી ગદ્યા છે તે પ્રત્યે હે જીવ ! તું કળણાદ્ર દૃષ્ટિથી જો ! અનુકંપા ભાવ । અને પોતાનું દુ ખ દૂર કરવાને જેમ તું મદા તત્પર રહે છે, તેમ પરદુ ખભજન કરવાને તનમનધનની મમન્ત શક્તિ હોમી હઈ ત્હારી અનુકંપાને આર્યક દર । જગે । મહાભવરોગથી આર્ત આ જીવો ખિન્નારા અનંત જન્મ મરણાદિ દુ ખ અનુભવી રહ્યા છે, વિષયકપાયથી વ્યાકુલ થયેલા તેઓ પોતાના હાથે દુઃખતિનો ખાડો ખોદી તેમા જડા ને જડા ઉતરી રહ્યા છે આ સર્વ જીવોને સન્માર્ગે દોરી દુ શાસનરસિક કરે તો કેવું સાડે । એવી ભાવદયાની જિર્મિઓથી હે જીવ ! તું ત્હારા હૃદયસાગરને છલકાવી દે ।

અને 'સુખકી સહેલી હૈ અકેલી ઉદાસીનતા, અધ્યાત્મની જનની અકેલી ઉદાસીનતા' ગાટે હે જીવ ! તું ખરેખર સુખ ઇચ્છતો હો, તો ઉદાસીન ભાવને ભજ । જગ-દેવ ન સ્પર્શી શકે એવા ઉત્-ઉચ્ચ આત્મસ્વભાવના

ઉપાય હોય તો તે શ્રી વીતગગનો ધર્મજ છે ' + એટલે તે વીતગગ ધર્મના નિરૂપક સતશાસ્ત્રને જેટલી ઉપમા આપીએ તેટલી ઓગ્રી છે શાસ્ત્ર એ અહિતમાથી નિવત્તાવી જીવને હિતમા પ્રવર્તવાના સન્મિત્ર છે શાસ્ત્ર એ અપાત્ર ભવમાગરમાથી જીવને પાર ઉતારનારી નીમ છે શાસ્ત્ર એ શિવમુખની જન્મદારી જનની છે " શાસ્ત્ર એ સર્વત્ર ગમન કરનાર ચક્ષુ છે " શાસ્ત્ર એટલે શાસ્ત્રા પુરુષનું, આત્મ પ્રમાણભૂત જ્ઞાની પુરુષનું વચન જીવને મોક્ષમાર્ગ સમઘી તે શામન-આજ્ઞા કર અને ભવભયથી ત્રાણ-રક્ષણ કરે તે શાસ્ત્ર, એવો તેનો વ્યુત્પત્તિઅર્થ જ તેનું પરમ ઉપકારિપણ સૂચવે છે

અને આણુ શાસ્ત્ર તો નિર્દોષ એવા વીતગગ સર્વજનું જ વચન હોઈ શકે, ખીજા ડોહનું નહિ સત્ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા સત્પુરુષનું સત્વચન તે જ સત્શાસ્ત્ર અથવા સંગમમ છે, અને તે જ વસ્તુનું સત્સ્વરૂપ બોધી જીવનું સાચુ કલ્યાણ કરવાને સમર્થ હોવાથી પરમ માન્ય છે ' નિર્દોષ નરનું કથન માનો તેહ જેણે અનુભવ્યુ ' વાગ્યકે મહા યોગબલસપત્ત તે તે મહાશુરુઓનો ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા અક્ષર સ્વરૂપે વ્યક્ત થઈ, તેમની કૃતિઓમા પ્રગળ પહો અપરસ્વરૂપે ગહો છે પ્રત્યક્ષ આત્મજ્ઞાની સદ્ગુરુના વિરહે અથવા તેમની આજ્ઞાએ આવા પરોક્ષ આત્માગમી સદ્ગુરુ ઓના વચનનું અવલંબન જ જીવને શ્રેયસ્કર થઈ પડે છે

+ આ પ્રથમાં ' એકવક્ત્ર ' ઇન્વર્ડ ' આમામા અવતરણરૂપે મૂકેલ વચન શ્રીમદ્ રાજવદનું છે અને " જેવડા ઇન્વર્ડ આમામાં મૂકેલ વચન અવનું છે એમ સર્વત્ર સમજવું

અને ‘સત્’ શાસ્ત્ર એમ ને કહ્યું છે તે અમતશાસ્ત્રનો વ્યવસ્થેદ કરવા માટે ઠે કાગલકે મતશાસ્ત્ર જ જીવને ઉપકારી થાય છે, અસતશાસ્ત્ર તો ઉપખરી નહિ, પણ મહા અપકારી થાય છે રાગ-દ્વેષ-મોહની વૃદ્ધિ ઠગનારા એવા અસતશાસ્ત્રનું આ માર્ગોને શું પ્રયોજન ? જગત્પૂજ્ય એવું સતશાસ્ત્ર અમૃત હોયી કુશાસ્ત્રવિપથી આત્મવિડબના કેણુ કરે ? વગી “અર્થકામની બાબતમા લોકો વિના ઉપગેરે પણ પડુ હોય છે,” વગર શિખ થે પણ આપોઆપ પ્રવર્તે છે, પણ ધર્મની બાબતમા તો શાસ્ત્ર ઉપદેશ વિના પ્રવૃત્તિ ઘટતી નથી માટે તેમા શાસ્ત્રને જ પ્રમાણભૂત ગણી, તત્કાલ વિધિ અનુમાર સુમુખુ આદરથી પ્રવર્તે એ જ એને આ મ હિતનેા હેતુ છે

કારણ કે આ કરવું ને આ ન કરવું એમ આ મ પદાર્થને અવિરોધરૂપ વિધિનિરોધ ને દાખવે છે,— એવું મતશાસ્ત્રજ “મોખાધકાગ્લયા આ લોકમા આવેક” (મકાશ) ઠગનારો હીવો છે મતશાસ્ત્ર એ અજ્ઞાનાધ જનોને તત્ત્વ ણિ અર્પનારૂ જ્ઞાનચમુ, દિવ્યનયન છે,—જે વિનાની ધર્મક્રિયા પણ “અધમેક્ષા ક્રિયા તુ ય” છે કારણ કે અધપણાને હીધે માર્ગ ન દેખતો આધણો ઉન્માર્ગે જઈ જેમ ઊડા ખાડામા પડી જાય, તેમ દૃષ્ટિઅધપણાને હીધે અન્માર્ગ નહિ દેખતો અજ્ઞાની જીવ ઉન્માર્ગે ગમન કરી દુર્ગતિરૂપ મર્તામા-ખાડામા પડી જાય છે પણ સતશાસ્ત્રનું અવ લખન જીવને હસ્તાવવળરૂપ ચર્ચ પડી દુર્ગતિમા પડતો અટકાવે છે, અને તેને સદ્ધર્મમા ધારી રાખી આત્મકૃત્તનિને

પરે ચઢાવે છે સત્યાગ્રહ એ ભવચરણમાં મૂકા પડેલા
જીવપણને ઉત્તમ માર્ગાર્થિક બોમીઓ છે, મોક્ષમાર્ગના
પ્રવાસી સુમુક્તને બાગમાં ગુણસ્થાનકના અત પર્યાપ્ત વિશા
દર્શન કરાવનારો પરમ સહાયક સોળતી છે

સત્યાગ્રહ એ ભવરોગનો નાશ કરનારી દિવ્ય ઔષધિ
અથવા અમૃત અજીવની છે એટલે ભવરાગનું નિવારણ
હવ્વનારે તે પરમ શાતરસમૂળ વીતરાગ વચનામૃતોનું
નિરતર સેવન કરવા યોગ્ય છે કાળજી કે રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ
ત્રિદોષથી આ જીવને સત્સ્વરૂપથી નિષાતરૂપ સન્નિષાત
લાગુ પડ્યો છે વીતરાગરૂપ મજબૂત સત્યાગ્રહમાં નિરૂપણ
કરેલી રત્નત્રયીરૂપ માત્રાનું જીવ જેમ જેમ સેવન કર,
તેમ તેમ તેનો આ ત્રિદોષ સન્નિષાત અવશ્ય ફર થાય છે,
અને તેને આત્મામાં સ્થિરતારૂપ સ્વાસ્થ્ય-આરાગ્યલાભ
પ્રાપ્ત થતો જાય છે પરમ શાતમુધારસ જેનું મૂળ છે
એવી આ શુભ ઔષધિની શક્તિ અમૃત જેવી છે અમૃત
જેમ મરેલાને કે મૂર્છિતને જીવાડે છે, સજીવન કરે છે,
અમર કરે છે, તેમ અમૃત મમી આ શુભશક્તિ જીવને
જીવાડે છે, સજીવન કરે છે, પરમાર્થમય ભાવજીવન બને
છે, અને ક્ષણ ક્ષણ ભયકર ભાવમજીવનમાંથી ઉતારી અનૃત્ય
આપે છે, યાવત મોક્ષરૂપ પ્રાપ્ત કરાવે છે

પરમ શાતરૂપ વીતરાગના વદન-પ્રિય દ્રવ્યથી
નીકજેત્રી એવી શાતમુધારમના કલ્લોડો પાડવી
ગંગાના નિર્મલ નીરમાં જે નિમજ્જન કરે છે, તે
શીતલ શુદ્ધિ શાન્ત થાય છે, અને તે

અખંડ શાનવાહિતાના પ્રવાહમાં તણાતો જઈ પરમાત્મસ્વરૂપ સમુદ્રને મળે છે

(ચિંપાઈ) મતશ્ચુત નિર્મલ ગંગાજલે, મનનો મન સધળોયે ગળે,
ચિત્તરત્નનો અશુદ્ધિ ટળે, આત્મપ્રકાશે નિત ઝળકળે

ગિજ્ઞાપાઠ ૧૦ પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર

સતશાસ્ત્રનો ઉપદેશ જેના આત્મામાં પરિણમે છે, તેનો પ્રમાદ છૂટે છે આ પ્રમાદ એટલે આગમુપલ્લ એવો માત્ર સામાન્ય અર્થ નથી, પણ પ્રમાદ એટલે આત્મ-વડ પથી પ્રમત્તપણ, મ્યુતપણ, જાણપણ આત્માનું સ્વરૂપથી ચૂકવું તે પ્રમાદ એટલે જે કંઈ વડે કરીને છવ પોતાની સ્વરૂપસ્થિતિથી પ્રમત્ત થાય, જાણ થાય, તે પણ પ્રમાદ એવો તેનો વિશાળ અર્થ છે આત્માના મત્સ્વરૂપની નિષાન નીચે પડવું, અધ પતન વર્ણ, તે સનિષાત એ ૪ મુખ્ય પ્રમાદ છે અને આ સત્સ્વરૂપથી નિષાતરૂપ સનિષાતથી જ છવને ગંગ-દ્રવ્ય-મોહ એ ત્રિરોષ સનિષાતરૂપ અન્ય પ્રમાદ લાગુ પડે છે

મદ, વિચય, કષાય, નિદ્રા, વિડધા એ ૫ અ પ્રમાદ પણ આ સ્વરૂપજાણતારૂપ મુખ્ય પ્રમાદનું જ પરિણામ જે ઠાગપુકે સ્વરૂપથી પ્રમત્ત થયેલો છવ મોહમદિગાલી મત્ત બની પરલાવમાં જહલાવરૂપ મદ પ્રમાદ ધરે છે એટલે પત્રી તે મદમત્ત છવ ૫ અ ઇદ્રિયરૂપ ગવાક્ષમાથી પડતું મૂંઠી, જ પત્તાવી, પર વિચયમાં પતનરૂપ પ્રમાદ પામે છે

અને તે પતનથી મુક્તિ મળે તેમા આમક્રિત ધર્મો વિષય મક્ત એવ તે વિષયને કાગે કપાય પ્રમાદને મેવે છે આ પ્રમારે વિષયકપાયરૂપ પરભાવ-વિભાવમા નિમગ્ન થયેલો તે આત્મભાન ભૂતી જવારૂપ પ્રમાદને પામી અજ્ઞાનરૂપ ઘોર નિદ્રામા ઘોરે છે, અને આત્મકથાના વિસ્મરણરૂપ પ્રમાદને પામી વિપરીત એવી પરકથારૂપ વિકથા કરે છે આમ સ્વરૂપ ચૂકવાને લીધે ઉપજતા પચ પ્રમાદથી 'આખુ જગત્ પરકથાને પગવૃત્તિમા વલ્લુ, ભય છે'

અથવા આ પચ પ્રમાદ આત્માને સ્વરૂપમ્લટ કરનારા કારણરૂપ પણ છે કારણકે-મહિરાની જેમ અષ્ટ પ્રકારના મહ એવને આત્મભાન ભવાવી સ્વરૂપથી ચૂકાવે છે વિષય એ એવના આત્મસ્વરૂપને હણનારૂ ભયકર વિષમ વિષ છે, ધીમ વિષ તો એક વાર જ મારે, પણ આ વિષય હાવાહલ તો અનત જન્મમરણ કરાવી અનતવાર મારે છે અને આશ્ચર્ય તો એ છે કે આમ આત્માને વિષની જેમ મારી નાખનાગ આ વિષયના યોગમેમાર્થ-વિષય સંરક્ષણાર્થે એવ કપાય કરે છે । વિષયની મહદે શીખ્ર દોડી જવા કપાય દો-તો મદા તૈયાર જ (Ever-ready) ઊભા છે । અને એવને કથ-સ સારનો આય-લાભ પ્રાપ્ત કરાવી પોતાનું 'કપાય' નામ સાર્થક કરનારા આ કસાર્થ જેવા કપાય નિર્દયપણે આત્મસ્વરૂપની ઘાત કરે છે આત્મ સ્વરૂપનું અજ્ઞાન એ એવનો ભયકરમા ભયકર પ્રમાદ છે આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનને લીધે જ એવ અમૃત જેવી મરસ આત્મકથા છોડી, વિષ સમી વિગ્ન વિક્રા સેવે છે અજ્ઞાની

જીવને જ વિષયવિકારની વૃદ્ધિ કરનારી શૃંગારમય ગ્રી-
ગમે છે, ખાનપાનની વિવિધ વાનીઓની વાતો કરવા
લજાકયા તેને બહાવી લાગે છે, સ્વદેશની આ ગિયનિ
ને પગની તે ગિયનિ છે, ન્વદેશમા આ બાન્યુ ને
દેશમા તે બાન્યુ, ઇત્યાદિ દેશકયા તેને ગ્ય ઉપજાવે
આ રાજ્ય આપણુ છે ને તં ગાજ્ય પાગુ છે, આ
રાજ્યમા આવાં મુદર વ્યવસ્થા છે ને તેના રાજ્યના
અનુદર અવ્યવસ્થા છે, ઇત્યાદિ રાજ્યના તેને આનંદ
છે પણ તે મૂળ જાણુતો નથી કે આત્માનો વાસ્તવ
સ્વદેશ અને સ્વરાજ તો મહાત્મસ્વરૂપ છે, અને પર-
સ્વરાજ તો પરસ્વરૂપ છે એટલે આવી વિચારૂપ
કયામા જીવ રચ્યો પચ્યો રહે, ત્યાં લગી તે સ્વરૂપથી
દેખ ન રહે? આમ આ ૫૨ પ્રમાદને જીવ જ્ય
સેને છે, ત્યાંલગી તે સ્વરૂપગ્રાપ્ટ જ રહ્યા કરે છે

આમ આ સર્વ પ્રમાદ પ્રકારનો સ્વરૂપગ્રાપ્ટ
પ્રમાદ સાથે પરસ્પર કાર્યકાલુ મળે છે
સ્વરૂપગ્રાપ્ટતારૂપ પ્રમાદ એ જ સર્વ પ્રકારના પ્રમાદ
બીજ છે, એ જ સર્વ અનર્થનુ ને સર્વ દુખનુ મૂળ
એ જ જીવનો મોટામા મોટો ને ભયકરમા ભયકર શત્રુ
આ ‘પ્રમત્ત લાગે આ જીવનુ ભૂંડું કરવામા ન્ય
રાખી નથી તથાપિ આ જીવને નિજ વિ-
ઉપયોગ નથી એ જ ખેદકારક છે’ પ્રમાદને તો
દેવ કર્મ કહે છે અને અપ્રમાદને તેથી બીજુ
અકર્મરૂપ એવુ આ મન્વરૂપ કહે છે’ — એ રહ્યું

સૂત્રોનો પરમાર્થ આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે તેમજ—
સમય ગોચર મા પમાયણ-હે ગૌતમ ! સમયનો પ્રમાદ મ
કર ! એ મહાસૂત્રનો મહિમા પણ આ પરથી સમજાય
છે સમય=(૧) કાળનો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ ભાગ, (૨) મર્યાદા,
(૩) આત્મા, (૪) અવસર અને પરમાર્થ એ છે કે હે
ગાનમ ! તું આ સમય-મનુષ્યપણાનો અમૃત્ય અવસર
પામ્યો છે, તો હવે સમયમા-સ્વરૂપમર્યાદામા રહી,
અમયને-આત્માને તું સમયમાત્ર પણ પ્રમાદ પમાડીશ મા !
અમયમાત્ર પણ પરભાવમા ગમન કરી આત્મસ્વરૂપની મર્યાદા
ચૂકીશ મા ! આમ ભગવાને એક સમયમાત્ર પણ પ્રમાદ
કરવાની ના કહી છે, તો પછી વિશેષ તો પૂછવું જ શું ?

ઓપાઈ

નમય તણોય પ્રમાદ જ મૂક ! સ્વરૂપની મર્યાદા ન ચૂક !
સમય ન આવો આવશે ફરી, ભગવાન સ્વરૂપ ન બૃહતો જરી

—o—

શિક્ષાપાઠ ૧૧ પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર(૨)

વૈતાલીય

અતિ દુર્લભ માનવત્વમા, અતિ આ દુર્લભ જીવિતવ્યમા,
દણુ દેવલ એક માનવી ! તુજને યોગ્ય નથી ગુમાવવી ૧
પણ ઉપર જાય છે પળો, દિવસો ઉપર જાય દિવસો,
વરપો પર વર્ષ જાય છે, નિજ આયુષ્ય વ્યતીત થાય-તે ૦

ક્ષણ રે ! ક્ષણ એમ વીતતા, ભવ નિરત વૃથા વહી જતા,
 કઈ શ્રેય થયું ન તાહરે, વિસર્જો આત્મસ્વરૂપ તું ખરૂં ૩
 ઘટિય ત્ર ઘડી ઘડી કહે, કર જ્યાણ મનુષ્ય ભવ્ય છે !
 ગત આ પળ આવશે નહિ, તણ દે તું જ-પ્રમાણે અર્હિ ૪
 ગણતું જ્યમ અજલિ જલ, કુશ અમે ચલ જેમ જાકળ,
 જલગિન્દુય અગ્નિની દહે, ત્યમ આયુષ્ય નિરતરે ગળે ૫
 કરના અર્હિ 'કાવ કાલ' રે ! ભરશે કાળ કરાલ કાગ રે,
 મનની મનમા રહી જશે, પડ મા લેશ પ્રમાદના વશે. ૬
 ભજશે તુજ કેશ રમેતના, તજશે ઈન્દ્રિય વૃન્દ સ્વસ્થતા,
 તક સાર્ધો સ્વશ્રેય માધો લે, પૂર પૂર્વ દૃઢ પાળ ગાધો લે ૭
 તજ આતર નિંદ ગાઠ તું, ઉઠ આત્મનું ! ઉઠ ભગ ભગ ! તું,
 પુરુષાર્થ સદા સ્કુરાવને, ભજ નિત્યે અપ્રમાદ ભાવને ૮
 દૂર મોહ નિશા પછી થશે, ચિદ આકાશ પ્રકાશ પામશે,
 ભગવાનું નિજ ધામમા જશે, મુખ શાંતિ પદમા વિરામશે ૯

શિક્ષાપાઠ ૧૨ ત્રણ મનોરથ

હે પરમ કૃપાળુ દેવ ! આપના ચરણકમળની કૃપાથી
 મને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ હો ! બોધિલાભની પ્રાપ્તિ હો !
 ઉત્તમ આત્મસમાધિની પ્રાપ્તિ હો ! આપના અનુબ્રહ્મી આ
 મહારા તણે મનોરથ પૂર્ણ થાઓ !

હે ભગવાન ! હું મહા ભવરોગથી આર્ત છું જન્મ-
 જરા-મરણાદિ હું જોથી હું કાણે કાણે તંમ વદના અનુભવ

હું મોહસન્નિપાતથી હું આત્મભાન ભૂંચો છું ઉચ્ચ રાગ-
જ્વર મને પરિતાપ પમાડી ગઈ છે તીક્ષ્ણ દ્રેષ્યશબ્દ
મ્હાગ હૃદયમા ભોકાર્થ રહ્યું છે વિષયકપાયની બ્યાકુલતા
મને મહા અશાંતિ ■ ભાવી રહી છે કર્મજન્ય આ ભાવ-
રોગથી મ્હાગ આત્માની આવી અનારોગ્ય સ્થિતિ થઈ
પડી છે જેને સહજ આત્મસ્વરૂપ સ્થિતિમય પરમ સ્વાસ્થ્ય
વર્તે છે, એવા હું આરોગ્યમૂર્તિ સહજાત્મસ્વરૂપ પ્રભુ !
મને તમારા જેવું સ્વાસ્થ્ય અને આત્મઆરોગ્ય પ્રાપ્ત હો !

હું ભવરોગના શિખગવગ ! તમે ભતાવેલી રત્નત્રયીરૂપ
બોધિ ઔષધિના સેવન વિના મ્હારો આ ભવરોગ મટે
એમ નથી માટે હું બોધિમૂર્તિ પ્રભુ ! હું આપને શરતો
આપ્યો છું તો હવે સમુદ્રમા નષ્ટ રત્ન જેવા પરમ દુર્લભ
આ બોધિરત્નના લાભથી મ્હારો જન્મ સંજ્ઞ યાચ્યો !
ચિંતામણિ રત્ન અને કલ્પવૃક્ષ ઠરતા પશુ અધિક મહિમાવાળો
આ બોધિ-રત્નત્રીપક મ્હારા હૃદયને વિશે ભવ પર્યંત અખંડ
પ્રદાશિત રહો !

આ બોધિ વિના મને સમાધિ વધી સલવતી નથી
માટે હું સમાધિમૂર્તિ પ્રભુ ! બોધિની પ્રાપ્તિ થઈ મને
આત્મસમાધિની પ્રાપ્તિ યાચ્યો ! જીજ્ઞાના ચક્રમા જેવી
બોધિજીજ્ઞ ઠલાનો વિગ્રસ પામી, મ્હારો આત્મ-ચક્ર પૂર્ણ
સમાધિની સંજ્ઞે ઠવાથી ખીલી જશે ! મ્હાડ વાસનામય
ચિત્ત વિવીન થઈ આત્મામા લય પામે ! સર્વે પગલાવ-
વિભાર શમાઈ જઈ, મ્હારા આત્મા સ્વરૂપમા નમાઈ
અખ આત્મસમાધિ અનુભવો !

હે સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ ! આમ આપના કૃપાપ્રસાદથી
બોધિ, સમાધિ અને આત્મઆરોગ્ય પામી મ્હારો આત્મા
આપના જેવી નિરાબાધ ને નિરામય સ્વ-ચ અવસ્થા પામે ।
ઐટયુ ન પ્રાર્થુ છું તે સફળ થાઓ । ॐ શાંતિ શાંતિ શાંતિ
(હોશર) પરમ કૃપાળુ દેવ હે ! આપો બોધિલાભ,
આપો આરોગ્યલાભ ને, આપો સમાધિલાભ

રિક્ષાપાઠ ૧૩ ચાર સુખશય્યા

સુખશય્યા એટલે જ્યાં સુખેથી, આરામથી, લહેન્ધી
શયન કરી શકાય એવી સુખદ સ્થિર શય્યા હગમગતા
પાયાવાળી, ભાગીતૂરી કે ઉપધાન (ઓશીકા)ને તળાઈ વગરની
ખૂંચે એવી ખાટલી તે સુખશય્યા ન કહેવાય, પણ સ્થિર
પાયાવાળી, હોમળ ઓશીકા ને સુદર તળાઈવાળી અખડ
પર્થકિ કા હોય તે જ સુખશય્યા કહેવાય તેમ પરમાર્થમા,
અધ્યાત્મ પન્થિલાપામા પણ પરલાવની જે શય્યા તે અસ્થિર,
હગમગતી, સૂતા ખૂંચે એવી દુઃખદાયક છે, માટે તે સુખશય્યા
નહિ, પણ દુઃખદાયક છે સાચી સુખશય્યા તે એક નિજ
સહજ આત્મસ્વરૂપ પદ છે કારણકે તે જ અત્યંત સ્થિર
ને શયન કરતા સુખદાયક પન્થ જ્ઞાનદ ઉપજ્ઞવનાર છે
માટે તે જ પારમાર્થિક સુખશય્યા છે જેમ જેમ તેની લાવ-
સુખશય્યામા જીવ શયન કરે છે, જેમ જેમ પરલાવ-વિલાવથી
વિગમ પામી જીવ આત્મારામી બને છે, તેમ તેમ તેને પરમ
આત્મસુખર્ણી-પરમાનંદની ઝોર ને ઝોર લહરીઓ છૂટે છે

આત્માને આ પરમ સમાધિમય સદ્બ્રહ્મસ્વરૂપ પદની સુખશ્યામા શયન કરાવવા માટે વિનયસમાધિ, શ્રુતસમાધિ તપસમાધિ, અને આચારસમાધિ એ ચાર સુખશ્યામ ઉપકારી છે,—કે જેથી આત્મા ચેતનમય સ્વભાવમા શયન કરી પોનાના ‘પુરુષ’ નામને સાર્થક કરે છે કારણકે ‘પુરુ’ એટલે ચેતન, અને તેમા ‘ચેતે’ એટલે શયન કરે તંતુ નામ પુરુષ આ વિનયસમાધિ આદિ પ્રત્યેક સુખશ્યામાના ચાર ચાર લેહરૂપ આગ ચાર પાયા છે, અને તેમા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ આત્મભાવના અવબંધરૂપ મુદર સુકોમળ ઉપધાન (ઓશીકા) છે જગણકે ઉપધાન = ઉપ + ધાન, અર્થાત્ જ્યાં મગીપપણાથી આત્મા આત્મભાવને વિષે વ્યવસ્થાપિત થાય છે તે ‘ઉપધાન’ આવા જ્ઞાનદર્શનાદિ ઉપધાનવાળી ચેતનમય સ્વભાવની મુદર તળાઈમા, વિનય સમાધિ આદિ ચાર સુખશ્યામ આત્મ-પુરુષને સુખે શયન કરાવે છે તેનું મુમુક્ષુને મનન કરવા યોગ્ય ઉત્તમ સ્વરૂપ શ્રી દશવૈકલિંગ સૂત્રમા આ પ્રકારે પ્રકાશ્યુ છે—

શ્રી મુદ્ધર્માસ્વામી જ પુસ્તકામીને કહે છે—હું આયુષ્મન! મેં શ્રી સદ્ગુરુચરણ સમીપે વામ કરતા આ શ્રવણ કર્યું છે—વિનયસમાધિ આગ પ્રકારે છે (૧) અનુશાસન-શિક્ષા કરવામા આવતા ગુણપા-શ્રવણની તીવ્ર ઈચ્છા ધારે (૨) સમ્યક્પણે પડિવળ્લે-પ્રતિપત્ત કરે; માન્ય કરે (૩) આમ શ્રવણથી જે શ્રુત થયું તે શ્રુતને આરાધે (૪) અને આમ શ્રુતપ્રાપ્તિથી હું કેવો વિનીત છું એવા આત્મોત્કર્ષથી-ગર્વથી ગહીત ન થાય આમ ચાર

આત્મચિત્ત એવો મોક્ષાર્થી યથાવત્ વિનયમમાધિ આચરે

શ્રુતસમાધિ ચા પ્રકારે છે (૧) મને શ્રુતજ્ઞાન હોયે
આ બુદ્ધિથી અધ્યયન કરવાનું હોય, નહિ કે મોદ આદિ
આવળનથી (૨) હું એમઅનિત્ત હોઈશ એટલા માટે
અધ્યયન કરવાનું હોય, નહિ કે વિષ્ણુતચિત્ત (હામાટોગ)
હોઉં એ માટે (૩) હું આત્માને -વરૂપને વિષે આપીશ
એટલા માટે અધ્યયન કરવાનું હોય (૪) અને આમ સ્વયં
આત્મધર્મમા ચિત્ત યથેત્તા હું પરને આત્મધર્મમા આપીશ,
એટલા માટે અધ્યયન કરવાનું હોય. આમ હું જ્ઞાન પાત્રી
એમઅનિત્ત હોઈશ અને પોતે સ્વરૂપમા સ્થિત ધર્મ બીજને
આપીશ એમ મમલ શ્રુતસમાધિમા રત યથેત્તા મુમુક્ષુ
પુરુષ શ્રુતોનું અધ્યયન કરે

તપસમાધિ ચા પ્રકારે છે (૧) ઈહલોક અર્થતાથી
-આ લોક સંગથી કામનાથી તપઅનુકાન ન કરે (૨)
પરલોક અર્થતાથી-પરલોક સંગથી કામનાથી તપઅનુકાન
ન કરે (૩) કીર્તિ-વર્ણ-ગૃહ-સ્ત્રી-અર્થતાથી તપ
અનુકાન ન કરે (૪) નિર્જરાઈતા શિવાય બીજ કોઈ
અર્થે તપઅનુકાન ન કરે આમ વિવિધ બુદ્ધવાળા તપમા
રત, સર્વ પ્રકારની આચારી ગહિત એવો નિરાશ, ને
નિર્જરાઈક સદા તપ સમાધિયુક્ત પુરુષ પુરાણ પાપને
તપથી ધૂળી નાખે, ખજેરી નાખે.

આચાર્યમાધિ ચાર પ્રકારે છે (૧) ઈહલોક
અર્થતાથી આચાર (જ્ઞાનાચાર આદિ યથા) ન આચરે (૨)
પરલોક અર્થતાથી આચાર ન આચરે (૩) કીર્તિ-વર્ણ-

શબ્દ—લોકબર્થતાથી આચાર ન આચરે (૪) અહંત-
જિનપદ પામવારૂપ આહંત હેતુ શિવાય અ ય અર્થે
આચાર ન આચરે આમ જિનવચનમ ગત, અનિતી,
સૂત્રાદિથી પ્રતિપૂર્ણ ને અત્યંત મોક્ષાર્થી, એવો આચાર-
મમાધિથી સવૃત દાન્ત પુરુષ મોક્ષભાવનું અનુસધાન કરનારો
ભાવન ધકે હોય

આ આજ સમાધિને સમ્યક્ જાણીને સમાહિત-
મુક્તમાધિસ્થિત આત્મા આત્માનું જ પદ ક્ષેમ ને શિવ
કરે આ શિવસ્વરૂપ આત્મપદ કેવું છે ? વિપુલ હિતવાળું
અને તત્કાળ તથા આયનિમા-પગ્નિમા પથ્ય ને મુખાવહ
એવું આ શિવપદને પામી તે આત્મસમાધિસ્થિત પુરુષ
જન્મમરણથી મુક્ત થાય છે, શાશ્વત એવા સિદ્ધ થાય છે,
અથવા આત્મન્ત એવા મહર્દિક દેવ થાય છે

(દોહરા) અહિં મુખશબ્દમા કરી, જ્ઞાનાદિ ઉપધાન,
આત્મસ્વભાવ તપાઈમા, શયન કરે ભગવાન

શિવપાઠ ૧૪ જૂ જૂ સ્વામી

જૂ જૂકુમાર લગ્નની પ્રથમ નાગીએ આઠ નવોઢા પત્નીઓ
સાથે વાનભુવનમા બિરાજ્યા છે પણ નવયુવાવસ્થામા
વર્તના આ મહાધનાઢય શ્રેષ્ઠપુત્ર, શ્રી મુખર્માસ્વામીની
મમક્ષ પ્રદક્ષ્યર્ચની પ્રતિજ્ઞા લઈ ચૂક્યા છે, અને પ્રાત કાળે
તો તેમની પામે દીક્ષા લેવાના સમયની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા
છે હાઢોહાઢ વૈરાગ્યર ગદી રંગાયેલા, જૂ જૂ કુમારને તેમના

આ નિશ્ચયમાથી ચલિત કરવાને નવવધૂઓ અનેક પ્રકારની લોગકથા કહી ઘણા ઘણા પ્રયામ કરે છે, પણ જજુ કુમાર યોગકથાનું સદીર્ઘન કરી તેમને નિરુત્તર કરતા કહે છે કે-કામલોગની કથા તો આ છુવે અનતવાર શ્રવણ કરી છે, અનતવાર પરિચય કરી છે, અનતવાર અનુભવ કરી છે, પણ સત્ જોવી આત્મધર્મ કથા જોણે કદી શ્રવણ કરી નથી, કદી પરિચય કરી નથી, કદી અનુભવ કરી નથી મે મુધર્મ સ્વામી જેવા સદ્ગુરુ મુખે મુધર્મ કથા શ્રવણ કરી છે એટલે આ મહત્ પુણ્યના નિર્મય માર્ગે વિચરવાને 'અર્પણ અવસર' હવે હું રૂકવાનો નથી આમ લોગકથાને આને યોગકથાનો મિષ્ટ સવાદ જજુકુમાર કહી ગયા હતા.

આ આજે લગ્નની ધમાવણે લઈ લૂટ ચલાવવાનો સારો લાગ છે એમ જોઈ, એક પ્રજાવ નામનો મોટો ધાડપાઈ તે રાત્રીના પાચસો ચોર સાથે જજુકુમારના આવાસે આગ્યો નિદ્રા પમાડનારી અને તાળા ઉઘાડનારી એમ બે વિદ્યાના પ્રભાવે બ્રહ્માને ધરના સર્વ માણસોને ઉઘાડી દીધા. અને તેમના અલકાશદિ બધી માત્રમત્તા લૂટી ગાસડા પોતલા બાધી લીધા પણ એક મહાભાગ્ય જજુકુમાર ઉપર તેની વિદ્યાનો કંઈ પ્રભાવ ચાલ્યો નહિ જજુકુમાર જે જાગતા રહી કંઠા પટે આ બધું દ્રવ્ય જોયા કરતા હતા, તે મધુર વાણીથી આર્મિક વચન બોલ્યા-અહીં નિરાશ ચયન કરી રહેલા આ નિમજ્જિત જનોને હે લોકો સ્પર્શશો મા ! સ્પર્શશો મા ! એઓનો આ હું જાગતો પહેરેગી છું તે મહાપુણ્યપ્રભાવોના આ વચનથી તે ચોરો જાણે લેખ્યમય માટીના પૂતળા હોય એમ સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

એટલે ચમત્કાર પામેલો પ્રભવ પણ પત્નીઓથી પરિ-
વરેલા જ ખૂકુમારને ધારી ધારીને જોઈ જ રહ્યો અને તેણે
પોતાની વાર્તા નિવેદન કરી કે હું વિન્ય રાજનો પ્રભવ
નામે પુત્ર છું ત્હારી મેત્રીથી મ્હારા પર અનુમત્ત કર ।
હે સખા ! તું મને ત્હારી મતલની અને મોક્ષણી વિદ્યા કે
તેના બદલામાં હું તને મ્હારી અવસ્થાપનિકા અને તાલોદ
ઘાટની એ જ વિદ્યા આપુ જ ખૂએ કહ્યું—હે પ્રભવ ! પ્રભાતે
તો હું આ આઠેય નવોદા પ્રિયાઓને છોડી, નિર્મમ થઈને
પ્રમત્ત્યા લેવાનો છું તેથી મને આ ત્હારી વિદ્યાનું શું
પ્રયોજન છે ? એટલે આશ્ચર્યથી દિગ થઈ ગયેલા પ્રભવે
હંધાડનાગી વિદ્યા સહરી લઈ, અજલિ જોડી જ ખૂકુમા-
ર પ્રત્યે વિદ્યાપ્રયુ—હે સખા ! તું અસિનવ યૌવનવતો છે આ
નવોદાઓ પ્રત્યે અનુકંપા કર તું વિવેકી છે, માટે જુજા
લોગી થઈ તું પરિમત્ત્યા લેશે તો શોભશે. જ ખૂએ જવાબ
આપ્યો—વિષયમુખ તુમ્હારે વિષયસેવામાં કદાપિ મુખ
હોય તોપણ સર્પવ જેટલું નથી અને દુખ તો મેરુ જેટલું
છે,—મધુમિન્દુ આદિની પેઠે તે આ પ્રકારે—

કોઈ એક પુરુષ ભમવા ભમવા એક ભય કર અટવીમાં
આવી પેઠો ત્યા એક મદગરતો વનમાતંગ સૂઢ જિછાગતો
તેની સામે દોડ્યો એટલે તેણે જીવ બચાવવાને સમીપમાં
તૃણથી ઢકાયેલો દૂવો હતો તેમાં અપલાન્યું તે ફૂવાના તટ
પર એક વડનું ઝાડ હતું, તેની એક શાખા ફૂવામાં લટકતી
હતી તેને આવળીને તે લટકી રહ્યો હાથીએ ફૂવાની અંદર
સૂઢ નાખી, પણ તેને પકડી શક્યો નહિ પછી તે લટકતા

પુરુષે કૃવામા નીચે દૃષ્ટિ દીધી તો મોડું વકાસી રહેલો
 મોટો અજગર દીઠો, ચારે બાજુએ નજર ફેરવી તો કૃકાડ
 મારતા ચાર ભયકર ક્ષિપ્રરો દીઠા વળી તે વડની શાખાને
 છેદવા માટે કાળો ને ધોળો એમ બે ઉદરડા કટકટ અવાજ
 કરી રહ્યા હતા હવે તે પુરુષને નહિ ખેંચી શકવાથી તે
 હાથીએ તે શાખાને જોરથી પ્રહાર કરવા માડવા એટલે તે
 હાલકટોલક યતી શાખામાંથી મધમાખીએ મધપૂડો છોડીને
 ઊડવા માડી અને લીક્ષુ મુખોથી તે પુરુષને સર્વ અંગ
 કરડવા લાગી ત્યાં વડ પડ રહેવા મધપૂડામાંથી મધુનિ
 તેના લવા પર ટપકાયું ને નીચે ઉતરી તેના મુખમાં પેકું
 એટલે તે મધુનિ દુનો આસ્વાદ પામી, આહા ! કેવું મીઠું
 એમ તે દુખમાગ મધ્યે ઝિયન મૂર્ખશિરામણિ મહંતક
 માનવા લાગ્યો ! !

હે પ્રભવ ! તુ આ દૃષ્ટાન્તનો પરમાર્થ સાબળ સસાર
 અવરૂપ પુરુષ છે તે સસાર અટવીમા ભમી રહ્યો
 મત્સ્યરૂપ હાથી તેની પાછળ પડ્યો છે તે પુરુષે મત્સ્ય
 જન્મરૂપ કૃવામા અપવાંસું છે ને આયુષ્યરૂપ વટશાખા
 તે લટકી રહ્યો છે જરાક પ્રમાદથી ચૂક્યો કે નીચે નરક
 અજગર ગળી જવા ટાપીને બેઠો છે ચારે બાજુ ક્રોધ
 ચાર કપાય ક્ષિપ્રરો ઠસવા માટે કૃકાડા મારી રહ્યા
 શુકલપક્ષ ને કૃષ્ણપક્ષ એમ બે કાળા ધોળ ઉદરડા
 અવનુ આયુષ્ય સહે સહે કાતરી રહ્યા છે વ્યાધિએ
 મસિકાઓ તેને પ્રતિબંધે ઠપ મારી રહી છે આમ હ
 દરીયામાં સુખના ટપકારૂપ મધુનિદુ તે વિષયસુખ છે

કયો સુખુદ્ધિમાન ને ? હવે હે મિત્ર ! કહે, બે ઠાઈ દેવ
કે વિદ્યાધર તં કૂવામાથી ઉદ્ધાર કર તો તે દુર્ભાગી પુરુષ
તેમ ઇચ્છે કે નહિ ? પ્રભવે કહ્યું—તે તારનારને કેમ ન
ઈચ્છે ? જ બૂબ્બે કહ્યું—તો હું ગજુધર દેવ જેવા પરમ તારક
સર્ગુરુ મળ્યા છતાં ભવસાગરમા કેમ નિમજ્જ્ય ? ઇત્યાદિ
પ્રકારે સવેગરથી જ બૂકુમારે પ્રભવના મનનું સમાધાન
કર્યું, એટલે તે પણ પ્રતિજોધ પામી દીક્ષા લેવા તત્પર થયો.

પછી અનેક પ્રકારની રસપ્રદ જોધપ્રદ ધર્મજોષિ વટે તે
ગત્રી નિર્જનન કરતા જ બૂકુમારે આઠે પત્નીઓના મનનું પણ
સમાધાન કર્યું, અને મોહભાવ દૂર કરાવી તેમને પ્રતિજોધ
પમાડી આમ ધર્મજાગરણરૂપ આ રાત્રી વ્યતીત થયે આ
સર્વ મુમુક્ષુ મહા માઓએ છતી એવી અદભૂત ઋદ્ધિનો
તૃણવત્ ત્યાગ કરી, શ્રી સુધર્માસ્વામી પામે નિર્ઘં ય પ્રવ્રજ્યા
અગ્રીકાર કરી

(દોહરા) મહામુમુક્ષુ જ બૂબ્બે, અહો ! અહો વેગમ !

છતી ઋદ્ધિને છાડતા, કેવો અદ્ભુત ત્યાગ !

શિક્ષાપાઠ ૧૫ વ્યાવહારિક જીવોના મેદ

આ સ સારમા મ સન્તા વ્યાવહારિક જીવોના બેદનું એકથી
માડી ચોદ પ્રકારે વર્ણન કરવામા પ્રણવત મહાત્માઓએ
અર્પૂ બુદ્ધિવૈભવ દાખ યો કિ (૧) 'સર્વ જીવન જોછામાં
જોછો જીનજાતનો અનતમો ભાગ પ્રકાશિત ગહેવો હોવાથી
મર્વ જીવ ઉપયોગરૂપ જૈનન્યતમજો એકજ પ્રકારના છે ' / ૦૧

ત્રસ અને સ્થાવર એમ બે પ્રકારે—ભયથી ત્રાસે તે ત્રસ, તડમભાથી
છાયામાને છાયામાથી તડકામા આવે, ગમનાગમન આકુચન-
પ્રસારણુ આદિ કરે, અને એક જ મ્યજે સ્થિર સ્થિતિ કરે
તે સ્થાવર અથવા બ્યવહારરાશિ, અબ્યવહારરાશિ એમ બે
પ્રકારે (૩) વેદ (વિગ) અપેક્ષાએ ત્રણ પ્રકારે સ્ત્રી, પુરુષ
કે નપુસક એ ત્રણ વિગમા સર્વ જીવનો સમાવેશ થાય
છે અથવા સયત, અસયત અને સયતાસયત એમ ભાવ
વિગથી ત્રણ પ્રકારે (૪) ચાર પ્રકારે ગતિ અપેક્ષાએ
નારક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ

(૫) પાંચ પ્રકારે ઈન્દ્રિય અપેક્ષાએ (I) જેને એક
સ્પર્શન ઈન્દ્રિય છે તે એકેન્દ્રિય જીવ પૃથ્વી, અપ,
તેજસ્, વાયુ અને વનસ્પતિ (II) જેને અપર્શન તથા
રસના એમ બે ઈન્દ્રિય છે તે બે ઈન્દ્રિય જીવ શૂળ, છીપ, કૃમિ
આદિ (III) અપર્શન, રસના તથા ત્રાણ એમ ત્રણ ઈન્દ્રિય
જેને છે તે ત્રીન્દ્રિય જીવ કીડી, માતડ, ગૂ આદિ
(IV) સ્પર્શન, રસના, ત્રાણ અને ચક્ષુ એ ચાર ઈન્દ્રિય જેને
છે તે ચતુરિન્દ્રિય જીવ જમર, માખી, મચ્છર, પતંગીય
આદિ (V) અપર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર
પાંચે ઈન્દ્રિય જેને છે તે પંચેન્દ્રિય જીવ દેવ, નારક, મનુષ્ય
પશુ, પક્ષી, મત્સ્ય આદિ (૬) પદ્મ જીવનિકાયની અપેક્ષાએ
છ પ્રકારે પૃથ્વીકાય, અપૂમય, તેજકાય, વાકકાય, વનસ્પતિ
કાય અને રમકાય. પૃથ્વી જ જેની કાય છે તે પૃથ્વીકાય
છે (૭) લેખ્યા અપેક્ષાએ સાત પ્રકારે કૃષ્ણ, નીલ, કાપો
તેજો, પદ્મ અને શુકલ એ છ પ્રકારની લેખ્યાવાળા, ત
અલેશી (ચોદમા ગુણસ્થાનવાળા લેવા)

(૮) જન્મ પામવાના પ્રકારની અપેક્ષાએ જીવો આઠ પ્રકારના છે (I) હડામાંથી જન્મ તે અદ્દશ હસ, મયૂર આદિ (II) પોતમાંથી જન્મે તે પોતમાં હાથી આદિ (III) જરાયુથી (જોતમાં) વિગતે જન્મે તે જરાયુજ મનુષ્ય, અર્થે જાદિ (આ ત્રણે પ્રકાર ગર્ભજ જન્મના ઉપભોક્ષક છે) (IV) ગ્રામી જન્મે તે ગસજ દહી, દૂધ આદિમાં ઉપજતા જાતિ સૂત્ર જાતુ કૃમિ આદિ (V) સ્વેદમાં-પસીનામાં જન્મે છે તે સ્વેદજ માકડ, જી આદિ (VI) સમૂર્જનથી જન્મે તે મમૂર્જનજ પતંગીયા, દીડી, માળી આદિ (આ ત્રણે પ્રકાર સમૂર્જન જન્મના ઉપભોક્ષક છે) (VII) ઉદ્ભવથી જન્મે તે ઉદ્ભવજ ગી ગોડા વગેરે (VIII) શય્યામાં સમૂર્જન જન્મે પાગસહિતપણે એકદમ ઉપજે તે ઉપપાતજ દેવ, નારક

(૯) નવ પ્રકારે જોને માત્ર એક જ ઈન્દ્રિય છે તે પૃથ્વીગ્રાહી પાચ સ્થાવર, જોને વનુકમે ત્રણ, જો અને એક ઈન્દ્રિય વિકલ (ન્યૂન, જોછી) છે તે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચક્રિન્દ્રિય એમ ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, અને જોને પાચ સકલ ઈન્દ્રિયો છે તે પર્વેન્દ્રિય, નામ ઈન્દ્રિયોની ન્યૂનાધિકતાની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો નવ પ્રકારે સમજી શકાય છે (૧૦) દશ પ્રકારે પાચ સ્થાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, સર્વ (મનવાળા) પર્વેન્દ્રિય અને અસર્વ (મન વગરના) પર્વેન્દ્રિય (૧૧) અગીયાર પ્રકારે સર્વ અને જાદર એકેન્દ્રિય ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, જલચર, સ્થલચર અને નભચર એમ તિર્થંચ પર્વેન્દ્રિય, મનુષ્ય, દેવતા અને નારક

(૧૨) બાર પ્રકારે પૃથ્વીકાય, અપૃથ્વીકાય, તેડકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એ છ જીવનિકાયના પ્રત્યેકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે બે બેઠાં અણુતા બાર પ્રકારે મર્વ જીવ સમજી શકાય છે (૧) તેર પ્રકારે ઉપરમા મદ્યા તે બાર બે સવ્યવહારિક, તેમા એક અસવ્યવહારિકનો (સૂક્ષ્મ તિબો દનો) મેળવતા, સર્વ જીવો તેર પ્રકારે સમજી શકાય છે (૧૪) ચોઠ પ્રકારે ચોઠ શુભુચ્ચાનની અપેક્ષાએ અથવા સૂક્ષ્મ, ગાદર, ત્રણ વિકલે દ્રિય તથા સહી, અસહી એ સાતના પ્રત્યેકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ ગણુતા પણ સર્વ જીવો ચોઠ પ્રકારે સમજી શકાય છે

(દોહરા) ચોઠ જીવચ્ચાનો વિરે, ભમ્યો અનતી વાર,
સ્વરૂપ ભૂદાને જીવ આ, પરલાવે પ્રીતિ ધાર

શિક્ષાપાઠ ૧૬ ત્રણ આત્મા-ભાગ ?

સમસ્ત વિશ્વના આત્માઓને આજ્ઞાતર દશાવિશેષ પ્રમાણે ત્રણ વિભાગમા બહેલી શકાય બહિઃઆત્મા, અંતરઆત્મા અને પરમાત્મા દેહાદિને વિષે બેને આત્મજ્ઞાતિ વર્તે છે તે બહિરઆત્મા દેહાદિમા તેની આત્મજ્ઞાતિ ટળવાથી તે તેમા સાક્ષીભૂત થઈને હો છે તે અંતરઆત્મા અને કર્મ દ્વલકથી રહિત એનો નિર્ભજ શુદ્ધ આત્મા તે પગમા મા

બહિઃમાને આ મન્વરૂપનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી તે પોતાના દેહને જ આત્માપો માને છે મનુષ્યેશમા હેવા

આત્માને તે મનુષ્ય માને છે, તિર્યચદેહમા રહેવાને તિર્યચ માને છે, દેવદેહમા રહેવાને દેવ માને છે, અને નારકદેહમા રહેવાને નારક માને છે. આમ જે જે દેહ પર્યાયમા તે યિતિ કરે છે, તે તે દેહરૂપ તે પોતાને માને છે, પણ તત્ત્વથી હું પોતે તેવો નથી, હું તો આ દેહાદિથી ભિન્ન એવો ચૈતન્યમૂર્તિ શાશ્વત આત્મા છું, એમ તે મૂઠ બાણતો નથી એટલે “દેહ તે હું” એવી દેહમા અહ-કારરૂપ આત્મબુદ્ધિને લીધે તેને મમકાર (મમત્વ) ઉપજે છે, અને તેથી આ મ્હારો પુત્ર, આ મ્હારી સ્ત્રી, આ મ્હારો મિત્ર ઇત્યાદિ વિજ્રમરૂપ કંપનાઓનો ઉદ્ભવ થાય છે આ કંપનારૂપ માયાબળ વડે પોતાની આત્મસ પત્તિ માની બેસી આ મૂઠ મિથ્યાદૃષ્ટિ છવ તેના નિમિત્તે રાગદ્વેષ કરે છે, તેથી કર્મજાળ કરી તે આત્મવાતને મથે પડે છે અને અનંત દુઃખમય સમારબંધમા ભમે છે.

કારણકે આત્માથી બાહ્ય એવા પન્થાવોને વિરે આત્મજ્ઞાનિ વત્તલી હોવાથી, બહિરાત્માની દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ સદા બહિર્મુખ જ રહે છે એટલે તે બહારથી સુખ મેળવવાને જવા નાખે છે આત્માથી અન્ય એવા પૌણ્ડલિક ઈન્દ્રિયવિષયોમા સુખની મિથ્યા કંપના કરી, તે સુખ મેળવવાની દુરાગ્રાએ તે મૃગજલ જેવા વિષયોની પાછળ દોડે છે, અને તેના કારણે કષાય કે છે, તેની પ્રાપ્તિમા અનુદ્રાવ પ્રયે નાગ ને પ્રતિકૂળ પ્રયે દ્વેષ ધરે છે “પચ્ચગ્ણિતિ નાગીપણ, પરવસન્ને રક્ષા” થયેલો આ છવ પરવસ્તુનો આહક ન લક જની, પરવસ્તુના ભોગમા આસક્ત થઈને.

કેાચેટાના કીડાની જેમ પોતે પોતાને જાણે છે, અને પર જાવની ખાતર પોતાનું આત્મદિત ચૂકી, વેઠી જા પોડીઆની પેઠે પારકી વેઠ ભગવી, પોત પોતાનો વૈરી જની ભવ્ય પામે છે આમ દેહાદિ પરવન્તુમા આત્મપ્રાપ્તિ એ જ આ મોહમૂહ જીવની મોળામા મોટી મૂઝગત જૂવ છે ને એ જ અસાર, ખનુ મૂઝ છે, આત્મપ્રાપ્તિથી જ જીવ ભવપ્રતિ પામે છે

પરંતુ જે અતરાત્મા છે તેને તો સસારનું ખનુ મૂઝાપ એવી આ દેહમા આત્મજીવિ હોતી જ નથી, પણ આત્મામા જ આત્મજીવિ હોય છે એટલે આ સમ્યક્ચિત્ત પુરુષ બહિરૂત્તિ છેાડી દર્શ, જાણ્ય હિદયવ્યાપાર નહિ કરત, અતરુમા પ્રવેશ કરે છે અને તેને ખેલ થય છે કે-અરે! હિદયોદ્ધારા મહારા મ્વરૂપથી મ્યુત થઈ, હું વિષયોમા 'પતિત' થયો હતો! તે વિષયોને પામીને હું પોતે પોતાને જૂની ગયો! આનાથી તે જીનુ મોહુ અધેર કહ્યું 'આપ આપનું જૂવ ગયા, ઇતિસે કયા અધેર? આમ જેને પોતાના પૂર્ણ અજ્ઞાનજન્ય દુષ્ટેષ્ટિતને તી પશ્ચાત્તાપ થયો છે, એવો વિચક્ષણ અતરાત્મા અતર્મુ અવલોકન કરતા હા સુવેગ રગધી જાવે છે કે-આ મહા આગવી જીવ મ્મૃતિમા આવના હવે મને હસવું આવે કે શી મહારી મૂર્ખતા! હવે ફરીને હું નહિ જ જૂ 'સુમર સુમર અગ્ર હમત છે, નહિ જૂલે જો દેર'

આમ પરજાવને વિષે જેની અહંત્વ-મમત્વ નિવૃત્ત થઈ છે એવો અતરાત્મા, તેના નિમિત્તે ઉપ

રાગદ્વિષને ત્યજી મમત્વ લાગે છે, અને પોતાના આત્માને ઉદ્ધોધન કરે છે કે-‘હે જીવ ! તું હમા મા ! તને સત્ય કર્તુ પુ અતરમા સુખ છે, ખડાર ચોધવાથી મળશે નહીં અતરનું મુખ અતરની મમથેણીમા છે મિથિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિમ્બરણ કર આશ્ચર્ય ભૂલ સમથેણી રહેવી બહુ દુઃખ છે નિમિત્તાધીન વૃત્તિ કરી કરી ચલિત થઈ જશે ન થવા અચળ ગભીર ઉપયોગ રાખ ’ અને આમ અપૂર્વ આત્મપુરુષાર્થ મુકુરાવી મમથેણીએ ચઢેના અતરાતમા કમેનો કાય કરતો રહી, ઉત્તરોત્તર શુણ્ણસ્થાનથેણીએ ચઢેના જાય છે ને પરમાત્મભાવની નિષ્ઠ આવેના જાય છે (દોહરા) પગલાવે રમે ન વિરમે, વિભાવથી બહિરાત્મ, પરાલાવે ન રમે વિરમે, વિભાવથી અતરાત્મ

શિક્ષાપાઠ ૧૭ ત્રણ આત્મા-ભાગ ૨

અને આ મુમુક્ષુ જોગીજન અનંતમુખ સ્વરૂપ એવા જે ‘મૂળ શુદ્ધ તે આત્મ પદ’ને ઈચ્છે છે, ‘ઈચ્છે છે જે જોગી જન,’ તે જ પરમાત્મા છે આ પરમાત્મા તે શુદ્ધ એવાકે ધ્યાન અગ્નિ વડે કર્મકલ્પ કરું દહન કરી “નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમય” થયેલા પરમ આત્મા ॥ જ્ઞાનાનંદથી પૂર્ણ પાવન એવા આ જ્ઞાનદધન લગવાનું શુણ્ણગણુરતનના આગર છે એના અનેક શુણ્ણનિષ્પન્ન નામ પ્રસિદ્ધ છે જેમકે-

સકલ કર્મમલથી રહિત હોવાથી તે નિર્મલ છે કેવલ આત્મા શિવાય બીજી કંઈ જ્યા નથી એવા કેવલ દર્શનજ્ઞાનમય હોવાથી તે કેવલ છે સર્વ અશુચિથી વર્જિત એવા એક અદ્વૈત શુદ્ધ જ્ઞાયક સ્વભાવના પ્રગટપણથી તે શુદ્ધ છે સમસ્ત પરભાવ-વિભાવથી આત્માને વિવિક્ત-પૃથક્ અલગ કર્યો હોવાથી તે વિવિક્ત છે પરિપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપનું પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હોવાથી તે પ્રભુ છે પરિપૂર્ણ આત્મસામ્રાજ્યના ઈશ-શાસનકર્તા સ્વામી હોવાથી તે ઈશ્વર છે જગતના બીજા બધા પદાર્થ કરતા પરમ ઈષ્ટ હોવાથી તે વિશ્વની વિશિષ્ટ શ્રેષ્ઠ વિભૂતિરૂપ પરમેષ્ઠિ છે સકલ પરભાવથી પર થયેલા હોવાથી તેમજ પરાતપર એવા પદ્મ પદ્મને પામેલા હોવાથી તે પરાત્મા અથવા પરમાત્મા છે રાગ-દ્વેષાદિ આતર યત્રુ-ઓને હણી નાખી, શુદ્ધ સહજ નિજ સ્વરૂપનો જય કર્યો હોવાથી તે જિન અથવા અરિહત છે

અનુપમ આત્મવીરત્વથી રજિત થયેલી કેવલથી તેને સ્વયંવરી હોવાથી તે શ્રીમદ્ રમાપતિ છે પરમ આત્મશાતિને પામેલા હોવાથી તે શાત છે મહા શિવસ્વરૂપ-કલ્યાણસ્વરૂપ હોવાથી તે સદાશિવ છે ત્રણે ભુવનને ચમકર-આત્મસુખકર હોવાથી તે ચકર છે જ્ઞાન વડે સર્વવ્યાપક હોવાથી તે વિપ્લુ છે સર્વ કર્મકલેશ હરનારા હોવાથી તે હરિ છે પરમ બ્રહ્મપણથી તે પરબ્રહ્મ છે મકલ જગતની પરમ પૂજના પરમ પાત્ર હોવાથી તે અર્હત છે શુદ્ધ આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી આત્મા મિદ્ધ કર્યો હોવાથી તે સિદ્ધાત્મા છે નિરતર આત્મામા

જાણીને તેની શુદ્ધ પ્રતીતિ ધારવી તે નિશ્ચય સમ્યક્દર્શન અથવા બોદ્ધજ્ઞાન છે. આ જે દર્શન અર્થાત્ દેખવું તે તમારા આત્મઅનુભવરૂપ, આત્મસંવેદનરૂપ છે, એટલે જ તે “વેદ્ય સંવેદ્ય પદ” કહેવાય છે અને જ્યાં માક્ષાત્ સ્વરૂપદર્શન છે, ત્યાં પછી કોઈ પણ વિચાર હોય નહિ, પણ ફક્ત નિશ્ચયપ્રતીતિરૂપ શ્રદ્ધાન જ હોય. “તત્ત્વર્થ” શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્દર્શન” એ વ્યાખ્યાના દર્શનનો અર્થ શ્રદ્ધાન કર્યો છે તેનું મહત્ત્વ પણ એ જ છે.

સમ્યક્દર્શન એ આત્માનો નિર્વિકલ્પ શુભ છે, પણ આ શુભ અનાદિથી દર્શનમોહના ઉદયથી, કંઠવી તુ બઢીમા નાખેલા દૂધની જેમ, મિથ્યાદર્શનરૂપ ગની ગયો છે આત્મા પોતાના ગુદ્ધ ચેતન સ્વરૂપને ભૂલી, જડ એવી દેહાદિ પન્વન્તુમા આ મજાતિ પામ્યો, એ જ એનો અનાદિ વિષ ચાંમરૂપ દર્શનમોહ છે. ‘આપ આપકું ભૂલ ગયા.’ એ જ જીવની ‘મર્વ’ ભૂલની ઓજસૂત ભૂલ’ છે. આ દર્શનમોહથી જ જીવ ચારિત્રમોહને પામે છે, એટલે તેને તે પરભાવ નિમિત્તે ગાદ નગદ્વેષની અધિ-ગાદ પડે છે, અને તેથી અનતાનુગથી ક્રોધ-માન-માયા-લોભ એ અનત સંસારનો અનુગ્રહ કરનારા વીર દુષ્ટાચોની આમ ઉત્પત્તિ થાય છે. ‘જે મમાર અર્થે અનુગ્રહ કરે છે તે કરતા પરમાર્થને નામે બ્રાતિગત પગિપ્રામે, અમદ્ગુણ, દેવ, ધર્મને બજે છે તે જીવને ઘણું ઠી અનતાનુગથી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ થાય છે’ આ અનતાનુગથી ચાર તથા ‘મિથ્યાત્વ મેહિની, મિથ્યમોહિની’ સમ્યક્ત્વમોહિની એ ત્રણ એમ એ

સ્થિર ભાવે પરમાત્માનું જે આત્મરૂપ ભાવવું, “હું છું તે પરમાત્મા છું” જે પરમાત્મા છે તે હું છું ” એવું અલેક્ષ્યાન ધરવું, તે જ સમાપત્તિનો વિધિ છે, તો જ આત્મ અર્પણનો દાવ છે અવિકાર એવા નિર્મલ દર્શનમાં જેમ પુરુષતા સ્વરૂપનું અપણ થાય છે, તેમ નિર્વિગ્નર એવા નિર્મલ અતરાત્મામાં જ પરમાત્માના સ્વરૂપનું અર્પણ થાય છે, પ્રતિબિંબ પડે છે, સમાપત્તિ વાય છે, અર્થાત્ તે પરમાત્મસ્વરૂપ તેમાં પ્રગટ અનુભવરૂપે દેખાય છે અને ત્યારે તેના પરમ ધન્ય અનુભવોદયના નિમ્જી પડે છે કે “જે પરમાત્મા છે તે હું છું, જે હું છું તે પરમ છું, હું જ મહાશયી ઉપાસ્ય છું નમો મુજ! નમો મુજ દે!”

(નોટક) ત્યજ્ય હૃદિ જહિરુ જહિગત્મ ત્યજ્ય,

સ્થિર ભાવથી અતર આત્મ ભજ્ય

પરમાત્મ તે નિજ આત્મ જહો!

નિત ભાવનથી પરમાત્મ લહો!

શિક્ષાપાઠ ૧૮ સમ્યગ્દર્શન-ભાગ ૧

જેમ છે તેમ યથાવત્ આત્મતત્ત્વનું દર્શન, આ મ સાક્ષાત્કાર તે સમ્યગ્દર્શન અવવા સમ્યક્ત્વ સદ્દેવ સંધમ અને સદ્ગુણનું સમ્યક્ સ્વરૂપ મમજ્ય સંધુવ તે વ્યવહાર મમ્યગ્દર્શન છે અને તે નિઝય મમ્યગ્દર્શનનું કારણ હોય છે દેહાદિ પન્પન્તુથી આત્મા લિન અને ઉપ યોગવત તથા અવિનાશી છે, એમ સદ્ગુણ ઉપદેશથી

બાણીને તેની શુદ્ધ પ્રતીતિ ધારવી તે નિશ્ચય સમ્યક્દર્શન અથવા લોકજ્ઞાન છે આ જે દર્શન અર્થાત્ દેખવું તે તમાક્ષા આત્મઅનુભવરૂપ, આત્મસંવેદનરૂપ છે, એટલે જ તે “વેદ્ય સંવેદ્ય પદ” કહેવાય છે અને જ્યાં માક્ષાત્ સ્વરૂપદર્શન છે, ત્યાં પછી કોઈ પણ ચિત્કરણ હોય નહિ, પણ દૃઢ નિશ્ચયપ્રતીતિરૂપ શ્રદ્ધાન જ હોય “તત્ત્વ” શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્દર્શન” એ વ્યાખ્યાના દર્શનનો અર્થ શ્રદ્ધાન ક્યો છે તેનું રહસ્ય પણ એ જ છે

સમ્યક્દર્શન એ આત્માનો નિર્વિઠ્ઠપ ગુણ છે, પણ આ ગુણ મનાઢિથી દર્શનમોહના ઉદયથી, કડવી તૂળડીમા નાખેલા દૂધની જેમ, મિથ્યાદર્શનરૂપ બની ગયો છે આત્મા પોતાના શુદ્ધ ચેતન સ્વરૂપને ભૂલી, જડ એવી દેહાદિ પન્વન્તુમા આત્મજ્ઞાતિ પામ્યો, એ જ એનો અનાદિ વિપર્યાયરૂપ દર્શનમોહ છે ‘આપ આપકું ભૂલ ગયા’ એ જ જીવની ‘મર્વ ભૂલની ઊંજભૂત ભૂલ’ છે આ દર્શનમોહથી જ જીવ ચારિત્રમોહને પામે છે, એટલે તેને તે પરભાવ નિમિત્તે ગાઢ ગગદ્વેષની અધિ-ગાઠ પડે છે, અને તેવી અનતાનુગ્રધી ક્રોધ-માન-માયા-લોભ એ અનત સંસારનો અનુગ્રધ કરનારા ત્રીણ દુષ્ટાચોની આમ ઉત્પત્તિ ધાર છે ‘જે ચ માર અર્થે અનુગ્રધ કરે છે તે કરતા પરમાર્થને નામે જ્ઞાનિગત પન્નિજામે, અમહશુભ, દેવ, ધર્મને ભજે છે તે જીવને ધણુ કરી અનતાનુગ્રધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ યાય છે’ આ અનતાનુગ્રધી ચાર તથા ‘મિથ્યાપ્રવૃત્તિ, મિથ્યામોહિની’ સમ્યક્ત્વમોહિની એ ત્રણ એમ

માત્ર પ્રકૃતિ ન્યાસુધી લયોપશમ, ઉપશમ કે સ્વયં થતી નથી ત્યાસુધી સમ્યક્દર્શન ઉપજતું નથી આ અનતાનુ-ભવી અને ગગદ્રેષ અધિ આદિમર્વ ભૂવના, મર્વ જૂથના ને સર્વ આદીના મૂલરૂપ દર્શનમોહક ટળે તો અધિભેદ ધર્મ સમ્યક્દર્શન પ્રગટે

જીવની આ ગાઢ ગગદ્રેષ પરિણામરૂપ તમોઅધિ, વાસની દર્કેશ ઘન રૂઢ ને ગૂઢ ગાઠની જેમ, ભેદવી ઘણી ઘણી હુકર છે આ અધિભેદરૂપ દુર્ધટ કાર્ય માટે અસામાન્ય અસાધારણ પ્રયત્નની જરૂર છે તેમા પૂર્વાનુપૂર્વ યથાપ્રવૃત્ત જેવો તવો પ્રયત્ન કામ આવે નહિ કારણ કે જીવ યથાપ્રવૃત્તકરણ કરી અનતવાર અધિની નિકટ આવે છે, પણ તે દ્વયિત ક્રિયિત ભાવચમકાગરૂપ સામાન્ય પ્રયત્ન હોઈ, આત્મવીર્યની મદતને લીધે જીવ તે અધિભેદ કર્યા વિના પાછો વળી જાય છે એટલે જીવ ન્યાસુધી અપૂર્વ આત્મપરિણામરૂપ ભાવઉત્થાસને પામી, અપૂર્વ આત્મપુરુષાર્થ સ્ફુરાવી, અનન્ય અસાધારણ પ્રયત્નથી પોતાના સર્વ સામર્થ્યથી (jath all ha maghat), શુભીરપણે ' કરેલીઆ કરી, ' યાહોમ કરીને, અધિરૂપ દુર્ભેદ દુર્ગને ભેદ કરવામા સર્વાત્માથી પ્રવર્તનો નથી, ત્યાં જીવી તે તે કાર્યમા સફળ થનો નથી

અને આ અપૂર્વ પુરુષાર્થ સ્ફુરાવવા અર્થે આત્માર્થી જીવને મૂર્તિમાન સમ્યક્દર્શનસ્વરૂપ સદ્ગુરુના ચરણકમળનું અને તેના સદુપદેગનું આવળન પરમ ઉપકારી છે કાગણકે ન્યાસે જીવને કપાયનું ઉપશાતપણ હોય, માત્ર મોહ શિવાય બીજી અભિલાષા હોય નહિ, સસાર પ્રત્યે ખેદ હોય અને અતરૂમા દયા વર્તે, ત્યારે આ સુપાત્ર જિજ્ઞાસુ જીવને ભે

સદ્ગુરુનો સફળોદ્ધાર પ્રાપ્ત થઈ પરિણમે, તો તે અનુશુદ્ધિ પામે ને તેનું આત્મગત વધતું જાય એટલે પછી ન અપૂર્વ આત્મપરિણામરૂપ ભાવદેહવાસ પામી ‘અપૂર્વકરણ’ અર્થાત્ અપૂર્વ આત્મસામર્થ્યવિશેષ પામે છે,—કે જેથી અધિભેદ કરી જીવ અતર્મુદ્ધર્ત્તમા દર્શનમોહના ઉપશમથી અવશ્ય સમ્યક્દર્શન પામે છે આમ અધિભેદ કરી, આત્મા નુભૂતિરૂપ સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિથી જેને પામ આનંદોદ્ધાર સ્વભાવે છે, એવા સમ્યક્દર્શિ યોગી પુરુષના આવા સહજ અનુભવ ઉદ્ધાર નીચી પડે છે,—‘અનંતકાળથી જે જ્ઞાન ભવહેતુ થતું હતું તે જ્ઞાનને એક સમયમાત્રમા જાત્યતર કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કર્યું તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યક્દર્શનને નમસ્કાર’ ‘કે સર્વોદ્ધૃષ્ટ સુખના હેતુભૂત સમ્યક્દર્શન’ તને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર હો’.

આમ કલ્પવૃક્ષ ને ચિંતામણિરત્ન કળ્પતા અધિક એવા આ સમ્યક્દર્શનનો મહિમા જાનીઓએ ખૂબ ખૂબ ગાયો છે “ત્રણે કાળમા, ત્રણે લોકમા સમ્યક્ત્વ સમુપાણીનું કઈ શ્રય નથા અને મિથ્યાત્વ સમું કઈ અશ્રય નથી” સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનો સસાર પરિત્ત થઈ જાય છે મમ્યક્ત્વ આવ્યા પછી વમે તો વધારેમા વધારે અર્ધ પુણ્ય-પરાવર્ત સસાર હોય, અને ન વમે તો વધારેમા વધારે પદ્મ ભવે અથવા ત્રણ ભવે કે તે જ ભવે પદ્મ મોક્ષ પામે

(ટાંકરા) ભેદજ્ઞાન જ્યાં ઉપજે, ઉપજે તત્ત્વશ્રદ્ધાન,
આત્મજ્ઞાનમય તે નસુ, સમક્ષિત પરમ નિધાન.

શિક્ષાપાઠ ૧૧ સમ્યગ્દર્શન-ભાગ ૨

આ સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ શું? શુદ્ધ આત્માનુભૂતિ એ સમ્યગ્દર્શનનું અવિમવાદી મુખ્ય લક્ષણ છે તત્ત્વાર્થગદ્દાનને પણ સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ કહ્યું છે તેનું સહચર એ છે કે આત્માનુભૂતિ સહિત હોય તે જ વાસ્તવિક મમ્યદ્ શ્રદ્ધા છે એટલે આ માનુભૂતિજન્ય મમ્યદ્ શ્રદ્ધા જ સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ છે એમ કહિત થાય છે એટલા માટે જ કહ્યું છે કે 'ભૂતાર્થથી-પરમાર્થથી જાણેલા જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સ્વપર, નિર્જરા, બધ ને મોક્ષ એ સમ્યક્ત્વ છે' આ નવતાત્વરૂપ અનેક વર્ણની માળામા એટ આત્મતાત્વરૂપ સુવર્ણ સૂત્ર પરોવાયેલ છે, તેને જોતી કાઢી સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષ શુદ્ધ આત્મતાત્વરૂપ દર્શન-અનુભવન કરે છે આમ મ્યાનથી તલવારની જેમ, વસથી દેહની જેમ, રેફાદિ સમસ્ત પર વસ્તુથી લિપ્ત એવા શુદ્ધ ચૈતન્યમય આત્માનુ પરમાર્થથી બે જ્ઞાન થવું, અનુભૂતિ થવી, આત્મખ્યાતિ ઉપજવી તે સમ્યગ્દર્શનનું મુખ્ય લક્ષણ છે

આ આત્માનુભવરૂપ મમ્યગ્દર્શનના આ બીજા બાદ્ય લિંગો-પાત્ર પ્રગલ્ભિહો પણ છે પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુક્રા અને આસ્તિક્ય પ્રથમ તો પ્રશમ એટલે કપાયનું ઉપશાતપણ હોય, તો વિવેકવિચારનો અવકાશ થતા સવેગ એટલે માત્ર મોક્ષાભિલાષ પામે તેથી નિર્વેદ એટલે સસારથી કટાંગો ઉપજે, અને પછી સ્વદયા-પરદયારૂપ અનુક્રા આવે આ ચાર ગુણ જ્યારે જીવમા પરિણમે, ત્યારે પાત્રમે

આમિતકય ગુણ પામવાની યોગ્યતા-પાત્રતા તેનામા પ્રગટે
 રથવા ઉવટા અનુક્રમે-આમિતકય એટલે જીવાજીવ આદિ
 ત્વના અસ્તિત્વની-હોવાપણાની આસ્થા-અતરપ્રતીતિ
 પજે, આત્મસ્વરૂપ સમજે, તે પોતાના આત્માની અનુક પા
 પજે કે-અરે! હું અત્યાર સુધી આ પરવસ્તુના સ્વસર્ગથી
 પરભાવમા ગમેયો! તે ગમવા યોગ્ય નહોતું! "હું છોડી નિજ
 રૂપ ગમેયો પગપુદગમ્મ! જોત્યો જીવટ આણી વિષય તૃષ્ણા
 રહે!"-એવી સાચી અનુક પા ઉપજે, એટલે નિર્વેદ-
 નાગલી અત્યંત કટાણો આવી જાય, અને આ જવ
 મધનથી રીધી છૂટવાનો-મોક્ષનો નીત્રવેગી અભિવાય અર્થાત
 રૂપ ઉપજે, અને તે ॥ પરિણામે પ્રથમ પ્રગટે, વિષય
 કથાયનું પ્રચાતપણ થાય, પગભાવવિભાવથી વિરતિ થાય,
 વીતરાગના આવે, અને તેનો આત્મા સ્વરૂપમા સમાય અને
 આમ "જ્ઞાનસ્ય ફલ વિરતિ" જ્ઞાનનું ફલ વિગતિ, 'સમજ્યા
 તે શમાઈ રહ્યા, ગમજ્યા તે શમાઈ ગયા' એ મહારૂનો
 અસ્તિત્વ થાય

આવા આ પ્રથમાદિ ગુણ સમ્યક્દર્શનના લક્ષણરૂપ છે
 એટલું જ નહિ પણ તેની પ્રાપ્તિમા કારણરૂપ પણ છે કારણકે
 જીવમા જેમ જેમ આ ચર : ઉપકારી પ્રથમાદિ ગુણની વૃદ્ધિ
 થાય છે, તેમ તેમ તેનામા સમ્યક્દર્શન પામવાની યોગ્યતા-
 પાત્રતા વધતી જાય છે એટલે પછી 'આમ પુરુષની પ્રતીતિ,
 પરમાર્થની રૂપ અનુભવાય પ્રતીતિ, અને નિર્વિકલ્પ
 પરમાર્થ અનુભવ"-એમ સમ્યક્ત્વની ઉત્તરોત્તર વધતી જતી
 રૂપ કક્ષાઓને સ્પર્શી તે ધન્ય સમ્યક્દષ્ટિ આત્મા કૃતાર્થ થાય છે

આવું આ મહા મહિમાવાનું સમ્યક્દર્શન સમ્યક્દષ્ટિરૂપ દિવ્ય નયન વિના પ્રાપ્ત થાય નહિ, અને આ દિવ્ય નયનની પ્રાપ્તિ તો સમ્યક્ યોગદષ્ટિરૂપ દિ ય ચમુને પામેલા સાક્ષાત્ દષ્ટા એવા બાવયોગી સદ્ગુરુથી જ થાય, નહિ કે દષ્ટિઅધ એવા અમદ્ ગુરુથી દષ્ટિઅધ અસદ્ગુરુ તો અધની જેમ પોને ઉન્માર્ગે જતા હોઈ, બીજાને પણ ઉન્માર્ગે દોરી દુર્ગતિની ગર્તામા નાખે, માટે સન્માર્ગે જવા માટે તો સદ્ગુરુનું જ નયન-દોરવણી જોઈએ વળી છવની દષ્ટિ જો દષ્ટિરાગથી રગાયેલી હોય, તો તેનું દર્શન પણ તેવું જ રગાયેનું વિપર્યસ્ત હોય છે, સમ્યક્ હોતું નથી ઘણી વખત લોકો દષ્ટિરાગની પુષ્ટિને પણ સમ્યક્દષ્ટિપણ માની લેવાની વ્રાતિગત ભૂલ કરે છે, પણ એ ગણે કેવળ ભૂની વસ્તુ છે નાખવા તરીકે-પોતાના કુલ ધર્મના શુરુ, સદ્ગુરુમા અવશ્ય હોવા યોગ્ય એવા આત્મજ્ઞાન-વીતરાગતા આદિ લક્ષણથી રહિત હોય છતાં, પોતાના મતમ પ્રકાશના આગ્રહથી અને પોતાના માની લીધેલા કુલધર્મના મમત્વજન્ય નગથી તેને શુરુ માનવા તે પ્રગટ દષ્ટિરાગપણ છે પણ સમ્યક્દષ્ટિ રહ્યામા તેવો ગાગ હોતો નથી, એટલે તેમા તો વસ્તુનું વસ્તુસ્વરૂપે સમ્યક્દર્શન થાય છે, સદ્દેવનું, સદ્ગુરુનું, સદ્ધર્મનું સમ્યક્ સ્વરૂપ સમજી તેનું તથાસ્પ પ્રતીતિમય માન્યપણું હોય છે આમ એ બન્નેનો પ્રગટ બોલ છે

માટે સમ્યક્દષ્ટિ ઈચ્છનારા મુમુક્ષુએ તો દષ્ટિરાગ ને દષ્ટિઅધપણાસ્પ અધઘડાને છોડી દઈ, દષ્ટિઅધ એવા અસદ્ ગુરુને ત્યજી સમ્યક્દષ્ટિમય જ્ઞાનની વીતરાગ સદ્ગુરુનું ચ

માલ જન ભજવુ જોઈએ કાગળ કે ચર્મચક્રને અગોચર એવી
 બિના નયનકી બાત, ' બિના નયન પાવે નહિ, ' યોગ
 દિગ્ધ્રુપ દિવ્ય નયન વિના પામે નહિ, પણ ' મેમે મહાગુરુકે
 વન સો પાવે આજ્ઞાત ' "

હોહરા) આત્મઅનુભવ ગગ કથા, શમ મવેગ તરંગ,
 તે મમકિતના મગનો, હોજો સદા પ્રસંગ !

પાઠ ૨૦ 'યામિનીમહત્તરાસૂત્રું' હરિભદ્રસૂરિ

સમ્યક્ યોગદષ્ટિના નિરૂપણ વડે લોકોની અધઃપ્રવૃત્તિ
 બાધદષ્ટિ ટાળી, જેણે પગમાર્થમય જિતમાર્ગનું સમ્યક્દર્શન
 રાખ્યું છે, એવા ' યામિનીમહત્તરાસૂત્રું ' શ્રી હરિભદ્ર
 મૂર્તિના પવિત્ર ચરિત્રનું અત્ર અગ્રણ્ય શાય છે "વીર પ્રત્યે
 મને પથપાત નથી અને કપિલ આદિ પ્રત્યે મને દ્વેષ નથી,
 યુક્તિવાળું જેનું વચન હોય તેનું જ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે,"—
 એવા પ્રદારે નિરૂપણ ન્યાયમૂર્તિની જેમ જોગે મધ્યસ્થ
 સ્વપરીક્ષાની વીંગજર્જના કરી છે, એવા આ અદર્શનવેત્તા
 મહર્ષિ,—આ ભાગ્યભૂગિમા મતદર્શનના આગ્રહથી પણ એવા
 જે ગણ્યાગાંઠ્યા ' નિરૂપણ વિગ્લા કોઈ " માયા મત પુરો
 થયા છે, તેમા કોઈ અનેરી ભાત પાડનારા વિવક્ષણ સત
 સ્વર થઈ ગયા, સર્વ દર્શનનો સાધર્મિક બધુ વશાવે
 પ્રમન્વય કરનારી પરમ ઉદાર નિરાશ્રય અનેકાતદષ્ટિને
 સ્વાર્થપણે કીલનારા મહાપ્રભાવક ક્યોતિર્ધર આર્ષ ૯૦૮

વિક્રમના આઠમાં નવમા સૈકામાં ઘર્ષ ૭ થેલા આ ભારતભૂષણ મહાત્મા, વિરહૂટના (ચિત્તોડના) નિવાસી સર્વ શાસ્ત્રપારંગત મહાપ્રકિત બ્રાહ્મણ હતા, અને ત્યાંના રાજા જિતારિના સમાનિત પુરોહિત હતા તે અતુલ્ય વિદ્યાત્યાનોમા પ્રવર્ધને પામેલા હતા, પણ તમને પોતાની વિદ્યાનો નહ અદવાથી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે-અત્રે જેતુ કહેયુ હુ ન સમજી શકુ તેનો હુ શિષ્ય ઘર્ષ નાક આમ દિગ્બેષ હરિભદ્ર અભિમાની છતા મરણનાની મૂર્તિ અને સત્યત્વગવેષક હતા એક દિવસ તે કોઈ ઉપાસ્ય પામેલી પમાર વતા હતા ત્યાં એક 'ચાંકિની મહારા' નામના વૃદ્ધ સાધ્વીજીને 'ચક્કી કુમ' ઈત્યાદિ ગાથાનો મધુર સ્વર પાઠ કરતા તેને સાંભળ્યા આ ગાથાનો અર્થ પ્રેસાડવા હરિભદ્ર ઘણું મથ્યા, પણ કાંઈ ઘડ બેઠી નહિ એટલે તેમજ પાસે જઈને ઉપહાસમા વૃદ્ધને પૂછયું-અહો! માણ! આ તમે ચિદ્ર ચિદ્ર શુ મ્યું? ત્યાં ચેગિનીએ જવામ આપ્યો-એના! નવુ લિપેનુ ચિદ્ર ચિદ્ર થાય મગલિમ ચિદ્રચિદ્રાયતે। (અર્થાત્ વ્યગ્રમા તું પણ નવો નિદાગીઓ છે, શિષ્યાઈ અણધક છે, એટલે આ બધુ તને ચિદ્ર ચિદ્ર લાગતું હશે, પણ તેમ નથી) આવા માર્મિક ઉત્તરથી ઉપહાસ કરવા જાયેલા હરિભદ્રનો ઉપહાસ ઘર્ષ જયો। એટલે ચમત્કાર પામેલા મત્યપ્રતિન સરલાત્મા હરિભદ્રે વિદ્યા મની વિનયથી પૂછયું-અહો માતાજી! તમે જે આ પાઠ કર્યો તેનો અર્થ આપ સમજાવો, હુ તે અર્થ મમજતો નથી, હુ ત્રાપનો શિષ્ય છુ ત્યાર પવિત્ર સાધ્વીજીએ કહ્યું-હં ભદ્ર! પુત્રને શિષ્ય રૂપાનો અમારો આચાર નથી, પણ ત્હારી જિજ્ઞાસા હોય તો હુ અમારો

ધર્માચાર્ય પામે જા એટલે હરિભદ્ર જિનભટ્ટાચાર્ય પાસે જઈ,
સમન્ત નિવેદન કરી, તેમની પામે દીક્ષિત થયા પછી તે
જિનદર્શનરૂપ પાગમમણિનો અર્થ થતા, સત્યતત્ત્વપરીક્ષક
હરિભદ્રનો આત્મા તેના નજીક હારોહાજ ગાઈ ગયો. આમ
જેના મુલ નિમિત્તથી પોતાનો આ ઝવનપલ્લો થયો અને
પરમ ધર્મબીજની પ્રાપ્તિરૂપ પરમ ઉપમાર થયો, એવા તે
યોગિની ‘યાદિની મહત્તરાસુતુ’ને પોતાને મહર્મમન્દારરૂપ
ધર્મજન્મ આપનારા, સાચો પરમાર્થ ‘દિગ્ધ’ જનાવનારા
પોતાના ધર્મમાતા માની, કૃતજ્ઞશિરામણિ હરિભદ્ર પોતાને
‘યાદિનીમહત્તરાસુતુ’ તરિડ જોળખ વધ લાગ્યા કુશાભ
બુદ્ધિના સ્વામી હરિભદ્ર એ પ સમયમા જિનાગમના પાગમાથી
થયા ને તેને ચોખ્ય બાપુ શુરુએ સ્વપદે સ્થાપન કયા

તેમના બે મહાબુદ્ધિમાન શિષ્યો હ સ અને પરમહંસ
તે સમયની ધાર્મિક અસહિષ્ણુતાનો લોગ ખન્યા એટલે આવા
બે ઉત્તમ શિષ્યરત્નોના વિરહથી શોકમગ્ન થયેલા હરિભદ્ર
સૂરિને ક્ષણિક આવેશરૂપ ડોપ બ્યાખ્યો, પણ તેમના શુરુએ
પાઠવેલી ‘ગુણસેન અગિસત્તમા’ ઈ ત્રણ ગાથાથી તેનું ત્રણ
શમન થયું, અને તેમને પાગવાર પશ્ચાત્તાપ થયેા અને
પ્રાયશ્ચિત્ત યાચ્યું પછી શિષ્યસત્તતિનો વિરહ જેને રોડે
હતો અને આવા દુ ખમય સ સારત્ત્વરૂપ પ્રત્યે રૂઝ રોડે
જે ‘ભવવિરહ’ ગવેપતા હતા, એવા આ ભાવિતારત્ત્વરૂપ
તીવ્રસ વેગર ગી શ્રીહરિભદ્રાચાર્ય, ‘શાશ્વત્તત્ત્વરૂપ
અનુપમ આશ્ચર્યકારી પુરુષાર્થથી પ્રવૃત્ત રૂઝ રોડે
બીજાના ગાથા મોખલાં હતી તે પરથી રૂઝ રોડે

સવેગરગતરમિછી સગી મમરાદિત્ય મહાકથા રચી અને તદુપરાત માન માનમિક દાણિક ઢોપારેયના પ્રાયશ્ચિત્ત અર્થે આ સાધુચરિત અતિ લવણીઠ મુમુક્ષુ મહાત્માએ શ્રી યોગ દ્વિસમુચ્ચય આદિ ચોદસો (૧૪૦૦) પ્રકરણ પ્રયોનું અનન્ય અતુલ સજ્જન કર્યું । પોતાને વેદાયેલો સતશિષ્ય વિરહ અને પોતે જ એલો લવવિરહ તેમણે આ પોતાની ‘ચિરંજીવ’ શાસ્ત્રસતતિમા ‘વિરહ’ અઠથી અમર કરેલો દશ્ય થાય છે સુશિષ્ટ અને સુમિષ્ટ સૈવોદી ઉત્તમ કલામય રીતે સુકર શબ્દચિત્રમા જૂથેલો એમનો એકેક અક્ષ આ મહા નિર્ગ્રંથ સુનીશ્ચરતુ અદ્ભુત પ્રથનિર્માણકોચલ્ય દાખવે છે આમ ચાહસો જેટલા મહાન્ પ્રથરાશિનુ મૌલિક સર્જન કરનારા આ અક્ષર દેહે અમર એવા મહર્ષિ હરિભદ્રસૂરિ અસાધારણ કોટિના સાહિત્યસ્વામી, વિરાટ કવિ પ્રજ્ઞા અને મહાન્ આર્ષ દદા ધર્મ ગયા

(દોહરા) દિવ્ય યો ।દ્વિ દૌધી જોવદ્વિ હરણાર્થ,
તેહ આર્ષ મદા નમુ, શ્રી હરિભદ્ર કૃતાર્થ

શિક્ષાપાઠ ૨૧ મહાત્માઓની અસગતા

જેને સમ્યક્ ધર્મ ઉપજાય છે એવા સમ્યક્દ્વિ મહા-ત્માઓ સર્વત્ર અસગ લાવને જ લાગે છે કારણ કે હું દેહાદિથી બિન એવો એક શુદ્ધ દર્શન જ્ઞાનમય આત્મા છું, બીજું કર્મપણ પગમાણ માત્ર પણ મહાદ્ નથી,—એવો દેહ પગમાર્થ નિશ્ચય તેમને થયો છે, અને ‘સગતા યોગે આ

જીવ સહજ સ્થિતિને ભૂંચે છે' એવા જ્ઞાનીના વાક્યોનો અનુભવરૂપ નિર્ધાર તેમના હૃદયમાં ઉપજ્યો છે એટલે જ બાહ્યાભ્યંતર સંગરૂપ સર્વ પરભાવ-વિભાવથી વિરામ પામી, "જ્ઞાનનું ફક્ત વિરતિ" એ વીતરાગવચનને તેઓ સત્ય કહે છે ક્ષીરનીર જેમ સ્વ-પગ્નો બેઠા આત્મા-અનાત્માનો વિવેક જેણે કર્યો છે, એવા આ પરમહંસો શુદ્ધ માનસ-સદોવરતા નિર્મલ અનુભવજલમાં ઝીંકે છે જીવ-મુક્તપણાની પાછે ઊંચા ચિદાકાશને વિ. ઝેડતા આ વિહંગ જેવા અપ્રતિબદ્ધ સતો દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી ઝળથી અને ભાવથી કયાય પણ પ્રતિબદ્ધ કરતા નથી આત્મા શિવાયની સર્વ વસ્તુનો પ્રસંગ તે સંગ છે અને "આ સર્વ સંગ મહાશ્વ છે" એવું તીર્થંકરવચન જેણે બોલ્યું છે, એવા આ શાતમૂર્તિ અસંગ મહાત્માઓ સહજ આત્મસ્વરૂપમાં શુભ-સવૃત્ત થઈ પરમ સ્વર આદરે છે, અને પરમ આત્મસમાધિ અનુભવે છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ યોગી પુરુષો કવચિત્ પ્રારબ્ધોદયથી સસાર પ્રસંગમાં વર્તે, તોપણ નિરંતર અસંગપણાને જ કહે છે બહિર્દષ્ટિ જગજીવોની દષ્ટિએ અવિરતિ દેખાવા છતાં, અતરૂથી-ભાવથી તો તેઓ સાધુચરિત વિગતિ જ હોય છે આ અમ્યગ્દષ્ટિ મહાત્માઓનું શરીર મમારમાં અને મન મોક્ષમાં હોય છે "માણે ચિત્ત મયે તનુ ।" એટલે તેનો સર્વ જ યોગ-ધર્મઅર્થાદિ સંગથી વ્યાપાર પણ યોગરૂપ જ હોય છે ચત્રપૂજાની જેમ પૂર્વ પ્રારબ્ધના સૂત્રસચારથી જેની સર્વ પ્રવૃત્તિ આવે છે, એવા નિરિચ્છ અમ્યગ્દષ્ટિ યોગીપુરુષનો સમસ્ત સચારબેદા ભાવપ્રતિબદ્ધ વિનાની, અનામદનું

ભાવવાળી હોય છે એવો સ્નેહરૂપ-આસક્તિરૂપ સીકાશના અભાવે તે ‘કેશધાકોડ’ જ્ઞાનીને કર્મગ્ન વગમતી નથી જ્ઞાની ભોગવના છતા જ ધાતા નથી ન અનાની નહિ ભોગવના છતા જ ધાય છે । એ વિવેક વાન રૂનીના અપૂર્વ જ્ઞાનનું કે અનન્ય વૈરાગ્યનું અદ્ભુત ગામગ્ય સૂચક છે

પતિવ્રતા સ્ત્રીનું મન જેમ ઘર સજ ધી ધીજી બધા મમ કરતા છતા મદા પ્રિયતમ અવા જતારને વિષે લગ્ન હોય છે, ગાય વનમા જઈ ચારો ચરે ને ચારે દિશામા ફરે છે, પણ તેની દૃષ્ટિ તો મદાય પોતાના બહાવા વતસમા જ ચોટિલી હોય છે, તેમ જ્ઞાની પુરુષનું ચિત્ત પણ સંસાર સજ ધી ધીજી કાપ કરતા છતા સદાય શુભધર્મ જ લીન હોય છે આમ શુભધર્મ મર્થાત્ અત્યુચ્ચ સર્મીપે શ્રવણ કરેલો આત્મધર્મ જેના ચિત્તને નિત્ય આમેપે છે, લોકચુબકની જેમ આકર્ષી પોતા ભવ્ય એથી ગમે છે, તે જ્ઞાનામેષકવત નમર્થ યોગીને ભોગો પણ ભવહેતુ થતા નથી મોહમયી માયા મધ્યે પણ સદા અમોહ સ્વરૂપી એવા દુઃખગુહરમરી જ્ઞાની તો ભોગપક મર્થ પણ જલમા કમલની જેમ કોપતા નથી, ખરડાતા નથી એ ઉત્તમ દૃષ્ટાંત સ્ત્રીતીર્થ કર લગવાન છે તેઓ ગૃહસ્થાવસ્થામાં હતા ત્યારે પણ પગમ વૈરાગ્યથી વામિન હતા, ભોગપક મર્થ પણ જલમવવત્ અવિષ્મ હતા ધીજી સામાન્ય પ્રાકૃત જને ને ભોગ બધનું નરણ થાય, તે આવા અપવાદરૂપ જ્ઞાન પુરુષવિશેષાને નિજેરાનું કારણ થાય છે । “જે આસવા પરિસવા”-“હોત આસવા પરિસવા” તે આનું નામ ! આ અનાજન્ય યોગના નામે તેનું આધનું અનુકરણ કરવા જ

લીલા મોહમૂલ પ્રાકૃત જનો તો ખત્તાજ ખાય ! કાણકે
“રાગ ભરે જન મન રહો, પણ તિહુ દાજ વૈગમ, ચિત્ત
તુમારા રે મમુદ્રનો, ડોઈ ન પામે હો તાગ,”—એવી પગ્મ
વિરક્ત જ્ઞાનદયાવાળા તીર્થ કરાદિ જ્ઞાની પુરુષની વાત ન્યારી છે

અને એવું જ ઉજ્જવલ જીવંત જાગતું જવલત
દ્વિત વર્તમાન યુગમા શ્રીમદ્ રામચદ્રજી જેવા અસંગ
જ્ઞાની પુરુષના અધ્યાત્મ ચરિત્રમા સુસ જિજ્ઞાસુને પ્રાપ્ત થાય છે,
ને તેની સાક્ષી તેમના વચનામૃતો જ પૂરે છે ઐલુક મહારાજ,
જનમિદેહી, શ્રીકૃષ્ણઆદિના દ્વિત પણ મુખસિદ્ધ છે આ
અંગે એક સુભાષિત છે—“જ ગમની મુક્તિ તો સર્વે જાણિયે,
સમીપ રહે પણ શરીરનો નહીં ગગ ભો, એકાંતે વસવું રે
એક જ આસને, ભૂવ પડે તો પડે ભજનમા ભગ ભો ”
તેનો પરમાર્થ એ સમજાય છે કે—જેવું પોતાની સમસ્ત ચિત્ત
વૃત્તિઓરૂપ ગોપીઓને પોતાના અનુષમ આત્મસ્વરૂપ—
સૌંદર્યથી આકૃષ્ટ કરી આત્મરૂપ કરી હતી, એવા જ્ઞાની
આત્મારૂપ ‘કૃષ્ણ’ની આ મુક્તિ તો જાણો ! એમ હર્ષાનેશમા
બોલતી ભક્તિપ્રધાન એવી ચિત્તવૃત્તિઓરૂપ ગોપીઓ કહે છે
કે—અમે આ શરીરમા એકાંતે ને એકજ આસને વસીએ
છીએ, છતાં અમને શરીરનો સગ નથી ! અને એમા જે
ભૂલ થઈ તો “પડે ભજનમા ભગ ભો ”

શ્રી રમ્યભવસૂરિએ મનક મુનિ—જેના માટે પોતે
ખાસ શ્રીચૈત્તન્યિક સૂત્ર રચ્યું, તે વાત ગણીરતાથી તેના
મૃત્યુ પર્યંત કળાવાન દીધી, એ પ્રસંગ પણ અમોહસ્વરૂપી
એવા તે મહાત્મા રમ્યભવમ્વામીનું અસંગપણ—અનાસ

જાપણ જ પ્રકાશે છે તેમજ-“વર્ણોએ શબ્દ કર્યા, શબ્દોએ વાક્ય કર્યા, ને વાક્યોએ આ શાસ્ત્ર કર્યું, અને કાંઈ કર્યું નથી,” એમ શ્રીપુરુષાર્થસિદ્ધિઉપાય ગ્રંથને અતે અનન્ય નિર્મમત્વ તાળવનારા મહાનિર્ગથ મહર્ષિ શ્રીઅમૃતસદા ચાર્યજીની અસંગતા પણ ઠેવી અશ્ણુત છે !

આમ અસંગ મહાત્માઓ મર્વત્ર પરભાવવિભાવના સગરપર્શથી રહિત એવું આત્માનુચરણરૂપ અસંગ અનુકાન આવરે છે શીઘ્ર મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરાવનારા અસંગ ચૈતન્યના પરમ શાત રસામૃતસાગરમા નિમગ્નન કરનારા આ અસંગ યોગીઓની આત્મમદ્યા પરમ આશુના હોય છે તેની નેટલી સ્તુતિ કરીએ તેટલી ઓછી છે ‘જે મહાત્માઓ અસંગ ચૈતન્યમા લીન થાય છે, થયા છે ને થશે તેને નમસ્કાર’ (દોહરા) અનાસક્ત જલકમલવત, જ્ઞાની સદા અસંગ, અસંગાનુકાને લહે, શીઘ્ર જ મોક્ષ અસંગ

શિક્ષાપાઠ ૨૨ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ -

આત્મસિદ્ધિ એ જ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ છે સર્વ પરભાવ વિભાવના સ્પર્શલેશથી રહિત એવો અસંગ શુદ્ધ આત્મા સિદ્ધ કરવો એ જ સર્વ સાધકનું અતિમ સાધ્ય છે કારણકે ‘સહેજ સ્વરૂપે જીવની સ્થિતિ થવી તેને શ્રી વીતરાગ મોક્ષ કહે છે એ જ માટે સર્વ તીર્થ કરાદિ જ્ઞાનીઓએ અસંગપણે સર્વોત્કૃષ્ટ કહ્યું છે, કે જેના અંગે સર્વ આત્મસાધન રહ્યું

છે ' આ પરમ શાતપથારૂપ અસંગ અનુષ્ઠાનની એકનિષ્ઠ આરાધનાથી જ આત્માનું સહજ એવું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે, અને આ સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ એ જ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ છે

આમ સાધ્ય સાધનને સિદ્ધિનું સમ્યક્સ્વરૂપને સમજીએ છે એવા સાધકે મુમુક્ષુને, શુદ્ધ આત્મસાધનરૂપ અસંગ નિર્વિધપણાનું અપ્રમત્તપણે ઉત્કૃષ્ટ આરાધન કરતાં, આત્મ વીર્યનો અપૂર્વ ઉદ્ઘાસ સ્ફુરે છે એટલે અપૂર્વકરણ વડે ધર્મસંન્યાસરૂપ અપૂર્વ સામર્થ્યયોગ પામી, તે દાપદ્યેષી પર આરૂઢ થઈ, યથાખ્યાત આગ્નિરૂપ પગ્મ વીતરાગપણાને પામે છે નર્થાત્ જેવું આત્માનું શુદ્ધ નિષ્કલાય સ્વરૂપ જ્ઞાનીઓએ આખ્યાત કર્યું છે, તેવું આત્મસ્વભાવમા પૂર્વ પ્રવૃત્તિરૂપ 'યથાખ્યાત' વીતરાગ ચારિત્ર તેને પ્રગટે છે એટલે પછી આ અમોહસ્વરૂપ વીતગમ ચેત્તીશ્વર તત્ત્વાણુજ 'મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ'રૂપ 'સયોગી જિન સ્વરૂપ' પામી, 'નિજ કેવલજ્ઞાન નિધાન' પ્રગળાવે છે, અને પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપ સહજાત્મસ્વરૂપે ઝળહળે છે

આવા ક્ષીણદોષ, શુણ્યાવગાઝ શ્રીમદ્ સર્વજ્ઞ ભગવાન સર્વલગ્નિવદ્વના ભોગી હોય છે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય આદિ સર્વ લગ્નિ આ કેવલી ભગવતના ઘટમા વસે છે અણિમા-મહિમા આદિ અદ્ મહામિદ્ધિ એમની કિકરી થઇને ફરે છે, પાતજલ આદિ યોગશાસ્ત્રોમા નથા જિનાગમોમા વર્ણવેલ સર્વ ત્રિભૂનિઓનું આ ભગવાન એક ધામ હોય છે છતાં તેના કિચિત્ માત્ર પણ પોદ્ગવિક સ્ફુગ્ધાયે આ આ મનિમગ્ન પરમ પ્રભુ તેની

નિરતર રમણ કરનારા હોય છે એટલે જ આ ‘ધ્રુવપદરામી’ આત્મારામી કૃતાકૃત્ય પ્રભુને કેઈ કામના નહિ હોવાથી ને નિષ્કામી જ હોય છે

આવા સર્વલબ્ધિસિદ્ધિમય જ આ મર્વજી વીતરાગ દેવ પ્રારબ્ધોદય પ્રમાણે મહદેશનાદાન વડે પગ્મ પદોપકાર કરતા મતા, દેહ છતાં દેહાતીત એવી કાયોત્સર્ગ-શુભ-મુક્ત દશાએ વિચરે ॥ નિષ્કારણ કરુણાગ્રસાગર એવા આ પરમ કૃપાળુ દેવ પરમાર્થભેદની વૃદ્ધિ કરી, સ સારતાપથી સતત જગજગતુઓને પરમ આત્મચાતિરૂપ ચીતવતા આપે છે “ભવદુ ખવાગ્ધુ શિવસુખકારણ” એવો શુદ્ધ ધર્મ પ્રરૂપી, આ ભગવાન ધર્મભૂર્તિ વિશ્વગ્રધુ દુષ્ટ અસાધુજનોને દુષ્ટ માર્ગે ડોકાવી ને શિષ્ટ સાધુજનોને ઈષ્ટ પરમાર્થ માર્ગે ચઢાવી સર્વ જગત્જગતુ પગ્માર્થ હિત કરવારૂપ પરમ લોકાનુમહ આચરે છે અને પછી આ વિશ્વવત્સલ પરમાત્મા યોગના અતરૂપ અયોગી એવી શૈવેશી અવસ્થાને પામી, શીઘ્ર જ ભવવ્યાધિનો ક્ષય કરી પરમ નિર્વાણરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે

(દોહરા) શુદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ ત્યા, સિદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ,
પદોપકાર કરી પરમ, પામે પદ પ્રકૃષ્ટ

શિક્ષાપાઠ ૨૩ . અનેકાન્તની પ્રમાણતા

સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ પામેલા શ્રી સર્વજ્ઞે પ્રત્યેક વસ્તુને અનેકાન્ત, અનેક અતવાગી-શુષ્કધર્મવાળી દીઠી છે, એટલે

સાચી દૃષ્ટિ પણ કન્ટા નથી, જોવા તે પરમ નિષ્પૃહ નિરુત્સુક હોય છે જ્યાં આત્માની અનંત શક્તિ પ્રગટ થઈ છે, ત્યાં અન્ય લબ્ધિ-સિદ્ધિ-વિશુત્તિ કોણ માત્ર છે ? કારણકે-‘તે આત્મસ્વરૂપથી મહત્ત્વ એવું કંઈ નથી એવો આ સંકલ્પને વિશે દોષ પ્રજ્ઞાવર્ણાવ ઉત્પન્ન થયો નથી, તે નહીં અને થવાનો નથી, કે જે પ્રજ્ઞાવર્ણાવ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપને પણ પ્રાપ્ત ન હોય’ આત્મામાં અહિં સાચી પરમ પ્રતિષ્ઠા-અત્યંત ચિરંતન થઈ હોવાથી, આ પરમ અહિંસક વીતરાગ યોગીશ્વરની સુનિધિમાં ત્રિહુ-વ્યાપ્ત આદિ જેવા હિંસક દૂર પ્રાણીઓ પણ પોતાના જાતિનેર જૂતી જઈ પરસ્પર પ્રેમથી વર્તે છે, ઇત્યાદિ સર્વ મહાપ્રભાવ અત્ર આ વીતરાગના ચરિત્રમાં પ્રગટ ચરિતાર્થ સાચ છે

કેવળ જ્ઞાનમય શુદ્ધ અતરત્માની સિદ્ધિ એ જ આ વીતરાગની સર્વ અમલ્પાત્તિક સિદ્ધિઓનું મૂળ છે એટલે જ જ્ઞાનાતરાયનો ક્ષય થયો હોવાથી આ જગવાન શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્માને કરે છે, જ્ઞાનાતરાયનો ક્ષય થયો હોવાથી મલ્લચિત્ત યો એવો સહજ આત્મસ્વરૂપ જ્ઞાન નિરંતર પામે છે, જ્ઞાનાતરાયનો ક્ષય થયો હોવાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ગતિનો અચરને જોગ કરે છે, ઉપજોગાત રાયનો ક્ષય થયો હોવાથી શુદ્ધ સ્વગુણનો નિરંતર ઉપજોગ હો છે, અને વીર્યા તરાયનો ક્ષય થયો હોવાથી સ્વરૂપરમણને વિશે અપ્રયાસવત્ સહજપણે અનંત આત્મચક્રિત સ્ફુરણમાન કરે છે અને આમ અનંત જ્ઞાનાદિ લબ્ધિથી સ્વરૂપને વિષયમાં હોવાથી આ પરમ પ્રભુ પ્રેમ એવા સહજાત્મસ્વરૂપ પદમાં જ

નિરતર રમણ કરનારા હોય છે એવે જ આ ‘ધ્રુવપદરામી’ આત્મારામી કૃતકૃત્ય પ્રભુને કોઈ કામના નહિ હોવાથી ને નિષ્કામી જ હોય છે

આવા સર્વલબ્ધિસિદ્ધિસંપન્ન આ મર્વજી વીતરાગ દેવ પ્રારબ્ધાદય પ્રમાણે મદ્દેશનાદાન વડે પન્ન પરોપકાર કરતા સતા, દેહ છતાં દેહાલીત એવી કાયેત્સર્ગ-જીવન્મુક્ત દશાએ વિચરે ॥ નિષ્કારણ કરુણારસમાગર એવા આ પરમ કૃપાળુ દેવ પરમાર્થમેષની વૃષ્ટિ ઠરી, સ સારતાપથી સતત જગજગતુઓને પરમ આત્મચાતિરૂપ શીતલતા આપે છે “ભવદુ ખવાગ્લુ શિવમુખગારણ” એવો શુદ્ધ ધર્મ પ્રરૂપી, આ ભગવાન્ ધર્મભૂતિ વિશ્વમધુ કુષ્ટ અસાધુજનોને કુષ્ટ માર્ગે ઠોડાવી ને શિષ્ટ સાધુજનોને ઈષ્ટ પરમાર્થ માર્ગે ચઢાવી, સર્વ જગત્જગતુ પગ્માર્થ હિત ઠરવારૂપ પરમ લોકાનુમહ આચરે છે અને પછી આ વિશ્વવત્સલ પરમાત્મા યોગના અતરૂપ અયોગી એની શૈલેશી અવસ્થાને પામી, શીઘ્ર જ ભવવ્યાધિનો કાય કરી પરમ નિર્વાણરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે

(દોહરા) શુદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ ત્યા, સિદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ,
પરોપકાર કરી પરમ, પામે પદ પ્રકૃષ્ટ

શિક્ષાપાઠ ૨૩ અનેકાન્તની પ્રમાણતા

સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ પામેવા શ્રી મર્વજી પ્રત્યેક વસ્તુને અનેકાન. અનેક અતવાળી-ગણધર્મવાળી દીરી ને જોડે

અનેકાત એ જ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે, અને તેનું મહત્ત્વપૂર્ણ સર્વદેશીય ગ્રહણ કરે એવું અનેકાન્ત જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે તત્-અતત્, સત્-અમત્, એક-અનેક, બેદ-અબેદ, નિત્ય-અનિત્ય એમ એક વસ્તુના પરસ્પર એ વિરુદ્ધ ધર્મનું સાપેક્ષપણે પ્રકાશન કરે તે અનેકાત આ અનેકાત તો "પરમાગમનો જીવ"—પ્રાણ છે, અને જન્માધ પુરુષે હાર્યના સ્વરૂપ વિષેનો ઝગડો કરે છે, તેની જેવા તત્ત્વસ્વરૂપ વિષેના સર્વ દર્શનોના ઝગડાને મિટાવનારો એવો સર્વશ્રાહી પરમ ઉગ્ર છે તત્ત્વના જીવનરૂપ આ અનેકાન્તના આવા પરમ અદ્ભુત ચમત્કારિક મર્વસમાધાનકારી સ્વરૂપથી મુગ્ધ થઈને પરમ તત્ત્વજોએ ઉદારયોગા ઉદયોપજા કરી છે કે—“અનેકાન્ત શિવાય તત્ત્વ-ચમ્પા નહી,” તં અત્યંત સત્ય છે આ જગે શ્રી અમૃતચક્રાચાર્યજીનું સુભાષિત છે—“રચેલાના નેત્રને એક અતથી (છેડથી) ખેંચતી અને બીજો અતથો (છેડવી) દીઠુ છોકતી ગેલાળણ જેમ માળણ મેળવે કે, નેમ એક અતથી (ધર્મથી) વસ્તુનું તત્ત્વ આપતી અને બીજો શિમિલ (ગોણ) કરતી એવી અનેકાન્ત નીતિ તત્ત્વ નવનીત વહોલી જાયવ ત વર્તે છે ”

આ અનેકાન્ત, તત્ત્વનો અવિસવાદી અસદ્વિગ્ધ વિનિયમ હદ કરાવનારી પરમ સુંદર સુજ્ઞા છે હાખલા તરિકે-તે તે આત્મા પર ઉતારીએ તો તે સ્વરૂપથી તત્ છે, પણ પરરૂપથી અતત છે, છે સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-સાવધી તે સત્-હોવારૂપ અસ્તિરૂપ છે, પણ પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-સાવધી અસત-નહિ હોવારૂપ નાસ્તિરૂપ છે ધર્મો એવા દ્રવ્યની

અપેક્ષાએ તે એક અળક પિડરૂપ અસેદ છે પણ ધર્મ-
 ગુણપર્યાયની અપેક્ષાએ અનેક ખડ ખડ ભેદરૂપ ॥ ધ્રુવ
 એવા દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ તે નિત્ય છે, પણ પર્યાયની દૃષ્ટિએ
 અનિત્ય છે આમ પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-સાવથી આત્મા ભિન્ન છે,
 એવું તત્ત્વનિશ્ચયરૂપ ભેદજ્ઞાન આથી વજ્રરૂપ દૃઢ થાય છે,
 અને આમ અસ્તિનાસ્તિરૂપ એવી પ્રત્યેક વસ્તુ એકાનેક,
 નિત્યાનિત્ય ને ભેદાભેદરૂપ સુપ્રતીત વાય છે એક જ પુરુષ
 બાલ-યુવા-વૃદ્ધ એ ત્રણે અવસ્થાનો અનુભવ કરે છે, પણ
 પુરુષ તો તેનો તે જ ॥ સમુદ્રના મોઝા પવટાય છે, પણ
 સમુદ્ર પલટાનો નથી, તેમ પૂર્વ પર્યાયનો નાશ થઈ, ઉત્તર
 પર્યાયની ઉત્પત્તિ થાય છે, પણ આત્મ દ્રવ્ય તો ધ્રુવ જ રહે
 છે ઘડાને નાશ થઈ ચુકેલ બનાયો, પણ સોનું તો તેનું
 તે જ ॥ આમ અનેકમત એવી પ્રત્યેક વસ્તુનું ઉત્પાદ-વ્યય-
 પ્રીવ્ય સુદ્ધા એવું 'મત્' સ્વરૂપ છે આવા એકાક્ષરી 'સત્'
 સ્વરૂપમા જ આખા વિશ્વનું તત્ત્વજ્ઞાન શમાય છે આ ઉત્પાદ-
 વ્યય-પ્રીવ્ય એ જ ગણધર્મોને દ્વાદશાંગીનું રહસ્ય પમાડનારી
 સુપ્રસિદ્ધ 'નિપટી' છે, અને એ જ અપેક્ષાવિશેષે રૂપકરૂપે
 જગતીએ તો ક્ષણ વિષ્ણુ ને મહેશ એ 'ત્રિમૂર્તિ' છે,

આમ અનેકમતદૃષ્ટિએ આત્મા નિત્યાનિત્ય અર્થાત્
 પરિણામી નિત્ય છે, અને તેવા પરિણામી નિત્ય
 આ માત્રા જ જ ધ-મોક્ષઆદિ વ્યવસ્થા મટે ॥
 પણ જો સર્વથા અપરિણામી-એકાગ્ર દ્વૈત્ય નિત્ય જ
 આત્મા માનવામા આવે, તો તેમાં જ ધમોક્ષઆદિ વ્યવસ્થા
 તમિ ધરે; કારણકે અવસ્થાત્પરતા અભાવે કા તો ભવ ને કા તો

મોક્ષ એ બેમાની એક જ અવસ્થા રહેશે, અને યોગમાર્ગ પણ નિષ્કૃષ્ટ થઈ પડી, કૃતનાશ-અકૃતાગમ વગેરે અનેક દ્વંદ્વો આવશે તેમજ એકાત અનિત્ય જ આત્મા માનવામાં આવે, તો તેમાં પણ બધમોક્ષ, સુખદુઃખ આદિ વ્યવસ્થા નહિ થટે કારણકે અખંડ એક વસ્તુ વિના પરિણમન કોનું થશે ? અને તથારૂપ પરિણમન વિના આત્મગુણવિકાસરૂપ આ યોગમાર્ગ પણ કોને પ્રાપ્ત થશે ? આમ નિત્ય કે અનિત્ય કોઈપણ એકાન્તવાદમાં બધ મોમાદિ વ્યવસ્થા ખટતી નથી વસ્તુસ્વભાવ થટનો નથી અને લોકવ્યવહાર પણ થટતો નથી, કેવલ અનેકાન્ત સિદ્ધાન્તમાં જ સર્વ વ્યવહાર યો છે, સમસ્ત વસ્તુસ્વભાવ થટે છે અને અવિકલ એવી સુકલ બધમોક્ષ વ્યવસ્થા યો છે, માટે અનેકાન્તની જ સર્વત્ર પ્રમાણતા છે કારણકે જ્ઞાનથી જ મોક્ષ છે, ક્રિયાથી જ કલ્યાણ છે, નિશ્ચય જ સાચો છે, વ્યવહાર જ કામનો છે, એમ ખીજી અપેક્ષાઓનો અપલાપ કરી, આ આમ 'જ' છે, એવા 'અ' - કારણે દુર્નયને અનેકાન્ત રૂઝ કરે છે, અને તનયો પ્ર પે પિતાની જેમ સર્વ નયો પ્રત્યે સમદષ્ટિ ધરી, કોઈ પણ અપેક્ષાનો અપલાપ નહિ કરતા, આ આ અપેક્ષાએ આ આમ આમ છે, એમ મધ્યમ્યપણે વસ્તુતત્ત્વનું સુનવરૂપ સમ્યક્ પ્રતિપાદન કરે છે અને એજ અનેકાન્તવાદને સપ્રમાણ બતાવે છે.

આ ઉપરથી એ તાત્પર્ય ફલિત થાય છે કે સર્વસમ ન્યયકારી અનેકાન્તવાદી તો સર્વથા સર્વત્ર નિરામદી જ હોય કારણકે પરમ ઉદાર અનેકાન્તદષ્ટિ જેના હૃદયમાં પરિણમી છે, એવા વિશ્વાવદષ્ટિ સમ્યક્દષ્ટિ મહત્તમાએ "દર્શન

સકલના નય ગ્રહે, આપ રહે નિજ ભાવે રે ॥ એટલે નયો-
અપેક્ષાવિશેષોની યથાયોગ્ય મર્યાદા સમજનારા તે સતજનો
'ત્યાત' પદના ન્યાસ વડે એકાન્તવાદનુ આગ્રહરૂપ દ્વય
દ્વં કરી તે તે દર્શનની મધ્યમ્ય પરીક્ષા કરે છે અને એમ
સાપેક્ષપણે પરીક્ષા કરતા તે સ્વાદવાદી મહાજનોને ચોક્કસ
'ભાસે છે કે આ બધા દર્શનો એક જિનદર્શન અર્થાત્ શુદ્ધ
આત્મદર્શનરૂપ પુરુષના અગરૂપ જ છે એટલે પોતાના
અગરૂપ એ વર્ણદર્શનને આ જિનદર્શનના આરાધક પુરુષો
સમ્યક્ સ્વાદવાદદષ્ટિથી આરાધે ૩ આવી પરમ વિશાવ
અને કાન્તદષ્ટિને ઉપદેશના જિન ભગવાનના ઉપદેશની રચના
ત્રણે કાળમાં એવી પરમોત્તમ છે કે તેમાં મર્વ મતદર્શન
હળીમગીને પોતપોતાની સલાજ કગ્તા રહે છે 'રચના
જિનઉપદેશકી, પરમોત્તમ તિનુ કાલ, ઇનમે સળ મત રહત
હે, કરને નિજ સભાલ '

(ઉપજાતિ) જ્યા નિત્ય નાના નય નૃત્યકારી,
સત્ મક્ષભગી વિવને રસાદી,
પ્રમાણુ તો વાગ્ ગીણુ વગાડે,
વાગ્ રગભૂ વિરમય આ પમાડે

(દોહરા) તત્ત્વનુ સત્ત્વ મદા દોંએ, અનેકાન્ત સિદ્ધાન્ત,
તેથી તે જ પ્રમાણુ છે, ગાકી મનની જ્ઞાન્ત

શિક્ષાપાઠ ૨૪ મનપ્રાંતિ

અનેકાન્ત એવા આત્મતત્ત્વનો નિર્ણય થતો નથી, ત્યાલગી મનપ્રાંતિ છે, ને મનપ્રાંતિ છે ત્યાલગી આત્મપ્રાંતિની આશા રાખવી તે આકાશકુસુમવત્ છે મોક્ષરૂપ વિકલ્પચક્રના ચાકડે ચડેવ મનની પ્રાંતિ એ જ સ સારચક્રની પ્રાંતિનું મુખ્ય કારણ છે ‘ઉપજે મોક્ષવિકલ્પથી મમરત આ સસાર’ ત્યાલગી મનનું જન્મ છે, ત્યાલગી ગમે તેટલા જપ-તપ-સમમાદિ સાધન પણ જન્મરૂપ યર્ષ પડી, ગગનમા ચિત્રામણી પેઠે, નિષ્ક્રાંત ને વૃથા ખેલરૂપ યર્ષ પડે છે એટલા માટે જ્ઞાનીઓએ ચિત્તની સ્થિરતા પર ઘણો બાર મૂક્યો છે પરમ તત્ત્વગંભીર સુબાષિત છે કે ‘ગીજી સમજણ પછી કહીય, બ્યારે ચિત્તે સ્થિર થઈશ ’ તેમજ “મન માધ્યું તેણે સમજી સાધ્યું ” માટે ચિત્તને નિર્મલ કરી સ્થિર કરવું, જ્ઞાન્તિ ટાળવી, એ જ આ મશાંતિનું મુખ્ય સાધન છે

કારણકે જ્ઞાત મન એ જ સર્વ કલેશનું ને શ્યામ મન એ જ સર્વ આનંદનું મૂળ છે વિકલ્પાક્રુષ્ણ મન એ જ સર્વ દુષ્કર્મની ભૂમિ ને નિર્વિકલ્પ મન એ જ સર્વ સુખની ભૂમિ છે પ્રતિકૂળ મન એ જ પરમ શત્રુ ને અનુકૂળ મન એ જ પરમ મિત્ર છે દુષ્ટ અધ્યવસાયવાળું મન એ જ નરક ને શિષ્ટ અધ્યવસાયવાળું મન એ જ સ્વર્ગ છે રાગાદિ કિલ્બાસ વાસનાથી વાસિત મન એ જ સસાર ને તેથી નિર્વાસિત મન એ જ મોક્ષ છે મન એ જ જાણનું ને મન એ જ મોક્ષનું કારણ છે પ્રસન્નચક્ર ગજર્ષિને કાળુવારમા નરકગમનયોગ્યતા

કરનાર અને ક્ષણવારમા કેવલજ્ઞાન પમાડનાર આ મન જ હેતુ મન એ જ કલ્પવૃક્ષ ને મન એ જ કટકવૃક્ષ છે મન એ જ કામધેનુ ને મન એ જ નિષ્કામધેનુ છે મન એ જ ચિંતામણિ ને મન એ જ દુઃખિતામણિ છે અસદ્ ઉપયોગથી અવશ મન એ જ વિષ વમનાર વિષધર ને સદ્ઉપયોગથી વશ મન એ જ અમૃત ઝમનાર અમૃતઝર છે આત્માની અમૂલ્ય શક્તિઓ મનોબ્રાતિને લીધે વેગવેગથી ધર્મ વેડકાર્ધ થાય છે તે ન વેડકાર્ધ જવા દેવા માટે વિવેકાક્ષ પુરુષે આ ઉત્તમ ચિત્તરત્નનું યતનથી જતન-ગોપન કરવા યોગ્ય છે

પણ મન એ ઘણી ચચલ વસ્તુ છે, ‘વાયુની જેમ તેને નિયંત્ર કરવો દુષ્કર છે’ મન એ કંપનાતરંગની પાળે ભરી ક્ષણભાત્રમા લાળો યોજનની મુસાફરી કરી આવનાર પવનવેગી તુરંગ છે જિજ્ઞાસા કે લાલના બધન જેને નડતા નથી એવો તે અપ્રતિબદ્ધવિહારી છે “મનડું કિમહી ન બાજે” નાન હોય કે દિવમ હોય વસનિ હોય કે ઉત્તરડ હોય, ગમે યાન ને ગમે ત્યાં આ મન ઘડીખમા આકાશમા ને ઘડીકમા પાતાલમા ગમન કરે છે સુપ્તિના અભિલાષી એવા મહાતપસ્વીઓ જ્ઞાન-ધ્યાનનો અભ્યાસ કરે છે, ત્યાં તો આ દુશ્મન જેવું મન કંઈક એવું ચિતવે છે કે જેથી ન અવળે પાસે નાખી દે છે ! મોટા ‘આગમધગ’ કહેવાતા લોકોના હાથે પણ આ મનડું મદોન્મત્ત હાથીની જેમ અકુશમા આણી ચકાતું નથી આ ‘મનડું’ છે તો નપુસકલિંગી, પણ તે “અકલ મરદને કહે” છે,—કેવે ચકાવે છે બીજી વાતે તો પુરુષ સમર્થ છે.

પણ આ નુસક મનકાને કોઈ જેર કરી શકતું નથી ! આમ મનહુ કોઈ રીતે બાંધતું નથી,—એવો જાણે એનો જાતિમય સ્વભાવ પડી ગયો છે !

આ જાતિ શબ્દના જે અર્થ થાય છે જાતિએટલે જમણ અથવા જમણા પરવસ્તુમા આત્મજાતિરૂપ જમણા એ જ પરભાવ પ્રત્યે જમણરૂપ મનજાતિનું મૂળ ઉપાદાન કારણ છે એટલે જ જાત સ્વભાવવાળો આ મન—જમર પરભાવરૂપ પુષ્પરસનો રસીયો ઘઈ, તેની પ્રાપ્તિ માટે જાવા નાખે છે, ને રાગદ્વેષરૂપ શુભરવ કરતો તે યત્રતત્ર જમણ કરતા જેઠ આદિ અષ્ટ ચિત્તદોષને પામી, જાતિરૂપે મહાકલેશમય મનરોગ અનુભવે છે તેના નિવારણનો ઉત્તમ ઔષધ આ મનમધુકરને શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપી પ્રભુના પદપ કંજમા સ્ત્રીન કરી દઈ, તેના શુભ-મકર-દંતું અમૃતપાન કરાવવું એ છે,—કે નેથી મુગ્ધ થયેલો આ મનમધુકર પરભાવની દુર્વાસના ત્યજી, પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણે અથવા આ જામક વૃત્તિવાળા મન મર્જટને વશ કરવા માટે એને કાણુ પણ નવર ન પડવા દેતા, બાબરા ભૂતની જેમ ૪ કુવવધૂની જેમ, તેને તેના જોગા સતત કામમા—સતતપ્રવૃત્તિમા રોકી રાખવું અગત્યનું છે જેમકે—જેહો તે મનનો જય કર્યો છે, એવા પરમાત્મા વીતરાગ પ્રભુના ચરણરૂપ થાણવા આવે આ મનને પ્રેમની સાકળથી બાંધી દેવું અથવા તો એને શુતસ્વ ધમા રમવા માટે છૂટું મૂકી દેવું, એટલે તેમા તે ભલે આરોહણ—અવરોહણ કર્યા ન કરે ! અને ભલે આત્માર્થરૂપ ફળ ધરાઈ ધરાઈને ખાવ દોષ તેના ખાય !

અથવા આ જ્ઞાત સ્વભાવવાળા મનસારથિને સ્વચ્છ દે
 ન પ્રવર્તવા દેતા, મોહનિદ્રામાથી જાગેલી આત્મા જો પોતાની
 આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાની તાકીદ કરે તો પછો તે કુશલ
 સારથિ ઈન્દ્રિય અન્થોને જગજગ જગામમા રાખી, જ્ઞાત તાના
 રથને મુન્નમાર્ગે ચલાવી, મોહરૂપ કષ્ટ મ્યાને ખેંચાટા આમ
 મન-સૂઝાને સોપેલો સત્તા પાછો ખેંચી લઈ, આત્મ-રાજ
 સ્વશાસન પોતાને હસ્તક રાખી પોતાનું સ્વામિત્વ દાખવે, ને
 સ્વચ્છ દી મનની આજ્ઞામા નહિ વર્તતા તને પોતાની આજ્ઞામા
 પ્રવર્તવે, એ જ તેને વધ કરવાનો ઉત્તમ વિધિ છે ઈત્યદિ
 પ્રકારે આ દુગરાધ્ય મનને જે 'ઠેકાણું' આણે છે, સ્થિર
 એવા આત્મમ્યાનમા જોડે છે, તે આ મનને સાધે છે અને
 આમ આત્મા સ્વસ્વભાવના જામન ઉપયોગમા વર્તે એ જ
 જ્ઞાત મનોયોગને જ્ઞાત કરવાનો શ્રેષ્ઠ ને મુગમ ઉપાય છે
 (કાહરી) જમણુ રૂપ જ્ઞાતિ ટળ્યે, ટળે જમણુ રૂપ જ્ઞાત,
 સ્વરૂપમા વિશ્વાત ચર્ચ, આત્મા હોય પ્રજ્ઞાત.

શિલાપાઠ ૨૫ તપ

મનોજ્ઞાતિ ટાળી મનોનિગ્રહ અને ઈન્દ્રિયવિન્યય કરવા
 માટે મુખ્ય ઉપાય ઈન્ધાનિરોધરૂપ તપ છે કર્મની નિર્જગદ્ધિ
 જે તપવામા આવે તે તપ, અથવા જેના વડે કર્મને આત્મા
 સ્વરૂપમા પ્રતપે, નિજ સ્વરૂપ તેજે જળહળે તે તપ એ તપનો
 મુખ્ય ઉદ્દેશ નિગતર લક્ષમા રાખી મુમુક્ષુએ આત્માર્થે જ
 યથાશક્તિ તપ તપવા યોગ્ય છે કાચુકે તપ એ જીવને

કર્મમુક્ત કરવાનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે, તપ એ કર્મધ્વંસન
 શરૂ કરનારો પ્રચલિત અગ્નિ છે આત્મ આદિ કૃપા જે
 તપથી જલદી પાકે છે, તેમ કર્મ પણ તપ અગ્નિના તપ
 શીઘ્ર પાકીને નિર્જર છે અમિતાપથી સુવર્ણની જે
 જ્ઞાનપૂર્વક તપથી આત્માનો અદરનો મેવ ગણાતો જ
 આત્મા શુદ્ધ બને છે દેવેન્દ્રોથી વહિત એવા શ્રી સીદ્ધિ
 ભગવાન કે જે ચાગ જ્ઞાનના મ્વામી હતા અને અવશ્ય સિં
 પામવાના હતા, તે પણ બલ-વીર્ય ગોપબા વિના તપ
 વિરે ઉદ્ભવત હતા તો પછી અન્ય મુમુક્ષુઓએ તો તપ
 વિશેષે કરીને ઉદ્ધમ કરવા યોગ્ય હોય એમા પછપુ જ હ
 આ તપના મુખ્ય તાર ભેદ છે-અનશનાદિ ■ જોશ્ય એ
 પ્રાયશ્ચિત્તાદિ છ આજ્ય તપ

અનશન-ચાર પ્રકારનો આહાર જેમા એક, જે
 વધારે દિવસ માટે ત્યાગ કરાય છે તે અનશન જિજ્ઞાસુ
 પેટ ભરાય તે કરતા થોડા કોગીઆ જિજ્ઞાસુ ગ્રહેણુ તે રમત્યા
 ધૂત આદિ વિકૃતિ કરનારા રસવાળા પદાર્થોનો ત્યાગ વૃ
 સંયોગ-અમુક આટલી જ સંખ્યાવાળી વસ્તુ હું લઈશ એ
 વૃત્તિનો સંયોગ કરવો તે કાયકલેશ-કાયને કષ્ટ આપી કર
 તે મલીનતા-કુર્મની જેમ અગોપાગ સલીન કરી
 સકોગીને સૂણુ બેસણુ, ઇદ્રિયોનો વ્યાપાર રાધરો તે જેમ
 રૂપથી મોહિત થઈ દૃષ્ટિ તે પ્રયે જતી હોય તેને જવા
 દેવી, છાનીમાની બેસાની દેવી, અદરમા સલીન કરવી અ
 છ પ્રકારે જાણ તપ છે આ તપની તાલીમથી, સમજણપૂ
 સગીરને કમવાથી, રીતુ કરવાથી સુવાળાપણું, મુખશીવિયા

ટળે છે, અને કવચિત્ દુઃખ કષ્ટ આવી પડયે તે સમભાવે સહવાની શક્તિ વધે છે, જેથી આત્મસ્થિરતાને બાધ આવતો નથી.

પ્રાયશ્ચિત્ત—પાપને છેદે તે પ્રાયશ્ચિત્ત અથવા પ્રાયે ચિત્તને શોધે તે પ્રાયશ્ચિત્ત પોતાના થયેલા દોષ માટે તીવ્ર પશ્ચાત્તાપ કરી, તે પુનઃ ન થાય એવી દૃઢ ભાવનાથી તંત્રી શુદ્ધિ અર્થે સફળરુએ આપેલો અથવા પોતે પોતાના પર નાખેલો શિક્ષારૂપ દડા પગ્મ ચિત્તપ્રસન્નતાથી માથે થકાવવો તે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના, નિશ્ચયા દુષ્કૃત, પ્રતિક્રમણ આદિ એના અનેક પ્રકાર છે. ખરા અતઃકરણના પશ્ચાત્તાપરૂપ પાવકથી ધણા નિમિત્ત પાપકર્મો પણ ભગ્મીભૂત થાય છે. વિનય-દર્શનવિનય, જ્ઞાનવિનય, ચારિત્રવિનય અને ઉપચાર વિનય એમ વિનય ચાર પ્રકારનો છે. વૈયાવૃત્ય-આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, શૈક્ષ્ય, સ્થાન (રોગાર્ત), તપસ્વી, કુલ, સઘ આદિની વ્યાપ્તિ આદિ આવી પડયે નિઃકામભાવે વૈયાવૃત્ય-સેવાશુભ્રપા કરવી તે વૈયાવૃત્ય સ્વાધ્યાય અથવા સ્વચ્છાયા-દેહમા આત્મખુદ્ધિરૂપ દેહાધ્યાસ છોડી આત્મામા આત્મખુદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો, આત્મભાવના ભાવવી તે સ્વાધ્યાય અથવા તેવી આત્મભાવનાને પુષ્ટ કરે એવા અધ્યાત્મ અથો વાચવા વિચારવા, વૈરાગ્ય-લક્ષિતવાહી પદો, ભજનો, મતવનો ગાવા, લલકારવા, તત્ત્વપૃચ્છા કરવી, નિરસિમાનપણે બાહ્ય પોતાના આત્માને ઉચ્ચથી બોધ દેના હોય એવી રીતે ધર્મકથા-વ્યાખ્યાન કરવું, એ વગેરે સ્વાધ્યાયના પ્રકાર છે.

દેધાન—સત્ત્વત્ત્વચિત્તનમા એનાઅપણે ચિત્તનો નિરોધ

કરવો તે ધ્યાન નથવા યોગ મુમુક્ષુએ આર્ત્ત-રોદ્ધ ધ્યાન છોડી ધર્મધ્યાન ને શુકલધ્યાન એ બે પ્રશન્ન ધ્યાન જ ધ્યાવવા યોગ્ય છે જેમકે-મર્વજ્ઞની આનાને પ્રમાણ કરી તેનું મમ્યદ્ધ ચિંતન કરવું તે આજ્ઞાવિષય ધર્મધ્યાન જ્ઞાનીની આજ્ઞારૂપ માર્ગ છોડી ઉન્માર્ગે જતા શૂંવને પ્રાપ્ત થતા અપાયનુ-આત્મકાનિતુ ચિંતન કરવું તે અપાયવિષય ધર્મધ્યાન ચતુર્મતિમા પ્રમણ કરતા શૂંવને ભોગવવા પડતા કર્મેના દામણ વિપાકનુ ચિંતન કરવું તે વિપાકવિષય ધર્મધ્યાન પુરુષાકાર લોકનુ સ્વરૂપ વિચારી તેના રહસ્યનુ ચિંતન કરવું તે સમ્પ્રદાનવિષય ધર્મધ્યાન આત્માથી અન્ય સર્વ દ્રવ્યોનુ પૃથક્કપણ-ભિન્નપણ ચિંતવણ, શુદ્ધ એક આત્માનુ શુદ્ધપણ ધ્યાવતા શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મધ્યાનની મેલણીએ અદંત, કલ્યાદિ પ્રકારે શુકલધ્યાન કાયોત્તમર્ગ-કાયનો ઉત્તમર્ગ, ત્યાગ તે કાયોત્તમર્ગ, હું આ દેહ નથી ને આ દેહ મ્હારો નથી એમ મમણ, તેના અકલ્પમમત્વનો ત્યાગ કરી દેહને વોસરાવી દેવો, ‘અપ્પાણ વોસિરામિ’ કરવું તે કાયોત્તમર્ગ અથવા તેવી દેહ છતા દેહાતીત કાયોત્તમર્ગ દશાએ વર્તતા અર્હંત ભગવતોના ધ્યાન-અવવળને તેવી શુદ્ધ આત્મઅનુભવ સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા તે પણ કાયોત્તમર્ગ આ કાયોત્તમર્ગ પ મોતદૃષ્ટ આભયતર તપ છે, મર્વ તપની કલગીરૂપ સિ આમ છ પ્રકારે આભયતર તપ છે, અને તે મુખ્ય છે

ગાહ્ય તપ આ આભયતર તપને ઉપકારી-સહાયમરી થાય છે, એટલે તે પણ ચયાચક્તિ અવરય કર્તવ્ય છે જ, પણ-તન-મન-વચનની સ્ફુર્તિ મર્વયા હણાઈ જાય એમ ગત્ત ઉપરવ

ધર્મને કે ક્રિયાજડપણે તો નહિ જ આ ઉપવાસ વગેરેમાં પણ જેમ અને તેમ વિષયકવાયનો ત્યાગ કરી, સ્વાધ્યાયાદિ આશ્રય તપની વૃદ્ધિ લાપ્તિ નિરતર લક્ષ ગણવો જોઈએ, ને જેમ અને તમ આ માની ઉપ-પામે વામ કન્વાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ, તો જ તે ખરેખરો 'ઉપવાસ' કહી શકાય, નહિ તો હાથણ જ છે! કારણકે આત્મસ્વરૂપના લક્ષ વિનાનું કેવલ કાયકલેશરૂપ તપ ત બાલતપ અથવા અનાન તપ છે મારે તપ જ્ઞાનપૂર્વક હોય તો જ વાસ્તવિક જ્ઞાન છે એટલે જ શાસ્ત્રમાં આપ મહુ છે કે-દેહથી ભિન્ન એવા આત્મસ્વરૂપને નથી જાણનો એવો અજ્ઞાની કોઠા વર્ષ તપ કરતા પણ જે કર્મ ક્ષીણ કરી શકે નથી, તે જ્ઞાની એક આમોઝ્ઘવાસ માત્રમાં ક્ષીણ કરે છે

(હાકડગ) તપ કોઠા વર્ષો કરે, તો ય ન જુદે બાલ,
 ક્ષણમાં કર્મો ક્ષીણ કરી, જ્ઞાની છૂટે તરલાલ
 તપથી કર્મો નિર્જરે, અપથી નિર્મલ થાય,
 તપથી સ્વરૂપે પ્રતપતો, આત્મા બગડેલ થાય

શિક્ષાપાઠ ૨૬ જ્ઞાન-ભાગ ૨

જિન ભગવાને મુખ્યપણે બધા આત્મજ્ઞાન છે તેને જ જ્ઞાન કહ્યું છે કારણકે 'સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાનો હેતુ માત્ર એક આત્મજ્ઞાન કરવું એ છે જો આત્મજ્ઞાન ન થાય તો સર્વ પદાર્થના જ્ઞાનનું નિષ્ફળપણ છે' નવ પૂર્વ સુધી ભણ્યો હોય, પણ જો જીવને ન જાણ્યો તો તે સવને અજ્ઞાન કહ્યું

છે ‘આ છવ ને આ દેહ એવો બેદ જો લાખ્યો નહિ,’
 તો ‘પચખાણુ ક્રીધા ત્યાસુધી મોક્ષાર્થ તે લાખ્યા નહિ,’-
 આવો કેવળ નિર્મળ ઉપદેશ શ્રી ભગવતી સૂત્રમા કહ્યો છે
 મેચતુ જ્ઞાન તે જ્ઞાન નથી, કવિચાતુર્ય તે જ્ઞાન નથી, મત્ર-
 તત્રો તે જ્ઞાન નથી, ભાષા તે જ્ઞાન નથી, તેમજ તેવા તેવા અન્ય
 પ્રમરો પણ જ્ઞાન નથી પણ જ્ઞાન તો જેને મ વેદનથી આત્મ
 પરિણામી થયું છે એવા જ્ઞાનીમા જ સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન છે
 બાકી સત-છતુ એવું નાનમ્વરૂપ પ્રગટ પ્રાપ્ત કર્યા વિના
 પોતાની કલ્પનાથી ડોટિ શાસ્ત્રોનું સર્જન પણ ‘માન મનનો
 આમળો’ જ છે, પણ જ્ઞાન નથી એક પણ મન-પચખાણુ
 નહોતું, છતાં શ્રી શ્રેણિકે મહારાજ આવતી શોવીરીમા પ્રથમ
 તીર્થ કર થયે, તેનું કારણ એ- તેમનું નિશ્ચય આત્મમ્વે
 દનરૂપ આત્મનાન જ

આ ઉપરથી પરમ પરમાર્થભૂત તાત્પર્ય એ નિકળે છે કે
 બોધબીજભૂત, મૂળભૂત આત્માનુભૂતિવાળું જઘન્ય જ્ઞાન પણ
 હોય, તો ત્યાં મેઘસ વેઘપદ અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ॥ પણ તે
 આત્મસ વેદનરૂપ બીજભૂત જ્ઞાન વિનાનું બીજું બધુંય ગમે તે/લું
 ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન હોય તો ત્યાં વેગસ વેઘપદ-નિશ્ચય આત્મનાન
 નથી એટલા માટે જ મ્વચર બેદવિજ્ઞાનરૂપ મૂળ બીજભૂત
 જ્ઞાન જેને હંતું, પણ બીજું કાઈપણ જ્ઞાન જેને નહોતું,
 એવા “તુષમા” જેવા અતિ મદ સયોપશમી પણ
 તરી ગયા છે, અને આ બોધબીજભૂત સ વેદન જ્ઞાન જેને
 નહોતું, એવા નવપૂર્વધર જેવા અનિમદ્વા સયોપશમી શાસ્ત્ર
 પારગતો પણ રખડયા છે કારણકે ‘શાસ્ત્રો (લખેલાના

પાના) ઉપાડવા ને જાણવા એમાં કંઈ અતર નથી, -જો તત્ત્વ ન મળ્યું તો કારણ એવું જોજો જ ઉપાડ્યો,' "માગેલ દાવા વિન ભાર કહ્યો શ્રુત, ખર દહાત પ્રમાણ " સ્વપગ્ને જુદા પાડનાર એવા પ્રયોજનભૂત ભેદજ્ઞાન અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન વિનાનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે એટલે જ મિથ્યાત્વયુક્ત એવા મતિ-શ્રુત-અવધિને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને અવધિ અજ્ઞાન (વિભગજ્ઞાન) કહ્યા છે શાસ્ત્ર એ જ્ઞાનપ્રાપ્તિના ઉત્તમ ઉપકારી નિમિત્ત સાધનરૂપ હોઈ ઉપચારથી તેને નાન કહ્યું છે પણ એકલા દ્રવ્યશ્રુતજ્ઞાનના ગુકપાઠ જેવા ગુપ્ત જ્ઞાનથી કાંઈ જ્ઞાન થયું કહેવાય નથી પરંતુ જો તેનું ઉત્તમ નિમિત્ત પામી આત્મા પોતે જ્ઞાનરૂપ પરિણમે, અર્થાત્ આત્મામાં ભાવશ્રુતપણ પ્રગટે, આત્મજ્ઞાન ઉપડે, તો જ વાસ્તવિક જ્ઞાન થયું કહેવાય છે નહિ તો શ્રીહરિભદ્રસૂરિશ્રીએ કહ્યું છે તેમ શ્રી-પુત્રાદિ જેમ મોહમૂઢ જનોનો સ સાર છે, તેમ શાસ્ત્ર એ વિદ્વાનોનો મ માર છે । સર્વ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ જો ઘડો આત્મા હાથમાં ન આપે તો એકડા વિનાના મીઠા જેવું છે માટે જ સુખાધિત કહ્યું છે કે-‘જન જાન્યો નિજ રૂપકો તળ જાન્યો સગ લોક, નહિ જાન્યો નિજ રૂપકો, સળ જાન્યો સો ફોક ’

આ આત્મઅનુભવરૂપ સ્વરૂપ પણ કાંઈ બહારમાં નથી, અતરમાં જ વર્તે છે, મેરુ સમો મહામહિમાવાન આ “પરમ નિધાન પ્રગટ મુખ આગળે’ જ પડ્યો છે, છતાં આ અજ્ઞાની જગત અધની જેમ તેને ઉણવીને આ યુ જાય છે । કાન્ધુકે આખા પ્રહ્લાદ મળધી જનત કંપનારૂપ સ્વરૂદ વિચાર.

કરવામા આ જીવે કાઈ બાકી રાખી નથી, પણ હું પોતે
 ડોણ છું ? મ્હાડ ખડ મ્હરૂપ શું છે ? એ એક મૂળભૂત
 કેન્દ્રસ્થ વસ્તુનો જીવે શાતબાવે વિવેકપૂર્વક લાગ્યે જ વિચાર
 કર્યો છે એટલે એ આખા લોકને જાણવાની ચેષ્ટા કરે છે, પણ
 દેહદેવળમા મિગજમાન આત્મદેવતા મ્હરૂપને જાણવાની
 તમા કનૈયા નથી ! આ લોક પુરુષાકારે છે એનું વર્ણન
 વિસ્તાવાની ચતુર્માર્ગ તે નાખવે છે, પણ જ્ઞાનીઓએ કરેલા
 આ પુરુષાકાર લોકનો ભેદ શું છે ? અને એમ કહેવાનું નારણ
 શું છે ? તેનો વિચાર કરવાની તકલીફ ત લેનો નથી !

પણ “પિંડે એ પ્રજ્ઞાદે”-આ શરીર પરથી આ
 લોકપુરુષનો ઉપદેશ જ્ઞાનદર્શનના ઉદ્દેશે જ્ઞાનીઓએ કર્યો છે,
 એ રહસ્ય લક્ષમા લઈ, એ પ્રજ્ઞાદેની લગુ આવૃત્તિ સમા આ પિંડને
 જોજે-જોજે, તો તેને આત્મસ્વરૂપનો પત્તો લાગે, ‘જોજ
 પિંડ પ્રજ્ઞાદેમ, પત્તા તો લગ લાય,’ અને અલોકમા ગહેલા
 લોકને અવલોકે, ‘લોકરૂપ અલોકે દેખ’ અર્થાત નહિ
 અવલોકનારા એવા અલોકમા-અચેતન એવા જડ દેહમા
 સ્થિતિ કરતા લોકને એટલે કે અવલોકનારા આત્માને દેખે
 અને એમ મ્હટ ભેદરૂપ જીવ-અજીવની સ્થિતિ દેખે, એટલે
 એનો ‘ઓરતો’ ને શકા જોવાઈ લાય ‘દળ્યો ઓરતો
 શકા જોઈ’ આમ એમના છતા જૂદા ને જૂદા એ
 જીવ-અજીવની સ્થિતિનું આશ્ચર્ય જોતલો છે, તે જ જાણ
 જ્ઞાની છે, અને બ્યારે જ્ઞાન-લાલ પ્રગટે છે ત્યારે જ આ જ્ઞાન
 છે અને આમ પર એવા અજીવમા આત્મપ્રાતિધી આ જ
 નિધાય છે, ને આત્મપ્રાતિ મુકવાથી મુકાય છે, એવું બધું

મોક્ષનું સ્વરૂપ તે મમજે છે ‘સમજે બવ-મુક્તિ યુક્ત
 હવ, નિરખી ટાળે મોક્ષ સદીવ’ એટલે પત્રી તે જ્ઞાની પુરુષ
 દેહાબ્યાસ છોડી, પરભાવવિભાવનો કર્તા મટી, સાક્ષીપણે
 દૃષ્ટાભાવે નિગમતો ગ્રહી સદાને માટેનો મોક્ષ ટાળે છે આમ
 જ્ઞાનભાનુનો પ્રકાશ થતા તત્ક્ષણ જ અજ્ઞાન અધકાર નાશ
 છે ‘કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પછુ, ભાગ્ય થતા શમાય, તેમ
 વિભાવ અનાદિનો જ્ઞાન થતા દુઃધાય’

(દોહરા) મતિ ધ્રુવ અવધિ ને મન, -પર્યંત ડેવન નાન,
 પથ નાન બ્યાપિ નમુ, આત્મ જ્ઞાનનિધાન

શિક્ષાપાઠ ૨૭ જ્ઞાન-ભાગ ૨

૨૫નો ગમ

જ્ઞાનને ઉપાસીએ, જ્ઞાનને ઉપાસીએ,
 ચાલો ઉ લાભથી જ્ઞાનને ઉપાસીએ ।

જ્ઞાનભાનુ તથા કિન્હો પ્રસારેને,
 તેજોના અભાર બર્જીએ
 અનાદિના ગાદ અતરે ભગયથા,
 મોહના નિમિત્તે ભેદીએ ચાલો ।૦ ૧

જ્ઞાનની ચાન ચાહનીમા નહાઈને,
 ચિત્ત ચકોર રીઝાઈએ,
 જ્ઞાન પીરૂંવનું પાન કરી પ્રેમથી,
 પન્મામૃત પદ પામીએ ચાલો ।૦ ૨

આવો અગાધ અને આવો વિશાલ જે,
 નાનનો દગિયો ગર્જીએ,

ભુજાજલે તેનો પાઠ કેમ પામીએ ?
 સુખગુણ નાવ જો ન સેવીએ ચાલો ।૦ ૩
 જ્ઞાન વિના ક્રિયા આધારી-ક્રિયા વિના,
 નાન તા પામણુ લેખીએ,
 ધર્મરથ કેમ એક ચક્રે ચલાવીએ ?
 એક પાએ કેમ ભરીએ ? ચાલો ।૦ ૪
 જ્ઞાનીજનો દાન એકઠો કરાયલો,
 જ્ઞાન ખજાનો લૂટીએ,
 દાન્યા કુલેલા જ્ઞાન કેમ ભાગના,
 પુષ્પો મુગધી સુગીએ ચાલો ।૦ ૫
 દેતા ખૂટે નહિ લેતા ખૂટે નહિ,
 નાન અક્ષયનિધિ માનીએ,
 ચોર્યુ ચોરાય નહિ લુપ્તુ લુપ્તાય નહિ,
 જ્ઞાન નિર્ભય ધન નાણીએ ચાલો ।૦ ૬
 લોકને પ્રમથતી અતરે વાસતી,
 જાગતી જ્યોત જગારીએ,
 જ્ઞાનને ઉપાસના જ્ઞાનમય રૂપને,
 ભગવાન કહે પ્રગાવીએ ચાલો ।૦ ૭

શિક્ષણ ૨૮ ક્રિયા

નાનથી જેવું આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું, તેવું આચરણમાં
 વર્તનમાં મૂકવાની પ્રક્રિયા તે ક્રિયા આ જ્ઞાન-ક્રિયા
 સમન્વયથી જ મોક્ષ છે જ્ઞાનક્રિયામ્યા મોક્ષ । ‘જ્ઞાની’

માર્ગાનુ, જ્ઞાન-ક્રિયાનુ સમન્વિતપણે સ્થાપિત કરવું તે જ નિર્જરણો મુદ્દર માર્ગ છે ' જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બંન્ને એક બીજાને એ ચક્ર જેવા છે જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા આધગી છે ને ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન પાગળું છે દાવાનલ લાગ્યો હોય ત્યાં આધણો ને પાગણો સહકાર સાધે તો બંન્ને બચી જાય તેમ જીવ-દાવાનલથી જીવવા માટે સાધકે જ્ઞાન અને તદનુસારી ક્રિયા એ બંન્નેનો યથાયોગ્ય સમન્વય સાધવો જોઈએ અને " પદમ નામ તત્ત્વો દયા " - જ્ઞાનનું સ્થાન પ્રથમ અને ક્રિયાનું સ્થાન પછી મૂકવું, તે એમ સૂચવે છે કે ક્રિયા જ્ઞાનને અનુકૂળ-અનુભરતી તાત્ત્વિક સમજણવાળી હોવી જોઈએ એટલા માટે જ ક્રિયાનું " અનુષ્ઠાન " એવું નામ પ્રસિદ્ધ છે અર્થાત્ દેહાદિ પરવસ્તુથી આત્મા જિન છે એવું જે જ્ઞાન થયું, તેને અનુકૂળપણે-છાજે એમ રાગાદિનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ કરવા પ્રવર્તવું તે અનુષ્ઠાન છે એટલે કર્મ આધવનો નિરોધ થઈ સવર-નિર્જંગ થાય, એમ સર્વ આત્મસાધનનું સેવન કરવું, એ જ પદ્મ-આવશ્યકાદિ સર્વ અનુષ્ઠાનનું અને અષ્ટાંગ યોગાદિ સર્વ ક્રિયાનું એક માત્ર પ્રયોજન છે અને તે અર્થે જ ' શુભેન્દ્રાધી માંડીને શૈલેશી કન્દુ પર્યંતની સર્વ ક્રિયા જ્ઞાનીને મ મત છે '

પણ, એક જ અનુષ્ઠાન-ક્રિયામા કર્તાના ભાવનદ-આશયબેદ પ્રમાણે ફલબેદ હોય છે માટે વિષ, ગર, અનનુષ્ઠાન, તહેતુ અને અમૃત એ પાંચ અનુષ્ઠાન પ્રકારનું સ્વરૂપ સમજી, મુમુક્ષુએ નત અનુષ્ઠાન જ મેવવા યોગ્ય છે આ લોક સળધી ધન-દીર્ઘિ-પૂજ્યમત્કાર આદિ ફલકામનાથી જે

આને તે વિષ અનુષ્ઠાન છે, કાન્દકે સત ચિત્તને નાગી નાખતુ હોવાથી અને તુચ્છ સ્પૃહા વડે કરીને મહત્ત એવા સત અનુષ્ઠાનની આશાવનારૂપ યતુ હોવાથી, તે આત્માને વિષરૂપે પરિણુમી અરેખત વિષઅનુષ્ઠાન યર્થ પડે છે પરલોક મળથી ફલકામનાથી કરવામા આવતુ અનુષ્ઠાન પણ તજ કારણથી આત્માને ગરરૂપે (Slow poison) પરિણુમી, કાવાતરે હણી ગઈ અનુષ્ઠાન યર્થ પડે છે સમૂર્ધનજ ક્રિયા જેમ તત્ત્વસમજણુ વગર કરવામા આવતુ અનુષ્ઠાન કર્યું ન કર્યા બરાબર હોઈ અનનુષ્ઠાન યર્થ પડે છે મદનુષ્ઠાન પ્રત્યેના રાગથી-બહુમાનથી કરવામા આવતુ અનુષ્ઠાન, તુલ બાવના અશને લીધે મદનુષ્ઠાનને હેતુ-તરકેયેતુ યર્થ પડે છે આ જિન બગવાને કહ્યું છે એમ જાણી, બાવસા પછે સવેગર ગથી કરવામા આવતુ અનુષ્ઠાન, આત્માને અમૃતરૂપે પરિણુમતુ હોવાથી અમૃત અનુષ્ઠાન યર્થ પડે છે મારે આમા વિષ બને ગર એ બન્ને પ્રજાગ્ના વિક્રિયારૂપ અનુષ્ઠાનને હાલાકત વિષ જેવા આત્મઘાતક જાણી દૂરથી ત્યજ દઈ, ત્રીજા અનુષ્ઠાનને ધ્યુ ન કર્યા બગમર એવુ અક્રિયારૂપ જાણી, આત્માર્થી મુમુક્ષુએ તો આત્માને અમૃતરૂપે પરિણુમતુ એવુ મતક્રિયારૂપ અમૃત અનુષ્ઠાન કે તેના હેતુરૂપ તરકેય અનુષ્ઠાન એકાત શુદ્ધ આત્માર્થે જ આદરવા યોગ્ય છે

કારકે સાધ્ય એવા શુદ્ધ આ મસ્વરૂપનો નિરતર વક્ષ્ય ગળી શુદ્ધ આત્મઆધન સેવે તો શુદ્ધ આત્મસિદ્ધિ થાય લક્ષ્ય નિશાન બરાબર તાકી, બાણ સાથે તો લક્ષ્ય વિધાય તે એ નિશાનથી આહુ અવળુ-વાકુ ચુકુ, ઉપર નીચે બાણ

જાય તો નિશાન વિધાય નહિ, ચૂકી જઈ વચક થાય, અફળ જાય, અથવા આકાન્ગવળા બલક્ય વિધવારૂપ અનેક ફળ થાય, તેમ પ-માર્થમા પણ એક સ્વરૂપલક્ષ્યના અનુ સધાનવાગી જે યોગ-ક્રિયા એક મોક્ષ ફળ પ્રત્યે લઈ જાય, તેજ અવચક-નહિ ચૂનારી હોવાથી મફળ છે બાકી તે એક લક્ષ્યને ચૂનીને ઠગવામા આવતી યોગ-ક્રિયા એક મોક્ષરૂપ સત્ફળથી ચૂકાવના-વચક હોઈ અફળ છે, અથવા ચાટે ાતિમા ગ્રખડવારૂપ અનેક ફળ આપનાર છે આવા વચક યોગ, વચક ક્રિયા ને વચક ફલરૂપ અનત સાધન નેવવામા આ જીવે મણા રાખી નથી પણ મૂર્તિમાન સત્સ્વરૂપ મત્પુરુષના યોગ વિના, 'સત ચરણ આશ્રય વિના,' સ્વરૂપનો લક્ષ્ય નહિ થયો હોવાથી, તે નર્વ સાવનો લક્ષ્ય વિનાના બાણની પેઠે, પરમાર્થે નિષ્ફળ ગયા છે, કમની જેમ જીવને કમનારા-વચનારા 'વચક' બન્યા છે તે તે સાધન સ્વરૂપે સાચા છતા, જીવની ઊધી મમજીવને લીધે, અથવા મમત્વને લીધે, અથવા તુટ અભિમાનને લીધે જીવને બધન થઈ પડ્યા છે । 'સૌ માધન બધન થય ।' પણ સાચા મહાગુરુની સ્વરૂપઓગખાણરૂપ અવચ- યોગથી સ્વરૂપનો લક્ષ્ય પામી, તે સ્વરૂપની સાધક એવી સત્ અવચક યોગ-ક્રિયા કરે, યોગાવચક-ક્રિયાવચક કરે, તો શુદ્ધ આત્મસિદ્ધિરૂપ સત્ અવચક ફલની-ફલાવચકની પ્રાપ્તિ થાય, સ્વરૂપ ઓગખી, સ્વરૂપ માધે, તો સ્વરૂપ પામે આ ઉપરથી આ પરમાર્થ ફલિત થાય છે કે આત્મસાધન ઠગવા ઇચ્છતા આત્માવી સાધકે એટલું અવશ્ય જવેવેવો યોગ્ય છે કે આપણે જે અ સાધન સેવીએ છીએ તે ખરેખર મોક્ષહેતુરૂપ થઈ પડે "

કે કેમ ? કૃષ્ટ આત્મમિદિગ્દેશ મા ય મધ્યગિન્દુ પ્રત્યે લક્ષ્ય
જાય છે કે કેમ ? સાધ્ય લક્ષ્યગિન્દુ ચૂની જઈ, લક્ષ્ય વિનાના
બાણની પેઠે, આ મ્હારા યોગ-ક્રિયા-દ્વય વચ્ચે તો નથી
ચર્ચ પડતા ને ? અવચર જ ગ્રંથે છે ને ?

તાત્પર્ય કે-જેમ રાધાવેધ સાધનાગ બાણાવળીનો લક્ષ
રાધાની (પૂતળીની) મીઠી પર જ હોય, તેમ આરાધક પુરુષ
સત્ત્વ આત્મસિદ્ધિનો જ લક્ષ રાખી સર્વ આરાધના કરે,
સર્વ આત્મસાધન સેવે નાનની ખાલી યોગ્ય વાતો કરવારૂપ
શુષ્કજ્ઞાનીપણ નહિ કરતા, શમસુવેગાદિ તથા મભિનિ-
શુષ્કિ પ્રાદિ મવ ' પરમાર્થહેતુ મૂળ વ્યવહાર આચરે,
તેમજ અતર્જેદ રહિતપણે-અનુપયોગપણે યત્નવત્ કરાતી
બાહ્ય ક્રિયામા રાચવારૂપ ક્રિયાજડપણ નહિ કરતા, તે તે
અવશ્ય કરવા યોગ્ય પદઆવશ્યકાદિ ક્રિયામા આત્મોપયોગપણે
ઠેઠા ઉતરી તેનો અધ્યાત્મરમ ચાખે જેમકે-સામાયિકની
પ્રતિજ્ઞા લેતા તે મમભાવમા મિથિતિ કરે, પ્રત્યાખ્યાન કરતા
પરભાવ પચ્ચખે, સ્વાધ્યાસ કરતા આત્મભાવમા વર્તે ચતુ
ર્વિચિતિસ્તવ કરતા પ્રભુનો સદ્બ્રહ્મસ્વરૂપ ભાવ ચિંતવે
સદ્ગુરુવચન કરતા તેમનું આત્માનામીપણ ભાવે પ્રતિક્રમણ
કરતા સ્વરૂપાતિક્રમ દોષની ક્ષમા યાચી, સ્વરૂપસ્થાનમ
પ્રતિ-પાશુ ક્રમણુ-ગમન હજ અને કાર્યોત્સર્ગ કરતા દેહાતીત
દશાનો અનુભવ અભ્યાસ કરે આમ સર્વ ક્રિયા તે આત્મ
પુરુષ અધ્યા મપરિણુતિરૂપ ભાવક્રિયાના અનુસંધાનપૂર્વક કરે
અને ચત્તા પરિણામ સખી ઉત્તરોત્તર ક્રિયાશુદ્ધિથી પ્રીતિ
અનુક્રાંત આદિ ચા- પ્રકા ની અનુક્રાંત કક્ષાઓને અપરે

અર્થાત્ પ્રત્યુત્થાન ક્રિયા પ્રત્યેના પન્ન પ્રેમથી પ્રીતિઅનુષ્ઠાન આદરે પરમ પ્રીતિયુક્ત પૂજ્યભાવથી ભક્તિ અનુષ્ઠાન આદરે શાશ્વત્યન અનુમાન યથામૂલ આદર્શ આચરણપ વચન અનુષ્ઠાન આદરે અને પત્રી અભ્યાસગ્રન્થ ૬૬ સુસ્કારથી વચનના સજ-અવલબન વિના આપોઆપ પ્રવર્તતુ, એવું સર્વ પરભાવવિભાવના મગરુપર્ય વિનાનું અમન અનુષ્ઠાન આદરે અને આમ અમૃતક્રિયાના અનુષ્ઠાનથી આત્માને અમૃત ઠરે.

(દ્વિતીય) વિષ મ્ કર્યા વિક્રિયા, અક્રિયા અનુષ્ઠાન તદ્દેનુ અમૃત સતક્રિયા આ માર્થ અનુષ્ઠાન -વરૂપના ભક્ત્યે કરી, યોગ અવચક હોય, તે ક્રિયા મવચક અને ઇવ અવચક એવ

શિક્ષાપાઠ ૨૧ સિદ્ધમેન દિવાકર અને સમતભદ્રાચાર્ય

જ્ઞાન-ક્રિયા, નિશ્ચય-વ્યવહાર આદિનું મન-વચ્ચપૂર્વક પશ્ચર સાધેક્ષપણે સમ્યક્ પ્રતિપાદન ઠરનાર અનેકાન્તની પ્રતિષ્ઠામા શ્રી સિદ્ધમેન દિવાકરનો અને શ્રી સમતભદ્રાચાર્યનો ફાળો અનન્ય છે દાર્શનિક પદ્ધતિએ જિનદર્શનના ન્યાયનો પાયો નાખનારા આ બન્ને મહા જ્યોતિર્ધરોએ જિનદર્શનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરી છે આ બન્ને મહા પ્રભાવકોમા શબ્દગત, સંકીર્ણગત ને વસ્તુગત ઘણુ સામ્ય રશ્ય વાય છે મહા તાર્કિક તરિક પ્રસિદ્ધ આ બન્ને મહાકવિઓએ

દર્શન-ન્યાય જેવા કઠિન વિષયમાં પણ કવિતા મુદ્દરીને વાહુમય રંગભૂમિ પર ચથેચ્છ નૃત્ય કરા-શું છે, એ જ એમનું આ વિષયનું અપૂર્વ પ્રભુત્વ દાખવે છે. જન્નેની મહાસ્તુતિકાર તરિકેની ખ્યાતિ અપ્રતિમ છે. જૃષ્ણસ્વયંભૂ સ્તોત્ર આદિમાં નમન્તભદ્રશ્રુએ તથા બત્રીશ બત્રીશી-કલ્યાણમ હિં આદિમાં દિવાકરશ્રુએ, -એમ આ જન્ને ભક્તચિરોમણિ મહાત્માએએ પરીક્ષાપ્રધાનીપણે તાત્ત્વિક ભક્તિનો અનુપમ રમપ્રવાહ વહા યો છે. દલિગનમવ ન ત્રી હેમચ દ્રાચાર્યશ્રુ જેવા પણ શ્રી નિદ્રસેન દિવાકરને જ જલિ અર્પતા વદે છે કે મહાર્થવાગી સિદ્ધસેનની સ્તુતિઓ કયા ? ને આ અશિશ્નિતની આલાપકલા જેવી મહારી સ્તુતિ ક્યા ? “કય સિદ્ધસેનસ્તુ તયો મહાર્થા અશિશ્નિતાલાપકલા કય ચૈવા ।” અને નાનાર્ણવ જેવા મહા યોગશાસ્ત્રના કતા મહર્ષિ શ્રી યુભચ દ્રાચાર્યશ્રુ જેવાએ પણ ઈવીન્દ્ર સમન્તભદ્રને ભાસ્કર હી ઉપમા આપી તેની જ લાય અજલિ અર્પો છે. ‘મમન્તમદ્વાવિષયીદ્ર માસ્તરતા સ્પુરન્તિ યથામલલ્લત્તિરદમય ।’ ૪

આવા આ જ ને મહા પ્રતિભાસપત્ર કવીશ્વરો મમર્થ પરીક્ષાપ્રધાની હોઈ તેઓએ મત-દર્શનના આનંદ વિન અત્યંત મધ્યમ્યતાવી, પ્રામાણિક ન્યાયમૂર્તિની જેમ ન્યાયતુલ્ય જરામગ્ન જાળવીને, મુખિતની કસે મીએ ચઢાવી તે તે દર્શનોના શાસતત્ત્વની નિષ્પણપાત્રે વિચમણ પરીક્ષા કરી છે, અને શુદ્ધ મુવર્ણની જેમ મય-ઉત્-તાપની અગ્નિપરીક્ષામાં

સ્તુવર્ણની જેમ શાસ્ત્રની કય-કે નાથ પરીક્ષા આ પ્રકારે
(૧) કાષ્ટ એ- શાસ્ત્રન ત્રિર્ષિ રોધ એક અધિમગ્નવાળા (ગે- મોક્ષન

સમુત્તીર્ણ થનારા શાસ્ત્ર-સુવર્ણનું પ્રમાણબૂતપણું મુપ્રતિષ્ઠાપિત થયું છે દાર્શનિક મીમાંસા કરતી દિવાકરજીની બત્રીશીઓ અને સમતલદ્રજીની ષૂઠત્ત્વમ્બૂતોત્ર-આસમીમાસા આદિ દુનિઓ આ વન્તુની સાક્ષી પૂરે છે

એટલે આવા આ પરીક્ષાપ્રધાની પુરુષોની અસાધારણ બુદ્ધિપ્રતિભાના ચમત્કારો મ્થળે મ્થળે દિગોચર થાય એમાં આશ્ચર્ય નથી હા ત સન્મતિતર્કમાં ડેવવજ્ઞાન-કેવલદર્શનની અભેદ એકતા વિષયમાં મનુષિં દિવાકરજીએ ઉપસ્થિત કરેલી નર્વાન ને મૌલિક ગ્રંથો તે મહામતિની સૂક્ષ્મ તર્કશક્તિનો ઉત્તમ પરિચય કરાવે છે તેમજ-‘ પુગતનોએ જે વ્યવસ્થિતિ નિયત કરી છે, તે તેમજ છે, એમાં જિતન ખ્યાંધી શુ સિદ્ધ થવાનું હતું ? એવા પ્રકારે મૃતજનોના રૂઢ ગૌરવ થઈ ‘તક્ષતિ’-તેમજ છે એમ કહેવાને હું જન્મેલો નથી, એવું મારા પ્રતિપક્ષીઓ ભલે જગતમાં બાહે કરો ! ”-એમ જૂઠું એજુ સોનું માનનારા પુરાતનવાદને સિદ્ધસેન દિવાકરજીએ કંઠે નીડર પડકાર તેમજ અપૂર્વ પરીક્ષાપ્રધાનીપણ હાખવે છે

અને બુદ્ધિનિધાન શ્રી સમતલદ્રાચાર્યજીએ પણ અદ્ભુત

ગોચર) ૩ કે નહિ તેની પરીક્ષા તે કય પરીક્ષા (૨) એમાં જે વિધિનિરોધ ગતાવ્યા છે તેનો યોગ્યરૂપે કરે એવી ક્રિયા એની અંતરની છે કે કેમ ?-આ રૂઢ પરીક્ષા (૩) અગ્નિતાપથી સોનું ગાગવામાં આવે, તો તેની અગ્નિક્ષિની ખગર પડે તેમ સર્વ નવનુ અવનબન કરતા વિચાર પ પ્રગન અગ્નિવડે શાસ્ત્રનો તાવણી કરતી, જેથી તેમાં તા પર્વની અગ્નિક્ષિ કે મેવાર છે કે નહિ તેની ચકાસણી થાય- આ તાપપરીક્ષા

શુદ્ધિવેલવ દાખવનાર તણુ જ ઉત્તમ પરીક્ષાપ્રધાનીપણ દાખવ્યું છે તેની પ્રતીતિ આપ્યુંને આત્મમીમાસાના તેમના મગલાચરણ પરથી જ થાય છે ત્યાં ગુણમયી જાકાર નીકળતો સિદ્ધ ગાંઠ પાડે તેમ તેમણે મિહગર્જના કરી છે કે-હે ભગવન્! દેવતાઓનું આગમન, આકાશગમન, આમર આદિ વિવૃત્તિઓ તને છે, તેથી કાંઈ તું અમારા મનને મહાન્ નથી કારણકે તેવી વિવૃત્તિઓ તો માયાવી ઇદ્રજલીઆ પણ કરી દેખાડે એવે તે જ ત્હાં મહત્ત્વ અમે માનતા નથી ત્હાં ખરું મહત્ત્વ તો ત્હાં વીતરાગપણ છે અને એ જ ત્હાં આપ્તપણ છે કારણકે જેના રાગ-દ્વેષ-મોહાદિ દોષ અને જ્ઞાન-દર્શન આવરણ ટળ્યા છે, તે જ પુરુષ આપ્ત હોવા યોગ્ય છે એમ ત્યાં મહર્ષિં સમતત્ત્વસુરિજીએ સર્વજ્ઞ વીતરાગનું આત્મપણ પરીક્ષાપ્રધાનીપણે સુસુક્ષ્મથી સુપ્રતિષ્ઠાપિત કર્યું છે (દોહરા) મન્મતિતર્કકરા નમુ, સિદ્ધસેન સૂરીક્ર,
આપ્તમીમામાક નમુ, મમતત્ત્વ સુનીક્ર

શિવપાઠ ૩૦ આરમ પરિગ્રહની નિવૃત્તિ પર જ્ઞાનીઓએ આપેલો ઘણો માર

આત્માને સ્વરૂપમા સ્થિર કરવારૂપ સવર ક્રિયામ મુખ્ય અતરાય આરબપરિગ્રહ છે, એટલા માટે જ જ્ઞાની ઓએ આરબપરિગ્રહની નિવૃત્તિ પર ઘણો ભાર આપ્યો છે શ્રી કાષ્ઠાગ સૂત્રમા ‘દ્વિજગી’ કહી છે કે-જ્ઞાનગી આરબપરિગ્રહની નિવૃત્તિ થતી નથી, ત્યાગગી જીવન મતિનાનાવરણીયથી માઢીને કેવલજ્ઞાનાવરણીય આદિ પ્રકા

નિવૃત્ત થના નથી ‘એમ સત્ત્વ વાર તે ને તે વાત જણાવી’
ત્યા કહ્યું છે કે જીવને મતિજ્ઞાનથી માઢી યાવત્ કેવલજ્ઞાનાદિ
ક્યારે ઉપજે ? આર ભ પશ્ચિહ્મથી નિવૃત્ત્યે કારણકે ‘આર ભ
પરિશદ તે અવૈગય્ય અને અનુપશ્યમના મૂળ છે, વૈરાગ્ય
ઉપશ્યમના કાળ છે’

આર ભ પરિશદ એ પ્રગટ આકુલતાનું કાગ્જ અને
નિરાર ભ નિપરિશદ એ નિરાકુલતાનું કાગ્જ છે જેની
આર ભ ઉપાધિ તેટલી આકુલતા ને હુ ખ, જેટલી નિરાર ભ
નિરુપાધિ તેટલી નિરાકુલતા ને સુખ, એ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ એવી
નિર્વિવાદ વાત છે છતાં વિપર્યાય શુદ્ધિવાળો જીવ એથી
ઉધુ જ કદપી ઉધુ જ પ્રવર્તન કરે છે । તે તો એમ જ
સમજે છે કે આર ભ-સમાનતાથી મને ભોગસુખ આપાશે
એટલે તે ભોગસાધનરૂપ વન મેળવવા માટે નાના પ્રવૃત્તિ
હિસાપ્રધાન આરભો અર્થાત્ કર્માદાની ધધા બાદગી નું
પાપોપાર્જન કરે છે કારણકે ભોગની અને પાપની એવી જડ
મૈત્રી છે કે ત્યા ત્યા ભોગપ્રવૃત્તિ છે, ત્યા ત્યા તેનો દિલ્લે
દોષ્ટ પાપ અવશ્ય હાજર હોય જ છે ભોગની દુર્ગતિ
પ્રાપ્તિમા અને ઉપભોગમા સર્વત્ર પાપ પાપ ને જુદા જ
આમ સર્વ પ્રકારના વિષયસાધનની ઉત્પત્તિ જુદા જ
અર્થાત્ જીવેના ઉપઘાત-હિમા વિના ધર્મશુદ્ધિ કેવલ
તે પાપમય ભોગસાધન અર્થે જીવ આર ભ દુર્ગતિ

મને જેમ જેમ આર ભ વધે છે, તેમ તેમ જીવને
મિત્ર પરિશદ પણ સાથોસાથ વૃદ્ધિ પામે છે આર ભની
પશ્ચિહ્મ પણ પોતાના નામ પ્રમાણે, જીવ નિર્વિવાદ
ચોતરફથી ગ્રસ્ત છે, પકડી લે છે, જકડે છે, જકડે છે

રૂપ (ભૂત અથવા દુષ્ટ રૂપ અથવા મગર) જેવા પરિવ્રજની
 છવ પૃ પકડ એવી તો મજબૂત હોય છે, કે તેના બીજામાંથી
 છૂટવા ધાર તોપણ છૂટુ ડવને બારે પડે છે તે પરિવ્રજ
 બવા વાગી તે વાગી, રાત્રી મુકેલ પડે છે મોટા વ્યવસાયો
 આરભના । અથવા મોટી મોટી મજ્યાદિ કપાધિ ધારણ
 કરનારા જનોનો મા રાજને જાતિઅનુભવ છે પરિવ્રજની
 જ જાનમા કમેવા મજાદિનુ આત્મજીવન તપાસીએ, તો તે
 બેગવિદ્યાસાદિમા કે રાજ્યચિત્તાદિમા એટલા બધા વ્યથ
 થઈ ગયેલા દેખાય કે, એટલા બધા પ્રમાદમા પડી ગયેલા
 જણાય કે કે તેઓને ધર્મદાય માટે દુરમદ મળતી નથી ।
 અથવા તો શ્રીમત ધનાઢય જનોની છવનચર્ચા નિરખીએ
 તો તે પણ એવી જ પ્રમાદાય જુરી જરેલી હોય છે કારણકે
 ઋદ્ધિગામ્ય, રસગારવ ને શાતાગામ્યના મારામા ગૂંચીને તેઓ
 એટલા બધા ગરકાવ થઈ ગયેલા હોય છે કે ધર્મ જેવી
 કોઈ ઈજ જગતમા અંતિત્વ ધરાવે કે કે કેમ તેનું પણ
 તેમને બાન રહેતું નથી । અથવા તો આ શ્રીમતજનો પોતે
 પાચરેલા પરિવ્રજની બલમા એટલા બધા ગૂંચાઈ ગયા હોય
 કે, મીચ-કારખાના વગેરે પાપોપાદાનરૂપ કર્મદાની ધધા
 એની ધાધલમા ને પરાજલુમા એટલા બધા પરાવાઈ ગયા
 હોય છે, કે બાપકા શાતિથી એજન પણ લેતા નથી । ચિતા
 મગન થઈ રાને નિરાતે ઉઘતા પણ નથી । તેમજ બીજાઓને
 પણ પોતપોતાના પ્રમાણમા આરભપરિવ્રજ આકુલતામય
 હ ખનુ ને મશાતિનુ કારણ થઈ પડે છે આવા અનુપશમના
 નિવાસધાનગ્ય આરભપરિવ્રજ મધ્યે 'વૈરાગ્ય અને ઉપશમ
 હોય તો તે પણ આત્યા જવા સબવ છે '

આમ હું ખના મૂળરૂપ આરભપરિચ્છેદ આડે હવેને
ધર્મ મૂળના નથી અને તે આ મલાલને ઘાતક થઈ પડે છે
એવું જ નહિ પણ અનિચ્છાએ તેનો ઉત્થપ્રસન્ન હોય
તોપણ તે 'આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણને બાધ કરનાર તથા
'આ મનિચિન્તાને અતરાય કરનાર પ્રાયે થાય છે' એવા
માટે જ જ્ઞાનીઓએ આરભપરિચ્છેદના ત્યાગનો પુનઃ પુનઃ
ઉપદેશ કર્યો છે, — જે મુમુક્ષુએ ફરી ફરી મનન કરી જેમ
બને તેમ આદરથી અનુસરવા યોગ્ય છે

(દોહ ૧) આરભપરિચ્છેદ જાગ એ, વૈરાગ્ય ઉપસાધ કીજ,
પાપમિત્રની જોડી એ, બાળ બાળ તમજ

શિક્ષાપાઠ ૩૧ દાન

જેમ જેમ આરભપરિચ્છેદની નિવૃત્તિ થાય, તેમ તેમ
મા ના પોતાના જ્ઞાનન પત્તિમય સ્વરૂપનું દાન પોતાને મેરે છે,
અને પરભાવને વિષે બહેત્વ-મમત્વ ધરાવતી તેની ત્યાગવૃત્તિ
ઉભય પામે છે, — જેથી દ્રવ્યથી પણ તેની દાનપ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન પામે
પ્રવર્ત ૩ આ દાન ધનથી જ થઈ શકે પણ ધનવતન કરી
શકે એ માન્યતા ભૂતબળેલી છે દાન તનથી, નનથી, વચનથી,
ધનથી વિવિધ પ્રકારે થઈ શકે, અને તે અને પ્રચલિત દેશ
કાળાનુસાર યોગ્ય વ્યેક્તોમા વાગવે એકજે દાન કરનાર,
કાવનાર અને અનુમોદનાર એ સમસ્ત દુષ્ટતાની થાય છે
પુણત્ર મત્સ્યેન યોગ્ય કાળે ભક્તિથી રહેતું અપદાનરૂપ
યોગબીજ પણ, વળીજની જેમ દુષ્ટતા મહા યોગવૃક્ષમ

પરિણમી મોક્ષદાતા આપે છે જે મત્થાત્ર મુનેને દાન આપે છે, તે મોક્ષમાર્ગને ધારી ગમે છે, એમ મહાનિર્મય મુનીશ્વર શ્રી પદ્મવિદ્યુએ કહ્યું છે દાન એ વ્યવહારધર્મનું પ્રથમ અંગ છે તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ ભગવાને પોતે પદ્મ પ્રવચ્નના પૂર્વ સર્વસંગ દાન દર્શ પદ્મ પાડ્યું છે આ દાનના અભયદાનાદિ પાંચ મુખ્ય ભેદ છે

પહેલું અભયદાન-આ દાનનો સર્વો દૃઢ પ્રકાર છે દ્રવ્ય અને ભાવ એમ તેના બે ભેદ છે કોઈપણ જીવને મનજીભયથી બચાવી અભય માપવું એ દ્રવ્ય અભયદાન નિષ્કાંગણ કરુણાથી જીવને મનમાર્ગે બોધી અનંત જન્મમરણથી બચાવવો એ ભાવ અભયદાન, -તે પદ્મોત્કૃષ્ટ અભયદાન છે અભયદાનના પદ્મ નિર્મલ અને અનંત પુણ્યની રાશિ વધે છે બીજું સુપાત્રદાન-પાત્રના ત્રણ ભેદ પડે છે અપાત્ર, કુપાત્ર અને સુપાત્ર સુપાત્રદાનમાં યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર અવશ્ય કર્તા છે સુપાત્ર કોણ? આત્મધ્યાનમાં નિમગ્ન ને દેહમાં પાત્ર નિર્મલ, એવા એકાંત આત્માર્થને જ સાધનારા સાચા સાધુ પુરુષ એ જ સુપાત્ર “આ સુપાત્રપણું શુંજીને લઈ ને છે, વેધ લઈ ને નથી” એવા સાચા સાધુશુભસંપન્ન સુપાત્ર મળવા સંકાગમાં દુર્લભ છે એવા સુપાત્ર સંતપુરુષને મથાશક્તિ વિધિપૂર્વક યોગ્ય દાન દેવું તે સુપાત્રદાન, આત્મામાં તેવા પ્રકાર યોગ્યતાનું ગેપણું ઢરી ‘યોગળીજ’ રૂપ થઈ પડે છે સુપાત્રદાનના પ્રભાવે ધણા જીવો સસારસાગર તરી ગયા એમ તેના અન્યત મહિમા વર્ણવનારા પુરુષ દેહાતો શાસ્ત્ર કહ્યા છે ઉત્તમ પાત્ર ભગવાન સ્વયંદેવજી અને ઉત્તમ દાતા ત્રેયાસકુમારજી દેહાત સુમનિદ્ધ છે

ત્રીણુ અનુકે પાદાન-પરદુ જે અનુકે પાદાન-પરદુ જે
એમા યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરવા યોગ્ય નથી. જો
એવા ગમે તેવા દુષ્ટ પાપી જીવ પ્રત્યે પણ અનુકે પાદાન-
કે અત્રે નાગને બચાવનારા શ્રી પાર્શ્વપ્રભુદેવે
પ્રસિદ્ધ કે અનુકે પાદાનથી પુણ્યરાશિ વધે છે એવું કહે-
લોકત્રયવહારમા લખિત પ્રસંગે યોગ્ય દાન કરવાને કહે-
અને તે પણ વિવેકપૂર્વક પ્રસન્નચિત્તે ને વચન-કેવલ
કે, ફૂલણુજી વર્ધ ગળા ઉપરવટ દેવા જેવું નથી. જો
નથી કાંઈ પરલવનો લાભ થતો નથી. પરંતુ
સિદ્ધોલની ખાતર દાન કરવું તે કીર્તિદાન નથી. જો
નિષ્ઠ પ્રકારનું કે, તુચ્છ ફળ ખાતર નથી. જો
પણ, "સાકાની ખાતર ભરને કાઢી નાખે" એ
કીર્તિ અર્થે નહિ, પણ પરમાર્થે જ દાન કરવું
દાનના આ પાત્ર પ્રકાર કે તેમા અસાધ્ય કુષ્ટ
છે, અનુકે પાદાન મધ્યમ છે, અને કીર્તિદાન
કે પ્રથમ જે પ્રકારથી પરમ નિર્જન નેમ-
મધ્યમથી પુણ્યરાશિ તેમજ નિર્જન નેમ-
પુણ્ય ધાય, પણ નિર્જન નહિ.

આમ દાનનું સ્વરૂપ વિચારી ને જોઈએ
જોઈએ વિધિથી એટલે ન્યાયોપાધિન નથી. જો
નીતિથી કમાયેલા ધનનો જ આપણે કરીએ તો
જોઈએ લોભને લૂટીને, ચૂંટીને, અથવા
કમાયેલા ધનને આપા દાન લેવા નથી. જો
કાંઈ એમ ભણતો હોય કે હું કરીશ તો

તો પૈના ભેગો હૃદ અને પત્રી આવા ધર્મઠર્થમા વાપરીય,
તો તે મૂળના ન્વર્ગમાજ (Fool's paradise) વમે છે !
“વાધરી ખાતર ભેમ માગવા” લેતુ કરે છે ! “મોળા વ ઘોડા
ચઢાવે ને નાણા ખચે”, એમ લાણીને કે માફ કદ્યાણુ ધરો.
મામ સમજી હજારો રૂપીઆ ખર્ચી નાખે એ પેત્તો ખોટું
ભોની ભેગો કરે છે ને સામગ્રી હજારો રૂપીઆ ખર્ચી નાખે
હે ! જુઓ ડાકુ ડેડુ બધું અજ્ઞાન ! કઈ વિચાર જ ન
આવે ! માટે ન્યાયોપાર્જિત ધન એ જ અત્ર વિધિ છે તેમજ-

આ દાનધર્મમા ઉચિતપદા જાળવવાની પણ બહુ બહુ
જરૂર છે દ્રવ્ય, ચેત, તા, ભવ વગેરે બરાબર ભેડી વિચારીને
જેમ ઘટે તેમ દાન કરવા યોગ્ય છે દાન આપવું તે પણ
લે ! રાકા લેનો જા ! એવા તુચ્છભાવથી અથવા “ઉપર હાથ
નખવા”ના ભાવથી આપવું તે ઉચિત નહિ, પણ અનુચિત
છે યવાયોગ્ય પાને યોગ્ય દાણે યોગ્ય તા યોગ્ય રીતે આદરથી
આપવું, તે પાત્રને પાતાનું હોન-વાચાગ્રપદા ૪ એશીયાળાખન
ન લાગે, એમ જમણો હાથ આપ ને ડાબો હાથ ન જાણે એવું
નતે વિધિથી આપવું તે ઉચિતપણ છે માટે “હાથે તે સાથે”
એમ વિચારી મુમુક્ષુએ નિઃકલમપાત્રે અનિદાનબુદ્ધિથી
દાન દેવા યોગ્ય કે આ મળે એક મુદ્દા ઉપેક્ષા અનુભવ
નખવા યોગ્ય છે કે ઉદા દાનેશ્વરીઓના ભવનમા રમી રમ
અને તેમના હાથે જનોના લમી લમીને ચાકી ગયેલી લક્ષ્મી
રૂપણના ધનમા જર્મ લેધી જાય છે !

(દોહ ૧) અલયદાન છે સર્વન, દાંએ સુખને દાન,
અનુક પાવત્ નત પ્રે, નવને નવરૂપનું દાન.

શિક્ષાપાઠ ૩૨ નિયમિતપણુ

પરિશિષ્ટને નિયમમા આણી, તેની મર્યાદા ટાળવા મુમુક્ષુ પુરુષ દાનાદિ નિયમ મેવે છે, તેનો અતિમ ઉદ્દેશ સ્વરૂપમા નિયમપણાઉપ આત્માનુ નિયમિતપણુ પામવાનો છે અને એ પ્રયોજનની સિદ્ધિ અર્થે નિયમિતપણુ એ એક ઉત્તમ આવશ્યક સફળતા છે 'નિયમથી કરેલું કામ ત્વરાથી થાય છે, ધારેલી સિદ્ધિ આપે છે ને આનંદના કાન્ડાઉપ થઈ પડે છે' નાનીના આ વચનો અત્યંત સાચા છે અને શુભનના પ્રત્યેક પ્રેરમા મનાવવા યોગ્ય છે

દુષ્ટતાનુ આણુ તર જોએ તો નિયમિતપણે આવે છે મન્વ વિશ્વને પ્રત્યક્ષાદે સૂર્ય પ્રતિદિન નિયત મમથે ઉદય પામી, નિયત મમથે અન્ત પામે છે નેરને માનનાદ આપનારે ચદ્ર અનુક્રમે દૃષ્ટ-શુક્ર પચમા નિયમિતપણે દાનિ-વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે મમન્ત પ્રહુચક પોતાના નાયક સૂર્યમહાગની આસપાન નિયમિત ગતિએ પ્રદક્ષિણા ફર્યા કરે છે પોતાની નિયમ મર્યાદાને ઠી પણ નહિ ઉલ્લંઘનારે એવો સ્તમુદ્ર પણ નિયમિતપણે ભગ્ની-ઓના ક્રમને અનુસરે છે 'એક ભેદ નિયમ એ આ જગતનો પ્રવર્તક છે' નિસર્ગમા સર્વત્ર નિયમિતપણાનુ એકછત્ર માત્રાજ્ય આપી ગયું છે વનસ્પતિવિજ્ઞાન કે પ્રાણીવિજ્ઞાન, વૃક્ષાયનગ્રામ્ય યો કે ભૌતિક-શાસ્ત્ર યો, ખગોળ યો, કે ભૂગોળ યો ચારીરચારની રચના દ્યો કે હૃદયવિજ્ઞાન યો, જ્યાં જુઓ ત્યાં મર્વ નયણે પ્રતિનિયત નિયમોને અનુસરી પ્રવૃત્તિ થયા કરે છે આવી લેક વચન્યા ન હોત તો સર્વત્ર અનવચ્છા ને મધાધુધી

પ્રવર્તી રહેત જામ આખી કુદગત હજારે ને પગલે નિયમિત-
પણાને બોધ કરે તે પ્રકૃતિ બાણે પ્રતિદક્ષણે પાકારીને કહે
‘—બહો સુદા મનુષ્યો! નિયમિતતા એ મ્હાર જીવન છે
તમે વિજ્ઞાનદ્રા! તે જોણી જાકો એ, તો તે નિયમિતપણાને
તમે જા અનુભવતા નથી ?

યુગપવાર્મીઓના નિયમિતતા યુષ્ઠ પ્રશ્ન મવા તથા અતુ
કરણ ક વા ચોગ્ય છે ‘જમ ટાણે જમ ને આશમ ટાણે
આશમ’—જા તેઓના જીવનનું મુખ્ય સૂત્ર છે તેઓ પોતાના
નિત્યક્રમ નિયમિતપણે ચાલે છે અને ઘડિયાળના ચક્ર જેવી
ચોક્કસાકાંઈથી તેને અનુસરે છે જેથી તેમના બાહ્ય જીવનમાં
એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ, નૃત્તિ ને આનંદ સ્થિતિચર થાય છે
બા તવાર્મીઓમાં પ્રાય અનિયમિતપણાને લીધે એથી ઉતરી જ
નિવૃત્તિ દેખાય છે

જા બધું ગમે તેમ હો પણ જેમ વ્યવહાર જીવનમાં તેમ
પ માર્થ જીવનમાં પણ નિયમિતતાની આવશ્યકતા નિર્વિવાદ
છે વિચારણા મુમુક્ષુ પુરુષ તો પ્રતિદક્ષણે એમ વિચારે છે કે—
જા જમન્ય મનુષ્ય દેહ ચિન્તામણિરત્નવી પણ અધિક
છે, એની કાલ પણ મ્હારે પ્રમાદમાં નિર્ધરક જવા દેવી
ચોગ્ય નથી માટે મ્હારે મ્હારો જીવનક્રમ આ માર્થનું સાધન
થાય એમ એવો નિયમિતપણે ચોજવો જોઈએ કે એની એક
પગ પણ એણે ન જાય એમ વિચારીને તે પોતપોતાના મન્ત્રેગ
મનુસાર પોતાની દિનચર્યા આદિના ક્રમ નિયમિતપણે ચાલવે
છે અને તેને અનુસરવાની ટેવ પાડે છે જેમકે—તે પ્રભાતે
પ્રાણ મુદ્રાર્તમાં જ બેઠો બેઠો છે પરંતુ દૃષ્ટાંતુ પરમાત્માને

પ્રભાત કરી, પ્રાતઃસ્મરણીય પુણ્યશ્લોક મહાત્માઓના નામ શુભ ને પવિત્ર ચિત્તનુ સ્મરણ કરી, તેમની નિષ્કામ ભક્તિમાં ચિત્તનું અનુસધાન કરું છે 'હું મેલું શું ? ક્યાંથી થયો ? શું-વસ્તુ છે મહાર ખર ?' એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાતલાવે કહે છે પરી દેહચિત્તાદિ પ્રાતવિધિ આગેપી, શાતવિષ્ણુ પથાવનગર વ્યાધ્યાય-પ્રભુભક્તિ આદિ આવત્યક ધર્મ કર્તવ્યમાં લીન થાય છે પરી મસાગ આદિ પ્રયોજન અંગે જ કંઈ કર્તવ્ય હોય તે નિરાસક્ત લાવે કરે છે ભોજનાદિ વિધિથી નિવૃત્ત થઈ, પોતપોતાના વ્યવસાયમાં નીતિપગાયણ રહી પ્રમાણિતપણે પ્રવર્તે છે વચ્ચમાં અવકાશ પ્રમાણે ધર્મધ્યાન, જ્ઞાનાગમન, ભક્તિ આદિ આ મહિનકર સત્ક્રિયાઓ બને તેમજ લાભ લેવા ચૂકતો નથી ખાસ કરીને સંધ્યાસમયે તે નિવૃત્તિને વિશેષપણે બને છે પૂર્વે અભ્યાસેલ વિષયોનું પાવર્તન, મુદ્દભક્તિ, ક્ષમાપના આદિનો નિત્યક્રમ યથાયોગ્યપણે સાવચી સમાધિભાવે ગમન કરે છે આમ આ માર્ગમાધક ધર્મકર્તવ્ય માટે નિયત સમય ગમી તે ચોક્કસ પુરસ્કાર મેળવે છે, પણ પ્રમાદી આગચુઓની જેમ તે ધર્મકાર્ય માટે કું નહ નથી એવા ભોગ મહાના કાલો નથી કે મિથ્યા આલબનો પકડતો નથી

આમ આત્માર્થો મુમુક્ષુ તો પોતાના મન-વચન-ક્રિયાની સમસ્ત પ્રવૃત્તિને સર્વથા શુદ્ધ કરી નિયમિત કરી નાખે છે કાળકે પગલાવથી મુક્ત થઈ આત્મા સ્વરૂપમયમાં આવવા રૂપ પાગમાર્થિક નિયમિતપણું પામે એ જ આ આત્માર્થોનો આદર્શ હોય છે અને એ જ એક ધ્યેયની સિદ્ધિમાં

પ્રાણજનનુ પરમાર્થમય જીવનચક્ર ઘડીયાળના કાટાની જેમ,
નિયમિતપણે ચા ચા કરે છે

(ગ્રાટક) નિયમિતપણે ઝડપ્યકે ફેરવે , નિયમિત બધું જગતકે ઠંડે,
નિયમિતપણે ઘનિયકે પરે, જન પ્રાણનુ જીવનચક્ર ખરે !

શિક્ષપાઠ ૩૩ જિનાગમસ્તુતિ

(નલભાવા) જય જિનવાણી ! જય ગુણખાણી !
અમૃત મમાણી વિબુધપ્રમાણી !
સન્નિહિત લેવાને અભયપ્રદાની !
આત્મકેનાની અવિન્ન બાણી !
આમ પ્રણીતા ! જિનવર ગીતા !
ભવભયભીરુ ભૂત મુક્તિતા !
કર્મ વિજેતા ! ધર્મ જનેતા !
શુદ્ધ વિમુક્તિ માર્ગ પ્રદેશતા !

(માવિની) જિનવદન હિમાદ્રિ ઉદ્ભવ ધ્યાન જેનું,
ગણધર હર ગીર્વે હિર્વ ઉદ્યાન જેનું,
મુરસ મલિન પૂર્ણ નેત્ર મુરો નરોને,
ભગવર્તી શ્રુતગગા ગ્લણે તે અમોને !

પ્રથમરસ અટી આત્મપ્રાપ્તિ હરતી,
જગત હિત કરતી પથ્ય સૌને ઠરતી,
બવજલતરણી જે શ્રેષ્ઠ નૌકા મમાણી,
શિવમુખજનની તે વદુ જિનેદ્ર વાણી

જિન વચન મુધાગુ જાતિ સુધા સવે છે,
વિમલ વિમલ જ્યોત્સ્ના જ્ઞાનની વિમ્બરે છે,
મુખન મન વકોરો તર આનંદ પામે,
ભવિજન કુમુદોનો પૂર્ણ ઉજ્જ્વલ ભમે ૪

(મહાકાળ) સૂત્રો જેમા અમલ જલ છે અર્થગભીર મીઠા,
નિદાતોના પ્રભલ ઉછળે જ્યા તર ગો ગરીકા,
દેખીને જ્યા ગુણગણુમણિ ચિત્ત ધારે પ્રસક્ત,
આફે એવો યુત જલનિધિ વર્ણુ'વા કોણ શકત ? ૫

(શિખરિણી) નિશા દોષો ગળી જગતજનને ભ્રમન કરી,
કરી જ્ઞાનોદ્યોત પ્રખર તમ મોહાત્મનું હરી,
પ્રકાશે છે લોકે જિન વચનડીપી જ્ઞાનપતિ,
નકુ'તો મત્ તેજે કુમતિ ઝલકને દુ મહા અતિ ૬

(મોડ) ગિરિ મેઝ સમા જિન ગામનમા,
ભગવાન મહાગમ નદનમા,
મુગ્ધ મુખાપિત રમ્ય દીપ્તે,
પ્રસરે તસ મોગલ સર્વ દિશે ૭

—o—

શિખાપાઠ ૩૪ નવ તત્ત્વનુ મામાન્ય મક્ષેપ સ્વરૂપ-ભાગ ૧

નકલ જિનાગમ એ નવતત્ત્વના વિવજ્જુડપ છે જીવ,
અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્વ, ભય, સવર, નિર્જંગ, મોક્ષ
એ નવ તત્ત્વમા સમસ્ત વિશ્વનુ સમગ્ર તત્ત્વજ્ઞાન સમાઈ

જાય છે એ નવે તત્ત્વનો જીવ-અજીવ એ બે તત્ત્વમા સમાવેશ થાય છે, પણ 'તે વસ્તુ વિચાર વિગેરે બિન પ્રત્યક્ષ મનાવે મુનિગણ' આ નવ તત્ત્વનું સંમેષ સ્વરૂપ આ રીતે કરીશું

જીવતત્ત્વ—જે જ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્તી અને કાર્યને વિશે જીવે છે એવી ચેતન્યનય વસ્તુ તે જીવ ચેતન્યમય ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ છે, જેથી તે જડ એવા અજીવથી પ્રભુ નૃદે જણાય છે આ ઉપયોગ બે પ્રકારનો છે વસ્તુના વિશેષ સ્વભાવને પ્રકટે તે સાકાર એવો જ્ઞાનોપયોગ અને આમાન્ય સ્વભાવને પ્રકટે તે નિરાકાર એવો દર્શનોપયોગ. ઔપશમિક, શાંતિ, પ્રાયોગશમિક, ઔદયિક અને પરિણામિક એ પાંચ ભાગે જીવનું 'સ્વતત્ત્વ' અર્થાત પોતાનું જ્ઞાન અસાધારણ તત્ત્વ છે જીવના બે ભેદ છે—કમ સુજાત તે સસારીને કર્મભુજા તે મુક્ત

અજીવ તત્ત્વ—અચેતન જડ વસ્તુ તે અજીવ ધર્મ, અધર્મ આમશ, કાર્ય અને પુરુષવ એ પાંચ અજીવ છે એ પાંચ તથા છઠ્ઠું જીવ મળીને પાંદર જડેવાય છે અને તેમા કાર્ય વિનાના શેષ પાંદર જો પ્રત્યેકના અનુભવને લીધે પચાસિત જડેવાય છે ઉપર છે દ્રવ્યમા,—શબ્દ—સ્પર્શ—ગંધ—પ્રસંગ જેમા છે એવું પુરુષવ દ્રવ્ય જ રૂપી છે ત શબ્દાદિ તેમ જ નવી એવા બાકીના પાંચ દ્રવ્ય અરૂપી છે ધર્મ, અધર્મ આકાશ દ્રવ્ય એક છે, કાચ, પુરુષવને જીવ અનેક છે ધર્મ અધર્મ, આકાશ ને કાચ એ આ નિષ્ક્રિય છે, જીવ અ પુરુષવ એ બે સક્રિય છે એક જીવ દ્રવ્યના, ધર્મના અધર્મના પ્રદેશ અસંખ્ય છે, પુરુષવના સંખ્યેય, અસંખ્યેય અનંત પ્રદેશ છે, આમશના અનંત પ્રદેશ છે, કાર્ય એ

પ્રદેશાત્મક હોય અપ્રદેશ છે આ હજો દ્રવ્યનો અવગાહ.
લોકાકાશમા છે, નહિ કે જહાજ એવલા માટે આકાશના લોકાકાશ
ને અલોકાકાશ એમ બે વિભાગ જ્યા છે ધર્મ-અધર્મ,
તલમા તેવની જેમ, મમન્ત લોકાકાશને અવગાહે છે અમ ખ્યા
તપ્રદેશી એક જીવ, પ્રીપની જેમ, પ્રદેશોના સુકોવ-વિકામથી
તે લોકાકાશના અમ ખ્યેય ભાગ આદિને અવગારે છે અને
પુણ્યવો તેના એક પ્રદેશાદિને અવગાહે છે, એમા લજના છે
દા ત અનત પ્રદેશી પુણ્યજ આકાશના એકવી માહી અનત
પ્રદેશને અવગાહે છે આમ મર્વ દ્રવ્યોને પોતામા અવગાહ-
અવકાશ આપવો તે આકાશનો ઉપકાર છે ગતિપન્નિજીત દ્રવ્યને
નજાય જવી તે ધર્માન્તિકાયનો ઉપકાર છે સ્થિતિપન્નિજીત દ્રવ્યને
સહાય જવી તે અધર્માન્તિકાયનો ઉપકાર છે શરીર, વાણી,
પ્રાણાપાન, મન, સુખદુખ, જીવિત-મૃત્યુ એ પુણ્યવોનો
ઉપકાર છે હિતાહિનોપદેશ વડે જીને જીવોનો પન્નપ ઉપકાર
જ સર્વ દ્ર વોનુ પન્નિજીત ન જવાડપ વર્તના, પન્નિજીમ, ક્રિયા,
પરન્વાપગત્વ એ કામનો ઉપકાર છે

આત્મવ તત્ત્વ—કાય, વાદ, મનનું ઈર્મ તે યોગ છે અને
તે જ આત્મવ છે જન્નાગામાની જલની જેમ, યોગપ્રજ્ઞાદિ
કામાથી ઈર્મનો આત્મવ થાય છે, માટે યોગને આત્મવ જહો
છ યોગથી આત્મવેનું ઈર્મ સમ્પાદને, લીલા આમકા પગ
જની જેમ, ચોટે છે, પણ અડવાયને, સુક્તી ભાત પ દે જવા
કેકાની જેમ, ચોતું નથી ચાર કપાયથી, પાય ઈદ્રિયથી,
પચ અનતથી અને પચીય ક્રિયાઓથી કપાયજન્ય-આપગચિક
ઈર્મ આસવે છે, અને તીવ્ર-મદ ભાવથી ને જાત-અનાત,

ભાવથી, તેમજ વીર્યવિશેષથી ને અધિકગુણવિશેષથી ને આપગાયિક કર્મોનો વિશેષ હોય છે

પુણ્ય-પાપ તત્ત્વ—ગુણ યોગ તે પુણ્યનો આશ્રવ ને અગુણ યોગ તે પાપનો આશ્રવ છે અહિં માહિ ગુણ ભાવથી પુણ્ય આશ્રવે છે ને હિં સાહિ અગુણ ભાવથી પાપ આશ્રવે છે પુણ્યનું જ્ઞાન ગાના, ગુણ આયુષ્ય, ગુણ નામ, અને ઉચ્ચ ગોત્ર છે, પાપનું ફળ તેથી વિપરીત છે પણ બંનેનું ફળ સારું છે, એટલે એ રીતે એ બેમાં તફાવત નથી જાણીએ પુણ્ય મોનાની ભેડી, તો પાપ લોહાની ભેડી, એમ જાણે બંધનરૂપ જ છે

બધ તત્ત્વ—જીવ, મકલાયપણાને લીધે, કર્મને યોગ પુણ્યલો યોગ થકી બની જાણીથી શ્રદ્ધે તે બધ જીવના નગાણિ પંજિગામ તે ભાવબધ અને તેથી કર્મપગમાણુનો અબધ ને દ્રવ્યબધ પ્રકૃતિ, મિથિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશ એમ બધાં પ્રમાણો છે પ્રકૃતિ ને પ્રદેગ યોગથી અને મિથિતિ ને અનુભાગ કસાયથી બધાય છે કર્મનો અમુક ફળ આપવાને અવભાવ તે પ્રકૃતિબધ, જગમર્માદા તે મિથિતિબધ, ગુણ-અગુણ વા ધાતી-અધાતી રસ, વિષાક, અનુભવ તે અનુભાગ બધ કર્મપુણ્યલોનું અપ બહુ સખ્યામાં પ્રજુષ્ટ તે પ્રદેશ બધ આ ચાર પ્રકારના બધ પર વે મોહકનું દષ્ટાત પ્રસિદ્ધ છે જ્ઞાનાવરત્પીયાહિ આક કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ છે, તેની ઉત્પત્તિ પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે મિથ્યાત્વ, અવિનિતિ, પ્રમાદ, ક્ષાય અને ચેત્તિ એ પાંચ બધહેતુ છે

સર્વ તત્ત્વ—આસવહેતુઓનો નિરોધ તે સર્વ ‘આશ્રવ’

રોટી શકે એવો જૈતન્યસ્વભાવ તે ભાવસવર અને તેથી દ્ર યાસવને રોટ્ટે તે દ્રવ્ય સવર ' નત, નમિત્તિ, શુભિ, ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા, પરીપક્ષજય, આગ્નિ તે ભાવમવરના વિગેષ છે,— લેથી કરીને કર્મઆસવના દરવાજા સવૃત (બંધ) કરી, આત્મા સ્વરૂપને વિગે સવૃત (શુભ) થાય છે આ સવરની પગલાલા અગોહસ્વરૂપ એવા યથાખ્યાત આગ્નિમા પ્રાપ્ત થાય છે,—જ્યા આ માનું લેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ જિન ભગવતોએ આખ્યાત કર્યું છે તેવું નિઃક્રમીય વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રગટે છે

નિર્જરા તત્ત્વ—આત્માને લાગેલા કર્મનું નિર્જગુ—ખરી જવું તે નિર્જરા કર્મપુદ્ગલોનો નસ ભોગવાઈ જાય તે ભાવ નિર્જગ ને તે આ મપ્રદેશથી ખરી પડે તે દ્રવ્ય નિર્જરા તે નિર્જરા બે પ્રકારે—વિપાકજ્ઞ અથવા અકામ નિર્જગ, અવિપાકજ્ઞ અથવા સકામ નિર્જગ આપેલું કર્મ સ્વય ઉદયમા આવી, વિપાક—ફળ આપી ક્ષીણ થાય તે વિપાકજ્ઞ અને ઉદયમા નહિ આવેલા કર્મ ઉદરી તપશ્ચિત્ત વડે ઉદયાવત્તીમા પ્રવેશાવીને, આત્મ—દૃષ્ટિ વગેરે જાગી જેમ વિપાકજ્ઞ પૂર્વ પરિપાક પમાડી નિર્જરાય તે અવિપાકજ્ઞ વિપાકજ્ઞ અથવા અકામ (જનાદા વગરની) નિર્જરા તો આર ગતિમા સર્વને હોય જ છે, પણ ઈગદાપૂર્વકની એવી સકામ અથવા અવિપાકજ્ઞ નિર્જગ તો તપ-વીર્યોને હોય છે

મોક્ષ તત્ત્વ—બંધેલુઓનો અભાવ તથા બંધની નિર્જગ હોતા સર્વ કર્મબંધનથી સર્વથા છુટવું તે જ મોક્ષ મર્વ કર્મ ક્ષય થયે આત્માની સ્વાત્મસપ્રાપ્તિ અર્થાત્ સત્જ્ઞ મ-સ્વરૂપ-ચિત્તિ એ જ ભાવમોક્ષ, અને કર્મવર્ગજાદી આ માનું જુદું થવું તે દ્રવ્ય મોક્ષ બીજ સર્વથા બળી જાય જેમ અકુટે

કૃતો નથી, તેમ કર્મબીજ બળી ગયે મુક્તને ભવાકુર ઊગતો નથી એવું અપુનર્જ ધક ને અપ્રતિપાતી એવું મોક્ષપદ પામેલો આ બધનમુક્ત આ મા, પૂર્વપ્રયોગ આદિ કરણના યોગે સ્ત્રીને લોકના અગ્રભાગ પર્યંત ઉર્ધ્વગમન કરે છે અને ત્યાં નાન નીપત્રપાશની જેમ જ્યોતમા જ્યોત મળી, લોકાત્રે 'સુચિત' એવા આ સિદ્ધ ભગવાન અનુપમ અનુત્તમ ને અન્યાખ્યા એવું મોક્ષસુખ અનુભવના, સાદિ અનતો ડાળ શાશ્વત્વ સ્થિતિ કરે છે

(હાહંગ) જીવ અજીવ મૂળ તત્ત્વમા, નવે ય તત્ત્વ સમાય,
બેદ જીવાજીવનો લહે, મોક્ષ ન્વભાવ પમાય

શિક્ષાપાઠ ૩૫ નવ તત્ત્વનું સામાન્ય સંક્ષેપ સ્વરૂપ-ભાગ ૨

આ દિગ્દર્શન પરથી બધમોક્ષની તાત્ત્વિક વ્યવસ્થાને અત્રે કઇંક વિચાર સ્ત્રી, ઉક્ત નવ તત્ત્વની અવિકલ મ કલના તેનો હૈયોપાદેય વિવેક બનાવશું આગલા શિક્ષાપાઠમા કહ્યું તેમ બધ બે પ્રકારે છે-આત્માના રાગાદિ પગિલામરૂપ ભાવક તે ભાવબધ અને દ્રવ્યર્થ તે દ્રવ્યબધ પરભાવમા આત્મા પ્રાતિને લીધે ઉપજતી આસક્ષિતરૂપ ભાવકર્મ એ જ દ્રવ્યકર્મ બધનું મૂળ કારણ ❶ કાણુકે પરવસ્તુમા મોહ પામવા દર્શનમોહ ઉપજ્યો, એટલે ચારિત્રમોહ ઉપજ્યો અને તે અવટલને અન્ય સર્વ કર્મનો બધ થવા લાગ્યો દર્શનમોહ મિથ્યાદર્શન (મિથ્યાત્વ) નેનાનાયકે પ્રવેશ ક તા તેની અ

ગામિની સમન્ન કર્મમેનાએ આ મા પઠ આક્રમણ કર્યું, અને પોતાના પુદ્ગલમેત્રમા અનિક્રમણ (Trespass) કરવાના અપગ્રાધ બદલ તેને બદિવાન બનાવી સસારની હેડમા પૂર્યો !

અથવા પ્રશ્નશરણે વિચારીએ તો જગત્ની મોહમાયા જલસમા લપગવનાર આ નામચીન મોહનીયના બે ભેદ છે દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ તેમા (૧) દેહાદિ પરવસ્તુમા આત્મજ્ઞાતિરૂપ દર્શનમોહને લીધે જીવને મિથ્યાદર્શન અથવા મિથ્યાત્વ હોય છે, અને તેથી ચારિત્રમોહ પણ ઉપજે છે (૨) એન્લે જીવ પરભાવથી વિરામ પામતો નથી ને અવિરતિ રહે છે (૩) તેથી તે સ્વરૂપજ્ઞતારૂપ પ્રમાદને પામે છે (૪) અને તે પરભાવની પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિના નિમિત્તે તે ક્રોધાદિ કષાય કરી રાગદ્વેષાદિ વિભાવભાવને લગે છે (૫) અને ૧વી યોગ પામેવા તેના મન-વચન-કાયાના યોગની પ્રવૃત્તિ પાત્ર ત પરભાવની પ્રાપ્તિ અર્થે તદનુકૂલપણે મુખ્યપણે પ્રવર્તે છે આમ મૂળ અવિગ્રાહ્ય આત્મજ્ઞાતિને લીધે જ મિથ્યાત્વ, અવિ તિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ પાંચ ગ્રંથહેતુરૂપ આત્રવદ્વાર-કર્મઆગમનના ગરનાળા ખુલા રહે છે એન્લે કર્મની ભેડીથી બધાયેલો આત્મા સવજ્રમણ દુ ખ પામે છે

આથી ઉલટું (૧) પરભાવમા આ મનુદ્ધિરૂપ ને આ મ જ્ઞાતિ છે, તે છોડી દઈ જીવ જો આત્મામા જ આ મનુદ્ધિ કરે, તો મિથ્યાત્વ ટળે, દર્શનમોહ નષ્ટ થાય અને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટે (૨) એટલે જાડી અવિરતિ દોષ ટળે ને સર્વ પરભાવનો વિરામ પામી ભાવવિ તિ થાય (૩) એન્લે તેનો આત્મસ્વરૂપથી જ્ઞાતારૂપ પ્રમાદદોષ ટળે અને સ્વરૂપને વિષે અપ્રમાદ-અપ્રમત્ત ન્ધિતિ હોય (૪) એન્લે ૫ ભાવ નિમિત્તે કષાય કર નહિ

રાગાદિ વિભાવથી ગાય નહિ મને નિષ્કામ-પૂર્ણ વીત-
 થાય (૫) અને ન્યાયજન્ય સંસોભ નષ્ટ થવાથી મન-વચ-
 -ક્રિયાના યોગ પણ આનન્ધિગતાને અનુદૂળપણે વર્તે, એ
 છેવટે અયોગ દ્વારા નામ થાય આમ કર્મને આવવાના આશ્ર-
 ઠગવાનું બધું થવારૂપ નવર થાય છે દર્શનમોહ નામ
 અનુક્રમે ચારિત્રમોહ પણ નામ થાય છે, દર્શનમોહને હજીવા
 અચૂક ઉપાય બોધ છે ને ચારિત્રમોહને હજીવા
 અચૂક ઉપાય વીતરાગતા છે આવી આ કર્મોના અમ-
 દર્શનમોહ-ચારિત્રમોહ એમ દ્વિવિધ મોહનીય કર્મની અ-
 તેના ઉપમેદરૂપ મિથ્યાત્વાદિ પાંચ બધહેતુઓની વ્યવસ્થા પ-
 ચોદ શુદ્ધિ-ધ્યાનકની સમગ્ર વ્યવસ્થા પણ શીઘ્ર સમજાઈ
 છે કારણકે મોહની માત્ર જેમ જેમ ઘટતી જાય તે આત્મ-
 નિષ્કામ વીતરાગ પરિણતિ જેમ જેમ વધતી જાય, તેમ
 આત્માનું શુદ્ધિ-ધ્યાન ચતુર્થ, સાચી સાધુતા-સાધ-
 પ્રગતી જાય છે

મામ કર્મબંધની અને તેના બધહેતુઓની સમગ્ર
 પાંચી નષ્ટ મમજાય છે કે દેહમા આત્મપ્રાપ્તિરૂપ દર્શનમોહ
 એ જ આ ભવપ્રમણ્ણુ ખતુ મૂળ છે આ ભવજ-
 ક્યારે રહે? તેના મૂળ કાળારૂપ આ આત્મપ્રાપ્તિ ટળે
 ના બુદ્ધે ભાવ મેંવી દ્રવ્યકર્મ અને દ્રવ્યકર્મથી ભાવકર્મ એ
 સંકલના દયા કર છે અને બધનુદુષ્ટ ચક્ર (Vicious Circle)
 ચા થા ની ભવચક્ર ભાંગ્યા કર છે આવી આ કર્મબંધ-
 સાકળ ક્યારે રહે? આ દુષ્ટ ચક્રનો અંત ક્યાં છે આ
 આત્મપ્રાપ્તિ ભાવકર્મ રહે તો આ સાકળ તુરે ને
 દુષ્ટક બંધ પડે અર્થાત્ ભવ જો દેહાદિ અને ગાદિ પર

પ્રત્યે આત્મભાવ ધરવાની 'ના' પાટે, 'પ્રયાજ્યાન' કરે, રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ વિચરીત ભાવે પરિણમવારૂપ વિભાવ છોડી દીધે તો ભાવકર્મ ન બધાય એટલે તેના નિમિત્ત અભાવે દ્રવ્યકર્મ પણ ન બધાય અને આ કર્મબંધનની સાકળ ત્રે આમ આ બંધન ઠલના ત્રોડવાની લગામ આત્માના હાથમા છે, વિભાવરૂપ ભાવકર્મ પરિણામે નહિ પરિણમવાની બ્રિહ્ક (Brahme) દેવાવવારૂપ પુરુષાર્થની રહસ્યચાવી (Master-key) પુરુષના (આત્માના) ગજવામા જ છે તાત્પર્ય કે જીવ પરભાવ નિમિત્તે રાગ-દ્વેષ-મોહ ન કરે, વિભાવભાવે ન પરિણમે તો મોક્ષ હથેળીમા જ છે આમ કર્મનિગદ્ધ આત્માના પુરુષાર્થનો માર્ગ સદાય સાવ ખુલ્લો પડ્યો છે ભવસ્થિતિ આદિ ખોટા ખડાના છોડી દઈ જીવ સત્ય પુરુષાર્થ કરે એટલી જ વાર છે 'જળ જાગેગે આતમા, તળ જાગેગે રંગ'

આ બંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થા પરથી નવતત્ત્વની અવિકલ સંકલના અને તેનો હેયોપાદેય વિવેક પણ સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય છે આ સમજવા માટે ચિકિત્સાશાસ્ત્રમિદ્ધ ચાર વાના જાણવા જોઈએ રોગ, રોગહેતુ, ઔષધ અને આરોગ્ય તેમા અત્રે કર્મ તે રોગ છે, માટે હેય છે આશ્રવ-બંધ તે કર્મરોગના હેતુ છે, માટે તે પણ હેય ॥ સ્વર-નિર્જંગ તે કર્મરોગને મટાડવાના અમોઘ ઔષધ છે, માટે આદેય છે અને મોક્ષ તે કર્મરોગનું મટી જવું અર્થાત્ આત્માનું આરોગ્ય છે, માટે પરમ આદેય ॥ આવા પ્રકારે જીવના આ કર્મરોગની અમોઘ ચિકિત્સા ભવબ્યાધિના સિખજૂવર ભગવાન તીર્થ કરોએ દાખવી છે

(દોહરા) આત્મબુદ્ધિ પરભાવમા, બધનું મૂળ નિદાન,
 આત્મબુદ્ધિ નિજ આત્મમા, મોક્ષનું મૂળ નિદાન
 આત્મવ બધ જવરોગના, હેતુ ત્યજવા યોગ્ય,
 સવર નિર્જરા ઓપધિ, મોક્ષ આત્મઆરોગ્ય

શિક્ષાપાઠ ૩૬ સાર્વજનિક શ્રેય

તત્ત્વવિજ્ઞાનથી જીવાજીવનો લેદ કરી જેલો સર્વ આત્માનું
 સમાનપણ જાણ્યું છે, એવો આત્માર્થી જીવ સર્વ જીવને
 મમાનધર્મી સાધર્મિક આત્મબુદ્ધિ મળી, તે પ્રત્યે વત્સ
 પ્રત્યે ગાય જેવું વાતસલ્ય ધરે છે, અને પરસ્પર ઉપકાર
 જો જીવનો ધર્મ છે એમ જાણી સાવજનિક શ્રેય અર્થે
 યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરે છે કારણકે સત્પુરુષોની વિભૂતિઓ
 પરોપકારાર્થે હોય છે પરોપકારાય સત્તા વિમુક્તય । એટલે
 આત્માર્થી પુરુષ પરોપકારનો વ્યસની બની, જનકવ્યાજના
 યજ્ઞની વેદી પર પોતાના સર્વ અંગ હોમી દે છે, મન-
 વચન-કાયાની સમસ્ત શક્તિ મમર્પણ કરે છે, પોતાને જે
 આત્માર્થનો-પરમાર્થનો લાભ થયો તે અન્ય જીવોને પણ
 થાય, એવા નિસ્વાર્થ પરમાર્થપ્રેમથી તે પરમાર્થપ્રવૃત્તિ
 શુદ્ધ સેવાભાવથી જ કરે છે

વ્યક્તિના શ્રેયમા મમાજનું શ્રેય છે ને સમાજના
 શ્રેયમા વ્યક્તિનું શ્રેય છે એમ જ નેનો પરસ્પર ગાઢ સબંધ
 સમજી પ્રત્યેક વ્યક્તિએ આખા સમાજના ઉત્કર્ષમા પોતાને
 જાતે કાળો આપવો ઉચિત છે, -કે જેથી આદર્શ સમાજ

પણ સર્વ જનોનું આ લોક-પરિણામુ કેવ રૂપ
 અને રંગની અધોમતિ કરનારા હિ સા, અલ્પ, દેવ, કુટુંબ,
 અસહિષ્ણતા, અન્યાય, અનીતિ, વિન્દા અહુત મિહુ
 વિવચલાલસા, આગસ, પ્રમાદ અદિ હુ કુ દેવ, દેવ
 કરનારા અહિ સા, મુત્ય, સપ ત્રહિષ્ણુત નરુ, રીતિ
 આરોઅપ્રદ આહાર વિહાર, નિર્ચયન, દેવ અસ્તિ વૃદ્ધિ
 યાય લોકોનું સામાજિક નૈતિક ધોષ દેવ અરે
 સર્વ પ્રકાર હર્વોદય સર્વ સામાજિક નૈતિક નૃતિ રૂપ
 એક બેવકામશુદ્ધિ મલી એ સાર્વજનિક કેરને દેવ
 સ માર્ગ છે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર મુખ્યાર્થમાં
 ધર્મ પ્રમુખાર્થ ગુણ્ય છે, કામ્યકે ધર્મથી જ જીવ જીવ
 મુખ્ય નિદિ થાય છે "ધર્મથીએને ધન આપનારો
 ધર્મ છે, પ્રાપ્તિને સર્વ કામ આપનારો ધર્મ છે, અને પા-
 રાયે મોક્ષનો પ્રાપક પણ ધર્મ છે" માટે અર્થ-મળની
 મિદિમા પણ ધર્મને જાવા ન ઉપરે એવો ચરકામશુદ્ધિ
 અચર્ય અવશ્યક છે એમક-

જૂના, માતાહાર, મદિ, પન, વેમ્પાન, મિષ્ટાન્ન,
 શેરી-પાન કરણ, પ શીનન-એ નહિદુ અદાથી ત્રસ નમ
 અને દેવરો દેવે પ શી પ્રત્યે વિધની પ્રિને અલિયરી વૃત્તિ
 નહિ કામ, મા જોન સની નિર્મલ દિપિ રાખી તત્ત્વોલની
 ગદિ કરવી પ્રભુ ભવ પણ નીતિથી ન ગણુ એવી દેવથી
 ધન અર્થન ઉપકરેનના નાવરતિ-પ્રમણિ-પ્રાપ્તિ કુચ્ય
 પ્રમાણુ ભવવતુ ન. ૧. કેવલી મદા વિદ્યાસર, નિયતી
 વિષ સમય, દેવની રાણુ એવવવી બનકા, દેવરુ,
 નિધી આનુ નાનુ, એવ લેવ દેવ દિવ્ય અનુ અનુ.

જીવમી ભાવ કહેવો, નિર્દોષને અદ્ય માયાથી પણ છેતરવો, ન્યૂનાદિક તોળી આપવું, એકને બદલે બીજું અથવા મિથ કરીને આપવું, કર્મોદ્ધની ધૂષો, લાચ કે અદત્તાફત, - એ વાટેથી કંઈ પણ રણવું નહીં' ઇત્યાદિ પ્રકારે વ્યવહારશુદ્ધિ માઅવધી એમા જનતાનું આ લોક-પગલોક જન્નેનું કન્યાજ છે

અને આવી વ્યવહારશુદ્ધિથી પ્રમાણિકપણે ઉપાર્જન કરેલા ધનનું માવજનિક ઉપયોગ માટે દાનાદિ કરવું તેને પણ અત્ર માર્વાજનિક એમમા સમાવેશ થાય છે જેમકે- દીન દુ ખી જનતા માટે વિરેકપૂર્વક પાતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યનો યથાશક્તિ સદ્ યય કરવો આત્મસમર્પણ શુદ્ધિવાર્જ ત્યાગભાવનાથી અન્નદાન-ઓષધદાન આદિ દેવા, દયકાળે અનુસરી દવાખાના-ઇસ્પિતાલ વગેરે કરાવવા તેમજ રોગબ્યાધો કાટી નીઝળે ત્યારે, અથવા દુઃકાળ-અતિવૃષ્ટિ-અના વૃષ્ટિ આદિ કુદરની કોપ આવી પડે ત્યારે, સુકટ સમયે પોતાના તન-મન-ધનની સર્વ શક્તિ ખર્ચીને, જાતિધર્મને ભેળાવ વિના, જનતાની-દરિદ્રનારાયણની જેટલી ધને તેટલું નિઃસ્વાર્થ નિર્દોષ સેવા કરવી આ માર્વાજનિક લોકલક-ચાણુ સુદૃઢ્યમા પણ દ્રવ્ય-મેન-કામ-ભાવનું ઓચિત્ય જાળવણ ઉચિત છે આ બધુય પ્રગસ્ત હોઈ પરપરાએ યોગમીન કરણ થાય છે, કાણુકે પુણ આલ જનને આશ્રી કરવામા આવેલા તે દાનાદિ સેવાધનને લીધે પ્રવચનની ઉત્તતિ થાય છે, -જેથી કરીને લોકોને જીવધાન આદિ ભાવની પ્રાપ્તિ થઈ, પોતાને ને પરને ડહ્યાણુ કરણુ થઈ પડે છે

આમ લોકોના ઈર્ષલોકિક કન્યાણુ માટેના સાધન યોજવા યોગ્ય છે, એટલું જ નહિ પણ પારલોકિક સાધનો

તો વિશેષે કરીને પ્રગઢ કરવા યોગ્ય છે, કે જેને વિદ્યા
વિનય, વિવેક, વિચાર ને વિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થયે તેને
સમ્યક્ તત્ત્વદષ્ટિ ખૂલી મત્સ્ય ધર્મનો સમુદય રચે અને
કામકામ વિદ્યામ દિવો ઉઘાડી મહાવિદ્યાની વૃદ્ધિ કરે અને
પરમ જેવા અથાલયો કરી જ્ઞાનની પિપાસા કિંટક
સંસ્કારના ધામ જેવી જ્ઞાનસમ્યાઓ સ્થાને રહે અને
વિદ્યાભ્યાસગી વિદ્વાનોને ઉત્તેજન-બહુમાન કરે અને
પુરુષો ને મર્વ બીઓ જ્યાં મુશિક્ષિત મુશીકને મર્વ
પનયણે એ એવો આદર્શ સુસંસ્કારી સમાજ રચે.

અને આ માર્વાજનિક શ્રેયના પ્રયોજનની દ્રિષ્ટિએ જો
આ સમ્યક્ જ્ઞાનપ્રચારના શુભ વર્ષમાં પત્યે શ્રવણ અને
ધીમત આત્માર્થીએ છૂટે હાથે પોતાનો રોડ મારે છે,
અને પરમ ઉપકારી જ્ઞાનીઓ આપણા ને સમુદયના
મૂળે ગયા છે, તે અફળુત જ્ઞાનનિધાનો મહાકેતવની
સહાયોગ કરી, જગત્તમા ઉદારપણે તે પદમ કરી મનુષ્યના
કરવી ભોઈએ આવા પુણ્ય કાર્યમાં જ્યારે શ્રી નરસિંહજી
ઉત્તમ મહાકાવ જામશે, જ્યારે ધીમતોની મહામુખી શ્રી ન-
તોની ધનયમુના સાથે ભગી સરમ્બનીને નરસિંહજી
ત્યારે તે ત્રિવેણી સંગમમાં નિમજ્જન કરી નરસિંહજી
ખનશે, ત્યારે માર્વાજનિક શ્રેય કરનારી જગત્તની વાણીનો
જગત્તમા જયજયકાર થશે, અને આમ નરવાજનિક શ્રેય
હામવ કરવાથી યોગબીજનો પરમ વાણીના આ પુણ્ય
વત આત્માઓનો પણ જયજયકાર થશે.

(દાહરા) માર્વાજનિક શ્રેયમાં, યથાશક્તિ મૌં યત્ન,
આત્માર્થી મુમુક્ષુ લહે, પ્રતિદિન

શિક્ષાપાઠ ૩૭ મગવાન્ કૃપમદેવજી

આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાતી અતલાગના ત્યારે
કૃપમુખેનો પ્રભાવ મદ યર્ષ ગદ્યો હતો, ત્યારે પરમ લોક
કૃપાણુવારી જગમ કૃપદુમ સમા ભગવાન કૃપમદેવજીને
પ્રાદુર્ભાવ થયો. નાભિ કુવકર અને મરુદેવી માતાના આ
કુલહીપત્ર આદિ નરન્ધર, આદિ મુનીન્ધર ને આદિ જિનેન્ધર
લોકોનું દ્રવ્ય-ભાવ સ કટ ટાળી અનુપમ માર્વજનિક શ્રેય કર્યું

અ પરમર્ષિના જન્મથી પાવન થયેલા તે સુવર્ણ
સુગમા દશ પ્રકારના કૃપમુક્ષો સુગલીયા લોકોના સર્વ મનોરથો
પૂરના હતા. પણ કાળક્રમે તે કૃપમુખેનો પ્રભાવ પણ ક્ષીણતા
પામ્યો. ત્યારે શુ કરવું એમ કિકર્તવ્યમૂઢ થયેલી પ્રજાએ
વિનીતાપતિ ગજા કૃપમદેવજીને મવિનય વિનંત્યું-હે નાથ !
હવે અમારે જીવન કેમ નિર્વાહવું ? એનો ઉપાય આપ કૃપા
કરીને દર્શાવો. એટલે પરમ કરુણાળુ શ્રી કૃપમદેવજીએ
વ્યવહારથી અનભિજ્ઞ તે ભોગી અને ભલી પ્રજાના કૃપાણુએ
મન્દ લોક ધવહાર પ્રવર્તાયો, મકલ કલાઓ અને વિદ્યાઓ
શીખડાવી, અને નહિ સુગ્રાતા, હવે આ કર્મભ્રમિમા સત
કર્મરૂપ પુરુષાર્થ કરી, સાચા કર્મયોગી બનો !-એવો ભોધ
કરી, સર્વનો સર્વોચ્ચ કરે એવી પરમ ઉદાર ને ન્યાયી
રાજનીતિ પ્રવર્તાવી આમ જેના શાસનકાળમા મર્વ લોકો
સર્વ પ્રકારે સુખી હતા, એવા આ પરમ લોકપ્રિય ગજા
કૃપમદેવજીએ ઘણા લાખા કાળ સુધી પ્રજાનું પુત્રવત
પાવન કર્યું

પછી જન્મથી જ જે ત્રણ જ્ઞાનના ધારક અને જન્મ વેગી હતા, એવા આ ભગવાને ભરવાદિ પુત્રોને પૃથ્વી બ્રહેમી આપી, વષ પર્યંત પરમ ઉદ્ધારદાતાની ધાર વર્ષાવી, અને શમસામ્રાજ્યના ગ્રહણાર્થે આ સામગ્ર્ય પૃથ્વીના સામ્રાજ્યનો તૃણવત્ ત્યાગ કરી, દીક્ષા વર્ષ દ્વય-શાવ નિર્દય થઈને આલી નીડળ્યા વિખરાયેલી જગથી જેને સ્કંધપ્રદેશ ચોખી રહ્યો હતો, એવા આ અવધૂત પ્રભુ એમની મૌનપણે વિચરવા લાગ્યા જ્યાં જ્યાં પ્રભુ જતા ત્યાં લોકો તેમને પોતાના ભૂતપૂર્વ રાજા બાણી, તેમની પાસે ભગિની મુખપદ્મ, રત્ન, વગાદિ ધરતા, -જેનો આ અવદેહમાં પણ નિઃપૃથક મુનીશ્વરને કંઈપણ ખપ ન હતો. મુનિપણના આચારથી અનલિરૂ હોવાથી તે મુગ્ધ લોકોને પ્રભુને નિજે આહ્વાન અર્પવાનું મૂંઝવું નહિ એટલે આમ પૂર્વ કર્મના દોષથી ભગવાનને આહ્વાનલાભનો એક વર્ષ પરી અવસર પડ્યો પછી જેને જાતિઅમરણ જ્ઞાન ઉપજ્યું હતું એવા શ્રી શ્યામક્રમારે અક્ષય તૃતીયાના પુણ્ય દિને જન્મને મધુરસથી પ્રતિ લાભિત કર્યા, અને આ જન્મ વર્ષ રીને વર્ષોનપનુ પ્રથમ પાર્વતી કરાવવાનું અનુપમ શૌનવ પ્રાપ્ત કરી પરમ દ્વેષ હાનસ કર્યું આમ દશ દુર્ગા / મ પરીવહ-ઉપરામને મમભાવે સહન કરતા, આ જન્મધ્યાનનિમગ્ન ચોખીશ્વર ઋષભદેવજીએ અદ્ય મમમત્ત દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

તેજ સમયે તેનાં જન્મ પુત્ર ભસ્તની આગ્રહથી ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ કર્યા પછી તેનું પૂજન પ્રથમ કેવલજ્ઞાની પ્રભુનું કે પછી તેની વિમાલજી

ધર્મ પડી “તાત ચક્રં ધુર પૂજ્ય, ચિતા એહ હુધરી”
 પણ કયા જડ એવું પામર ચક્રરત્ન ? ને કયા મુદ્ધ ચૈતન્ય
 મૂર્તિ એવા પરમ ભાવરત્ન પ્રભુ ? એમ ચિતવતા તેમણે
 પ્રભુપૂજન જ પ્રથમ કરવું ઉચિત જણ્યું “રીઝવેલો એક
 સાર્ધ, લોક તો વાત કહેતી” અને પ્રભુદર્શનાર્થે જતા
 ભરતરાજ, મરુદેવા માતાજીને પણ સાથે લઈ જવા માટે
 આ-આ ઋષભદેવજી જ્યાગ્યી સર્વસંગપતિ યાગી ધર્મને ચાલો
 નીકળ્યા હતા, ત્યારથી તેમના દર્શનને ઝખતા મરુદેવાજીને
 ઝરી ઝરીને જલન કરતા ચતુએ પડળ આવી ગયા હતા
 આવા મરુદેવાજી પાસે આવીને ભરતરાજે કહ્યું-માજી !
 પિતાજી અત્રે પધાર્યા છે ને તેમને અનુપમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત
 થયું છે માટે ચાલો દર્શનાર્થે !

પછી મરુદેવા માતાજીને હાથીની અળાડીએ બેસાડી
 ભગ્ન ચક્રી પ્રભુ મન્મુખ આત્મા માર્ગે જતા મરુદેવાજી
 પોતાના ચિત્તનું સમાધાન કરતા બાવલા લાગ્યા-હે ઋષભ !
 અમારા જેવા રાગી તે પ્રીતિ કરે પણ તું તો વીતરાગ છે
 એટલે અરાગી સાથેની પ્રીતિ તો લોકોત્તર વીતરાગ માર્ગે જ
 ધર્મ શકે અનાદિની પ્રીતિ તો મોહવિષ ભરેલી છે, તે રીતે
 પ્રીતિ કરવાનો મ્હારો ભાવ છે, પણ ત્હારા જેવા નીરાગી માથે
 તો મોહ વિષ રહિત નિર્વિષ પ્રીતિ જ ધર્મ શકે તો પછી તું
 અમોહસ્વરૂપ સાથે મોહરૂપ પ્રીતિ કરવાનો અઘટિત મનાવ
 કેવી રીતે બને ? પર વસ્તુ સાથેની અનતી પ્રીતિ ને ત્રોડે,
 તે જ ત્હારી માથે પ્રીતિ જોડે “પ્રીતિ અનતી પર થકી,
 ને તોડે તે જોડે એહ” આમ જ્યા મરુદેવાજી બાવી રહ્યા

છે, ત્યાં તો પ્રભુના સમવસરણના દર્શન થતા ભરત આશ્ચર્યથી બોલી બેઠ્યા—માણ! જીએ! આ ભગવાનનું સમવસરણ! જીએ! આ આપના પુત્રની અતિશય મહાભુત શક્તિ! એટલે હર્ષના અશ્રુ ઉભગતા માતાજીના આખના પડળ ખૂલી ગયા ને પ્રભુની અદ્ભુત શક્તિ દેખતા, તેમના અતરૂના મોહપટળ પણ ખૂલી ગયા, ને તેઓ તત્ક્ષણ કેવલજ્ઞાન પામ્યા! પછી પ્રભુને વદન કરી, સફળોદ શ્રવણ કરી ભરતરાજ સ્વમ્યાને આવ્યા અને ચક્રરત્નને પૂજી ચક્રવર્તી દિગ્વિજય કર્યો

ભરતે પોતાના અઠાણ નાના ભાઈઓને પોતાની આના માનવાનું ઠંહેવળાવ્યું એટલે તેઓ ફરીયાદ કરતા ભગવાન ઋષભદેવજી પાને જયા ભગવાને “સચુક્ત્ત્વ વિ ન ચુક્ત્ત્વ” ઈત્યાદિ બોધથી તેમનો ઐહિક મોહ દૂર કરાવી, તેમને પ્રતિબોધ પમાડયા આમ લાગ્યે જનને પ્રતિબોધ પમાડતા ભગવાન ઋષભદેવજી, પંચમાર્થમેધની વૃદ્ધિ વધાવતા ભરત અવનિને પાવન કરવા લાગ્યા, અને આમ લાખો વર્ષ શુદ્ધ સનાતન આત્મધર્મનો ઉપદેશ આપી, આ પરમ પરોપકારી પુણ્ય પુરુષ અષ્ટાષ્ટ પર્વત પર પાદપોષગમન અનશન કરી, પંચ નિર્વાણપદને પામ્યા

(દિહરા) ધર્મામૃતના મેઘ તે, પરમ પુરુષ પુરાણ,
લોકકલ્યાણકર નમુ, ઋષભદેવ ભગવાન

શિક્ષાપાઠ ૩૮ સદ્ગુણ

સર્વ શ્રેયની પ્રાપ્તિ સત્ધર્મથી થાય છે, પરંતુ સદ્ગુણની પ્રાપ્તિ વિના સત્ધર્મશવણનો યોગ્યતા પણ પ્રાપ્ત થતી નથી, માટે શ્રેયાર્થીએ કેટલાક પ્રાથમિક સદ્ગુણ અગમા અવશ્ય પ્રગટાવવા યોગ્ય છે

ન્યાયોપાર્જિત ધન એ તો સન્માર્ગને અનુસરનારા માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ ગુણ મध्येનુ પ્રાથમિકમા પ્રાથમિક લક્ષણ છે, પ્રથમ પગથિયું છે, ધર્મના કક્ષાનો પહેલો અક્ષર છે ન્યાયોપાર્જિત વિત્તથી આ લોક-પરલોક બન્નેમાં ફિત થાય છે, એથી અન્યથી અદિત જ થાય છે 'એ નીતિ મૂકતા પ્રાણ જાય એવી દશા આવ્યે ત્યાગ, વૈરાગ્ય ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે અને તે જ જીવને સત્પુરુષના વચનનું તથા આજ્ઞાધર્મનું અદ્ભુત મામર્ય, મહાત્મ્ય અને રહસ્ય સમજાય છે ' એમ વિચારી માર્ગાનુમારી જીવ પરધનને પત્યર તુલ્ય ને પરશીને મા-બહેન તુલ્ય ગણી, દંડ નીતિને અનુસરે છે એવી સત્તીતિને જે અનુસરે તે જ ખગેખરો સદ્ગૃહસ્થ (Gentleman) ગણાય અને આવા સદ્ગૃહસ્થમાં સત્તત્વ્યસન ત્યાગનો સદ્ગુણ અવશ્ય હોય જ

જેમ નિર્વ્યસનપણ્ તેમ સન્નજનપણ્ પણ સદ્ગૃહસ્થનો આવશ્યક ગુણ છે સન્નજન હોય તે કદી પણ કેદારના પણ અવલુંવાદ ન વહે, તેમજ આત્મપ્રશ્ન સા ન કરે, પોતાના દોષ પ્રત્યે ને પરના ગુણ પ્રત્યે જ દષ્ટિ ગમી, આત્મનિદા ને પરગુણપ્રશ્ન સા જ કરે સન્નજન હોય તે કદી પણ આપ-

તિમા અદીનના ને સપત્તિમા નમ્રતા ન ડોડે, કોઈએ
કરેલા ■ ઇપણુ ઉપકાર પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા ન ભૂલે અને સદા
પર ઉપકારમા તત્પર રહી આગી સહયતા-દાક્ષિણ્યતા દાખવ
સન્નત હોય તે આય પ્રમાણે વ્યયનો સિદ્ધાંત લક્ષમા
રાખી, અસદ્-અય છોડી યોગ્ય ગ્યાને મદા સદ્વ્યય કરે,
અને માતાપિતાદિ પૂજ્ય ગુરુવર્ગની, દેવ-અતિથિ આદિની
યથાયોગ્ય સેવાભક્તિ કરે સન્નત હોય તે ઔદાર્ય, ગાભીર્ય,
ઘૈર્ય ને ઘૈર્ય ધારે, લઘુતા, દીનતા, વિનીતતા, નિરાભિમાનિતા,
નત્યવાહિતા, સરલતા આદિ ગુણો અગમ્યા આણે, સર્વ
આચિત્ય જાળવી સદા મદાચાર પાળે, અને કંઠે પ્રાણ આવે
તાપણુ કંઈ ગર્હિત નિદા અધર્મ આચરણુ ન જ કરે
નન્નત હોય તે અદ્રેપ નિહાસા, શુદ્ધપા, શ્રવણ, બોધ,
મીમાસા પ્રતિષ્ઠિત અને પ્રવૃત્તિ એ આઠ બુદ્ધિગુણોના
વિકાસ મ્હોતો રહી, સદા સન્માર્ગે જ ગમન કરે

તેમજ-શ્યા, શાંતિ, મમતા, લાભા, મય, ત્યાગ,
વૈરાગ્ય એ સપ્ત ગુણ, આકાશમા મધ્યર્ચિમ રહેલી જેમ,
મુમુક્ષુના ઘટમા સદાય સુગમૃત હોય (૧) હયા-એ તો
મુમુક્ષુનો આત્મ-વલાવભૂત ગુણ થઈ પડે દોકોર કિલ્લ
પરિણામથી નિહિત તેની ચિત્તભૂમિ એવી ડોમળ પોથી ને
હયાથી આર્દ્ર હોય કે ન પરદુ ખના તાપથી શીત જોગળી
જાય દ્રવી જાય (૨) શાંતિ-શાંતસ્વભાવી મુમુક્ષુને સદાય
વિષયકપાયનું ઉપશાંતપણુ, મદમણુ, મોળાપણુ જ વર્તે
(૩) સમતા-હર્ષમા કે શોકમા, સુખમા કે દુઃખમા સર્વત્ર
મુમુક્ષુને મમભાવ, રાગદ્વેષ રહિત મધ્યસ્થ પગિધામ જ વર્તે

સર્વ આત્મા પ્રત્યે આત્મસમાન સાધર્મિક બધુપણાની ભુદ્ધિ
 હોવાથી, તેને કદી પણ કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે દ્રેષ ઉપજવાની
 વાત તો ફર રહે, પણ મર્વ જીવ પ્રત્યે શુદ્ધ પ્રેમભાવ જ,
 મૈત્રીભાવ જ વર્તે (૪) ક્ષમા-બીજાએ કરેલા અપરાધને
 મુમુક્ષુ જીવ કોપના ઉદયને શમાવી સમભાવે ખમી લે,
 એવો તે મર્વસહા ક્ષમા (પૃથ્વી) મમો ક્ષમાશીલ હોય
 (૫) મત્ય-જેવું મનમા, જેવું વચનમા, તેવું નિર્દેશ
 નિષ્કપટ મત્ય આચર્યું કરી, મન-વચન-કાયાની એકતા
 દાખવવી, એ તો તન-મન-વચન માયા મત્યપરાયણ મુમુક્ષુ
 ખામ વિશિષ્ટ લક્ષણ હોય (૬) ત્યાગ-ટેકાદિમા અહત્વ
 મમત્વ વિમર્જનરૂપ ત્યાગ જેવું કર્યું છે, એવો મુમુક્ષુ
 ધનાદિ પરભાવના દાનાદિ મુપયોગમા અપૂર્વ ત્યાગભુદ્ધિ
 દાખવ્યા વિના રહે નહિ (૭) વૈરાગ્ય-સાચા અતઃ ગ વૈરાગ્યનો
 રગ ન્યાવગી ચિત્તમા ન લાગ્યો હોય, ત્યાવગી જીવમા જ્ઞાન
 પામવાની યોગ્યતા પણ આવતી નથી, ન્યાલગી ચિત્તભૂમિ
 કંકણ હોય ન્યાલગી સિદ્ધાન્તજ્ઞાન તેમા પ્રવેશી શકતું નથી,
 ઉપરછલું વર્ધને ચાલુ જાય છે, પણ ન્યાદે વૈરાગ્યજલના
 સિંચનવડે તે ચિત્તભૂમિ આદ્રં ચર્ધ પોચી બને છે ત્યારે જ
 તેમા સમ્યગ્જ્ઞાનગીજનો પ્રવેષ વર્ધ શકે છે, -એમ જે જાતો
 છે તે સવેગર ગી મુમુક્ષુનું ચિત્ત તો સદાય વૈરાગ્યતરંગ
 છીમા ઝીલ્યા જ કરે છે ખામ દયા શાંતિ સમતા ક્ષમા,
 મત્ય ત્યાગ વૈરાગ્ય, હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિા, એક મદાય
 મુનગ્ય ' આ મુગુણો જેનામા હોય, તેજ ધર્મરત્નને
 યોગ્ય એવો ખરેખરો ધનવાન છે બાકી બીજા તો દરિદ્રી
 ને દીન છે કાળજી દરિદ્રો જેમ ઉદરભરણની ચિન્તાથી દિવા

ન આવે તો પછી રત્નના ક્યવિક્યની ચિંતા તો ક્યાથી કરે ? તેમ આ સદ્ગુણધનથી હીન છે, તે હીન ધર્મરત્નનો મનોરથ પણ કેમ કરી શકે ?

(દોહડગ) ન્યાયવૃત્તિ સૌજન્યતા, દયા આદિ ગુણપાત્ર,
સદ્ગુણ ધન સપન તે, ધર્મરત્નના પાત્ર

શિક્ષાપાઠ ૩૯ દેશવર્મ વિષે વિચાર

સદ્ગુણથી જ્યારે ચિત્તની પાટી ચોકળી થઈ જવ પાત્ર બને છે, ત્યારે જ તેમાં તત્ત્વશ્રવણરૂપ અક્ષર લખાય છે અને તે સત્પાત્રમાં વિધિથી વાવવામાં આવેલા સદ્ધર્મબીજ, મત્સ્યેત્રમાં બીજની જેમ, સારી પેઠે ભરી નિકળે છે પરંતુ તથાગ્રે ગુણહીન અપાત્રમાં તો, ઉખર ભૂમિમાં બીજની જેમ, સદ્ધર્મબીજ નાશ પામે છે અથવા નિષ્ફળ જાય છે કારણકે પ્રાથમિક ગુણયોગ્યતા પામવા જેટલું સ્વપ્ન કાર્ય પણ જે સમ્યક્પણે નથી સાધતો, તે મહત્ કાર્ય કેમ સાધવાનો હતો ? સર્વ માત્ર ધારણમાં જે અસમર્થ છે, તે મેરુ ગિરિ ધારણનું સમર્થપણ કેમ દાખવવાનો હતો ? માટે સદ્ગુણ મપત્ર સદ્ગૃહસ્થ જ સદ્ગુરુસમીપે સદ્ધર્મશ્રવણનો યોગ્ય અધિકારી છે કારણકે અપૂર્વ શુશ્રૂષારસથી વ્રવણ કરનાર આ સાચા ‘શ્રાવક’ને જ ધર્મ સમ્યક્પણે પરિણમે છે એટલે આત્મસ્વભાવમાં વર્તવારૂપ ધર્મ જ ઉપાદેય છે એ તત્ત્વ જોણે જાણ્યું છે, એવો આ મહાસત્ત્વ સુસુક્ષ્મ સર્વદા ન બની શકે તો દેશથી—અશથી તે ધર્મ આચરવા ઇચ્છે છે

અને પછી તેવા ઉદ્ધાસલાવની સ્ફુરણથી દંડપણે સ્વશક્તિને વિચાર કરી તે દેશધર્મના ગ્રહણમાં મન્ય પ્રકારે પ્રવર્તે છે.

આ દેશવિરતિ ધર્મનું ગ્રહણ સમ્યગ્દર્શન હોય તો જ ન્યાય્ય છે, નહિ તો નહિ, કારણકે કબર ક્ષેત્રમાં નાખેલા ધાન્યની જેમ, મિથ્યા વર્ણાશિત જીવમાં મતો ઠઠી પણ જીવી નિકળના નથી માટે દેશધર્મમાં મન્યગ્રહણ મોટી પ્રથમ હોવું જોઈએ પ્રથમાદિ ચિદ્રથી વ્યક્ત થતું રત્નદીપક સમુ સમ્યગ્દર્શન જેના અતરમાં પ્રગટ્યું છે, તે મન્યગ્રહિ પુરુષ જ દ્રવ્યથી ને ભાવથી આ દેશવિરતિ વર્મ અંગીકાર કરવાનો યોગ્ય અધિકારી છે. આમ જેના મૂલ આધારભૂત સમ્યક્ત્વ છે, એવા સમ્યક્ત્વમૂલ ગાર મત એ જ દેશધર્મ છે, અર્થાત્ દેશથી-અશથી પણ પરભાવ-વિભાવથી વિરામ પામી આત્માને સ્વસ્વભાવરૂપ ધર્મમાં આણવાનો અવયામ છે અહિંસાદિ પાંચ અણ્મત, ભિન્નત આદિ ત્રણ શુણ્મત, અને સામાયિકાદિ ચાર શિયામત, એમ સમ્યક્ત્વમૂલ દ્વાદશ મતનું વ્યવહારથી અને નિશ્ચયથી સંક્ષેપ સ્વરૂપ આ પ્રકારે -

પહેલું સ્મૃત પ્રાણાતિપાત વિરમણ મત મૂલ પ્રાણાતિપાતથી-હિંસાથી વિરમણ તે વ્યવહારથી સ્મૃત પ્રા વિ જેમ બને તેમ રાગાદિવડે થતી આત્મહિંસાથી વિરમણ તે નિશ્ચયથી પ્રા વિ ગૃહમ્થ ત્રસ જીવની હિંસાનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરે, અને અનિવાર્ય એવી મ્યાવગ્ની હિંના પણ મતના રાખી જેમ બને તેમ જોછી ચાચ એવો લક્ષ ગળે, અને તેમાં પણ સક પબન્થ તથા નિષ્પ્રયોજન હિંસાનો

જરૂર ત્યાગ કરે ણીજી સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણુ મત કન્યાલીક, ગવાલીક, ભૂમ્યલીક, થાપણુ ઝોળવળી, ખોટી સાક્ષી એ વગેરે મ્થૂલ મૃષાવાદની વિરમણુ તે વ્યવહારથી મ્થૂલ મ્થૂલ વિ નિશ્ચયથી તો પુણ્યવાદિ પરવસ્તુને પોતાની કહેવી, સિદ્ધાનના ખોટા અર્થ કહેવા તે ભાવમૃષાવાદથી વિરમણુ ત્રીજી સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ મત મ્થૂલ પરદ્રવ્યહરણથી-ચોરીથી વિરમણુ તે વ્યવહારથી મ્થૂલ અ વિ નિશ્ચયથી તો પગ વસ્તુનું આદાન-અહણુ ન કરવું તથા તેની ઇચ્છાથી વિરમણુ તં અ વિ ચોથુ પગગમનવિરમણુ અવવા અવદારા સતોષ મત પરત્રી પ્રત્યે ગમનથી વિરમણુ તે વ્યવહારથી, અને પરભાવ પ્રત્યે બ્યભિચારથી-વિપયાભિલાષથી વિરમણુ તે નિશ્ચયથી ચતુર્થ મન પાચમુ પરિગ્રહ પગિમાણુ મત ધન-ધાન્ય, દાસદામી આદિ સચિત્ત-અચિત્ત એમ બે પ્રકારના ગાદા પરિગ્રહનું ચોક્કસ પરિમાણુ નિયત કરવું ને તે પણ જેમ જને તેમ ઘટાડના જવું તે વ્યવહારથી પગિ પ મિથ્યાત્વ, વેદ, કપાય, હાર્યાદિ નોકપાય એમ ચોદ પ્રકારના અભ્યતર પરિગ્રહથી જેટલું જને તેટલું નિવૃત્ત થતા જવું તે નિશ્ચયથી પરિ પ આમ પાન આશુમત

છઠ્ઠું દિગ્મત સર્વ દિશામા અમુક નિયત મર્યાદાથી પહાર ગમનથી વિરમણુ તે વ્યવહારથી દિગ્મન એક સિદ્ધ ગતિ જ ઇચ્છી, ચતુર્ગતિમા જમતેચ્છાથી વિરમણુ તે નિશ્ચયથી દિગ્મન સાતમુ ભોગોપભોગમાન મત અભાક્ષ્ય-અનતકાયાદિ વર્ણ, ભોગઉપભોગ પદાર્થનું પરિમાણુ નિયત કરવું તે વ્યવહારથી ભો ઉમાન મત, નિશ્ચયથી તો જેમ જને તેમ

પગલાવનું બોક્તાપણ ત્યજી, આત્મલાવનું બોક્તાપણ
 ભજવું તે બો ઉમાન મન આઠમું અનર્થદહ વિરમણ મન
 અર્થ-પ્રયોજન વિનાના જે હિ સા-કવાયાદિવર્ધક અનર્થરૂપ
 કાર્યથી આત્માને અનર્થ-નિષ્પ્રયોજન દહ, લેવા દેવા વિનાની
 નાહકની શિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે, તે અનર્થદહથી વિરમણ,
 તે વ્યવહારથી અ હ વિ જેમકે-પાપચર્ચા, મુદ્ધ, પરદારા
 ગમન આદિ ચિત્તવવારૂપ અપધ્યાન અનર્થદહથી વિરમણ
 કૃષિ વાણિજ્ય આદિ અ જે પાપનો ઉપદેશ આપવારૂપ
 પાપોપદેશ અનર્થદહથી વિરમણ નિષ્કાણુ ભૂમિ ખેડવી,
 હવિયાળી ચગદવી, ફલ-ફૂલ ચૂટવા આદિ પાપચર્ચારૂપ
 અનર્થદહથી વિરમણ તલવાર, છરી, વિષ, બદ્ધક, ઝોમ્મ
 આદિ હિ સાસાધનો દેવારૂપ હિ સમ્રાટન અનર્થદહથી વિરમણ
 રાગાદિનું વર્દન કરનારી વિકચાઓના શવણ-શ્રાવણાદિરૂપ
 દુશ્ચિત્તિ અનર્થદહથી વિરમણ ઇત્યાદિ પ્રમરે વ્યવહારથી
 અ હ વિ શુભાશુભ કર્મ તેને જીવ પોતાના કરી જાણે
 છે તેથી વિરમણ તે નિશ્ચયથી અ હ વિ આત્મ આ વ્રણ
 મત, અણમનોને શુણ કરતા ટોવાથી શુણમત

નવમું સામાયિક મત સાવડ યોગથી નિવર્તી જે ઘડી
 (૭ વધારે) સ્થિત થઈ સ્વાધ્યાયાદિ કરવા તે વ્યવહારથી
 સામાયિક સર્વ જીવ મત્યે રાગદ્વેષરહિત સમતાપરિણામ તે
 નિશ્ચયથી સામાયિક આત્મમમાધિ ભાવે સમતાપરિણામે
 આ સામાયિક કં તેટલો વખત આવક શ્રમણ સમાન હોય
 દશમું દેશાવકાશિક મત દિગ્ગજતથી જે મયોદા નિયત કરી,
 તેની અ ૨ પણ અમુક દેશનો જ અવકાશ રાખવો અથવા

એક દેશે બેસી ધર્મધ્યાન કરવું તે વ્યવહારથી દેશાત્રત અન્ય દ્રવ્યથી શિત્ત જ્ઞાયક ત્વભાવજ આભાનો સ્વદેશ જાણી, તેમાજ અવકાશ પામવાનો અભ્યાસ કરવો તે નિશ્ચયથી દેશાત્ર ગ્રીયારમુ પૌષધોપવાસ ત્રત ચાર પ્રહર કે આઠ પ્રહર સુધી સમતાભાવી આભાયિક પગિણામે સર્વ માવદ્ય યોગ છોડી સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમા પ્રવર્તવું તે વ્યવહારથી પૌ નિશ્ચયથી તો જ્ઞાનધ્યાનથી આત્મધર્મની પુષ્ટિ કરવી તે પૌષધ જારમુ અતિથિસવિભાગ ત્રત ધર્મપાલન માટે જેને સર્વ તિથિ સમાન છે એવા અતિથિરૂપ સત્સાધુને કે સફગૃહસ્થને પોતાને નિમિત્તે કરેલા આહારશદિમાથી સવિભાગ આપવો તે વ્યવહારથી અ સ અને બીજા જિજ્ઞાસુને જ્ઞાનદાન દર્મ, પોતાના જ્ઞાનના ભાગીદાર બનાવવા તે નિશ્ચયથી અ સ આ ચાત્ર ત્રત યતિધર્મના અભ્યાસની વાનકીરૂપ શિક્ષા આપનારા ઢોવાથી શિક્ષાત્રત છે આમ જાર ત્રત ધારણ ઉપરાત, સદ્ધર્મનિષ્ઠ સફગૃહસ્થ મરણ સમય નિકટ જાણી સલેખના કરે, અર્થાત ધીરે ધીરે શરીરની કૃશતા કરવા સાથે કષાયની કૃશતા કરે.

આ પ્રત્યેક ત્રતના તેમજ સમ્યક્દર્શનના પાત્ર પાત્ર અતિચાર છે તેનો “વિહિત અનુષ્ઠાનમા ત્રીયસ્કુરણાથી” (ધર્મજિન્દુ) સમ્યક્દષ્ટિ દેશવિતતિ પુરુષ જય કરે છે, અને આમ પગભાવ-વિભાવથી યથાશક્તિ વિરામ પામતો જઈ, તે આત્મસ્વભાવ ધર્મની આશિક સાધના કરનો-પદે પદે કરીને પણ ચારિત્રધર્મ પર્વત પર આરોહણ કરતો જાય છે ઠારણકે અદ્ય ગુણોને પણ જે સમ્યક્પણે આરાધિ છે, તે પછી ઘણા

શુભોની આરાધનાને પણ યોગ્ય થાય છે, અને અનુક્રમે
 ચારિત્રમોહનો ક્ષય કરી, તે સર્વાવિરતિ ધર્મરૂપ મોન-
 મુનિપણ્ણ અગીકાર કરવાને પણ યોગ્ય બને છે
 (દોહરા) સમ્યગ્દર્શન મૂલ આ, દેશધર્મ સાધત,
 ચારિત્રધર્મ પર્વતે, પદે પદે ય ચઢત

શિક્ષાપાઠ ૪૦ મોન

મોન શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે મોન એટલે ન
 ઓહવુ, સાવધ વચન ન ઉચ્ચારવુ મોન એટલે મુનિપણ્ણ
 મોન એટલે મન-વચન-કાયાનું સચમન મોનનો આ પ્રત્યેક
 અર્થ સમર્થ છે ને તે પરસ્પર મળદ્દ હોઈ એક બીજાનો
 પૂરક અને સમર્થક છે આમ વાળીનું મોન એ જ માત્ર
 મોન નથી, પણ મન-કાયાનું મોન પણ મોન છે સાવધ
 વચન ન ઉચ્ચરના રૂપરૂપ રહેવુ તે વાળીનું મોન જ્યા
 ત્યા વિશેષ ન પામતા મનમા વિક'પનું ન હોવુ તે મનનું
 મોન વિષયોમા ન પ્રવર્તતા ઈંદ્રિયોનું જાનુમાનુ બેસી
 રહેવુ તે કાયાનું મોન અને સકલ પરભાવ-વિભાવ પ્રત્યે
 મૂળા ધર્મ જર્મ આત્માનું સ્વભાવમા શુભ રહેવુ તે સર્વોત્કૃષ્ટ
 એવું આત્માનું મોન

આત્માની ઘણી શક્તિ નિષ્પ્રયોજન વાળી દ્વારા વેરણ-
 હેરણ ધર્મ વેઠકાઈ બાય છે પાણીની ચકલી જેમ અનિય
 ત્રિતપણે વાણી ખૂંવી મૂકવાથી આત્માનું 'વાણી'
 નકામું વણુ બાય છે હૃદયે જવસ્થામા જવરૂપે-અજવરૂપે

હિ સામય, અસત્યમય સાવધમય, પાપમય કે એકાતમય વચન રજેને ઉચ્ચારાઈ જાય, એટલા માટે ઉપયોગ ગંભીર, વિચારવાનું જીવ જોમ અને નેમ અદ્યક્ષાપી યર્થ ભાષાસમિતિ સાચવે છે. અત્રે ભગવાન મહાવીરનું માઠા બાર વર્ષ જેવા દીર્ઘકાળ મુધીનું અનન્ય મોન ઉત્તમ દૃષ્ટાંતરૂપ છે. શ્રીમહાવીરને પગકે વર્તમાનમા શ્રીમદ્ ગજચક્રજીનું ‘પરમાર્થ મોન’ પણ મુખસિદ્ધ છે, —જેમનું આ અંગે ટકો કીર્ણ મનનીય વચનામૃત છે કે—‘નિમ્જપણે સિદ્ધ પદ મુધીના ઉપદેશ જીવ અનતવાર કરી ચૂક્યો છે વિચારીને, યથાર્થ વિચાર કરીને કંઈ ચૂક્યો નથી કોઈપણ મહાપુરુષને જોગે જીવ ઓસરીને તથા તેવા મિથ્યા ઉપદેશના પ્રવર્તનથી પોતાનું બોધમગ આવરણને પામ્યું છે, એમ જાણી તેને વિરે સાવધાન ધર્મ નિગવરણ થવાનો વિચાર કર્યો ત્યાર તેવો ઉપદેશ કરતા, બીજાને પ્રેરતા, આશરે કહેતા અટક્યો વધારે શું કહીએ ? એક અક્ષર બોલતા અતિશય અતિશય એવી પ્રેરણાએ પણ વાણી મોનપણને પ્રાપ્ત થયે, અને ન મોનપણ પ્રાપ્ત થયા પહેલા જીવને એક અક્ષર સત્ય બોલાય એમ બનવું અશક્ય છે.’

મુનિપણારૂપ જે મોન છે તે પગથી પણ આ જ પરમાર્થ ક્ષવિત થાય છે. દાગળું જે સમ્યક્ત્વ છે તે મોન (મુનિપણ) છે ને મોન છે તે સમ્યક્ત્વ છે. ‘જ સમતિ પામદ ન માણતિ પામદ, જ માણતિ પામદ ન સમતિ પામદ.’ એ રીતે આચાર્યનું પ્રસિદ્ધ મૂલ છે. “જ્ઞાતમજ્ઞાની શ્રમણ દહારે” આમ જ્ઞાતમાનુભવરૂપ આ મજ્ઞાનનો ને મુનિપણારૂપ મોનનો ગત-પ્રયાગ ન થાય છે અને વસ્તુનું વસ્તુરૂપ જે આત્માનુભવ છે તે તો અવાચ્ય છે, —જ્યારી વાળી મોન ધર્મ

પાછી વળે છે, ‘યતો વાચો નિવર્તત ।’ એટલે સમ્યક્ બોધિ પામેલો જે આત્મજ્ઞાની મુનિ છે, તે પ્રાપ્ત બોધિવાસનો નિજ અભ્યાસ સ્થિત કરવા માટે અને આત્મસમાધિ દ્વારા પામવા માટે પ્રથમ તો દ્રવ્યથી ને બાવથી મૌન બજે છે, અને વચનોચ્ચારરૂપ બહિર્વાચા ને વિકલ્પો યાનરૂપ અતરૂ વાચાને વિસર્જન કરવા તે પરમાર્થ મૌનની ભાવના ભાવે છે જેમકે—

બહિરૂવાચાનો ત્યાગ કરતા ત ભાવે છે કે—“જે રૂપ મહાગથી દેખાય છે તે બીલકુલ બલ્યતુ નથી અને જે રૂપ જાણે છે તે દેખાતું નથી, તો હું બોલુ કેની સાથે ? જે હું બોલજોથી સમજાવું તે હું બોલજોને સમજાવું, તે આ તો મહારૂ ઉન્મત્ત એવું છે કારણકે હું તો નિર્વિકલ્પ છું અગ્રાજ્ઞ એવા પરન્વરૂપને જે ગ્રહીતો નથી, ને ગૃહીત એવા સ્વસ્વરૂપને જે મૂંડતો નથી અને સર્વથા સર્વ જે જાણે છે, તે સ્વસંવેદ એવો હું છું વળી જે હું બોધવાને ઈચ્છું છું તે હું નથી, અને જે હું છું તે અન્યને ગ્રાહ્ય નથી, તો હું અન્યને બોલુ શું ?” (મમાધિશતક) આમ જેણે બહિર્વાચાનો ત્યાગ કર્યો છે એવો મુનિ, હું મુખી, હું ડુંખી, હું ગમી, હું દેવો, એમ અતરૂમા બોલાતી વિકલ્પવૃત્તિયાનરૂપ અતરૂ વાચાનો પણ ત્યાગ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે, અને સકલ પરભાવ-વિભાવ પ્રત્યે મૂઝાચણારૂપ પરમાર્થમૌનનો આશ્રય કરતા, ગંગાદિ વિષ્ણુ પના વિસર્જનાર્થે આત્મભાવના ભાવે છે કે—
“બોધા મા એવા મને તત્ત્વથી પ્રગટપણે દેખતા મહારા રાગાદિ અનલ ક્ષીણ થાય છે મને નહિ પેખતો આ લોક

મ્હારો શત્રુ નથી કે મિત્ર નથી, મને પ્રગટ પેખતો આ
લોક મ્હારો શત્રુ નથી કે મિત્ર નથી ” માટે ગગદ્વેષાદિ
વિકૃત્ત્વલથી મ્હારા નિર્મલ મનોજલને હું શા માટે
ટાળું ? કવચિત્ આ જગતનું શું ? એવો વિકૃત્ત જોડે તો
તે ચિંતવે છે કે-“ આ જગત છે, તે દેહમા આ મૃદિવાળાને
વિશ્વામરૂપ ને રમ્ય લાગે, પણ આત્મામા જ આત્મ દિવ તને
તો તેમા વિશ્વામ કયા ? ને રતિ કયા ? ” માટે આ જગતની
મને ચિંતા શી ?

આમ અતર્કપરૂપ સમસ્ત કલ્પનાજલને ફગાવી દર્ધ
ને પગ્મર્થમૌનને ભજે છે, તે નિર્વિકલ્પ મુનિજ આત્મામા
સમાર્ધ જવારૂપ પગ્મ આ મસમાધિને પામે છે અને આમ
આત્મભાવનાના ૧૬ અઘ્યામથી ગ્રાધ-મમાધિમા સ્થિર
થયેલો ને ‘અધિવિર’ ભાવિનાત્મા જ્ઞાની વીતરાગ મુનીશ્વર
હોય છે, તેજ પછી નિષ્કારણ ઠક્ષ્ણાથી જગજીવેના
ક-યાણાથે પ્રગટ મન્માર્ગનો યથાર્થ ઉપદેશ આપવા સમર્થ
હોય છે મકલ પરભાવ-વિભાવ પ્રયે મૌનપાત્ર ગ્રાધતી
અર્પ્વ વાણી પ્રજાશતા આવા ગીતાર્થ જ્ઞાનીની આ અનુ
ભવવાણી પણ પગ્મર્થથી મૌનરૂપ જ છે

(દ્વાદશ) મન-વચ-ક્રિયા સયમે, વિકલ્પ-રૂપ જ ત્યાજ
પરભાવ વિભાવે મુગા, મૌન જ્ઞાની મુનિનજ

શિક્ષાપાઠ ૪૭ રમી

દેહધર્મ કં મુનિધમનું પાવન ક'વુ એ જ આ નિમાર
 શરીરનો સાર છે આ ધર્મનો રગ જ આવો રગ છે જાદી
 ખીજો ભયો રગ પતંગ છે દેહ બલે જીર્ણ થાય પણ
 ધર્મરગ કહી જીર્ણ રતા નથી ઘાટ-પડામણ બલે જાય,
 પણ મોતુ વિજીસતું નથી માટે આ દેહરૂપ દૃશ્ય નીચે જીવ
 મુનાકર લલિત વિશ્વો લેવા જેડો છે, એમ જાણી ધર્મ-
 માધન વડે જોટકુ બને તેટલુ આ માર્થનું કામ કાળી લઈ,
 પાકા વાણીઆની પેઠે આ રમીરનો કમ કાઢનો એ જ
 વિનયક્ષણ મુમુક્ષુનું કર્તવ્ય છે કાળજે 'અનતવાર દેહને
 અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે જે દેહ આ માને અર્થે ગાળ્યો તે
 દેહ આ મવિચાર પામવા થોડ્ય જાણી, મર્વ દેહાર્થની કં પના
 છોડી દઈ, એમ આ માર્થમા જ તેનો ઉપયોગ કરવો એવો
 મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ 'એટલે મનુષ્યપણાકપ
 ધર્મખીજની સતકર્મ જેની વડે આ માર્થ આપી તે અમૃત્ય
 માનવદેહનું માર્થકય કહે જ છે

પણ મદ્યુદિ બવાબિની જીવો આ ધર્મખીજકપ
 મનુષ્યપણાનું તેવું સાર્થક્ય કરવાને બદલે તે ખીજને વેડી
 નાખી, અમૃત્ય આ માર્થ હારી જાય છે, અને યોગમાધનને
 જો લે શરીરનો ભોજમાધનકપ હીન ઉપયોગ કરી, કામડાને
 ડાઠાડવા માટે ચિતામણિરત્ન ફેંકી દે છે. કારણકે "આ
 બન મીઠા પગ કોણ ફીલ" એમ માત્ર વર્તમાનદર્શી આ
 લોજી, મુખેથી ધર્મનું નામ લેતા છતાં, આચરણમા તે
 ખાવું પીવું ને ખેલવું, Eat drink & be merry એ

આર્વાક સિદ્ધાન્તને જ અમલમાં મૂકે છે એટલે તે વિષયોના કીડા વિષયોનો કેટલો મૂકતા નથી તે વિદ્યાના જામરની પેઠે તેની પાછળ પાછળ ભમ્યા કરે છે ! અને જે જડ દેહના સજવની ખાતર આ બિચારા આટલો બધી વેઠ જીડાવે છે, તે દેહનો મજા તો ઉવેગે તેને બધરૂપ બની ભવજનમણ્ડુ ખા ખાપે છે છતાં આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે-જે દેહ પોત નથી તે દેહની ખાતર જીવ ચોવીસે કલાક આટલો બધો વેઠ જીડાવે છે ! અને જે આત્મા પોતે છે તેની ખાતર કંઈ પણ કંઈવાની આ જાપડાને એક મીનીટની કુરસદ મળતી નથી ! ! વાસ્તવિક રીતે તો દેહાર્થ અર્થ જેટલી કાળજી, જેટલી જાહેરાત, જેટલો પરિશ્રમ અને જેટલો ઉત્સાહ આ જીવ દાખવે છે, તેના કરતાં અન તગણી કાળજી, અન તગણી જાહેરાત, અન તગણો પરિશ્રમ અને અન તગણો ઉત્સાહ તેણે આત્માર્થ અર્થ દાખવેલો જોઈએ, દેહને અર્થ આત્મા નહિ ગાગતા આત્માને અર્થ દેહ ગાગવો જોઈએ અને ત્યારે જ કલ્યાણ છે

માટે દેહાર્થની મૂર્છા નાગવા માટે આ માર્ગોએ આ શરીરનું સ્વરૂપ લાવવા યોગ્ય છે “શીર્યતે ઇતિ શરીર,” શીર્ષ ધાય, જર્ણ ધાય, તે શરીર એવો તેનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ જ તેનું પૂણ્ય-ગવનરૂપ પુણ્ય સ્વરૂપ દાખવે છે જાનીઓએ આ શરીરને બિદુર, વિધ્વ મનધર્મી, અધુવ, અનિત્ય, અગ્રાધત, અચાપચયિક અને વિપરિણામી કહેલ છે તે અત્યંત નત્ય છે કારણકે ‘પૂરુષુવાવમ્બામા અને સ પૂર્ણ આરોગ્યા વસ્થામા વર્તતો’ હૃદયુદ્ધ દેહ પણ, કાચની બરણી જેમ કાણુ વાન્મા લેદ પામી ત્રુટી, પડે એવો બિદુર કણુલ ગુર છે આ

કાયા મગ્નમૂત્રાદિ અશુચિની ખાણ છે, રોગ-જ્વરાનું નિવાસનું
 ધામ છે એમા મોહ પામવા જેવું છે શું ? આ અશુચિમય
 કાયાનો ખંડારનો ભાગ અદરમા ને અદરનો ખંડારમા હોત, તો
 એના ચીતરી ચડે એવા સ્વરૂપ સામું પણ કોઈ ન જોત,
 અથવા શ્વાનાદિકથી તેનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડત
 મરણ આગળ સર્વ દેહધારી છૂનો અશબ્દ છે શ્રી કૃષ્ણ
 દેવાદિ જેવા પગ્મ યોગીશ્વરો પણ આ દેહને રાખી શક્યા
 નથી માટે આવા અનિત્ય, અશુચિ, અશરણ અને અશાશ્વત
 શરીરદ્વારા નિત્ય, શુચિ, મશરણ અને શાશ્વત આત્માનું
 કલ્યાણ સાધવાનું પ્રયોજન જ આત્માર્થી પુરુષ કરે છે, અને
 ધર્મસાધનરૂપ શરીરનોકા વડે મસારસમુદ્ર તરી નવાનો
 અપૂર્વ પુરુષાર્થ આદરે છે કારણકે પચાવિધ શરીરમા
 ઔદારિક એવા માનવદેહથી જ મોક્ષ મળે છે

આ પચાવિધ શરીરનું સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય છે
 ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ એમ પાચ
 શરીરો છે નેમા આગળ આગળનું શરીર છે તે ઉત્તરોક્ત
 સૂક્ષ્મ છે સ્પૃશ્ય-ઉદ્ધાન પુદ્ગલોવાળું એવું ઔદારિક શરીર
 તે ગર્ભજ કે સમૂર્ધનજ હોય, ને તે તિર્યચ તથા
 મનુષ્યને હોય ■ વિક્રિયા પામનારું એવું વૈક્રિય શરીર
 જન્મપ્રત્યયી દેવ-નારકીને હોય છે, અને કવચિત્ લબ્ધિ
 પ્રત્યયી વૈક્રિય લબ્ધિવાળા મનુષ્યને હોય તે આહારક શરીર
 ચો. પૂર્વધરને જ હોય ને કયાય પણ વ્યાધાત પામતું નથી
 તેમજ તૈજસ અને કાર્મણ એ ઝેલ્લાળને શરીરો અપ્રતિધાત
 છે, અર્થાત્ લોકાત શિવાય કયાય પ્રતિધાત પામતા નથી

એવા સૂક્ષ્મ છે, અને જીવને અનાદિ સબધવાળા હોઈ સર્વ સસારી જીવને હોય છે આ તૈજસ્ અને કાર્મણ બન્ને સૂક્ષ્મ શરીર, જીવની જન્મ, આખા સ્થૂલ શરીરમાં બાધીને ગ્રહા છે તૈજસ્થી શરીરની ઉષ્ણતા ને પાચનક્રિયાદિ થાય છે, કાર્મણથી ક્રોધાદિ-વેદનાદિ થાય છે આ પાચ પ્રકારના શરીરમાં કાર્મણ શિવાયના ચારે શરીર નોપભોગ છે, અર્થાત્ તે દ્વારા સુખદુઃખ ઉપભોગવાય છે, કર્મ બધાય છે, વેદાય છે અને નિર્જરાય છે, પરંતુ માત્ર કાર્મણ શરીર નોપભોગ છે, અર્થાત્ તેના વડે કરીને સુખદુઃખ ઉપભોગવાતા નથી, કર્મ બધાતું નથી વદાતું નથી અને નિર્જરાતું પણ નથી સકર્મ નિધિમાં નર્વ જીવને કાર્મણ, તૈજસ્ અને ઔદારિક કે વૈક્રિય એમ ત્રણ શરીર હોય છે, પણ એક દેહ છોડી બીજો દેહ ધારણ કરવા ગમત કરતી વેળાએ તો માત્ર તૈજસ્ અને કાર્મણ એ બે શરીર હોય છે

(દીપરા) દેહાર્થ ગાત્રી આત્મ આ, ભમ્યો અનર્તાવાર,
આત્માર્થ ગાત્રે દેહ નો, બમે નદિ ફરી વાર

શિક્ષાપાઠ ૪૨ પુનર્જન્મ

જ્યાલગી કર્મમય કાર્મણ શરીર છે, ત્યાલગી જીવ પુન ઔદારિક કે વૈક્રિય કેઈ પણ શરીર ધારણ કરવારૂપ પુનર્જન્મ પામ્યા વિના રહેનો નથી પૂર્વ આયુનું પૂર્ણ થવું તે મરણ અને નવીન આયુનું ઉદય આવવું તે જ જન્મ છે સિદ્ધ જીવ કર્મ રહિત છે, તેથી તેને જન્મમળ્ય નથી ને તે અવતાર ધરતા નથી પણ મકર્મ જીવ, જીર્ણ વચ્ચે

ગદલાવી નવું વસ્ત્ર પહેરે, તેમ જીવનું જોગિયું ગદલાવી નવું જોગિયું ધારી પુનર્જન્મ પામે છે, અને નાટકના પાત્રની જેમ, નવા ચેળામમા હાજર થાય છે આ પુનર્જન્મનો મિદ્ધાત આગમથી, અનુમાનથી અને અનુભવથી સિદ્ધ છે આ પુનર્જન્મ કેવા પ્રકારે થાય છે, તેનો સમસ્ત સૂક્ષ્મ વિધિ જ્ઞાનીઓએ એવી અદ્ભુત વૈજ્ઞાનિક ચોક્કસાઈથી (Scientific accuracy) શાસ્ત્રમા સ્થાપિત કર્યો છે, કે તે કોઈ પણ વિચક્ષણને તે યોગીશ્વરોના અનીન્દ્રિય જ્ઞાન માટે બહુમાન ઉપજાવે વિના રહે નહિ

એક દેહ છોડી બીજો દેહ (વિગ્રહ) ધારણ કરવાને અર્થે જીવ જમન કરે છે તે વિગ્રહગતિ કહેવાય છે, અને તેમા માન કર્મણુ યોગ હોય છે આ વિગ્રહગતિ બે પ્રકારની છે કા તો જ્ઞાતુ એટલે વિગ્રહ-વળાક વગરની, ને કા તો વક એટલે વિગ્રહ-વળાકવાળી હવે ગતિનો મામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવોની અને પુદ્ગલોની તિ અનુશ્રેણિ અર્થાત આકાશમદેશપતિની અનુસાર જ હોય છે મિદ્ધિ પામતા નિષ્કર્મ જીવની ગતિ અવિગ્રહ-વળાક વગરની જ્ઞાતુ કોઈ કર્મપ્રતિધાતના અભાવે લોકાન્ત પર્યંત હોય છે પણ મકર્મ એવા મસારી જીવની ગતિ તો કર્મણુ શરીરના આયેપણુ-શુરેત્વાકર્ષણજન્ય પ્રતિધાતને વીધે વિગ્રહવતી-વળાકવાળી અથવા અવિગ્રહ-વળાક વગરની હોય છે, અને તે ઉપપાત જોડ પ્રમાણે નિર્ધારિત કે અથ અર સમય પૂર્વે જ હોય છે આમ પૂર્વ દેહતા મળધી સ્વજનો પ્રાણુપેક મૂકી શોક થઈ કરે, ત્યાં પહેલા તો કયાનોયે આ અવકર્મવશગામી

જીવ, વધારેમા વધારે ચાર સમયમા ઉત્તર દેહના ઉત્પત્તિ મેત્રે પહોચી ગયો હોય છે, અને ત્યાં ઔદાગિક વા વૈક્રિય શરીરની રચનાને યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કરે છે, અને તે જ જન્મ છે આ જન્મ સમર્પન, ગર્ભ અને ઉપપાત એમ ત્રિવિધ હોય છે જરાયુજ, અકર, પોતજનો ગર્ભજન્મ, નાગક-રેવનો ઉપપાત જન્મ અને રોષનો સમર્પન જન્મ હોય છે

આમ આગમથી સ્થાપિત થયેલો આ પુનર્જન્મનો મિહાત અનુમાનથી પણ આ પ્રકારે દઢ થાય છે ઉપયોગ એ આત્માનું અસાધારણ વિશિષ્ટ લક્ષણ વા મુખ્ય ગુણ છે સમારી જીવનો આ ઉપયોગ અશુદ્ધ અને અપૂર્ણ છે ઉપયોગની આ અશુદ્ધતા-અપૂર્ણતાનું કઈ પણ નિમિત્ત હોય તેથી 'તે નિમિત્ત અનુપૂર્વિકે ચાલ્યા આવતા બાધ ભારે ગ્રહાતા કર્મપુદ્ગલ છે' તેમજ જગતની ચિત્રવિચિત્રતાનો યુક્તિયુક્ત ખુલાસો પણ આ કર્મના મિહાતમા જ પ્રાપ્ત થાય છે કાળકે ચિત્રવિચિત્ર જગતજીવોની દેહ-આકાર માનસ-પ્રકૃતિ આદિની ચિત્રવિચિત્રતાનું પ્રયોજન અચિત્ય મામર્થ્યવાળા કર્મ વિના મલવતુ નથી ગર્ભાધાન થયે, મનુકર્મે શરીરના જૂદા જૂદા અંગોપાંગોની સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ વિગતવાળી અક્રમુત અટપટી રચના યથાસ્થાને નિયત પ્રમાણે ને નિયત માનકે થાય છે, વિવિધ આશ્ચર્યનારક ઇન્દ્રિયગ્જાનિક (Physiological) પ્રક્રિયાથી જીવ ગર્ભ મધ્યે નવ માસ પયત વૃદ્ધિ પામે છે, અને પછી નિયત સમયે માતાના ગર્ભમાંથી જૂદા નિષ્કે છે, જન્મ પામે ૪-આ જે સમસ્ત વિશ્વમયકાલક ઘટનાઓનો ખુલાસો આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો ધણુ-

ઘટલાવી નવું વસ્ત્ર પહેરે, નેમ જૂનું ખોળિયું ઘટલાવી નવું ખોળિયું ધારી પુનર્જન્મ પામે છે, અને નાટકના પાત્રની જેમ, નવા લેખાસમા હાજર થાય છે આ પુનર્જન્મનો મિહાન આગમથી, અનુમાનથી અને અનુભવથી મિદ્ધ છે આ પુનર્જન્મ કેવા પ્રકારે થાય છે, તનો મમસ્ત સૂક્ષ્મ વિધિ જ્ઞાનીઓએ એવી અદ્ભુત વૈજ્ઞાનિક ચોક્કનાઈથી (Scientific accuracy) શાસ્ત્રમા સ્થાપિત જ્યો છે, કે તે કોઈ પણ વિચક્ષણને તે યોગીશ્વરના અનીન્દ્રિય જ્ઞાન માટે બહુમાન ઉપજાવ્યા વિના ગહે નહિ

એક દેહ છોડી બીજો દેહ (વિશ્વ) ધારણ કરવાને અર્થે જીવ ગમન કરે છે, તે વિશ્વગતિ કહેવાય છે, અને તેમા માન કાર્મણ યોગ હોય છે આ વિશ્વગતિ બે પ્રકારની છે કા તો ઋતુ એટલે વિશ્વ-વળાક વગરની, ને કા તો વક્ર એટલે વિશ્વ-વળાખવાળી હવે ગતિનો સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવોની અને પુકગણની તિ અનુશ્રેણિ અર્થાત્ આકાશપ્રદેશપટ્ટિની અનુસાર જ હોય છે મિદ્ધિ પામતા નિષ્કર્મ જીવની ગતિ અવિશ્વ-વળાક વગરની ઋતુ કોઈ કર્મપ્રતિઘાતના અભાવે લોકાન પર્યત હોય છે પણ મકર્મ એવા સસારી જીવની ગતિ તો કાર્મણ શરીરના આગ્રેપણ-જુગત્વાકર્ષામજન્ય પ્રતિઘાતને લીધે વિશ્વવતી-વળાકવાળી અથવા અવિશ્વ-વળાક વગરની હોય છે, અને તે ઉપપાત મેત્ર પ્રમાણે તિર્યક્ ભિર્વ કે અથ ચાર સમય પૂર્વે જ હોય છે આમ પૂર્વ દેહના મળધી સ્વજનો પ્રાણપોક મૂકી શોક શરૂ કરે, ત્યાર પહેલા તો કયાગનોએ આ અવકર્મવશગામી

જીવ વધારેમા વધારે ચાર સમયમા ઉત્તર દેહના ઉત્પત્તિ
મેં પહોચી ગયો હોય છે, અને ત્યાં ઔચિત્ક વા વૈકલ્ય
શરીરની ગ્યનાને યોગ્ય પુરૂગલ ગ્રહણ કરે છે, અને તે જ
જન્મ છે આ જન્મ સમૂર્ણ, ગલ અને ઉપપાત એમ ત્રિવિધ
હોય છે જરાયુજ, અકલ, પોતજનો ગર્ભજન્મ નાનકું
દેવનો ઉપપાત જન્મ, અને રોપનો સમૂર્ણ જન્મ હોય છે

આમ આગમથી સ્થાપિત થયેલો આ પુનર્જન્મનો
સિદ્ધાંત અનુમાનથી પણ આ પ્રકારે દઢ થાય છે ઉપયોગ
એ આત્માનું અસાધારણ વિશિષ્ટ લક્ષણ વા મુખ્ય ગુણ છે
સમારી જીવનો આ ઉપયોગ અનુદ્ધ અને અપૂર્ણ છે
ઉપયોગની આ અશુદ્ધતા-અપૂર્ણતાનું ઈર્ષ પણ નિમિત્ત
હોયુ ભેદથી 'તે નિમિત્ત અનુપૂર્વિએ ચાલ્યા આવના બાહ્ય
ભારે નહાતા કર્મપુરૂગલ છે' તેમજ જગતની ચિત્રવિચિ
ત્તાનો સુક્ષિપ્તસુક્ષ્મ ખુલાસો પણ આ કર્મના સિદ્ધાંતમા જ
પ્રાપ્ત થાય છે કાન્ધકે ચિત્રવિચિત્ર જગજીવોની દેહ-આકાર
માનન-પ્રકૃતિ બાદિની ચિત્રવિચિત્રતાનું પ્રયોજન અચિત્ય
મામર્થ્યવાળા કર્મ વિના મલવતુ નથી ગર્ભાધાન થયે, મનુકમે
શરીરના જૂદા જૂદા અંગોપાંગોની સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ વિગતવાળી
અફબુત અટપટી ગ્યના યથાસ્થાને નિયત પ્રકારે ને નિયત
આકારે થાય છે, વિવિધ આશ્ચર્યઠારક ઇન્દ્રિયગ્જ્ઞાનિક
(Physiological) પ્રક્રિયાથી જીવ નર્સ મધ્યે નવ માસ
પર્યંત વૃદ્ધિ પામે છે, અને પછી નિયત સમયે માતાના
ગર્ભમાંથી જૂદા નિર્મળે છે, જન્મ પામે છે—આ જે સમસ્ત
વિશ્વમયમાગક ઘટનાઓનો ખુલાસો આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો ધણું

ધણ મથતા છતાં મેળવી શકતા નથી, તેનો નષ્ટ ખુલાસો જ્ઞાનીઓએ પ્રસ્થાપિત કરેલા સૂક્ષ્મમા મૂક્ષમ વિગતવાળા કર્મના સિદ્ધાંતમાંથી સહેજે મળી આવે છે વિચિત્ર પ્રકારનો આ કર્મરૂપ વિધાતા, ચિત્રકારની જેમ, આ ચિત્રવિચિત્ર સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે ને જીવને પુનર્જન્મ પમાડે છે

આમ જેમ અનુમાનથી તેમ અનુભવથી પણ પુનર્જન્મની પ્રતીતિ થાય છે ભતિસ્મરણ જ્ઞાન એ એક તેનો વિશિષ્ટ અનુભવ છે જેમકે-‘પુનર્જન્મ છે-જરૂર છે એમ અનુભવથી હા જોવામાં હું અચળ છું’ (શ્રીમદ્ ગજઅંક ૬) અને આ અંગે શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ અનેક દૃષ્ટાંતો પણ છે આ ભતિસ્મરણથી ભૂત ક્ષવગત રાત્રીના બનાવની જેમ યાદ આવી ભય છે ભલે વિશેષથી સર્વને ભૂત બવની સ્મૃતિ ન હોય, પણ સામાન્યથી તો સમન્ત રાત્રીને ભતિસ્મરણ હોય છે, અને તે જન્મદિન જ બાળક પોતાની મેળે સ્તનપાન કરે છે, વાવવા માડે છે, તં પરથી વ્યક્તપણે જણાઈ આવે છે આ જન્મમા તો તેને તેવો અભ્યાસ નથી, એટલે તં પૂર્વજન્મનો જ અભ્યાસ સંકાર છે એમ સ્પષ્ટ સૂચવે છે વળી મર્ષ આદિ કાર્મમા જન્મથી જ માફી ક્રોધ-લોભ આદિ પ્રકૃતિની તરતમતા જોવામાં આવે છે, તેમજ સર્પે ને નકુવને, ઉદર ને બિલાડીને જન્મથી વેગ હોય છે, તે પણ પૂર્વે જન્મનો સંકાર દાખવે છે

આ ઉપગત નૈસર્ગિક કવિત્વશક્તિવાળા આજન્મ દ્વિજેમ, કાર્મ આજન્મ યોગી-કુલયોગી એવા પૂર્વારાધક યોગી પ્રત્યે પુરુષો જોવામાં આવે છે, તે પણ પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતનું સમર્થન કરે છે આવા યોગીપ્રત્યે યોગીઓને પૂર્વારાધિત

યોગમન્કારની જાતિ સ્વયં સહેજે સ્ફુરિત થાય છે, જાતિ-
મૃતિ આદિ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ હોય છે, અને પૂર્વે અધૂરા
ઠોટલા યોગની કડીનું અનુસધાન શીઘ્ર વિના પ્રયાસે હોય
તે મોક્ષપુત્રના પ્રવાસે નીકળેલા આ યોગમાર્ગના અખડ
પ્રવાસી સુસુપ્તો આયુર્પૂર્ણતારૂપ વિશ્રામસ્થાને ભવાતર
ગમનરૂપ રાત્રીવાસ કરી વિશ્રાંતિ લે છે, અને આમ શ્રમ
ઉતરી ગયે પુનર્જન્મરૂપ નવો અવતાર પામી તાજમાજ
થકને, અપૂર્વ ઉત્સાહથી યોગમાર્ગની સુસાફરી આગળ
વધાવે છે બીજાઓને-અન્ય પ્રાકૃત જનોને જે સંસ્કાર
ધણા ધણા અભ્યાસે કંઈક જ અત્યમાત્ર જ થાય છે, તે આવા
આજન્મ યોગીઓને વિના પરિશ્રમે સહજ સ્વભાવે ઉપજે
છે, અને તે પૂર્વજન્મનું અમાધારણ ચેતારાધકપક્ષ દર્શાવે
તે ‘જે સન્કાર થયો ધટે, અતિ અભ્યાસે કાચ, વિના
પરિશ્રમ તે થયો, ભવશકા શી ત્યાય ?’

(દોહડો) આત્મબુદ્ધિથી દેહમા, પામે જ પુનર્જન્મ,
આત્મબુદ્ધિથી આત્મમા, પામે અપુનર્જન્મ

નિશ્ણાપાઠ ૪૩ પચ મહાવ્રત વિષે વિચાર

પુનર્જન્મનુ-દેહાન્તર ગતિનું બીજ-મૂળ કાગલ દેહમા
આત્મબુદ્ધિ છે, અને વિદેહપ્રાપ્તિનું બીજ આત્મામા આત્મ
બુદ્ધિ છે, માટે પુનર્જન્મ ટાળવા ઈચ્છનાર સુસુપ્તો દેહમા
આત્મબુદ્ધિરૂપ મિથ્યાત્વ છોડીને આત્મામા આત્મબુદ્ધિરૂપ
સમ્યક્ત્વ ધારી, તે દેહાદિ-શગાદિ પરભાવ-વિભાવથી સર્વથા

વિરામ પામવારૂપ વિરતિભાવ-વ્રતપરિણામ આદરવા યોગ્ય છે સર્વ પ્રાણાતિપાતથી, સર્વ મૃપાવાદ્યથી, સર્વ અદત્તાહાનથી, સર્વ મૈથુનથી અને સર્વ પન્થિકથી મન-વચન-કાયાથી ત્રિવિધે ત્રિવિધે વિરમણુ તે મર્વવિરતિ કહેવાય છે અને તે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય ને અપન્થિક એ પચ મહાવ્રત' નામે પ્રસિદ્ધ છે મહત્ પુરુષોએ આચરણ હોવાથી, મહાન્ મોક્ષાર્થને પ્રસાધનાર હોવાથી, અને સ્વયં પણ મહાન્ હોવાથી આ મહાવ્રતો કહેવાય છે તે ચાર્થ છે આ અહિંસાહિં પાત્ર જેને જેનો વ્રત કહે છે, તેને જ યોગ-સાખ્યાદિ ચમ કહે છે, ખોદો શીલ કહે છે એટલે આ પચ વ્રત સર્વત્ર પ્રસાધાણુ હોઈ સર્વમાન્ય છે આ અહિંસાહિં મહાવ્રત ધરનારો પુરુષ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હિંસાહિં કરે નહિ, કરાવે નહિ કે અનુમોદે નહિ, અને તે નિશ્ચય હોય, “નિશ્ચયો જ્ઞાતી” અર્થાત્ માયાશય, મિથ્યાત્વશય ને નિહાનશય રહિત હોય નિર્દોષી, નિષ્કામી ને સમકિતી એવો વીનરાગ સમદર્શી હોય આ મમ્યદ્વત્વમૂલ અહિંસાહિં વ્રતનું સ્વરૂપ દ્રવ્યથી અને ભાવથી જન્મે પ્રગટે સમજવા યોગ્ય છે

સર્વ જીવોને આત્મજાણુ સમાન જાણી, કયાવર કે ત્રસ મોઈ પણ પ્રાણીને મનથી વચનથી કે કાયાથી હણવો નહિ, હણાવવો નહિ કે હણતા અનુમોદવો નહિ, તે પ્રથમ અહિંસા મહાવ્રત ભાવથી તો રાગાદિવિભાવ પરિણામે કરીને આત્મના સ્વભાવમૂળ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ભાવપ્રાણુની-શુદ્ધ આત્મજિજ્ઞાસની હિંસા ન થવા દેવી તે અહિંસા સૂક્ષ્મ મૃપાવાદ્યથી પહું વિરમી, જે જેમ છે તેમ સાચુ જોણુ તે જોણુ સત્ય

મહાવ્રત ભાવથી તો એ શુદ્ધ આત્મા શિવાયની કોઈપણ વસ્તુ પોતાની નથી, પરવસ્તુ છે, તેને પર કહેવી, એ ન કહેવી તે સત્ય તુલ્ય માત્ર પણ પારકી વસ્તુ અણુદીધી ન લેવી તે ત્રીજી અત્તેય મહાવ્રત ભાવથી તો શુદ્ધ આત્મા શિવાય પરવસ્તુનું આત્મભાવે આહન-અહણુ તે અદરશાદન-જોડી છે, તેથી વિરમવું તે અત્તેય મન-વચન-કાયાવી અપ્રત્યયર્થનું વર્જન તે ચોથું પ્રત્યયર્થ મહાવ્રત અપ્રત્યયમા-અનાત્મરૂપ પરવસ્તુમા વિચરવાડપ અપ્રત્યયર્થ-અભિચાર છોડી, પદ્મામા-શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા વિચરવું-રમણુ દગ્ધુ તે ભાવથી પ્રત્યયર્થ ધન, ધાન્ય, ગૃહ, પુત્ર આદિ સર્વ અચિત્ત અચિત્ત પરિશ્રદ્ધથી વિગમ પામવું, કોઈ પણ પોતાની માલિકીની વસ્તુ ન હોવી એવું અક્રિયન પણ ધારવું તે પાંચમું અપરિશ્રદ્ધ મહાવ્રત ભાવથી તો મિથ્યાત્વ, વેદ, (કામેચ્છા) કથાય, નોપાય એ ચૌદ આશ્વત્ત પરિશ્રદ્ધનો પરિન્યાગ કરી, આ મા શિવાયની પરમાણુ માત્ર પણ પરવસ્તુ પ્રત્યે મૂર્છા-મમત્વ ન ધરવું તે અપરિશ્રદ્ધ આવી જેની અપરિશ્રદ્ધભાવના હોય, તે પછી દ્રવ્ય પરિશ્રદ્ધ શાને એકઠો કરે? અને જે મૂર્છાના આશ્વત્તરૂપ દ્રવ્ય પરિશ્રદ્ધ ન થઈ, તેને ઉક્ત અપરિશ્રદ્ધ ભાવના કેમ દૃઢ ન થાય? આ પ્રશ્નને પાંચે મનોના દ્રવ્ય-ભાવ પ્રકારોનો પચ્ચર કાર્યકારણ સળધ છે

આ અહિં સાદિ વ્રતોની અડવના અભુત છે ન્વર્થી મનુષ્ય સાસારિષ્ લોભરૂપ સ્વાધની આતર પરી હિસા કરે છે, પરને પોતાનું કહે છે-માને છે, એટલે પછી તે લેવા-

વિરામ પામવારૂપ વિરતિભાવ-વ્રતપરિણામ આદરવા યોગ્ય છે સર્વ પ્રાણાતિપાતથી, સર્વ મૃષાવાદથી, સર્વ અદત્તાદાનથી, સર્વ મૈથુનથી અને સર્વ પરિશ્રદ્ધથી મન-વચન-કાયાવી ત્રિવિધે ત્રિવિધે વિરમણુ તે સર્વવિગતિ કહેવાય છે અને તે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય ને અપરિશ્રદ્ધ એ પચ મહાવ્રત નામે પ્રસિદ્ધ છે મહત્ પુરુષોએ આચરેલ હોવાથી, મહાન્ મોક્ષાર્થને પ્રસાધનાર હોવાથી, અને સ્વયં પણ મહાન્ હોવાથી આ મહાવ્રતો કહેવાય છે તે ચાર્ય છે આ અહિંસાહિ પાત્ર જેને જેનો વ્રત કહે છે, તેને જ યોગ-માખ્યાહિ ચમ કહે છે, ખોદો શીલ કહે છે એટલે આ પચ વ્રત સર્વતત્ત્વસાધારણ હોઈ સર્વમાન્ય છે આ અહિંસાહિ મહાવ્રત ધરનારો પુરુષ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હિંસાહિ નરે નહિ, કશાવે નહિ કે અનુમોદે નહિ, અને તે નિરાશ્ચ હોય, “નિશ્ચલો વ્રતી” અર્થાત્ માયાશ્ચ, મિથ્યાત્વશ્ચ ને નિદાનશ્ચ રહિત હોય નિર્દોષી, નિષ્કામી ને સમકિતી એવા વીતરાગ મમકર્ષી હોય આ મમ્યક્ત્વમૂલ અહિંસાહિ મનનું સ્વરૂપ દ્રવ્યથી અને ભાવથી બન્ને પ્રકારે સમજવા યોગ્ય છે

સર્વ જીવોને, આત્મજનુ સમાન જાણી, સ્થાવર કે ત્રસ કોઈ પણ પ્રાણીને મનથી વચનથી કે કાયાથી હણવે નહિ, હણાવવો નહિ કે હણુતા અનુમોદવો નહિ, તે પ્રથમ અહિંસા મહાવ્રત ભાવથી તો રાગાદિવિભાવ પરિણામે કરીને આત્માના સ્વભાવમૂલ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ ભાવપ્રાણની-શુદ્ધ આત્મરિ સ્થામની હિંમા ન થવા દેવી તે અહિંસા સૂક્ષ્મ મૃષાવાદથી પણ વિરમી, જે જેમ છે તેમ સાચુ બોલવું તે જીમુ સત્ય

મહાનત ભાવથી તો એક શુદ્ધ આત્મા શિવાયની કોઈપણ વસ્તુ પોતાની નથી, પરવસ્તુ છે, તેને પર કહેવી, સ્વ ન કહેવી તે સત્ય તૃણ માત્ર પણ પારકી વસ્તુ અણુદીધી ન લેવી તે ત્રીણુ અસ્તેય મહાનત ભાવથી તો શુદ્ધ આત્મા શિવાય પરવસ્તુનું આત્મભાવે આદાન-અહણુ તે અદત્તાદાન-ચોગી છે, તેથી વિરમણું તે અસ્તેય મન-વચન-કાયાથી અપ્રદક્ષ્યનું વર્જન તે ચોથુ પ્રદક્ષ્યન મહાનત અપ્રદક્ષમા-અનાત્મરૂપ પરવન્નુમા વિચરવારૂપ અપ્રદક્ષ્યન-અભિચાર છોડી, પ્રદક્ષમા-શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા વિચન્નુ-રમણુ કરવું તે ભાવથી પ્રદક્ષ્યન ધન, ધાન્ય, ગૃહ, પુત્ર આદિ સર્વ અચિત્ત અચિત્ત પરિવ્રજથી વિરામ પામવું, કોઈ પતા પોતાની માલિકીની વસ્તુ ન હોવી એવું અનિશ્ચય પણ ધારવું તે પાંચમું અપરિશ્ક મહાનત ભાવથી તો મિથ્યાત્વ, વેદ, (કામેચ્છા) કષાય, નોકપાય એ ચૌદ આભ્યતર પરિશ્કનો પરિત્યાગ કરી, આત્મા શિવાયની પરમાણુ માત્ર પણ પરવસ્તુ પ્રત્યે મૂર્છા-મમત્વ ન ધરવું તે અપરિશ્ક આવી નંની અપરિશ્કભાવના હોય, તે પછી દ્રવ્ય પરિનષ્ઠાને એકઠો કરે ? અને જે મૂર્છાના આયતનરૂપ દ્રવ્ય પરિશ્ક ન અહે, તેને ઉક્ત અપરિશ્ક ભાવના કેમ હદ ન થાય ? આ પ્રકારે પાંચે નોના દ્રવ્ય-ભાવ પ્રકારોનો પન્નપર કાર્યકારણ સળધ છે

આ અહિં માદિ વ્રતોની સંકલના અણુન છે ત્વર્થા મનુષ્ય સાસાંગિક લોભરૂપ સ્વાર્થની ખાતર પરની હિંના કરે છે, પરને પોતાનું કહે છે-માને છે, એટલે પછી તે લેવા-

વિરામ પામવારૂપ વિરતિભાવ-મતપરિણામ આદરવા યોગ્ય છે મર્વ પ્રાણાતિપાતથી, સર્વ મૃષાવાદથી, સર્વ અદત્તાદાનથી, સર્વ મૈથુનથી અને સર્વ પગ્નિગ્રહથી મન-વચન-કાયાથી ત્રિવિધે ત્રિવિધે વિગ્મણુ તે સર્વ વિગ્તિ દહેવાય છે અને તે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય ને અપગ્નિગ્રહ એ પચ મહામત નામે પ્રસિદ્ધ છે મહત્ પુરુષોએ આચરેલ હોવાથી, મહાન્ મોક્ષાર્થને પ્રસાધનાર હોવાથી, અને સ્વયં પણ મહાન્ હોવાથી આ મહામતો કહેવાય છે તે યથાર્થ છે આ અહિંસાહિં પાચ જેને જેનો મન કહે છે, તેને જ યોગ-સાખ્યાદિ ચમ કહે છે, ખોદો શીવ કહે છે એટલે આ પચ મત સર્વતઃ પ્રસાધારણુ હોઈ મર્વમાન્ય છે આ અહિંસાહિં મહામત ધરનારો પુરુષ મનથી, વચનથી કે કાયાથી હિંસાહિં કર નહિ, કરાવે નહિ કે અનુમોદે નહિ, અને તે નિશ્ચય હોય, “નિશ્ચયો વ્રતી” અર્થાત્ માયાશય, મિથ્યાત્વશય ને નિદાનશય નહિત હોય નિર્દોષી, નિષ્કામી ને તત્ત્વમિતી એવો વીતરાગ સમદર્શી હોય આ મમ્યદ્રત્વમૂલ અહિંસાહિં મનનું સ્વરૂપ દ્રવ્યથી અને ભાવથી બન્ને પ્રમાણે સમજવા યોગ્ય છે

સર્વ જીવોને આત્મબળ ધુ સમાન બાળી, તથાવર કે ત્રસ કોઈ પણ પ્રાણીને મનથી વચનથી કે કાયાથી હણવો નહિ, હણાવવો નહિ કે હણતા અનુમોદવો નહિ, તે પ્રથમ અહિંસા મહામત ભાવથી તો રાગાદિવિભાવ પરિણામે કરીને આત્માના સ્વભાવમૂળ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ બાવપ્રાપ્તિની-શુદ્ધ આત્મરતિ જ્ઞાનની હિંસા ન થવા દેવી તે અહિંસા સૂક્ષ્મ મૃષાવાદથી પણ વિરમી, જે જેમ છે તેમ સાચુ જોવણુ તે જોમુ મત્ય

મહાનત ભાવથી તો એક શુદ્ધ આત્મા શિવાયની કોઈપણ વસ્તુ પોતાની નથી, પરવસ્તુ છે, તેને પર કહેવી, એ ન કહેવી તે સત્ય તૃણ માત્ર પણ પારકી વસ્તુ અણદીધી ન હોવી તે ત્રીણ અસ્તેય મહાનત ભાવથી તો શુદ્ધ આત્મા શિવાય પરવસ્તુનું આત્મભાવે આદાન-અહણુ તે અદત્તાદાન-જોરી છે, તેથી વિરમણુ તે અસ્તેય મન-વચન-કાયાવી અબ્રહ્મચર્યનું વર્જન તે જોયુ બ્રહ્મચર્ય મહાનત અબ્રહ્મમા-અનાત્મઉપ પરવસ્તુમા વિચરવારૂપ અબ્રહ્મચર્ય-અંભિચાર છોડી, બ્રહ્મમા-શુદ્ધ આત્મસ્વઉપમા વિચરણુ-રમણુ કરવું તે ભાવથી બ્રહ્મચર્ય ધન, ધાન્ય, ગૃહ, પુત્ર આદિ મર્વ સચિત્ત અચિત્ત પરિત્રહથી વિરામ પામણુ, કોઈપણ પોતાની માલીકીની વસ્તુ ન હોવી એવું અકિચન પણ ધારણુ તે પાચમુ અપરિશ્રદ્ધ મહાનત ભાવથી તો મિથ્યાત્વ, વેદ, (કામેચ્છા) કપાય, નોડપાય એ ચોદ આશય તર પરિશ્રદ્ધનો પરિત્યાગ કરી, આત્મા શિવાયની પરમાણુ માત્ર પણ પરવસ્તુ પ્રત્યે મૂર્છા-મમત્વ ન ધરવું તે અપરિશ્રદ્ધ આવી જેની અપરિશ્રદ્ધભાવના હોય, તે પછી દ્રવ્ય પરિશ્રદ્ધ શાને એકઠો કરે? અને જે મૂર્છાના આયતનરૂપ દ્રવ્ય પરિશ્રદ્ધ ન ગ્રહે, તેને ઉક્ત અપરિશ્રદ્ધ ભાવના કેમ દૃઢ ન થાય? આ પ્રકારે પાચે મનોના દ્રવ્ય-ભાવ પ્રકારોનો પરમ્પર કાર્યકારણ સળધ ૯

આ અહિં સાદિ મતોની નકલના અજ્ઞાત છે ત્રીયાં મેનુષ્ય સાસારિક લોભરૂપ -વાદની ખાતર પગની હિંમત કરે છે, પરને પોતાનું કહે છે-માને છે, એવે પછી તે લેવા-

અપહરવા-ચોરવા પ્રવચ છે, અપહરણુ પછી તેના ગાઢ સંશ્લેષ-સસર્ગ કરે છે, અને તેવા ગાઢ પરિચયથી તેના પ્રત્યે તેને મૂર્છાભાવ, મમત્વ-પરિમહાભુદિ ઉપજે છે, - જેથી તે પરપરિમહથી પરિગૃહીત વાય છે, ચોપાસથી જકડાય છે પણ આત્માર્થી મુમુક્ષુ છૂવ તેવા હિ સાદિ કમ્તો નથી, પણ સ્વરૂપમા ચિત્તિરૂપ અહિ સાને લગે છે, અને પછી પરને સ્વ કહેવારૂપ અમન્યથી, કે પરના અપહરણુરૂપ ચોરીથી, કે પરપ્રત્યે બ્યભિચરણુરૂપ મૈયુનથી, કે પર પ્રત્યે મમત્વરૂપ પરિમહભાવથી તે સ્વરૂપસ્થિતિને હાનિ ખોચવા દેતો નથી કારણકે તે સત્યાદિ પણ અહિ સાના અગમ્ય સરક્ષક હોઈ તેનું પાલન ચતા અહિ સાનુ પણ પાલન થાય છે, અને લગ ચતા અહિ સાનો પણ લગ થાય છે

હિ સાદિથી વિરમણુરૂપ વિરતિ વા ઉપરમ કહેા કે અહિ સાદિ વ્રત વા યમ કહેા, જન્નેનો પરમાર્થ એક જ છે ને એકબીજાનો પૂરક છે પરભાવનુ પ્રત્યાખ્યાન તે વિરતિ ને આત્મભાવમા વર્તવાની પ્રતિજ્ઞા તે વ્રત પરરૂપથી વિરમણુ તે ઉપરમ ને સ્વરૂપમા સયમન તે યમ આ અહિ સાદિ પાત્ર યમના પ્રત્યેકના શુદ્ધિની તરતમતાના કારણે ચાર ચાર પ્રકાર છે ઇચ્છાયમ, પ્રવૃત્તિયમ, સ્થિરયમ અને સિદ્ધિયમ તેમા ઇચ્છાયમ તે અહિ સાદિ ચોમમાર્ગ પ્રત્યેની ઇચ્છિરૂપ છે પ્રવૃત્તિયમ તે માર્ગે સચરવારૂપ-અમનરૂપ છે સ્થિરયમ તે માર્ગે નિરતિચાર નિર્વિધ અમનરૂપ-અત્યંત સ્થિરતારૂપ છે અને સિદ્ધિયમ તે માર્ગના અતિમ ધ્યેયને પામી પરોપમા કરવારૂપ છે ઇચ્છાયમથી માડીને જેમ જેમ

યોગી આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેની આત્મશુદ્ધિ વધતી જાય છે, મવેગરૂપ વેગ અતિ વેગ પકડતો જાય છે, ક્ષયોપશમખલ વૃદ્ધિ પામતું જાય છે, અને ડેવટે શુદ્ધ અનરાત્માની સિદ્ધિ થાય છે

આ જે શુદ્ધ અનરાત્માની સિદ્ધિ તેમા ઉત્કૃષ્ટ કોટિનું યમપાલન શમાઈ જાય છે કાગલુકે ત્યારે આત્મા દ્રવ્ય-ભાવથી પૂર્ણ અહિં સામય જને છે, અને સમસ્ત પરભાવ-વિભાવથી વિરામ પામી, આ આત્મારામી યોગી શુદ્ધ સ્વભાવમા આરામ કરે છે અને આમ શુદ્ધ સ્વરૂપપદમા સ્થિતિ તેનું નામ જ પગ્મ અહિં સા, તેનું નામ જ પરમ સત્ય, તેનું નામ જ પરમ અસ્તોય, તેનું નામ જ પરમ બ્રહ્મચર્ય, ને તેનું નામ જ પરમ અપરિમલ

(વમતતિલકા) આત્મસ્વભાવ ન કદાપિ હણે વિભાવે,
આત્મા શિવાય પર ભાવ સ્વ જે ન ભાવે,
ચોરે ન, લોગ ન ગમે, મમતા વમે છે,
તે આત્મરામી મુનિને જન સા નમે છે

શિક્ષાપાઠ ૪૪ દેશબોધ

અહિં સાદિ પચ મહાવતરૂપ સર્વોચ્ચિતિ ધર્મ ધારણ કરવા જે અસમર્થ હોય, તે અન્ય સાધક મુમુક્ષુઓને દેશથી પણ તે અહિં સાદિનું યથાશક્તિ પાલન કરવાનો જ્ઞાની પુરુષોએ બોધ કર્યો છે. અનાગાર એવા સાધુધર્મમા, હિં સાદિથી મન-વચન-કાયાથી ને કૃત-કારિત-અનુભોદિતથી એમ ત્રણ પ્રકારથી

સર્વથા નિવર્તવાનું કહ્યું છે તેમાથી જેટલા જેટલા પ્રકારે ને જેટલા જેટલા અર્થે નિવર્તવાનું બને, તેટલા તેટલા પ્રકારે ને તેટલા તેટલા અર્થે નિવર્તવાનું સાગાર એવા ગૃહસ્થધર્મમા ઉપદેશ્યુ છે કારણકે પચ મહાવ્રતનો મેરુ સમો મહાભાર ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય ઠાઈ બધામા હોતું નથી એટલે ગૃહસ્થધર્મના સમ્યક્ અભ્યાસથી પણ જીવને સન્માર્ગશ્રેણીએ ચઢાવવાનો દેશબોધ નિષ્કારણ કરણારીલ જ્ઞાની પુરુષોએ કયો ॥ અત્રે ગૃહપતિપુત્રના મોક્ષનું દષ્ટાત પ્રસિદ્ધ છે કેાઈ એક નગરમા એક ગૃહસ્થના ૭ પુત્રોને ગાંજાએ કેાઈ અપરાધ બદલ દેખાવદડની શિક્ષા કરી ત્યારે તે ગૃહસ્થે રાજાને કમગરી કરગરીને તે પુત્રોને છોડવાની વિનંતિ કરી પણ કેાપ પામેલા રાજાએ માન્યું નહિ, એટલે તેણે અનુકંમે પાચને, ચારને, ત્રણને, બેને, ને છેવટે એક જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડવાની આજીજી કરી ત્યારે પાસે રહેલા અમાત્ય-મહાજનામ્નિના અનુરોધથી જરાક પીગળીને રાજાએ એક જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડયો આ દષ્ટાવનો ઉપનય આ છે સ સારરૂપ નગરમા ગૃહસ્થરૂપ રાજા છે ગુરુરૂપ શ્રેષ્ઠી છે ને પદ્મજીવનિપ્રાયરૂપ તેના ૭ પુત્રો છે જેમ એક જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડાવતા તે પિતાની શેષ પુત્રના વધમા અનુમતિ નથી, તેમ જ્યેષ્ઠ પુત્ર સમા ત્રણકાયને છોડાવતા ગુરુની પણ શેષ કાયના વધમા અનુમતિ નથી કારણકે દેશબોધ કરતા પરમ દૃષ્ટાંતુ જ્ઞાનીનો આચય તો જીવને જેટલા બને તેટલા હિંમતિ છોડાવવાનો જ છે

એથી જ તેઓ બોધે છે કે-અહો મુમુક્ષુ ! જો તમારાથી

એકેન્દ્રિય સ્થાવરની હિસા ન ઊડી શકાવી હોય, તો ત્રણ
 છવની હિસા તો છેડે અને સ્થાવરની હિસા પણ ચતના
 ગળી જેમ જને તેમ જોડી થાય એવો સતત લક્ષ રાખો
 તેમજ નિષ્પ્રયોજન હિસાથી તથા કષાયાદિવર્ધક કાર્યરૂપ
 અનર્થદૂતી વિગત પામો, અને હિસાના આયનરૂપ
 ભોજોપભોગ પાર્યંતુ પ્રમાણુ પણ જેમ જને તેમ જોડો
 ને નિયત થાય તેમ કરો રાત્રીભોજનનો ત્યાગ કરો ને મહા
 હિસામય મધમાસાદિ અભક્ષ્ય-અનતકાયાદિનું નેવન ન
 કરો. ભોજોપભોગ માધન માત્ર સાવધ વચન ઊડવા અસમર્થ
 હો, તો શેષ મમન અનૃત વચન તો સદાયને માટે ઊગ
 સૂક્ષ્મ અદત્તાદાન ન ઊડી શકતા હો, તો પરપ્રાણહરણ સમા
 પગ્ધનહરણરૂપ બીજા બધા અદત્તાદાન નો ઊડી દો ને
 અનીતિ ત્યજી ન્યાયનીતિ અનુસાર સર્વ પ્રમાણિત વ્યવહાર
 આવરો મોહવશપણને લીધે તમે નિજ કવત્રમાત્ર પરિહરવા
 અસમર્થ હો, તો નિ શેષ શેર સ્ત્રી પ્રત્યે મા-બહેનની દ્રિ
 રાખી મનસા વચના કર્મણા પરસ્ત્રીગમનનો ત્યાગ કરો
 જો તમે સર્વથા પરિશ્રદ્ધ ત્યાગી શકો એમ ન હો, તો જમ
 જને તમ બાદ્ય પરિશ્રદ્ધ પ્રમાણુ જોણુ કે તા જાઓ,
 અને સાથેસાથે વિષયકપાયાદિ અતરંગ પરિમહની પત્રુ ભેટલી
 જને તેટલી ક્ષીણતા કરતા જાઓ આમ : જોડે જા-ચરનો ।
 દેશથી પણ આ અહિસાદિ યથાશક્તિ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પાલન
 કરા, અને સર્વથી આ અહિસાદિ પાલન કરવા નું ક્યારે
 ભાગ્યશાળી થઈશ ? એમ સર્વવિરતિ પ્રત્યે સદા ભાવપ્રતિ
 બધ રાખો આ સર્વવિરતિ ધર્મની વાનગીગ્ય શિક્ષા પામવા
 માટે સમતાભાષ આચારિયો. ————— પુષ્ટર

પૌષધોપવાસનો, અને અતિચિસ વિભાગ તથા ગૃહસ્થ યોગ્ય પ્રતિમા આદિનો અભ્યાસ કરો અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય, અને માધ્યમ્ય એ ચાર પ્રશસ્ત ભાવનાથી ચિત્તને સુવાસિત કરી, અનિત્યાદિ દ્વાદશ ભાવનાઓના ભાવનથી વૈરાગ્ય-ઉપશમની નિરતર વૃદ્ધિ ઠરે !

(દોહર) સર્વથા પાળો શકે ન તે, પાળો દેશથી ધર્મ,
વૈરાગ્ય ઉપશમ વૃદ્ધિથી, કરો નિત્ય સત્કર્મ

શિક્ષાપાઠ ૪૫ દેશવોધ-માગ ૨

સાધક જન તો તેને કહિયે

‘વૈષ્ણવ જન તો તેને કહિયે’—એ રાગ

સાધક જન તો તેને કહિયે, ચિત્ત શુદ્ધ જે ધારે રે,
સત્ય પ્રમાણિક જીવન ગાળે, ન્યાય નીતિ અનુસારે રે સાં ૧
ભૂત માત્રમા મૈત્રી ધરાવે, શુભ ભાળી આનંદે રે,
પરતુ દુષ્ણ પોતાનું માની, પરદુ જે અનુક પે રે સાં ૨
પરબ્રી પ્રત્યે માત્ર બહેન ને, પુત્રી દષ્ટિ રાખે રે,
સ્વપ્ને પણ ખૂબ જ ન જેનો, વિકારરેખા દાખે રે સાં ૩
દીન દુખી સેવાના ડાહ્યે, સ્હાય કરે વણ માગ્યું રે,
પરોપકાર કંછણું જેને, વ્યસન વસતુ લાગ્યું રે સાં ૪
આત્મ સમા સહુ જીવ માનીને, સાધર્મિક નિજ બાણે રે,
તનમન ધનથી સાર કરતા, વતસલતા ખૂબ આણે રે સાં ૫

સમ વ્યસનને દૂર કરતો, લક્ષ્યાભિષે ચલે-
 દ્રવ્યભાવથી શોચ ચરતો, સદાચાર શુભ વર્તે-
 નિત નિત નિર્મળ રત્નત્રયીનુ, ભૂષણ વર્તે-
 શમ સવેગાદિ શુદ્ધવતો, વૈગમી ચલે-
 રહ્યો મસારે પણ સસારી, જે નવ દર્શક-
 જલમા કમલ રહ્યું છે તોયે, જલનો મજન દર્શક-
 શ્રદ્ધાનુ ખખટર હઠ પ્હેરી, ઠાલ વિવમ્ની-
 બહિષ્ણ અભિધી દામ ભગવાને, મોહમર્દિ-
 —————

શિક્ષાપાઠ ૪૬ પ્રશન્ન યોગ

દેશથી કે સર્વથી શુદ્ધ ધર્મનું પદ્ય કરું તે
 મોક્ષસાધક યોગ છે, અને સ્વરૂપસ્વરૂપને
 જાનીઓએ પ્રશસેલા છે કારણકે વસ્તુસ્વરૂપ
 અને આ આત્મસ્વભાવ સાથે સુખ જે નિઃસ્વરૂપ
 એટલે જેના વડે ઠરીને આત્મા સ્વરૂપ બને પામે,
 એવો સ્વરૂપલક્ષણો પ્રત્યેક જિજ્ઞાસુના પામે,
 જાનીઓએ પ્રશસેલા પ્રશસ્ત જે નિઃસ્વરૂપ
 લક્ષ્યપૂર્વક મન-વચન-કાયાના ચેત્સુ સ્વરૂપના
 શુભ પ્રયોગ કરવો, તે પણ પ્રશસ્ત છે કારણકે જે
 આત્મસ્વરૂપ સુ જનરૂપ યોગીનું નિઃસ્વરૂપ
 યોગીઓ અને સત્યોગમાધન પ્રેરેલા મન-વચન-કાયાના
 પ્રગસ્ત યોગ, આત્મા સ્વરૂપના
 કારણભૂત થાય છે એટલા માટે પ્રશસ્ત, સત્ય
 સત્યશ્રુતભ

નિર્વાણના અવધ્ય-અચૂક દેતુ થઈ પડે છે મુમુક્ષુની ચિત્ત ભૂમિમા પ્રક્ષિપ્ત થયેલા આ જમોલ યોગગીજ અકુરિત થઈ, અનુક્રમે મોક્ષરૂપ પન્નમ ઇદ ક્વ આપે જ છે

અને પ્રશન્ત યોગરૂપ આ યોગગીજમા ગોધી પ્રથમ ને ગોધી પ્રધાન એવું પરમ યોગગીજ, પ્રગટ પગ્માત્મસ્વરૂપ શ્રી વીતરાગદેવની ભક્તિ છે “શ્રી જિન ભગવાન્ પ્રત્યે કુશલ ચિત્ત રાખવું, નમસ્કાર અને સશુદ્ધ પ્રજ્ઞાભાદિ કરવા તે અનુત્તમ યોગગીજ છે” (શ્રી યોગદષ્ટિસમુચ્ચય) અત્રે મશુદ્ધ ભક્તિને જ યોગગીજ કહ્યું છે નહિ કે અમશુદ્ધને લોકોત્તર એવા આ જિનદેવને ઘણા જીવો તેમજુ સ્વરૂપ સમન્વયા વિના લૌકિક રીતથી સેવે છે, આ લોભ-પરલોભ સંબધી લૌકિક ફલની આગ્રહાધી-આશાથી નેવે છે, અથવા ક્રોધ-માત-માયા-લોભ આદિ દશ સના મહિતપણે સેવે છે આમ અલૌકિક દેવની લૌકિક ફલકામનાથી લૌકિકપણે કગતી સેવા તે શુદ્ધ એવા નથી, અને તે યોગગીજ નથી શુદ્ધ સેવા તો પ્રજુ પ્રત્યે પગ્મ ઉપાદય બુદ્ધિપૂર્વક, ક્રોધાદિ દશ સજ્ઞાના નિરોધ સહિતપણે અને આલોક-પરલોભ સંબધી ફલકામના રહિતપણે કરવામા આવે તો જ સાચ એન્ડ્રે આખા જગત કરતાં પણ જેનું શુષ્કજોરવ અનંતગુણુવિશિષ્ટ છે, એવા આ મહા મહિમાવાન્ પરમ જગદ્ગુરુ ‘અર્હત’ પ્રજુને પગ્મ પૂજના પાત, પગ્મ પૂજ્ય, પરમ આગધ્ય, પરમ ઉપાગ્ય અને પરમ સેવ ગણી, તેની પૂજમા, તેની આગધનામા, તેની ઉપાગનામા, તેની સેવનામા શુદ્ધ નિષ્કામ ભાવે મન-વચન-કાયાથી લીન થઈ જવું, -આવી જે સશુદ્ધ ભક્તિ તે જ અને પ્રશન્ત યોગગીજ છે

જેમ પ્રભુભક્તિ પ્રગસ્ત યોગીજ છે, તેમ મનુષ્યભક્તિ પણ ઉત્તમ યોગીજ છે મહર્ષિ શ્રી હર્ષિભદ્રાચાર્યજી કહે છે—“ભાવયોગી એવા ભાવઆચાર્ય, ભાવકેષાચાર્ય, ભાવસાધુ, ભાવ તપસ્વી આદિ પ્રત્યે જે વિનુદ્ધ કુશલ ચિત્તાદિ હોય, તે યોગગત છે, નહિ કે દ્રવ્યાચાર્ય આદિ પ્રત્યે = અહીં ‘ભાવ’ શબ્દ પર શાસ્ત્રકારે ખાસ ભાર મૂક્યો છે ભાવથી—પરમાર્થથી જેના આત્મામાં યોગ પશ્ચિમ્યો હોઈ જે માત્રા ભાવયોગી છે, જે શુદ્ધ આત્મનાની હોઈ માત્રા શુરુ છે, જેનામાં આચાર્ય આદિમાં હોવા યોગ્ય એવા શાસ્ત્રોક્ત ધર્માર્થ આદર્શ ભાવ—શુદ્ધ વર્તે છે, એવા ખરેખર ભાવાચાર્ય ભાવસાધુ આદિજ વદન કરવા યોગ્ય ઉત્તમ પાત્ર છે, નહિ કે ખોટા રૂપિયા જેવા દ્રવ્યાચાર્ય—દ્રવ્યસાધુ આદિ એન્હો નિચલણ સુમુખુ તો નમ્ય—પરીક્ષા કરી, જેનામાં મા મજાનકેષ ભાવ હીવા પ્રગત્યો છે, એવા જાગતી જ્યોત જેવા સામ્યાત્ યોગીશ્વરેષ ભાવાચાર્યાદિ પ્રત્યે મન-વચન-કાયાની સશુદ્ધ એવાભાક્તિ આદરે છે તેનો અત્મા સહજ સ્વભાવે ભક્તિભાવથી તે સતના અન્ધ-મળમાં ઢળી પડે છે તેનો મનોયોગ તે સપુ-પના શુભચિત્તનમાં રમે છે તેના વચનયોગને તે સપુષ્પનુ શુભસ્તવન ગમે છે તેનો કાયયોગ તે સપુષ્પના અન્ધે નમે છે તેના સમસ્ત આત્મપ્રવેશ તે ન પુરુષ પ્રત્યે પશ્ચિમન-પરિનમન કરે છે આમ તે સત્પુરુષ પ્રત્યેની લક્ષિક્રિયામાં મન-વચન-કાયાની સમસ્ત શક્તિથી તહોન ખને છે અને તે નિજ આત્માનુ નૈવેદ્ય ધરી ભાવે છે કે ‘શું પ્રભુચરણ કને ધરું? આત્માથી સૌ હીન, તે તો ત્રુભુએ આપિયો વસ્તુ ચરણાધીન’

આ ભક્તિ ઉપર શાસ્ત્રકાર ભગવાને સૌથી વિશેષ ભાર મૂક્યો છે પ્રભુભક્તિ, મહાશુભક્તિ અને મતશ્યુતભક્તિ એ યોગમાર્ગ પામવાના મુખ્ય સાધન છે કારણકે પૂર્ણ સિદ્ધિસ્વરૂપ પ્રભુ-આરાધ્ય સદેવ આદર્શસ્થાને હોઈ, જીવને ઈષ્ટ લક્ષ્ય તુ નિરંતર ભાન કરાવે છે, સદ્ગુરુ, મોક્ષમાર્ગરૂપ સન્માર્ગના પગ્મ સાધક સાધુચરિત સત્પુરુષ માણાત જીવતા જાગતા જોગી હોઈ, જીવને પરમ અવવગનરૂપ ધર્મ પદી પ્રેરણાબલ આપે છે, અને તથારૂપ સદ્ગુરુના વિરહે અથવા તેમની આજ્ઞાએ સત્શાસ્ત્ર પણ પરમ આલેખનરૂપ બની, આ માર્ગી અધિકારી મુપાત જીવને પરમ ઉપકારી થાય છે જીવની નિર્ભવ ચિત્તભૂમિમા રોપાયેલા આ પ્રશસ્ત યોગબીજ, સવેગ-વૈરાગ્યજલધી અભિમિશિત ધર્મ, અનુકર્યે વિદાસ પામી, અનુપમ મોક્ષરૂપ આપે છે

(હોહરા) આત્મસ્વભાવ પ્રધુજતો, ધર્મ જ યોગ પ્રશસ્ત,
સત્ભક્તિ વૈરાગ્ય એ, યોગબીજ મુપ્રશસ્ત

શિક્ષાપાઠ ૪૭ સરલપણ

પ્રશસ્ત યોગ સગવડવા વિના સંભવના નથી જ્યાલગી જીવમા સંલપણ આવ્યું નથી, ત્યાલગી મોક્ષસાધક યોગની વાત પણ આકાશકુસુમવત્ છે કારણકે મોક્ષમાર્ગ મધુ-સરલ છે અને ઝગ્ગુનો જ મોક્ષ હોય છે એમ શાસ્ત્રમા કહ્યું છે એટલે અમરલનો-વકનો તે સગલ મોક્ષમાર્ગમા પ્રવેશ પણ કયાથી હોય ? માટે મુમુક્ષુએ તો દ્રવ્યથી અને ભાવથી મરલ પણાનો ગુણ અતરાત્મપરિણામી કરવા યોગ્ય છે

સરલપણ એટલે મન-વચન-કાયાના યોગનું ઋણપણ, અકુટિલપણ, અવકપણ જેવું મનમા તેવું વચનમા, ને વચનમા તેવું આચરણમા, એવું મન-વચન-માયાનું નિર્દોષ નેષ્કપટ એકવાક્યપણ તે સરલપણ. મરલ પુરુષને તો જેવું હોયે તેવું હોઈ હોય “સરલ તણે જે હાઈ આવે, તેહ જણાવે બોલો” અથવા મરલપણ એટલે ‘આ મામા શુણ અહણ કરવારૂપ સરલપણ’ સરલ શબ્દ હોય તે કાઈનો પણ વર્ષ પણ શુણ ખુદ્લા દીલે ને મુક્ત કંઠે સ્વીકારે છે, કદી પણ કાઈનો શુણ છુપાવતો નથી કે ઉપકાર ઓળવતો નથી અથવા સરલપણ એટલે પ્રજ્ઞાપનીયતા અર્થાત્ સુગમતાથી સમજાવી શકાવાપણ જેના હૃદયમા કપટરૂપ આટીધૂટી નથી, એવો બાળો બાળો સરળ શબ્દ પ્રજ્ઞાપનીય અર્થાત્ સુગમતાથી સમજાવી શકાય એવા અને “વાળ્યો વળે જિમ હેમ” એવો હોય છે એટલે તેના આત્મામા શુણઅહણ સરલતાથી થાય છે, ને તે સત્ય વસ્તુનો કે યવાર્થ અર્થનો સ્વીકાર કરવા મદા તત્પર હોય છે કેશીસ્વામી મોળા હતા, છતાં સાચું સમજાતા તેમણે ગૌતમસ્વામી પાસે સરલતાથી પથ મતનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

સરલ શબ્દ અવગાનો પણ સવળો અર્થ કરે છે ને વક્ર શબ્દ સવળાનો પણ અવળો અર્થ કરે છે નટડો નાચતાં જોવાનો ગુરુએ નિષેધ કર્યો, ત્યાં વક્ર જડ કહે છે—તમે મને નટડીને જોવાનો નિષેધ ક્યા કર્યો હતો? તેમ આ ઉતરતાં કાળના લોકોની વક્રતા-જડતાની તો અવધિ છે! પણ સરલ ચેત્ત શબ્દ તો પોતાની ભૂલનો સ્વીકાર કરતા કદી અચકાતો

નથી ખેતાની હિમાલય જેવડી ભૂવનો (Himalayan blunder) જામોકાર જાહેર સ્વીકાર કરનારા મહાત્મા ગાંધીજીનો સરલતા ગુણ પ્રસિદ્ધ છે તેમજ-‘મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું-હું ગૌતમ ! હા, આનંદ હેમે છે એમ જ છે, અને તમારી ભૂલ છે, મારે આનંદ પાસે જઈ સમાપના થયો તકત કહી ગૌતમસ્વામી સમાવવા ગયા ’ જેવી અદ્ભુત સરલતા !

ભાવથી તો સ્વરૂપને ઝેડી આત્માનું ચેતનાવીર્ય પરભાવ અનુગત થઈ વાકુ ચાલે તે વકતાની ચાલ અર્થાત્ અસરલપણું છે મહાત્મા દેવચંદ્રજીએ સાધુપદ સંભાળ્યમા કહ્યું છે તેમ “પરભાવાનુગત ચેતનારે, તેહ વકતા ચાલ ” આ વકતા ચાલથી આત્મા પરભાવ-વિભાવનો કર્તા બને, તે આત્માનું વકપણું અથવા અસરલપણું છે આવું પરભાવ પ્રત્યેનું વક ગમન ન કરતા, આ મા નિજ સ્વભાવને જ અનુસરી તેનો જ કર્તા લોકજા માય તે મરલપણું

આ ચારમાર્થિક ભાવ સરલપણું સમજવા માટે યોગ્ય ન થઈ, ક્રિયાવ ચક્ર અને ફલોપ ચક્રનું સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય છે આ અવચક ત્રિપુટીને જાણુની લક્ષ્યક્રિયાની ઉપમા સાગોપાગ ધરે છે શુદ્ધ આત્મસિદ્ધિરૂપ લક્ષ્યને અનુલક્ષીને-તાકીને ઠગવામા આવેલા યોગ, ક્રિયા ને ફળ અવચક હોય, અવશ્ય ખેતાના સાધ્યરૂપ લક્ષ્યને સાધે પ્રણુ સ્વરૂપ-લક્ષ્યને ચૂકીને કરવામા આવેલા યોગ, ક્રિયા ને ફલ વચક હોય, સાધ્ય લક્ષ્યને ન સાધે આમ આત્માનું સ્વરૂપ લક્ષ્ય ચૂકી જવારૂપ વચનપણું-

પ્રકરણ તે જ વચ્ચે યોગ છે, પન્થાવ અનુગત ક્રિયારૂપ
 વડગમન તે જ વચ્ચે ક્રિયા છે, અને તેથી પ્રાપ્ત થતું પ-
 ન્થાવપ્રત્યયી સંસારફલ તે જ વચ્ચે ફલ છે આથી ઉત્તર
 સ્વરૂપવચ્ચ ન સૂચતા સ્વરૂપલક્ષ્ય તાકવું તે અવચક યોગ,
 સ્વરૂપલક્ષ્યના અનુમધાનવાળી ક્રિયા તે અવચક ક્રિયા,
 અને તેથી સાનુબધ પ્રાપ્ત થતું સ્વરૂપપ્રત્યયી ફળ તે અવચક
 ફળ અર્થાત્ સ્વરૂપ ઓળખવું તે યોગાવચક, સ્વરૂપ માધવું
 તે ક્રિયાવચક, ને સ્વરૂપ પામવું તે ફલાવચક આ અવચક
 ત્રયી એ જ પરમાર્થથી સંલપતું છે

તેમા યોગ અવચક (અરત) હોય અર્થાત્ સ્વરૂપવચ્ચનું
 અનુસધાન હોય, તો જ પછી ક્રિયા અને ફલ પણ અવચક
 હોય છે, નહિં તો વચક હોય છે કારણકે નત્યુદયના સ્વરૂપ
 દર્શનરૂપ યોગથી પ્રાપ્ત થતો આ સકલ ભોગજીવનરૂપ યોગા-
 વચકે યોગ જીવનું આખું જીવનચકે ગંભીરી નાખે છે
 પ્રથમ જે જીવના મમસ્ત સાધન આત્મમાધક મની બધનરૂપ
 વતા હતા, તે હવે સ્વરૂપલક્ષી વચા પછી આત્મસાધન મની
 સત્ય સાવનરૂપ થાય છે પ્રથમ જે સ્વરૂપ લક્ષ વિના
 પટમાનક ચક આત્મવિમુખપણે વક ઉત્તર આવતું હતું તે
 હવે આત્મસન્મુખપણે આવતું આવે છે પ્રથમ જે આ માની
 બધી ચાલ આગ્રવ-બધપણે અવગી ચાલતી હતી, તે હવે
 સવર-નિર્જગરૂપ થઈ અવગી આવે છે પ્રથમ જે જીવના
 સમન્ત યોગ-ક્રિયાદિ સ્વરૂપવચ્ચને ચૂકી વામચૂકા ચાલતા
 હોઈ, વકગામી હોઈ, વચક ચળને પ્રવર્તતા હતા, તે હવે
 સ્વરૂપલક્ષ્યને માધી, સીધા સરલ ચાલી, અવકગામી બઈ,

અવચક-ચરણ ચક્રને પ્રવર્તે છે અને જોડણી જ પછી આ ચરણાત્મા મુમુક્ષુ શુદ્ધ નિરતર આત્મસ્વભાવ અનુગતપણાદ્વચક્રજ્ઞતામા-સરણતામા રમે છે ને અનાદિ ઉપાધિને વમે છે “તે માટે મુનિ ચક્રજ્ઞતાએ રમે રે, વમે અનાદિ ઉપાધિ”

(દોહરા) માર્ગ ચક્ર છે મોક્ષનો, મોક્ષ ચક્રનો હોય,
મુમુક્ષુજન ચક્ર મદા, સરણપણાથી સ્કોય
સ્વરૂપલક્ષના યોગથી, યોગ અવચક ધાર,
સ્વરૂપાનુગત રૂપ ક્રિયા, સગવડ તો સાર

શિક્ષાપાઠ ૪૮ નિરભિમાનપણુ

આત્મામા આત્મજીવિત્વ પારમાર્થિક સરણપણુ જેને ઉપજાય છે, તે સરવાત્મા પરભાવમા અહિ જીવિત્વ અભિમાન કેમ ધરે? આ દેહ તે હું નથી એમ દેહ સંબંધી અહિ કારણ જેને નિવૃત્ત થયો છે, તે દેહાશ્રિત અન્ય ભાવનું અભિમાન કેમ કરે? કારણકે ‘અહિ કાર તો ઝેર ઝેર ને ઝેર જ છે,’ એમ જેણે પ્રગટ જાણ્યું છે એવા તે ભાવે છે કે-અભિમાન એ આત્માનો મોટામા મોટો યત્ન છે અભિમાન એ આત્માની પ્રગતિને અવરોધનાર મોટાના મોટો દોષ ને મોળામા મોળા પ્રતિબંધ છે મહાત્મ્યથી બાહ્યબલિષ્ઠને કેવળદશા પામતા અટકાવનાર આ અભિમાન જ હર્તુ, આ અભિમાન ગજેન્દ્રથી નીચે ઉતર્યા કે તત્ક્ષણ જ કેવળજ્ઞાન પામ્યા “હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા, ચક્રોનો ભાર જિમ શ્યાન તાણે,”- એવા પરભાવના કર્તૃત્વઅહિ કારણ અજ્ઞાનથી જ આ શુદ્ધ

યતુર્ગતિમા પરિબ્રમણુદ્ધ ખ પામે છે આ મ્હારો આત્મા જે નેજ જ્ઞાન વિના અનત કાળથી આચડ્યો, તેનું કારણ સાચા સત ગુને મે સેવ્યા ન્હોતા અને મ્હારૂ અભિમાન મૂક્યું ન્હોતું એ છે મેવ્યા નહિ ગુરુ સતને, મૂક્યું નહિ અભિમાન ' તો હવે પણ મિથ્યાભિમાન રાખી જો હું વિનયપૂર્વક મતચરણ નહિ મેલું, તો હજી પણ મ્હારે તે ને તે જ ભવદુ ખ સહેવાનો વારો આવશે માટે હું અભિમાન ઠોડી પરમ વિનયમાર્ગનું જ અનુસરણ કરું કારણકે દીનતા-લઘુતા યુક્ત વિનય વિના 'વિનય' અર્થાત્ આત્મવિદ્યા પ્રત્યે આત્માનું વિનયન-દોરવણી હોતી નથી, વિનયથી જ વિનયની-આ મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ હોય છે એવી વિનયાન્વત ભાવનાથી નમ્ર બનેલા આ સતજનો અભિમાનનો હાલાહલ ઝેરની જેમ ત્યાગ કરે છે કુળથી તાડ ભલે અછડ બને, પણ આમ તો નમ્ર બને છે, તેમ કોઈ પ્રકારની સફળતાથી અભિમાની ભલે અછડ બને, પણ સતજનો તો ઉલટા વિનમ્ર બને છે વર્ષાઋતુમા જલલાભથી નદી ભલે ઉછાળા મારે, પણ સાગર તો ગભીરપણું જ ધારે, તેમ પરવન્તુના તુચ્છ લાભથી છીંછરા પામર જનો ભલે ગર્વથી છલકાય, પણ સામન્વરગભીરા ન તજનો ન મલકાય

કવચિત્ પોતાના કોઈપણ પ્રકારના દાયોપચમ આદિનું સૂક્ષ્મ અભિમાન પણ દેખા દે, તો આ મતજનો તેને હાલાહલ વિષ જાણી તત્ક્ષણ જ દાળી દે છે, ને ચિતવે ડે- હે ઇવ ! હું પ્રભુતા (ગુરુતા) ઠોડી લઘુતા વાગ્યું કરું કારણકે " લઘુતામે પ્રભુતા બસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર " વળી

તુ વિચાર કે આ વિશાળ જનસાગર છે, તેમા હુ તો માત્ર
મનવ યુદ્ધયુદ્ધ છુ આ જન ત વિશ્વસિન્ધુના અનંતાનંતમા
બિન્દુમા પણ નહિ છતા, આ અજ્ઞાન હવની અભિમાન
સિન્ધુ ડેટલો ? આ અભિમાન સિન્ધુને ત્રિ દુમા (શૂન્યમા)
પવગણુ તો જ વિશ્વ યાપક જ્ઞાનસિન્ધુ છે વને ! મારે હવે
હુ તો પરભાવમા અહ ભાવથી ઉપજતા અષ્ટ મઠના ત્યાગની
આવી ભાવના જ ભાવીશ -

હે હવ ! આ સસારમા ચારે ગતિને વિષે હુ પુન
પુન હીન-ઉત્તમ-મધ્યમ જાતિપણું પામ્યો છે, તો આ જાતિમદ
શ્યો ? કોની કઈ જાતિ શાશ્વતી છે ? (પ્રશ્નમંત્રિ) એમ
મમજી તુ તારી શુદ્ધ ચેતન્ય જાતિને સભાર ! ઉચ્ચ કુલમા
જન્મેલા પણ નીચ લક્ષણવાળા હોય છે ને નીચ કુલમા
જન્મેલા પણ ઉચ્ચ લક્ષણવાળા હોય છે, અને મુશીલપણ
એ જ સાચુ કુલીનપણ છે, તો પછી કુલમદ શેનો ? એમ
જાણી હે ચેતન ! તુ મુશીલ આત્મસ્વભાવમા વર્તવારૂપ
તારા મૂલ આત્મ-કુલધર્મને બજા ! મલમૂત્ર, હાઠમાસ ને
રુધિરથી ભરેલી જે ચામડાની કોયળી ત્વચાથી મઢેલી છે
ત્યાલગી જ રૂઢીરૂપાળો લાગે છે, તે આ અશુચિ કાયાના
રૂપનો મદ શો ? એમ વિચારી તારા શુચિ આત્મસ્વરૂપને
નિહાળ ! ચયાપચયિક ને રોગ-જરાનુ નિવાસધામ એવુ આ
બળવાન શરીર પણ ક્ષણવારમા નિર્જલ ને શિથિલ થઈ પડે
છે, અને બળવાન કાળ આગળ કોઈનુ પણ કઈ પણ બળ
ચાવતુ નથી, તો પછી જનનો મદ કોણુ કરે ? એમ ભાવી
તુ નિર્જલના બલરૂપ રાત્રાગમી પ્રભુનુ સ્મરણ કર ! લાલ-
અવાલ એ કર્મને આધીન છે, ત્યા કવચિત્ કઈ તુચ્છ લાલ

મળ્યો, તો તેનો મદ થો? એમ ચિત્તથી હે જીવ ! તુ
પરમ આત્મવાલની ચિંતા કર ! ધ્યાનની જેમ બીજાના
આદુર્કર્મથી જે નનપ્રિયપણું પમાય, તેનો મદ થો ? એમ
વિભાસી તુ આનંદધન પ્રભુનું ચિત્તપ્રસન્નતારૂપ પ્રિયપણ
પ્રાપ્ત થાય એવો ઉપાય કર ! ત્રિપદી માત્રના ગ્રહણથી જેને
દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન થતું હતું, એવા મહાબુદ્ધિનિધાન મહાત્માએ
પૂર્વે યર્ષ ગયા છે, ત્યાં મહાગ જેવા બુદ્ધિવૈભવવિહીન મદ
મતિને મદનું ધ્યાન કયા છે ? એમ ભાવી હે જીવ ! તુ
સદ્બુદ્ધિના ઘરમા આવ ! પૂર્વ પુરુષસિંહોનો અનંત સાગર
જેવો નાનાતિશય સાબળીએ છીએ, ત્યારે બિન્દુ જેવા પણ
નહિ એવા અદ્વય જ્ઞાનથી આગમધર શુનધર કહેવાતા
વર્તમાનમળના પુરુષોને પણ શ્રુતમદનો અવકાશ નથી, તો
પછી મહારા જેવા અદ્વયશ્રુતનું તો પૂછવું જ શું ? વગી આ
શ્રુતનાન છે તે તો મદને હરનાર છે, તે મદ કરનાર થાય,
તો તો તરવાનું સાધન ખૂંવાનું સાધન બને એ કેમ કામ
આવે ? એમ સમજી હે જીવ ! તુ પરભાવપ્રત્યયી સર્વ
મદધ્યાનેનો ત્યાગ કરી નિર્ગભિમાનપણુ લજ ! ને સદ્ગુરુ
સમીપે શ્રુત કરેલા આત્મધર્મમા લીન થા !

(ત્રિટક) મળ્યો જીવ કાગ અનંત નકી,
નિજ જ્ઞાન વિના અભિમાન થકી,
અભિમાન હવાપલ જેર ગણી,
ન જ દષ્ટિ કરે મદધ્યાન લણી

શિક્ષણ ૪૯ બ્રહ્મચર્યનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું

પરભાવમા અહીં કાર છૂટવારૂપ નિરસિમાનપણું વતી
તો જ પ્રજ્ઞામા-આત્મસ્વરૂપમા ચર્યાઉપ ‘પ્રજ્ઞાચર્ય’ ધામે
પ્રજ્ઞામા અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા વિચરવું-રમણું કરવું
તે ભાવથી પ્રજ્ઞાચર્ય છે કારણકે અપ્રજ્ઞામા-મનાત્મમા વિચરવું
તે બ્યભિચારરૂપ અપ્રજ્ઞાચર્ય અથવા પગ્વસ્તુના મસ્ત્રોષરૂપ
ફેલ છે, આ પરવસ્તુમા વિચરવાઉપ અપ્રજ્ઞાચર્ય ત્યજી
અદેત એવા શુદ્ધ આત્મામા રમવું તે ભાવપ્રજ્ઞાચર્ય છે
આવું ભાવપ્રજ્ઞાચર્ય એ જ મર્વ યોગસાધનનું અતિમ
ધ્યેય હોવાથી તેનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું પ્રગટ છે પણ આ
સ્વરૂપરમણુતારૂપ ભાવપ્રજ્ઞાચર્ય પ્રગટવા માટે પણ દ્રવ્ય
પ્રજ્ઞાચર્ય પરમ ઉપકારી સાધન છે અર્થાત્ મન-વચન
કાયાથી અપ્રજ્ઞાચર્યનું વર્જન કરી, દ્રવ્યપ્રજ્ઞાચર્યનું અમ
સેવન કરવામા આવે, તો જ આત્મા સ્વરૂપરમણુતારૂપ
ભાવપ્રજ્ઞાચર્યનું યોગ્ય પાત્ર બની શકે ‘પાત્ર થવા સેવ
સંગ પ્રજ્ઞાચર્ય મતિમાન’ આમ સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવપ્રજ્ઞાચર્ય
પરમ ઉપકારી કારણ હોવાથી આ દ્રવ્યપ્રજ્ઞાચર્યનું પ
સર્વોત્કૃષ્ટપણું છે અને આમ દ્રવ્યથી અને ભાવથી અ
પ્રજ્ઞાચર્યનું મ્યાન સર્વ યોગસાધનોમા શ્રેષ્ઠ છે

પ્રજ્ઞાચર્ય એ મોક્ષમાર્ગની યોગ્યતા પામવા માટે
સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે ‘મર્વ ચારિત્ર વશીભૂત કરવાને માટે, સ
પ્રમાદ ટાળવાને માટે, આત્મામા અખડ વૃત્તિ રહેવાને મા
મોક્ષ સંબંધી સવ પ્રકારના સાધનના જથ્થને અર્થે પ્રજ્ઞાચ

અદ્ભુત અનુપમ સહાયકારી છે ' જ્ઞાનીના આ પરમ અર્થ ગભીર વચન અક્ષરે અક્ષર પગમ સત્ય છે કાગ્જુકે અક્ષયર્થ એ સર્વ ચાત્રિનો મૂળ આધાર-થભ છે પણ મહાનતમા આ વ્રતનો ભગ થતા સર્વ વ્રતનો ભગ થાય છે અને મૃલકે પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે હૃદયોમા જેમ રમને દ્રિય દુર્જય છે, તેમ વ્રતોમા અક્ષયર્થ વ્રત દુર્જય છે આવા દુર્જય અક્ષયર્થવ્રતનો જય કરે તે દુષ્કરકારીને પછી અન્ય વ્રતોનું પાલન સાવ મુગમ થઈ પડે છે અને તેને સર્વ ચારિત્ર વગીભૂત થાય છે જે શુદ્ધ અક્ષયર્થનું પાલન કરે છે, તેને અગજકથ, આલસ્ય, શિથિલતા, સત્વહીનતા, નિમ્લસાહ આદિ પ્રમાદચિહ્નો ઉપજતા નથી, પણ અગમા ચેતનવતી સ્ફુર્તિ, ઉત્સાહ, સત્વરીલતા આદિ સ્ફુરે છે, અને રાગ-દ્વેષ-ભોહ આદિ આશય તર પ્રમાદ દોષ ટળી, આત્મા સ્વરૂપમા સ્થિતિરૂપ અપ્રમત્ત દશાને પામે છે જે અક્ષયર્થનું પાલન કરે છે, તેની પરભાવ પ્રત્યે ગમનરૂપ બ્યભિચારી વૃત્તિ સહેજે દૂર થાય છે, ને આત્મા સ્વરૂપચેષ્ટીએ ચઢી, આત્મામા અખલ વૃત્તિ વર્તવારૂપ ભાવ અક્ષયર્થને પામે છે જે અક્ષયર્થનું પાલન કરે છે, તેને આત્મવીર્યની વૃદ્ધિ ને પૌરુષની સ્ફુર્તિ થાય છે, અને તે અપૂર્વ આત્મપુરુષાર્થ સ્ફુગવી, ભોક્ષ સબધી સર્વ સાધનોનો જય મુગમતાથી કરી શમ્વાને સમર્થ થાય છે આવા અદ્ભુત અનુપમ અક્ષયર્થનો મહિમા જેટલો ગાઈએ તેટલો જોઈએ છે

આત્મા શક્તિથી-સત્તાથી અનત વીર્યનો સ્વામી છે પણ આત્માનું આ શક્તિરૂપ અનત વીર્ય બ્યક્ત કરવા માટે અક્ષયર્થની અત્યંત આવશ્યકતા છે કાગ્જુકે અક્ષયર્થથી

તન-મનની શક્તિનો સચય થાય છે, તન-મનની નીરોગિતા સાપડે છે, અને આત્મસાધન માટે તન-મનનું અનુકૂળપણ ઉપજે છે “નાયમાત્મા બલહીનેન લભ્ય ।” આ આત્મ બલહીનને પ્રાપ્ત થાય એમ નથી, એ સૂત્ર અત્રં સ્મરણમા શખવા યોગ્ય છે આત્મબલ વિના આત્મા સાપડતો નથી આત્મબલનો આધાર મનોબલ પર છે, મનોબલનો આધાર શરીરબલ પર છે, ને શરીરબલનો આધાર પ્રજ્ઞાચર્ય પર છે કારણકે શુક્રે એ શરીરનો રાજા હોઈ શરીરના સત્ત્વનું સત્ત્વ છે, અને તે શરીરના સર્વ યત્નોને બળ-વેગ આપનારી શક્તિ છે તે બે અધિરતા બની સક્ષય પામે, તો અનુક્રમે શરીર યત્નના સર્વ ચક્રો શિથિલ ને નિર્બળ બની નિસ્તેજ થાય છે, અને મન પણ ઉત્તરોત્તર અદૃઢ અને અસ્થિર થઈ ચેતનવીર્ય પણ મદ બને છે પરંતુ તે બે કિર્ધરેતા બની, શરીરમા બ્યાપક થઈ પચીને સચય પામે, તો શરીરના અગેઅગ પુષ્ટ થઈ જોજસૂધી હીપે છે, ને મન પણ સુદૃઢ ને સ્થિર થઈ આત્મવીર્ય વધે છે

આમ આત્માની સત્તાગત અનંત શક્તિ વ્યક્ત કરવા અપૂર્વ પુરુષાર્થની સ્ફુરણાર્યે પ્રજ્ઞાચર્ય એ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે જે જે પરમ પુરુષો અનંત શક્તિમાન પ્રગટ પરમાત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે, તે દ્રવ્યથી અને જાવથી ના પ્રજ્ઞાચર્યના સેવન ચક્રી જ, અને બીજાં છવો પણ જે તેમ કરશે, તે પણ તેવા અનંતવીર્ય આત્મસ્વરૂપને પામશે

(દાહરા) પ્રજ્ઞાચર્યથી નિત વધે, તન મન ચેતન વીર્ય, પ્રજ્ઞા સ્વરૂપમાં વિચરતો, પ્રગટે અનંતવીર્ય

આમ ગુરુએ નિવેધ્યા છતાં, આમા તે ગુ છે એમ કહી ગુરુઆજ્ઞાને અવગણી, તે વીર મન્ય મુનિ કામના નિવાસધામ સમી તે વેશ્યાના નિવાસે પહોંચ્યા

સ્વયંભદ્રની અર્ધાથી આ તપસ્વી અહીં આત્યા એ એમ રાતુર કોશાએ તરત સમજી જઈ ઊઠીને નમન કર્યું મુનિએ વમતિ માટે વિનયશાલા યાચી કોશાએ તે મમર્ષી અને મુનિએ ત્યા પ્રવેશ કર્યો પછી મવ્યાદે જેણે પદ્મસ આહારનું લોજન કર્યું હતું, એવા તે મુનિની પરીણાર્થે લાવણ્ય કોશા કોશા પણ ત્યા આવી પહોંચી મુનિ તો તેને નીરખીને વારવાર શોભ પામી યાચના કરવા લાગ્યા કોશાએ કહ્યું - ભવૃવન ! અમે તેા વેશ્યા છીએ, ધનદાનથી વત્ય હોઈએ છીએ મુનિ જોત્યા-વેળુમા તેલની જેમ અમારી પાન તે દ્રવ્ય કયાથી હોય ? એટલે વેશ્યાએ તને ઠેઠલે લાવવાના હેતુથી કહ્યું - નેપાલનો રાજા અપૂર્વ સાધુને રત્નકળવ આપે છે તે લઈ આવો એટલે નિજ નતમા અવના પામના મુનિ વર્ષાકાલમા પણ ખાલની જેમ કાઢવવાળી ભૂમિ પર ઠેળા ખાના નેપાલ લણી ચાત્યા, પછી રાજા પામેથી રત્નકળવ મેળવી પાછા આત્યા, અને તે વેશ્યાને આપ્યું પણ કોશાએ તો તે નિશકપલે ઘરની ખાળના પકમા ફેંકી દીધું ! મુનિએ કહ્યું - તે આ મહામૂલ્ય મહામહેનતે મેળવેલું રત્ન કળવ અગુણિ કદમમા કા ફેંકી દીધું ? કોશાએ જવાબ આપ્યો - હે મૂઠ ! તું કળવને શોએ છે, પણ અગિત્ય ચિતામણિ રત્ન સમાવ આત્માને નરકમા પડતા નથી શોચતો ! એટલે મ વેગ પામેલા મુનિએ કહ્યું - તે મને લલો

કામકીડાતુ તેને વાગવાગ મગણુ કરાવવા લાગી જે જે તે મહનમૂર્તિએ જોલ પમાડવા માટે કયું, તે તે આ નિષ્કામી મહામુનિમા, વજ્રમા નખવિલેખનની જેમ, ફેાગટ ગયું જેમ જેમ તે ઉપસર્ગ કરતી ગઈ, તેમ તેમ આ આત્મારામી મુનિનો ધ્યાનઅગ્નિ જોર પ્રજ્વલિત થયો એટલે આ અક્ષોબ્ય મહામુનિના આવા પરમ હૃદયન્યથી અમલકાગ પામેલી તે કોથા આત્માને નિન્દતી તેમના ચરણમા પડી, અને પ્રતિજ્ઞા પામી વેશ્યાપણ છાડી વ્રતધારિણી બની

પછી વરામમય વીત્યે તે ત્રણેય સાધુઓ અભિશ્રદ્ધ નિર્વાહિત કરી કમે કરીને શુરુ પાસે આવ્યા તે પ્રત્યેકને અહો દુઃકરકારક ! તને સ્વાગત છે ! એમ કંઈક જીડીને શુરુએ મલકાર્યા પછી સ્થૂલભદ્ર મુનિનુ આગમન થતા, જીડીને સામા જઈ શુરુએ કહ્યું-અહો દુઃકરદુઃકરકારિ મહાત્મન ! તમને સ્વાગત હો ! એટલે મત્સર ધરતા તે અન્ય સાધુઓ ચિતવવા લાગ્યા-અહો ! શુરુનું આ આમ ત્રણ ખરેખર ! તે મત્રીનો પુત્ર છે તે કારણે છે જો તે પૂરસ આહારથી દુઃસ્વદુઃકરકારી છે, તો આપણે પણ આવતે વર્ષ આ કરી દેખાડશું એમ મનમા મકલ્પ કરી તે મત્સરવત ઈર્ષ્યાળુ મુનિઓએ આઠ માસ વ્યતીત કર્યા એટલે મિહ-શુદ્ધાવામી સાધુએ શુરુ પાસે અભિશ્રદ્ધ લીધો-હે લગવન ! હું કોથા વેશ્યાના ગૃહે નિન્ય ધરતમ આહાર ભોજન કરતો આતુર્માસ નિયતિ કરીશ શુરુએ કહ્યું-હે વત્સ ! ન્યૂનભદ્ર નેવો વિરલો મુનિરાજ જ જે દુઃકરદુઃકર કરવા મમર્થ છે, તેનુ આધણુ અનુકરણ કરી એરનુ પારખુ લેવા યોગ્ય નથી

ઉત્પન્ન થઈ વર્દ્ધમાન થાય ને સુરક્ષિત બને એ પ્રકારે કરી છે દાખલા તરિકે—પચમહામતમા સર્વ પ્રાણુતિપાતથી નિવૃત્તિની ઉત્સર્ગરૂપ પ્રતિજ્ઞા છતા, તેના અપવાદરૂપે નદી ઉતગ્વાની આજ્ઞા ભગવાને કરી છે, તે મેત્રપ્રતિબદ્ધ ટાળી સ્વયમની વક્ષાર્થે કરી છે પણ જ્ઞાત્યર્થ તતમા કોઈ અપવાદ કહ્યો નથી, કાળ્યકે રાગદ્વેષ વિના તેનો ભગ થઈ શકે નહિ આન સર્વ ઉત્સર્ગ—અપવાદ આજ્ઞા સયમનું વક્ષણ થાય તેમ જીવના આત્મહિતાથે કહી છે

સમસ્ત પરભાવ—વિભાવથી આત્માને બ્યાવૃત્ત કરી સ્વભાવમા આણુવો, ‘સ્વભાવમા ગ્હેવુ, વિભાવથી મૂકાવુ’ એ જ જિન ભગવાનની મુખ્ય આજ્ઞા છે, એ જ શાસનસર્વસ્વ છે, એ જ પ્રવચનસાર છે, એ જ સૂત્રપરમાર્થ છે વિભાવરૂપ અધર્મમાથી નિવૃત્તિ કગવી, સ્વભાવરૂપ ધર્મ પમાડવો એ જ જિનપ્રવચનનું મુખ્ય પ્રયોજન છે, એ જ ઉદ્દેશ છે, એ જ ઉપદેશ છે, એ જ આદેશ છે અને એ જ વાયુસહ્યો ધમ્મો વસ્તુનો સ્વભાવ તે ધર્મ એ મહાસૂત્ર પ્રમાણે આ માનો વાસ્તવિક ધર્મ છે સમસ્ત દ્વાદશાંગી પણ આ ‘મુખ્ય આજ્ઞા—ધર્મ પ્રવચનના વિવરણરૂપ છે, અને અન્ય સર્વ આજ્ઞા—સાધન પણ આ એક પગમાર્થ આજ્ઞાના યોગદોમાર્થે છે ‘આ જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞાનું આરાધન એ સિદ્ધપદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે મમન ત કાળ સુધી જીવ નિજ છદે ચાલી પરિશ્રમ કરે તોપણ પોતે પોતાથી જ્ઞાન પામે નહી, પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અતર્મુદ્ધૃતમા પણ કેવળજ્ઞાન પામે માટે ક્ષીણમોહ પર્યન જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું અવલબન હિતધરી છે,’—એમ જાણી સ્વચ્છ દ ઝાડી

રીતે બોધી ભવસાગરમાં પડતા બચાવ્યો હું શુન સમીપે
જઈ મહારા પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ વાકુ ધર્મલાલ !
કોશાએ પણ મિશ્રા દુષ્ટતા કહી ક્ષમા માગી

પછી તે સાધુએ સભૂતવિશ્વ શુન પાસે જઈ આના-
ભગ માટે ક્ષમા ચાચી અને કહ્યું—ગુરુદેવ ! હું મૂઢ મત્સરને
લઈ મહામુનિ સ્વલક્ષ્મણની મ્પદા કરવા ગયો, પણ કોશાના
ઉપદેશથી હું પતન પામતા માડમાડ ગય્યો છું કયા એ
મહામત્વ સિદ્ધ સમા મ્યૂલક્ષ્મણ ? ને કયા શીયાળ નેવો
કાયર ક્ષીનસત્ત્વ હું ? ખરેખર ! દુષ્કરદુષ્કરકારીને કોઈપણ
ટોચ તો તે આત્મારામી મહાત્મા સ્વલક્ષ્મણ જ છે તે
મહાપ્રભાચારીને નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

(દોહરા) દુષ્કરદુષ્કરકારી તે, મ્યલક્ષ્મણને પ્રણામ,
આત્મારામી જે ગદ્યા, કામગૃહે નિષ્કામ

શિક્ષાપાઠ ૫૧ આજ્ઞા

આગલા શિક્ષાપાઠોમાં દયાથી માડી પ્રહાર્યર્થ પર્યંત
જે જે સાધનો બતાવ્યા, તે તે જ્ઞાનીની આજ્ઞા અનુસાર
આ માર્ગના લક્ષ્યપૂર્વક સેવવામાં આવે, તો અવશ્ય મોક્ષસાધક
ચર્મ પડે પણ આત્માર્થ ભૂલી જો સ્વચ્છંદે ઠરવામાં આવે,
તા તે સાધન પણ બધન બની ભવઉપાધિ વધારે “દાન
તપ શીલ મત નાથ આણા વિના, ચઈ બાધક કરે ભવઉપાધિ”
કારણકે ઉત્સર્ગરૂપ કે અપવાદરૂપ જે જે આજ્ઞા જ્ઞાનીએ
કરી છે, તે કેવલ જીવના કલ્યાણ હેતુએ, જેમ આત્માર્થ

પ્રદાયય', અસંગતા, ગુરુભક્તિ, નપ, જ્ઞાન એ સત્ પુષ્પોથી પ્રભુની પૂજા કરે કારણકે-‘પરમ પુરુષની મુખ્ય ભક્તિ ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય એવા સંસ્વર્તનથી પ્રાપ્ત થાય છે ચરણપ્રતિપત્તિ (શુદ્ધ આચરણની ઉપામના) રૂપ સંસ્વર્તન જ્ઞાનીની મુખ્ય આજ્ઞા છે, જે આજ્ઞા પરમ પુરુષ પી મુખ્ય ભક્તિ છે ’ માટે આત્મકલ્યાણને ઈચ્છનાર મુમુક્ષુએ આજ્ઞા-પ્રધાન બની, નાનીની મુખ્ય આનારૂપ આ સંસ્વર્તનનું અર્થાત આત્મસ્વભાવરૂપ સત્ગીતનું યથાશક્તિ સેવન કરવું જોઈએ, અને પરભાવ-વિભાવ પ્રત્યે ગમનરૂપ વ્યભિચારથી તે શીવનો ભગ ન થવા દેના, આત્મસ્વભાવમા રહી અર્હિસાહિ સંસ્વર્તનમય શીવ પાગલુ જોઈએ આમ આશવનું નિવારણ ને સવળનું સેવન કરતા રહી, જે પ્રભુની આજ્ઞાભક્તિમા દીન થાય છે, તે આત્માર્થી મુમુક્ષુ જીવ પરમ આત્મ-સમાધિમય પ્રભુનું પરમ પદ પામે છે “ પ્રભુ આણ્યા ભકતે દીન, તિહો દેવચંદ્ર પદ દીન ”

(હાહરા) આશ્રવ ત્યજી સવર ભજી, પાજે જિન આજ્ઞા, તે આત્માર્થી મુમુક્ષુ જન શીલ લહે શિવગજ

શિક્ષાપાઠ ૫૨ સમાધિ મરણ

આજ્ઞા આરાધનમા જે જીવન ગાળે છે, તે અવિરાધક જીવને પ્રાપ્તે સમાધિમગ્નની પ્રાપ્તિ હોય છે જ્ઞાનીઓ ઠહે છે કે ‘એકવાર જો સમાધિમરણ થયું તો સર્વકાળના અસમાધિમરણ ટળશે ’ મૃત્યુનું આવડું અનિયત છે તે ગમે ત્યારે, ગમે તેને, ગમે તે અવસ્થામા, અગમચેતી વિના આવી

આત્માર્થી જીવે, આળાપ ધમ્મો આળાપ સવો-આજ્ઞાએ ધર્મે ને આજ્ઞાએ તપ એ સૂત દુદ્યમા ધારણ કરી, જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું અખડ એકનિષ્ઠ આરાધન કરવા યોગ્ય છે.

અને જે ખરેખરો આત્માર્થી જીવ હોય તેજ આ આજ્ઞાનો અધિભરી છે આ આજ્ઞાના જે પ્રકાર છે-દ્રવ્ય અને ભાવ દ્રવ્યના જે અર્થ છે એકે તો તથાગ્નિ ભાવવિદ્ધીન એવું અમેધાન દ્રવ્ય, અને બીજું તથાગ્નિ ભાવનું ઉત્પાદક એવું પ્રધાન દ્રવ્ય આમા આત્મભાવના કારણરૂપ પ્રધાન દ્રવ્ય તેજ પ્રચક્ત હોઈ આત્માર્થીને ઉપકારી છે આ દ્રવ્ય આજ્ઞાના મુખ્ય અધિકારી તો અપુનર્નિધકાદિ છે, કારણકે આ હોઈ-પરલોકની કામનારહિતપણે જે કેવલ એક આત્મ' થઈ જ તાત્વિક મમજણપૂર્વક ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે, એવા આ આત્મા આત્માર્થી મુમુક્ષુ આત્માઓજ, સમ્યગ્દષ્ટિ આદિ ભાવ પામવાની યોગ્યતાવાળા હોવાથી, દ્રવ્યથી જિન આજ્ઞાના અધિકારી છે અને ભાવઆજ્ઞાના અધિકારી તો તેથી પણ ઉચી દશાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ, ચારિત્રી આદિજ છે આ દ્રવ્ય-ભાવ આજ્ઞાના અધિકારીપણાની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પણ જ્ઞાનીની આજ્ઞાના આરાધનથી હોય છે.

આ આજ્ઞાનું આરાધન એ જ જ્ઞાની ભગવાનની મોટામા મોટી પૂજા-ભક્તિ-સેવા છે કોઈ નોકર હોય ને શેઠની આજ્ઞા ન પાળે ને કહે કે હું તેનો સેવક છું, એ કેમ બને ? આ તો “ ચાકર તેરા, કહ્યા નહિ કર ” એના જેવો ઘાટ થયો ! માટે સાચો ભક્ત સેવક તો પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સદા તત્પર રહે, અને અહિંમા, સત્ય, અમ્તેય,

સમાધિમરણના પ્રાપ્તિ અર્થે જ્ઞાની પુરુષાએ આલોચના, ક્ષમાપના, દુષ્ટતાનિન્દા, સુકૃતપ્રશંસા, પાપ-ચાતકત્યાગ, મતઅહંજી, ભાવના, અનશન, ચરિત્રરણ્ય, નવકાર-મરણ એમ દશવિધ આરાધનાવિધિ પ્રદર્શિત કરેલ છે તેનું ભાવન કરતાં મુમુક્ષુ આત્મા ભાવે છે કે—

હું આ દેહાદિથી બિન્ન એવો શુદ્ધ ચેતનસ્વરૂપ આત્મા છું આ જ્ઞાનદર્શનમય આત્મા શિવાય બીજું કંઈ પણ પરમાણુમાન પણ મ્હારે નથી અનાત્મીય એવા આ દેહાદિ પરભાવમા આત્મબુદ્ધિએ કરીને તેના મિથ્યા અહંકાર-મમકારથી હું અનત જન્મમરણ દુખ પામ્યો, અને આ પરભાવ નિમિત્તે વિભાવ ઉપાધિ ઉત્પન્ન કરી આત્મસમાધિ ભૂંટ્યો આત્મસ્વરૂપની આરાધના ચૂકી મેં અનાચારથી, અમતથી, વિધયથી, કપાયથી આ ભવ-પરભવને વિષે જે કંઈ આત્મ વિરાધના કરી હોય, તેનો હવે હું પશ્ચાત્તાપ કરી મિથ્યાદુષ્ટતા માણું ■ મિચ્છામિ યુક્તઃ । પ્રાણાતિષાતાદિ અઢાર પાપસ્થાન કે જે મેં આત્મસ્વરૂપથી બ્રહ્મ ધવારૂપ પ્રમાદદોષથી સે-ચ્યાં હોય, સેવરા-ચ્યા હોય, સેવતા પ્રત્યે અનુમોદા હોય, તે સર્વ હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે વોસરાણુ છું, આત્મસાક્ષીએ નિન્દુ છું, મદ્દશુરુમાક્ષીએ ગદુ છું અને આત્મામાથી વિસર્જન કરે હું નિન્દામિ ગરિહામિ અપ્પાણ યોસિરામિ । હું સર્વ જીવને ખમાણુ છું, સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપો । મ્હારે સર્વ પ્રાણી સાથે મૈત્રી છે, કોઈ સાથે કંઈ પણ વૈરવિરોધ નથી મિત્તિ મેં સત્યભૂષણુ, વૈર મજ્જા ન કેળવ્યું ।

મમતા કરી જે બહુ પ્રકારનો પગ્ગિરહ મેં એજીર કર્યો,

પટે છે ને વગર નોટિસે આ કાયાની ઠોટડી ખાલી કરવી પટે
 છે માટે જન્મેવાને મૃત્યુ ધ્રુવ છે, આત્મ્ય દિ ધ્રુવો મૃત્યુ એમ
 બાણી, વિચક્ષણ જનો તેથી નહિ કરતા, અસકા પોટલા
 બાધી તેનું સામેયું કરવાને સદા તૈયાર જ રહે છે 'વિચારવાન
 પુરુષો તો કેવ ય દશા યતા મુધી મૃત્યુને નિત્ય સમીપ જ
 સમજીને વર્તે છે ઘણ કરીને ઉત્પન્ન કરેલા એવા દર્મની
 રહસ્યભૂત મતિ મૃત્યુ વખતે વર્તે છે xx એમ બાણી મૃત્યુ
 સમીપ આંચે તથાઉપ પરિણતિ કરવાનો વિચાર વિચારવાન
 પુરુષ છેડી દર્મ પ્રયમથી જ તે પ્રકારે વર્તે છે ' શ્રી ઉત્તરા
 ધ્યયન સૂત્રનું મામિંક વચન છે કે-જેને મૃત્યુની સાથે
 મિત્રતા હોય અથવા જે મૃત્યુથી પવાયન કરી શકે એમ
 હોય, અથવા હું નહિ જ મરૂં એમ જે બાણતો હોય તે
 ભલે મુખે મુખે ! આનો પરમાર્થ બોધ એ છે કે આત્માર્થીએ
 પ્રથમથી જ અપ્રમત્ત જીવન ગાળી આત્મમમાધિનો અભ્યાસ
 કરવા ચોક્કસ છે,

જેને દેહાદિમા દદ આત્મજુદિ છે, તે પોતાનો અતકાળ
 આંચે, મિત્ર-સ્વજનાદિનો વિયોગ થશે એમ જેની મૃત્યુથી
 અત્યંત ડરે છે પણ જેને આત્મામા જ આત્મજુદિ છે, તે તે
 દેહ મરે છે, હું મરતો નથી, હું તો અનર અમર અવિનાશી
 આત્મા છું, એમ બાવતો હોઈ મૃત્યુથી લેશ પણ ડરતો
 નથી, અને તેનું જીવન વચ્ચે બદલાવી નવું વચ્ચે પ્રહવા જેવું
 લેખે છે આવી સમાધિભાવનાથી દેહાદિનું મમત્વ ત્યજીને
 સમત્વ ભજે છે, તેને મૃત્યુ સમયે પણ સમાધિ રહે છે
 અને તે મૃત્યુને મહોત્સવ માની આનંદથી ભેટે છે અ

વિશેષ શો ? ચિતા શી ? “ધીંગ ધણી માથે કિયોરે, કુણ
ગજે નર ખેટ ?—વિમલ જિન દીઠા લોચણ આજ ” “મોટાને
ઉત્તમ ગ બેઠાને શો ચિતા ? પ્રભુને ચરણ પમાય, સેવક
થયા નચિતા ” અરિહંત ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું
મિહ ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું આચાર્ય ભગવતોને
હું નમસ્કાર કરૂં છું ઉપાધ્યાય ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં
છું સર્વ સાધુ ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું સહજાતમસ્વરૂપી
એવા જે આ મર્વ પગમ આરાધ્ય ભગવતો કાયાની માયા
વિસારી, સ્વરૂપને વિષે શમાયા છે, તે આ પરમ પાવન
પગેનું પુન પુન ભાવન કરી, હું પણ આ કાયાની માયા
વિસારી મ્હારા મ્વરૂપને વિષે લીન થાઉં છું
(દાહગ) માય વિસારી કાયાની, થઈ પ્રભુ શગ્ણાધીન,
સહજાતમસ્વરૂપને સ્મરી, થઈ આત્મામા લીન

શિક્ષાપાઠ ૫૩ વૈતાલીય અધ્યયન*

ભગવાન કપભદ્રેવજી ભરતના તિરમ્કરથી સવેગ
પ્રમેવા ન્વપુત્રોને સંબોધીને ઉપદેશે કે—

તમે મળૂં છો ! તમે કેમ મુક્તતા નથી ? પરલોકને વિષે
નિશ્ચયે કરીને સંબોધિ (સમ્યક્ બોધિ) દુર્લભ છે વ્યતીત
થયેલી રાત્રીઓ પાછી આવતી નથી, તેમ ગયેલું જીવિત પણ
પુન પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ નથી જુઓ ! કેઈ માનવો બાલ
હોતા જ જીવિત ત્યજે છે, કેઈ જુદા થઈને જીવિત ત્યજે
છે, કેઈ ગર્ભાંધ પણ જીવિત ત્યજે છે સિચાણો જેમ તેતરને

તે કંઈ પણ સાથે લીધા વિના, લવોલવને વિષે જે જ્ઞાનો હોતો તે ત્યાજ્ય મૂકીને, હું ખાલી હાથે આવતો થયો, -તે પશ્ચિમહતા મૂર્ઝામમત્વને હું વેસરાવું ॥ “પશ્ચિમહતા મમતા કરીછ, લવલવ મેલી રે આથ, જે જ્ઞાની તે ત્યાજ્ય રહીછ, કેઈ ન આવી સાથ કે જિનછ ! મિચ્છા ફક્ક આજ ” હું ખાલી હાથે એકલો જ આવ્યો છું ને એકલો જ જવાનો છું સાથે માત્ર એક વફાદાર ધર્મમિત્ર જ આવવાનો છે આ પરમ સુલ્લેખ આત્મધર્મની ને બોધિબીજની પ્રાપ્તિ મને લવોલવને વિષે હો ! પરમ યોગી શ્રી કૃષ્ણદેવછ જેવા પણ જે દેહને નથી રાખી શક્યા, તે દેહને બીજો ડોળ ગાખી શકે એમ છે ? માટે ભાડુતી ઘર જેવા આ નશ્વર દેહનું મમત્વ ત્યજ, હું એવી રીતે મરૂં કે જેથી ફરી મરવું ન પડે એટલે સમભાવમા સ્થિત થઈ, હવે હું માગ્બૂત એવી સલોખના કરી કાચની ને જ્વાળની ફીણતા કડે છું, અનશ્ન આદરી, આગ પ્રગટના નાહારનો ત્યાગ કરૂં છું, અને મહાડ અનાહારી એવું આત્મસ્વરૂપ મમરી, ઉત્તમ અનશ્ન કરનારા શાલિભદ્ર મેષકુમાર આદિ મહાગુનીશ્વરોના અણુન આ મપરાકમને મલાડે છું

અનન્ય ભાવશરણના દ્વારારે અરિહત ભગવતોનું હું શરણ ગ્રહું છું સુદ્ધ આત્મસ્વરૂપી સિદ્ધ ભગવતોનું હું શરણ ગ્રહું છું મૂર્તિમાન મમાધિશ્વરપ માધુ ભગવતોનું હું શરણ ગ્રહું છું કેવલિ ભગવતે ભાખેલા આત્મસ્વભાવ ધર્મનું હું શરણ ગ્રહું છું ચઈગતિનો ઉચ્ચેડ કરનારા અચઈશરણનો મે આશ્રય કર્યો છે, તો મને હવે ભય શો

વિક્ષેપ શો ? ચિંતા શી ? “ધર્મિગ ધણી માથે કિયોરે, કુળ
ગજે નર ખેટ ?-વિમલ જિન દીઠા લોયણ આજ” “મોટાને
ઉત્તમ ગ બેઠાને શી ચિંતા ? પ્રભુને ચરણ પસાય, સેવક
થયા નચિતા” અરિહંત ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું
સિદ્ધ ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું આચાર્ય ભગવતોને
હું નમસ્કાર કરૂં છું ઉપાધ્યાય ભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં
છું સર્વ સાધુભગવતોને હું નમસ્કાર કરૂં છું સંકલ્પત્તમસ્વરૂપી
એવા જે આ મર્વ પદ્મ આરાધ્ય ભગવતો કાયાની માયા
વિચારી, સ્વરૂપને વિષે શમાયા છે, તે આ પદ્મ પાવન
પદોણુ પુન પુન ભાવન કરી, હું પણ આ કાયાની માયા
વિચારી આરાધ્યસ્વરૂપને વિષે લીન થાઉં છું
(દાહગ) માય વિચારી કાયાની, યદ્ય પ્રભુ ચરણાધીન,
સંકલ્પત્તમસ્વરૂપને ઝમરી, યદ્ય આત્મામા લીન

શિક્ષાપાઠ ૫૩ વૈતાલીય અધ્યયન*

ભગવાન્ નિપજાદેવજી ભરતના તિગ્મશસ્ત્રી સુવેગ
પામેશ્વર સ્વપુત્રોને સંબોધીને ઉપદેશે કે-

તમે મુજૂઓ ! તમે કેમ મુજૂતા નથી ? પરલોકને વિષે
નિશ્ચયે કરીને સંબોધિ (મમ્યદ્ બોધિ) દુર્લભ છે વ્યતીત
થયેલી રાત્રીઓ પાછી આવતી નથી, તેમ ગયેલું જીવિત પણ
પુન પ્રાપ્ત થવું મુશ્કેલ નથી જુઓ ! કોઈ માનવો જાલ
હોતા જ જીવિત ત્યજે છે, કોઈ જુદા થઈને જીવિત ત્યજે
છે, કોઈ ગર્ભાંધ પછી જીવિત ત્યજે છે મિત્રાણો જેમ તેતરને

હરે છે, તેમ આયુક્ષયે મૃત્યુ પ્રાપ્તોને હરે છે ને મનુષ્યનું
 હવિત રૂં છે

માતા-પિતાદિના મોહ કરોને છવ લુપાય છે, તે
 છવને ભવાતરમા સુગતિ સુવલ નથી માટે આ મૃત્યુ તથા
 મોહ આદિ લયોને દેખીને મુમુક્ષુ આત્મામા સુસ્થિત એવો
 સુમતી યર્ધ આરબોથી વિરમે કારણકે અવિરત એવા જૂઠા
 જૂઠા પ્રાણીઓ આ જગત્મા કર્મોથી લુપાય છે, પોત જ
 કરેલા કર્મોને અવગાહે છે, અને તે કર્મના વિપાક ભોગવ્યા
 વિના મૂકાતા નથી હેવો, ગાધર્વો, રાક્ષસો, અસુરો, ભૂમિચરો,
 સર્પો, ગજા, નર, એદિ કે પ્રાણીઓ, —એ મર્વ પોતપોતાના
 સ્થાન અતકાળે દુખિત થઈને છોડે છે કામોથી અને
 સ્વજનાદિના પરિચયથી જૂદ થયેવા જ તુઓ તેના વિપાકકાલે
 કર્મોને સહે છે, અને બધનથી છૂટેલા તાડકૂલનો પેઠે આયુક્ષયે
 ટુટી પડે છે

કેઈ બહુશ્રુત હોય કે ધાર્મિક હોય, પ્રાણી હોય કે
 શ્રમણ હોય, તે પ્રગટપણે માયારૂપ કર્મો વિષે મૂર્ધિત
 સતા, તીવ્ર કર્મોથી કપાય છે વગી જુઓ ! બાહ્ય પરિચયના
 પરિત્યાગરૂપ વિવેકને આશીને જોડેલા એવા કેઈ જનો,
 અમ્યક્ જ્ઞાનના અભાવે પોતે નહિ તર્યા છતા, અડી હુવ
 એવા મોક્ષની કે તેના ઉપાયની ‘માત્ર શબ્દની માફ’
 કેવલ વાત જ કરે છે, પણ તે આવરતા નથી, તો પછી ‘બાહ્ય
 ત્યાગ પણ જ્ઞાન નહિ’ એવા તે જનોના માર્ગને પ્રપા થયેલો
 છવ આ લોકને કે પરલોકને કેમ જાણશે ? કારણકે દર્શ
 માયાવી જનો ભલે નમ્મ કે કૃશ થઈને વિચરે, ભલે માસને અતે
 બોજન લે (માસખમણ કરે), તો પણ તે અનતા ગર્ભ લેશે

માટે જ્ઞાની કહે છે કે હે પુરુષ ! તું પાપકર્મથી વિરામ પામ ! કારણકે મનુષ્યોનું જીવિત સાત (મર્યાદિત) છે, અને તેમાં પણ જે કામમૂર્ચિત અસવૃત્ત નરો જહી સ સારમા મગ્ન છે, તે મોહને પામે છે એટલા માટે યોગવાનુ એવો તુ યત્નાવત થઈને આ મોક્ષમાર્ગે વિહર ! જ્ઞાન-દર્શનાદિ સૂક્ષ્મ ભાવ પ્રાણવાળો આ પથ દુરુત્તર-દુસ્તર છે માટે જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્ર અનુશાસન પ્રમાણે જ તુ તે આત્મસયમના માર્ગે પ્રકૃષ્ટપણે ગમન કર ! આમ સર્વ વીરોએ સમ્યક્ પ્રવેદિત કર્યું છે, આત્માનુભવથી સવેદ્ય-અનુભવ્યું છે તે વીરો કેવા છે ? વિપયરૂપ પરભાવથી વિરત અને સ્વભાવને વિષે સમુત્થિત એવા તે આત્મપરાક્રમી વીરો, ક્રોધ-માયા આદિ વિભાવને પીસનારા હેય છે તેઓ સર્વ પ્રકારે સ્વ-પરના દ્રવ્ય-ભાવ પ્રાણને હણતા નથી, અને આમ પાપથી વિરત થયેલા તે વીર પુરુષો અભિનિર્વૃત્ત હોય છે, અર્થાત્ દેહ છતાં મુક્ત એવી જીવન્મુક્ત નિર્વાણ દશાને અનુભવે છે

આવા વીરોના આત્મસયમમય માર્ગમા વિચરતા કદાપિ પરીવહ-ઉપસર્ગ આવી પડે, તો એમ ભાવે કે હુ જ એન્દ્રો કાઈ પરીવહ-ઉપસર્ગથી લોપાતો નથી, પણ લોકને વિષે અન્ય પ્રાણીઓ પણ અતિ દુ સહ દુ જોયી લોપાય છે, અને આ દુ જો આભ્યા છે તેથી તો ઉવગે મને નિર્જરા લાભ જ થયે એમ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સહિત એવો પુરુષ આત્મહિત દેખે, અને ક્રોધાદિથી અતીક્રિન્ન એવો અણિહ રહી, તે પરીવહ-ઉપસર્ગથી અપૃષ્ઠ થતા, તેને સમભાવે અહિયાસે (સહન કર) પોતે ચક્રવર્તી હોય અને બીજો

દાસનો દામ હોય, તોપણ પોતાની પૂર્વે નોનપદમા ઉપસ્થિત દાસાનુદામને વદન કર્મો તે ચકવર્તી લક્ષ્મી ન ધરે, અને તે દામ પણ જર્વ ન કરે,—એમ મગધાવે સિમ્બુ મહા વિચરે આવી મમભાવનાથી આ મારૂપ ભી તને લાગેલા કર્મ—લેપને પૂણા નાખી આ અવધૂત અન્ની અનચનાદિથી પોતાના દેહને કૃશ કરે ને સર્વથા નિદિમા પ્રત્યેજ પ્રતજે—પ્રકૃષ્ટપણે જમન કરે પૂલિરી ખરડાયેલી પખિણી પાખ ફેડાવી ન જ ખેરી નાખે, તેમ જ્ઞાનદર્શનાદિ ઉપધાનવાળો ભવ્ય તપસ્વી માહણ્ય કર્મને ખપાવે આ જ મોક્ષ પ્રત્યે અનુકૂલ એવો ‘અનુધર્મ’ મુનિએ પ્રવેદિત કર્યો છે, પોતે મવેદન કરી અનુભવથી કહ્યો છે આ સન્માર્ગ પૂર્વે છવે કહી અનુક્રુત કર્યો નથી ને સુત હોય તોપણ યથાવચ્ચિત આચર્યો નથી સદ્ગુરુ સમીપે આ અપૂર્વ માર્ગ ધવણ કરી, ગુરુના છંદે અનુવર્તતા એવા અનતા છવે પરભાવ-વિભાવથી વિરત ઘઈ મહા ઓધને-સસાગ્રમવાદને તરી ગયા છે

તેથી અહો દ્રવ્ય ! મુક્તિમગન યોગ્ય ભવ્ય ! તુ શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમા સ્થિતિ કરતો એવો દ્રવ્ય ‘શુદ્ધોપયોગવત યા ! સદસાકલિનેકવત પડિત ઘઈ આ પાપકર્મના વિપાકને જો ! અને પાપથી વિગ્ત યઈ, ક્રોધાદિ કષાયના પરિત્યાગથી અભિનિર્વૃત યા ! અન્યત શાંતિભૂત યા ! અને ‘દેહ છતાં નિર્વાણ’ એની દેહાતીત શ્વ મુક્ત દશાનો અનુભવ કર ! આવા આ સિદ્ધિપથ પ્રત્યે લઈ જનારા મુખ મહામાર્ગને વીરો આત્મ આત્મપરિણામી કરે છે મારે કર્મ તુ વિચરણ કરનારા આ ‘વેયાલીય’ (વૈતાલિક) વીરમાગને પામેલા અને મન-વચન-

કાયાથી સવૃત થયેલો એવો વીર પ્રેમ, વિત્ત જ્ઞાતિ અને આરબને છોડીને આત્મામાં સુસવૃત ધર્મ મોક્ષમાર્ગને વિષે વિચરે

(દોહરા) કર્મ વિહારકે વી નો, વૈતાલીય વીરમાર્ગ,
વીરપણે ત્યાં વિચર, વીરજનો મહાભાગ

શિક્ષાપાઠ ૫૪ સયોગોનુ અનિત્યપણુ

જગતની તાદ્દવી વહો જાય છે, અને તેના તટસ્થ દષ્ટાને કાણે કાણે નવનવા દર્શ્યોનુ અલચ્ચિત્ત દષ્ટિગોચર આવે છે જૂના નામો ને જૂના રૂપો સમયસન્નિતાના પ્રવાહમાં કયા તણાઈ ગયા તે ગોત્યા જડતા નથી નવા નામો ને નવા રૂપો પણ કાષ્ટિક અમકારો કરી કાળની અનતતામાં કયા વિદ્વીન ધર્મ જાય છે તેનો પત્તો મળતો નથી કાળની એ ને એ દેતી પર અનતા પગલા પડ્યા ને ભૂસાયા સમ્યા સમયના અજ્ઞની મેઠે બ્યા કાણે કાણે નવનવા રંગો પડતાય છે એવા આ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભવ ને ભાવથી પરાવર્તન પામતા પરિવર્તન શીલ સસારમાં સર્વ સયોગો અનિત્ય છે એક રૂપ છોડીને બીજા શ્રદ્ધા કરતો આ યત્રવાહક જીવ, કર્મ-સૂત્રધારના આદેશ પ્રમાણે નિરત નવનવા વેષ ધારણ કરી, આ વિશ્વની રમણુમિ પર નાટક નાચી રહ્યો છે

કાણુવારમાં ખતમ થા હતો ન હતો થા જતો આ સસારનો સર્વ ખેલ વિવેકીને મન બાલપૂલિંગુહ કીડા જેવો અનિત્ય અને અરમ્ય ભાસે છે અરે ! ચક્રવર્તી આદિ જગતની

સર્વોત્કૃષ્ટ પદની પણ એ જ સ્થિતિ છે જે પ્રચલ પ્રતાપે કરીને છ ખડના અધિરાજ બન્યા હતા તે ‘બ્રહ્માડમ્ બળવાન્ યદ્ધને ભૂપ ભારી ઉપજ્યા’ હતા, ‘એ ચતુર ચક્રી ચાલિયા હોતા ન હોતા હોઈને,’ હાથ ખ ખેરીને આવ્યા હતા તેવા ખાલી હાથે ચાલી નીકળ્યા છે મુજ રાજાએ લોજને મારી નાખવા માટે મારા મોકલ્યા હતા, ત્યારે લોજે માર્મિક સદેશો પાઠવ્યો હતો કે-મધાતા વગેરે ઘણા બળવાન્ મહીપતિઓ યદ્ધ ગયા છે તેની સાથે આ પૃથ્વી ગદ્ધ નથી, પણ હે મુજ ! ત્હારી સાથે તો જરૂર આવશે । કહેવાય છે કે મૃત્યુશય્યા પર પડેલા મહાવિજેતા મીકદડે આદેશ કર્યો હતો કે- મ્હારી ઠાઠી લઈ જવામા આવે ત્યારે મ્હાગી મુઠ્ઠી મુઠ્ઠી શખએ ને જગતને બહાર કરવો કે આ સીકદર ખાલી હાથે આવ્યો હતો અને ખાલી હાથે જાય છે “એક ધર્મ જ એવેદ મુદ્દઈ-મિત્ર છે કે જે મૃગ્યાની પાછળ પણ જાય છે ખાલી બીજી બધું ન તો આ શરીરની સાથે જ ખાખ થાય છે.” (યોગદ્વિ-સમુચ્ચય) સ્વજનાદિ મૃતદેહને બાળી સ્મશાનમાથી પાછા વળે છે ને બે-ચાર દિવસ સાથે જોટો સ્વાર્થાભય ખેદ કરી, થોડું વખત પછી મરનારના નામને પણ વિસરી જાય છે । આમ આ સંસારસમુદ્રમા સજ્જલુર મોખની જેમ અથડાતા હોવાને ઉપજતા સર્વ સંયોગ સંબધો વિપત્તિના સ્થાન થઈ પડી, અતે અત્યંત નીરસ નીવડે છે

આ હોવે અનંત જન્મોની અદર જૂરી જૂરી જનની ઓનું એટલું ખાવણ પીધું છે કે તે ભેગું કરીએ તો સમુદ્રના જલ કરતા પણ વધી જાય । તે તે જન્મમા મૃત્યુ યતા,

જૂદી જૂદી માતાઓની આજમાથી એટલું પાણી વહતું છે કે તે એકદુ કરીએ તો સાગરજલ કંતા પણ વધી જાય ! આમ આ જીવના અનતા જન્મમરણ થયા છે તેમા કેનો પુત્ર ને કેનો પિતા ? કેની માતા ને કેની સ્ત્રી ? ને પૂર્વે શત્રુઓ હતા તે આ જન્મમા બધુઓ બને છે ને બધુઓ હતા તે શત્રુ બને છે ! આ વિષમ સસારમા માતા હોય તે મૃત્યુ પામીને કર્મ વશે કવચિત્ પુત્રી બને છે ! ખડેન હોય તે કવચિત્ સ્ત્રી થાય છે ! આવી વિચિત્ર સ્થિતિ આ સસારની છે સાચકાણે જૂની જૂદી દિશામાથી આવીને પક્ષીઓ વૃક્ષમા વાસ કરે છે, તેમ પ્રાણીઓ જન્માતરથી આવીને જીવવૃક્ષમા વસે છે પછી પ્રભાત થતા એ પક્ષીઓ જેમ જાડને છોડીને પોતપોતાની દિશાના ચાલ્યા જાય છે, તેમ આ પ્રાણીઓ પણ પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે જૂદી જૂદી ગતિમા કયાય ચાલ્યા જાય છે ! આમ આ બધેય પક્ષીમણે છે " પ્રિયજનોનો સગમ ગગનનગર જેવો છે, યૌવન ને ધન વાદળા જેવા છે, શરીર આદિ વિજળી જેવા છે " (જ્ઞાનાર્ણવ) આ જીવન ડાહની આટ્ટી પર ચડેલા જલગિન્દુ જેવું છે જગતની ધર્મશાળામા ઉતરેલા આ જીવ મુસાફર ધડીભર વિસામો લીધો ન લીધો ત્યાં તો પુન જન્માતર મુસાફરી ચાલુ કરે છે

આમ આત્મબાહ્ય એવી આ દેહ-ગૃહાદિરૂપ સમન્ત જગતજલ મૃગજલ જેવી મિથ્યા છે, તે પોતાની નથી, છતાં મિથ્યાભાસરૂપ અચત્કલ્પનાથી પોતાની બાસે છે ! એટલે મૃગ-પશુ જેવો મૂઢ જીવ તે મેગવવાની દુરાશાએ તેની પાછળ

જેવું દોડાય તેવું દોડે છે ! પણ તે તો હાથનાની દબને
 દૂર ને દૂર ભાગતી જાય છે ને આ જીવની જાણે કૂર મસ્તરી
 રૂપ વિડળના કરે છે ! અથવા આ દેહ-ગૃહાદિ સર્વ
 આત્મબાહ્ય સયોગો સ્વપ્ન મમાન છે સ્વપ્નમા દીઠિલી વસ્તુ
 જેમ જાગૃત અવસ્થામા દેખાતી નથી, તેમ અજ્ઞાનરૂપ સ્વપ્ન
 દશામા દેખાતી આ દેહાદિમા આત્મપ્રાતિરૂપ કલ્પના આત્મ
 જાગૃતિરૂપ જ્ઞાનદશામા વાસ્તવિક દેખાતી નથી, મિથ્યા જણાય
 છે આ દેહ-ગૃહાદિ સર્વ સયોગો ક્ષણવારમા સ્વપ્નાની જેમ
 જોતજોતામા 'દનદ' થઈ જાય છે, ને સ્વપ્નમા મહા રાજગદ્દિ
 પામેલા 'સીખારીના ખેદ'ની પેઠે હાય ! આ મહારા ભોગ
 વાહ્યા ગયા, જોવો વસવસો મનમા રહી જાય છે ! માટે જ
 જોના જગતે આજખો માર્યો છે કે "આ તો સપનું છે સ સાર"
 (દોહન) બાલધૃજિગૃહ કૌંક સમા, સર્વ સયોગો જાણ, '
 ઈદ્રજલ મૃગજલ સમા, અથવા સ્વપ્ન સમાન

શિક્ષાપાઠ ૫૫ મહાત્માઓની અનત સમતા

સર્વ બાહ્ય સયોગોનું અનિત્યપણુ જોણે જાણ્યું છે
 અને નિત્ય પ્રકાશમય અતરૂંચ્યોતિનું દર્શન જોણે કર્યું છે,
 તે જ્ઞાની મહાત્માઓને સર્વ ૪ અદ્ભુત સમતા વર્તે છે સ્વરૂપમા
 શમાયા છે જોવા તે સમદર્શી મહાત્માઓ કયાય પણ અહત્વ
 મમત્વ કરતા નથી, કયાય પણ રાગદ્વેષ ધરતા નથી, કયાય પણ
 ઈદ્ર અનિદ્ર જુદી ચિતવતા નથી ગોચાલાએ મહાવીરસ્વામી
 સમીપે આવી તેમના બે શિષ્યોને તેજોવેશ્યાથી બાળી નાખ્યા,

પણ નિર્મમ ભગવાન તો સમર્થ છતાં સમભાવમાં જ રહ્યા.
“અબધૂ ! કયા તેરા ? કયા મેરા ? તેરા હે મો તેરી પાસે,
અવર સબહી અનેરા,”—એવા સમગ્રમાં ઝીલતા નમિ ગજર્વિએ
કહ્યું—મિથિલા દાઝે છે એમાં મહારૂ કાઈ દાગતુ નથી.

આવા મમદર્શી મહાત્માઓને સુખમાં કે દુઃખમાં,
હર્ષમાં કે શોકમાં, સપત્તિમાં કે વિપત્તિમાં, તૃષ્ણમાં કે મણિમાં,
સુવર્ણમાં કે પાપાણુમાં, વનમાં કે ભવનમાં સર્વત્ર અનંત
સમતા હોય છે સુખમાં તે મગ્ન થતા નથી કે દુઃખમાં તે
ભગ્ન થતા નથી, પણ “સુખદુઃખડપ કરમફલ જાણો,
નિશ્ચય એક જ્ઞાન હો ર,” એમ જાણી સુખદુઃખ સમભાવે
વેદતા તે સ્થિતપ્રજ્ઞ જ્ઞાની તો સદા નિર્ગતદમ્ભા જ નિમગ્ન
રહે છે. હર્ષના પ્રસંગથી તેમનું સુખ મલકાતું નથી કે શોકના
પ્રસંગથી મ્લાનિ પામતું નથી. મપત્તિથી ફૂલાઈ તે છાકી
જતા નથી કે આપત્તિથી દબાઈ તે દીનતા ભજતા નથી.
તુચ્છ તણખતુ હોય કે મહામૂલ્યવાન ગ્ન હોય, માટીનું ઢેધુ
હોય કે સોનાનો મેરુ હોય, રજકણ હોય કે વૈમાનિક દેવની
ઋદ્ધિ હોય, પણ જ્ઞાની તો તે સર્વને એક પુદ્ગલમ્બલાવી
માની સમભાવ જ ધરે છે. વનમાં ભૂમિશય્યાને તે અનિદ્ર
માનતા નથી કે ભવનમાં પુષ્પશય્યાને તે ઈષ્ટ માનતા નથી,
પરંતુ નિરંતર આત્મામાં જ નિવાસ કરનારા તે આત્મદયાઓને
આમવાસ દો. કં અરણ્યવાસ હો તે પ્રત્યે નદા સમદષ્ટિ જ વર્તે છે.

શત્રુ હો કે મિત્ર હો, વદક હો કે નિંદક હો, માન હો કે
અપમાન હો, છવિત હો કે મરણ હો, ભવ હો કે મોક્ષ હો,—
એ સર્વ પ્રત્યે

જો સદા સમભાવી જ હોય છે આ

મહારો શત્રુ છે કે આ મહારો મિત્ર છે એવી કવચિત્ ભેદબુદ્ધિ પણ તેમના અતરૂમાં ઉદ્ભવતી નથી, એટલું જ નહિ પણ અમખ્યપ્રદેશી એવા આ સર્વ જોનલક્ષણ જીવો મહારા સમાનધર્મી આધર્મિક આત્મબુદ્ધિઓ છે, એમ માની તે સર્વ પ્રત્યે તેઓ અનન્ય વાત્સલ્ય ધરે છે, અને આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ સર્વભૂત પ્રત્યે આત્મવત્ વર્તતા આ મમતાભૂતિ ભાવે છે કે—‘જેવી’ દષ્ટિ આ આત્મા પ્રત્યે છે તેવી દષ્ટિ જગતના સર્વ આત્માને વિષે છે જેવો મ્નેષ મા આત્મા પ્રત્યે છે તેવો મ્નેષ સર્વ આત્મા પ્રત્યે વર્તે છે જેવી આ આત્માની સહજાનંદ સ્થિતિ ઇચ્છીએ છીએ તેવી જ સર્વ આત્મા પ્રત્યે ઇચ્છીએ છીએ’

કોઈ વાસીથી જે કે કોઈ ચઢનથી વિલેપન કરે, કોઈ કુવચનથી નિન્દા કરે કે કોઈ સ્તુતિવચનથી વહન કરે, કોઈ કંઠમાં ફલિધન નાખે કે કોઈ ફૂલની માલા આરાપે, કોઈ ભક્તિથી સન્માન કરે કે કોઈ તિરસ્કારથી અપમાન કરે, તોપણ તે સમતાભૂતિ સતો એક પ્રત્યે રીઝતા નથી ને બીજા પ્રત્યે ખીજતા નથી કેઈ આકોશાદિ કરે તો તે ભાવે છે કે આણે મને હણ્યો તો નથા ને ? કોઈ હણે તો ભાવે છે કે આણે મહાગ બે દુહડા તો ક્યાં નથી ને ? કોઈ મારે તો ભાવે છે કે આ બધુએ મહારા ધર્મ તો હણ્યો નથી ને ? ઇત્યાદિ ભાવનાથી ભાવિનાત્મા આ મહાજનો ઘોર ઉપસર્ગો મધ્યે પણ અપૂર્વ સમતા દાખવે છે સમતાભૂતિ ભગવાન પાર્શ્વ નાથજીએ સયકર ઉપસર્ગો કરનાગ કમઠ પ્રત્યે અને ભક્તિથી સ્તુતિ કરનારા ધગ્ગેન્દ્ર પ્રત્યે અદ્ભુત સમવૃત્તિ જ ધારણ કરી ભગવાન મહાવીરે છ છ મહિના સુધી સગમ દેવતાના

મહા ઉપસર્ગો અનન્ય સમતાભાવે સકલ કર્યા સ્કંધક આચાર્ય
અને તેમના પાચસો શિષ્યોને દુષ્ટ મંત્રીએ ઘાણીમા પીવ્યા,
પણ તે મહામુનિઓ તો સમતાતઃ ગિણીમા જ ઝીંક્યા, અને
અનુપમ કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા ચાર મહાહત્યાનુ
પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા દૃઢપ્રહારી મુનિ નગરની ચારે ભાગોળે ચાર
મહિના દાયોતસર્ગ ધ્યાને દ્યા ને લોટોના યદિ મુદિ ને
લોટના અસખ્ય પ્રહારો સમભાવે સદ્યા, ને કર્મક્ષય કરી
નિર્વાણ પામ્યા શ્વમુરે મન્તક પગ અગ્નિની સગડી મૂની
તો બાહ્ય મુનિ ગજમુકુમારે ભાવ્યું કે આ સસનએ તો મને
મોક્ષની પાથડી બધાવી ! શિયાળણુનો જન્મ પામેલી માતા
અર્ધુ શરીર ખાઈ ગઈ, તોપણ આત્મભાવમા રહેલા અવંતિ
મુકુમાર સમતાથી ચલાયમાન થયા નહિ

આવા અનંત સમતાવત મહાત્માઓ મુખ આભે
લવિત ઈચ્છતા નથી કે હું જ આવ્યે મરણ વાચતા નથી
પણ લવિતમા કે મરણમા જેને ન્યુનાધિકપણ નથી એવા
આ સતોને લવવાની તૃષ્ણા રોતી નથી, ને મગ્લયોગે દ્વાભ
ઉપજતા નથી 'નહિ તૃષ્ણા લભ્યા તણી, મરણ યોગ નહિ
દ્વાભ' દેહ છવા દેહાતીત દયાએ વિચરનાશ આ વીનરાગોને
મન સસાન હો કે મોક્ષ હો તે બન્ને સમાન છે શુદ્ધ ચૈતન્ય
સ્વરૂપને વિષે સ્થિત એવા આ લવ-મુકુત યોગીશ્વરો મુક્તિની
પણ રૂપૃક્ષા કરતા નથી, એવા તે 'પરમ યોગ નિતલેખ' હોય
છે આમ સર્વ દ્વન્દ્વોથી પર-અપર્યય, એવા ઉત્-ઉચ્ચ
આત્મસ્વરૂપના આસનમા આમીન-ગિગનમાન આ ઉદાસીન
મહાત્માઓની સમદર્શિતા પરમ અદ્ભુત આશ્ચર્યકારી છે

સૂચક) વામીથી કોઈ છેદે, મનયજ્ઞથી વિશેષે ભલે કોઈ અંતે,
નિન્દે કુવાક્યથી કો, સુવચનથી પ્રશંસી ભલે કોઈ વંદે,
વર્ણે કો ઉપસર્ગો સુમનઃમગ ભલે કહમા કોઈ રોષે,
નારીએ એક પ્રત્યે, ઇતર પ્રતિ ક્ષમાભૂતિ ના લેશ કોપે

(હોહરા) સર્વ દ્વંદ્વથી પર સદા, ઓદાસીન્ય ધરત
સમતાભૂતિ સતની, સમતા અહો ! અનંત

શિક્ષાપાઠ ૫૬ માયે ન જોડે

ધના-શાલિભદ્રની સદિ હશે ! એમ જેની અદગક
ઋદ્ધિની દીર્ઘિગાથા હણુ પણ લોકાન્નમૃતિમા જળવાઈ રહી છે,
તે આ મહાપુરુષશાળીઓની સદિ કેવી અદ્ભુત હશે ? અને
એ સર્વ ઋદ્ધિને પણ ક્ષણમાનમ તુલ્યની જેમ છેડીને અનન્ય
સમભાવે ચાલી નીકળેલા આ ત્યાગવીર મહાત્માઓનો ત્યાગ
પણ કેવો ભવ્ય હશે ? એ એમના પવિત્ર અગ્નિ ધરથી અવધ
જણાઈ આવે છે

એક દિવસ ઠોઈ વણિકો મહામૂલા રત્નકબલો લઈને
મગધપતિ યેલુક (બિંબિસાર) મહારાજા પાસે આવ્યા પણ
તે બહુ મોઢા દોષથી રાજાએ એક પણ ખરીદવા ઇચ્છા
દર્શાવી નહિ એટલે નિરાશ થયેલા વ્યાપારીઓ રાજગૃહી
મગરીમા ફરતા ફરતા શાલિભદ્રના આવાસે આવ્યા ત્યાં તેની
માતા બદા શેઠાણીએ પૂછ્યું-તમારી પાસે કેટલા કબલ ॥ ?
તેઓએ કહ્યું-સોળ બદાએ કહ્યું-બસ સોળ જ ! મહારે તો
બત્રીસ પુનવધૂઓ માટે બત્રીસ બેઠાએ વારું, આ બધા ય

રાખી લઈશ, અર્થો અર્થો ટૂંકડો કરી એમને પગલુ છણા માટે બેઠે ચી આપીશ એમ કહી મ્હો માગ્યા મુલ્ય આપી તે સોજેસોજ કબલો તેણે ખરીદી લીધા આ તરફ ચેલણા રાણીના આગ્રહથી એણિકે એક કબલ ખરીદવા માટે તે એણિકોને પુન બોલાવરાવ્યા તેઓએ જનેલી હકીકત નિવેદન કરી આ વાત માલગી રાજા આશ્ચર્યથી દિગ ચર્ચ ગયો, અને આ શાલિભદ્ર તે કઈ વ્યક્તિ છે તે જોવાનું કુતૂહલ થતા, પોતે તે શાલિભદ્રના ગૃહે આવ્યો.

ભદ્રા શેઠાણીએ તેનું ઉત્તમ સ્વાગત કરી તેને ચતુર્થ ભૂમિકાએ સિંહાસન પર બેસાડ્યો, અને સપ્તમ ભૂમિકાએ જઈ શાલિભદ્રને કહ્યું-વત્સ ! બહી એણિક આવેલ છે તેથી નું શણવાર નીચે આવ શાલિભદ્રે કહ્યું-બા ! એણિક આવેલ છે, તો તેમા મ્હારું શું કામ છે ? એવી બાબતમા તમે જ તમારું ધ્યાન પડે તેમ કરો ભદ્રાએ કહ્યું-આ એણિક કાઈ કયવિકયનું કરિયાણું નથી, પણ આ નો સર્વલોકોનો અને ત્હારો પણ પ્રભુ છે, નાથ છે તે સાલગી શાલિભદ્રને એકદમ આચકો લાગ્યો અને તે વિષાદ પામી ચિતવવા લાગ્યા-હો ! શુ મ્હારે માથે પણ બીજો પ્રભુ છે ? જ્યાં આવો પ્રભુ માથે છે એવા આ પુણ્યની ન્યૂનતાવાળા મ્હારા સાસારિક અશ્વર્યને ધિક્કાર હો ! સાપની ફેણ જેવા આ બોજોથી સર્ચું ! હવે હું શ્રીવીરનું ચરણચરણ મ્હો, 'માથે ન જોઈએ' એવો જ માર્ગ શોધીશ એમ સવેગરમથી રનિત છતા તે વખતે તો તેણે માતાના અનુરોધથી રાજા પાસે જઈ વિનયથી નમન કર્યું એણિકે તેને પુત્રવત પ્રેમથી આલિંગન કર્યું પછી બધી

હિચિત સત્કારવિધિ અર્થ શાલિભદ્રની અફળુત મદિ નજરોનજર નિહાળી રાજા અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો, અને મહારા રાજ્યમાં આવા મહા પુણ્યનિધાન ધન્ય ધનપતિઓ વમે છે એવું પ્રશસ્ત ગૌરવ અનુભવતો સ્વચ્છાને ગયો.

શાલિભદ્ર પણ જેવામાં ભવળ ધનથી છૂટવાની ભાવના ભાવી રહ્યા છે, ત્યાં તો ચતુર્સાનધારી મૂર્તિમાન્ ધર્મ જેવા ધર્મધોષ નામના મહામુનિ ત્યાં રાજગૃહીના ઉજાનમાં પધાર્યા શાલિભદ્રે ભક્તિથી તેમના પદ્મરવિંદ વદી વિનયથી પૂછ્યું- હે ભગવન્ ! કોઈ પણ પ્રભુ ' માથે ન જોઈએ ' એવી રિચિતિ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? આત્મારામી મહામુનિએ કહ્યું-આખા વિશ્વ પર જેની એકછત્રી આણુ પ્રવર્તી રહી છે એવો મોહ રાજા માથે બેઠો છે, તેને નીચે પટકાપી હણી નાખવામાં આવે, તો કોઈ પણ પ્રભુ માથે ન હોય એવી પગ્મ પદવી પ્રાપ્ત થાય. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખી, પરવન્તુમાં મુગ્ધાયા વિના જે શુદ્ધ આત્મસ્વભાવમાં વર્તવારૂપ ચારિત્રધર્મ પામે, તે જ મોહનો સહાર કરી સર્વોપરિ એવી લોકાઅચિતિરૂપ મોક્ષપદવી પણ પામે તો પછી ઈક્ષુપવાવ જેવી આનુષંગિક ઇંદ્ર-ચક્રવર્તી આદિ પદવીનું તો પૂછવું જ શું ? શાલિભદ્રે કહ્યું-એમ છે તો હે ભગવન્ ! હું તે અનુસંગ મોક્ષપદવી જ ઈક્ષુ હું માતાની અનુસંગ લઈ હું શીત્ર તે ચારિત્રધર્મ અગીકાર કરવાને અભિલાષી છું આચાર્યે કહ્યું-તમારા જેવા મહાસત્વતને આ છાને છે ધર્મમાં પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી.

પછી શાલિભદ્રે જનની પાસે દીક્ષાની અનુસંગ માર્ગ માતાએ મહુ-હે વત્સ ! આ કાઈ ખાવાના ખેલ નથી, પવ ખાડાના ખેલ છે આ તો નિરતર લોહાના ચણા ચાવવાના

છે ને વેળાના કોઠીઆ ગળે ઉતારવાના છે અને તુ તો પ્રકૃતિથી પણ અત્યંત સુકુમાર ને દિવ્ય ભોગોથી લાલિત છે, તો તુ આ મેઝ જેવા દુર્ધર મહાવ્રતભાગને કેમ પહોંચ કરી શકીશ ? શાલિભદ્રે કહ્યું-અહો માતા ! કાચ જનોને વ્રતભાર ભલે ડુર્લભ હો, પણ ખરેખર તીવ્ર સુસુપ્ત આત્મપરાક્રમી પુરુષને તો તે સાવ સુવલ્લભ છે માતાએ કહ્યું-હે વત્સ ! જો ત્હારો વ્રતધારણનો આશય જ છે, તો તુ ઉતાવળ મ કર ને કંમે કરીને ભોગો ત્યજવાનો અભ્યાસ પાડ એન્હો શાલિભદ્ર માતાનું વચન માથે ચઢાવી, પ્રતિદિન એક એક સ્ત્રી આદિ પરિચયનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા.

તે સામળી તેમના બનેલી ધનાભદ્રના સહજ વૈરાગ્ય હિંમત નીકળી પડ્યા-‘એવો બત્રીશ દિવસ સુધીનો કાળ પારખિનો ભરૂંસો શ્રી શાલિભદ્ર કરે છે એ મોટું આશ્ચર્ય છે !’ એટલે શાલિભદ્રની જોડેન બોલી બિટી-કહેવું સહેલું છે, પણ તેમ કરવું તમને પણ દુર્લભ છે ‘જે સામળી કોઈ પણ પ્રકારના ચિત્તકલેશ પરિભ્રમાવ્યા વગર તે શ્રી ધનાભદ્ર તેજ સમયે ત્યાગને ભજતા હવા અને શ્રી શાલિભદ્ર પ્રત્યે કહેતા હવા કે તમે શા વિચારે કાળના વિશ્વાસને ભજો છો ? તે શ્રવણ કરી જેનું ચિત્ત આત્મારૂપ છે એવા શ્રી શાલિભદ્ર અને ધનાભદ્ર બંને કોઈ દિવસ કંઈ પોતાનું કર્યું નથી, એવા પ્રકારથી ગૃહાદિ ત્યાગ કરી આવ્યા જતા હવા આવા સ પુરુષના વૈરાગ્યને સામળ્યા છતાં આ છવ ઘણા વર્ષના આગ્રહે કાળનો વિશ્વાસ કરે છે તે ક્રિયા બળે કરતો હશે ? તે વિચારી જોવા યોગ્ય છે’ (દોહરા) માથે જોડા મોહને, નીચે પાડવા કાજ,

‘માથે ન જોડાએ’ ઇંમ થવા, શાલિભદ્ર બિઠ્યા :

શિક્ષાપાઠ ૫૭ ઉદયાદિ મગ

કર્મના ઉદયથી જ શુભ ઉચ્ચ-નીચ ગતિ પામતો સ સારમા ભમે છે મિથ્યાત્વાદિ હેતુ વડે કરીને આ કર્મને કર્તા આ શુભ છે, અને પુણ્યાર્થ કરી તે હેતુ યોગે તો આ કર્મને કર્તા પણ શુભ જ છે શત્રુને પગખ્તા કરવા માટે જેમ તેની પ્રકૃતિ, મિત્રિતિ, બચાબલ આદિ જાણવા જોઈએ, તેમ કર્મ શત્રુને પરાજય પમાડવા મુમુક્ષુ શુભે તેની પ્રકૃતિ આદિની આટીધૂટી સમજી, કર્મના બધ, ઉદય, ઉદીરણા ને સત્તા એ ચાર ભગતુ સ્વરૂપ અવશ્ય જાણવું જોઈએ અભિનવ કર્મનું શકણ તે બધ બધાયેલ કર્મનું વિષાકવેદન-ફલભોગ તે ઉદય ઉચ્ચ નહિ આવેલા કર્મને ઉદીરણ કરી, આત્મબલથી ખેચી ઉદયાવનીમા આણવા તે ઉદીરણ અને બધ પછી કર્મનું આત્મપ્રદેશોમા લાગી રહેવું તે સત્તા

કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ આઠ છે (૧) જ્ઞાનાવરણીય તે આખે પાટા બાધવા જેવું છે (૨) દર્શનાવરણીય તે રાજાનું દર્શન અટકાવનાર પ્રતીહારી જેવું છે (૩) વેદનીય તે મધુલિપ્ત ખડગધારા જેવું છે (૪) મોહનીય તે મધ જેવું છે (૫) આયુષ્ય તે હેડ જેવું છે (૬) નામ તે નાના પ્રકારના રૂપ ચિત્તનાર ચિત્રકાર જેવું છે, (૭) ગોત્ર તે ઉચ્ચા-નીચા પ્રકારના ઘઠાદિ બનાવનાર કુલકાર જેવું છે (૮) અતરાય તે શ્રીગૃહિક-સહારી જેવું છે આ આઠ કર્મમા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અતરાય એ ચાર પ્રકૃતિ, આત્માના મૂળ સ્વભાવમુત નાન-દર્શન સ્વરૂપની ધાતુ કરનાર

ધવાથી 'ઘાતિ' કહેવાય છે બાકીની વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર પ્રકૃતિ મૂળ આત્મસ્વરૂપની ઘાતક કે બાધક બિંદુ હોવાથી 'અઘાતિ' કહેવાય છે

આ આઠ મૂલ પ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૯૭ (કે ૧૨૨, ૧૪૪ કે ૧૫૮) છે (૧) જ્ઞાનાવરણીય પાચ મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન પર્યાવ ને કેવલ એ પાચના આવરણ (૨) અર્થનાવરણીય ૬ ચમુ, અચમુ, અવધિ ને કેવલ એ ચારના આવરણ, અને પાચ નિદ્રા, -નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રયત્ના, પ્રયત્ના-પ્રયત્ના, થીણુદ્ધી (૩) વેદનીય ૭ સાતા, અસાતા (૪) મોહનીય ૭૮ સમ્યક્ત્વમોહનો, મિથ્યાત્વમોહની, મિથ્રમોહની એ ત્રણ મોહની, અનતાનુબધી, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય, સત્ત્વલન એ પ્રત્યેકના ક્રોધ-માન-માયા-લોભ એ સોળ કપાય, હાસ્ય, અરતિ, ગતિ, ભય, શોક, દુઃખ, પુન્નવેદ, શ્રીવેદ, નપુસકવેદ, એ નવ નોકપાય, -એમ ૨૮ (૫) આયુ ૪ દેવ મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક (૬) ગોત્ર ૨ ઉચ્ચ, નીચ (૭) અતરાય ૫ જ્ઞાનાતરાય, લાભાતરાય, લોભાતરાય, ઉપલોભાતરાય, વીર્યાતરાય (૮) નામ કર્મ ૪૨ (અ) ગતિ, જાતિ, શરીર, ઉપાગ, ગધન, સઘાતન, સઘયણ, સસ્થાન, વર્ણ, ગધ, રસ, અર્પણ, આનુપૂર્વી, વિદ્યાયોગતિ એ ચૌદ પિંડ પ્રકૃતિ (વ) પરાઘાત, ઉચ્છવાત, આતપ, ઉદ્ધોત, અશુરુલ્લુ, તીર્થ કરનામ, નિર્માણ, ઉપઘાત એ આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ (ક) ત્રસ, ગાદર, પર્યાસ, પ્રત્યેક, મિથ્ર, શુભ, મુભગ, મુસ્વર, આદેય, યશ એ ત્રસ દશક (ઢ) આવન, સૂક્ષ્મ, અપર્યાસ, સાધારણ, અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભાગ, દુસ્વર, અનાદેય,

અંપયશ, એ અચાવર દશક એમ સર્વ મળી ૪૨ પ્રકૃતિ નામ કર્મની થાય આમ આઠ કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૬૭ થાય

પણુ પિંડ પ્રકૃતિના ઉત્તર ભેદ ૬૫ ગણીએ તો નામકર્મની ૬૩ પ્રકૃતિ થાય, ને તેમા વળી બંધનના ૧૫ ભેદ ગણીએ તો ૧૦૩ પ્રકૃતિ થાય (આ ૬૩ કે ૧૦૩ ભેદ સત્તામા ગણવા) અને આ ૧૦૩ ભેદમા ૫૬૨ બંધન તથા પાંચ સંઘાતન એ વીશ પ્રકૃતિનો શરીરમા જ અતર્ભાવ કરીએ, તથા વર્ણ-ગંધ-રસ-અર્પણના વીશ ભેદ છે તેમાથી એક વર્ણ એક ગંધ એક રસ અને એક અર્પણ એમ સામાન્ય ચાર ભેદ લઈએ, તો આમ ૩૬ પ્રકૃતિ જાદ કરતા નામકર્મની ૬૭ પ્રકૃતિ થાય (આ ૬૭ ભેદ બંધ-ક્રિયા ગણનામા કરવા) આમ આઠે કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૪૮ અથવા ૧૫૮ સત્તામા

જેના ઉત્તર ભેદ છે એની પિન્દરૂપ-સમદ્રરૂપ પ્રકૃતિ તે પિંડ પ્રકૃતિ તેના ઉત્તર ભેદ આ પ્રકારે (૧) જાતિ ૪-દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચ નાગક (૨) જાતિ ૫ એકેદ્રિયાદિ (૩) શરીર ૫ ઔદારિક, વૈકિર્મ આદાર, નજમ કર્મજી (૪) ઉપાચ ૩ ઔદિક વૈકિર્મ આદારક (૫) બંધન ૫ ઔદારિકાદિ (૬) સનાતન ૫ ઔદારિકાદિ (૭) સંપત્તિ ૬ વજ્રજાતનાગચ સપ્તજનારાચ નારાચ અર્વનારાચ કીર્તિમ દેવક (૮) સંસ્થાન ૬ સમયગુરમ, અગ્રોધપરિમણ સાધિ કુળજ વામન કું (૯) વર્ણ ૫ કૃષ્ણ નીલ લોહિત, પીત સ્વેત (૧૦) ગંધ ૭ સુન્ધિ, દુરન્ધિ (૧૧) રસ ૫ તિક્ત, કટુ કષાયવ અમ્ય મનુર (૧૨) અર્પણ ૮: ગુરુ-લુપ્ત ખગ-મૃદુ, શીત-ઉષ્ણ ગિતગવ-રહ (૧૩) આનુપૂર્વી ૪ વેનાનુપૂર્વી મનુષ્યાનુપૂર્વી, તિર્થંચ નુપૂર્વી નરકાનુપૂર્વી (૧૪) વિદ્યાયોગ્યતિ ૨ શુભ વિદ્યાયોગ્યતિ, અશુ વિદ્યાયોગ્યતિ એમ ૬૫ ભેદ થાય

છે, અને ઉદય-ઉદીરણામા ૧૨૨ પ્રકૃતિ છે, પાપ રુમ્બદ્ધત્વ મોહની અને મિથ્યમોહની એ બે પ્રકૃતિ બધમા ન ગણવી, એટલે બધમા ૧૨૦ પ્રકૃતિ છે આ ઉત્તર પ્રકૃતિના ઉદ્યાદિ ભગની પ્રત્યેક ગુણુચ્ચનાશ્રયી વિશેષ વિચારણા માટે જિનાસુએ કર્મશ્રત્ય-ગ્રેમદૃશ્ય આદિ અવલોકવા

અત્રે તો કયા ગુણુચ્ચાનકે કર્મ કર્મ મૂલ પ્રકૃતિ બધમા, ઉદય-ઉદીરણામા ને સત્તામા હોય તેનું સંક્ષેપે દિગ્દર્શન કરવું (૧) બધ-નવમા ગુણુચ્ચાનક પર્યંત સર્વ મૂલ પ્રકૃતિ બાધનાગ્ને અતર્મુદ્ધર્ત મુખી આઠે પ્રકૃતિનો બધ હોય, આયુધ્ય શિવાય સાગનો બધ હોય ૧૦મા સૂક્ષ્મસપ્તાય ગુણુચ્ચાનકે મોહનીય બધ વિગમ પામે, એટલે આયુધ્ય બધના અભાવે ૬નો બધ હોય ૧૧મા ઉપશાતમોહ, ૧૨મા સ્ત્રીલુમોહ અને ૧૩મા સયોગી ઠેવલિ ગુણુચ્ચાને સાત પ્રકૃતિનો બધ વિરામ પામે, માત્ર એક સાતાવેદનીયનો બધ હોય ૧૪મા અયોગી ઠેવલિ ગુણુચ્ચાને મર્વથા અબધ હોય (૨) ઉદય-૧૦મા ગુણુચ્ચાનક પર્યંત આઠે મૂલ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ૧૧મે-૧૨મે ગુણુચ્ચાને મોહનીયનો ઉપશમ વા ક્ષય થયે સાત પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ૧૩મા ગુણુચ્ચાને ચાર ઘાતિકર્મનો ક્ષય થયે, વેદનીય-આયુ-નામ-ગોત્ર એ ચાર અઘાતિ ભવોપગ્રાહી પ્રકૃતિનો ઉદય શેષ રહે ૧૪મા ગુણુચ્ચાનકના અતે એ ચાર પ્રકૃતિનો પણ ક્ષય થયે, સર્વથા અનુદય હોય (૩) ઉદીરણા-પણ તેમજ ઉદય પ્રમાણે (૪) સત્તા-૧૧મા ગુણુચ્ચાનક પર્યંત આઠે કર્મ સત્તામા હોય ક્ષપક ગ્રેણીથી આરોહતા ૧૨મે ગુણુચ્ચાનકે મોહનીય ક્ષય થયે, સાત કર્મની સત્તા હોય પછી શેષ ઘાતિ

ત્રયનો ક્ષય થયે, ૧૩મા ગુણસ્થાને વેદનોયાદિ ચાર અઘાતિ કર્મની સત્તા હોય ૧૪મા ગુણધ્યાનકના અતે ચારે કર્મની સત્તા પણ ટળે, એટલે સત્તામા શૂન્ય પ્રકૃતિ હોય આમ બધામાથી, ઉદયમાથી, ઉદીરણમાથી અને સત્તામાથી એકે એક મૂલ્ય પ્રકૃતિને ને એકે એક ઉત્તર પ્રકૃતિને ખતમ કરી, કર્મના ચોપકાતુ નામુ માડી વાળી, અકર્મા એવો શુદ્ધ આત્મા સિદ્ધ થાય છે

(કોષ્ટક) ઉદયાદિ ચાર ભગના, ભગથી સ્વરૂપ અલગ સિદ્ધ કર્યું તે જિન નમુ, આત્મા શુદ્ધ અસંગ બધ-ઉદય-ઉદીરણ, -સત્તાગત સહુ કર્મ, વિદારી વીર જિન અહો ! પામી ગયા શિવ શર્મ

શિક્ષણ ૫૮ જિનમતનિરાકરણ

કર્મના ઉદયાદિ ભગનો ભગ કરી નેહો અલગ એક શુદ્ધ સદૃશ આત્મસ્વરૂપ પ્રગળાવ્યું, એવા જિન ભગવાનના આ કર્મવિનાશન શામન એક અખડ અલગ છે પરભાવ વિભાવ કર્મરૂપ અધર્મના સર્વનાશ કરી, આત્મસ્વભાવ ધર્મને પ્રકાશ કરવા એ જ એક જિન ભગવાને યોધેલો ને આચરેલો જિનધર્મ વા આત્મધર્મ છે આવું એક અખડ અલગ જિનશાસન નાના પ્રખરના સુદ્ર મતભેદોથી ખડ ખડ થઈ રહેલી સદૃશ્યોનું દૃઢ્ય દ્રવે છે

જિનનો જો કોઈ સનાતન સપ્રદાય હોય તો તે એક જ છે ને તે સર્વમાન્ય છે કે-સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રા

મોક્ષમાર્ગ ! સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચાત્ર તે મોક્ષમાર્ગ, અને તે જ જિનનો 'મૂળ માર્ગ' છે અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચાત્રરૂપ માધન વડે શુદ્ધ આત્મધર્મની સિદ્ધિ કરવી, શુદ્ધ આત્માને પ્રગટ કરવો, એ આત્મધર્મ જ જિન ભગવાનનો સનાતન સ પ્રદાય અથવા મૂળ માર્ગ છે જે પરમાર્થથી આ મૂળમાર્ગને સાચે છે, આત્મામા પશ્ચિમાવે છે, તે જ મોક્ષ પામે છે ત્રણે કાળમા જિનનો આ પરમાર્થરૂપ મૂળમાર્ગ એક અખંડ અલેહ છે, અને તે પરમાર્થને પ્રેરે-સાધ્ય કરે એવો સદ્ વ્યવહાર જ સતજનોને સમત છે આ મૂળમાર્ગની તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વિચારતા જિનમતની એકતા નિર્વિવાદ છે આ જિનદર્શનરૂપ તત્ત્વવૃક્ષનું આત્મધર્મરૂપ મૂળ જે પકડે છે, તેને આખો માર્ગ હાથમા આવે છે જે બાહ્ય માધન વ્યવહારના ભેદરૂપ ડાખળા પાદડા પકડી તેનો કદાચલ કરે છે તેને તે હાથમા આવતો નથી તે તો જ્ઞાતિમા બૂવા ભમે છે ને દોગ-તૂબડા જેવા કે ચોથ પાચમ જેવા નિર્માલ્ય તત્ત્વશૂન્ય મતભેદોના ઝોઠા નીચે ગચ્છભેદના ફાટા પાડી મિથ્યા ઝગડામા પડે છે, અને સઘર્ષ વધારી, સઘળા ઘટાડે છે કયા જિન ભગવાનનો પરમ ઉદ્ધાર સુવિચાર તત્ત્વમાર્ગ ? ને કયા ક્ષુદ્ર તત્ત્વશૂન્ય મતભેદોના નિવામસ્વાનરૂપ સ કુચિત ગચ્છભેદને નામે ચાલતા સાકડા ચીલા ? "ગચ્છના ભેદ બહુ નયન નિહાળતા, તત્ત્વની વાત કરતા ન લાજે ।" (આનંદધનજી) પણ તત્ત્વદૃષ્ટિએ અવલોકતા આ સર્વ મતભેદો એક મપાટે પાનાના મહેલની જેમ પડી જાય છે ! તેમજ-

દિગંબર અને શ્વેતાંબર એ બે મુખ્ય પ્રાચીન સ પ્ર દાયોમા પણ મતભેદોનો અવકાશ નથી 'કરણાનુયોગ' કે

દ્રવ્યાનુયોગમા દિગ્ગ્ગર અને સ્વેતાગ્ગર વચ્ચે તફાવત નથી, માત્ર બાહ્ય વ્યવહારમા તફાવત છે દિગ્ગ્ગર અને સ્વેતાગ્ગરપણ એ દેશકાળ અધિકારી યોગે ઉપકારનો હેતુ છે એટલે જ્યાં જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશ્યુ તેમ પ્રવર્તતા આત્માર્થ જ છે ' સ્વેતાગ્ગર અચિર કાલ માને છે, પણ હિચ્ચ દશાવિશેષ માં જિનકટપીપતાનો સ્વીકાર કરે છે બાકી મોક્ષમાર્ગ તો આત્માશ્રિત છે, તેમા દેહાશ્રિત બાહ્ય વિગ કારણભૂત નથી, પણ ભાવસાધુપણાઉપ ભાવલિંગ જ મુખ્ય કારણભૂત છે સ્વેતાગ્ગર હોય કે દિગ્ગ્ગર હોય, કે બીજો હોય, પણ જે કોઈ સમભાવભાવી માધક આત્મા અતર્ગત રાગદ્વેષ ડોકી, મમ્યજ્ઞદર્શન-જ્ઞાન-આસ્ત્રિમય યયોક્ત મોક્ષમાર્ગ માધે છે, તે જ મોક્ષ પામે છે મારે 'આત્માનો ધર્મ આત્મામા છે' એમ જાણી દિગ્ગ્ગર-સ્વેતાગ્ગરપણાના આગ્રહથી મતભેદમા પડવુ યોગ્ય નથી તેમજ-કેવલિભુક્તિ, ત્રીમુક્તિ આદિ મતભેદના સ્થાન પણ વર્તમાનમા પરોક્ષ અને અપ્રયોજન ભૂત છે, એટલે એવી ઝીલ્પી ઝીલ્પી જાળતોમા પણ મતભેદોને તિવાજલિ આપવા યોગ્ય ॥ ઘણાખરા મુખ્ય મુદ્દામા જો એકવાક્યતારૂપ જામે છે, તોપણ એકાદ ગોણુ અપ્રયોજનભૂત મતભેદના મુદ્દા પર ભાર ન મુકતા, સુદ્ધ વિચક્ષણ જનોએ મન અભેદના મુદ્દા પર જ વિશેષ ભાર મુકવા યોગ્ય છે જે અનેકાત મર્વ દર્શનનો પણ બધુત્વભાવે અમન્યવ કરવાને પરિપૂર્ણ સમર્થ છે, તે અનેકાન્તના અનુયાયી સપ્રદાયો પરસ્પર મતભેદ મિટાવી, ભગવાન મહાવીરના એકછત્ર શાસનની શીનગ છત્રાયા નીચે કેમ એકત્ર ન થઈ શકે ?

(દાહગ) મૂળમાર્ગ છે જિનતત્ત્વો, એક અખંડ અભેદ, અવગણ કયમ ત્યા લહે, ખંડ ખંડ મતભેદ ?

શિક્ષાપાઠ ૫૧ ત્રીશ મહામોહનીય સ્થાનક

મિથ્યા મતભેદાદિ કારણે જે તીર્થનો ભેદ કરે, તે મહામોહનીય કર્મ બાધે છે જાનીઓએ મહામોહનીયના આ ત્રીશ સ્થાનક કહ્યા છે -

- ૧ જલ મન્યે અવગાહન કરી, જે ત્રસ પ્રાણીને પણ હિંસે
- ૨ હાથથી મુખ છાદી, અતરમા ઝડન કરતા અઝદિને શુભગાવી માટે
- ૩ વાધરીથી મસ્તકને વીટી મહલેશથી મારે
- ૪ મન્તકે મુદ્ગરાદિના દંડકા મારી દુખમારથી મારે
- ૫ બહુજનના નેતાને ને પ્રાણીના તારણુપારને હણે
- ૬ સાધાગણુ જ્ઞાન પ્રત્યે છતી શક્તિએ ઓવધાદિ ન કરે
- ૭ ધર્મમા ઉપસ્થિત સાધુને ધર્મકર્મથી બ્રહ્મ કરે
- ૮ મોક્ષ પ્રત્યે લઈ જનારા એવા ન્યાયયુક્ત મોક્ષમાર્ગના અપકારમા જે વર્તે
- ૯ અનતજ્ઞાની એવા જિનોના જે અવર્ણવાદ લાખે
- ૧૦ મદ ભુદ્ધિથી જે આચાર્ય-ઉપાધ્યાયને નિન્દે
- ૧૧ તેજ જ્ઞાનીઓની સમ્યક્ વૈધાવચ્ચાદિ ન કરે
- ૧૨ પુન પુન કલહાદિ અધિકરણુ (મતભેદ-કલહાદિ) ઉપજાવી જે તીર્થનો ભેદ કરે
- ૧૩ જાણીને જે (વશીકરણાદિ) અધાર્મિક યોગ પદે પદે પ્રયુજે
- ૧૪ કામોને વશીને જે એને આજ લવમા પ્રાર્થે

- ૧૫ પોતે અમહુશુન છતા હું મહુશુન છું એમ ને
અભિક્ષણે જાણે
- ૧૬ પોતે અતપસ્વી છતા હું તપસ્વી છું એમ વહે
- ૧૭ ધર વગેરેને આગ લગાડી ને અદરમા રહેલા મહુ
જનને હિને
- ૧૮ પોતે અદૃત્ય કરી, આણે (બીનએ) કર્યું એમ કહે
- ૧૯ માયાયોગથી મુક્ત થઈને પ્રલિધિ દ્વારા ઉત્તરપિડી કરે
- ૨૦ સત્ય વદનારને તું મર્વ મૃપા વહે છે એમ કહે
- ૨૧ સદા ને ઝગા-ઝમડા કર્યા કરે
- ૨૨ માર્ગે ધાડ પાડી ને માણીઓનું ધન હરે
- ૨૩ ઉપાયથી વિશ્વાસ ઉપજાવી તેની જ દારાને હુપે
- ૨૪ પોતે અકુમાર છતા હું કુમાર છું એમ અભિક્ષણે કહે
- ૨૫ પોને અપ્રજ્ઞચારી છતા હું પ્રજ્ઞચારી છું એમ કહે
- ૨૬ જેનાથી ઐશ્વર્ય મમાડવામા આવ્યો, તેના જ વિતન
લોભ ધરે
- ૨૭ જેના પ્રભાવ થકી પોતે ભિંચા-ઉચે આવ્યા તેને
અતરાય કરે
- ૨૮ સેનાપતિને, શાસન કરનારને, ભર્તારને અથવા દ
નિગમના નાયકને અથવા ત્રેષિને હણે
- ૨૯ નહિ દેખના છતા હું દેવને દેખુ છું એમ કહે
- ૩૦ અને દેવોનો ને અવર્ણવાદ કરે

તે નર્વ મહામોહનીય કર્મ જાણે અર્થાત આ
નિર્ધ્વસપણાથી, તીવ્ર હિંસાથી, મહા મૃપાવાદથી, મહા મા
કપટમુક્ત દાલિકપણાથી, ચોરીથી, બ્યભિચારથી, વિશ્વાસઘાત

કૃતપણાથી, મતભેદ કવહાદિ ઉપભવવાડપ તીર્થભેદથી—એ આદિ મહામોહરૂપ કારણોથી જીવ મિત્તર માગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ ત્રિતિવાળા મહામોહનીય કર્મનો જાધ કરે, એમ શ્રી તીર્થકરે કહ્યું છે

(દોહન) નિર્ધ સ પગ્ગિભે કરી, હિ નાદિથી મનિઅધ,
તીર્થભેદાદિથી કરે, મહા મોહનીય જાધ

શિક્ષાપાઠ ૬૦ તીર્થકર પદ પ્રાપ્તિ સ્થાનક

તીર્થવિરાધનાથી મહામોહનીય કર્મ જાધે, તેમ તીર્થ-
આગધનાથી તીર્થકર નામકર્મ જાધે તીર્થકર પદ એ આ
વિધનું મવોત્કૃષ્ટ પદ છે જગત્તારક ધર્મતીર્થ આપી જે
શુદ્ધ વર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરે તે તીર્થકર આ પરમોત્તમ
પદની પ્રાપ્તિ આ અગ્નિતાદિ ઉત્તમ વીશ સ્થાનકની સમ્યક્-
દષ્ટિપણે ઉત્કૃષ્ટ આગધનાથી થાય છે -

પહેલું અરિકૃત પદ ચાર વ્રાતિકર્મ કય કરી જેણે
જ્ઞાનાદિ અનત ચતુષ્ટય પ્રગટાવ્યું છે, એવા દેહ છતા
દેહાતીત દશાએ વિચરતા જીવ-મુક્ત શુદ્ધ આત્મા તે
અગ્નિત બીજી સિદ્ધ પદ આટ કર્મ નાટ કરી જે વિદેહ
મુક્ત મહાત્મસ્વરૂપી શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ લોકાત્રે મુન્ધિત છે તે
સિદ્ધ ત્રીજી પ્રવચન પદ વીતરાગ સર્વજનપ્રણીત પરમ આગમ
તે પ્રવચન આ પ્રવચનના આધારભૂત ચતુર્વિધ સઘ છે,
એટલે તે પણ પ્રવચન ઢલવાય છે આ પ્રવચનનું વાત્સ્ય કરણ,
સમ શ્રેયમા મીઠાના ક્ષેત્રની વિવેકથી માગ્ન ભાગ એવાશક્તિ

કર્મો તે પ્રવચન પદની આરાધના ચોથું આચાર્ય પદ
 શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની માધનાને અનુરૂપ પથ આચાર જે
 પાળે છે તે પળાવે છે, એવા સમ્યક્ પ્રવીતરાગ સતપુરો
 તે આચાર્ય પાસેથી અધિર પદ આત્મસ્વરૂપસ્થિતિમા તે
 અત્યંત સ્થિર વચેલા છે અને અન્ન ત્રીદાના જીવને જે
 સ્થિર કરે છે, એવા નાનવૃદ્ધ આત્માનુભવી આર્ય સતજનો તે
 અધિર છત્ર ઉપાધ્યાય પદ સમન્ત શ્રુતગ્રંથસ્થતા પારગામી
 થઈ જે અન્નને તે પરમ શુનનો ઉપદેશ આપે છે, એવા
 આ માગમી જ્ઞાના મહામુનિઓ તે ઉપાધ્યાય સાતમું સાધુ પદ
 શુદ્ધ આત્મસ્વભાવની નિર્મળ માધનામા નિરતર માધાન
 એવા સાધુચરિત્ર સમ્યક્દષ્ટિ સતો તે સાધુ

આઠમું જ્ઞાન પદ દેહાદિથી ભિન્ન એવા શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ
 જ્ઞાયક સ્વભાવી આ માને સદ્ગુરુ ઉપદેશથી જાણવો તે જ્ઞાન
 જ્ઞાનના મનિ-શુભાદિ પાસે લેઈ છે નવમું દર્શન પદ જ્ઞાન વડે
 કરીને જે આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું, તેની આત્માનુભવજન્ય સમ્યક્
 પ્રતીતિ તે સમ્યક્દર્શન અથવા શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ તે
 શુદ્ધ ધર્મ એ ત્રણ સતતત્વની છે જીવાજીવાદિ નવ તત્ત્વની
 શુદ્ધ શ્રદ્ધા તે દર્શન આ દર્શન વિના જ્ઞાન તમાણું નથી ને
 આન્ત્રિ તન દ્રવ્યનું નથી દશમું વિનય પદ અન્નિહિત, સિદ્ધ
 આચાર્ય આદિ પ્રત્યે અનાશ્વાતનાથો, ભક્તિથી, શુચિ-તુતિથી
 જહુમાનથી પરમાદરચુકત વિનમ્રપણ દાખવવું તે વિનય
 આ વિનય વિના જ્ઞાનદર્શનાદિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અગી
 આઠમું ચારિત્ર પદ જે જ્ઞાન-દર્શને કરી આત્માનું શુદ્ધ
 સ્વરૂપ જાણ્યું-પ્રતીત્યું તેવો સ્થિર સ્વભાવ ઉપજતો
 પરભાવ-વિભાવથી વિરમી આત્મસ્વભાવમા વર્તવું, સ્વરૂપ

ગમણતા દગ્ધી તે ચારિત્ર ગારમું બ્રહ્મચર્ય પદ પચમહા
મનમા પણ બ્રહ્મચર્ય નત ઉત્તમ છે મન-વચન-ગયાથી
નવવાડ વિશુદ્ધપણે બ્રહ્મચર્ય નાનું પાલન તે બ્રહ્મચર્ય

તેરમું ક્રિયા પદ નિજ સ્વરૂપને સાધે એવી આત્મ
પરિણતિમય પર આવશ્યકાદિ ગુણ કરણી તે ક્રિયા તે સ્વરૂપ
લક્ષ્યપૂર્વક એવી રીતે કરવી કે જેથી ગાણની લક્ષ્યક્રિયાની
પેઠે યોગાવચન ક્રિયાવચક ને કલાવચક હોય અને આત્મા
ધર્મ યાન-શુદ્ધ ધ્યાનની અવ્યાત્મ ગુણશ્રેણીએ ચઢતો
જાય ચૌદમું તપ પદ આ મસ્વરૂપના લક્ષ્યપૂર્વક આત્માર્થ જ
બાર પ્રકારનું તપ યથાશક્તિ તપણુ, કે જેથી નિર્જગ થઈ
આત્મા સ્વરૂપને વિષે પ્રતપે પદમું દાન પદ જ્ઞાન-
દર્શનાદિના પગમ પાત્ર એવા મુપાત્ર સંપુરણને નિજ
અનુમહાનુદિધી ભક્તિ-ગદુમાનપૂર્વક આહાન્નાદિ આપવા તે
દાન મોળમું વૈયાવચ્ચ પદ અગ્નિહૃત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય,
બાવ, વૃદ્ધ, ગ્જાન, તપસ્વી, સધ, સાધુ, ગૃહસ્થ, એ સર્વની
બ્યાધિ આદિ આવી પડયે નિષ્કામપણે ભક્તિ-ગદુમાનથી
સેવાશુશ્રૂષા કરી તે વૈયાવચ્ચ મત્તરમું સયમ મમાધિ
પદ સ્વ સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિરૂપ પરમાર્થસયમ અને તેના
કાન્ધુભૂત વ્યવહારમયમ, -એમ દ્રવ્ય-ભાવસયમથી આત્માનું
સ્વરૂપને વિષે મમાવુ તે સયમ સમાધિ પદ અદારમું
અભિનવ જ્ઞાન પદ નિત્ય નિત્ય નવનવા અપૂર્વ જ્ઞાનનો
અભ્યાસ કરી, આત્માનું અનુભવજ્ઞાન વધારવું તે અભિનવ
જ્ઞાન પદ યોગણીશમું સુગ પદ સતશ્રુતનું શ્રી મદ્ગુરુ મુખે
અપૂર્વ શુશ્રૂષારસથી શ્રવણ કરી મનન કરવું અથવા સ્વય

સ્વાધ્યાય કરવો તે શુન પદ વીશમુ તીર્થ પદ ભવજલથી તારે એવો આત્મધર્મ તે તીર્થ તીર્થકરાદિ સદેહે વિચરતા ધર્મભૂતિ મત્પુરુષો તે જગમ તીર્થ, તે તે સત્પુરુષોની ચરણરેણથી પાવન થયેલી ભૂમિઓ તે સ્થાવર તીર્થ આ ધર્મતીર્થની દર્શનપ્રલાવક અયથી, વિદ્યા આદિથી પ્રલાવના કરવી તે તીર્થપદની ઉત્તમ સેવા છે ભગવાન્ તીર્થકર આ ધર્મતીર્થના ચક્રવર્તી છે આ તીર્થને સેવવાનું ફલ પરમ માર્મભૂત એવા આ મતત્વની પ્રાપ્તિ છે “તીર્થ નેવે તે લહે, આનદધન અવતા” જે આ તીર્થને સેવે છે, તે આનદધન અવનારને પામે છે

આમ આ તીર્થકર પદની પ્રાપ્તિ કરાવનાન વીશ રથાનકોનું સમોપે સ્વરૂપ છે તે તે પદનું સ્વરૂપ સમજી નામથી, સ્મરણથી, નમનથી, વદનથી, અર્ચનથી, પૂજનથી, ભાવનથી, ધ્યાવનથી, આચરણથી આત્મસ્વરૂપના લક્ષ્યપૂર્વક, જે મમ્મગૃહાદિ છવ તેનું એકનિષ્ઠ આરાધન, ઉપાસન, સેવન કરે છે, તે તીર્થકર પદને પામે છે આ એક એક પદ પછી તે પરમ પદ પમાડવાને પરિપૂર્ણ મમર્થ છે તો પછી એ ત્રણ કે સર્વ પદ ઉત્કૃષ્ટપણે આગધે, તે તે પરમ તીર્થકર પદ પામે એમા આશ્ચર્ય શુ ?

(હાહરા) સ્વરૂપ પદના લક્ષ્યથી, વીંચ પદ સેવે જેહ,
તીર્થકર પદ તે લહે, ભગવાન્ નિજ શુભુગેહ,

શિક્ષાપાઠ ૬૧ • માયા

ઉત્તમ ધર્મધ્યાનગોની જે માયારહિતપણે નિષ્કપટ આત્માર્પણ ભાવથી આગધના કરે તે પરમ પદને પામે “કપટ રહિત થઈ આતમ અરપણા રે, આનંદધન પદ રેહ” બહિરાત્મભાવ ત્યજી, શુદ્ધ અતગત્મભાવથી ધર્મારાધન કરવું, એ જ નિષ્કપટ આત્માર્પણનો વિધિ છે ને એ જ માયાચારહિતપણ છે આથી ઉવડું તે સમ્પટ માયાચરણ છે કાગ્જકે “અવગુણ ઢાકણ કાજ, કરે જિનમત ક્રિયા, છંદુ ન અવગણ ચાલ, અનાદિની જે પ્રિયા” અર્થાત પોતાના અવગુણ ઢાકવા માટે જિનમતની ક્રિયા કરે, પણ પગભાવ-વિભાવ પ્રયે ગમન કરતી વડે માયાવી અવગુણ ચાલ છોડે નહિ, બાહ્ય ત્યાગાદિ કરે, પણ અતરૂથી જકલજની જેમ વિષયનું ધ્યાન ધરે,—આ પ્રગટ માયાચાર છે આવો માયાચાર જે આચરે છે તેને શાસ્ત્રમા “વિદ્યાના ઉકરકા”ની ઉપમા આપી છે શ્રી સૂયગગગ સૂત્રમા કહ્યું છે કે—“દુર્ગલ નમ્ને ને માસ ઉપવામી, પણ જો મામારગ રે, તોપણ ગર્હ અનતા લેશે, જોલે બીલુ અગ રે” ધર્મમા માયા એ ધર્મના દ્રોહરૂપ છે માયા એ આત્માને મુદ્ધિમુખથી વચિત કરનારી વચના છે કાગ્જકે માયાની ગતિ ભુજગની જેમ વડ છે ને મુદ્ધિની ગતિ ઝડપુ—લગ્વ છે, એટલે તેમા વડગામી માયાવીનો પ્રવેશ સ્વપ્ને પણ મલવનો નથી માટે મુદ્ધિકામી મુમુક્ષુએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી માયાનો પરિત્યાગ કરી, સાચા ભાવથી નિર્દલપણે નિષ્કપટ ધર્મારાધન કરવા યોગ્ય છે

વ્યવહારથી માયાના મુખ્ય બે પ્રકાર કહી શકાય-એક તો અથકામનિમિત્તક (દ્રવ્યાદિ અર્થે થતી) અને બીજી ધર્મનામનિમિત્તક (ધર્મને નામે થતી) દ્રવ્યાદિ અર્થે થતી માયા અનેક પ્રકારના છળકપટ આદિ વચનારૂપે વ્યક્ત થાય છે ધર્મને નામે થતી માયા પ્રાય દલનું સ્વરૂપ પકડે છે અને તે અત્યંત દુર્ઔદ્ય ને વિશેષ દુષ્કાચી છે લોકેષણાવી જગતને રૂઢુ દેખાડવા માટે જે શુષ્ક પોતાનામા નથી તે છે એમ જનાવવું તે દલ છે વાણીમા કાઈ અને વર્તનમા કાઈ, અથવા મન-વચન-કાયાનું પરસ્પર વિભિન્નપણું, અમંગતપણું તે દલ પોતે દુરાચારી હોવા છતાં મનમન તાનો આડખર કરવો, પોતાનામા જ્ઞાન કે ત્યાગ-વૈરાગ્ય સમ્યક્ પરિણુમ્યા વિના તેની મોટી મોટી વાતો કરવી, દુષ્ટ માતૃ ન હોય અને નમ્રતાનો ડોળ કરવો, શુભે અમૃત જમાવવું અને હૃદયે હાલાહલ જમાવવું, કરમા જપમાળા ફેરવવી અને અતૃમા કપટકળા ઢેળવવી, પોતાનામા યતિપણાનું સામર્થ્ય નહિ જતા પોતાના યતિપણાનું જ્યાપન કરવું, ઇત્યાદિ પ્રકારોમા દલરૂપ માયાનો આવિષ્કાર થાય છે આ દલનેવન અતિ દુસ્ત્યજ છે શ્રી અખાલકતે કહ્યું છે તેમ “ઝીણી માયા છાની છરી,” તે ભલભલાને-જ્ઞાનીને પણ અદરથી જાપી નાખે છે

જગતમા દલી-માયાવીનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી માયાના ચન્નિણામે આ લોકમા અપકીર્તિ, અર્થહાનિ, દડ, તાડન, કારાવાસ આદિ અનર્થો આવી પડે છે, અને યગ્લોમા નરક-તિર્યચગતિ, સ્ત્રીત્વ આદિ સાપડે છે અરે ! તપ-ધર્મ

નિમિત્તે મેવેની આ ૧ માયા પણ અનર્થના કારણરૂપ થાય છે, તે શ્રી મહિસ્વામીના ચરિત્રથી સુપ્રતીત વાય છે. શાસ્ત્રમા માયાને ‘શન્ય’ નામ આપ્યું છે તે યથાર્થ છે. ત્યાં સુધી આત્મપ્રદેશમા ખૂંચ્યા કરતું આ માયાશન્ય નીકળતું નથી ત્યાંસુધી વાસ્તવિક વ્રતીપણુ પણ ઘટતું નથી કારણકે “નિ શલ્યો વ્રતી” નિ શન્ય હોય તે જ વ્રતી એટલા માટે વચનારૂપ કે દ ભરૂપ માયાનો સર્વથા ત્યાગ કરી, આત્મમાર્થીએ નિર્દેશ ધર્માગ્રાધન કરવું એ જ શ્રેયસ્કર છે અર્થાત્ ધર્માગ્રાધન એવું શુદ્ધ હોવું જોઈએ કે તેમા લેશ પણ માયાકપટ કે ફલ ન હોય, બગવા બગત જેવી કુટિલતા કે માયાચાર ન હોય, પોતાના દોષના આચ્છાદનરૂપ ધર્મનો ડોળ કે ધર્મ ઠાગીપણુ ન હોય, પોતાને ને પરને વચવારૂપ આત્મવચના ન હોય, ‘હાયમા માળા ને મનમા લાળા’ જેવી વચક વૃત્તિ ન હોય, નીવા-ટપકા તાણી જગતને હેતરવાની ચાલબાજી ન હોય.

હવે પન્માર્થથી માયાનો વિચાર કરીએ માયા એટલે કપટ, વચના, વક ગમન, અથવા માયા એટલે છન્-આવરણ, અથવા માયા એટલે જગત્ આ બધા અર્થનો પરસ્પર સંબંધ છે આત્માનું સ્વરૂપ છોડી, પરભાવ પ્રત્યે ગમન એ જ વકગમનરૂપ માયા છે, અને એ જ સ્વરૂપથી વચિત થવારૂપ, સ્વરૂપ ચૂકવારૂપ માયા અર્થાત્ આત્મવચના કે આ આત્મવચનારૂપ અથવા વકગમનરૂપ માયા એ જ જીવને છન્-આવરણરૂપ માયાનું મૂળ કારણ છે, અને આ કર્મ-આવરણરૂપ માયા છે એ જ જગતરૂપ માયાનું અર્થાત્

સમારનું કારણ છે આત્મા સ્વરૂપ ચૂકી પરભાવમા ગમનરૂપ વક-વાકી ચાલ ચાલે, તેથી કરીને રાજનીતિથી વક ચાલ નારની પેઠે ચતુર્ગતિ સસારમા યન્ત્રિમણુ દુ ખ પામે આમ માયાથી જ જગતની-સસારની ઉત્પત્તિ છે,-એમ જણી પરભાવની માયાજનરમા ન મુજાતા, જીવ જો સ્વરૂપથી ચૂંવારૂપ આ મવચના ન પામે, તો માયારૂપ જગતને વિલય થતા વાર ન લાગે જોટલા માટે વ્યવહારથી ને પરમાર્થથી સવ પ્રકારના માયા કપટને ત્યજી, આત્માર્થ પુરુષ આર્જવ ભાવમા ગમે, અને ‘કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે નમાયા એવા’ નિર્ગ્રંથના માર્ગે નિર્દલપણે અનુગમન કરે (દોહરા) પરભાવ ગમન વકતા, માયા ભુજગી ચાલ, જે ઝોઢે તે છેલ્લો, ભવની માયા જાલ

શિક્ષાપાઠ ૬૨ પરીપહ જય

માયા ત્યજી નિર્દલપણે નિર્ગ્રંથ માર્ગે વિચરતા, ક્રુધાદિ બાબીય પરીપહ આવી પડે, તોપણ મોલ પામ્યા વિના મુમુક્ષુ મુનિ, દેહથી આત્માતુ લિજપણુ ભાવન કરતા, તે ક્રુધા-તૃષ્ણા, શીત-ઉષ્ણ આદિને મમભાવથી સહે છે તે આ પ્રકારે -

તપશ્વી ખજતલ (ખરનર) એવો લિખુ ક્રુધાથી ગમે તેટલો પીડાતો હોય, અને કાગડાના જ ઘાપવ જેવા કૃશ ને નમો દેખાતી હોય એવા ચગીરવાળો થઈ જાય, તોપણ તે અશુદ્ધ આહાર ગ્રહે જ નહિ, પણ નવ ક્રોટિ વિશુદ્ધ આહાર જ ગ્રહે, અને તેવો આહાર ન મળે, તોપણ અદીનમને

તરફથી ચતા મત્કાર પુરસ્કાર (સામૈયા વગેરે) મુનિ ધિએ નહિ, થાય તો કૃણાય નહિ ને ન થાય તો અનુનાય પામે નહિ

પોતાનામા પ્રજા અપ હોય તો તેથી ખેદ ન પામતા મુનિ ભાવે કે આ અજ્ઞાન ક્ષણવાળા પૂર્વકર્મનો વિપાક છે, અથવા તો પોતાનામા અધિક પ્રજા હોય તો ઉત્કર્ષ-મદ ન થતા એમ ચિંતવે કે આ તો કર્મના ક્ષયોપશમનો પ્રભાવ છે, અને આ ગમે તેવો ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમ પણ ક્ષાયક ભાવની પાસે કંઈ ગણનામા નથી પૂર્વ કર્મ ઉદયથી અજ્ઞાનના કારણ ન ટળી શકતા હોય તો ધીરજ ધન્વી ને તે ટાળવા માટે જોર વિશેષ બાળથી મત્સંગ-સ પુરપાદિની આરાધના કરવી, તો અજ્ઞાન પરીવહનો જય થાય 'પરમાર્થ પ્રાપ્ત થવા વિશે ઘેઈ પણ પ્રકારનું આકુળ ચાકુળપણ નાખવું તેને દર્શન પરીવહ કહ્યો છે એ પરીવહ ઉપન્ન થાય તે તો સુખકારક છે, પણ એ ધીરજથી તે વેદાય તો તેમાથી દર્શનની ઉત્પત્તિ થવાનો મલવ વાય છે' આમ ક્ષુધા, તૃષ્ણા, મીન, ઉષ્ણ, દશમશક, અથેવક, અરતિ, મી, ચર્ચા, નિષદ્યા, શમ્યા, આકોશ, વધ, યાચના, અવાલ, રોગ, તૃષ્ણ, મલ, સત્કાવપુરસ્કાર, પ્રજા, અજ્ઞાન અને દર્શન એ બાવીશ પ્રકારના પરીવહને મુનિ છોતે છે

રણમોખરા પર શત્રુને ભાળી કાયરના કળમ ક પે છે ને ગાત્ર ઢીલા થાય છે, પણ શૂરવીર તો શત્રુનો ધૈર્યથી સામનો કરી વિજય વરે છે તેમ જર્મને સહરનારા વીરના સયમરૂપ રણસ આમમા પરીવહ-નેનાને દેખી કાયરજનો ભાગે, પણ કેસરી સમા શૂરવીર સાધુ જનો તો અનુપમ ધૈર્યથી તેનો જય કરે છે આમ વીરમાર્ગને અનુસંગનારા

ભીત ધર્મ જિંદીને અન્ય આસને બંધ નહિ આત્મસ્થિરતા વાન એવો ખરતર (ખડતલ) તપસ્વી સિદ્ધુ C ચા-નીચા પ્રકારની વિવિક્ત શય્યા (એકાત વસતિસ્થાન) પામી વિચારે કે આ મને એક રાત્રી ઉપયોગમા આવનાર છે, તેમા અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ શુ? આવા મુનિચર્યાધી વિચરતા ફરતારામ મુનિ પ્રત્યે કવચિત્ ઠોઈ આકોશ કરે, તાડુકે, તો તેના પ્રત્યે તે સજવલે નહિ, લેશ પણ કોપ કરે નહિ, કારણ અને કર્ણશય જેવી કઠોર બાધા માલગીને પણ મુનિ મૌનપણે જ ઉપેક્ષા કરે કવચિત્ ઠોઈ વધે કરે, દહાદિથી હો, તોપણ ક્ષમા જ મુનિધર્મનું મૂળ છે એમ ચિતવી ત તિતિશા કરી 'ક્ષમાશ્રમણ' નામ સાર્યક કરે ચાચના માટે હાથ પ્રસારવો અતિ દુષ્કર છે, તેથી અગાજ વાસ શ્રેય છે, એમ સિદ્ધુ ન જિંને ચાચના કરના પણ શુદ્ધ મિમા ન મળે, અક્ષાલ યાય, તો તપની વૃદ્ધિ ધર્મ એમ ચિતવે

અત પ્રાત આહાન કરનારા ચતિને કવચિત્ રોગ પણ થાય ત્યારે રોગાદિ વેદનાવી દુ ખાતિંત છતા અદીન રહી પ્રજ્ઞાને સ્થાપે, સ્થિતપ્રજ્ઞ રહે, અર્થાત્ દેહાદિથી પોતાના આ માતુ સિન્નપણે ચિતવવાકેપ તત્વખુદ્ધિ સ્થિર કરે અને સાવે કે- 'હે શુભ' શારીરિક વેદનાને દેહનો ધર્મ લાણી અને ગાધેવા એવા કર્મોનું ફલ બાણી સમ્યક્ પ્રકારે અહિયાસવા યોગ્ય છે' આવા દેહમા અમમત્વવત સાધુ ચિકિત્સા અભિન દે નહિ, પણ આત્મગવેષકપણે સ્થિતિ કરે રોગાર્ત તપસ્વીને તૃણુમા ચયન કરતા ગાત્રવિરાધના યાય તે સહે, તેમજ પ કથી કે રજ્યી કિવન્ન અગવાળો છતા ચાવજ શરીરશે, વાય ત્યામુધો મક્ષને કાયાથી ધારે રાગાદિ

તરફથી વળા મત્કાર પુરસ્કાર (મામેયા વગેરે) મુનિ ઈચ્છે નહિ, થાય તો ફેલાય નહિ ને ન થાય તો અનુભવ પામે નહિ

પોતાનામા પ્રજ્ઞા અદ્ય હોય તો તેથી ખેદ ન પામતા મુનિ ભાવે કે આ અજ્ઞાન ક્ષણવાળા પૂર્વકર્મનો વિપાક છે, અથવા તો પોતાનામા અધિક પ્રજ્ઞા હોય તો ઉત્કર્ષ-મદ ન થત્તા એમ ચિંતવે કે આ તો કર્મના ક્ષયોપશમનો પ્રભાવ છે, અને આ ગમે તેવો ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમ પણ ક્ષાયક ભાવની પાસે કંઈ ગણનામા નથી પૂર્વ ઝર્મ ઉદયથી અજ્ઞાનના કારણ ન ટળી શકતા હોય તો ધીરજ ધરવી ને તે ટાળવા માટે ઐશ વિશેષ બળથી મત્મગ-સત્પુરુષાદિની આરાધના કરવી, તો અજ્ઞાન પરીપક્ષનો જય થાય ‘પગ્માર્થ’ પ્રાપ્ત થવા વિષે કોઈ પણ પ્રકારનું આકુળ યાકુળપણ રાખવું તેને દર્શન પરીપક્ષ કહ્યો છે એ પરીપક્ષ ઉત્પન્ન થાય તે તો સુખકારક છે, પણ જો ધીરજથી તે વેદાય તો તેમાથી દર્શનની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ વાય છે’ આમ ક્રુધા, તૃષ્ણા, મીન, ઉલ્લસ, દશમશક, અથેવક, અરતિ, મ્હી, અર્થા, નિષદા, શય્યા, આક્રોશ, વધ, યાચના, અભાલ, રોગ, તૃષ્ણ, મલ, સત્કારપુરસ્કાર, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન અને દર્શન એ બાવીશ પ્રકારના પરીપક્ષને મુનિ છોડે છે

રણમોખગ પર શત્રુને ભાળી કાયરના કાળજા ક પે છે ને ગાત્ર દીલા થાય છે, પણ શૂરવીર તો શત્રુનો ધૈર્યથી સામનો કરી વિજય વરે છે તેમ કર્મને સહરનારા વીરના સ્વયમરૂપ રણસામમા પરીપક્ષ-નેનાને દેખી કાયરજનો ભાગે, પણ ઠેસરી સમા શૂરવીર સાધુ જનો તો અનુપમ ધૈર્યથી તેનો જય કરે છે આમ વીરમાર્ગને અનુસરનારા

વીર મુનિવરો પરીષદ જ્ય હરી, અપ્રમત્તપણે ગમન કરતા
 કર્મશત્રુનો સહાર હરી, અપૂર્વ વીરપણું હાખવે છે
 (દોહરા) ધીર વીર પરીષદ સહે, રણશિરે જ્યમ થય,
 ભગ્નપરિણામી ધર્મ, કાયગ ભાગે દૂર

શિક્ષાપાઠ ૬૩ વીરત્વ

વીર ગીતા વિશિક્ષા

અનુબંધ ૫

આત્મ ને કર્મના ઉગ્ર, સનાતન રણાગણે,
 વિજયશ્રી વર્ષા વીર, ધન્ય તેહ વીરત્વને । ૧
 ધર્મક્ષેત્રે કુરુમેતે, મુદ્ધાથે એકઠા થયા,
 ધર્મ ને કર્મના સૈન્યો, રણના રસિયા ભયા । ૨

આ દેહરૂપ ધર્મક્ષેત્ર-કુરુક્ષેત્રમાં આત્મા અને કર્મનું સનાતન
 મુદ્ધા યાત્રા કરે છે તેમ આત્મસ્વભાવરૂપ ધર્મ ને વિભાવરૂપ કર્મના
 સૈન્યો પરસ્પર લડે છે શુદ્ધ-સત્ગુણ-શુદ્ધ ધર્મસેના
 સમ્યક્દર્શનની સરારી નીચે છે, ને કૃષ્ણ-દાણા કુદૃષ્ટ ધર્મસેના
 મિથ્યા દર્શનની સરદારી નીચે છે મોહનિદ્રામાંથી જાગેતો વીર આત્મા
 પ્રથમ અનતાનુભવી કપાલ હળી મિથ્યા દર્શનને (દર્શન મોહને) ઊડાવે
 ■ અને પછી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ને પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય એ
 કપાયરૂપ આરિતમોહના બે પાદ-પગ ઊડાડે છે પછી અપ્રમત્ત થા
 તે સજ્જનન કપાયને ઊડાવવા આત્મા અપૂર્વકરણુ મુણસ્થાને કાપ
 યેણી આરોહે ■ અને તેના અતે મોહનો દૂર કરે છે એટલે રો
 તણુ ધાર્તિકર્મ પણ તત્કાલ નષ્ટ થાય છે એટલે કર્મશત્રુને હ
 નાખવાનું આવું અપૂર્વ વીરત્વ હાખવનારા આ વીર અરિહત
 કેવલશ્રી વરે છે, અર્થાત્ આ વીર આત્મા સર્વદ્ર સર્વદર્શી અને

- મિથ્યાદર્શન સેનાની,^૧ નેજા નીચે જ નાચની,
મોહની કર્મમેના તો, કૃષ્ણ વર્ણ ધરાવની ૩
- સમ્યગ્દર્શન સેનાની, સરદારી નીચે હતી,
વીરની ધર્મસેના તો, ગુફા વર્ણ ધરાવતી ૪
- કાગી તે કર્મમેના શું, અધકારે અહીં ઘડી ?
ગુફા તે ધર્મમેના શું પ્રકાશે ઉજાગી ઘડી ? ૫
- ગણનો શબ દુકાયો, યુદ્ધ ચોર મચી રહ્યો,
સિહનાદ કરી વીર, ન્હા રને લગ્ની રહ્યો ૬
- ગુપ્ત ને કૃષ્ણ વૃત્તિનું, હુમુલ ત્યા મચી ગહુ,
દેવ દાનવને દ્રશ્ય, દિવ્ય દ્રશ્ય ગચી રહુ ૭
- સુદર્શન ધર્મચક્ર, મહા વીરે ઉપાડિયુ,
મિથ્યાદર્શન સેનાની, તાપું શિર ઉડાડિયુ ૮
- કર્મના મૈન્યમા ત્યારે, ભગાણ જ પડયુ તહી,
હાહાકાર મચ્યો ભારી, નાશભાગ યર્ધ રહી ૯
- ચારિત્રમોહ રાજે ત્યા, સરદારી લીધી અને,
હિંમત આપીને દોકયુ, નાશતા કર્મ મૈન્યને ૧૦
- ચારિત્રધર્મ ચોડે ત્યા, મુદ્દમર મતનો ધર્યો,
ચારિત્રમોહના^૨ પાદ, ઉચ્છેદી લગડો કર્યો ૧૧
- જાગ્રતિ જાણુ તાકીને, અપ્રમાદ ધનુર્ધરે,
મોહના મર્મમા મારી, મૃત્તિજન જ કર્યો અરે ! ૧૨

૧ મિથ્યાદર્શન સેનાપતિના નેજા-પ્વજ નીચે ૨ ચારિત્રમોહના અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ને પ્રત્યાખ્યાનાવ લુ ક્યાવરૂપ એ ૫૮

- મૃતપ્રાય^૩ છતાં મોહ, અતરે સન્નવલી^૪ રહ્યો,
વીર વિક્રમ બાળી શુ, ઈર્ષ્યાથી તે જલ્લી રહ્યો ! ૧૩
- મહામોહ મહાશત્રુ, કદાચ ઉછળે વળી,
દાય કયાં વિના તેને, રહે ના મૂકવો જરી ૧૪
- મતલ ભગતા વીર, અપૂર્વ કરણે^૫ વધ્યા,
ખતમ કરવા મોહ, મેણી-ગજ^૬ પર ચઢ્યા ૧૫
- તેના પદ તળે છૂદી, માર્યો જ મોહ મૂલથી,
આત્મપરાક્રમી વોરે, રત્નત્રયી ત્રિશૂલથી ૧૬
- કર્મનો અન્નદાતા આ, મરાગ મોહ વીન્થી,
ટપોટપ પડ્યા ત્રણે, ધાતિ^૭ મોહા મહાગથી ૧૭
- શત્રુસહાગથી ત્યા^૮, ‘યથાખ્યાત’ અહીં કહ્યું,
સ્વરૂપતેજ તે તેણું, વીરનું પ્રતપી રહ્યું ૧૮
- કેવલ લક્ષ્મીએ આવી, વીરના કંઠ નાલમા,
વિજયમાલ આરોપી, ક્યું તિલક બાલમા ૧૯
- મર્વશ સર્વકર્થી આ, વિજેતા વિશ્વવિજયી,
મર્વ વીર વિશે શ્રેષ્ઠ, માયા વીર થયા જથી ૨૦
- વીરત્વ દાખવ્યું સાચું, આત્મપરાક્રમે ભર્યું,
તે વીર ભગવાન દાસે, આવ બહિન ભરે ક્યું ૨૧

૩ વગમત મરી એના ૪ સન્નવતન કપાવના દોવાણાને
લીધે મેન્નવલી રહ્યો જગ જરા નવતો ગ્યો ૫ અપૂર્વકરણ
ગુણમાને અપૂર્વ આત્મસામર્થ્યથી ૬ સ્વપદ નરૂદિપ ગજરાજ પર
આડ થયા ૭ જ્ઞાનાવરણીય ન્યાનાવરણીય ને અતરાવ એ નણ
ધાનકર્મકર મોહા

શિક્ષાપાઠ ૬૪ મગવાન નેમનાથજી અને મહાસતી રાજીમતી

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ આદિ આત્મ-મહાત્મથી શેલતી નેમનાથજીની જાન નિયત દિને મોટા ઠાઠમાઠથી રવાના થઈ ત્યાં માર્ગમાં પાજરામાં પૂરેલા પશુઓનો કરણ પોકાર સાંભળી જેતું હૃદય દ્રવી ગયું હતું, એવા કષ્ટાસિન્ધુ નેમનાથજી તોરણથી ગયે પાછો ફેરવી આવ્યા ગયા. તેમના પિતા રાજ સમુદ્રવિજય, માતા શિવાદેવી, પિત્રાર્થ ભાર્થ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ આદિએ ઘણું ઘણું સમજાવ્યા, પણ વિરજ્યવિત્ત નેમનાથજી પાછા વળ્યા નહિ.

આ તરફ રાજકન્યા રાજીમતી પણ લાગલાગટ બાંધે ભવનો અખડ પ્રેમસંબંધ સંભારી કરણ વિલાપ શ્રવા લાગી—“અહીં ભવતર વાલડી રે, તું મુજ આત્મજી... નનરા વાલા ! મુજિ ઝીશું આપણે રે, મગપણ કોઈ ન કામ મનરા વાલા ! ઘર આવે હો વાલમ ઘર આવે, મારી આશાના વિશરામ મનરા વાલા ! ગયે ફેરે હો ત્યાજન નય ફેરે, મારા મનના મનોરથ સાથ મનરા વાલા ! પશુ-જનની કરણા કરી રે, આણી હૃદય વિચાર નનરા વાલા ! માણસની કરણા નહિ રે, એ કણુ ઘર આવત ? મનરા વાલા !” (આનદધનજી) પણ આવા કરણ વિલાપોની કે જોળ ભાની કે અન્યના સમજાવટભર્યા પ્રયાસોની વિરજ્યવિત્ત નેમનાથજી પર કંઈ અસર પડી નહિ. તે તો પાઠ કર્યા તે કર્યા.

અને આમ તીક્ષ્ણ મોહન ધનના તત્સણુ છેદનનું અપૂર્વ
 ગીરત્વ દાખવી જેણે સર્વસંગપરિત્યાગનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો
 હતો, એવા આ ચતુર્વશ્યદ્રમા નેમનાથજી સવત્સરી દાન
 દર્ધ, સમસ્ત ગજલક્ષ્મીનો તૃપ્તવત્ ત્યાગ કરી ચાલી નીકળ્યા.
 પ્રવ્રજ્યા સમયે જ આ અમોઘરૂપ વીતરાગ મુનીશ્વરને એથુ
 મન પર્યવજ્ઞાન ઉપજાયુ, અને પછી આપ મમયમા જ તેમને
 લોકાલોકનો પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાન પ્રગળ્યુ “નેત્રિ
 નિલેખ્ય નિજ કારણ કર્યું, છાડ્યો સર્વ વિભાવોજી, આતમ
 શક્તિ સકલ પ્રગળ કરી, આમ્વારો નિજ લાવોજી” (દિવચદ્રજી)

હરમ્યાનમા તીવ્ર વિરહવ્યથા અનુભવતા જેનો એકેક
 દિવસ વરસ જેવો જતો હતો અને એકેક ક્ષણ દિવસ જેવી
 જતી હતી, તે વિરહિણી રાજમતી મોહહયાવાળી ભાવના
 ભાવતી રહી, અને “પ્રેમ કે પતરુ છેદિયો રે, ધરિયો જોમ
 ધતૂર ! મનરા વાલા ! અતુરાઈરો કુણુ કહો રે, ગુન મિલિયો
 જગ સૂ ? મનરા વાલા !” ઇત્યાદિ પ્રકારે કવચિત્ ઉપા
 ■ભરૂપ, કવચિત્ આમેષકપ, કવચિત્ વિનવણીરૂપ કરુણ
 વિલાપ કરતી હતી એવટે તેની આ મોહહાદિ દેર છે ને
 તેનું ચિત્ત તત્ત્વવિચાર પામે ટે ટે-અમોઘસ્વરૂપ પ્રાણુનાથે
 તે એકલસ વીતરાગતા આહરી છે “વીતરાગતા આહરી રે,
 પ્રાણુનાથ નિ ધાર ” માટે આ સેવક પણ જો તે વીતરાગતા
 આહરે, તોજ સેવકની લાજ નહે એમ સમજી ચિત્ત
 સમાધાન પામી તે મહાસતી વિરહ્તચિત્ત થઈને વૈરાગ્ય
 તરંગિણીમા ઝીવવા લાગી

હવે આ તરફ એવુ જાણુ કે-ન્યનેત્રિ નામે નેમ-

નાથજીના નાના ભાઈ હતા તેને રાજમતી પ્રત્યે મોહ ઉત્પન્ન થયો અને તે તેનો હાથ મેળવવા માટે અનેક ક્ષાણ માગવા લાગ્યા પણ ભગવતી રાજમતીજી તો વરણ તો નેમનાથને એ પોતાની પ્રતિજ્ઞામા અચળ રહ્યા હતા, અને હવે તો તે મોહ પણ છોડી દઈ ભવભોગથી વિરક્ત થયા હતા તેમના બાલકામા આબુ કે રથનેમિ મહારા પર આમન છે, એટલે યોગ્ય મોખો જોઈ તેને બાધપાઠ આપવા તેમણે નિશ્ચય ર્યો.

એક દિવસ રાજમતીએ રાજ પીધી ત્યાં રથનેમિ આવી ચઢયા રાજમતીએ મુખમા મદનફલ મૂકી વમન કયુ અને કહ્યુ—આ રાજ પી જા. રથનેમિએ કહ્યુ—વમેલુ તે કેમ પીવાય ? રાજમતીએ જવાબ આપ્યો—જો ન પીવાય, તો હું પણ અરિષ્ટનેમિ સ્વામીથી વમાયેલ છું, તો હે અચળ—કામી ! વાનને (વમેવને) પીવા ઈચ્છે છે એવા તને ધિક્કાર હો ! આના કરતા તો ત્હાડે મરણ ધાય એ ગ્રેય છે ઈત્યાદિ પ્રપદે તને પ્રતિબોધ પમાડ્યો એટલે મ વેગરગથી ગાઈને રથનેમિ, ભગવાન નેમનાથજી પાને પ્રવ્રજિત થયા બાલ બ્રહ્મચારિણી મહાસતી રાજમતીજી પણ વૈરાગ્યવામિન ચર્ચ નેમનાથજી પામે આવી વિનવવા લાગ્યા—હે નાથ ! વિવાહ અવસરે જો તમે મહાગ હાથ પર હાથ ન દીધો, તો હવે “દીપ્તા અવસર દીજિયે રે, સિર પગ જગનાથ !” એમ તે પરમ મહુચરને શરો જઈ તેમણે નિર્મથ પ્રવ્રજ્યા અગીકાર કરી

પછી એ દિવસ એણે બન્યું કે મુનિ રથનેમિ સિદ્ધા

હવે નેમનાવશ સમીપે આવના હતા ત્યા વર્ષાદ આવવાથી તે આશ્ચર્યે એક સુકામા પેડા આ સમયે ગણમતી પણ નેમનાવશના વહનારે ગયા હતા, તે વાદી ઉપાશ્રયે આવના હતા, ત્યા વચ્ચેમા વર્ષાથી ભીજાયા એટલે અગત્યતા તે રથનેમિ હતા તે જ સુકામા પેડા, અને સૂકવવા માટે વસ્ર ઉતાર્યા રથનેમિએ તેના અગત્યગ દીકા અને તેને વિકાર ઉપત્ત્યે ત્યા રથનેમિ પણ રાણમતીના ભેવામા આવતા તેલે વસ્ર સડોયા ઈજિતાકારમા કુચલ રાણમતીએ તરત જ તેને વિગરી ભાવ દીઠો, એટલે તેના પ્રત્યે કહ્યું-હું ભોગવશી રાજા ઉમ્મસેનની પુત્રી છું ને તું અધકવૃષ્ટિ મમુદ્રવિરથને પુત્ર છે આ કારણથી અકેક પ્રધાન કુલમા આપણે ગધન મહાઈએ! ગધન કુલમા જન્મેલા નાગની પેઠે વમેવતું પાલન કરનારા ન થઈએ! પ્રભવલિત ચિતામા અપલાવે પણ અનધન કુલમા જન્મેલા નાગ વાત (વમેલ) ભોગવવા ઈચ્છે નહિ એટલા માટે તું અભ્યાસિત રહી સચમ આચર! ભેડ ને ને નારીને ઢેખશે, તે પ્રત્યે પ્રાર્થનારૂપ ભાવ કરશે, તે તું વાયુથી પ્રેરિત હડો નામના ઘાસની જેમ, સસારસાગરમાં અહીંથી તહીં આથકતો હડો હડો થઈશ તે મયતિ એ મહાસતી રાણમતીજના આ પરમ સવેગજનક સુભાવિ વચન સાંભળી ગ્યનેમિ મુનિ, અકુચથી હાથીની જેમ, ધર્મ મપ્રતિષ્ઠાપિત થયા, અને પછી અપ્રમત્તપણે આદર્શ નિર્મલ જીવન ગાળી અનુક્રમે કેવલજ્ઞાન પામી મોમે ગયા ભગવ રાણમતીજ પણ તેવું જ વધાસૂત્ર અપ્રમત્ત આત્મચારિ પાળી, કેવલજ્ઞાન પામી, સુખિત પામ્યા

અને બાવીશમા તીર્થ કર લગવાનું નેમનાથજી પણ પ્રાણીઓને તારનારૂં અનુપમ ધર્મતીર્થ ઝાપી, પરમાર્થ મેઘની અમૃતધારા વર્ષાવવા લાગ્યા, અને શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ આદિ જેવા અનેક લબ્ધ મુમુક્ષુ આત્માઓને શુદ્ધ આત્મ ધર્મનો પ્રતિબોધ પમાડતા રહી, આ પરમ સદ્ગુરુ બાન્ત અવનિને પાવન કરતા વિચરવા લાગ્યા, અને આશુખાતે ગિરનાર પર્વતથી પાદપોષગમન અનશન કરી અનુપમ સિદ્ધ જતિને પામ્યા આમ સિદ્ધ થયેલા તે પરમ પવિત્રાત્મા દેવતાને નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

(અનુષ્ટુપ) ચક્રવર્ણ સમુદ્રેન્દ્ર, નેમિનાથ નમું નમું,
સતી રાજમતી વન્દી, મોહબ્રાતિ વમુ વમુ

શિક્ષાપાઠ ૬૫ સદ્ગુરુ સ્તુતિ

ઉપભતિ

હે સદ્ગુરુ દેવ ! પગ કૃપાળુ !
ગાવા શુભો શક્તિ ન મુંજ બાળુ,
અમાય છે આપ તણી કરેણા,
થવું નથી શક્ય પ્રભો ! અનેણા ૧
અનાદિથી આત્મ સ્વરૂપ ભૂ યો,
હું ભોગના કાદવમાદિ રૂદ્યો,
હું જો તણા સાગર મધ્ય રૂદ્યો,
તારો તમે બોધ દઈ અમૂલ્યો ૨

- સ્વરૂપનું જ્ઞાન તમે જગાડ્યું,
 પ્રાતિ તણુ ભૂત તમે ભગાડ્યું,
 મિથ્યાત્વનું વિષ તમે ઉનાચું,
 સમ્યક્ત્વ પીયૂષ તમે પીવાડ્યું ૩
 ઉચ્ચા ચિદાકાશ વિષે ઉડતા,
 હે હસ ! જ્ઞેનાત્મસ્વરૂપતા,
 આત્મા વિવેચી પન્ને વમો ઝે,
 મુમુક્ષુના માનસમા રમો છો ૪
 સ્વામી તમે શુદ્ધ સ્વ ચેતનાના,
 રામી તમે આત્મ ભાવનાના,
 ભોગી તમે આત્મ તણા ગુણોના,
 યોગી તમે આત્મ અનુભવોના ૫
 અનતકાળે તમ યોગ લાધ્યો,
 હ આત્મનો સાધન ભોગ માધ્યો,
 તો આપનો કેમ પોંછો જ છોડું ?
 ના જ્યાલગી પૂરણ તત્ત્વ જોડું ૬
 શું પાદપત્ર પ્રભુના ધરે હું ?
 ગી રીત આત્મા અનુભો કરું હું ?
 એ આત્મ તો બાપર્યો કાઈ વેદુ,
 નૈવેદ્ય આ આત્મતણા નિવેદુ ૭
 ગુરે ગુણે ગૃહ્યો ભરી સુવાને,
 આ વર્ણમાત્રા ભગવાન દામે,
 આ પ્રાણ કંઠે ગત પુષ્પમાલા,
 ઘો આત્મસિદ્ધિમય મોક્ષમાલા ! ૭

(૨)

‘ જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુખ અનત,
સમજીયુ તે પદ નમુ, શ્રી મ.ગુરુ ભગવત ’

હે શ્રી સદ્ગુરુ ભગવત ! આ લય કર લવાટવીમા
મન્માર્ગની દિશાનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી, આ જીવ આરે
ગતિમા ગોયા ખાતો અનત દુખ પામતો હતો તેને તિજ
સ્વરૂપના અવચક યોગરૂપ ત્રીધા સરલ નિર્દોષ સન્માર્ગ
દર્શાવી, આપે અનત પરિભ્રમણ દુખથી ઉગાર્યો આ આપના
અનત ઉપકારની સ્મૃતિ કરી, હું આપના ચરણકમળમા
નમસ્કાર કરું છું

હે આત્મનાનના નિધાન ! આ મહારો આત્મા જે
અનાદિથી આત્મપ્રાતિરૂપ મહારોગથી પીડાતો હતો, અને
‘ ક્ષણ ક્ષણ લય કર લાવમરણરૂપ મૃત્યુશય્યામા પડ્યો હતો,
તેને આપ સુવૈરે સ્વરૂપમમજ્જણરૂપ દિવ્ય ઔપદિ વડે
આરોચ્યસ પત્ર કર્યો, અને પરમ અમૃતરૂપ સહજાત્મસ્વરૂપ
પ્રકાશનારા સમ્યગ્દર્શન મત્ર પ્રયોગવડે બોધિણીજરૂપ અપૂર્વ
સન્કારત્રીજ રોપી, યોગિકૃત્તે જન્મરૂપ તવો જન્મ આપ્યો
હે કમ્બુસિન્ધુ ! આપે આ પામર પર અપાર ઉપકાર કર્યો

હે સમદર્શિતાના અવતાર ! આ નિલ્લસ્વરૂપનું જ્ઞાન
નહિ હોવાથી આ જીવ પોતાનું ઘર છોડીને પરદેશ લીખ
માગતો કરતો હતો તેને જ્ઞાનત્રીસ પન્ન એવા આપ
શ્રીમત્ પરમશ્રુતે અપૂર્વ વાણી વડે અનત આત્મસ પત્તિ
ભર્યા સ્વગૃહનો લક્ષ કરાવી, નિજ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો અમોઘ
ઉપાય દર્શાવ્યો આવા અનન્ય ઉપકારી આપ પ્રભુના ચરણે
હું શુ ધડ ? આત્માથી બીજી બધી વસ્તુ ઉતરતી છે ને

આ આત્મા તો આપ પ્રભુએ જ મને આપ્યો છે માટે
આત્માર્પણ વડે આ આત્માનું નેવેલ આપના ચરણે ધરી
આજ્ઞાકિતપણે વર્તુ એ જ એક ઉપાય છે મ્હાગ મન-
વચન-કાયાના યોગ આજથી પ્રભુને આજ્ઞાધીન થાને વર્તો !
હું આપ પ્રભુનો દાસાનુદાસ ચરણરેણુ છું

‘ અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ ! કરુણાસિન્ધુ અપાર,
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો ! અહો ! ઉપકાર
શુ પ્રભુ ચરણ કેને ધરૂ ? આત્માથી સો હીન,
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વરતુ ચરણાધીન
આ દેહાદિ આજથી, વરતો પ્રભુ આધીન,
દાસ દામ હું દામ છું, આપ પ્રભુનો હીન ’

‘ હે પરમ કૃપાળુ દેવ ! જન્મ-જરા-મરણાદિ સર્વ
હું ખોનો અત્યંત હાથ કરનારો એવો વીતરાગ પુરુષનો મૂળ
માર્ગ આપ શ્રીમદે અનંત કૃપા કરી મને આપ્યો, તે
અનંત ઉપકારનો પ્રતિઉપકાર વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ
છું વગી આપ શ્રીમત્ કંઈપણ લેવાને સર્વથા નિમ્પૃહ છું
જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી આપના ચરણા
રવિદમા નમસ્કાર કરૂં છું આપની પરમ ભક્તિ અને વીતરાગ
પુરુષના મૂળધર્મની ઉપાસના માસ હૃદયને વિષે ભવ પર્યંત
અખંડ જાગૃત ગ્રહો એટલું માણુ છું તે સદ્ગુણ યાઓ !
ૐ શાંતિ શાંતિ શાંતિ ’

પાંચ પરમ પદ વિષે વિશેષ વિચાર-૧

સમસ્ત વિશ્વમા ઉ ચામા ઉ વા મેવા પાંચ પરમ પદ છે અરિહંત, સિદ્ધ આચાર્ય, ઉપાધ્યય અને ત્રાપુ સકલ જગત્ કરતા આ જગદગુરુઓનું ગુણગોચર નવનવનવિદિષ્ઠ હોવાથી આ 'પદ' પરમ ગુરુ' મહેવાદ છે એ પદે પદ ઇષ્ટ હોવાથી 'પદ' પરમેષ્ઠિ ને નામે પ્રદિષ્ઠ છે પદ આત્મવિભૂતિથી વિભૂષિત હોવાથી આ પદે વિશ્વની વિદિષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ વિભૂતિઓ છે એટલે જ પરમ અર્થ, પદમ ઉપાધ્ય એવા આ પદ પરમ પદ ને મુદ્દુઓ આ પદમ ભક્તિથી નમસ્કાર કરે છે અર્ધગોને નમસ્કાર હો! સિદ્ધોને નમસ્કાર હો! આચાર્યોને નમસ્કાર હો! ઉપાધ્યોને નમસ્કાર હો! લોકમા સર્વ માધુઓને નમસ્કાર હો!

પદ એટલે શું ? પદ એટલે મિનારાનું આધાર આત્મસ્વભાવ અર્થાત્ સહજ એવું જન્મવૃક્ષ એ જ એક એવું સ્થાન છે કે જે સદા સ્થિત અને સ્થિર છે આટલે પરમાર્થથી આ મસ્વભાવ-મૂળ શુદ્ધ તે નામપદ' એ જ એક વાચનવિક પદ છે, તે ગ્રિવલ્લ મૌલ્ય ગદ્યા અચ્ચર હોવાથી અપદ જ છે અરિહંતિષ પદ પરમેષ્ઠિ પદ કદા તે સ્થિર એવા પરમ શુદ્ધ મસ્વભાવ પદમા નિર- સ્થિતિ કરે છે, એટલે તે વિશ્વને પદ 'પદ' નામ છાન્ છે યોગિઓને પ્રિય એવા પદ પરમ પદમા સ્થિત એવી આ પરમ વિભૂતિઓ આ સ્વભાવ-વિભાવથી છે, એટલે તેને 'પદમ પદ' ને માધુ તે યથાર્થ

પરમ પદોની પાને ઇદ-ચકવર્તી આદિ પદવીઓ તુચ્છ અને પામર છે આવા આ મેન કરતા પણ મહામહિમાવાન પદ્ય પરમેષ્ઠિ પદોનું ન્વરૂપ મુમુક્ષુઓએ મનન કરી પદે પદે નમન કરવા યોગ્ય છે

જેહો 'કર્મકાંડી વૈરીનો પગાજ્ય ક્યો છે એવા અર્હત ભગવાન' તે પહેલુ અગ્રિહત પદ : આ અગ્રિહત ભગવ તોએ મોહનીયાદિ આ ધાતિકર્મનો મક્ષય કરી જ્ઞાનાદિ અનત ચતુષ્ઠય પ્રગટા યુ છે માત્મગુણને અપાય-હાનિ કરનારા આ ધાતિકર્મનો અપગમ થયો હોવાથી, એમનો અપાયાપગમ અતિશય જગત્મા અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ કરતા ચઢીયાતો એવો અતિશયવત ગુણ વર્તે છે કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનના પ્રગટપણાથી આ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શીનો જ્ઞાનાતિશય ગુણ મોટી ચઢીયાતો મસાપારણ વર્તે છે કર્મનાશ અને ધર્મપ્રકાશને હીધે પરમ પૂજ્ય એવો શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ પ્રગટયો હોવાથી એમનો પૂજાતિશય જગત્મા સર્વશ્રેષ્ઠ વર્તે છે અને દેહ છતાં દેહાતીત દશાએ વિચરતા આ જીવન્મુખ ભગવાન, પરમ અમૃતવાણીથી પરમાર્વમેધની વર્ષા વર્ષાવી જગતજીવોનું પન્મ ક્યાણ કરતા હોવાથી એમનો વચનાતિશય ગુણ સર્વોત્કૃષ્ટ વર્તે છે અને આ અર્હતોમા પણ જેતો તીર્થંકર નામકર્મ બાધ્યુ છે એવા તીર્થંકર ભગવતોનો પન્મ પુણ્યપ્રભાવ તો અદ્ય પ્રાતિહાર્ય આદિ બાહ્ય વિભૂતિ ઓથી ઓર વિગેર આશ્ચર્યકારી અને પરમ અદ્ભુત વર્તે છે આ તીર્થંકર ભગવતો જગતને તારનારા પન્મ કલ્યાણકારી ધર્મતીર્થનું નરથાપન કરી, શુદ્ધ ધર્મચક્રના પ્રવર્તન વડે

પગ્મ લોકોપકાર કરે છે આવા વિશ્વકર્માણુમરી વિશ્વવધ અર્હત ભગવતોને સત કવિજનોએ મહાવૈદ, મહાગોપ, મહામાહર્ષ, નિયામક, સાર્થવાહ આદિ યથાર્થ ઉપમાઓ આપી એમનો મહામહિમા સંગીત કર્યો છે

જે ‘શુદ્ધ ચૈતન્ય પદ્મ સિદ્ધાલયે બિરાજમાન છે એવા સિદ્ધ ભગવાન’ તે બીજી મિદ્ધ પદ અર્હત ભગવતો જ આયુના અતે વેદનીયાદિ ચાર શેષ કર્મનો સક્ષય કરી, અયોગી અવસ્થા પામી દેહ રહિત એવા સિદ્ધ થાય છે, ત્યાં મન-વચન-કાયાના યોગની ને કર્મની સર્વ વળગણીઓ છૂટી જાય છે, સકલ પુદ્ગલ માથેનો મળધ ત્રી જાય છે, એક પરમાણુમાત્રનું પણ અર્થવાપણું રહેતું નથી, અને પૂર્ણ કલક રહિત આત્માની શૈલેશ મેરુ જેવી નિઃકપ અડોલ અવસ્થા પ્રગટે છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ અષ્ટ કર્મ નષ્ટ કર્યા હોવાથી એમને આ અષ્ટ આત્મગુણ સ્પષ્ટપણે વર્તે છે અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અભ્યામાધ સુખ, અનંત ચારિત્ર, અમૂર્તત્વ, અશય મિતિ, અગુરુલઘુત્વ, અનંતવીર્ય એટલે એક શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ શિવાય બીજી કંઈ પણ છે નહિ એવી અનન્યમય, શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમય, અગુરુલઘુ, અમૂર્ત એવા સહજ પદ્મ આત્માની ન્યા પૂર્ણ મિદ્ધિ થઈ છે, એવી સિદ્ધ દશા ત્યાં પ્રગટ વર્તે છે પત્રી ચરમ શરીરથી ત્રિભાગ ન્યૂન એવી અવગાહના લઈ આ પુરુષાકાર પ્રભુ, ‘પૂર્વ પ્રયોગાદિ કારણના યોગથી’ ભિર્વગમન કરી, સમય માત્રમા લોક-શિખરાએ મિદ્ધાલયમાં ખેંચાયે છે અને ત્યાં જેની અનુપમ ન્યોતિ ન્યોતિમાં મળી ગઈ છે એવા આ અનંત આત્મ

લક્ષ્મીના સ્વામી “રમાપતિ આતમરામ” સિદ્ધ ભગવાન
અનંત મહાધિસુખમા સાદિ અનંતો કામ સ્થિતિ કરે છે
જગવમા વસનારો જિંત નમરના શુભ જાણે પણ કહી ન
શકે, તેમ કેવળી ભગવાન પણ અનુભવથી જાણે છે છતાં
આ સદ્ભાતમસ્વરૂપ પ્રભુના અનુપમ સિદ્ધિસુખનું વર્ણન
કરવાને સમર્થ નથી તો બીજાનું તો શું ગણુ ?

(દોહરા) સદેહ મુક્ત આત્મા નમુ, અરિદ્ધ ત અર્હત
વિદેહ મુખ આત્મા નમુ, સિદ્ધ ગુહ ભગવત

શિક્ષાપાઠ ૬૭ પચ પરમ પદ વિષે વિશેષ વિચાર-ભાગ ૨

‘જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એવા મોક્ષના
પાંચ આચાર જેના આચરણમા પ્રવર્ત્તામાન છે અને બીજા
ભવ્ય છુરોને તે આન્વારમા પ્રવર્ત્તાવે છે એવા આચાર્ય
ભગવાન,’ તે ત્રીણુ આચાર્ય પદ દેહાદિ સર્વ પર
ભાવથી ભિન્ન આત્માને જાણવારૂપ જે જ્ઞાન, તેનું આ
આત્મજ્ઞાની સત્પુરુષ આત્માનુભવરૂપ આચરણ કરે છે
આત્મસાક્ષાત્કારથી ઉપજતી પ્રતીતિરૂપજે દર્શન તેના નિઃક
નિશ્ચયરૂપ આચરણમા આ સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષ હૃદતા ધરે છે
સર્વથી ભિન્ન એવો અસંગ આત્મા જાણ્યો-પ્રતીત્યો તેવો
સ્થિર સ્વભાવ ઉપજવારૂપ જે ચારિત્ર, તેના આત્મરમણતારૂપ
આચરણમા આ આત્માશામી વીતરાગ પુરુષ નિરતર રમે
છે ઇચ્છાનિરોધરૂપ દ્વાદશવિધ તપના બવથી આ મરવરૂપમા

પ્રત્યક્ષ જે તપ, તેના આચરણથી આ તપોધન મહાત્મા
પ્રત્યે છે દર્શન-જ્ઞાન પ્રધાન આ સર્વ આચારમાં આત્માનું
જે બલ-વીર્ય, તેનું ગોપવ્યા વિના પૂર્ણ સ્કુરણરૂપ આચરણ
કરી આ વીર પુરુષ અપૂર્વ આત્મપરાક્રમ દાખવે છે આમ
દ્રવ્યથી અને ભાવથી પણ આચારના આત્મપરિણમનરૂપ
આદર્શ આચરણમાં સર્વાત્માથી પ્રવૃત્ત જોવા આ સાધુચરિત
સ્તપુરુષો પોતાના જીવત દૃષ્ટાંતથી જીવજોને તેના સમ્યક્
આચારનો ચેપ લગાડે છે પણ આચારના પાલનમાં મમર્થ
જોવા આ આચાર્ય ભગવાન પાપ ઈન્દ્રિયને જીતનારા નિત્ય
અને પ્રભુચર્યાની નવવાડને અખંડપણે સંવર્ણના મહા
પ્રભુચારી હોય છે, પણ સમિતિ અને ત્રણ શુભિથી યુક્તપણે
પણ મહાત્માનું પાલન કરનારા મહા વાત્સલ્ય હોય છે,
અને ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ એ ચાર કપાલનું જે મૂલન
કરનારા નિષ્કપાપ મહા શાંતમૂર્તિ હોય છે આમ ઉત્તમ
છનીશ શુણના ગૌરવથી શોભતા આ જગદ્ગુરુ વીતરાગ
આચાર્યો, વિષમ અસિધારા જેવી દોહડી આત્મચરિત્રરૂપ
ચરણધારા પર બાજીગરની જેમ કુચગાવી નાચે છે આ
આત્મજ્ઞાની સમઠર્થી પગમથુત મહાત્માજો પગમાર્થપ્રકાશક
અપૂર્વ વાણી વડે ભવ્ય આત્માજોને પ્રતિબોધ પમાડતા,
સર્વત્ર અપ્રતિબદ્ધપણે વિવરે છે, જે માર્ગનું વિગ્ધરણ કરતા
લોકોને તેનું સ્મારણ કરે છે, જે અર્થે જનારાંજોને વારણ
કરે છે, અને સર્વને શુદ્ધ આત્માશ્રવ સન્માર્ગે જવાની
પ્રેરણા ને પુન પુન પ્રતિપ્રેરણ કરે છે આવા આ પરમ
લોકોપકારી જગદ્ગુરુજો, વીર-મહેલા વીતરાગપણરૂપ
ઉત્તમ પદને ધારણ કરનારા પાપના “પદ્ધતિ”

વીતરાગ ભાગે ગમન કરી નહેવા “ગચ્છ ’ના આધાર-યતે
 છે, મુમુક્ષુ મુનિજનોના માનસસન્મા રમનાગ હસે
 નિર્મલ શુણ્ણમણિના નિવાસરૂપ રાહજાત્યવ છે જિન ભ
 વાનરૂપ સૂર્ય ને ડેવલી ભગવાનરૂપ ચંદ્ર અસ્ત પામતા જગ
 ને દીવા જેવા છે, એવા “ભુવન પદારન પ્રગત પદ
 આત્મારજ ગિતિ હવે !”

‘દ્વાદશાગ્રના અભ્યાસી અને તે શ્રુત શુદ્ધ, અર્થ અ
 રહ્યથા અન્ય જાન્ય હવેને અધ્યયન કરાવનાર એ
 ઉપાધ્યાય ભગવાન’ તે યોગ્ય ઉપાધ્યાય પદ એક શુદ્ધ આ
 પદાર્થજ આદેય છે અને બાકી બીજી બધુંય હેય છે, એ
 દ્વાદશાગ્રીનું પરમ રહ્ય નેને હૃદયગત થયું છે, એવા
 આત્માત્મા ઉપાધ્યાય ભગવ તો સ્વશુદ્ધ આત્માના સ્વાધ્યાય
 સદા નિમગ્ન હોય છે, અને પરમાર્થપ્રધાન ધર્મના પ્રતિપા
 સૂત્ર-અર્થના વિસ્તારમા રસીયા એવા આ પરમ તત્ત્વરતિ
 મહામનિઓ મૂર્ખ શિષ્યને પણ વ્યુત્પન્ન કરે, “પાપાણને પ
 પ’દવ આણે” એવા સમર્થ હોય છે શ્રમણગણના શુદ્ધ આ
 ધર્મની પરમાર્થચિતા રાખનારા આ પરમ ઉપકારી ગણિ
 “ભાવના અદન સમ રસ વચણે, અહિત તાપ સવિ ટાળે
 એવા પ્રશમરસનિમગ્ન શાંતમૂર્તિ ધર્માત્મા હોય છે અરિહ
 મહારાજે પ્રણીત કરેલા જિનશાસનમા રાજ સમાન આચ
 ભગવાન છે, તેના પદને યોગ્ય નજકુમાર જેવા આ પર્થ
 શુણ્ણરત્નોથી વિરાજમાન ઉપાધ્યાય ભગવાન શુદ્ધ આ
 ધર્મરૂપ જિનશામનનો અપૂર્વ ઉદ્યોત કરે છે

‘એ ક્ષમાર્ગને આત્મજગૃતિપૂર્વક સાધતા એવા સ
 ભગવાન’ તે પાવનું સાધુ પદ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્દ

અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણેની અભેદ એકતારૂપ મોક્ષમાર્ગની આત્મપ્રગ્લભિમય અખંડ આરાધના આ મુમુક્ષુ મુનિવરો કરે છે. આત્માને બાહ્ય, દેખી, આ આત્મારામી મુનિઓ આત્મામાજ પત્તવારૂપ શુદ્ધ 'વૃત્ત'—ચારિત્ર પાળે છે. આમ શુદ્ધ આત્માની અખંડ ઉપયોગ-ભક્તિ જેને વર્તે છે, એવા આ શુદ્ધોપયોગવત શ્રમણ ભગવતો સર્વત્ર મમભાવી પીતરાગ હોય છે. અહિંસાદિ પચ્ચમહાવ્રતનું દ્રવ્યભાવથી સમ્યક્ પાલન કરનારા આ યતિવરો છ કાયની રક્ષામા નિરતર યતનાવન હોય છે. પાચ ઈન્દ્રિય અને ચાર ક્ષયાયના નિશ્ચલમા નિપુણ આ સયમી જને સયમ યોગમા કૌશલ્યવત હોય છે. મનશુષ્કિ, વચનશુષ્કિ ને કાયશુષ્કિથી શુભ એવા આ શાતમૂર્તિ સ્વરૂપશુભ સતો, પ્રતિષ્ઠાએ આત્મસ્વરૂપની પ્રતિલેખના-અનુપ્રેક્ષા કરના રહી સદા શુદ્ધોપયોગવત હોય છે. ગમે તેવા ઘેર પરીપહો કે ઉપસર્ગો આવી પડે તો પણ આ ભાવિતાત્મા મહાત્માઓ આત્મભાવમા અખંડ સ્થિતતાવત હોય છે. આવા સત્યાવીશ શુષ્કવ્રતોથી વિભૂષિત આ મહા તપસ્વી સતપુરુષો નિરતર સ્વાધ્યાય-ધ્યાનમા નિમગ્ન રહે છે, આત્મસિદ્ધિની સાધનારૂપ અપ્રમત્તપત્તે આવું સાધુજીવન ગાગી રહેલા આ સર્વ સાધુ ચતિ માધક પુરુષો આ જીવનમા જ રહે છતાં દેહાતીત એવી જીવન્મુક્તા દશાનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરે છે. સોનાની પરીક્ષાની જેમ દિવસે દિવસે જેનો આત્મશુદ્ધિરૂપ 'વાન' વધતો જાય છે, એવા આ સાધુ ભગવાન્ શુદ્ધ મુવલ્લુ જેવા શુદ્ધ, સ્પષ્ટિક જેવા સ્વચ્છ અને અમૃત જેવા મધુર હોય છે. માદંવની મૂર્તિ, આર્જવના અવતાર, 'મુનુર'

સાગર અને દયાના આગર,' એવા આ ક્ષમાનિધાન ખરેખર ક્ષમાશ્રમણુ ભગવતોના જેટલા ગુણગાન કરીએ તેટલા ઓછા છે

આવા આ પાત્ર પરમ પદ મુમુક્ષુએ નમન કરવા યોગ્ય છે, સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે, ભાવન કરવા યોગ્ય છે, ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે આ પાત્રે પદ આત્મારૂપ છે, અને તે સિદ્ધ ને માધક અથવા પરમાત્મા અને અતરાત્મા એમ બે કોટિમા સમાય છે સંદેહમુક્ત સાકાર પરમાત્મા તે અસિદ્ધત, વિદેહમુક્ત નિરાકાર પરમાત્મા તે સિદ્ધ આ બન્ને પદમ આરાધ્ય એવી મિદ્ધ કોટિમા આવે છે મહામુમુક્ષુ એવા સાધુ, ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય એ ત્રણેય ઉચ્ચ, ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતમ કોટિના માધકો-આરાધકો છે આ ત્રણેય કક્ષાના માધુપુરો ઉચ્ચ ગુણસ્થાનમિથિતિને પામેલા આત્મા ગમી મહાત્માઓ છે એટલે ગુણાધિક્ષણને લીધે તેઓ પણ અન્ય મુમુક્ષુ આત્માઓને પરમ આરાધ્ય છે આ પાત્રે પરમ પદ આ મારૂપ હોવાથી પ્રવાહથી શાન્ત છે એટલે એના જપકે આ પત્ર પરમ પદનો મત્ર પણ શાન્ત છે ને સદા જયવત વર્તો !

(નિહંગ) આચાર્ય તે આત્મા નમુ, પચાચાર પ્રધાન,
ઉપાધ્યાય આત્મા નમુ, સ્વાધ્યાય ધ્યાન નિધાન
સાધુ સકલ આત્મા નમુ, બાવસાધુ ગુણધામ,
આત્મારામી જે સત્, ત્રિભાવ વિર્ત્ત પામ

શિક્ષાપાઠ ૬૮ અવિરતિ

સર્વ પરભાવ-વિભાવથી વિગમ પામી જે આત્મારામી થયા છે, એવા સર્વ સર્વવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ સાધુ પુરુષોત્તમ પૂજ્યપણું આગવા પાઠમાં દર્શાવ્યું પણ અતરૂથી મોહ છૂટવારૂપ સમ્યક્દર્શનયુક્ત તથારૂપ ભાવવિરતિપણુ ન હોય, તો બાહ્ય દ્રવ્યવિરતિ માત્રથી તેવું પૂજ્યપણુ ઘટતું નથી અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનભાવસ પત્ર યથોક્ત સાધુગુણથી ભૂષિત એવા ભાવાચાર્ય, ભાવઉપાધ્યાય, ભાવમાધુ આદિજ વહન મરવા યોગ્ય પાત્ર છે, નહિ કે સમ્યક્દર્શનાદિ શુણ્ણ વિહીન એવા માત્ર દ્રવ્ય વિગ ધારણ કળનારા દ્રવ્યાચાર્ય, દ્રવ્ય ઉપાધ્યાય દ્રવ્ય માધુ આદિ “દક્ષણદીપો જ યન્તિવો” દારણકે “દક્ષણમૂલો ધમ્મો” સમ્યક્દર્શન એ ધર્મવૃક્ષનું મૂલ છે એ મૂલ વિના ધર્મવૃક્ષ ઊગે જ નહિ દ્રવ્યની સર્વવિરતિ આદિ પણ સમ્યક્દર્શનભાવરૂપ મૂલ હોય તો જ ભાવથી વિરતિ છે, નહિ તો ભાવથી અવિરતિ જ કે “ગુણટાણા-વાચારે પત્તો તિરત્તો અવિરત્તો ગિયમા ।” (યથોવિજયજી) મનને સમ્યક્ત્વમૂલ કહ્યા છે તેનું આ જ રહસ્ય છે નાટો પરમાર્થથી સાધુન તો સર્વ પરભાવની ઇચ્છાથી વિગમ પામેલા ‘સ્વરૂપસ્થિત ઇચ્છાગહિત’ એવા આત્મજ્ઞાની સમ્યક્ દષ્ટિ પુરુષમાં જ ઘટે છે, અને ત્યાં કલ્પિત પ્રારબ્ધોદયથી બાહ્ય દ્રવ્યવિરતિ ન હોય તોપણ અતરૂથી મોહ છૂટવારૂપ ભાવવિરતિ તો અવશ્ય હોય જ છે “જ સમ્મ તિ પામહ ત મોણ તિ પામહ ।” જે સમ્યક્ત્વ-આત્મજ્ઞાન છે તે જ મોન-

મુનિપણ છે, "આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે, બીજા તો દ્રવ્ય
લિંગી રે," ઇત્યાદિ વચનો બાની સાક્ષી પૂરે છે

આવશ્યક નિર્યુક્તિમા શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ આ ૪
વસ્તુ ધાતુ અને છાપના દૃષ્ટાંતે -પદ્મપણે સમર્થિત કરી છે
ધાતુ ખોટી અને છાપ ખોટી, અથવા ધાતુ ખોટી અને છાપ
સાચી, એ બે પ્રકાર કવર્મના રૂપીઆ જેવા બનાવથી
(Counterfeit) મૂંઝવીન દ્રવ્યલિંગી સાધુઓના છે, તે તો
ખોટા રૂપીઆની જેમ સર્વથા અમાન્ય-અશ્વીકાર્ય છે અને
ધાતુ સાચી, પણ છાપ ખોટી અથવા ધાતુ સાચી અને છાપ
પણ સાચી, એ જે પ્રકાર આત્માના રૂપીઆ જેવા સાચા
મૂંઝવાન ભાવલિંગી સાધુઓના છે, અને તે જ સાચા
રૂપીઆની જેમ સર્વથા માય-નીકાર્ય છે અર્થાત્ દ્રવ્યથી
તેમજ ભાવથી જે અવિરતિ છે, અને ભાવથી વિરતિ નહિ
છતાં જે દ્રવ્યથી વિરતિ છે, -એ બે મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રકારોના
સાધુપણામા ગણના જ નથી પણ દ્રવ્યથી તેમજ ભાવથી
વિરતિ છે, અને દ્રવ્યથી વિરતિ નહિ છતાં ભાવથી
વિરતિ છે, -એ બે સમ્યક્દૃષ્ટિ પ્રકારોની જ સાધુપણા
ગણના છે

આ ઉપરથી એ કૃતિત થાય છે કે બાહ્ય વિરતિ
કાર્મ સાધુપણાનું કે શુભ-ધ્યાનનું માપ નથી, પણ અંતઃ
મોહભાવ દૃટવાદ્ય આશય ત વિરતિ એ જ માપ
સાધુપણાનું કે શુભ-ધ્યાનનું માપ છે અર્થાત્ જેમ જેમ કપાય
વિભાવ ઘટે તે આ મ-વલાવગ્નિગતા વધે, તેમ તેમ આત્મ
શુભ-ધ્યાન ચ'તુ જઈ સાચુ ભાવસાધુપણ પ્રગટે છે

લ્યાગી અદરથી મોહભાવરૂપ મિથ્યાત્વશાલ્ય નિકળ્યું નથી,
ત્યાગી વાસ્તવિક પ્રતીતિ કે સાધુપણ ઘટતું નથી
કારણકે “કચુકત્યાનવી ભુજગ નિર્વિષ યનો નથી,” તેમ
અતર્કત મોહ-મિથ્યાત્વ વિષ નીચ્છ્યા વિના ગાદા ત્યાગ
ના નથી આત્મા નિર્વિષ યનો નથી ‘મિથ્યાત્વરૂપી પાટો
જે અનતાતુલ્યથી કપાયે અનતા આગ્નિ ખાઈ ગયો તે
વજ્રખવારૂપી ભાદ્ર પ્રત્યથી કેમ ઠરે?’ અર્થાત્ અવિરતિના
મૂલરૂપ મિથ્યાત્વ ટળે નહિ, ત્યાગથી અતરૂથી અવિરતિપણ
જાય નહિ અને વાસ્તવિક વિરતિપણ આરે નહિ એટલે જ
મિથ્યાદષ્ટિ જીવ દ્રવ્યથી નવવિરતિ હોય તોપણ ભાવથી
અવિરતિ હોઈ પ્રથમ શુણ્ઠ્યાને છે, અને સમ્યક્દષ્ટિ જીવ
દ્રવ્યથી અવિરતિ હોય તોપણ ચતુર્થાદિ શુણ્ઠ્યાને છે
આમ દ્રવ્યથી અવિરતિ એવા સમ્યક્દષ્ટિ પણ દ્રવ્યથી
સર્વવિરતિ એવા મિથ્યાદષ્ટિ કરતા શુણ્ઠ્યાનન્ધિતિમા
અનતગણો મહાન છે, તોપણ અવિરતિ મિથ્યાદષ્ટિ કરતા
તો તે અનત અનતગણો મહાન હોય એમા પૂછવું જ શું?

કાંઈકે અવિરતિ મિથ્યાદષ્ટિ અને અવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ
એ બન્નેમા આકાશપાનાવનું અતર છે સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષ
સર્વ હેય-ઉપાયે વિરેખ જરાપર જાય છે એમ્ને ભલે
કદાચ પૂર્વ કર્મદ્રવ્યથી તે તે પ્રમાણે આચરણ ન પણ કરી
શકે, તોપણ આ વસ્તુ ચોક્કસ દેહી દેવા યોગ્ય છે અને
આ વસ્તુ ચોક્કસ આદગવા યોગ્ય છે, એવી જે તેની અતર ગ
લાભી, સવેદના, પ્રતીતિ, અખંડ નિશ્ચયના તેમા કાઈ પણ
ફેર પડે નથી કર્મદોર વચે કવચિત્ તેમ કરવાની પોતાની

અસક્તિ-નિષ્કળતા હોય, તો તેને માટે પણ તેને નિઃસ્વ
ખરેખર આત્મમ વેદનમય તો જોઈ નહિ કે કે-ખરે !
આ હેય વસ્તુ ત્યાગી શકે નથી, આ વિ તિ આદિ આદર
શ નો નથી આમ સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ વેદનમય પદના અત
લવનથી તે જ્ઞાનીના અતરૂમા ભેદ પડી જાય છે અજ્ઞાની
તેવો મ વેદનરૂપ અતર્કિત હોતો નથી આમ જ્ઞાની-અજ્ઞાની
દૃષ્ટિમા, રૂત્તિમા અને પ્રરૂત્તિમા આકાશપાતાલનું અતરૂ હો
ડે અત્રે અવિરતિ છતા ક્ષાયક સમ્યક્દૃષ્ટિ એવા શ્રીમાન્ શ્રેષ્ઠ
મહારાજનું દ્વિતીય સુપ્રસિદ્ધ છે ભાવથી જોઈએ તો તે
સમ્યક્દૃષ્ટિ નાની પુરુષે અતરૂથી મોજ છૂટયો હોઈ અતરૂતમા
પરજાવની આસક્તિથી વિગમ-વિરતિ પામ્યા જ હોય

આમ સર્વજ્ઞ ભાવવિરતિનું જ મુખ્યપણ છે છ
દ્રવ્ય અને ભાવ વિરતિનો સુમેળ મળે તે તો મોના
સુગંધ ભળ્યા જગજગર કે એન્હો જાનના લક્ષપૂર્વક
ભાવના નાગપુરૂષ થાય એવી દ્રવ્ય વિગતિ પણ પ્રશન્ત
ઉપકારી હોઈ, તેનું અત્ર મધ્યાયોગ્ય મ્યાન કે - મ
ચારિત્રમોજનીયરૂપ મોહભાવનો જ્યા અભાન પર્તો છે એ
મમ્યક્દર્શન સ સુજ્ઞ સર્વવિરતિ જ મુપ્રચર્ય છે દ્રવ્યથી અ
ભાવથી તેની વિરતિ કયે જ છૂટકો છે કારણકે જ્યાવગી જ
વિગતિ કળેતો નથી, ત્યાવગી અવિરતિપણથી જે કંઈ પાપકિ
યાય છે, તે પાપ આત્મ આવે છે પાપ ઇદ્રિય અને મન
અસમન, તથા પાપ સ્થાવર અને ગ્રસનું હિન્નન-એ
અવિરતિપણુ જાગ પ્રકારનું છે 'એવો સિદ્ધાન્ત કે કે
વિના જીવને પાપ લાગતું નથી તે કૃતિની જ્યાસુધી વિ

કરી નથી, 'ત્યાસુધી સમસ્ત જોવા ચોદ રાજલોકમા તેની પાપક્રિયા ચાલી આવી અવિરતિપણાનુ પાપ લાગે છે દાખલા તરિકે-ઢોઈ જીવ જેનથી પાપક્રિયા થયા કરે એવું અધિકગણ-પાપયુક્ત પદાર્થ ચોજી મરણ પામે, તો જ્યાલગી મોહભાવ મૂકી વિરતિ ન કરે ત્યાલગી તેને અવ્યક્તપણે તેની પાપ ક્રિયા લાગ્યા કરે, મોહ મૂની વિરતિપણ કરે તો તે પાપક્રિયા બંધ થાય

આમ 'મોહભાવ ક્ષય થાય તો જ અવિ તિરૂપ અવિરત મોહનીયની ક્રિયા બંધ પડે છે, તે પહેલા બંધ પડતી નથી કાન્ડાકે ઉપરમા દેહુ તેમ મિથ્યાત્વ હોય ત્યાસુધી અવિગતિ પણ નિર્મૂળ થાય નહિ, પણ મિથ્યાત્વ ટળે તો અવિગતિપણુ જાય જ એટલે 'મિથ્યાત્વસહિત વિરતિપણુ આદ-વાથી મોહભાવ જતો નથી મોહભાવ કાયમ છે ત્યાસુધી અવ્યતર વિરતિપણુ થતુ નથી, અને પ્રમુખપણે રહેલો જે મોહભાવ તે નાશ પામવાથી અવ્યતર અવિરતિપણુ મહેતુ નથી' અને આમ અવ્યતર વિગતિપણુ પ્રાપ્ત થયા પછી કવચિત્ ઉદયાધીનપણે બાહ્ય વિરતિપણુ ન આદરી શકે, તોપણ ઉદય વીત્યે મહેજે બાહ્ય વિરતિ પણ પામે છે

(દોહરા) મોહભાવ અતરુ છુટયે, સાચી વિગતિ છાપ, સાધુપણાનું માપ એ, દ્રવ્યસિંગ ના માપ દ્રવ્યની વિગતિ આવથી, વિરતિ વિરતિ સાવ, દ્રવ્યથી અવિરતિ ભાવથી, વિગતિ વિરતિ ભાવ દ્રવ્યથી વિરતિ સાવથી, અવિરતિ અવિરતિ ભાવ, દ્રવ્યથી અવિરતિ ભાવથી અવિરતિ અવિરતિ સાવ પાપક્રિયા લાગ્યા કરે, જ્યાલગી અવિગતિ હોય, જ્ય સર્ગી અવિરતિ ત્યાલગી, અધ્યાતમ ક્યમ રહોય ?

શિક્ષાપાઠ ૬૧ અધ્યાત્મ

જેમ જેમ મોહજન્ય અવિરતિપણુ છૂટે ને જેમ જેમ છવ પરલાવ-વિલાવથી વિરામ પામે તેમ તેમ તેનો અધ્યાત્મમા પ્રવેશ થાય છે “ નિજસ્વરૂપ જે ક્રિડિયા સાથે, તેહ અધ્યાત્મ કહિયે રે ” (આનંદધનજી) અર્થાત્ જે ક્રિયા નિજ સ્વરૂપને સાથે તે અધ્યાત્મ, જે ક્રિયા વડે કરી ચતુર્ગતિ સાથે તે અધ્યાત્મ નહિ “અધ્યાત્મ વિષુ જે ક્રિયા, તે તનુમદ તોહૈ ” (યશોવિજયજી) જે પ્રક્રિયા વડે કરીને આત્મા અતમુખ થઈ, અતર્થામી બની, તુલ્ય આત્મ-સ્વરૂપ પહોંચુ મુજબ પામે તે યોગ અને તે જ અધ્યાત્મ અધ્યાત્મ, બાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિસહય એમ ઉત્તરોત્તર દ્રોષ એવો પાચ તબક્કાવાળો (Stages) યોગ દહ્યો છે, તે મર્વ યોગમા અધ્યાત્મ તો મવ ચાગિરમા સામાયિકની જેમ વ્યાપક જ છે નિઃશય નયથી અધ્યાત્મનો પ્રારભ પાચમા શુદ્ધસ્થાનથી ં, પણ વ્યવહાર નયથી તો ઉપચારથી તેની પૂર્વે પણ હોય છે, અર્થાત્ ખરેખરા મુમુક્ષુ એવા અપુનર્જ પકથી માડીને ચોદમા શુદ્ધસ્થાનક પર્યંત કંઈ કરીને શુદ્ધિ પામતી જતી એવી સ્વરૂપમાધક અધ્યાત્મ ક્રિયાથી આત્માનો શુદ્ધવિકાસ હોય છે

શુદ્ધધ્યાનમ્ની જેમ મિત્રા અદિ આઠ યોગદષ્ટિ પણ, ચર્મોર્મીટરની પેઠે, આત્માના આધ્યાત્મિક શુદ્ધવિકાસના માપરૂપ છે શુદ્ધધ્યાનકની યોજના મોહઅપગમ પર નિર્ભર હોઈ, જેમ જેમ મોહાધકાર ઓછો થતો જાય, તેમ તેમ આત્માનું શુદ્ધધ્યાન વધતું જાય છે યોગદષ્ટિની યોજના

પ્રખરે - એ ભાગે પ્રવર્તતો જોગીજન પ-ભાવ-વિભાવથી
 આત્મસ્વરૂપનું હિંસન ન થવા દેવાનો નિગ્તર જાગ્રત
 ઉપયોગ રાખી, દ્ર વથી અને ભાવથી અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય,
 બ્રહ્મચર્ય અને નિધરિચ્છદ એ પાસ ચમનું પગિપાલન કરે છે,
 શૌચ, નતોષ, તપ, નવાધ્યાય અને ઈશ્વરમુખિધાન એ પાસ
 નિયમનું આમેવન કરે એ, પરભાવની જેઠકરૂપ દેહાધ્યાસ
 છોડી દઈ, આત્મભાવમા આસન જમાવે છે, બાહ્ય ભાવનું
 વિરેચન કરી, અતરાત્મભાવના પૂરણ-કુલનરૂપ ભાવપ્રાણા
 યાન તાપે છે, વિષયવિકારમાથી છદિયોને પ્રત્યાહુત કરી,
 પરભાવમાથી આ માને પાછો જેથી લેવારૂપ પ્રત્યાહાર મે
 છે, આ મસ્વભાવમા આત્માને ધારી રાખવારૂપ ધારણા ધરે
 છે, ચિરચિત્ત અને ચિત્તમગ્ન થઈ આત્માનું એકાગ્ર ધ્યાન
 ધ્યાવે છે, અને શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમા લીન થઈ જવારૂપ-
 શમાઈ જવારૂપ પરમ આ મમમાધિ અનુભવે છે

અને જિનનો રતનત્રયીરૂપ મૂળમાર્ગ પદ્મ કેવળ શુદ્ધ
 આ મપરિણિતરૂપ હોઈ, મુખ્યપદ્મે આધ્યાત્મિક માર્ગ છે,
 અતરંગ ભાવમાર્ગ છે આવા અધ્યાત્મમાર્ગનું જ્યા મુખ્યતાએ
 આત્મને પુરસ્કૃત કરી કથન કર્યું છે તે અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર
 છે જે ખાસ યાદ ગણવા જેવું છે કે અધ્યાત્મ રસ પગિણતિ
 વિનાનું જે શાસ્ત્રજ્ઞાન તે ગદ્ગદે વહેલા અદનભારની જેમ
 ભાગરૂપજ છે ઠારણકે શાસ્ત્રઅમુદ્ધનો પાર પામીને વિદ્વાન-
 વિબુધ થયો હોય, પણ અનુદાન કરવા યોગ્ય એવું આરાધ્ય
 ઇંદ તત્ત્વ ન જાણે, તો ત અજ્ઞાની જ કહેવાય ॥ વિબુધોએ
 (દિવોએ) મદર પર્વત વડે આગરમ થન કરી આરબૂત ૨ નેની

ને તેમા પણ સા ભૂત અમૃતની પ્રાપ્તિ કરી એમ પુરાણોમિ
 છે તે રૂપકને અત્રે અધ્યાત્મ પરિણાપામા ઘટાવીએ તો વિબુધો
 (વિદગ્ધાદિ) અધ્યાત્મ-ચાત્રરૂપ મદગચ્છ વડે ચાત્રસમુદ્રનું
 મથન કરી, તેમાથી સારભૂત તત્ત્વ ન ખોળી કાઢી પરમ
 અમૃતરૂપ આત્મતત્ત્વને ન પામે, તો તે તેમનું વિબુધપણ્ય
 પણ અબુધપણ્યરૂપ જ છે નામ અધ્યાત્મી, ગળદ અધ્યાત્મી
 ને દ્રવ્ય અધ્યાત્મીનો જગતમા મુખા છે પણ ભાવ અધ્યા
 ત્મીની વિરલતા છે એટલા માટે જ શ્રી આનંદદાસજી જેવા
 જ્ઞાનીપુરુષો યોગી ગયા છે કે-“નામ અધ્યાત્મ ભવત
 અધ્યાત્મ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મ છોડે, ભાવ અધ્યાત્મ નિજ
 શુદ્ધ માધે, તો તેહનું ગદ મડો રે” તા-પર્યં કે માત્ર
 શુદ્ધ વાત કરવારૂપ શબ્દ અધ્યાત્મ છોડી, આત્માધી મુમુ
 કુએ શબ્દનયે યથાર્થ એવું તથાત્પ આ મપન્નિભનરૂપ ભાવ
 અધ્યાત્મ ભજવા યોગ્ય છે

અને નિજ સ્વરૂપના માધ- એવા આ ભાવ અધ્યા
 ત્મના માર્ગે ચઢવા માટે પણ આવશ્યકાદિ આ મપન્નિભન
 અધ્યાત્મક્રિયા પન્ન ઉપમારી છે કારણકે પૂર્વ દોષના તીવ્ર
 પશ્ચાત્તાપપૂર્વક જેમા પરભાવ-વિભાવનું પ્રત્યાખ્યાન કરી
 સ્વભાવમા પ્રતિ-પાછું કમણુ-ગમન કરવારૂપ પ્રતિક્રમણ
 કરવાનું હોય છે, અને આ સ્વભાવમા સમવચ્છિન્નરૂપ
 મામાયિક કરી જેમા દેહ છતાં દેહાતીત દશાનો અનુભવ
 અનુભવ કરવારૂપ મયો સર્ગ કરવાનો હોય છે, એવી આ
 પણ આવશ્યક ક્રિયા, આ મારામી વીતગગ સ્ફુગ્ધના ચરણ
 શરણના આધારે અને પ્રગટ પગ્માત્મ-સ્વરૂપ વીતરાગ સદેવના

ભક્તિ અવસરને કરવાની ડોર્ષ મુખ્યપણે ભક્તિપ્રધાન છે એન્દ્રે -વાભાવિક અધ્યાત્મશ્રેણીએ સર્વાત્નુ તે ઉત્તમ નિમિત્ત માધન છે

તેવા ભક્તિરૂપ અવવબન વિના સીધેલીધુ (Direct) નવરૂપશ્રેણીએ સર્વુ અનિ અનિ દુષ્કર છે પણ પૂર્વ અધ્યાત્મયોગની પગકાષ્ટાને પામી, જે મદન એવી મુક્તિ નિને પામ્યા છે, એવા તાણાત્ અધ્યાત્મશ્રેણી અર્થત-મિદ્ધ ભગવતના ધ્યાનાગબનથી તે શ્રેણીએ ચંદ્રુ મુનમ ધર્મ પડે છે એકવા નિગલબન અધ્યાત્મશ્રેણી શિવનમાં સ્વચ્છ દત્તા, શુદ્ધતા, ઉન્નતપ્રસાપતા, દૃઢિમતા આદિ અનેક દોષરૂપ ભયશાનો રહેલા છે, પણ ભગવદ્ભક્તિના પ્રદ આલબનથી તેવા ડોર્ષ પળુ દોષની અભાવના નથી હોતી, અને આત્મા સ્વાભાવિક એવી આધ્યાત્મિક શુદ્ધિશ્રેણીએ આગેદળુ કંતો જાય છે અતરૂમા જમન કરવારૂપ અતર્યામિપણુ આદરી જે અતરૂના જલુનાર અતર્યામિ થયા છે, એવા આદર્શરૂપ પ્રભુના અવવબનથી આ મા અતરૂમા જમન કરવારૂપ અતર્યામિપણુની પ્રેરણા પામે છે આમ ભક્તિમય અધ્યાત્મ અથવા અધ્યાત્મમય ભક્તિના માર્ગે સર્વાત્નુ ઉક્ત દોષરૂપ પતન-શાનો (Painful) હોતા નથી, એન્દ્રુ અનિ પન ભક્તિપ્રધાનપણે વર્તતા, વ્યખ્ત શુભીના શુભ આમથી મહત્ત્વ અધ્યાત્મદશા પ્રમે છે, અને જીવ અનુકેમે ઉચ્ચ ઉચ્ચ અધ્યાત્મ શુભસ્થાને સ્પર્શી પૂર્ણ આત્મશુભ વિકાસને પામે છે

(દોહરા) ત્યમ ત્યમ મોહ ઘટે અને, વોધે મોધ પ્ર
ત્યમ ત્યમ અધ્યાત્મ શ્રેણીએ, ચક્રતા આત્મવિ
અત્યામી પ્રભુ તણા, ભક્તિ તણે અવગન,
અત્યામી હેવ લહે, સહજ અધ્યાત્મ નવ

શિક્ષાપાઠ ૭૦ મત્ર

યોગનો પ્રથમ લેહ આ માત્ર છે અને તે અધ્યાત્મ
પ્રાથમિક પ્રકાર મત્ર જપ છે, આ દેવતાઆવરણ મત્ર
પણ ભક્તિપ્રધાન હોઈ, ભક્તિમય અધ્યાત્મના આર્ત
એક ઉત્તમ પ્રકાર છે કાગ્લોકે પુન પુન તેને તે મત્ર
પરાવર્તનરૂપ જપથી, ભાવનથી, રટણથી, પૂનથી તે
સ્તત્ત્વ પ્રત્યે જીવનું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત થાય છે એવું ૧૨૨
નામમત્રનું પદ્મ ધ્યાન એ જીવને અધ્યાત્મિક રૂ
પુષ્ટ આલબન થઈ પડે છે

આવો સન્મત્રવિષયો જપ આ કરો મેં
કરવા યોગ્ય છે, તેનો યોગબિન્દુમા અધ્યાત્મિક
કરેલો છે દેવતાની આગમમા, અથવા નિર્લેશ
અથવા વિશિષ્ટ કુમકુજમા સ્થિત આને સન્મત્ર
વેદાથી કે રૂદ્રાક્ષની માળાથી (નોકા ૧૨૨) સુદ
નામિકાના અગ્રભાગે દષ્ટિ સ્થાપિત કરી, મત્ર
મત્રજપ કરવા યોગ્ય છે, અને તે જપ સત્ત્વ મત્ર
વર્ણમા, અર્ચમા, આલબનમા વિષ્ણુ મત્ર
યોગ્ય છે પરંતુ મનોવિશ્લેષકો સિવાય

અર્થાત્ મન ડોળાઈને આડું અવળું ભ્રમવા માટે, તે જપનો ત્યાગ કરવો ઈષ્ટ ॥ કાગ્લુકે તેવી કામાડોળ ઉપશ્લેષ અવન્યામા જપનો ત્યાગ કરવાથી મિથ્યાચારનો પરિત્યાગ હોય છે, અર્થાત્ અદરમાથી ઇદ્રિયાદિ વિકાર રોધા નથી ને બહારમા પ્રતિધાનથી પ્રજ્ઞાત આકાંગ ધારણ કર્યો છે એવા દાલિક દેખાવનો પરિત્યાગ હોય છે એટલે મત્રભગ મ યાએ એવા ત્રાણપરિણામને લીધે તેની ગુદિકામનાથી ઘતો ત્યાગ પણ અત્યાગ જ છે

આમ વિધિથી પવિત્ર મત્રના જપથી, તથાવિધ મત્રવી સ્વાવર-જગમ વિપની જેમ, મિથ્યાત્વાદિ સર્વ પાપનો પ્રજ્ઞાશ થાય છે ‘મત્ર’ શબ્દનો અર્થ પણ તે જ સૂચવે છે મત્ર અર્થાત્ પાપમાથી ત્રાણ કરે, રમે-મચાવે તે મત્ર મત્રગણ-પાપને ગાળનારા આ મગવ મત્રોમા પ્રથમ મગવઉપ નત્રશિરોમણિ નમસ્કાર મત્ર છે ‘નવકાર મહા પદને સમરો, નહિ એક સમાન સુમત્ર ઠહો’ આ પચ પરમેષ્ઠિ પદના વાચક મત્રાક્ષરોમા લખિં સિદ્ધિ સભર ભરેલી છે અને તેથી આત્મમાધનનો સંગ-અનુસધાન ઉપજે છે “લખિં સિદ્ધિ મત્રાટાટે રે લાવ, ઉપજે માવન સંગ” (દિવ્ય દ્રણ) કારણકે એ મત્રપદોના અમણથી અરિહંત કોણ ? મિહ કોણ ? આચાર્ય કોણ ? ઉર્ધ્વાય કોણ ? સાધુ કોણ ? એમ તેનું અતન્તત્ત્વ-સ્વરૂપ ચિંતવના તાત્ત્વિક રંગ પ્રગટે છે ને સમગ્રાય છે કે-સકલત્તમ-વડપમા સુચિત એવા જીવ-મુક્ત આત્મા તે અરિહંત સકલત્તમસ્વરૂપમા સુચિત એવા વિદેહમુક્ત આત્મા તે સિદ્ધ સકલત્તમસ્વરૂપ સ્થિતિની ઉચ્ચ ભૂમિને પામેલા

એવા જીવન્મુક્ત સાધક આત્માઓ તે આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને સાધુ આ ગુણનિધાન પદ પરમેષ્ઠિ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ એ ચાર આત્મગુણોના અધિષ્ઠાન છે, એટલે ગુણીથી અભિન્ન એવા આ ચારે પદ પણ આત્મારૂપ હોઈ સહજા મન્વરૂપ છે

આમ આ પાંચે પદ અથવા નવે પ આત્મારૂપ છે અને તેનું અતન્તત્ત્વ મહાત્મમન્વરૂપ છે ચૌદ પૂર્વ એ એક આત્મા પ્રગટ કરવા માટે છે અને આ પદ પરમેષ્ઠિ ને નવ પદ એ પ્રગટ મૂર્તિમત આત્મારૂપ છે, એટલે આ પદ પરમેષ્ઠિનો નમસ્કાર મત્ર ચૌદ પૂર્વનો સાર ઢહો છે તે સર્વથા યથાર્થ છે અને આ નમસ્કાર મત્રના અથવા સિદ્ધચક્ર મત્રના પરમ સારરૂપ જે ‘મહાત્મમન્વરૂપ’ છે, તે તેના અતન્તત્ત્વરૂપ ણીજનન હોઈ આત્મારૂપ નવે પદની એકી સાથે પ્રથમ તત્ત્વસ્તુતિ, પ્રથમ નિશ્ચયસ્તુતિ, પરમ ભાવ સ્તુતિ અને પરમ પરમાર્થસ્તુતિરૂપ છે, એટલે તે પણ ચૌદ પૂર્વના આત્મરૂપ પરમ નમસ્કાર મત્રથી અભિન્ન છે આવા પરમ ચમત્કારિક પરમાર્થલબ્ધિમય નમસ્કાર મત્રના પદન્ય ધ્યાનથી આત્મધ્યાનની શ્રેષ્ઠીએ થતા આત્માને, મહા ભાગ્ય વત શ્રીપાળ રાજા ને મયણામુદગીની જેમ, મર્વ દ્રવ્ય-ભાવ સદ્ધિ-સિદ્ધિ આવીને મળે એમા આશ્ચર્ય શુ ? ભાવિનાત્મા મહાત્મા શ્રી વિનયાવજયજી દ્વિત શ્રીપાળરાસમા ગાયુ છે કે-“વીર જિજ્ઞેસર ઉપદિશે, સાબળજો ચિત્ત લાઈ રે, આતમધ્યાને આનમાં, સદ્ધિ મળે સવિ આઈ રે”

(દોહરા) ચૌદ પૂર્વનો સાર છે, નવપદરૂપ નવકાર,
આત્મારૂપ નવપદ તણો, સહજાત્મમન્વરૂપ -

શિક્ષાપાઠ ૭૧ શ્રીપાલ રાજા અને મયણાસુદરી

મહારા પસાયે સઙ્ગ લોક મુખ લોગવે જે-એવી અભિમાનવાણી રાજસભામા રાજા પ્રજાપાલે ઉચ્ચારી, ત્યારે તેની પુત્રી મયણાસુદરી બોલી બિડી-પિતાજી ! વિરેકથી વિચારો “એ કદિ અધિન નિદાન ” સર્વ જીવો મુખદુખ અનુભવે છે, ત કેવલ કર્મના પસાયે કરીને છે તેમા અધિકુ બોધુ કોઇથી પણ કયું જતુ નથો માટે “પિતાજી ! મ કરો જૂઠું શુભાન ” આ વચન સાંભળી રાજા કોપથી કળકળી બેઠ્યો ને બોલ્યો-તું બહારી પપુ વેગલુ થઈ તે મહારા વચનનો વિધાત કર્યો ને મહારી લાજ લોપી “રે ! બટી ! બવીરે બહી તું આજ ! ” તું ખરેખર મૂર્ખ શિરતાજ છે તું જે આ લીલા હેઠ કરી રહી છે તે બધાય મહારાજ પ્રસાદ છે મયણાએ કહ્યું-પિતાજી ! તમે તત્ત્વ વિચારો મનમા દોષ મ આજો “હર્મે તુમ કુલ અવતરી રે, મે કિહા જોયો જોષ ? ” મોટા મને તમે મને મઠાવો છો, તે સર્વ કર્મપ્રસાદે કરીને જ છે, એ લોક આપ અવધારો રાજાએ કહ્યું-જે તને એકાત કર્મ ઉપર આટલો બધો હઠવાદ છે, તો અમે તને કર્મે આણેલો કય પરણાવશું એમ મનમા દોષ રાખીને રાજાએ સભા વિસર્જન કરી

એક દિવસ રાજા રચવાડીએ ચઢ્યો હતો ત્યા રસ્તામા અગ દેશનો રાજકુવર શ્રીપાલકુમાર-જે કોઢીયાની સગતિય કોઢીયો થયો હતો-તેની સાતસો કોઢીયાની સેના સામી મળી તે કોઢીયા ઉબર રાજાનો એક દૂત આવીને પ્રજાપાલ

નખને પ્રભુમીને જોઈ જોઈ-જાવતું । જનના મુખને
સધાની કદિ નથી કે પછી મુદ્રાની એવી કંઈ જોઈ તેને
દીએ તા અમા । નવે-ય જો એવે દેખાવિષ્ટ મુદ્રાએ તેને
મયણા આપવાનો સદ્ગતી રૂતને । ડુ-તુ ન્હારા મુખને
અમા । ધરે લઈ આવે દુએને અમા ન્હારા સની । નમ્રમની
ગાપીના પડી શ્રીપાત । આ સ ૧ કુદિ નેના નાજદાટે અવી
પ્રજાપાલ રાજાએ મયણાને મુ-આ તમારા નાથ આયો છે
કર્મે આ તમારો વિવાહ ક્યો છે હવે મપૂર્વ મુખ અનુભવે ।
મયણા તો પિતાતુ વચન પ્રમાણુ જરી, ઉભર ન ન્હારા વાન
અગ આરીને ઠી રહી ત્યારે ઉભર ન્હારા બેલી બહો-
હે નાજતું । આ અનુચિત । આય છે કાગલા ઠે મુદ્રા
ફેલની માળા ધમતી નરી પ્રજાપાલે કથુ-અન્યાના કર્મભલે
આ કથુ ઠે એમા મહારો દોષ નથી એન કહી મયણાને
તેની માથે પગલુરી

પડી મયણા અને શ્રીપાલ બુવનમા બેઠા ઠે ઉભર
રાખો મયણાને જો ઠે-મુદ્રી હજીય વિમાસજો મહારા સગે
તમા । મોવન સરખો દેહ વિશ્વસશે માટે નિજ માતા પને
જઈ મુદ્રર નખને વગ કો તેના આ વચન સાબગી દડ-ડ
આમુ સારતી મયણાએ પ્રભુમીને વિન-મુ-રો વાવેસર । તમે
વચન વિચારી ઉચરો તમે વતુ મુખણ છે, તમે જ મહારા
જીવજીવન વ્યક્તિ છે “અવગ ન નામ ખનાય કે”
“પશ્ચિમ નિ નિ ઉભરે રે લો, જલધિ ન લોપે સીમ રે,
સતી અનર ઈંછે નહી રે લો, બા છો તા સીમ રે”
પડી મયણામુદ્રી અને શ્રીપાલ મુખારે સફારના

ઉપદેશથી ગુણ આત્માએ નિષ્કામપણે સિદ્ધચક્રની પરમ
લક્ષિતથી એકનિષ્ઠ આરાધના કરવા માડી “ જસ જગ જગતી
જયોત રે ” એવા તે સિદ્ધચક્રના સ્વરૂપ પ્રભાવે કિંવદ કર્મને
ઉદય નહ થતા તેનો કુદ રોગ નહ થયો, દિને દિને તેનો
વાત વધવા લાગ્યો ને દેહ મુવર્ણ સમાન થયો સાગસો કોઢિયા
હના તે પણ રોગમુખત થયા ને હર્ષ પામી નિજ નિજ સ્થાનકે
ગયા “ સિદ્ધચક્રનો મહિમા જુઓ ! સકલ લોક મન અચરિત
હોયો ” આ સર્વ મહિમાથી મયજ્ઞાનુદરીની માતા રૂપસુદરી
હર્ષથી બોલી ઉઠી “ વખતવત મયજ્ઞા મમી, નારી ન ડો
ત સાર, જિણે બેઠું કુલ ઉદ્યોગ, સતી શિશોમણિ સાર ” અનુક્રમે
રાત પ્રભાતપાવે પણ આ વાગ સાલળી, એતે તે પણ આશ્ચર્ય-
ચકિત થઈ પશ્ચાત્તાપ પામી બોલી બેઠો-હે મયજ્ઞા ! તે
મહામા મર્વ વાગ સાચી ટૂંકી હતી મેં અજ્ઞાનમા કહ્યું હતું
તે સઘળું મિથ્યાત્વ છે મેં તને હું ખ દેવા માટે આ ઉપાય
કીધો, તે હું ખ ટળીને મુખ મસુ, તે તારો પુણ્યપસાય છે
મયજ્ઞા કહે-હે પિતાજી ! અહીં તમારો વાક નથી “ જીવ
સયલ વશ કર્મને, કુણું રાજ ? કુણું રાક ? ”

અને પત્રી-ભાવિતાત્મા મહાત્મા વિનયવિજયજી અને
યગોવિજયજીએ શ્રીપાળ સમગ્ર વિસ્તાગથી ગમમય વર્ણન
કર્યું છે તેમ, “ પગ પગ જાદિ રસાગ ” પામતા મહા
ભાગ્યવત શ્રીપાળ સબ મયજ્ઞાનુદરી સાથે નિષ્કામ લક્ષિતથી
સિદ્ધચક્રને એકનિષ્ઠ આરાધન કરવા લાગ્યા અને-“ અગ્નિહોત
ય ” ધ્યાનો થકો, દ વડે ગુણ પવનવય રે, લેહ હેઠ કરી
આનમા, અગ્નિહોતડપી થાય રે વીર જિનેસર ઉપદિશે રૂપાતીત

સ્વભાવ જે, ડેવવ દસણ નાણી રે તે ધ્યાના નિષ્ઠ આત્મા,
હોયે સિદ્ધ ગુણખાણી રે વીર યોગ અમુખ્ય જે જિન
કહ્યા, નવપદ મુખ્ય તે બલો જે, એક તમે અવગળને,
આત્મધ્યાન પ્રમાણો રે વીર ”—આદિ પ્રમરે આ નાડપ
નવપદના મહુજાતમસ્વરૂપનુ જાવન કરતા તેઓ આત્મધ્યાનની
એળીએ વડી આત્માની જ્ઞાનાદિ જદિની નિરતર વૃદ્ધિ કરવા
લાગ્યા, અને આમ તાત્ત્વિ-શુદ્ધ ભક્તિથી આત્માર્થરૂપ
અમરતાનુદાન વડે આત્માને ધન્ય કરી, આ બન્ને બાવિત્તાત્મા
મહાત્માઓ ઉત્તમ ગતિને પામ્યા

(ગ્રંથ ૧) આત્મારૂપ મિહવકના, આગધનર્થો નિગ્રમ,
શ્રીપાળ મયલાએ રહ્યું, આત્મસિદ્ધિનું મમ

શિક્ષાપાઠ ૭૨ ઠ પદ નિશ્ચય

સામાત્ આત્મમિદિને પ્રાપ્ત થયા છે એવા પદમ આત્મ
નાની પુરુષોએ આ ઇ પદને ‘સમ્યક્ચર્યાનતા નિવસના સ્વેદા દૃષ્ટ
ધ્યાનક’ કહ્યા છે (૧) આત્મા છે (૨) આ ના નિશ્ચય છે
(૩) આત્મા કર્તા છે (૪) આ મા બોલતા છે (૫) માક્ષપદ છે
() તે મોક્ષનો ઉપાય છે છએ છર્મન જેમા સમાય છે
એવા આ ઇ પદ જાનીએ પરમાર્થ સમજવા માટે કહ્યા છે
તેનુ સંક્ષેપ સ્વરૂપ આ પ્રમરે—

પહેલું પદ આત્મા છે—જેમ ઘટપગાદિ પદાર્થો
છે, તેમ આ મા પણ ‘ઘટપગાદિ પૌદ્ગલિકા’ જડ પદાર્થ
છે, આત્મા સ્વપરપ્રમાણ જેમ પદ્મ છે ઘટપગાદિ રૂપી હાઈ

ઇન્દ્રિયગમ્ય છે, આત્મા અડપી હોઈ અન્નન્દ્રિય અનુભવગમ્ય
 છે મા નહિ, આ નહિ, નૈતિ નૈતિ એમ બાધ કરતા કરતા
 બાધ ન કરી ગણાય એવો જ 'અબાધ્ય અનુભવ' બાવી
 રહે એ જ આ અડપી આત્માનું સ્વરૂપ છે આવો આ અડપી
 આત્મા દૃષ્ટિથી દેખાય જ કેમ ? ને એનું રૂપ પણ કેમ જણાય ?
 કારણકે એ દૃષ્ટિનો દૃષ્ટા આત્મા છે ને કેવો નાતા પણ
 આત્મા જ છે વળી બીજી ઇન્દ્રિયોથી પણ આ મા કેમ જણાય
 વા ? કારણકે પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયની જ્ઞાન-મત્તા તો નાના બંધનની
 પહે પોતપોતાના નાનકડા સ્વચ્છ પૂંતી જ મર્યાદિત છે, પણ
 આ માને તો પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયનું જ્ઞાન છે આવી સર્વ
 ઇન્દ્રિયોની સત્તાથી જે પર છે એવો આત્મા તો ઇન્દ્રિયોને
 પણ દ્વન્દ્વ-અધિગત સ્વામી છે દેહ તેને જાણતો નથી, ઇન્દ્રિયો
 તેને જાણતી નથી, અને પ્રાણ પણ તેને જાણતો નથી, પણ
 ખુદ આત્માની સત્તા વડે કરીને જ ને સર્વ પોતપોતાના
 નિરત વિષયમા પ્રવર્તે છે આત્મા એ બધા યત્નો સ્વાધિકાર
 યત્નવાહક છે મોડનો સ્વાધિકાર (ફાઈવર) મોડથી જૂદો
 છે, તેમ દેહયત્નો સ્વાધિકાર આત્મા દેહથી જૂદો છે
 તથાપિ દેહમા આત્મબુદ્ધિરૂપ અનાદિના દેહાધ્યાસને લીધે
 જાનાની રૂવને દેહ એ જ આત્મા ભાસે છે પણ તે જાન
 મ્યાન ને તત્ત્વાન્ની જેમ પ્રગટ લક્ષણથી ભિન્ન છે દેહ જ
 છે, આત્મા ચૈતન્ય છે આમ જા જાનેનો સ્વભાવ પ્રગટપા
 કેવળ ભિન્ન છે, તે તો કાળમા એકપણ પામે નહિ 'પ્રગટક
 ચૈતન્યમય, એ એ ધણુ સદાય' જેને હાજર છે, એવો આ આ
 જાતત સ્વપ્ન ને નિદ્રા એ મર્વ અવસ્થાને વિરોધી
 ન્યાદો જ તો આવે છે, અને તું ઉઘી ગયો હતો, મ

—વળ આજુ હતુ, ઇત્યાદિ પ્રકારે તે તે અનુચિતે તે જાણે છે આમ જ્ઞાયક નવાળી આ માનુ પ્રગળ મનુજવરૂપ અનિત્ય છે તોપણ પોતે જ આત્મા છતા આત્માની લે શકા કરે છે, એ જ અમાપ આશ્ચર્ય છે । ‘આત્માની શકા કરે, આત્મા પોતે આપ, મનનો કન્યા તે, અચરિત એક અમાપ ।’

બીજુ પદ આત્મા નિત્ય છે—આત્મા ત્રિગુણ વર્તી નિત્ય પદાર્થ છે આ મા દેહમયોગથી ઉપર છે ને દેહવિયોગે નાગ પામે છે એમ અનાની જીવ જાણે છે, પણ નેમ નથી જાણે માન પન્માના નયોગરૂપ એવો દેહ આત્મા માથે, ક્ષીર-નીર મધવા અગ્નિ-તેજ જેમ, મા । મયોગ મળધ જો છે, તાત્કાલ્યનજાયે નહિ વળી તે જ ને કોપી છે, આત્મા ચેતન ને ગરૂડી કે, તે જ દેહ છે, આ મા જાણે છે એ વિચાર તો જણાય છે કે દેહના ઉત્પત્તિ-નયની સાથે આત્માનો મળધ નવા લગ્નકે જડમાલી ચેતનની ઉત્પત્તિ ને ચેતનમાલી જડની ઉત્પત્તિ કોઈ કાળે થવા યોગ્ય નથી વૈજ્ઞાનિક વિનાશના જામે તજા પ્રયોગો કરી મરી મધે, તોપણ કોઈ પણ સયોગોથી આત્માની ઉત્પત્તિ થવી મભનતી નવી અર્થાત્ આત્મા અસયોગી એવો નવાભાવિક પદાર્થ છે, ને નવાવનો તો કોઈ જાણે નાશ થાય નહિ, માટે આત્મા પ્રત્યક્ષપણે નિય છે આમ આત્મા અનુત્પન્ન છે, એવે અવિનાશી પદ છે કોઈ આદિ નકૃતિનુ મધિકપડ સર્પ આદિમા જન્મથી જ દેખવામા આવે છે, તે પૂર્વજન્મનો જ સન્ન છે,—એ પૂર્વજન્મ પછી પણ જીવની નિયના જ સિદ્ધ થાય છે કોઈ આત્માને એકાંતે ક્ષણિક માને છે, કોઈ

એકાંતે નિત્ય માને છે, આ બન્ને માન્યતા શ્રાતિમૂલક છે
આત્મા દ્રવ્ય અપેક્ષાએ નિત્ય છે, પર્યાય અપેક્ષાએ અનિત્ય
છે, અર્થાત્ આ મા પશ્ચિમી નિત્ય છે તેની પ્રતીતિ બાવ
યુવાન ને વૃદ્ધ એ ત્રણે અવસ્થાનું જ્ઞાન એક જ પુરુષને થાય
છે એ પ્રમાત પચ્છી થાય છે આ વસ્તુ ક્ષણિક છે એમ
ભાણીને જ નેમ ઠહે છે, તે વદનારા પોતે યજ્ઞિત નથી, એ
વસ્તુનો અનુભવથી નિશ્ચય થાય છે ક્યારેય પણ ઠોઠ પચ્છ
વસ્તુનો કેવળ મર્યાદા નાશ હોય નહિ, માત્ર અવસ્થાતઃ
હોય “નાસતો વિપતે માયો નામાયો વિપતે સત ।”
(ગીતા) અમતનો ભાવ (હિવાપ) હોય નહિ ને સતનો
અભાવ હોય નહિ એક સમય હોય તે સર્વ સમય હોય,
માત્ર અવસ્થાતઃ હોય તે ભલે ‘હોય તેહનો નાશ નહિ,
નહિ તેહ નહિ હોય, એક સમય તે સૌ સમય, ભેદ
અવસ્થા નેય’

ત્રીજી પદ આત્મા કર્તા છે—‘સર્વ પદાર્થ
અર્થક્રિયાસખ છે,’ તેમ આત્મા પણ છે, માટે ત પશ્ચિમ
ક્રિયાનો અર્થાત્ કર્મનો કર્તા છે પુરુષ (આત્મા) તો સદા
અસંગ છે ને પ્રકૃતિ બધ વરે છે એમ કોણ કહે છે, ત
ધર્માર્થ નથી કરણકે ચેતનની પ્રેરણા વિના કર્મ કોણ મહા
કરશે વાર ? જડનો સ્વભાવ કાઠ પ્રેરણા નથી માટે ચેતન
એવા આત્માના કર્યા વિના કર્મ ચતા નથી, અર્થાત્ જીવ વરે
તો જ કર્મ થાય જ, નહિ તો નહિ તેથી કર્મ સદા
સ્વભાવે અનાયાને ચતા નથી, તેમજ કર્મ એ જીવનો ધર્મ
પણ નથી વળી આ આત્મા જો સર્વથા કેવળ અસંગ હોત,

તો પ્રથમથી તેનો અપહરણો તેવો ભાસ થવો જોઈતો હતો. હા, પંખાર્થથી તે અમગ છે, પણ તે તો નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રગટયે તેમ હોય છે ઈશ્વરની પ્રેરણાથી કર્મ થયા કરે છે, તેવી જીવ અખંધ છે એમ ડોઝ કહે છે પણ જગતનો અથવા જીવોના કર્મોના કર્તા એવો ડોઝ ઈશ્વર નથી, કારણકે શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો પ્રગ્વ્યો કે તે જ ઈશ્વર છે અને ઈશ્વરને જો કર્મોના પ્રેરનાર ગણવામાં આવે તો ત જ દોષિત કરે ને તેના જ દોષનો પ્રભાવ થાય માટે આત્મા ‘પંખાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ નિજ સ્વરૂપનો કર્તા છે અનુપચયિત વ્યવહારથી તે આત્મા દ્વ્ય કર્મોના કર્તા છે’ એવન જો નિજ જ્ઞાનમાં, કર્તા આપ સ્વભાવ, વર્તે નહિ નિજ જ્ઞાનમાં, કર્તા કર્મ પ્રભાવ ’

ચોથું પદ આત્મા જોડતા છે—જે કરે તે જોગવે આ નિયમ પ્રમાણે આત્મા કર્મોના કર્તા હોવાથી તે કર્મોના ફળનો જોડતા છે કારણકે ‘જે જે કર્મ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સમજ છે કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે ૩૪ પંચિલામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા ચોખ્ખું જ છે ’ અને જડ જોવા કર્મ તે શુ સમજે કે તે ફળ પરિણામ આપે ? એવી શંકા પણ કરવા ચોખ્ખું નથી કારણકે આત્મજ્ઞાતિરૂપ ભાવકર્મ એ એવનનું પોતાનું સર્જન છે, માટે તે એવનરૂપ છે, અને આ ભાવકર્મરૂપ એવનવીર્યની સ્ફુલ્ભા જડ પુરુષવર્ગીજ્ઞા અંદે છે એ કે અમૃત પોતે વર્ષ સમજતા નથી કે અમે આને આ ફળ આપીએ, પણ જે જીવ તે ખાય તેને તે તે એ—અમૃતનું તેવું તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ કર્મોના સળધમાં પણ છે ‘જોક

એકતે નિત્ય માને છે, આ જાને માન્યતા બ્રાતિમૂલ્ય છે
 આત્મા દ્રવ્ય પ્રવેશાએ નિત્ય છે, પર્યાય મર્યાદાએ અનિત્ય
 છે, અથાત આત્મા પશ્ચિમી નિત્ય છે તેની પ્રતીતિ આવ
 સુધાન ને વૃદ્ધ એ ત્રણે અવધાનુ પાન એક જ પુરુષને થય
 છે એ મદાન પશ્ચી થાય છે આ વન્તુ શક્તિ- ૩ એમ
 લાણીને જ તેમ જો છે, ને વડના પોતે ક્ષણિક નથી, એ
 વન્તુનો અનુભવથી નિવ્રત્ત થાય છે ક્યારેય પણ કોઈ પણ
 વન્તુનો કવગ મર્વના નાશ હોય નહિ, માત્ર અવધાન
 હોય “નામસો વિષત્ત માયો નામાયો વિષતે સત્ત ।”
 (ગીતા) અસત્તનો ભાવ (હોવાપણ) હોય નહિ ને મત્તનો
 અભાવ હોય નહિ એક સમય હોય તે સર્વ સમય હોય,
 માત્ર અવધાન હોય તે જાણે ‘હોય તેહનો નાશ નહિ,
 નહિ તેહ નહિ હોય, એક સમય તે મો સમય તે
 અવધા જોય’

ત્રીજુ પદ આત્મા કર્તા છે—‘સર્વ પદાર્થ
 અર્થક્રિયાસપ્ન છે,’ તેમ આત્મા પણ છે, માટે ત પશ્ચિમ
 ક્રિયાનો મર્યાદા કર્મનો કર્તા છે પુરુષ (આત્મા) તો સદ
 અસંગ છે ને પ્રકૃતિ બધ કરે છે એમ કોઈ કહે છે, તો
 યથાર્થ નથી કારણકે ચેતનની પ્રેરણા વિના કર્મ કોણ મહા
 કરશે વારુ? જડનો સ્વભાવ કાંઈ પ્રેરણા નથી માટે ચેત
 એવા આત્માના કાર્યા વિના કર્મ થતા નથી, અથાત્ જીવ ક’
 તો જ કર્મ થાય કે, નહિ તો નહિ તેથી કર્મ સહજ
 સ્વભાવે અનાયામે થતા નથી, તેમજ કર્મ એ જીવનો ધર્મ
 પણ નથી વગી આ આત્મા જો સર્વથા કેવળ અસંગ હોત

‘દેહાલોક સ્થેયોગનો, આત્મલોક વિયોગ, મિદ્ધ મોહ ગાંધન પદે, નિજ અનત મુખ ભોગ,’—એવી શાશ્વત મુખ નિધિ પ્રાપ્ત થાય.

છઠ્ઠું પદ તે મોક્ષનો ઉપાય છે—કર્મબંધનથી છુટવારૂપ મોક્ષ છે, તે તેનો ઉપાય પણ છે કાણ્વેંડ ‘કર્મ બંધથી વિપરીત ન્વભાવવાળા એવા જ્ઞાન દર્શન, મમાધિ, ચૈરાગ્ય, ભગ્યાદિ આધન પ્રયત્ન છે’ મિથ્યાવાદિ બધાંદેતુ તેના પ્રતિપત્તી મમ્યકૃત્વાદિની છેદાય છે, કોંધાફિ નાય તેના પ્રતિપત્તી મમાદિની હણાય છે, આ નવના પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત છે અનનનગના કર્મ અપ આયુષ્યવાળા મનુષ્યદેહમા શાસ્ત્રી છેદા ભય ? એવો વિશ્વ પળ ક વા એ ય નથી હવે ભે અજ્ઞાન નિદ્રામાથી બાજે ના અનનનગના કર્મ પતા મીત્ર ભાગે,—એવું આ પુરુષાર્થનું ભગ છે કાણ્વેંડ ‘કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોહભાવ નિજ વામ,’ અર્થાત્ કર્મભાવ છે તે હવનું અનાન છે ને મોક્ષભાવ છે તે નિજ ન્વરૂપના વાસ છે, આ અજ્ઞાન છે તે અધકાન નુમાન છે, એવે ચિરકાળના અધકાની ભેમ આ અજ્ઞાનઅધકાન જ્ઞાનપ્રમાણ થતા તત્ત્વભલ નાશ પામે છે વગી આ આત્મા બધા મનદશન છે, તે “મહુ વાપે અ-મેવ,” તેમા ક્યો મન ચામે નાનમે ? એમ મનની મા ભાગીમા પણ મતિને મુઝવી દેવા યોગ્ય નથી કા જડે અવિરોધ એવો મર્વસમન મોક્ષમાર્ગ આ રાત છે તે ને બંધના કાણ્વ છે, તે બંધનો માર્ગ છે, તે કાણ્વની છેદા એવી આત્મભાગ તે જ મોક્ષમાર્ગ છે આ બંધ કાણ્વોમા ગગ દેવ ને અજ્ઞાન એ જ મુખ્ય કર્મઅધિ (ગા.)

૨૬ ને એ-જય' એ આદિ જગતનું વિચિત્રપણ કર્મના ચમત્કારને લીધે છે, અને એ જ ગુણગુણ કર્મનું બોધનાપણું નિહ કરે છે. ફળદાતા એવા કોઈ ઈશ્વરની એમા કઈ પણ જરૂર નથી, કારણકે અચિત્ત્ય મામર્થ્યવાળા કર્મ પોતાના નવભાવ પ્રમાણે પતિભી ના આપે કે, અને ભોગ-આધી નિ સત્ત્વ વચે ફર થાય છે તેમજ ગુણગુણ અધ્યવસાયની તરતમનારૂપ મુખ્ય ગતિ પ્રમાણે તે તે ગતિમા તે કર્મના જ પ્રભાવે દ્ર ચ-વભાવરૂપ એવા તે તે ભોગ્ય ધ્યાન પણ વડે છે. માત્ર જીવના બોધનાપમાનો નિઝર થાય છે.

(દોષર) જલ મુમુતુ ૧૨૫૦, ૫૪૫૬માલિ રમત,
મમ્યર્થદર્શન પાર્મી તે, આત્મસિદ્ધિ વગત

શિક્ષાપાઠ ૭૩. છ પદ નિશ્ચય-માગ ૨

પાચમુ પદ મોક્ષપદ છે—કયાવાદિ ૧૫૬૬તુઓના અનભ્યાસથી ને તે બધાવા લોણુ વવાથી નુદ આત્મ-વભાવ પ્રગત્વારૂપ મોક્ષપદ છે. દેવ-નગ્ગાદિ ગતિમા દ્રગ ભોગવવા વડે કરીને જેમ ગુણગુણ કર્મ સફળ છે, તેમજ ત ગુણગુણ કર્મની નિવૃત્તિની પણ મફળતા સભવે છે, માટે તે નિવૃત્તિ રૂપ મોક્ષ છે. ગુણગુણ કર્મ ભોગવના અનતકાળ વીત્યો, તોપણ જીવનો આ કર્મદોષ જનુ એમ ને એમ જ વર્તમાન પાચો છે, માટે એનો મોક્ષ ત્યાથી હોય? એમ આગ કા કરવા યોગ્ય નથી કારણકે અનત જગ વીત્યો તે 'ગુણગુણ કર્મ પ્રયેની જીવની માસક્ષિતને લીધે' તે ગુણગુણ ભાવ જેવી શુદ્ધ બાવમા વર્તતા આત્માનો મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને

‘દેહાદિક સંયોગનો, આત્મલિક વિયોગ, સિદ્ધ મોક્ષ સાધ્યત
પદે, નિજ અનાન સુખ ભોગ,’ એવી શાસ્ત્રના મુખ્ય નિયતિ
પ્રાપ્ત થાય.

છઠ્ઠું પદ તે મોક્ષનો ઉપાય છે—કર્મબંધનથી
છન્નવારૂપ મોક્ષ છે, તો તેનો ઉપાય પણ છે કચ્છકે ‘કર્મ’
બંધથી વિપરીત અવભાવવાળા એવા જ્ઞાન દર્શન, મમાધિ,
ચૈરામ્ય, ભક્ત્યાદિ આધન પ્રત્યય છે’ મિયાવાદિ બંધહેતુ
તેના પ્રતિપત્તી સ્વભવકૃત્વાદિથી છેદાય છે, કોષાદિ પ્રાય તેના
પ્રતિપત્તી ઇમાદિથી હુલાય છે, આ અવના પ્રત્યક્ષ ગુણબળની
પ્રતિષ્ઠા છે અનતમગ્ના કર્મ અપ આયુષ્યવાળા મનુષ્યદેહમાં
શાથી છેદા જાય? એવો વિશ્લેષ પણ કરવા ચોપ નવી
છત્રે જ્ઞાન નિદ્રામાથી જાગે તો મનતઃ જ્ઞાન કર્મ પણ
સીધા બાજે, એવું આ પુરુષાર્થનું બળ છે કચ્છકે ‘કર્મબાવ
અનાન છે, મોક્ષભાવ નિજ વામ,’ અર્થાત્ કર્મબાવ છે તે
છવનું અનાન છે તે મોક્ષભાવ છે તે નિજ સ્વરૂપના વાસ
છે, આ અનાન છે તે અધમજ નમાન છે, એન્હું ચિન્મગ્ના
અધકારની જેમ આ અનાનઅધમજ જ્ઞાનપ્રમાણ થત ન મળજ
નામ પામે છે વળી આ સાદવા બધા મનાશ્ચર્ય છે તે
“મહુ દાપ અગેવ,” તેમાં જ્યો મન આવા જ્ઞાનવો?
એમ મનની માભારીમાં જગતિને મુખી દેવા થે જ નવી
મરજકે અવિરોધ એવો સવત્તમ મોક્ષમાર્ગ આ રહ્યો છે
તેને જ બધતા કચ્છ છે, તે બધને નારી છે, તે
કચ્છની છેદક એવી પ્રામદ્યા તેજ મોક્ષમાર્ગ મ
કચ્છોમાં નજ દેવ ને મજ્જાન

ગુહ્ય બુદ્ધ અનન્યધન, ન્વયત્થોત્તિ સુખધામ
 ખીલુ કલ્પિયે કનુ ? કનુ વિચાર તો પામ
 નિશ્ચય મરે તાનિનો, આવી અન શમાય
 ધરી મોનના એમ કહી, નકર સમાધિમાય '

આવા આ પ મ નિશ્ચયરૂપ છ પદનો થી આત્મસિદ્ધિ
 આત્મમા અનન્ય ભાનપૂર્ણ સુ-શિષ્યનવાદથી અપૂર્વ નિશ્ચય
 કેળવ્યો છે, અને નાસ્ત્રભાવ માન્ય ઉપરમા કહ્યો છે આ
 અવનિના અમત સમી આ આત્મસિદ્ધિના કર્તા પુણ્યે, આ
 છ પદ અમની તવઅપરો મીમાસા કરતા પ્રસિદ્ધ છ પદના
 પદમા ઉપર નેકોટીર્ણ વચન પ્રકાશ્યુ ૩ કે-‘આ છ પદ
 અયત સદેહ ગદિન છે, એમ પદમ પુણ્યે નિરૂપણ કર્યું છે
 એ છ પદનો વિરોધ હવને ન્વ-વરૂપ મમજવાને અર્થે થયો
 છે અનાદિ ન્વખનદાને વીધે ઉપન વથેવા એનો હવનો
 અભલાવ, મમત્વભાવ તે નિરૂત થવને અર્થે આ છ પદની
 જ્ઞાની પુણ્યોએ દેખના પ્રકાશી છે તે ન્વખનદાથી રહિત મા
 પાનાનુ ન્વરૂપ છે, એમ જો એ પશ્ચિમ ક, તો સજ
 માનમા તે નાનૂત થઈ નમનદર્શનને પ્રાપ્ત થાય, મમ્યદર્શનને
 નામ થઈ ન્વ-વભાવરૂપ મોક્ષને પામે '

(દો. ૧) ૫૨ દર્શન નિત અગ તે ૧૦ પદમાદિ શોધ ।

મન ગાયક ચર્ચુ ભજ મદા, મોક્ષમાર્ગ અવિરોધ

શિલાપાઠ ૭૪ મોક્ષમાર્ગની અવિરોધતા

આત્માની ગુહ્ય ન્વભાવરૂપ ન્વન્ય આરોગ્ય અવસ્થા
 એ જ સુખધામ મોક્ષ છે, અને તેનો જ યોગ કરાવે તે

આગના પાઠમાં પ્રદર્શિત કરેલ યોગરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં સર્વ દર્શનોનો અવિરોધ છે જાતિ-વેપના બેદ વિના કે મતદર્શનન આગ્રહ વિના જે કોઈ તે માર્ગને આગધે છે, તે પરમ શાંતિ-સ્વરૂપ મોક્ષને પામે છે આ મોક્ષરૂપ પગતત્વ ભલે ગમે તે નામે ઓળખાતું હોય, પણ તેના સહજ એવા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પદમાં બેદ પડતો નથી આ સહજાત્મસ્વરૂપી મોક્ષપદ એ જ સર્વ દર્શનોનું એક નિઝિત સાધ્ય ધ્યેય (Goal) છે અને એનો યોગ ઝગવનાર મતમાવનરૂપ યોગમાં પણ રામનિષ્ઠ એવો એક શાંતિમાર્ગ જ છે અર્થાત્ સહજ આત્મસ્વરૂપ પદમાં સ્થિતિ કરવી, સ્વરૂપ સમજી સ્વરૂપમાં શમાવું તે રામ છે, પગલાવ-વિલાવથી વિનાશ પામી આત્મસ્વભાવમાં વિદ્રાત થવું એ જ શાંતિ છે, અને તે જ એક સર્વ દર્શનોને સમત એવો મોક્ષનો રામનિષ્ઠ માર્ગ અથવા શાંતિમાર્ગ છે મોક્ષરૂપ પગમ શાંતિ પામવા ઇચ્છનારા સર્વ સુમુખ્યો તે જ એક શાંતિમાર્ગને પામવાને ઇચ્છે છે એટલે તે સર્વનો માર્ગ સાગરના તીરમાર્ગની પેઠે એક જ છે, -પત્રી ભલે અવધ્યાબેદના બેદને લીધે કોઈ તે મોક્ષરૂપ તી ની નિકટ હોય ને કોઈ દૂર હોય પણ તે સર્વ એક જખટ અબેદ પગમ અમૃતસસાગર-સ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગના ભક્તો, આગધકો, ઉપાસકો છે, માધર્મિક બધુઓ છે માટે 'મોક્ષના માર્ગ બે નથી, જે જે પુણ્યો મોક્ષરૂપ પગમ શાંતિને બન્યો પામ્યા, તે તે સઘળા એક જ માર્ગથી પામ્યા છે, વર્તમાનમળે પણ તેથી જ પામે છે, ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે '

આ પગ્મ શાંતિમય મોક્ષમાર્ગની નિયતિ પગ્મ સુદર યોજના જિન ભગવાને દાખરી છે. સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચાલિત્ર એ તોની અવિતરપ એવી અબેદ એકના આત્મામા પરિણુમાવવી એ જ જિનનો 'મૂળમાર્ગ' છે એટલે શુદ્ધ આત્મદર્શન, આ મજ્ઞાન ને આત્મવાન્વિત્રની અભેદ એકતા ને સાથે, તે નિજ સ્વરૂપને અથવા જિનના મૂળમાર્ગને પામે કોઈ સિદ્ધ થયા છે, થાય છે, કે થશે, તે સર્વ જિન વીન શાંતના આ મૂળ પન્માર્થમાન પ્રચાર કરીને જ, એમ સ્વ જ્ઞાની સત્પુરુષોનો પરમ નિર્વ્યય છે. ગમે તે દેશમા, ગમે તે કાળમા એ જ એક ત્રિકાળબાધિત અવિચ્છિન્ન પગ્માર્થ મોક્ષમાર્ગ છે, અને તે પન્માર્થને જે ગ્રેરે ને જ વ્યવહાર સત્પુરુષોને મમન કે 'એક હોય જા કાળમા, પન્મા થનો પથ, ગ્રેરે તે પ મારીને, તે વ્યવહાર મમન'.

‘ઉ દેહાદિથી બિન આતમારે, ઉપયોગી મદદ અવિનશ,
મૂળ મા જ સાબળો જિનનો’

એમ જાણો સદ્ગુરુ ઉપદેશગ્રીરે, નાન કહ્યુ તેનું નામ ખાસ મૂળ ને જ્ઞાને કરીને જાણિયુ કે, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત, મૂળ કહ્યુ ભગવતે દર્શન તેકને કે, જેનું બીજુ નામ મમકિત મૂળ જેમ આવી પ્રતીતિ જીવનીર, જાણ્યો સર્વેથી ભિન્ન અલગ, મૂળ તેવો ગિયર સ્વભાવ તે ઉપરે કે, નામ ચાલિત્ર તે અણુલિંગ મૂળ તે તો અબેદ પન્નિયામથી કે, જ્યાં વર્તે તે આત્મારૂપ, મૂળ તેહ માર્ગ જિનનો પામિયો, કેવા પામ્યો તે નિજ સ્વરૂપ મૂળ

અને વ્યવહાર માર્ગ પણ આ પરમાર્થનું જ પ્રતિપાદન કરવા માટે, પરમાર્થ સમજાવવા માટે પ્રરૂપવામા આવ્યો છે,

માર્ગની અવિરોધ આગધના છે, પરંપરિણતિને ભજી આત્મ
પરિણતિને ત્યજી, ત મોક્ષમાર્ગની વિરોધિની વિરાધના છે
આ પ્રમાણે જિનપ્રણીત મોક્ષમાર્ગની ત્રિકાલાબાધિત સનાતન
સ્થિતિ.

(નોંધ) મોક્ષ શુ યોગે યોગ તે, મોક્ષમાર્ગ અવિરોધ,
ગાતિમાર્ગ મૂળમાર્ગ ત, જ્ઞાનર્થોમય શોધ
માર્ગ અમુક સર્વનો, શ મપગયણ છેક,
સાગરના તીર્થમાર્ગ શુ, મોક્ષમાર્ગ આ એક

શિક્ષાપાઠ ૭૫ સનાતન ધર્મ

સનાતન ધર્મ એટલે શુ ? સનાતન એટલે શાશ્વત, સદા
અચાલ્ય નહેનારો, અને ધર્મ એટલે વસ્તુનો સ્વભાવ ‘વસ્તુ-
સદાશા ધર્મો.’ સનાતન વસ્તુ હોઈ હોય તો તે આત્મા છે.
એટલે આ આત્માનો જે વસ્તુસ્વભાવરૂપ ધર્મ તે જ સનાતન
શાશ્વત ધર્મ છે બાકી બીજી બધું કંઈ પના માત્ર છે જગત્મા
સર્વ હોઈ પોતપોતાના ધર્મને સનાતન અધ્યપન કરવા મથે છે,
અને બાપુ જગત્ ‘ધર્મ ધર્મ’ કરતુ ફરે છે, “ધરમ
ધરમ મ્હો તહુ જગ કિરે,” પણ તેને આ ધર્મના ધર્મની
ખબર નથી.

આત્મા પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાનદર્શનમય સ્વભાવમા વર્તે,
તે જ વાસ્તવિક એવો વસ્તુ ધર્મ છે આ આત્મધર્મ
આત્માનો સ્વભાવવૃત્ત હોઈ સનાતન છે, શાશ્વત છે, ત્રિકાલા
બાધિત તે વાસ્તવિક સનાતન ધર્મ એ જ છે નિજ

આત્મસ્વભાવમા વર્તવારૂપ આ ગ્તાતન આત્મધર્મ એ જ આત્માનો -વધર્મ—વસમય છે, અને આત્માથી અન્ય એવા પરભાવ-વિભાવના વર્તવું એજ પરધર્મ—પરસમય છે આ આત્મસ્વભાવરૂપ ‘-વધર્મ’મા વર્તતા નિધન-મૃત્યુ યાચ તં ધ્ય છે, પણ પરભાવમા વર્તવારૂપ ‘પ વમ’ અરૂપ બધાવડુ ઠા “સ્વધર્મે નિધનં ધ્ય પરધર્મો મયાવદ્ ।”

આ ધર્મ તો પોતાના આત્મામાજ રહ્યો છે અને તેમાથી જ આવિર્ભૂત-પ્રગટ થવાનો છે, અથવા આ આત્મા પાતે જ ધર્મ છે એટલી સીધી સાગી વાત લોખ સમજતા નથી, અને પારકે ઘેર ધર્મ દૂદના ફરે છે, પણ પોતાને ઘેર જ ધર્મ છે તે દેખતા નથી ! અને કસ્તૂરીઆ મૃગ જેવું આચરણ કરે છે ! આ ધર્મમૂર્તિ આત્મારૂપ “પરમ નિધાન પ્રગટ મુખ આણે” ખુલ્લો પડ્યો છે, તેને ઉલ્લેખી જઈને તેઓ તેની શોધમા ખૂદાર નીકળી પડ્યા છે !

જેમ નિર્મલતા એ સ્ફટિક રત્નનો સ્વભાવ હોઈ તેનો ધર્મ છે, તેમ કપાયઅભાવરૂપ નિર્મલતા એ જ આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ હોઈ આત્માનો ધર્મ છે પણ સ્ફટિક રત્નનો સ્વભાવ નિર્મલ છતાં ચાતું ફૂલ વગેરે બાહ્ય ઉપાધિને લીધે તેની નિર્મલતામા ઉપગમરૂપ આવરણ આવે છે, તેમ કર્મરૂપ બાહ્ય ઉપાધિને લીધે રાગ-દ્વેષ-મોહાદિ વિભાવ પરિણામોની ઉત્પત્તિથી આ માની નિર્મલતા અવરાય છે તે ઉપાધિ દૂર થાય એટલે સ્ફટિક જેમ સ્વયમેવ શુદ્ધ મહા સ્વરૂપે પ્રકાશે છે, તેમ રાગાદિ વિભાવ ઉપાધિ દૂર થયે આત્મા સ્વય શુદ્ધ સહજ સ્વરૂપે પ્રકાશે છે

નેટલે નેટલે અથે આવરણુ દૂર થાય, વિજ્ઞાવ ઉપાધિ
 ટળે, નિરુપાધિપણુ આવે, તેટલે તટલે અથે આ આત્મધર્મની
 સિદ્ધિ છે અને તેણુ નિરુપાધિકપણુ સુખમદદિ શુદ્ધ ન
 કરી માણીને મોક્ષપ્રાપ્તિ પર્યંત ઉત્તરોત્તર પ્રગતું જાય છે
 જેમ જેમ પદ્યવિજ્ઞાનિ ત્યજતી જાય છે તે આ પ્રપત્તિભૂતિ
 જગતી જાય છે, તેમ તેમ આ શુદ્ધ આત્મધર્મ ઉનીવર્સલ
 પામનો જાય છે, વિક્રમતો જાય છે, ચાવન મોક્ષમા શુદ્ધ
 ધર્મમૂર્તિસ્વરૂપ આત્મા મિદ્ધ થાય છે ધર્મના દ્રવ્ય ધર્મ
 આદિ બીજા પ્રકારે પણ આ ઉજા જાવધર્મની-ચનાતન
 આત્મધર્મની ઉત્પત્તિમા-સિદ્ધિમા નેટલે નેટલે અથે કાલજ
 બૂન થાય, તેટલે અથે જ તેની સફળતા છે નહિ તો મદામુનિ
 દેવચદ્રજીએ ગાયું છે તેમ “બાવ વિના મહુ આગ્ર,”
 વસ્તુના સ્વભાવધર્મની સિદ્ધિ વિના નિષ્ફળતા છે

આ ચનાતન આત્મધર્મ એ જ ગર્વ યોગીઓને
 અમત એવો યોગિધર્મ છે કાલજે આત્મસ્વરૂપનું સુખ-
 અનુસધાન કરણુ એ જ આ યોગિઓનો ધર્મ છે એટલે
 આ ધર્મને અનુમતતા આ સુખમદદિ યોગીપુરો સર્વત્ર
 આ માને આગળ કરી, આત્મઅનુમત જાવવાળી જાવધર્મ
 પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેમ બને તેમ આત્મપદાર્થને વિરોધ ન
 આવે, વિરોધના ન થાય, એમ સર્વ વિધિનિરેધ આચરે છે,
 અને આત્મસ્વરૂપની આરાધના કરે છે આ આગળકે
 યોગિપુરો જ્ઞાન-ચર્ચન-આગ્રિ સ્વભાવકથ ધર્મને આદરે છે
 ને મગદેપાદિ વિજ્ઞાવરૂપ અધર્મને ચઢિદરે છે આવે આ
 સર્વ યોગીઓને અમત યોગીધર્મ વા વસ્તુસ્વભાવરૂપ

સનાતન આત્મધર્મ એ સાર્વજનિક એવો વિશ્વધર્મ
 બનવાને પરમ યોગ્ય છે કારણકે ‘આત્માનો સનાતન ધર્મ’
 શાત થવું, વિરામ પામવું ને છે, આળી દ્વાબ્ધાગીનો સાર
 પછુ તે જ છે તે વડદર્શનમા સમાય છે, અને તે વડદર્શન
 જૈનમા સમાય છે ‘આત્માનો આ સનાતન ધર્મ’ જે કોઈ
 કોઈ મુમુક્ષુ સાધે છે, આરાધે છે, ઉપામે છે, તે જ મોક્ષ
 પામે છે આ ‘જ્ઞાનીઓનો સનાતન મન્માર્ગ’ જયવત વર્તો’
 (દોહરા) વસ્તુ સનાતન આત્મ છે, વસ્તુ સ્વભાવ જ ધર્મ,
 આત્મસ્વભાવે વર્તેવું, તે જ સનાતન ધર્મ
 આત્મધર્મ જ સનાતનો, તે જ જિનનો ધર્મ,
 તે જ યોગિનો ધર્મ છે, તે જ વિશ્વનો ધર્મ

શિક્ષાપાઠ ૭૬ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ પ્રતીતિ

આત્માનો સનાતન ધર્મ મમજીને તે પામવા માટે
 આત્મા અને તેના બધાઓની વ્યવસ્થાનું સૂક્ષ્મ તત્ત્વ
 મમજવા યોગ્ય છે “બધાનારો એવો આત્મા અને બાધનાર
 એવું કર્મજ ધન” એ બન્ને જો પન્માર્ધસત એવી મુખ્ય
 નિરુપચરિત વસ્તુ હોય, તો જ બધાઓ વ્યવસ્થા થટે,
 નહિ તો ઠપનામાત્ર થઈ પડે અને આ બધું છે તે કનડો
 પવની જેમ પ્રવાહથી અનાદિ છે, તેનું કૃતકપણ-કૃત્રિમપણ
 છતાં, અતીત કાવની અપરાપર ક્ષણની જેમ અનુગ્રહથી
 તેનું અનાદિમતપણ થટે છે આ કર્મજ ધન જે પ્રકારે છે
 જ્ઞાનાવરણીયાદિ પુદ્ગલપરમાણુરૂપ તે દ્રવ્યકર્મ અને રાગ-

દેવ-મોહ એ અશુદ્ધ આત્મપરિણામ તે ભાવકર્મ આ ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મનો પરસ્પર કાર્યકારણ મળાય છે

આ “જાધના હેતુઓ હિંસાદિ છે ને મોક્ષના હેતુઓ અહિંસાદિ છે આ હિંસા-અહિંસાદિ પણ પરિણામી અને દેહી લિંગાભિન્ન આત્મામાં જ ઘટે છે, -અન્યથા પ્રકાટે નહિ” (ધર્મગિ-૨) ગરુડે (૧) અમચ્યુત, અનુપન્ન, નિધર, એકોપ એવો એકાત નિત્ય જ આત્મા માનવામાં આરે, તો પૂર્વ સ્વરૂપથી અવસ્થાતરમાસિના અભાવે હિંસાનો અમલવ થયે તેમજ એ તત્ત્વ અતિ આત્મામાં પણ અન્યદ્વારા અહિંસાને લીધે હિંસાનો અમલવ થયે, ત્યાં પછી કોણ કોનો હિંસક વા કોણ કોનો હિંમ્ય ? આમ એમન નિત્ય કે એકાત અનિત્ય પક્ષમાં હિંસાદિ નહિ ઘટે, માત્ર પરિણામી નિત્ય આત્મામાં જ ઘટયે (૨) દેહથી આત્મા એકાતે અભિન્ન જ હોય, તો મરણનો અભાવ થયે કારણકે મૃત દેહમાં પણ પાવ્યુતોનું કંઈ પણ વિકલપણ જોવામાં આવતું નથી, અને ને મરણ ઘટે છે એમ કહો, તો પરલોકમાંથી જુદો જીવ નહિ હોવાથી સર્વ શિષ્ટ જનને ઈષ્ટ એવા પરલોકનો અભાવ થયે અને (૩) દેહથી આત્મા એકાતે ભિન્ન જ હોય તો પુન્યને ઈષ્ટ-અનિષ્ટ-પર્યં આદિનું વેદન નહિ થાય, નિમ્નક-અનુનક પણ નિરર્થક થઈ પડશે, અને દેહે કરેલા કર્મનો આત્માથી સુખદુઃખ અનુભવરૂપ ભોગવો નહિ થાય, તેમજ આત્માએ કરેલા કર્મનો દેહથી પણ તેવો ભોગવટો નહિ વાય, અને આમ સર્વત્રોપલીત છત્રનો અને શાસ્ત્ર મિદ્ધ એવા ઈષ્ટનો અપવાપ થયે માટે દેહથી એકાતે ભિન્ન કે એકાતે અભિન્ન આત્મામાં હિંસાદિ ઘટતા નથી, પણ

દેહથી બિન્તાબિન્ન આત્મામા જ ઘટે છે. આમ એકાન્તવાદથી અન્યથા એવા અનેકાન્તવાદથી જ આ હિમાદિની સિદ્ધિ થાય, એમ તત્ત્વવાદ છે.

એમ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ પ્રતીતિ કરી, સુસુક્ષ્મ એ મર્વ તત્ત્વના તત્ત્વરૂપ આત્મતત્ત્વનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરવા યોગ્ય છે. દારણકે જ્ઞાનીઓ કહે છે કે—‘હે સુસુક્ષ્મ ! એક આ માને જાણતા સમગ્ર લોકાલોકને જાળીય, અને મર્વ જાણવાનું મન પણ એક જામપ્રાપ્તિ છે માટે આ માધી જુ. જેવા બીજા બાને જાણવાની વારવાની ઇચ્છાથી તું નિવૃત્ત અને એક નિજ સ્વરૂપને વિષ દ્રષ્ટિ કે,—કે જે દ્રષ્ટિથી સમગ્ર મુદ્ધિ ત્રેયપદ્મે તારે વિષે દેખાશે તત્ત્વસ્વરૂપ એવા મત્તમાશ્રમા જેવા માર્ગનું પતા આ તત્ત્વ છે’x આ જગતમા જો કોઈ પરમ સર્વો કૃષ્ણ, ૫ મોક્ષમ તત્ત્વ હોય તો તે આ અતદ્ભા જગજગી જેવી દેવા એક, શુદ્ધ, અદ્વૈત જ્ઞાનજ્યોતિ જ છે. શુદ્ધ ચૈતન્ય-વ્યવસ્થાએ આ કેવળ જ્ઞાનજ્યોતિ જ અજ્ઞાત છે, બાકી બીજું બધું જાણ છે. અથાત ઈર્મ, નોકર્મ આદિ આ માધી જાણ છે, ૧ લલ્લે જ્ઞાન ગાળોટયા જ, પણ નેનો આત્મામા અન્ત પ્રવેશ નથી જ્ઞાનાવ-હીયાદિ દ્રવ્યકર્મ માથે જીવનો માન વ્યવહાર તથા નિમિત્ત-નૈમિત્તિક મળધ જ રાગ-દ્વેષાદિ નાવકર્મ સાથે અનુદ્ધ નિશ્ચયથી પરિણામ-પણિામી સળધ છે, પણ શુદ્ધ નિશ્ચય નયથી તો આ આ મા મર્વ કર્મજવડપડથી રહિત એવો શુદ્ધ સ્વચાવી “દેવ સ્વય શાન્ત” છે.

વળી જેમ સીત બહુ લગાડેલી ખડી સીતરૂપ નથી, બીતલી બાહ્ય છે, જૂની છે, એવે ખડી સીતની નથી, ખડી તે ખડી જ છે, તેમ નાયક જોવા આત્માનું વ્યવહારથી પુદ્ગલાદિ દ્રવ્ય નેય છે, પણ તે નાયક નયથી બાહ્ય છે, જૂદો છે, એટલે ત સાયક કાંઈ જેય જોવા પરદાનું થઈ જતો નથી, અર્થાત્ પરદાનુકૂળ બની જતો નથી, પણ નિશ્ચયથી સાયક ને નાયક જ રહે છે, કારણકે એ જ જોના સ્વભાવ છે અને આમ સાયકપણ આત્માનો સ્વભાવ હોઈ તે વિશ્વને પ્રકાશે છે, તેથી તે કાંઈ વિશ્વરૂપ થઈ જતો નથી,— વિશ્વપ્રકાશક ‘ચદ્ર ભૂમિરૂપ થતો નથી તેમ’ આમ સાયક સ્વભાવી આ મા સ્વરૂપસ્થિત રહી વિશ્વરૂપ જોયને જાણે છે, તથાપિ પરમાર્થથી આ મરે બાહ્ય પરભાવો સાથે આત્માને કાંઈ લેવા દેવા નથી પણ અનાદિ અધ્યાસની કુવાસનાથી તેમા અહત્વ-મમત્વ શરીરે ત જાણાય છે, તે પંભાવને વિઃ આત્મભુક્તિરૂપ અહત્વ-મમત્વ લગ્ય રાગાદિ તે છોડી દીએ, એવે તે પરમાર્થથી મુક્ત જ છે

(દોહરા) દેહધી લિન્તાલિન્ન નિત, પશ્ચિર્વાર્ષી આત્મામા જ
જઘ મોક્ષ આદિ ધટે, ધટે અન્યથા ના જ
સાયક અતરુ જ્યોતિ આ, મર્ષ તત્ત્વનું તત્ત્વ,
બાહ્ય જ જેય જગત બધું, તેમા કેમ મમત્વ ?
સાયક આત્મ જાણે સહુ, તે જાણે મહુ જાણુ,
જ્ઞાન કુવારો છોડી દા, જેય કળે મનિ આણુ ?
ખડી ઉગળે સીતને, ખડી સીતની નો'ય,
ચદ્ર પ્રકાશે ભૂમિને, ભમિ ચદ્રની નો'ય

શિક્ષાપાઠ ૭૭ સમિતિ ગુપ્તિ

ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા આ દેહની માથે ક્ષીરનીરવતુ એમ્બ્રેત્રાવગ્રાહ મિતિ કરી રહ્યો છે, છતાં તે દેહથી આ આત્મા મ્યાનથી તલવાગની જેમ ભિન્ન છે, તેને કેમ પ્રાપ્ત કરવો ? તો કે-ઉપયોગ ન ચૂકાય એ રીતે મન-વચન-કાયાના સમ્યક્ થોડી આ મન-વચન-કાયાનો એવો મમ્યક્ યોગ કરવો, એવું કર્મકોશવ દાખવવું, કે જેથી તે આત્માને સ્વરૂપ સાધનમા બાધક ન થતાં સાધક થઈ પડે “યાગ કર્મસુ કૌશલમ્ ।” અને તેને માટેની વિધિ આ છે કે મન-વચન-કાયાના યોગનું એવું સક્ષિપ્તપણું કરવું, શુભપણું-સુરક્ષિત પણું કરવું કે જેથી કરીને ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા સ્વરૂપને વિધિ થાય, સ્વરૂપશુભ થાય આનું નામ જ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ ને કાયગુપ્તિ છે હવે જ્યાંસુધી દેહ છે, ત્યાંસુધી મન-વચન-કાયાના યોગની જે કાઈ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે, તે એવી મમ્યક્ કરવી કે જેથી આત્માનું સ્વરૂપને વિષે મયમન રહે એવા એકાત આત્મસંયમના હેતુથી જ, નિજ સ્વરૂપના લક્ષપૂર્વક ને જિન આજ્ઞાઅનુસારે, મન-વચન-કાયાની જે સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ તેને ‘સમિતિ’ એવું યથાર્થ નામ આપ્યું છે અને આવી જે મમ્યક્ પ્રવૃત્તિ તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જઈ છેવટે નિજ સ્વરૂપને વિષે લીન થાય

આ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ મળીને આઠ ‘અમિતિ’ કહી છે, -જેમા સમસ્ત દ્વાદશાંગી સમાય છે

મમ=સમ્યક્, જિનવચનાનુસાર, ઇતિ=આત્માની ચેષ્ટા, -એ અપેક્ષાએ ગુપ્તિ પણ સમિતિ જ છે તથા ગુપ્તિ અને પચ સમિતિ મળીને અષ્ટ પ્રવચન માતા કહેવાય છે કાશ્યકે જનની જેમ પુત્રનું હિન જન ગુબ કરે, નેમ આ અષ્ટ પ્રવચન માતા માધવ સ્વયમીને પ્રવચનનું-આગમજ્ઞાનનું પાળિમન કરાવી, આરિત્રગુણગણની વૃદ્ધિ કરી શિવમુખ પમાટે છે આમા ગુપ્તિ છે તે સવરમયી છે ને તે દલ્નર્ગ માગ છે, સમિતિ છે તે સવર-નિર્જરારૂપ છે ને તે અપવાદ માર્ગ છે અયોગિ લાવ કરાની રુચિવાળા મુનિવર યોગનિવૃત્તિરૂપ ગુપ્તિ ધારે, અને જો ગુપ્તિ ન મળી શકે તો સમ્યક્ યોગપ્રવૃત્તિરૂપ સમિતિવી વિચરે આ સમિતિ-ગુપ્તિનું સ્વરૂપ દ્રવ્યથી ને બાવથી સમજાવાવરવા યોગ્ય છે -

ઈર્થામિતિ—આધ્યાયનિમગ્ન સાધુ જિનવદનાર્થે, આમાતર અર્થે કે આહાર-નિહાર અર્થે એમ ચાર કારણો જ જવા માટે બેઠે, અને યુગમાર ક્ષેત્ર અનુધી જોતા જોતા ઉપયોગ નાખીને જયણાપૂર્વક ગમન કરે તે ઈર્થા સમિતિ બાપા સમિતિ-મોનધારી એવા મુનિ કોવથી, નાનથી, લોભથી, હાસ્યથી, લાઘવી, મૌખ્યથી, કે વિકલ્પથી ઉપયુક્તપણે આશ્રવગેહરૂપ માવઘ વચન ન વહે, પણ યોગ્ય કાળે અમા વડા એવું હિત મિત ને પ્રીત વચન જ વહે, પોતાને ને પરને ભોધ પ્રગટે એમ ■ એથી આધ્યાય વરતા હોય એવું વ્યાખ્યાન કરે, અનેકાતિક સાપેક્ષ મત વાળી સ્વપર હિતાર્થે ઉચ્ચરે, ને પ્રમુગુણના ગાનથી રમનાને ધન્ય કરે આમ સાધ્ય એવા ચિદરૂપને સાધતા સાધુ બાવાના સમ્યક્ પ્રયોગથી

આશ્રવરૂપ વચનયોગને નિર્જગરૂપ કરી લોકાનુ સેનુ બનાવે
એપણા મમિતિ-સયમ-સ્વાધ્યાયના સાધનરૂપ દેહના
નિર્વાહારે મુનિ ઉદ્દગમાદિ સકતાલીંગ દોષ રહિત વિશુદ્ધ
આહાર, ઉપધિ ને શય્યાની ગવેષણા કરે જામરો રસ ચૂસે
પણ દૂરને ખીડા ન ઉપજાવે એવી માધુરી વૃત્તિથી ગોચરી
કરે આદાનનિશ્લેષ મમિતિ-વર્મોપકરણો નહતા મૃત્તા
સૂક્ષ્મ જતુને પણ કિલામણા ન ધાય એમ ચમુચી પ્રતિષ્ઠેખીને
અને પ્રમાણને યતનાવત યતિ ગ્રહે ને મૂકે આ દ્રવ્ય
જયણા સાચવતા માથે માથે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પ્રતિષ્ઠેખીને-
પુન પુન લક્ષ્મી રાખીને, બાધા બાવરૂપ કચરો પૂળે
પ્રમાદ નાખે ને શુદ્ધ સાવક બાવતુ ગ્રહ કરે પાગિ
ધાપનિકા મમિતિ-શરીરના મળમૂન, શ્લેષ્મ આદિને,-
ચગચર જતુને દૂબ યા વિના ને દુન રંગ ઉપજાવ્યા વિના,-
જીવાકુલ નહિ એવી સ્થિતિ નિર્ણવ ભૂમિમા પરઠવવા,
અથવા શરીરને ધ્યાનમા-નાનચ-ભ્રમા ત્રિગ્ધ્યાપણુ ને
પારિધાપનિકા બાવતી તો આત્માની અદ્વૃતા જે વિલાવરૂપ
બાવમલ છે તે પરઠવવા, આત્મામાથી વોસગવવા અને
આત્માને સ્વગ્રાવને વિષે ન્યાપન કરવો તે પાન્ધ્યાપનિ-

મનગુપ્તિ-મનને ભાર્ત-તોદ્ર ધ્યાનરૂપ અસત્ ચિંત-
નમાથી નિવર્ત્તાવી ધમ-શુકવચ્ચાનરૂપ સન્ચિતનમા પ્રવર્ત્તારી
તેનુ ગોપન-રક્ષણ કરવું તે મનોગુપ્તિ દુષ્પ્રયોજન કે નિષ્પ્રયો- ન
સકલ્પ-વિકલ્પનું રટણ ન કરતા મનને જે નિર્વિકલ્પ કરે,
તે જ નિર્વિકલ્પ ધ્યાનસમાધિનો અનુભવરસ આખી પૂર્ણાનંદ
અનુભવે વચનગુપ્તિ-સત્ય, મૃષા, સત્યામૃષા, અસત્ય

અમૃતા એ પ્રમાણે વચનશુભિ ચાર પ્રકારની છે વચન
અગોચર આત્માના અનુભવગ્નને આશ્વાદતા ને આત્મભેદો
ધ્યાવતા મુનિ વચનને ણાધક ભાવ બાણી તેનું ગોપન છે
છે, પ્રથમ વદતા નથી, અને કવચિત્ વદે તો વચનઆશ્રય
સવરમા પલંગાવવા માટે સ્વાધ્યાય સાધે છે કાયશુભિ
ભક્તિ-ભેદવા આદિમા કાયનું ગોપન કરવું, ચચલભાવ ઠે
કાયને સ્થિર કરવી તે કાયશુભિ તાત્પર્ય છે-સરભર
સમારભમા અને અરભમા પ્રવચતા મનને વચનને
કાયને ચતનાવતા મુનિ નિવર્તાવે, એ જ અનુક્રમે મનોશુભિ
વચનશુભિ ને કાયશુભિ ને

અને પરમાર્થથી વિચારીએ તો આત્માનું અવસ્થા
વિષય મવરથી સંવૃત થવું-શુભિ થવું, તે જ શુભિ આત્મ
અવસ્થાને વિષે વિચરવું તે ઈર્ષ્યાસમિતિ દેહાદિથી ભિન્ન એ
હું આત્મા છું એ નિરતર દૃષ્ટિ સન્મુખ ગાખી, સાં
પરમાયસત્ સત્ય વચન ઉચ્ચારવું તે ભાષાસમિતિ આ
સ્વભાવ શિવાય અન્ય વસ્તુ ન ઈચ્છવી તે એધણાસમિતિ
સ્વભાવનું આદાન-અહણ કરવું અને પરભાવ-વિભાવનો તત્ત્વ
કરવો તે આવાનનિયેષ સમિતિ અને આમ આ માને ન
શુદ્ધ સ્વભાવમા પરિવ્રાજન કરી, શુદ્ધ આત્મસ્વભાવરિ
આત્મવસ્તુનો ઉત્સર્ગ કરવો, આત્મસિદ્ધિ કરવી તે પા
પનિદા અથવા ઉત્સર્ગ મમિતિ આવી આ અષ્ટ પ્રવ
માતા જે મુનિ સમ્યક્ષણે આવરે છે, તે જ્ઞાની શીઘ્ર
સસારથી વિપ્રમુક્ત થાય છે

કુલવિવર્ણન

અવનિ જે સુગમાત્ર નિરીક્ષતા,
 ગમન આગમને જીવ રક્ષતા,
 ત્રિજગજાધવ સધમ માર્ગમા,
 વિચરતા ઉપયોગથી મર્વડા
 અમૃતની વને ઘનધાર શુ ?
 શૌક સદનના હિમ શીત શુ ?
 સુમનપદ્મિ મુખાબ્જરથી શુ ખરે ?
 વિભ્રમ એ મુનિના વચનો કરે
 અશન દોષવિવર્ણિત સર્વથા,
 શર્મગની સ્થિતિ અર્થ ગવેષતા,
 રમ ચુસે પલુ પુષ્પ ન પીડતા,
 તુષ્ટ ચરે મૂવને ન ઉખેડતા
 શહુલ ત્યાગ કરે મૂંઢ ખડારમા,
 શ્રમભૂ તો નિજ અતર આત્મમા,
 પરિહરે પરભાવ પ્રવૃત્તિઓ,
 પરિગૃહે સ્વ સ્વભાવ સુવૃત્તિઓ
 મવવિસર્જન આત્મનાથ કરે,
 સદા દર્મકંઠ વોમરે,
 અમલ માનસ શુભ મગેવરે,
 નિત ઝીંઘે મુનિ રાજહસો ખરે !

(અનુષ્ટુપ) ત્રિયોગ તર્કી સાવધ, પ્રવૃત્તિથી નિવર્તતા,
 ત્રિશુષ્પિ કવચદારા, સાધે છે આત્મશુભતા

શિક્ષાપાઠ ૭૮ કર્મના નિયમો

૧ કર્મ બે પ્રકારના છે એક તો તેના સ્થિતિ આદિ પ્રકારે હોય તે જ પ્રકારે ભોગ્યે છૂટકો થાય એવા હોય જેમકે-વેદનીય, નામ, આયુ આદિ અધ્યાનિ કર્મ અને મીના જીવના જાનાદિ પુરુષાર્થ ધર્મે નિવૃત્ત થાય એવા છે 'x જેમકે-નાનાવગ્ધીય, મોહનીય આદિ ધાતિકર્મ તથા જ ધાનિકર્મ પુરુષાર્થથી નિવૃત્ત થ્યાં છતાં કેવલી મગવાનને પણ વેદનીયાદિ આ અધ્યાત્મિક કર્મ તે ભવના સત્ પર્યંત અવસ્ય ભોગ્યવા જ પડે છે આમ મોહનીયાદિ આ ધાતિકર્મ એક અપક્ષાએ અપાવવા મહેલા છે, ને વેદનીયાદિ અધ્યાત્મિક કર્મ પ્રદેશમધરૂપ હોવાથી અપાવવા માટેના ઓ મોહનીય કર્મ સર્વથી મગવાનું છતાં 'ભોળું પણ છે જેમ તેની આવળી (વેળું) આવવામા જઈ ર છે, તેમ તે જલદીથી ખસી પણ શકે ન, તે પ્રદેશમધ ન હોવાથી તરત અપાવી શકાય છે '

૨ જિને જીવને સવાહથી અનંત કર્મનો કર્તા જ્યો છે પણ મોહનીયનો કેટલુંટ બધ સીતે કોડાકોડીનો થાય, તેનું રહસ્ય એ છે કે 'એ અનંતકારીનું બધન થતું હોય, તો વધી જીવનો મોક્ષ ન થાય ' તેમજ, આયુષ્ કર્મ માટે એવા નિયમ કહ્યો ન કે- 'એક જીવ એક દેહમા વર્તતા તે દેહનું જેટલું આયુષ્ય છે, તેટલાના ત્રણ ભાગમાના બે

xજુઓ રીમ ગજયદ્ર અ ૪૦૭ ૪૨૨, ૭૫૩, ૭૬૩
૮૬૪ આદિ

ભાગ વ્યતીત થયે આવતા ભવનુ આયુષ્ય બાધે, તે પ્રથમ બાધે નહીં અને એક ભવમા આગામિક કાળના બે ભવનુ આયુષ્ય બાધે નહિં એવી સ્થિતિ છે આમ જીવને મોક્ષનો અવકાશ કેહી કર્મજનક કહ્યો છે ' અર્થાત્ જીવ કેઈ પણ ભવમા અપૂર્વ આત્મપુરુષાર્થ મુકુરવી જીટવા ધારે તો જી શકે, એમ જીવના પુરુષાર્થનો માર્ગ મફત આવ ખુલ્લો પડયો છે

૩ માટે ' જીવમા જાગૃતિ અને પુરુષાર્થ જોઈએ ' કર્મજનક પડ્યા પછી ' જી તેમણી જીટવું હોય તો અમાવાકાલ સુધીમા જી શકાય

૪ જીવ જે કર્મજનક કરે છે તે દેહસ્થિત આકાશમા રહેલા સૂક્ષ્મ પુરુષ જ તેમણી ગ્રહી કરે છે, બહારથી લઈને નહિ

૫ ચાર પ્રકારના જનકમા પ્રકૃતિજનક-મહેશજનક યોગથી થાય છે અને સ્થિતિજનક-અનુભાગજનક કપાયથી થાય છે એક સમયે સાત અથવા આઠ પ્રકૃતિનો જનક થાય છે, અને ' ખોરાક તથા વિષના દ્રષ્ટાંતે ' જનકી પ્રકૃતિઓમા તેના ભાગની બહેચણી થાય છે કેવલિ ભગવાનને માત્ર એક સમયને સાત વેદનીયનો જ જનક હોય છે

૬ ' જેમ જેમ જીવ કર્મપુરુષ જ વધારે ગ્રહણ કરે છે, તેમ તેમ તે વધારે નિનિક વર્ષ નાના દેહને વિરે ને છે '

૭ ' જે આત્માનો અતરૂબ્યાપાન (અતરૂ પગિલામની ધાગ) તે જનક અને મોક્ષની વ્યવસ્થાનો હેતુ છે માત્ર શરીરગ્રેષ્ઠ જનકમોક્ષની વ્યવસ્થાનો હેતુ નથી '

૮ મધ્યકર્મ જા -- (૧) કેઈ પણ એક ભવમા

ભાવી એક જ ભવનું આયુષ્ બધાય (૨) કેઈપણ ભવની આયુષ્ પ્રકૃતિ તે એક જ ભવમા વેદાય,—ત્રીજી પ્રકૃતિએ અન્ય ભવમા પણ વેદાય (૩) ‘જીવ જે ભવની આયુષ્ય પ્રકૃતિ ભોગને છે, તે આખા ભવની એક જ બધ પ્રકૃતિ છે’ તે ભવની શરૂઆતથી જ આ આયુષ્ય પ્રકૃતિ ઉદયમા છે એટલે તેમા સક્રમણ, ઉત્કર્ષ અપકર્ષાદિ હોઈ શકે નહિ (૪) ‘આયુષ્ ઉદયપ્રકૃતિ અધવચથી તુટી શકે નહિ,’ જે જે પ્રકારે બધ પડ્યો હોય તે તે પ્રકારે ઉદયમા આવી ભોગવાય ઠાણુકે આયુષ્ના એ પ્રકાર છે મોપક્રમ-અપવર્તનીય અર્થાત્ શીઘ્ર ભોગવી લેવાય એણુ, અને નિરુપક્રમ-અનપવર્તનીય અર્થાત્ નિકાચિત (૫) મનુષ્ય તિર્થંચ આદિ જે જે પર્યાયમા જીવ વર્તેનો હોય તેને તે તે આયુનો ઉદય હોય & ઉદય એ પ્રકારનો છે—પ્રદેશોદય અને વિપાકોદય ‘વિપાકોદય બાહ્ય રીતે વેદાય છે, અને પ્રદેશોદય અંતરથી વેદાય છે’

૧૨ ઉદયાગત પ્રકૃતિના ઉત્કર્ષ, અપકર્ષ નાને સક્રમણ થઈ શકે નહિ, સત્તાગત પ્રકૃતિના જ થઈ શકે

૧૧ ઉદયાગત પ્રકૃતિની ઉદીરણા ન હોય, ઉદયમા નહિ આવેલી પ્રકૃતિની ઉદીરણા હોય

૧૨ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અતરાય એ ત્રણ પ્રકૃતિ ‘ઉપશમભાવમા હોઈ શકે જ નહિ, ક્ષયોપશમ ભાવે જ હોય એ પ્રકૃતિ જો ઉપશમ ભાવે હોય તો આત્મા જડવત્ થઈ જાય’

૧૩ સર્વ કર્મપ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવાથી સિદ્ધપર્યાય પ્રકાર છે, એટલે સિદ્ધત્વ ક્ષાયિક ભાવે હોય

૧૪ અનાદિથી જીવ નિર્જગ કરે છે, પરંતુ કર્મની ૧૫૮ પ્રકૃતિમાથી એક પણ પ્રકૃતિ સમ્યક્ત્વ આપ્યા વિના મૂળથી ક્ષય પામતી નથી પણ 'સમ્યક્ત્વમા એવું સામર્થ્ય છે કે તે પ્રકૃતિને મૂળમાથી ક્ષય કરે છે કાળજીકે અમુક પ્રકૃતિ ક્ષય થયા પછી તે આવે છે '

૧૫ યુજનકળ્પનો ક્ષય શુણ્કરણ વડે કરી શકાય છે કર્મપ્રકૃતિનું યુજન કરવું તે યુજનપ્રણ, અને આત્મશુણ્કરણ કરવું તે શુણ્કરણ અર્થાત જ્ઞાન તે આત્મશુણ્કરણ છે, આ જ્ઞાનશુણ્કરણ વડે કરીને દર્શનશુણ્કરણની વૃદ્ધિ કરવી, ને દર્શનશુણ્કરણ વડે કરીને આરિનશુણ્કરણની વૃદ્ધિ કરવી તે શુણ્કરણ શુણ્કરણ (Multiplication) આમ આત્મશુણ્કરણની વૃદ્ધિરૂપ શુણ્કરણ વડે કરીને કર્મયુજનરૂપ યુજનકળ્પનો ભગ (ક્ષય) થાય છે "યુજનકળ્પે હો વિરહ સુખ પડ્યો, શુણ્કરણે કરી ભગ" તાત્પર્ય કે-સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાનાદિ આત્મશુણ્કરણની વૃદ્ધિ કરવી એ જ કર્મક્ષયનો ઉપાય છે, મોક્ષનો હેતુ છે

ભયો! વિષમ આ સસાગ, ભયો! ભીષણ આ મસાર,
કર્મનિયમથી ચાલી ગયો છે, વિચિત્ર આ સસાગ ભયો!
મોહ ધીવરે અહીં ણીછાવી, કર્મ પ્રપન્ની જાવ,
જીવ મીનને લલચાવીને, આપે દુખ કરાવે ભયો!
ભવરૂપી આ રગભૂમિમા, ધારી નવ નવ વેષ,
જીવ નટરો આ નાટક નાચે, યથા કર્મ આદેશ ભયો!
કવચિત ભજવે પાઠ દેવનો, કવચિત નારક રૂપ,
કવચિત નાચે તિર્થંકર રૂપે. કવચિત નર સ્વરૂપ ભયો!

પ્રાપ્તે તેક બિચારો કરતો, ખોટ તણો વેપાન,
કર્મ વેલદારા આનીને, માર પુષ્ટજ માર બચો
બાબુ તો કયાથી તે ભરો ? જો બૃહ્યો નિજ ભાન,
કયાથી અમરે વા કયાથી બને ત, ચેનનવન ભગવાન ? બચો

શિક્ષાપાઠ ૭૧ મહત્ પુરુષોની અનત દયા

આ "જગન શુભ હે કર્મધીના, અચરિત કષ્ટઅ
લીના" એમ ભણી જેના હૃદયગરામાંથી સર્વ શુભ પ્રત્યે
વાત્સલ્યધારા જ ઝરે છે, તે દયાર્દ્ર મહાત્માઓ કેવા અક્ષય
દયાનિધિ હશે ? નાનામાં નાના પ્રાણીને પણ ન હાલવું
એટલું જ નહિ, પણ તેની રનામાં જેમ અને તેમ યતનથી
પ્રવર્તવું એવો જેનો નિર્મલ ઉપદેશ થયો છે, તે
કળ્યાણિન્યુ મહાત્માઓની દયા કેવી અનત હશે ? પચેન્દ્રિ
યાદિ શુભની દયા તો દૂર રહી, પણ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એકે
ન્દ્રિયાદિ શુભની પણ જેણે 'દયા દયા નિર્મલ અવિરોધ' બ
બોધી છે, તે દયામૂર્તિ મહત્ પુરુષોની દયા કેવી અખૂટ હશે !
પુષ્પપાખડીને પણ ફૂલવગા કે લીલોતરીને પણ મોળત
દેખી ભણે પોતાનું અતરૂ કપાઈ જતું હોય, એવી અનુકંપ
જેને ઉપજે છે, તે વિશ્વવત્સલ પરમ કૃપાળુ મહાત્માઓનું
હૃદય કેવું કોમળપણિયામી હશે ?

પોતાના પ્રત્યે મહા અપરાધ કરનારા દુષ્ટ હોયો પ્રત્યે
પણ આ પરમ કૃપાળુ મહાત્માઓ કળ્યાણ જ ભાવે છે દુષ્ટ
સ જન્મ દેવે ભગવાન મહાવીરને છ છ મહિના સુધી બીષણુમ

લીપણ ઉપમગો કરી ખૂબ પચવ્યા, પણ ભગવાને તો તેના પ્રત્યે કરુણા જ વર્ષાવી કમઠ અસુરે અનેક પ્રકારના મહા ઉપતર્કો કરી છેવટ યાદીને લાગટ ત્રણ દિવસ મુચળધાર વૃદ્ધિ કરી, એટલે ઠઠ મુખી જલમા ડૂબી ગયા છતા કન્યા મૂર્તિ ભગવાન પાર્શ્વનાથજીએ તો તે કમઠ પ્રત્યે પણ દયમય અમીઠાઈ ધીજ વૃદ્ધિ કરી શ્રી રાતિનાથ ભગવાને મેઘરથ રાતના ભવમા બાજ પક્ષીને પોતાની જાગનું માસ કાપી ચઢ્યો આવેલા નિર્દોષ પારેવાનું રક્ષણ કર્યું ભાવદયા સાગર શ્રી મુનિમુનિશ્વરવામી એક અશ્વ નેવા મુખાત્ર જીવને પ્રતિબોધ પમાવા લાગે વિહાર કરી ભરૂં પધાર્યા, - કે જ્યા અશ્વાવબોધ તીર્થ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું મેઘકુમારે પૂર્વ હાથીના ભવમા સસલાની રક્ષા કરી અનુપમ દયા દાખવી હતી વનમા દાવાનલ લાગ્યો હતો સર્વ પ્રાણીઓ જીવ ગચાવવા નાશભાગમા પડ્યા હતા હાથી પણ બાગીને એક રથજે આશ્રય લઈને ઉભો રહ્યો તેણે એક પગ ઉઠાવ્યો કયો ત્યા એક ચરણાર્ધી સમયુ તે પગની જમ્યા તળે આવી ઉભુ રહ્યું હાથીએ તે જોયું, એટલે દયાર્દ્ર પશ્ચિમથી વિચાર્યું કે અરે! જો હું પગ નીચે મૂકીશ તો આ બિચારે ને અત્રે આશ્રયાર્થ આવેલ છે તે અગદાઈ મરશે એમ વિચારી શુભ ધ્યાનથી એ પગ એમ જ ઉઠાવે રહેવા છં યોગીની જેમ સ્થિર રહ્યો એમ ને એમ લાગટ ત્રણ દિવસ વ્યતીત થયા, ત્યારે દાવાનલ શમ્યો, અને સસલુ અનન્ય આસ્થું ગયું એટલે પછી હાથી પગ નીચે મૂકતા ત્રણ દિવસના યાકથી તૂટી પડ્યો આમ સકામ નિર્જર કરી શુભ ધ્યાને મરણુ

પામી તે હાથી ઔણિક રાજની રાણી ધારિણીના પુત્ર જે
કુમારરૂપે જન્મ્યો, અને પછી ભગવાન મહાવીરનું ઉપદેશ
પામી આ ભવસાગર તળે ગયો.

ભવરોગથી આર્ત જીવોને અનંત જન્મ-જરા-મરણ
મહા દુઃખ ભોગવી રહેલા કેવીને કરુણાસિન્ધુ મહાત્માએ
દયા વહુટે ડે કે-આ બિચારા જીવોના આ અનંત દુઃખનો
કેમ આવે ? વિષયકવાયથી આર્ત યર્ષ ત્રિવિધ તાપ પ
રહેલા આ જીવો બાપડા પોતાના હાથે દુર્ગતિની ખા
જીડા ને જીડા ઉતરતા જાય છે, તેને કેમ ઉચે આશુ
વીતરાગ વચનામૃતના હસ્તાવલેખ વિના તેઓને
દુર્ગતિ ગર્તામાથી નિવૃત્તાર કેમ થટે ? વીતરાગ કેવ
ભાવવૈવના રત્નત્રયી ઔષ્ધ વિના તેઓને આ મહા જ
રોગ કેમ મટે ? કરુણી જેમ કુચુરના પાથમા સપડાં
આ મોહમૂઢ જીવો જાતિમય કરુણ દશા પામી રહ્યા
તેઓ સદ્ગુરુના ચમ્બુચરણ વિના આ જ્રમજલમાથી કે
કેમ ધાય ? આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનથી અસત્ ધર્મનું જે
કરતા આ અજ્ઞ જીવો ઉન્માર્ગે જમન કરી રહ્યા છે, તે
નિજ સ્વરૂપના જ્ઞાન વિના સત્ધર્મરૂપ સન્માર્ગે અવ
કેમ પામે ? જેમ વિચારતા કરુણાવતાર બોધિસત્ત્વ મ
ત્માઓ ભાવે ડે કે-હું જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરી આ :
લોકોને આ ગહન મોહાધારમાથી બચાવી, શુદ્ધ આત્મધર્મ
સત્શાસનના તસિક કરે “ મતિ જીવ કરે શાસનરમી, દ
ભાવન્યા મન ઉવસી ” આવી ભાવદયામય શુદ્ધ પદોપ
ભાવનાથી આવા બોધિસત્ત્વ મહાત્માઓ તીર્થંકર નામ

ખાધે છે અને પછી તીર્થંકર જન્મમાં આ નિષ્કારણ કરુણા રમસામગ્ર પગ્મ પરોપકારી જિન ભગવાનો, સર્વ જીવને અભય આપનારા પગ્મ દયામય ધર્મનો ઉપદેશ વર્ણવે છે, અને રાગાદિ વડે ગુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની ઘાત ન થવા દેવાનો નિર્મલ બોધ કરી, અનંત જન્મમરણપર પરાધી છોડાવનારુ બાવ અભયદાન આપે છે આવો જે પરમ પરોપકાર કરે છે એવા આ પરમ કૃપાળુ દેવ અગ્નિ ત ભગવતોમા દયાના આદર્શની પરાકાષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે કારણકે પરભાવના સ્પર્શ-લેશથી પણ જેનો આત્મશુણ્ણ વિરાધના પામતો નથી, એવા આ ભાવદયાસાગર ભગવતો દ્રવ્યથી, સ્ત્રવ્યથી, કાળથી ને ભાવથી પરમ અહિંસક એવા અનંત દયામય હોય છે

(માનિની) મકલ્લ ઈવગણોને આત્મ લેવા જ જાણી,
 ‘તન મન વચને જે ના હશે ડોઈ પ્રાણી,
 હૃદય હૃદ થકી વાત્મય ધારા મરે છે,
 પગ્મ ખડુ ખો મતો તે દયાદ્રો દ્રવે છે

શિક્ષાપાઠ ૮૦ ‘ફલિકાલ સર્વજ્ઞ’

અહિંસાનો મહામત્ર ફૂટી નેણે જગત્મા ‘અમારિ’નો હકો વગડાવ્યો, તે ‘કલિકાલસર્વજ્ઞ’ શ્રી હેમરાદ્રાચાર્યનો દયામય વીતરાગધર્મની પ્રભાવનામાં અનન્ય ફાળો છે આ મહા જ્યોતિર્ધરની અગાધાગતુ પ્રતિભાથી અજથેલા મહારાજ સિદ્ધગજ જયસિંહ તેમને ચૂજરાતનું ગૌરવ ગણી જહુમાનથી સન્માનતા, અને મહારાજ કુમારપાળ તો તેમના આજ્ઞાકિત

શિષ્ય જની, દયામય વીતરાગ ધર્મના કેવા પ્રભાવક પરમાર્હત થયા તે વાર્તા ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે

આ મહા જ્યોતિર્ધરનો જન્મ ધધુકામા મોઢ વણિક વ્યથિ જની ગૃહિણી પાહિણીની કુક્ષિએ સ ૧૧૪૫ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પુરુષ દિને થયો એમનું નામ આગદેવ પાડવામા આ યું લઘુવયમા જ અસાધારણ બુદ્ધિચાપ્ત દાખવનારો આ તેજસ્વી બાલક શ્રી દેવચ દ્રસૂરિના દષ્ટિપથે પડતા, તેનામા તેમણે મહાન્ શાસનપ્રભાવ આપ્યો એવા લક્ષણ દીઠા એ/હે લઘુવયમા દીક્ષા પ્રાપ્ત ઉચિત નહિ છતા, આવા કાર્ષિ વિરવા અસાધા છુ પાત્રના અપવાદવિશેષે શાસનપ્રભાવતાનો હેતુ જાણી, તેમણે પાહિણી પાસે તે જાવકની શિક્ષા માગી અને પાહિણીએ તે ભક્તિથી આપી આમ સ ૧૧૫૪ની માલમા નવ વર્ષની વયે આગદેવ દીક્ષિત થઈ મુનિ નોમચ દ્ર થયો, અને સ્વ પ મમયમા મર્ષ આગમ સાહિત્યમા પારગત થઈ સત્તર વર્ષની વયે આચાર્ય હેમચ દ્ર જન્યો ! શાસનધુરને ધારણ કરતા આ ધુરધર અસાધારણ પ્રતિભાસ પત્ર સુવાન આચાર્યે અપૂર્વ પુરુષાર્થથી વીતરાગ શાસનની નેવામા જીવન સમર્પણ કર્યું અમારૂં તો ગમે તે થાઓ, અમે જલ્દે થોડા જવ વધારે બેઠોરી લઈશું, પણ આ સત્ય અહિ માધર્મપ્રવર્તક પરમ લોકકલ્યાણકારી વીતરાગ શાસનની પ્રભાવના અવસ્થ થવી જ જોઈએ, એવી ઉન્નત ભાવનાથી તેમણે લોકાનુચકમા ઝ પલાન્યુ, અને લોકકલ્યાણાર્થે જીવન સમર્પણ કરી વીતરાગ શાસનના અનન્ય નિસસનું કાર્ય કર્યું

શ્રી હેમચ દ્રાચાર્ય વિશાગિદ્ધ-મત્રસિદ્ધ પુરુષ હતા

ચૂર્ણરૂપાંત મહારાજ સિદ્ધરાજ આ મહાવિદ્યાસ પત્ત પુરવના
ગાઠ સ પર્કમા આવ્યા એક વખત સિદ્ધરાજે આ જગતમા
કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? કયો મીધો પ્રશ્ન હેમચ દ્રાવ્યાર્યને પૂછ્યો.
જવાબમા હેમચદ્રે શબ્દપુરાણ મધ્યેનુ ચારિત્ર લખવીચાગ
ન્યાયનું દૃષ્ટાંત આપ્યું અને તે પરથી ગર્ભિતપણે માર્મિક
સૂચન કર્યું કે-હે ગજન ! હે પુરુષર્ષભ ! જેમ તે વૃષભને
ચરતા ચરતા સ્ત્રીવની ઓપધિ મળી ગઈ, તેમ તમે પણ
જો સત્યતત્ત્વમવેષકપણે તમારી વિવેકબુદ્ધિને ઢોઈ પણ
પૂર્વનહ વિના મુક્તપણે છરી ચન્વા છઈ, મર્વ દર્શનના તત્ત્વનું
માર્ગશુ-સંશોધન કરશો, તો તમને પણ સત્ય ધર્મનો
માર્ગ મળી આવશે હેમચ દ્રાવ્યાર્યના આ અફળુન મધ્યમ્ય
ભાવના ઉત્તરની સિદ્ધરાજ તો દિગ ધર્મ જઈ શ્રીદા શ્રીદા
ધર્મ ગયા એક વખત માગવા પર છત મેળવી સિદ્ધરાજ
પાછા ફર્યા, ત્યારે તેણે રાજમલામા પૂછ્યું-મહારા ગાજમમા
કયો ઢોઈ પડિત છે કે જે બીજા વ્યાકરણની જરૂર ન પડે
એવું નવું વ્યાકરણ રચી શકે ? સર્વની દૃષ્ટિ મહાપડિન-
શિરોમણિ હેમચદ્ર પર પડી, અને તેમણે તે માટેનું બીડું
ઝડપ્યું, અને પાણિનિ આદિ વ્યાકરણને બવાવી દે એવું
સ-દૃત-પ્રાકૃત આદિ છએ ભાષાનું એક લાખ શ્લોકપ્રમાણ
‘સિદ્ધહૈમ’ નામનું મહા-વ્યાકરણ સંજોષાગ ગર્યું મહારાજ
સિદ્ધરાજે આ લબ્ધ અચને હાથીની અખાડીએ આરોપી તેનું
પરમ ગૌરવ બહુમાન કર્યું -

પછી કાળક્રમે સિદ્ધરાજનું મૃત્યુ થયે કુમારપાણે

પરમ ઉપકારી હેમચદ્રાચાર્યનું અરણ્ય કરી તે તેમના
અગણ્ય પદ્મના જન્મ જન્મ, અને નિરતર તેમના ઉપદેશ
મૃતનું પાન કરતા અનુક્રમે વીતગગ ધર્મના હૃદ અનુયાયી
અને નતધારી ગૃહસ્થ થયા મ પ્રતિ મહાનાથની જેમ, આ
ધર્માત્મા પગ્માર્હ - કુમારણે અવનિને જિનમહિમ કિત
કરી પોતાના શબ્દમા અર્વેત્ર સ્વે જીવને અભયદાન આપનારો
અમારિ પટક વગડાવ્યો, મધ અસુરને દેશવેગ દીધો, અપુત્રી
આના ધનહ-લુનો અન્યાય દૂર કર્યો, સર્વ ધર્મ પ્રત્યે
સમભાવની દૃષ્ટિ દાખવી સર્વત્ર ન્યાયનીતિ ને સુખશાંતિનું
આશ્રાન દેલાવ્યું કુમારનાગની વિઝમિથો ત્રીહિમચદ્રાચાર્ય
તેના આધ્યાયાય વીતરાગન્તવ અને યોગશાસ્ત્રનું નિરૂપણ
કર્ણુ, તેમજ ત્રિપદિ શવાકાપુસ્તક અગ્નિનું રમમય મહાકાવ્ય
ગૂચ્છુ આવા રાજપૂજ્ય છતા હેમચદ્રાચાર્ય મહારાજે કઈ
પદ્મ ગજપિંડ અહો નહિ, એ એમની પરમ નિ સ્પૃહિતાનું
ઉત્તમ ઉદાહરણ છે

તેમની મધ્યસ્થતા અને સર્વ ધર્મ પ્રત્યેનો સમભા
અદ્ભુત હતા એક વખત તેઓ વિહાર કરતા સોમનાથ પાટલ
પધાર્યા રાજેન્દ્ર કુમારપાવ પણ ત્યા આયા હતા વિરોધ
જનોએ રાજના કાન જાળેર્યા-આ હેમચદ્ર મહાદેવને નમ
નહિ પણ હેમચદ્રાચાર્યે તેમની આ ધારણા ખોલી પાડી
તેમણે તો સાદાગ દડવત કરી, મહાદેવનું સાચુ સ્વરૂ
દર્શાવનાર મહાદેવસ્તોત્ર લલકાર્યું અને ઉવે ગાયુ કે
“મયધીજાદુરજનના રાગાદય ક્ષયમુપાગતા यस્ય । વ્રહ્મા

ઉત્પત્ત કરનારા રાગાદિ જોતા હાય પાત્રી ગયા હોય, ને પ્રવાહ હો, વિષ્ણુ હો, હર હો વા જિન હો, તેને નમસ્કાર હો ! વિરોધીઓ ને રાબા કુમારપાગ આદિ તો દિગ્ગજ થા' ગયા.

હેમચંદ્રાચાર્ય આવા મહાન હતા તેમની ગુણમહિમા, સંતાને નિર્માનિતા આશ્ચર્યકાન્ક હતા એક વખત તેઓ શત્રુજયની યાત્રાએ ગયા હતા. ત્યાં ભગવાન જયભદ્રેવજીની સન્મુખ આ નિરભિમાની મહાન આચાર્યે, એક ગૃહસ્થ કવિ-મહાકવિ ધનપાલકૃત જયભયચારિકા અપૂર્વ ભાવથી ગાઈ, અને બાણ મદભગીને આટી છે એવી તિલકમજરી મહાકથાના સર્જક આ મહાકવિ ધનપાલ પકિતની આ કાવ્યકૃતિ તો પદે પદે કેવો અદ્ભુત ભક્તિરમ નિર્જર છે, એમ બન્નો સમક્ષ તેની ભારોભાર પ્રશંસા કરી, પોતાનું અનુપમ ગુણમહિમણુ દાખવ્યું, અને ગૃહસ્થની મુકૃતિ પ્રત્યે ગુણપ્રભોઠ દાખવવાને ગદલે મત્સરથી મુખ મચકોડનાગઓને ભવિષ્યમા ધટો લેવા યોગ્ય દાખવે પૂરે પાડયે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે સાસનપ્રભાવનાર્યે અનેક અમતકારો કરી બતાવ્યા કહેવાય છે પણ તેમનો ચોટામા મીઠો અમતકાર (Miracle) તો તેમનું અદ્ભુત સર્વાંગીણ (All-round) સાહિત્યસર્જન છે કોઈ કાવ્યમા, કોઈ નાટ્યમા, કોઈ શબ્દશાસ્ત્રમા, કોઈ ન્યાયમા, કોઈ મત્સરમા, કોઈ છંદમા દક્ષ હોય, પણ સર્વપટુ (All-rounder) આ 'કવિ કાલસર્વજ્ઞ'નું પાટવ તો સર્વત્ર હતું જય જય કોડ જ પ્રમાણ વિપુલ સાહિત્ય સર્જનારા આ કવિ જગતના પુરુષે , એવું કોઈ જ નકરમય ક્ષેત્ર

પોતાના પદન્યાસથી ક્ષુદ્રણ ન દ્યુ' હોય સાહિત્ય સુદરીને સર્વ અંગે અવકૃત કરનારા આ અસાધારણ કોટિના સાહિત્ય-સ્વામી (Literary Giant) મહાકવિની એકએકથી સરસ ચિરંજીવ કૃતિઓ, આ મહાજ્યોતિર્ધરની યશ પ્રભા અખિલ ભાગ્યભા પ્રસારી, પ્રાજ્ઞનોને જ્ઞાનચંદ્રિકામા નિમજ્જન કરાવતી અનુષમ આનંદ વિનરી રહો કે

(શાર્દૂલવિં) અપદા પાણિનિ વાણ્ણીનીય ઠરતી વાણી વહે હેમની,
મો પાકિત્ય ગુમાનિતા ગમી ગર્હ સો પહિત મન્યની,
ખીડાયા વદનાળજ વાદી જનના શ્રી હેમચંદ્ર રુદુર્યે,
નર્વે વાગ્મય વક્ત્રપદ્મ વિકસ્યા વાગ્વ્યોમમા તે ઉગ્યે
(અગ્ધરા) પામી મહોધ જેનો નૃપકુવતિલકે ભૂપ કુમારપાલે,
માખા રાષ્ટ્રે અમારિપટહતણી કરી વોષણાઓ કૃપાળે,
લાખો મુગા છંવોને અભય દર્શ લીધી મૂક આશિષ ભારી,
શ્રીહિમાચાર્ય એવા કરણનિધિ કરો નિય રક્ષા અમારી!

શિક્ષાપાઠ ૮૧ નિર્જરાક્રમ

દયામૃતિ મહત્ પુરો આ કરમે કર્મની નિર્જરા કરી
સપ્ત શ્રેણી આશ્રી, શાન્ત મોક્ષને પામે છે

પ્રથમ તો યથામૃતકરણ, અપૂર્વકગતુ અને અનિવ્રત્તિ
કરણ એ ત્રણ કરણપૂર્વક જ અનતાનુમધી ક્રોધ, માન,
માયા, લોભને ખપાવે, પછી મિથ્યાત્વમોહની, મિશ્રમોહની
ને સમ્યક્ત્વમોહની એ ત્રણને ખપાવે આમ દર્શનમોહની
સાત પ્રકૃતિ ક્ષય થયે, સાચિક સમ્યક્દષ્ટિ હોય આ

જ્ઞાન પ્રકૃતિ અસંયત સમ્યક્દૃષ્ટિથી માણીને અપ્રમત્ત સંયત પર્યંત કોઈ પણ ખપાવે નેહો આશુખ્ય જા'યુ છે તે, શ્રોણક રાજ જેમ, અને જ અવચ્ચિત રહે છે, પણ નેહો નથી જા'યુ તે અસ્તિત્વમોહના ક્ષપણાર્થે આગળ વધે છે, અને આઠમું અપૂર્વકરણ શુણ્ઘ્યાનક પામી ત્યાં અપૂર્વ એવા સ્થિતિવત, રસધાન, શુણ્ઘણી, શુણ્ઘક્રમ અને ચિત્તિબદ્ધ કરે છે

આ અપૂર્વકરણનો સખ્યેય સાગ ગયે, નિદ્રા-પ્રવચાનો બધવ્યવચ્છેદ હોય છે પત્રી ચરમ સમયે પરભવિત્ત એવી દેવગતિ આદિ નામકર્મની ત્રીજી પ્રકૃતિઓનો, તેમજ હાન્ય, રતિ-ભય-પ્રશુષ્ણનો બધવ્યવચ્છેદ ટોચ છે આમ અપૂર્વ અદ્વિત્યામર્થથી જ્યાં જ્યાં પ્રકૃતિઓનો નવો બધ ટળવારૂપ બધવ્યવચ્છેદ થાય છે, એવા આ અપૂર્વકરણમાં ક્ષપકચેણી ૫૦ આરોહે છે

પછી નવમા અનિવૃત્તિપ્રલ શુણ્ઘ-ધ્યાનમાં, સંન્યાનર્હિ રિક, નગ્ક-તિર્થચગતિ, એ બેની આનુપૂર્વી, એકેન્દ્રિયાદિ ૪ જાતિ, આતપ, ઉદ્યોત, આચર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ-એ નોગ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય હોય છે પછી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૪, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ૪ એમ કષાય અટકને ખપાવે છે પછી નપુસકવેદ, હાર્યાદિ વદક, પુવેદ, ઓવેદ ખપાવે છે પછી ક્રમે કરીને સંલ્પન ક્રોધ-માન-માયાને ખપાવે છે, અને લોભને ખડ ખડ ઝરી ખપાવે છે તેમાં જાદર ખડાને ખપાવતો નવમા અનિવૃત્તિગાદ્ય શુણ્ઘધ્યાનને મૂક્ષમ ખડાને ખપાવતો દશમા સદ્મસપરાય શુણ્ઘધ્યાને હોય છે તેના અતે જ્ઞાનાવગ્ણીય ૫, અતરાય ૫, દર્શનાવરણીય ૪, યશ

ક્રીતિ અને ઉચ્ચગોત્ર એ સોના પ્રકૃતિઓનો બાધબંધવચ્છેદ હોય છે

પછી બારમા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને અતર્મુદ્ધર્ત સ્થિતિ કરી તેના અતે છેલ્લા બે સમયમા નિદ્રા-પ્રયત્ના બપાવે છે, અને અત સમયે જ્ઞાનાવરણ ૫, અતગચ ૫, દર્શના વગણ ૪-એ ૧૪ પ્રકૃતિ બપાવી, નિરાવરણ જ્ઞાન-દર્શન મનન્વિત કેવલી યાય છે, અને યાવત્ સયોગ હોય ત્યાંસુધી માન એક સમય સ્થિતિનું સાતા વેદનીય જ બાધે છે આમ તેરમા સયોગી કેવલી ગુણુચ્ચાનકે આયુષ્ય પ્રમાણે અતર્મુદ્ધર્તથી માઠી દેશ જીન પૂર્વકોટિ વર્ષ સુધી સ્થિતિ કરે છે

પછી તે સયોગી કેવલી આયુષ્ય અતર્મુદ્ધર્ત અવશેષ રહો, વેદનીય બે આયુષ્ય દરતા અધિષ્ઠ હોય તો તે બન્નેના સમીકરણ અર્થે મસુદ્ધાત કરે છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશને વિસ્તાર કરી-વિગટ સ્વરૂપ ધાગણ કરી, તે આત્મપ્રદેશ વડે આખો લોક દડ-કપાટ-પ્રતર આકારે પૂરી દે છે, અને તે તે કર્મપ્રદેશોને સ્પર્શી, શીઘ્ર ભોગવો લઈ ખેરવી નાખે છે; અને પછી તે આત્મપ્રદેશોને ઉલટા કંમે ઉપમ હરે છે આ બધા સમુદ્ધાતનો વિધિ માત્ર આઠ સમયમા પતાવી, સયોગી કેવલી ભગવાન્ યોગનિરોધ કરી ચોદમુ અયોગી કેવલી ગુણુચ્ચાન પામે છે ને ત્યા નામકર્મ આદિની શેષ સર્વ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરી, આ અયોગી કેવલી ભગવાન્ તત્કણ જ સર્વ કર્મથી ગહિત એવા શુદ્ધ આત્મા બની સિદ્ધ ગતિને પામે છે

આમ ગુણુચ્ચાનની શ્રેણીએ ચઢતા જ્ઞાનીને સમયે

સમયે અનતા સુયમ વર્ધમાન થયા કરે છે અને તેથી કરીને ઉત્તરોત્તર અસખ્ય ગુણી નિર્જરા થયા કરે છે (૧) અધિ-મત્ત્યો જે થોડા સમયમા અધિમેહ કરી સમ્યગ્ દર્શન પામવાના છે, તે માયા માર્ગજિજ્ઞાસુ મિથ્યાદિ છવેા કરતા અવિરતિ સમ્યગ્દિ અસખ્યગુણી નિર્જરા કરે છે (૨) તના કરતા દેશવિગતિ સમ્યગ્દિ, (૩) તેના કરતા સર્વવિરતિ સમ્યગ્દિ, (૪) તેના કરતા અનતાનુ બધીનો વિસયોગ, (૫) તેના કરતા દર્શનમોહનો ક્ષપક, (૬) તેના કરતા ઉપશમશ્રેણી આરૂઢ ઉપશમક, (૭) તેના કરતા ઉપશાતમોહ, (૮) તેના કરતા ક્ષપકશ્રેણી આરૂઢ ક્ષપક, (૯) તેના કરતા ક્ષીણમોહ, અને (૧૦) તેના કરતા જિન ભગવાન અસખ્યગુણી નિર્જરા કરે છે અને તેનો કાળ તો તેથી વિપરીત છે અર્થાત્ જેટલા કાળે જેટલું કર્મ જિન ખપાવે, તેટલું કર્મ ક્ષીણમોહ તેનાથી સખ્યેયગણા કાળે ખપાવે, એમ પ્રતિ હોમતાથી (ઉવટા કરી) યાવત્ મિથ્યાદિ પર્ધન સખ્યેયગણો કાળ મમજવેા

(દિહરા) સમકિત ગુણથી માર્દાને, અસખ્ય ગુણ નિર્જરા જ, કર્મજાલુ જર્જર બને, ગુણશ્રેણી ચઢતા જ

શિક્ષાપાઠ ૮૨ આકાશા સ્થાનકે કેમ વર્તવું ?

નિર્જન વડે કરીને પૂર્વોપાર્જિત કર્મનું દેવ પરમાણુએ પરમાણુ જેમ બને તેમ ત્વરાથી ચૂકવી દેવ એ જ એક જેની આકાશ છે, તે જ્ઞાની પુરુષ સ્વપ્ને પણ પૌદ્ગલિક પગલાવની

આકાશા ક્રમ કરે? ધોળીને ઘેરથી ભૂલથી આવી ગયેતુ પારકુ વસ્ત્ર તેના મૂળ ધણીને પાછુ આપી દેતું જોઈએ, એ ન્યાયે તે પગ વસ્તુ પાછી આપી દેવા ઈચ્છે છે, તે જ્ઞાની પુરુષ તે પગવસ્તુની પ્રાપ્તિ કેમ ઈચ્છે? કારણકે તે ભાવિના મા ભાવે છે કે-હો છવ! આ પુરુષવ ભોગનો કાશાથી જ તે અતત જન્મમરણ કયાં છે “જન્મમરણ બહુલા કયાં, પુરુષવ ભોગને કખ રે” મારે ‘હો છવ! કયા ઈચ્છના હવે? હો ઈચ્છા હુ ખમૂલ, જળ ઈચ્છાજા નાશ તખ, મિટ્ટે અનાદિ ભૂવ’ એમલે મર્ત ઈચ્છા-આશાને મારી નાખી જ્ઞાની સ્વરૂપથી છવે એ અને અનિચ્છતા છતા પૂર્વ પ્રારબ્ધતા યોગથી કવચિત્ ભોગપ્રવૃત્તિરૂપ આગમ્યાસ્થાનકે વર્તિતુ પડે, તો પણ નાની તો જાતિ ઉપયોગ રાખી જલમા કમલવત્ નિર્દેષ રહી, અનાસક્ત ભાવે તે ભોગમર્મ નિર્જરી નાખે છે જ્ઞાનીની આ ઉદ્દાસીન ભોગપ્રવૃત્તિ પણ પૂર્વપશ્ચાત્ પશ્ચાત્તાપવાળી અને મદમા મદ પરિણામ સુમુખ હોય છે જેને જ્ઞાનદશા વર્તે છે, એવા અનાસક્ત જ્ઞાની પણ જ્યાં માક માક જાયી શકે છે, ત્યાં અન્ય મામાન્ય મુમુક્ષુએ તો વિરયભોગથી વિષયવિરજિત થશે એનો જ્ઞાત ખ્યાલ ઠોડી દઈ, જેમ અને તેમ વિષયોના આગ્રહાસ્થાનકોનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવા યોગ્ય દોષ એમા પૂછવુ જ શુ?

કારણકે ભોગથી તેની વ્યથાવિરતિ માનવી તે તો એક ખાધેથી ભાગ કંવારી ખીણ ખાધે ભાર આરોપવા બરાબર છે અર્થાત્ વાનનાનો અનુમધ ચાલુ હોવાથી ઈચ્છાવિ તિ રવી શક્ય નથી આમ મમલ મુમુક્ષુ પુરુષે વિષયાકાશા

ફરથી પરિહરવી ઘટે છે, અને કદાચિત્ પ્રારબ્ધોદયથી તેના આકાંક્ષાસ્થાનકે વર્તવું પડે, તોપણ તેમા ઉદાસીનતા રાખી, ‘અહુ બુદ્ધિ છોડી દઈ રોગરૂપ જાણી’ પ્રવર્તવું ઘટે છે તેમજ— આ જે દુષ્ટ અનિષ્ટ ભોગપ્રવૃત્તિમા હુ પ્રવર્તું છું, તે માત્ર મહારૂ શિથિલપણ—મદવીર્યપણ છે, એમ ક્ષણે ક્ષણે પુન પુન ખેદ પામતા ગ્હી, મુમુક્ષુ પુનઃ મહત્ત્વ પુરુષોના ચરિત્રનું અભણ કરી, તે આગ્રહાસ્થાનકોથી પાછા હઠી, શૂંભોરપણે વિષયવાસનાનો જય કરવા યોગ્ય છે અને આ જય માટે જેમ જાને તેમ ત્વરાથી પણ વિષયના સાધનોના પ્રતગતી નિવૃત્તિ કરી પુન પુન વિચારથી કરી તેનું દુઃખપણ જાણવા યોગ્ય છે જેમકે—

હે ચેતન ! તને આ જઠ ને ચલ જગતની એકરૂપ પુદ્ગલનો ભોગ ઘટનો નથી આ પુદ્ગલો મર્વ છવોએ અનતવાર ભોગવીને મૂઢી દીધેલા છે તે તેઓના ઉચ્છિદ્ધ ભોજન જેવા, એક જેવા છે આવી પ્રગટ અશુચિરૂપ એક ઠોણ ખાય ? ને પોતાના પરમ શુચિ આત્મસ્વરૂપને ઠોણ બ્રહ્મ કરે ? વળી હે ચેતન ! આ પુદ્ગલભોગ અનિત્ય છે, ક્ષણ-વ-સી છે જે પૌદ્ગલિક વિષયભોગ સરસ ને પ્રિય લાગતા હતા, તે ક્ષણવારમા વિરસ અને અપ્રિય થઈ પડે છે રાજ સપદાથી કે સ્વર્ગસપદાથી પ્રાપ્ત થતા ભોગ પણ દુર્ગંધી કદન જેવા છે માટે નિત્ય સરસ એવા ચૈતન્યગ્નસમય નિમ્નત્મ-સ્વરૂપનો આશ્વાદ છોડીને, તેવા અનિત્ય વિરસ પુદ્ગલ કદનને ઠોણ આજે ? વળી હે ચેતન ! ખાને ઇદ્રિયના વિષય ભોગ પરિણામે અત્યંત દુઃખદાયી છે સ્પર્શને દ્રિયને વશ

થવાથી મદોન્મત્ત હાથી પવ્વ બધન પામે છે રસનેદ્રિયને
 વશ થવાથી માણસ મપડાળને તરફથી તરફીને મરે છે
 પ્રાણેદ્રિયને વશ થવાથી ભમરો કમળમા પૂગાર્જનું પ્રાણુત
 દુખ પામે છે ચમુ ઉદ્રિયને વશ થવાથી પગીઓ દીપમા
 અપઘાવી બગી મરે છે યોત્રેદ્રિયને વશ થવાથી મૃગલા પારધિની
 જાલમા ફસાર્જ પડે છે આમ એકેક પ્રદ્રિયવિપયના પન્વશ
 પજ્વાથી પ્રાણી દારુણ વિપાક પામે છે તો પછી પાને પ્રદ્રિય
 ત્યા મોકળી હોય, ત્યા તો પૂછવું જ શું ? વગી હે ચેતન !
 આ અનાદિ સંસારમા તે અનેક વાર દેવલોપદિન્ય અનંત મુખ
 ભોગવ્યા, છતાં તને તૃપ્તિ ઉપજી નથી અને હજી બૂખાગવાની
 નેમ જાતે કેઈ દિવસ દીકા ન હોય એમ તું આ મનુષ્યલોભતા
 તુચ્છ કામભોગની આકાંક્ષા કરે છે ! તો તેથી તને શી રીતે
 તૃપ્તિ ઉપજશે ? સાગરજલથી ને તૃપ્તા નથી હીપી, તે માંસ
 જલથી કેમ હીપશે ? માટે આવા તૃષ્ણાતાપ ઉપજવનાર
 દારુણ વિષયમુખથી સર્થ ! આ પુણ્યલોગ સર્વથા અશુચિ,
 અનિત્ય, દુઃખમય અને તૃષ્ણાતાપ ઉપજવનાર છે, અને
 ત્યાં સ્વરૂપ તો હે ચેતન ! પરમ શુચિ, નિત્ય, પરમ
 મુખમય ને આત્મતૃપ્તિજન્ય પરમ શાંતિ ઉપજવનાર છે
 માટે હવે તું પરપરિણતિરસરૂપ પુણ્યલોગની આકાંક્ષા
 છોડી દઈ, સ્વસ્વરૂપરસના ભોગનો આશ્વાદ લે !

(ઢાહરા) અશુચિ અશરણ અશાન્તનો, પુણ્યલોગ કદત,
 શુચિ શરણ તું શાન્તનો, ભોગવ સ્વરૂપ સદત

શિક્ષાપાઠ ૮૩ મુનિધર્મ યોગ્યતા

જ્યા સર્વ પરભાવ-વિભાવની આકાશા વિરામ પામે છે, એવા અવંવિસ્તૃતિરૂપ મહાન્ મુનિધર્મના શ્રદ્ધા ભાવે કેટલી બધી યોગ્યતા હોવી જોઈએ ? કારણકે મુનિધર્મ અથવા ભાગવતી દીક્ષા એ નામ જ ઉત્તમ ગૌરવ ભરેલું છે ભાગવા વીતરાગદેવે જે અગીકાર કરી પરમ ધન્ય કર્યો હતો, તે ઉત્તમ મુનિભાવરૂપ સરકારનું આ મામા આપિતપદ્ધતે તેનું નામ ભાગવતી દીક્ષા વીતરાગ જ્ઞાની પુરુષ જેવા પુરુષસિદ્ધિ આચરેલી દ્રવ્ય-ભાવ નિર્મલ ચર્યા ગ્રાહ્યવી, તે મહા દામા શ્રમતે આલય કરેલા વિગુહ્ન દર્શન-જ્ઞાનપ્રધાન આત્મભને આશ્રય કરી સામ્યને-મમભાવરૂપ શ્રમલપણાને ભજવુ તેનું નામ ભાગવતી દીક્ષા આવી ભાગવતના જેવી ઉત્તમ વીતરાગ દયા સાધવાની જ્યા પ્રતિજ્ઞા લેવાની હોય, તે ભાગવતી દીક્ષા કેવી ઉત્તમ વસ્તુ છે ? અને તેનું પાત્ર પણ કેવું ઉત્તમ હોવું જોઈએ ? આ વીરમાર્ગે ગમન કરવાના દામ જનોનું ગમ નવી આત્મપરાક્રમી એવા વીર પુરુષસિદ્ધિ અને શ્રદ્ધા કરી દીપાવી શકે છે એટલા નેજા કુ હરિભદ્રમૂર્તિએ પોડશકમા સમ્યગ્દર્શનયોગથી મતે સત્ત્વવતને જ તત્ત્વથી આ દીક્ષાનો અર્થ દર્શાવે પણ ઇતરની દીક્ષાને તો વેપવિડબક 'વર્ણવ દુઃખ' થઈ છે એવું દાન કરનારી અને અસ્થિર કાળ આ ચર્યાનામા 'દીક્ષા' યથોદિત નામ જ નિમિત્ત હોય છે, બધવા તેવા જ્ઞાની ગીર્વાનચિહ્નિતવારુદ્ધ દુઃખ પણ તેમજ હોય છે

કારણકે આપો મેં સમો મતભાર જ્યાં ધારણ કરવાનો છે એવી જાગવની દીક્ષા શ્રદ્ધા ટગવા માટે પણ કેટલી જાણી યોગ્યતા નેહએ ? કેટલી જાણી પૂર્વસેવા-પૂર્વ તૈયારી નેહએ ? કેટલો જાણી દીર્ઘકાલીન આત્મભાવનામય અવયાસ નેહએ ? કેટલો જાણી ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય નેહએ ? કેવો સવેગરગ નેહએ ? કેવો આત્મોદ્ધવારામય પરમ ઉત્સાહ નેહએ ? કેવી ધીનતા નેહએ ? કેવી વીરતા નેહએ ? કેવી સ્થિરતા નેહએ ? તેની પાતતા માટેના આ ઉત્તમ લક્ષણો ધર્મગિ-દુષ્ટા સ્વપ્નપણે દર્શાવ્યા છે (૧) ને આર્મ દેશમાં ઉત્પન્ન હોય, (૨) વિશિષ્ટ જાતિ-કુલસંપન્ન હોય (૩) જેના કર્મમલ લીણુમાય હોય, (૪) એથી કરીને જ ને વિમલબુદ્ધિ હોય, (૫) મનુષ્યપણું દુર્લભ છે, જન્ન મરણનું કાળ છે, સપદાઓ સ્વપ્ન છે, વિષયો દુખના હેતુ છે, સયોગમાં વિયોગ છે, પ્રતિશબ્દો મરણ છે, કર્મનો વિપાક કારણ છે, એમ જેણે સામાન્ય નિર્શુણ્યપણું-નિસારપણું જણ્યું હોય, (૬) તેથી કરીને જ તે સસારથી ને વિરક્ત હોય, (૭) જેના કપાય અત્યંત દુઃખ, પાતંગા, દુગળા પડી ગયા હોય અર્થાત્ ને મહકપાયો હોય, (૮) અત્યંત હાસ્ય-રતિ-અરતિ હોય, (૯) મૃતશ હોય, (૧૦) વિનીત હોય, (૧૧) પૂર્વ પણ રાજ્ય-અમાત્ય આદિને બહુમત હોય, (૧૨) અદ્રોહકારી હોય, અર્થાત્ દેવ, ગુરુ, ધર્મ, રાજ, દેશ, મમાજ વગેરેનો ને દ્રોહ કરનાર ન હોય, (૧૩) દયાવાળુ અગવાળો ભદ્રમૂર્તિ હોય, (૧૪) શ્રાદ્ધ-સમ્યક્ શ્રદ્ધાવત હોય, (૧૫) ચિર હોય, (૧૬) સમુપપન્ન હોય, અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રગટે સદ્ગુણશરણે આવેલો-આત્મસમર્પણ કરનારો

હોય આ મોળે શુભ જેનામા હોય તે ઉત્તમ પાત્ર છે, પાદ ન્યૂન શુભ હોય તે મધ્યમ પાત્ર છે, અને અર્ધન્યૂન શુભ હોય તે નિમ્ન પાત્ર છે તેમા એટલી વિશિષ્ટતા છે કે અપ્પ પણ અસાધારણ શુભ હોય તો તે કદ્યાણ ઉર્ધ્વના સાધક હોય છે

દીક્ષા દેનાર શુભએ પણ પોતાની જોખમદારી ખરાબર સમજી આ શુભોની સમ્યક્ પરીક્ષાપૂર્વક, લેનાર પાત્રની મુનિ ધર્મ યોગ્યતા ચકાસવા યોગ્ય છે મહીનાના મહોના મુધી સાથે ફેરવી, 'તું દીક્ષા લે ! દીક્ષા લે !' એવી પ્રેરણા કરવાની, કે અનેક પ્રકારના ઠાવાઠાવા કરી ભગાડવાની વાત તો કયાય ફર રહી, પણ અચ્ચ દીક્ષા લેવા ઉપશ્ચિત થયેવાને પ્રથમ તો ઉલ્લેા સામો પ્રશ્ન કરવા યોગ્ય છે—હે વત્સ ! તું દીક્ષા શું નિમિત્તે લેવા ઇચ્છે છે ? ઉત્તરમા સદૃજ ભવવૈરાગ્ય શિવાય બીજું કંઈ પણ કારણ ન હોય, તો તે પ્રશ્નશુદ્ધ છે એમ જાણી, તેને મુનિધર્મના આચારની કઠિનતાનો ને દુષ્કરતાનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપવા યોગ્ય છે,—કે આ દીક્ષા તે તો લોહાના ચણા આવવાના છે ને વેળુના ઢોળીઆ ભરવાના છે, જિનોની આજ્ઞા સમ્યક્ આરાધવામા આવતા જેમ મહા સુખદાયી મોક્ષફલ છે, તેમ સયમભગથી વિરાધવામા આવતા મહાદુષ્કરતાથી સસારફલ છે, કારણકે કર્મ વ્યાધિના ક્ષયનિમિત્ત એવી સયમરૂપ ભાવક્રિયા અગીકા કરી, પછી અસયમરૂપ અપચ્ચ સેવે, તો આજ્ઞાભગાદિ કારણે અધિક તીવ્ર કર્મ ઉપાર્જે ઇત્યાદિ પ્રકારે સમ્યક્ આચાર કથન કરી, જાણ દેખાવેથી છેતરાયા વિના તેની

નિપુણપણે પરીક્ષા કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ તેના સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્રપરિણામ આદિ કેવા છે, તેની ચાવત છ માસ પર્યંત વિચક્ષણપણે ચકામણી કરવા યોગ્ય છે આ સમસ્ત નિર્દેશ વિધિની અગ્નિપરીક્ષામાથી મમુતીર્ણ થાય તો જ તેની મુનિધર્મ-યોગ્યતા જાણી, તેના ગુરુજનાદિની અનુદાપૂર્વક સવિધિ દીક્ષા આપવા યોગ્ય છે

આમ ૨૧મ દીક્ષા લેવા ઉપર્યયિત થયેલો પુરુષ ગુરુને આત્મનિવેદન-આત્મસમર્પણ કરે, અને ગુરુ પણ શિષ્યમા સમ્યક્ત્વાદિ ગુણારોપણ કરવાની એકાત અનુચક્ષણુદિધીજ તેનો અશુભપગમ-સ્વીકાર કરે, નહિ કે ચેલાચેલી મૂઠી પોતાનો શિષ્યપરિવાર વધારવાની અધમ કુદ્ર બુદ્ધિથી મુનિધર્મ-યોગ્યતા જાળે આ બધું એટલા માટે વિચારવા યોગ્ય છે કે દ્રવ્યસાધુત્વ ભાવસાધુત્વ મમુક્ષા હોય અથવા ભાવ સાધુત્વનું તારણ ધર્મ પડે તો જ તેનું સંકળપણ છે, નહિ તો વેષવિડળના માત્ર જ થાય અને તામ મોઢું ને કંઈ ન ખોટું ધર્મ પડે !

(દાહરા) દીક્ષા ભાગવતી જ ને, કરી ભગવતે ધન્ય, તે ભાગવતી દીમની, યોગ્યતા પણ અનન્ય મહાન આ મુનિધર્મને, યોગ્ય મહાશુણપાત્ર, યોગ્યતા વિષુ લોંધે દોંધે, વેષવિડળન માત્ર

શિક્ષાપાઠ ૮૪ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ

પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ જ્ઞાણગી આત્મસ્વરૂપ જાણું નથી, ત્યાણગી જ શુભ મોહ પામી પરવસ્તુની

આકાશાદી વિરતિરૂપ વિરામ પામતો નથી, પણ સ્વપર-
પ્રમથકે જ્ઞાન થયે તેનો આ મોહ નિવર્તે છે આ જ્ઞાન
એ જ પ્રમાણ છે, અને પ્રમેયનો વિનિશ્ચય પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
એમ બે પ્રકારે થાય છે, એટલે પ્રમાણ પણ પ્રત્યક્ષ અને
પરોક્ષ બે પ્રકારનું છે અપરોક્ષપણે અર્થનું આહંક એવું
જે પ્રમાણ તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, અને તેથી ઈતર એટલે કે
પરોક્ષપણે અર્થનું આહંક તે અહણુ અપેક્ષાએ પરોક્ષ પ્રમાણ
આ પ્રમાણ છે તે અજ્ઞાત છે કારણકે પ્રમાણ જ્ઞાત છે એમ
કહેવું તે વસ્તો-ધાધાત છે એટલે કલ્પનાથી પર એવું
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો સાક્ષાત્ પરમાર્થસત્ અનુભવરૂપ હોવાથી
અજ્ઞાત છે જ, પરંતુ સાધ્ય અવિનાશાવી લિંગથી સાધ્યનો
નિશ્ચય કરાવનાર એવું પરોક્ષ અનુમાન પ્રમાણ તેમજ
આત્મપ્રણીત આગમરૂપ શાબ્દ પ્રમાણ પણ અજ્ઞાત છે આ
પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ બંને પ્રમાણ સ્વનિશ્ચયની જેમ બીજાઓને પણ
તેવો નિશ્ચય ઉપજાવનાર છે, એટલે પરાર્થ પ્રમાણરૂપ પણ છે

ઈદ્રિયોથી દેખાય તે પ્રત્યક્ષ એમ લોભદિમા મનાય
છે, પણ શાસ્ત્રકાન્તી દિષ્ટિએ તો જે ઈદ્રિયપ્રત્યક્ષ છે તે પ્રત્યક્ષ
નહિ પણ પરોક્ષ છે કારણકે આત્માથી અનિરિક્ષત-પર
એવા મન-ઈદ્રિયના પરાવવબનની જ્યાં અપેક્ષા છે તે
પરોક્ષ છે, અને જ્યાં તેવી અપેક્ષા નથી એવું જે આત્મ
સાક્ષાત્ છે તે પ્રત્યક્ષ છે એટલા માટે જ મતિ, ધ્યુન,
અવધિ, મન પર્યંત ને કેવલ એમ જે પણ પ્રમાણનું જ્ઞાન
કદું છે, તેમા મતિ અને સ્મૃત એ બે જ્ઞાન પર એવા મન-
ઈદ્રિયના નિમિત્તથી ઉપજતા હોવાથી પરોક્ષ છે, અને અવધિ

મન પર્યંવ ને કેવલ એ ત્રણ જ્ઞાન પરસહાયની અપેક્ષા વિના આત્માને સાક્ષાત્ ઘટા હોવાથી પ્રત્યક્ષ છે તેમા પણ અવધિ અને મન પર્યંવ સર્વથા સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ નહિ હોવાથી દેશ પ્રત્યક્ષ છે, અને કેવલજ્ઞાન સર્વથા સંપૂર્ણ આત્મસાક્ષાત્કારરૂપ હોવાથી અર્વપ્રત્યક્ષ છે આ પરોક્ષ-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ આ પ્રકારે -

પરોક્ષ જ્ઞાન—(૧) પાંચ ઈન્દ્રિય અને મનથી ઉપજતા મતિજ્ઞાનના મૂળ ચાર ભેદ છે અવગ્રહ, ઈહા, અપાપ ને ધારણા અવગ્રહ એટલે વિષયનું કિંચિત્ બહુલુ, ઈહા એટલે તેની વિચારણા, અપાપ એટલે નિશ્ચય અને ધારણા એટલે તે નિશ્ચયનું સ્મૃતિમસ્કારરૂપે અવધારણુ અવગ્રહના બે ભેદ છે—વ્યજનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ પદાર્થ અને ઈન્દ્રિયના સન્નિકર્ષથી-નિકટ સંપર્કથી થતું જે અ યજ્ઞત ગ્રહણુ તે વ્યજનાવગ્રહ પદાર્થનો તેવો સંપર્ક સાધ્યા વિના સ્વ સ્થાને સ્થિત રહીને જ સ્વવિષય ગ્રહતા એવા ચક્ષુ અને મન અપ્રાપ્યકારી હોવાથી, તે વડે વ્યજન વગ્રહ હોઈ શકે નહિ એટલે શેષ ચાર ઈન્દ્રિયથી જ ઘટા વ્યજનાવગ્રહના ચાર પ્રકાર, અને વ્યજ્ઞત ગ્રહણરૂપ અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અપાપ અને ધારણા એ પ્રત્યેકના, પાંચ ઈન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી થતા છ પ્રકાર,—એમ ગણતા મતિજ્ઞાનના ઉત્તર ભેદ અઠાવીસ થાય છે (૨) શ્રુતજ્ઞાન છે તે મતિપૂર્વક હોય છે અને તે શ્રુતગ્રવણથી-પરોપદેશથી ઉપજે છે અગપ્રવિષ્ટ-અગગાદ્ય આદિ એના ઘણા ભેદ છે મતિજ્ઞાન વર્તમાનકાળ વિષયક ને શ્રુતજ્ઞાન ત્રિકાળવિષયક છે મતિ-શ્રુતનો વિષય અર્વ

દ્રવ્યોના અસર્વ પર્માયોમા છે મતિજ્ઞાનથી શ્રુતજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાનથી મતિજ્ઞાન જાગવાનું બને છે ચોદ પૂર્વ આદિ એક ને એક શ્રુત બાણનાગઓમા પણ અસંખ્ય બેદ પડે છે તેનું ગ્રહ્ય કારણ મતિજ્ઞાનની તરતમતાઉપ ક્ષયોપશમ બેદ છે,

પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન-(૧) અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારે ભવપ્રત્યયી, તે નારક-દેવોને હોય, ક્ષયોપશમનિમિત્તક, તે મનુષ્ય-તિર્થંકરને હોય અમુક અવધિ-મર્યાદા સુધી બાંધે એવા આ અવધિજ્ઞાનના બે બેદ છે-અનાનુગામિક-આનુગામિક, હીન માન-વર્ધમાન, અનવન્ધિન-અવન્ધિન (૨) મન પર્યવ-જ્ઞાનના બે બેદ છે-કશ્ચુમતિ અને વિપુલમતિ કશ્ચુમતિ ટરતા વિપુલમતિ વિશુદ્ધતર હોય છે, કશ્ચુમતિ પ્રતિપાતિ પણ દોષ, આવીને ગ્રાહ્ય પણ બાંધ, અને વિપુલમતિ અપ્રતિ પાતિ જ હોય મનોમન ભાવ બાણનારા મન પર્યવનું ક્ષેત્ર અવધિ ઠરતા ઓછું હતા વિશુદ્ધિ અધિક હોય છે અવધિજ્ઞાન મયત વા અસંયતને સર્વ ગતિમા હોય, મન પર્યવ તો સંયત એવા મનુષ્યને જ હોય, અન્યને નહિ અવધિજ્ઞાનનો વિષય કંપી દ્રવ્યમા અમવ પર્માયોમા હોય, મન પર્યાયનો વિષય તેના અનતમા ભાગમા હોય અને (૩) નિર્વિકલ્પ, નિરાવરણ એવા કેવલજ્ઞાનનો વિષય સર્વ દ્રવ્યોમા ને સર્વ પર્માયોમા હોય અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ, નિરાવરણ, દેવવ શુદ્ધ એવું કેવલજ્ઞાન સર્વભાવગ્રાહક, લોકાલોક પ્રગથક છે 'આત્મા જ્યાં અત્યંત શુદ્ધ જ્ઞાન સ્થિતિ બને, તેનું નામ કેવલજ્ઞાન મુખ્યપણે છે આત્માને વિરોધી સર્વ પ્રકારનો અન્ય અધ્યામ ટળી મૃદ્ધિક પેઠે આત્મા અત્યંત શુદ્ધના બને તે કેવલજ્ઞાન છે'

આમા 'મતિ આદિ ચાર જ્ઞાન સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ વિકલ જ્ઞાન દરી શકાય, પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન એટલે સંપૂર્ણ નિર્વિઘ્ન જ્ઞાન ઉત્પત્તિ થવાના એ જ્ઞાન સાધન છે તેમા પણ શ્રુતજ્ઞાન મુખ્યપત્ર છે ' આ મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ જ્ઞાનમા આત્મજ્ઞાન સર્વત્ર વ્યાપક છે ઘરખંડે જ્યાં આત્મ જ્ઞાન (મમ્યગર્શન) નથી તે જ્ઞાન અજ્ઞાનકે છે, આત્મજ્ઞાન ગદિત એવા મતિ-શ્રુત-અવધિને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ને વિભજ્ઞાન કહ્યા છે તેનું મુખ્ય એ જ છે માટે જ્યાં આત્મજ્ઞાન છે તે જ જ્ઞાન છે જેમ જેમ મોહનાશ થાય આત્માની ચારિત્રશુદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ આ માનો બોધપ્રકાશ વધતો જાય આ જ્ઞાનવિકાસ થતો જાય છે ચાલત મોહનો મર્વનારા થતા રાગદ્વેષ ક્ષય થયે, જેવું આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાન અથવા આજ્ઞાત છે, તેવું શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જમણતારૂપ 'યદા જ્ઞાત' વીતગમ ચારિત્ર પ્રગટતા કેવલજ્ઞાન ઉપજે છે અર્થાત્ જ્યાં કેવલ, શુદ્ધ, અદ્વૈત આત્માનો અખંડ અનુભવ વર્તે છે એવી કેવલ જ્ઞાનદશા પ્રગટે છે 'કેવલ નિજ સ્વભાવનું અખંડ વર્તે જ્ઞાન દૃષ્ટિએ કેવલજ્ઞાન તે, કેલ છતાં નિર્વાણ'

આ કેવલ જ્ઞાન એ જ આત્માનું સ્વરૂપ છે, અર્થાત્ આત્મા કેવલ જ્ઞાનમય છે "ચદ્ર છૂપે નહિ ગાદલ છાયો," તેમ આ કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મચદ્ર ગમે તેટલા ગાદ કર્મ પડેલના આવરણથી આવૃત હોય, તોપણ તેની કાઈ ને કાઈ ગાળી થયા વિના રહેતી નથી તેની કાઈ ને કાઈ જ્ઞાન-જ્યોત્સ્ના ડોકીઈ કરી એત યસ્વરૂપનો જ્ઞાન આજ્ઞા વિના રહેતી નથી એટલા માટે જ અમરના અનંતમા ભાગ જેટલો કેવલ

જ્ઞાનનો ભાગ નિત્ય ઉઘાડો જ રહે છે એમ શ્રી નદીસૂત્રમ
કહ્યું છે નહિ તો તે પણ જો અવરાઈ જાય તો શુભ અર્થ
વપણાને પામી જાય એટલે છન્નન્ધને કેવલજ્ઞાનાવરણને લીધે
જોકે જ્ઞાનનો પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી, તોપણ અશ
પ્રમાણરૂપ મહ પ્રકાશ તો સદાય અવશ્ય દર્યમાન હોય જ છે
અને તે મહ પ્રકાશનું કારણ પણ પ્રસ્તુત કેવલજ્ઞાનાવરણ જ છે
આમ કેવલજ્ઞાનાવરણરૂપ એક જ કારણને લીધે પૂર્ણપ્રમાણરૂપ
કેવલજ્ઞાન ઉપજતું નથી, અને મહ પ્રકાશરૂપ છાન્નન્ધિક
જ્ઞાન ઉપજે છે

આ મહ પ્રકાશમા પણ જે તરતમતા દેખાય છે, ચિત્ર
વિચિત્ર ભેદ દેખાય છે, તેનું કારણ મતિજ્ઞાનાવરણાદિ ઈતર
કર્મ છે વસ્તુના વિવરમાથી કે ભીતના વિવરમાથી (છિદ્ર-
માથી) દેખાતા અપ્રાચ્છાદિત સૂર્યના મહ પ્રકાશમા પણ
તરતમતા હોય છે, તેમ અતગવમા રહેલા મતિ આદિ
ઈતર જ્ઞાનાવરણ કર્મને લીધે કેવલજ્ઞાનાવરણાચ્છાદિત
આત્માના જ્ઞાનરૂપ મહ પ્રકાશમા પણ તરતમતા હોય છે,
અને તેથી કરીને મતિ-અવધિઆદિ તે તે જ્ઞાનાવરણ કર્મોના
ક્ષયોપશમના અનંત ભેદથી મતિ-અવધિઆદિ પરોક્ષ-પ્રત્યક્ષ
જ્ઞાનના અનંત ભેદ જન્મે છે ગમે તેમ હો, પણ આત્મ
ચદ્રની ચદ્રિકાનો કર્ષ ને કર્ષ પ્રકાશ અવશ્ય અનાવૃત
હોય છે, અણુટાકયો જ રહે છે એટલા માટે જ જ્ઞાન એ
ચદ્ર-સૂર્ય કે દીપકની પેઠે આત્માનો સ્વપર-અવલાસક
અસાધારણ વિશિષ્ટ ગુણ છે, અને તેના આવરણ દૂર થવા
પ્રમાણે તે મતિ-શ્રુતજ્ઞાનરૂપ પરોક્ષ પ્રકાશને અવધિ-

મન-પર્યવ-કેવલરૂપ પ્રત્યક્ષ પ્રકારે વ્યક્ત થઈ, મોહરૂપ અજ્ઞાન અધિકારને નિવૃત્ત કરે છે

(કોહર) મન ઇન્દ્રિય સાપેક્ષ તે, પરોક્ષ મતિ શુદ્ધજ્ઞાન,
આત્મપ્રત્યક્ષ અવધિ મન-પર્યવ કેવલ જ્ઞાન
જ્યમ જ્યમ જ્ઞાન પ્રકાશથી, મોહતિમિરનો નાશ,
ત્યમ ત્યમ ઉન્મત્તતા ત્યજી, પ્રગટે આત્મવિકાસ

શિક્ષાપાઠ ૮૫ ઉન્મત્તતા

જ્યાલગી જ્ઞાનપ્રકાશ સાપદ્યો નથી, ત્યાલગી જીવ
મોહઅધિકારમા ગોચા ખાય છે ને ઉન્મત્તની જેમ વતે છે
શ્રી ભર્તૃહરિનું વચન છે કે “વીત્વા મોહમયીમિમા જ
મદિરામુન્મત્તીમૂત જગત્” આ મોહમયી મદિરા પીને આ
જગત્ ઉન્મત્ત (ગાદુ-પાગલ) થઈ ગયું છે કારણકે નવરૂપથી
પ્રમત્ત થયેલું જગત્ મોહમદિગથી મત્ત બની, પરભાવમા
અહુભાવરૂપ મદ ધરે છે ને તેનો કંકિડા રાખી છાછીને ફેરે
છે. મધપાનથી મદ ચઢેલા નરુખ્યની જેમ પોતાનું આત્મ
જ્ઞાન ભૂલી ઉન્મત્ત પ્રતાપ કરે છે અને અમમ જમ આચરણ
કરી સ્વરૂપથી ચૂકે છે જ્ઞાન અતરૂપરિણામી થયું નથી,
અતરૂનો મોહ છૂટયો નથી, ‘સકલ જગત્ તે એકંવત
અથવા અવન્ન સમાન’ બાજુ નથી, અને એવી અમોહરૂપ
જ્ઞાનદયા ઉપજી નથી, એવા સુખજ્ઞાની જનો ભલે ઉન્મત્તની
જેમ મપેથી ‘વાચા માન’ દાખલે કે હમ માની હું

અ પેલા જ નહિં તેા મુક્ત કેસે હોવે ? તેાપણ તે તેા તેઓના જ્ઞાનના અણર્જુરૂપ-અપરિણમનરૂપ ઉન્મત્ત પ્રભાવ જ છે

આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનથી જ છવ પરભાવમા મુઝાર્થ મોહ પામે છે, અને પરવસ્તુમા આત્મબુદ્ધિરૂપ આ મોહને લીધે જ આ છવ રાગદ્વેષ કરે છે આ મોહ-રાગ-દ્વેષ એ ત્રિદોષ જ છવનો મોટામા મોઁ ઉન્મત્તપણનો રાગ છે ત્રિદોષ સન્નિપાતનો રાગી જેમ પોતાનુ બાન ભૂલી જાય છે, બેભાનપણે કાવે તેમ બકે છે, પોતાનુ તે પારકુ ને પારકુ તે પોતાનુ એવુ ચક્ષાત્કા અસમજસ બેઠે છે, કુઠામા બાંધે બદલાઈ ગયેા હોય એમ પોતાના મૂળ અમલ-વભાવથી વિપરીતપણે-વિભાવપણે વર્તે છે, અને પોતાના સત્સ્વરૂપથી નિપાતને પામી મન્નિપાતી નામને યથાર્થ કરે છે, તેમ રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ ત્રિદોષ સન્નિપાતનુ ઉન્મત્તપદ્ ને છવને લાગુ પડ્યુ છે, તે છવ પોતાના આત્મસ્વરૂપનુ બાન ભૂલી જાય છે, પારકુ તે પોતાનુ ને પોતાનુ તે પારકુ એવુ બેભાનપણે કાવે તેમ પ્રવપે છે-કાવે છે, પોતાના મૂળ અમલ સહજ સ્વભાવથી વિપરીતપણે-વિભાવપણે વર્તે છે આમ ત્રિદોષ મન્નિપાતની ઉન્મત્તતાથી છવને નિજ સ્વરૂપથી નિપાત-અધ પાતરૂપ પ્રમત્તતા થાય છે એટલે પછી ઝાઝા કુઠામા પુરુષની જ્ઞાતિ જેને ઉપજી છે એવા ઉન્મત્ત પુરુષની જેમ, દેહાદિમા જેને આત્મજ્ઞાતિ ઉપજી છે એવો આ મોહમદ છવ ઉન્મત્ત એટિન કરે છે, અર્થાત્ પરભાવમા રાચી, પર વસ્તુની તુરંત પ્રાપ્તિથી ઉન્મત્ત બની આ પામર છવ કાકીડાની જે

ઐશ્વર્ય, બુદ્ધિ, શ્રુત, એ આં પ્રકારના મદથી હમી જઈ,
પોતાની પામગ્તાનુ પ્રદર્શન કરે ॥

દારણકે ઉપમિતિભવપ્રપ ચ કથામા ભાવિતાત્મા મહાત્મા
મિહ્નર્પિએ અપૂર્વ લાક્ષણિક સૈવીથી વર્ણવ્યું છે તેમ મોટા
મનેા યોને એવનારા એવા મહા કુવવાન, મહા બવવાન,
મહા મમદિમાન ચકવર્તી આદિ પણ સ પુરુષોને મન,
“જડ ચણ જગની એક” ચાટનારા હુદ્ર “નિપુણ્યક ૨૪”
એવા પામર ભાસે છે, તો પછી બીજાઓનુ તો પૂછવુ જ શું ?
ઉચ્ચ જાતિ-કુનઆદિ સ પત્ર જનો જ મદને સેવે છે એવુ નથી,
પણ હોનજાતિ આદિવાળા પણ મહોન્મત્તપણાથી મુક્ત નથી,
બ્રાહ્મણ, બરવાડઆદિ કોઈ પણ જાતિવાળો પણ પોતપોતાની
જાતિનુ અભિમાન ધરી, અમારૂ કુવ આવુ ને અમાગ
બાપદાદા આવા, એવો ફૂંડિ રાખીને ફરે છે, ને પોતાના
તુચ્છ પરિવારને પણ ઇંદના પરિવાર એવો લેખે છે ! કવચિત્
કોઈ પોતે વિરૂપ છતાં પોતાને મકરધ્વજ એવો સ્વરૂપવાન
માને ડે ! કવચિત્ ગિલાડીથી હરનારો પણ હુ વાધને
હરાવી હડે એનો બળવાન છુ એવી શેખી કરતો દેખાય ॥
કવચિત્ બે-ચાર હજાર રૂપિયા એવા ધનલાભને ધનહનો
વૈભવ માની મનમા મલમય છે ! કવચિત્ બે-ત્રણ હુદ્ર
ગામના ઠાકરડાપણાને ચકવર્તિપણુ માને છે ! કવચિત્
માતૃકાક્ષર જેટલુ પણ નહિ ભળ્યો છતાં પોતાના બુદ્ધિબળની
બડાઈ હાંકે છે ! કવચિત્ ઈંધન ઉધરથી બુધજન પાસેથી
થોડુ ઘણુ શીખી લઈ, હુ કેટલુ બધુ જાણુ છુ એવા
મિથ્યાભિમાનથી ફૂલાઈને હાથોની જેમ મહોન્મત્ત જની

ફરે છે ! આમ આ જગતમા જ્યાં જુઓ ત્યાં આટલું મદથી ઉન્મત્ત બનેલા જનોની પામરતાનું જાણે પ્રદર્શન (Varnan) મળાય છે !

આ આઠે મદમ્થાનોમા નિશ્ચયે કરીને ઠોઠ પક્ષ શુભ છે નહિ, કેવલ ઉન્માદ અને સસાગ્વૃદ્ધિ છે પ્રથમરતિમા કદ્યુ છે તેમ જાતિ આદિ મદથી ઉન્મત્ત થએલો જીવ આ લોકમા " પિશાચની જેમ " દુખી થાય છે, અને પગલોકમા નીચ ગોત્રકર્મને લીધે નિસશયપણે જાતિઆદિની હીનતા પામે છે માટે આ સર્વ મદમ્થાનોના મૂળનાશ કરી મુમુક્ષુએ મર્વ પ્રકારનું ઉન્મત્તપણ ત્યજી, આત્મસ્વરૂપનું અપ્રમત્તપણ જ ભજવા યોગ્ય છે

(દિહરા) મોહમદિરા પાનથી, વધુ જગત ઉન્મત્ત, પામરતા પ્રદર્શન ભરે, જુઓ ! આટલું મદમત્ત પરભાવે અહ ભાવની, બુદ્ધિથી મદમધ, ઉન્મત્તવત્ એણે કહે જ્ઞાનચક્ષુ હોણું અધ

ગિલાપાઠ ૮૬ એક અતર્મુહર્ત

ઉન્મત્તપણાનું મૂળ કાળજી આત્મજાતિરૂપ મિથ્યાદર્શન છે, તે સમ્યક્દર્શનથી ટાળી જીવ જો અપ્રમત્ત યોગ મુકુરાવે, તો અતર્મુહર્તમા કેવલજ્ઞાન પામે જાડના હુલમા પુરુષની જ્ઞાતિ ટગતા જેમ મનુષ્યની એણે સમ્યક્ હોય છે, તેમ દેહાદિમા, આત્મજ્ઞાતિ નિવૃત્ત થતા સમ્યક્દર્શનથી આત્માની એણે પણ સમ્યક્ હોય છે, અને તેથી અનુક્રમે

સ્વરૂપસ્થિતિએ અપ્રમત્તપણુ પામે, એટલે અતર્મુદ્ધર્ત્તમા કેવલજ્ઞાન પામવું માવ મુલભ છે કાગ્જુકે અપ્રમત્ત ગુણુઓ નકથી કેવલજ્ઞાન પર્યંતનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ પત્ર અતર્મુદ્ધર્ત્તનો છે અતર્મુદ્ધર્ત્ત એટલે નવ સમયથી માડી બે ઘડીમા એક સમય ન્યૂન જેટલો કાળ જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે ' હવે બે પુરુષાર્થ કરે તો શુ ન થાય ? ' અનંત કાળના કર્મગળને પણ એક અતર્મુદ્ધર્ત્તમા શુકવ-ગુદ્ધ આત્મધ્યાનના પ્રચક અભિવડે બાળી નાખે એવું આ પુરુષાર્થનું બળ છે

આ કર્મના ક્ષયમા ' અપૂર્વ કાગ્જુ ' મોળામા મોળા ભાગ ભળવે છે, એ કહીકન જ આ માના પુરુષાર્થનું અપૂર્વ બળવાનપણુ સૂચવે છે આ અપૂર્વકાગ્જુ જે છે પહેલું અપૂર્વકરણ, જેનું ફળ અધિશેક છે, અને બીજું અપૂર્વકરણ, જેનું ફળ મામર્મધોગ-ક્ષપકથેલવી છે અપૂર્વકરણુ એટલે અનાદિકાળના ભવબ્રમણમા કહી પણ પૂર્વે પ્રાપ્ત થયો નથી, એવો શુભ પ્રચન્ત આત્મપરિણામ હવે બે અતરાત્મ પરિણામી થઈ, અપૂર્વ આત્મભાવનો ઉ નાસ પામી, પુરુષાર્થ મુકુરાવે, તો અપૂર્વકાગ્જુથી અતર્મુદ્ધર્ત્તમા અધિશેક કરી મમ્યગૃહસ્થાન પામે અને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી હવે બે ઉત્તરોત્તર વધતા વીન સવેગ-ગથી અપૂર્વ પુરુષાર્થધારા થાકુ રાખે ને વધારે, તો પ યોગમ-આમરોપમાદિ જેટલી કર્મસ્થિતિ પણ શીત્ર ક્ષય કરી, અતર્મુદ્ધર્ત્તમા પાચમુ દેશવિગતિ સમ્યક્ષિ હિ ગુણુસ્થાનક નપશી ભાવશ્રાવક બને, ને અતર્મુદ્ધર્ત્તમા જ છકુ સર્વવિરતિ મમ્યક્ષિ હિ ગુણુસ્થાનક સ્પશી ભાવસાધુ બને

આમ ઉત્તરોત્તર સયમની વૃદ્ધિ કરતો જઈ, મન-
ન-કાયાના પ્રમત્ત યોગથી આત્માની વેડકાર્થ જતી-
રેકોંગ વેરણુ છેરણુ થતી શક્તિને અટકાવી, જેમ બને
આત્મસ્વરૂપમા આત્માનુ સયમન કરી, આત્મવીચની
યત જમાવટ (Mobilisation) કરે, શાસોક્ત રીતિ પ્રમાણે
દર્શ યોગસાધના કરી વિષયકપાયદિ સર્વ પ્રમાદ વર્ણ
સૂત્ર સર્વ આચરણુ કરે, તો તે અપ્રમત્ત શાસ્ત્રયોગો
તર્મુહૂર્તમા સાતમા અપ્રમત્ત સયત ગુણુથાને પહોંચે
ને આમ અપ્રમત્ત આત્મસયમના યોગે તીક્ષ્ણ આત્મોપ
ગવત ગ્રહી, જેણે અત્યંત શક્તિસચ્ચ કર્યો છે, એવો આ
પ્રમત્ત યોગી અ તર્મુહૂર્તમા આઠમા અપૂર્વકરણુ ગુણુથાને
વી બીજી 'અપૂર્વકરણુ' પામે, -કે જેથી અપૂર્વ આત્મ
જ્ઞાના ઉદ્દેશવાળો સામર્થ્યયોગ પામી તે ક્ષપકશ્રેણી આરભે
આવે અપૂર્વ આત્મસામર્થ્યવાળો આ સામર્થ્ય
યોગ શાસ્ત્રથી પર ને શાસ્ત્રવાણીને અગોચર-અવાચ્ય છે
દિશિ દેખાડી રે શાસ્ત્ર સવિ રહે, ન લહે અગોચર બેઠ
વાન દધનજી) ક્ષપકશ્રેણીગત યોગીને પ્રાપ્ત થતો આ આત્માનુ-
ભવગમ્ય સામર્થ્યયોગ પ્રાપ્તિલ જ્ઞાનથી સગન હોય છે જેમા
સાધારણુ અપૂર્વ આત્માનુભવપ્રકાશની પ્રતિભા જળકે
એવા આ પ્રાપ્તિલ જ્ઞાનરૂપ મહાતેજસ્વી પ્રતીપન્ન
(Search-light) પ્રકાશથી આગળનો માર્ગ અચ્ચ પ્રકાશ
ન દેખાય છે, જળજળી રહે છે એટલે જેને 'મારગ
આ મિલ ગયા, છૂટ ગયે સ દેહ' એવો આ સામર્થ્ય
યોગી આત્માનુભવ સામર્થ્યથી પ્રગટ માર્ગ

આ અપૂર્વઠરણુ ગુણસ્થાનકે સ્પષ્ટ એણી પ્રારબી, ક
પ્રકૃતિઓને જડમૂળથી સર્વથા ખપાવતો ખપાવતો, ખ
કરતો કરતો, ગુણસ્થાનકની એણી પગ ચડતો બધ છે, ૮-૬-૧૦-૧૨ ગુણસ્થાનને શીઘ્ર વટાવી જઈ, અતર્મુદ્ધર્ત
તેરમા સયોગી કેવલિ ગુણસ્થાને પ્લેથી 'નિઃ' કેવલ
નિધાન' પ્રગટાવે છે, અને ત્યા આયુષ્ય પ્રમાણે જ
અતર્મુદ્ધર્ત ને ઉત્કૃષ્ટ દેશ બિન પૂર્વ કોટિ વર્ષ મિ
કરે છે અને પછી આયુ પ્રાપ્તે મન-વચન-મયાના ચો
સન્યાસ-ત્યાગ (યોગમન્યાસ) કરી, ત્યા ઈચ્છેશ
જેવી અટોલ નિમ્મક વ ઈચ્છેશી અવસ્થા વર્તે છે, ન
ચોદમા અયોગી કેવલિ ગુણસ્થાનને પામે છે, ને ત્યા
દ્વંશ અક્ષર (અ, ઇ, ઉ, ઃ, ઇ) ઉચ્ચારાય એ
કાગ સ્થિતિ કરી, આ યોગીશ્વર મોક્ષ પામે છે
અનતકાળના કર્મેના એક સામટો ગોગે વાગી નાખ
આ બધી પ્રક્રિયા અતર્મુદ્ધર્તમા બની બધ છે! એવું અ
સામર્થ્ય આ સામર્થ્યયોગનું છે!

અને આમ અપૂર્વ પુનર્ધર્મ અપૂર્વઠર
પ્રાપ્ત કરેલા ચોથા સમ્યક્ષણિ ગુણસ્થાનથી મળીને છ
આત્મોપયોગનો અખડ એકધારાથી આગળ વધે, તો
મુદ્ધર્તમા કેવલજ્ઞાન પામી, ચાવત મોક્ષ પણ પામે,
અપૂર્વ આ આત્મપુરુષાર્થનું બળ છે આરીસા લ
વૈરાગ્યતરંગિણીમા ઝીવના સત્ત મહારાજ, બાહ્ય
ખેલ ખેલતા શુકલ ધ્યાનની એણીએ ચંદ્રા હતાયથી
આ શ્વસુરે તો મોક્ષની પાઘડી બ વાવી એવી ભાવના

ગજસુકુમાર, જોતમસ્વામીના ઉપદેશથી પ્રતિરોધ પામેલા પાત્રસૌ તાપસ, અને અનતા અતકૃત કેવલી ભગવતો,- એ સર્વ શુક્લ-શુદ્ધ આત્મધ્યાનની શ્રેણીએ ચઢી અતર્કિયતામાં દેવજ્ઞાન પામ્યા હતા, એ અત્રે જ્ઞાન ઉદાહરણો છે આ જગ્યા મહાપ્રભાવનો મૂળ યથા 'કેદ્યાણુમૂર્તિ' મમ્યગૃહર્શન'ને જ ઘટે છે,-કે જે મહાવચના કૃપાકટાક્ષથી 'અનતકામથી જે જ્ઞાન ભવહેતુ ચતુ હંતુ, તે જ્ઞાન એક સમયમાત્રમા જાત્યતર' ધર્મ, અતર્કિય નેટવા અપ સમયમા મોક્ષપદ પ્રમાડવા સમર્થ થાય છે

(દોહરા) ઉન્નતપણુ છાડી ને, અપ્રમત્ત છવ ધાય,
પુરુષાર્થથી દેવન લહે, અતર્કિયતામાય
અપૂર્વ પુરુષાર્થે લહી, અપૂર્વ ભાવ ઉન્નાસ,
અપૂર્વદરણે શ્રેણીએ, કેવલજ્ઞાન પ્રકાશ
સમ્યગૃહર્શન મિત્રનો, આ મધજોય પ્રતાપ,
જેના કૃપાકટાક્ષથી, ભવનો ટળે ઉનાપ.

શિક્ષાપાઠ ૮૭ દર્શન સ્તુતિ

માલિની

ચતુર ગતિ ભમતા ના મળ્યો મિત્ર ! દષ્ટ્ય

કઈ ગહન ગુહામા તુ મળ્યોતો લક્ષ્ય ?

અજ તુજ કઈ જાણી અતરે મે નિદ્ય

દરશન દિનકારી ! વદના નિન્દ્ય શ્રદ્ધ :

તુજ પરમ કૃપાથી દેહના મ્યાન-રુદ્ધ

અસિ ચિનમય જ્યોતિર્દય મે શ્રદ્ધ = મિ,

- ચમકતો અનુભૂતિ ધાન્ધો તીક્ષ્ણ ભારી,
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૨
- દ્વૌર નૌર શુ વિવેચી આત્મને લિજ દીઠા
 અનુભવ પથ પીધો આત્મહસે સુમીઠા,
 અનુમહ સહુ ત્હારો મિત્ર ક-યાતકારી !
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૩
- મુચિરથો ભવહેતુ જ્ઞાન અજ્ઞાન થાતુ,
 ક્ષણમહિ વટલાવી નાખતો તે સખા ! તું,
 ભવનિવૃત્તિરૂપે તે કીધ સસારહારી !
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૪
- ભવજલનિધિથી હું ના હવે તો હરે છું,
 ગહિપદ શુ લોલાયો તુજ સ્થાયે તરે છું,
 નચિત યર્ષ રહ્યો છું હું મહામોહ ભારી,
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૫
- તુજ દરિશન પામ્યો તે ઠલિકાલ ધન્ય,
 મુભગ પલ મને શુ કામનો કાળ અન્ય ?
 ભવ રણ વૌરહી તું આપતી મિષ્ટ વારિ,
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૬
- દૂલ્લૂકથી કરો દો મગ ત્હારો કદાપિ,
 કુમતિથી પછો છોડે, તું ન છોડે તથાપિ,
 પરમ પદ પમાડ્યા વિણ ના જ પધારી !
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૭
- કલપતર મહિમા તુચ્છ ॥ તુજ પાસે,
 અણુમૂલ મહિ ચિતારત્ન ગણુ જ ભાસે,

સુધન સુરધન કીર્તિ તે મદ પાડી,
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૮
 દન્દિષ્ટ ! જ માટે તુજ સયોગવાળુ,
 ચક્રવર્તિપદ ના તુજ વિયોગવાળુ,
 ભવ ભવ તુજ હોજો સગતિ મિત્ર ! ત્હારી,
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૯
 કહોં પશુ ન છુટાતો મિત્ર તુ રત્નદીવો,
 મુજ મન પ્રગટેલો હે ચિરજીવ ! જીવો !
 જય જય ભગવાન હે મોહ અધારહારી !
 દરશન હિતકારી ! વદના નિત્ય મહારી ૧૦

શિક્ષાપાઠ ૮૮ ભક્ત ત્રિમૂર્તિ-માગ ૧

જ્ઞાન દમનજી, યશોવિજયજી અને દેવચંદ્રજી એ ત્રણે
 પરમાત્મ દર્શનનો સાક્ષાત્કાર પામેલા ભક્તશિરોમણિ મહા
 ત્માઓ થઈ ગયા, તે તેમના પરમ ભાવોસ્વાસમય અનુ
 ભવોદ્ગાર પછી સ્વયં સુપ્રતીત થાય છે “વિમલ જિન
 દીઠા હોયજી આજ,” “દીઠી હો પ્રભુ ! દીઠી જગજીને તુજ,”
 “દીઠા સુવિધિ જિણુદ સમાધિ રસે ભર્યો રે” એ વચનો
 તેની સાક્ષી પૂરે છે આ વિરલ વિભૂતિરૂપ મહાગીતાર્થ
 મહાત્માઓ વીતરાજ દર્શનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરનારા
 મહાત્મ્યોત્તિર્ધરો થઈ ગયા આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિએ અદ્ભુત
 ભક્તિરસનો અને ઉત્તમ અધ્યાત્મયોગનો પ્રવાહ વહાવી
 જગત્ પર પરમ ઉપકાર કર્યો છે મતદર્શન આગ્રહથી પગ

એવા આ વિશ્વગ્રાહી વિશાલ દૃષ્ટિવાળા મહાપ્રતિભાસપત્ર નરવદ્યોગો દોષ એક સપ્રદાયના જ નહિ, પણ સમસ્ત જાતના છે

આજથી લગભગ અઢીનો વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા આનંદધનજી અને યશોવિજયજી બન્ને સમકાલીન હતા આનંદધનજી જેવા સતનો દર્શન-સમાગમ એ યશોવિજયજીના જીવનની એક ક્રાંતિકારી વિશિષ્ટ ઘટના છે તે વખતનો સમાજ એવી પરમ અવધૂત જ્ઞાનદશાવાળા, આત્માનંદમા મગ્ન ગહેનારા, આત્મારામી સત્પુરુષને ઓળખી ન શક્યો ને આ ‘લાભાનંદજી’નો (આનંદધનજી) યથેચ્છ લાભ લેવાની ન શક્યો પણ શ્રી દેવચંદ્રજીએ કહ્યું છે તેમ “તેહ જ એકનો જાગૃત બોખા, જે તુમ સમ યુધ્ધરાયજી.” અર્થાત્ તેવો જ તેવાને ઓળખે, સાચો ઝવેરી જ ઝવેરાત પાગખી શકે તમ તે સમયે પણ શ્રી યશોવિજયજી જેવા વિરલા રત્નપરીક્ષક જ શ્રીઆનંદધનજી જેવા મહાપુરુષરત્નને તેમના યથાર્થસ્વરૂપે ઓળખી શક્યા આ પરમ અવધૂત, ભાવનિર્મલ આનંદ ધનજીના દર્શનસમાગમથી શ્રી યશોવિજયજીને ઘણા ઘણા આત્મવાબ ને અપૂર્વ આત્માનંદ થયો આ પરમ ઉપકારની અમૃતિમા શ્રીયશોવિજયજીએ મહાગીતાર્થ આનંદધનજીની સ્તુતિરૂપે આજપદી રચી છે તેમા તેમણે પરમ આત્મોદ્ધાસથી મન્ત્ર દશામા વિહરતા આનંદધનજીની સુખતક ઠે ભારેભાર પ્રસન્ના કરતા ગાયું છે કે-પારસ્રમધિ સમા આનંદધનજીના સમાગમથી લેહ જેવો હું યશોવિજય સુખાર્જી બન્યો । કેવી ભવ્ય ભાવોજવિ ।

હવે જાણે આ ઉપરથી એક વિચારણીય ન્તર પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે કે—આવો ન્યાયનો એક પુનઃધર આવાર્ય, પરદર્શનનો મમર્થ વેત્તા, સકલ આગમ સ્મર્યનો ભણ, વિદ્વદ્ગિરોમણિ યશોવિજયજી ઉપ'ધાયજી જેવો પુરુષ, આ 'મનુભવયોગી' આનંદધનજીના પ્રથમ દર્શન મમાગમે ભણે મનમુગ્ધ થયો હોય, એમ આનંદતરંગિણીમા કીલે છે, અને તે યોગીશ્વરની અદ્ભુત આ માનદમય વીનરાગ દશા કેમીને સાનદાશ્વર્ય' અનુભવે છે ! અને પોતાની સમસ્ત વિદ્વત્તાનું સર્વ અભિમાન એમપરે ફગાવી દઈ, બાલક જેવી નિર્દોષ પદ્મ મરજતાથી કહે છે કે હોહા જેવો તું આ પાન્સમણિના ન્પર્શથી નોનું બન્યો ! અહો કેરી નિર્માનિતા ! કેવી સગલતા ! કેવી નિર્દ બતા ! કેવી શુભ્રાહિતા ! અને બહવે જીને 'કાર્મ' હોત ના તને અભિમાન માડુ આવી ઉનુ જોત પણ યશોવિજયજી આગ પુરુષ હતા, એટલે આનંદધનજીનો દિવ્ય ધ્વનિ એમના આ માએ સાબળ્યો ને તે નતના અગ્ને દગી પડ્યો અને આ પન્માર્થશુર આનંદ ધનજીના સમાગમ પડી એમનો અતરૂપવાહ અધ્યાત્મયોગ ને ભક્તિવિરયના પથે વિશેરે કરીને મુખ્યપતો ઢલ્યો હશે, એમ આ ઉપરથી સ્વાભાવિક અનુમાન થાય છે અને તેમના પડી ઘોણ વર્ષ થયેલા તત્ત્વજી મહામુનિ દેવચ દ્રજી પણ આ પોતાના પુરોગામી બન્ને ભક્તગણેની જેમ ભક્તિ અમૃતરમમા કેવા સોળે કળાએ જી ચા છે ને અધ્યાત્મતત્ત્વ જિણીમા કેવા અપૂર્વ ભાવની કીત્યા છે, એ એમની સુધાવર્ણિતી સ્તવનાવલી પન્થી સકેજ સમન્તય છે

આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિમા પ્રત્યેકની સૈવી કર્મ ને કર્મ

વિશિષ્ટતાવાળી જ શ્રી આનંદવનજીના સ્તાવનોમા સહજ
સ્વયંભૂ અધ્યાત્મપ્રધાન ભક્તિગ્ન પ્રવાહે છે, અને તેની
શૈલી સગ્લ, સાદી ને મન્દકામી તેમજ અર્થગોરવવતી ને
આશયગભીર છે શ્રીમાન દેવચંદ્રજીના સ્તાવનોમા ઉત્તમ
તાર્ત્વ- ભક્તિની પ્રધાનતા છે, દ્રવ્યાનુયોગની મુખ્યતાથી
પ્રભુનું શુદ્ધ તત્ત્વ ન્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવી ને તેની ભક્તિના
કાર્યગણભાવની તલપર્ણી સૂક્ષ્મ મીમાસા કરી, પ્રભુના
શુભ્રાતિશયથી ઉપજતી પરમ પ્રીતિમય અદ્ભુત ભક્તિ અત્ર
મુખ્યપણે જાવામા આવી છે, અને તેની શૈલી પ્રથમ દર્શને
કર્ષક કદિન, અર્થઘન ને પ્રોત્ત છતાં બિડા ભક્તિરસપ્રવાહ
વાળી પ્રનીત યાય છે શ્રી યશોવિજયજીની સ્તનાવલીમા પ્રેમ
લક્ષણા ભક્તિ મુખ્યપણે વર્ણવી હોઈ, તે પરમ પ્રેમરસ
પ્રવાહથી છવકાતી છે, ને તેની શૈલી આબાલવૃદ્ધ સમજી શકે
એવી અત્યંત સરલ, સાવ સાદી ને સુપ્રસન્ન છે આ પરમ
ભક્ત ત્રિમૂર્તિની કૃતિની સામાન્ય ગુણતા માટે એક ન્યૂત્ર
દષ્ટાંત ચોજીએ તો શ્રી આનંદવનજીની કવિતા સાકરના ઘન
જેવી છે ને તેમા સર્વત્ર અમૃત સમી મીઠાશ ભરી છે શ્રી
દેવચંદ્રજીની કવિતા ચોરડીના દૃઢકા જેવી છે, એટલે તેમા
મીઠાશ તો સર્વ પ્રદેશે ભરેલી જ છે, પણ તેમા ત્યાવવાની
મહેનત કરવી પડે તેમ કે, તો જ તેની અમૃત સમી મીઠાશની
ખજાર પડે શ્રી યશોવિજયજીની કવિતા ચોરડીના તાન્ત ગ્ન
જેવી છે અને તેનું યથેચ્છ મધુર અમૃતપાન સહુ કોઈ
તત્કાલ મુગમતાથી કરી શકે છે

આમ આ આધુર્યમૂર્તિ ભક્ત ત્રિમૂર્તિના પરમ ભક્તિ

ભાવનિર્ભર ને ચૈતન્યગ્ગમની છેલ્લે ઉછાળતા આવનો આત્મા-
 મુલવના પરમ પરિપાકરૂપ દોષ, ગાના કે આસગતા, કોઈ
 અફસુન આહ્વાદ આપે છે, ને મનનો થાક ઉતારી નાખી
 પરમ ચિત્તપ્રસન્નતા અર્પે છે આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિના વચના
 મૃતોમા એવા તો અફસુત માધુર્ય, પ્રસાદ, ઓજસૂ ને ધ્વનિ
 ભર્યા છે એવું તો ઉચ્ચ ચૈતન્યવતુ ડલિત્વભર્યું છે, કે
 તેનો ગ્હાન્વાદ લેતા આત્મા જાણે તૃપ્ત થતો નથી જાગતી
 ત્યેાત જેવી આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિ સદ્ગિત્તમની એવી અપૂર્વ
 ભદ્રવી વહાવી અચેત છે, કે જે કોઈ ભાગ્યવત જન તેમા
 નિમજ્જન કરે છે, તે પાવન ચર્ચ પગ્મ આત્માનંદ લૂટે છે
 (શિખગિણી) નમુ આનંદોના ધન વન્ધિ આનંદધનને

નમુ દેવચક્રા અમૃતઝરણા જ્ઞાનધનને -

યશશ્રીના નવામી શ્રુતનિધિ યથોચિત્ય નમુ,
 ત્રિમૂર્તિ ગીતાર્થે ગીત અમૃત સદ્ગિત્તમ ગમુ

શિલાપાઠ ૮૧ ભક્ત ત્રિમૂર્તિ-ભાગ ૨

આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિએ આદર્શ મનાજસુધાગર અને
 પ્રખર ધર્મઉદારક તર્કિત અનન્ય શાસનવ્રત દાખવી છે એ
 ખાસ નોંધવા જેવું છે કે તેમનો મુધારો આધુનિકાની જેમ
 યદાનદા અવગ્રહધનુષાથી નથી, પણ નિર્મલ શાસ્ત્રમાર્ગાનુષાથી
 ને શુદ્ધ આદર્શવાદી છે ભગવાને પ્રણીત કરેલા મૂળ આદર્શ
 વીતગગ માર્ગથી સમાજને પ્રજ્ઞ કયેલો દેખી, ગૂંહસ્ત્રીને
 તેમજ સાધુઓને તેથી વિપરીતજાણે-વિમુખપણે વર્તે

નિકાળી, મુદ્ર નિર્માણ મતમતાનૈથી અખડ સમાજને
ખડખડ છિત્તભિન્ન થયેલો ભાગી, આ ભાવિનાત્મા મહાત્મા-
ઓતું ભાવનાગીલ માચી અત્પદાઝવાનું હૃદય અન્યત્ર દ્રવીભૂત
થયું હતું કેટલી વેચું હતું એટલે જ તે સમાજનો સડો
ફર ડરવાના એકાત નિર્મલ દેશથી તેઓએ દે-દે પોતા
પાડ્યો કે “પુણ્ય પગ પગ અનુભવ ભોવતા, આ ધોઅધ પવાય
પથટો નિકાળું કે બીજા જિન તથો કે” ઈત્યાદિ આનંદ
ઘનભૂતા રેષક વચનો તેમની સાચો શાસનદાઝના સકંજ
ઉઠાવે છે “દ્ર વ ક્રિયા નચિ જીવતા કે, ભાવ ધર્મ રચિ દીન,
ઉપગ્રસ્ત પગ તેડવા”, શુ જરે જીવ નવીન? ચક્રાનન
જિન! સાભગિયે મન્દમ,” ઈત્યાદિ શ્રો દેવચ દ્રણના
વચનો તેમનું તીવ્ર જેઠમય આત્મ સવેદન દાખવે છે અને
શ્રીમાન્ યશોવજયજીએ તો બગવાન્ મીમધર નવામી
પાસે સારી તપસો અને સવાનો ગાથાના અતવનાદિના પંકાને
કરણ પોતા પાડ્યો કે કે હે ભગવાન્! આ જિનશાનતની
શી દયા? અને એમ કી નિષ્કામજી કેવળાથી સુપુત્ર સમાજને
કેટલી વાગ મખત શબ્દમહાના ‘આખખા’ મારી હઠાજ્યે
છે, ને તેની અધશ્રદ્ધા ઉઘાડી જાનત ક્યો કે, તથા ગૃહસ્થને
ને સાધુનો ઈચિત આદર્શ ધર્મ મળપણે મર્વે જ શાઆધારપૂર્વક
મીઠાશથી ગ્ભુ કરી, સમાજને ઘે। વળેવા કુચુર્યો ને
કુમાધુઓની નીકળપણે સખત જાટકાદી ગઢી છે જેમકે-“આર્ય
થોડા અનાજ જનથી, જન આર્યમા થોડા, તેમા પણ પરિણત
જન થોડા, બાકી મુડા પડોળા” કે જિનજી! વિનતડી
અવધારો! જિમ જિમ બહુચુત બહુજનમ મત, બહુશિષ્યે

પરવરિયો, તિમ તિમ જિનશાસનનો વચરો, જો નવિ નિશ્ચય દરિયો રે જિનજી ! વિનતડી અવધારો ! નિજ ગણ સચે મન નવિ ખચે, અથ બાણી જન વચે, લુચે કેશ ન મુચે માયા, તે ન રહે વ્રત પચે”-ઇત્યાદિ પ્રકારે કુસાધુઓની સખ્ત ઝાનકણી કાઢી, નિર્મલ મુનિપણના આદર્શની ત્યા મુપ્રનિકા કરી, પોતાની ગામન પ્રત્યેની સાચી અતૂટાઝ વેધક ગળદોમા વ્યક્ત કરી છે

આ લક્ષ્ય ત્રિમૂર્તિનું આગમ અને અનુમાન-ન્યાય વિષયનું જ્ઞાન અગાધ હતું આનંદધનજીના એકેક વચન પાછળ આગમોના તલત્પર્થી જ્ઞાનનું ને અનન્ય તત્ત્વ ચિંતનનું અમર્ય પીઠગળ દેખાઈ આવે છે શ્રીદેવચંદ્રજીનું આગમજ્ઞાન પણ તેવું જ અદ્ભુત હતું, તે તેમના આગમસાર આદિ અથ પરથી દેખાઈ આવે છે, તેમજ ન્યાય વિષયની તેમની તીક્ષ્ણ પર્યાલોચના પ્રભુલક્ષિતમા તેમણે કરેલી અદ્ભુત પારમાર્થિક નયઘટના આદિ પરથી જણાઈ આવે છે) અને સર્વગાત્રપાંગત ન્યાયાચાર્ય શ્રીચણોવિજયજી તેા ન્યાયના આસ નિષ્ણાત તલજી (Spectabilist) હતા, એટલે ન્યાયને એમણે યથાયોગ્ય ન્યાય આપ્યો હોય એ સમુચિત જ છે તેઓશ્રીએ ખોટી બડાઈથી નહિ પણ પૂરેપૂરું આત્મવિશ્વાસથી પોતાના માટે એક અજો દાવો કર્યો છે કે “વાણી વાચક જશ તણી, કેઈ નયે ન અધૂરી રે” એ અક્ષર અક્ષર પ્રત્યક્ષ સત્ય છે, તેની પ્રતીતિ આપણને તેમના ન્યાયમળધી -દર્શનવિષયક અથો પરથી આવે છે

અને અધ્યાત્મ-યોગવિષયમા પણ આ ભક્ત ત્રિમૂર્તિએ

અધ્યાત્મ અદ્ભુત પ્રગતિ માધી હતી યોગિરાજ આનંદજી
 નો આ અધ્યાત્મ માર્ગમા એકા અર્તિ ઉત્તમ દશાને પામેલા
 જ્ઞાની પુરુષ હતા, તે તેમના સ્તવનો અને પદોમા દેખાઈ
 આવતી અનુભવની ઝગકે પરથી દેખાઈ આવે છે મોટા મોટા
 પંડિતોના વાગ્દાઠ બગ્ગલર્થા શાસ્ત્રાર્થોથી કે મોટા મોટા વ્યાખ્યાન
 ધરા મૂળવનારા વાચસ્પતિઓના વ્યાખ્યાનોથી અનતગણે!
 બોધ ને આનંદ શ્રીમાન્ આનંદજીની એકાદ મીઠી, સારી,
 સચોટ ને સ્વચ્છ વચનપદ્ધતિથી ઉપજે છે, એજ એમનું એકેક
 અનુભવવચન હજારો અથો કરતા કેવું બળવાન છે તે બતાવી
 આપે છે અને આ પરમાર્થગુરુ આનંદજીના પગલે
 અધ્યાત્મયોગ વિષયમા ધણા આગળ વધેલા શ્રીયશોવિજયજીએ
 પણ તેની ઉત્તમ પ્રસાદી આપણને અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મ
 ઉપનિષદ, બ્રહ્મશ્રીશ્રી, યોગદિગ્દેશજી આદિ એમના
 ચિરંજીવ દીર્ઘિચ્છલ સમા અનેક મહાઅથો દ્વારા આપી છે
 પાત્રવ્યાદિ યોગ માથે મૈત્રીભર્યા સમન્વય સાધતા આ
 અધ્યાત્મવિષયક અચરનો એ અધ્યાત્મ વિષયમા છેલ્લામા
 છેલ્લો યાદ છે, Most up-to-date છે, અધ્યાત્મમા બધી
 સર્વ વિચેનો તે બાજે મહાકોવ-બલનો છે અધ્યાત્મપરિણત
 મહાયોગી દેવચંદ્રજી પણ કેવા અતરાત્મપરિણામી હતા,
 તે તેમની સ્તવનાવલીમા પ્રહવતી સહજ સુપ્રસન્ન અધ્યાત્મધારા
 પરથી, અને અધ્યાત્મગીતા-દ્રવ્યપ્રકાશ આદિ તેમના દીર્ઘિકલથ
 સમા અચરનોથી સુપ્રતીત થાય છે

આમ યોગદિગ્દેશ દિવ્ય નયનથી પરમાર્થમય જિનમાર્ગનું
 દર્શન કરી આ દિવ્ય દુષ્કાળોએ પોતાના સંગીતમય દિવ્ય

ધ્વનિથી આ દિવ્ય જિનમાર્ગનું આપણને દર્શન કરાવ્યું છે
આ દિવ્ય ધ્વનિ એટલો ભધી અમૃતમાધુરીથી ભરેલો છે કે
તેનું પાન કરતા તૃપ્તિ સ્વી નથી શાન્તસુધારસ જલનિધિ એવો
આ દિવ્ય નાદ અખૂટ ગ્રસવાળો અદ્વયનિધિ છે આ ભક્ત
ત્રિમૂર્તિનો દિવ્ય ધ્વનિ હજી તેવોને તેમ તાજે મક્કર્ષ જનો
સાબળે છે અને નિરવધિ કળા પર્યંત સાબળશે !

(શિખરિણી) વહાવી છે નેહો મરસ મરિતા ભક્તિગ્રસની,
ભલાવી છે ધાન અમૃતમય આત્માનુભવની,
જગાવી છે જ્ઞેગ્નલતણી પૂંછી જગતી જગે,
ત્રિમૂર્તિ જ્ઞેગીન્દ્રો પ્રજુમુ જસ જ્યોતિ જગજગે

શિક્ષાપાઠ ૧૦ વિભાવ-ભાગ ૧

રાગ, દ્રેષ ને શોધ એજ મુખ્ય વિભાવ અર્થાત્ વિકૃત
ચેતન ભાવ છે આત્માના સ્વભાવથી વિપરીત-વિરુદ્ધ તે
વિભાવ, અથવા આત્માના સ્વભાવને અતિક્રમતો 'વિશેષ
ભાવ' તે વિભાવ આત્માનું શુદ્ધ ચેતનભાવની મર્યાદામા,
મરજાદમા, મર્યાદાધર્મમા વર્તન તે સ્વભાવ અને તે જ ધર્મ
છે, આ શુદ્ધ ચેતનભાવની મર્યાદાનું ઉવધન તે વિભાવ
અને તે જ અધર્મ છે આમ આત્માનું જ્ઞાનાદિ સ્વભાવમા
વર્તણું તે ધર્મ અને રાગાદિ વિભાવમા વર્તણું તે અધર્મ
છે સ્વભાવરૂપ સ્વધર્મને છોડી આત્માએ જલભાવ પ્રત્યે ગમન
કર્યું, તેથી વિભાવરૂપ અધર્મ તેને વાળ્યો, અને તેથી ઠરીને
કર્મ-રાદુએ આત્મ-અદનું ચક્રણ-અસન કર્યું તેનો દાનબ

વિષાક આત્માને પોતાને જ ભોગવવો પડ્યો, પારકા મેઢા
હૃદયેય ક વારૂંય પાપ અપગમનો બદલો મળ્યો, "પરધ
મયાગદ '—પરધર્મ' ભય વદ વર્ષ પડ્યો !

મગ્નજે દેહાદિ પ ભાવને વિરે આત્મભાવની કપના
(Immagination) લીધે તે પગભાવ નિમિત્તે ગગ-દ્રેષ-મોક્ષ
વિભાવ ઉપજ્યા એટલે તે તે વિષયના યોગક્ષેમાર્થે—વિષ
સન્ધાભાર્થે કથાય ઉપજ્યા, અને આ જ પ્રમારે અદારે પ
મ્યાનમ્ની ઉત્પત્તિ થઈ દેહાદિના આત્મભુદ્ધિરૂપ આ મૂવ
જાતિને લીધે મન-વચન-ક્રયાના યોગની પ્રતિ પાત્ર પ
ભાવ-વિભાવને અનુદૂળ થઈ ઉપયોગ ચક્ર્યો એટલે યે
ચક્ર્યો મનથી પરભાવ-વિભાવના ચિત્તનરૂપ દુચ્ચિતિત થ
લાગ્યું, વચનથી પગભાવ-વિભાવ મ્હાન છે એવું મૂખાવચ
રૂપ દર્શાવિત ઉચ્ચનાવા લાગ્યું, અને ક્રયાથી પરભાવ-વિભાવ
પ્રાપ્તિ માટેની પ્રતિરૂપ દુચ્ચેહિત આચરવા લાગ્યું આ
"દુચ્ચિતિત્ત દુમ્માસિથ દુચ્ચિદ્દિત્ત" રૂપ મન-વચન-ક્રયા
યોગની રૂપ પ્રતિરૂપ 'દુચ્ચેદ્દ' દુષ્ટરૂપ ઉભનવા લાગ્યું, અ
તે આશ્રવદારથી હવ કર્મબંધનોથી ગાદ બધાવા લાગ્યું
તે આ પ્રારે

"ગ-દ્રેષ-મોક્ષરૂપ વિભાવ એ ભાવકર્મ છે તે હવ
પોતાનું જ સર્જન દોષ ચેતનરૂપ છે આ હવવીર્યની મુર
જડ એવું પુરૂષવ ચહણું કરે છે અર્થાત્ આ ભાવકર્મ
નિમિત્ત પાત્રી પુરૂષવ દ્રવ્ય સ્વય દ્રવ્યકર્મરૂપે પગિલું
આ દ્રવ્યકર્મથી દેહાદિ નોકર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, અને દેહ
ચિત્તિ કરતા આત્માને દ્રવ્યકર્મનો ઉદય થાય છે તે ઉદય
ને આત્મા ગગ-દ્રેષ-મોક્ષ વિભાવભાવે પરિભમે, તે

નવીન ભાવકર્મનો બધ કરે છે, અને આ ભાવકર્મના નિમિત્તે પુનઃ દ્રવ્યકર્મ બધન ને તેથી દેહધાન્યાદિ ભવપરિ પાત્રી હોય છે ભાવકર્મને માટે 'મલ' અને દ્રવ્ય-ર્મને માટે '૪' એવી ચતુર્થ સજ્ઞા છે મલ-ચીકાશ હોય તા રજ ચોટે, તેમ ભાવમલરૂપ આસક્તિ-એક-ચીકાશને લીધે દ્રવ્ય કર્મરૂપ રજ ચોટે છે આમ પરસ્પર નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ભાવે ભાવર્મ-દ્રવ્ય-ર્મનો અરવદૃઢદૃઢીન્યાયે અનુબધ મથા ઠટે છે વિભાવરૂપ ભાવકર્મથી દ્રવ્યકર્મ અને દ્રવ્યર્મથી ભાવકર્મ એમ ગુણક (Vicious circle) ચાલ્યા કરે છે, અને તેથી જન્મમરણના આવર્તરૂપ-ફેગરૂપ ભવચક્ર પણ ધૂમ્યા કરે છે

આમ અનાદિકાળથી આ વિભાવરૂપ ભાવકર્મથી આત્મા ના જ્ઞાનદર્શન ન્વભાવનો ઉપમર્દ થયો છે કચ્ચરધાન નીકળી ગયો છે વિભાવના આક્રમણથી તે ન્વભાવ ડચગર્મ ગયો છે, દળગર્મ ગયો છે, ધે ાર્મ ગયો છે, ઢકાર્મ ગયો છે, આવૃત્ત થયો છે, પણ આ મવન્તુનો તે જાતિસ્વભાવ મૂળનાશ નથી પામ્યો આ જે વિભાવ છે તે પણ પરભાવ નૈમિત્તિક છે, અર્થાત્ વિપયાદિરૂપ પગભાવના નિમિત્તથી નગાદિ વિભાવરૂપ અધર્મ ઉપજે છે, અને તેથી શુદ્ધ ન્વભાવરૂપ ધર્મથી બ્રહ્મ વર્મ આત્મા પગભાવનો કર્તા થઈ સસાનમા ગળે છે જેમ પન્ચકુના આક્રમણથી પુ મા ઉપમર્દ-ઉપશ્લવ મચી રહે છે, અધાધુધી (Chaos) ફેલાઈ જાય છે, ન્વપરનો ભેદ પર ખાતો નથી ને અરાજકતાથી સર્વ ત્ર લયનુ નામ્રાન્ય વ્યાપી જાય છે, તેમ વિભાવરૂપ પરચક્રના આક્રમણથી જૈનન્યપુરમા ઉપમર્દ થાય છે, ઉપશ્લવ મચે છે, અધાધુધી વ્યાપે છે,

અવપરનો ભેદ પરખાતો નથી, અવપરની મેળભેજ-ગોટાણો ધર્મ
 લાય છે, અને ચેતન-નગના ‘પદ’બ્રહ્મપણાથી અરાજ/કાને
 લીધે સર્વના ભયનું સામ્રાજ્ય જાતી લાય છે । આમ વિભાવ
 રૂપ અધર્મના નેવનથી, અવધ્યાનથી ચ્યુત થયેલો ‘ઠેકાણા
 વિનાનો’ અવરૂપથી બ્રહ્મ જોયો આ આત્મા અનત ભવ
 જમતા દુષ્ણ ભોગરે છે પણ આ અવરૂપબ્રહ્મ ચિરધન
 આત્મા ‘પ્રતિહમણ’ ઠગી, પીદેહક કરી, મૂળ અસવ મહત્ત
 ત્વઅવભાવપણાનો યોગ સાધે, વિભાવરૂપ પ-ધર છોડી દઈ
 નિજ અવભાવરૂપ ધરમા આવે, ત્યારે તેનો જન્મમરણચક્રરૂપ
 સસાન વિગમ પામે અને મહાત્મઅવરૂપ ઋતિરૂપ શ્રેય
 પ્રગટે, ને “આત્મધર આત્મ નમે રે, નિજ ધર મનસ
 માલ” થાય

‘ધાન નવાની તોહલી’-એ નગ

લેઈ પુદ્ગલ મૂડી, ભવ જનરે ફૂડી, જોડ બ્યાપાર તે પૂણ દીધે,
 મૂળ ધોડુ લલ્લુ, બ્યાજ જોડુ વચ્ચે, પ્રાતમા ગૂન્યનો લાભ લીધો
 જ્ઞાનદર્શનજાળી, મૂડી લા આત્મની, શુદ્ધ ચારિત્ર બ્યાપાર કરે
 મલ્લ પડેડીને, યોડી ભવ બેડીને, ચુદ્ધિનો લાભ અધીન ધરે
 જગતજીવજાતિની, જોહલમહાજિહ્વી, જ્ઞાનીનીવાણીએ જોમ ભાખું
 જાણી પરમાર્થને, સાધ આત્માર્થને, દાસ ભગવાન આ સત્યદાખ

શિક્ષાપાઠ ૧૧ વિભાવ-ભાગ ૨

ગોહન

ચેતન ! કેવું નિજ આત્મમા, સર્વ પ્રકારે વાસ,
 વિભાવ સર્વ વિતર્જી તુ, કરી ગોહનો નાશ

- બાહ્ય ભાવ મધળો ત્યજી, અતર્કુષ્ણ અવલોક !
 વૃત્તિ ભેડી પરમાત્મમા, પેખ જ્ઞાન આલોક ૨
- પર પ્રદેશમા પેસીને, બ્હોરો આપદ આપ,
 પરિબ્રમણુમાહી પડી, તે ખાધી ભૂલ યાપ ૩
- પરકીય ક્ષેત્રપ્રવેશનો, કીધો તે અપગધ,
 તેથી લવની ધાપુર્ણમા, પીલાયો તુ ગાદ ૪
- પર વસ્તુનો ચોરીનો, બીજો તુજ અપરાધ,
 મમકાર કરી ત્યા વગી, દીધી વધારી બાધ ૫
- તે વિભાવ પરિણામથી, અવગણુ તુજ જ્ઞાન,
 ખાતો ગોથા મોહમા, ભૂતો ગયો નિજ જ્ઞાન ૬
- ગગદ્રેવના તાતલો, બાધો આપને આપ,
 કોશકાર કૃત્તિ જેમ તુ, પામ્યો દુ ખ અમાપ ૭
- ત્હારા પોતાના ગૃહે, પેઠા આતર ચોર,
 તુજ વૈભવ લૂની રહ્યા, જાગ ! જાગ ! મત ચોર ૮
- ચેતન ! ચેતનવત હે ! ચેત ! ચેત ! તુ ચેત !
 કાઠો તે ગૃહાવિષ્ટને, જ સ્વાર્ધોન નિજ ખેત ૯
- આત્મવીર્યમય વર્જનો, દડ જહી નિજ હાય,
 ચિત્તહાર પર બેસીને, કર ચોકી દિન રાત ૧૦
- વિભાવના પરિણામથી, પાછો વર્જીને આમ,
 પ્રતિક્રમણુ કરી બેસ તુ, જઈ પાછો નિજ કામ ૧૧
- મામાયિક કરતો મદ્ય, ધરતો ઝિયર સ્વભાવ,
 નિરત થઈ સ્વાધ્યાયમા, આત્મભાવના ભાવ ૧૨

સ્વપરનો ભેદ પરખાતો નથી, સ્વપરની નેમનેમ-જોડાનો ધર્મ
 લાય છે, અને ચેતનગરના 'પદ'બ્રહ્મપદ્માથી અગરકતાને
 હીધે સર્વે ન ભયનું મહાઅન્ય જામી લાય છે ! આમ વિભાવ
 ઉપ અધર્મના એવનથી, સ્વચ્છાનવી સ્થુત થયેલો 'ક્રમણ
 વિનાનો' સ્વરૂપપદથી બ્રહ્મ જોવો આ આત્મા અનત ભવ
 બ્રમણ રૂપ બોગવે છે પણ આ સ્વરૂપપદબ્રહ્મ ચિદ્ધન
 આત્મા 'પ્રતિક્રમણ' કરી, પીડેકક કરી, મૂળ અસત્ય સદૃશ
 સ્વસ્વભાવપદાનો ચોમ સાધે, વિભાવરૂપ પરપદ ઉડી દઈ
 નિજ સ્વભાવરૂપ પ્રમા આવે, ત્યારે તેનો જન્મમગ્નાદિરૂપ
 અસાત વિરામ પામે અને મહાત્મસ્વરૂપ ત્રિયતિરૂપ મોક્ષ
 પ્રગટે, ને " આત્મધર આત્મ એ રે, નિજ મગ મગદ
 માત " થાય

‘ધાત તન્વાન્તા નોહલી’-એ નગ

હોઈ પુદ્ગલમૂળે, ભવ જન્મરે ફરી, જોડ વ્યાપાર તે પૂજ દીધે,
 મૂળ ધોડુ લણુ, વ્યાજ સ્થોડુ થયુ, પ્રાતમા ગૂન્યનો લાભ લીધે
 જ્ઞાનદર્શનતરણી, મૂડી લા આત્મની, શુદ્ધ આગ્નિ વ્યાપાર કરું
 મંજુ પદ ફેરીને, નાહી ભવ ત્રેહીને, મુજ્જિનો લાભ સ્વાધીન પરણ
 જગતગુણાનિરૂપી, મોહનમધ્યિણી, જ્ઞાનીનીવાણીએ એમ ભાખું
 બાહી પન્માર્યને, માધ આત્માર્યને, દાસ ભગવાન આ સત્યદાખું

શિક્ષાપાઠ ૧૧ વિમાવ-ભાગ ૨

કોહન

ચેતન ! કો નિજ આત્મમા, મર્ક પ્રકારે વાસ

વિભાવ સર્વ વિનર્ક ન હી જોડે નામ ૧

આ જે ઇંગ્લીશ લોકોને રાત્રી રાખવા જગત્મા કેટલા
 ધી હિસા થાય છે? રસને દ્રિયના રસાન્વાદને મતોપવા
 ખાતર માસાદિ અર્થે પ્રતિદિન કેટલા બધા નિર્દોષ હોવાનો
 હાર જગત્મા કરાય છે? -વાદિટ વાનીઓ (Delicious
 dishes) માટે લોકો કેટલા બધા જવાતીઆ નાખે છે?
 ખેતી અન્ય આશ્નિક ધમાતુયાથી હોવાનો દાવો કરવા છતાં
 અચ્છુમા તો જાતો ચાર્વાકનું અનુયાયી હોય એમ ન્યાય
 વાવ કરવારૂપ અર્થલુપ્ત કરતું આ જગત્ જમવારમા
 કુ બધું ગૂની ગયું છે? આ જગત્ ભવે રમાન્વાદમા
 પાનદ માણે, પણ આ રમણોત્પાનાનો વિપાક ઘણો દારુણ
 હમણા આ રમાન્વાદ વેળાએ લોકોના મુખમાથી પાણી
 ટે છે, પણ વિપાકકાળે આખમાથી પાણી જશે, તેની તે
 મેચાનને ખગર નથી રસાન્વાદ પગલોકમા જ હુ બધાથી વશે
 મેમ નથી, પણ આ લોકમા જ એના પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાય છે
 સાન્વાદથી જે અડરાતી મા થઈને જમે છે, તે કા તો વમે છે,
 તો અજીર્ણ-પેટપીડ-વિનૂન્નિકાદિથી પીડાય છે હાલની
 જાત બાપડા પેટને ભોગવતી પડે છે! અને પેટના રોગને
 ધિ બીજા અનેક રોગની પણ ઉત્પત્તિ થાય છે આમ
 જલડીએ સ્વચ્છ ભોગવેલા આનંદનો દટ લાખા વખત મુધી
 માખા શરીરને વેઠવો પડે છે! ને નજામાથી છટકી ગયેલી
 જા ગુન્દેગાર હાલડી તો તે રોગ દખ્યાન પણ પોતાનો
 જાવગાટ છોડતી નથી, એટલું જ નહિ પણ આરામથી પોતાનું
 મિંચોર ભેરથી ચાલુ રાખી શરીરની સજામા વધારો કરે છે!

માટે આવી આ દુષ્ટ ગસનાનો જય કરવા માટે રસા

પુન વિભાવ બ્રહ્મણ ત્વાં, કંઠ મદા પચ્ચખ્યાણુ
 દેહ અહત્વ મમત્વ ત્યજી, ધર કાયોત્સર્ગ ધ્યાન ૧૩
 આત્મારામી સદ્ગુરુ, ચગ્તે વદ મદાય,
 જિન સહજાતમચ્ચર્કેપ ચ્તવી, અમર નિજ રૂપ સદાય ૧૪
 પદ આવશ્યક ઈમ કરી, ભક્તિબરે ભરપૂર,
 વિભાવ વેરિ ને હંતે, દાસ ભગવાન તે નૂ ૧૫

શિલાપાઠ ૧૨ રસાસ્વાદ

વિરમ એવા વિષયકથાયરૂપ વિભાવનો ગ્માંચાદ ત્યજે,
 તે જ આત્માનુભવગ્સનો ન્વાદ પામે ચાર કથાયનું મૂલ પચ
 વિચ અને પચ વિષયનું મૂલ રસના છે કારણકે તે જ મર્મદ્રિયને
 પોષણ આપનારા આદ્યાની છે ન્સનેદ્રિય છતાં વિના ક્રમ
 છતાં નહિ, માટે જ પ્રણીત-ગ્મદાર આહાર બેઠી દેવો એવી
 પ્રજ્ઞામતની રક્ષાની નવ વાડમાની એક વાડ જી છે 'પાચ
 ઇદ્રિયમા જિહ્વે દ્રિય વશ કંવાવી બાકીની ચાર ઇદ્રિયો સહેજે
 વશ થાય છે' પણ આ ગ્સનેદ્રિય સર્વથી દુર્ગ્ધ છે ભવભક્ષા
 મહાનુભાવો પણ રમવોલુપ્તા આગળ લાચાર બની, વદનકોટરમાં
 સગવડતી રસનામુદગીની 'લોભતા' ઘમીનું દાસાનુદાસપણું
 હોસે હોસે ન્વીકારે છે! જડ કે વિચક્ષણ સર્વ જન આ
 રસનાના રસમાં મુગ્ધ બની, નિરતર તેનું તર્પણ કરવા
 તત્પર દેખાય છે "ગતિ ચારે ક્રીધા, આહાર અનંત નિશક
 મણુ તૃપ્તિ ન પામ્યો, છવ લાલચિયો રક" ચારે ગતિમાં આ
 રક છવે નિશકપણે અનંત આહાર કર્યા છે, પણ તેથી એ
 તૃપ્તિ પામ્યો નથી, અને તેની લાલચ હમ્મુ તેવી ને તેવી તાણ રહી છે!

અનુપમ એવા આત્માનંદમય સરસ રસના આસ્વાદનો અશ્રામ - કરવો એ જ આત્માર્થીને શ્રેયસ્કર છે, “ પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગેથી, કરવી જસુ પરનીત હો મિત્ત ! ” માટે સૌહૃદ્યતા રાખવી હોય તો આત્માનુભવરસની રાખવી, રસાસ્વાદ લેવો હોય તો પ્રભુશુષ્કના રસાન્વા લેવો, રસનાને સંરક્ષણ કરવી હોય તો પ્રભુબક્તિ ગામ્ત્રિને સંરક્ષણ કરવી “ બહુ થયું મેં પ્રભુશુષ્ક ગાયા, રસનાનો ફળ લોધો રે ”

(ઉપભક્તિ) વિભાવની વિરસતા ત્યજીને,
સ્વભાવની મુરસના બંધને,
અધ્યાત્મનો જે રસસ્વાદ ચાખે,
કદમ્બ ભોગે વસ કેમ રાખે ?

શિક્ષાપાઠ ૧૩ અહિસા અને સ્વચ્છદતા

અહિસા ‘પરત્વે સ્વચ્છદે વર્તતા આ જગત્મા રસાસ્વાદ આદિ ખાતર કેટલી બધી હિંમત પ્રવર્તી રહી છે ? પણ વિધેયના ઉપભોગની સામગ્રી મળે, રેશમી વગેરે મુલાયમ વસ્ત્રો માટે, પીછાવાળી રૂઢાવાળી ટોપીઓ માટે, ફેટ્ટ હેટ ફેર, કોટ વગેરે માટે કેટલા બધા જીવોનો ઘાતકી સહાર આ મુધરેલા કહેવાતા જગત્મા ચાલી રહ્યો છે ? વગી પોતે રોગનો ભોગ ન બને અથવા બળવાન દેહીપ્રમાન તેજસ્વી બને તેટલા ખાતર, લાખો નિર્દોષ પ્રાણીઓનો ભોગ લઈ બનાવવામાં આવતી ઔષધિઓનો આ લોક હોસથી ઉપભોગ કરે છે ! તેમજ રોગનિવારણાર્થે પ્રયોગના ખંડાને રમી

સ્વાદની લોગુપ્તા ત્યજી એ જ યોગ્ય છે કઠનાગી નીચે ઉત્તયુ કે ગમે તેવા સરસ બોજનનો કર્ષ પશુ સ્વાદ રહેતો નથી અને ત વિધા તુલ્ય બને છે એમ મમજી મુમુક્ષુએ મન, માસ, માખન, મધ, પન્થ ઉદુબ્ધ, અબદ્ય, અનંત કાય આદિ અનંત હિસામય પદ્ધતિનો તેમજ વિદ્યુતિકર (વિગદ્ધ) પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી, રસાન્વાદ છૂટવા યોગ્ય છે રસત્યાગ અર્થાત્ સ્વાદનો જય એ મોટું તપ છે અયનિત્ર આદિ તપમા નીચ્છા રક્ષા લૂખો આહાર કરવાનો હોય છે તે રસાન્વાદનો જય કરવા માટેનો ઉત્તમ અભ્યાસ છે દિવસમા બે-ત્રણવાર આહાર નહિ કરતા, માત્ર પ્રાયઃ એક જ વાર ગોપરી કરી મુનિએ એકગ્રન કરવું એવી આજ્ઞાનો ઉદ્દેશ પશુ આ રસાન્વાદનો જય છે રેક સંયમરેતુ છે, અર્થાત્ લોગ માટે નહિ પણ યોગ માટે છે, એમ માની સંયમયાત્રાર્થે રેકના નિર્વાક પૂરતો આહાર લેવો અને તે પાંચ રસાન્વાદ દ્વિતપતે અર્થાત્ સ્વાદીઆ ન થવું, અને હવવા માટે આવું છે, ખાવા માટે હવવું નથી એ સૂત્ર નિરતર લક્ષમી રાખી મુમુક્ષુ રસાન્વાદનો જય કરે. કારણકે તુલ્ય બે ઇંચની હલકી જેટલું મેત્ર ન છૂટાયું, તો આખી પૃથ્વી જેટલા ગમે તેટલા મેત્રો છૂટવાની મોટી મોટી વાતોથી પણ મુ ?

તાર્પર્ય કે તુલ્ય પોદ્ગલિક રસાન્વાદનો જેમ બને તેમ જય કરી મુમુક્ષુએ જિતેન્દ્રિય બની, આત્માનુભવરસ અસ્વાદના રસીયા થવું એ જ યોગ્ય છે અશુચિ, તુલ્ય, ક્ષણિક, દુષ્ટ પોદ્ગલિક એવા વિરસ રસને છાડી, શુચિ પરમ નિત્ય

દુ ખનો એકદમ અત આવશે, એવી દુર્વાસનાથી કેઈ દુ ખાર્ત્ત
છોને હણવા ઇચ્છે છે (પુરુષાર્થસિદ્ધિઉપાય) 'ત્યાદિ
અનેક પ્રકારના કુતકોથી અહિંસા બા સ્વચ્છદે પ્રવર્તતા
દુષ્ટુદિ જનો પોતાની બુદ્ધિનું દીવાળુ દાખવે છે

આમ અહિંસા ધર્મને ભૂવી હિંસામય સ્વચ્છદ
આચરણ કરી નહેવા જગતને દેખી પરમ કૃપાળુ સતજનોના
અતરાત્મા પોકારી બેઠે છે—હે હિંસા ! હોય ત્હારું આદર્શ
બધુ તર્પણ કરે છે, છતાં ત્હારું અપ્પર કણુ કા ભરાતું
નથી ? અનેક અનથ કારક ધર્મમનોએ તને અનુકૂળ વિધાન
કરી, જનાડીને ઉત્તેજન આપી ત્હારો નિધાન વધાર્યો,
તોપણ હે હિંસા ! ત્હારું અપ્પર કા ભરાતું નથી ? ંમ
દોહુપના સ્વાદને પોષવા અત ત નિદોષ પ્રાણીઓને નિર્દુષ્ટ
નરપશુઓ રેને છે, તોપણ હે હિંસા ! ત્હારું અપ્પર કા
ભરાતું નથી ? મૃગયા અર્થે મૃગ જેવા સીરુ તૃણમુખ
પ્રાણીઓને હણતા કેઈ શૂં મન્યો મવનતા ત્હારો ઉત્સવ
દેખે છે, તો પણ હે હિંસા ! ત્હારું અપ્પર કા ભરાતું
નથી ? જલિમ જુલ્મગારોની જમાતે લીપણુ યુદ્ધ માડી
નિશ્ચય જનતા પર અગ્નિઅગ્નોની પ્રચડ વર્ષા વર્ષાવે છે
ને જગતને શોષિતસરિતામા આન કગવે છે, તોપણ હે
હિંસા ત્હારું અપ્પર કા ભરાતું નથી ? વિપરીત જ્ઞાનવાળા
વિજ્ઞાનીઓએ સહારસાધનરૂપ ભયકર યુદ્ધમામત્રો મર્જી,
મર્જીને જાતે મદિરા પાર્થિવા વાતરાને નિચરણી બનાવી,
ત્હારો ઉકર્પ કર્યો, તોપણ હે હિંસા ! ત્હારું અપ્પર કા
ભરાતું નથી ? વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગના બ્હાને મૂળા છવોનો

આદિ માટે બિચારા નિરપગધી પ્રાણીઓને રીળાવી રીળાંવીને મારી નાખવાની ઘાતકી પદ્ધતિ જ્યાં નિરકુશપણે ચાલી રહી છે, એવું આ સ્વચ્છદે વિચરતું હિં આખોર જગત લીપણ હિં સા આચરી રહ્યું છે એટલું જ નહિ પણ અહિંસાના સૂત્રધાર કહેવાતા લોકો પણ જ્યારે મત્સ્યહોગની અથવા વાનર આદિના મહારની પ્રેરણા કે અનુભાદના કરતા અચ કાતા નથી, ત્યારે તો અહિંસા અંગેના સ્વચ્છદની અર્થધિ થાય છે તેમજ ધર્મના નામે ને ધર્મના બહાને અહિંસા અંગે જે વિચિત્ર કલ્પનાતિરંગો પ્રવર્તે છે, તેમા પણ સ્વચ્છદની પગકાઠા જ દેખાય છે જેમકે—

ધર્મર્થે હિંમનમાં દોષ નથી એમ ધર્મમુખ્ય લક્ષ્ય વાળા કોઈ યજ્ઞાદિ નિમિત્તે અનેક નિર્દોષ સત્ત્વોને હલ્લે છે (૨) દેવોને સર્વ કાઈ દેવા યોગ્ય છે, એવી દુર્વિવેકથી કોઈ દેવદેવીને બલિદાન ધરે છે (૩) પૂજ્ય સ્ત્રિ આદિ અતિથિ નિમિત્તે ઘેટા આદિની ઘાતમા કાઈ પણ દોષ નથી, એવી દુર્બુદ્ધિથી કોઈ અતિથિ અર્થે હિંસા કરે છે (૪) વનસ્પતિ જન્ય આહારમા તો અનેક પ્રાણીની હિંસા થાય છે, એના કરતા તો એક પ્રાણીના ઘાતથી ઉપજતો મોસાહાર સારો, એમ કુચુક્તિથી કોઈ મહાસત્ત્વની ઘાતમા પ્રવર્તે છે (૫) આ એક હિંસક પોષી જીવના પ્રાણહરણથી ઘણા જીવોની રક્ષા થશે અથવા આ પાપી પ્રાણી પાપ ઉપાર્જતો અટકશે, એવી દુર્બુદ્ધિથી કોઈ હિંસ સત્ત્વોનું હિંસન કરવા છાંટે છે અને પોતે જ હિંસ બને છે (૬) આ અન્ધ-ગાય આદિ બહુ દુષ્ટી પ્રાણીઓને મારી નાખવામા આવતા એમના

હું ખોનો એકદમ અત આવશે, એવી દુર્વાસનાથી કોઈ દુ ખોર્તી
જીવોને હણવા ઇચ્છે છે (પુરુષાર્થસિદ્ધિઉપાય) ઇત્યાદિ
અનેક પ્રકારના કુતકોથી અહિંસા બા સ્વચ્છ દે પ્રવર્તતા
દુષ્ટિ જનો પોતાની પુદ્ગિનું દીવાળુ દાખવે છે

આમ અહિંસા ધર્મને બૂલી હિંસામય સ્વચ્છ દ
આચરણ કરી રહેલા જગતને દેખી પરમ કૃપાળુ મતજનોના
અતરાત્મા પોકારી બેઠે છે—હે હિંસા ! લોકો ત્હારે આટલું
બધું તર્પણ કરે છે, છતાં ત્હારે ખમ્પર જીવ કા બરાતુ
નથી ? અનેક અનયકારક ધર્મમતોએ તને અનુકૂળ વિધાન
કરી, અનાડીને ઉત્તેજન આપી ત્હારો નિધાન વધાર્યો,
તોપણ હે હિંસા ! ત્હારે ખમ્પર કા બરાતુ નથી ? એ
લોભપના સ્વાદને પોષવા અત નિર્દોષ પ્રાણીઓને નિર્દુષ્ટ
નરપશુઓ રેસે છે, તોપણ હે હિંસા ! ત્હારે ખમ્પર કા
બરાતુ નથી ? મૃગયા અર્થે મૃગ જેવા બીજા તુણ્ણુખ
પ્રાણીઓને હણતા કોઈ શૂરમન્યો મલ્લખતા ત્હારો ઉત્તમ
ઉજવે છે, તો પણ હે હિંસા ! ત્હારે ખમ્પર કા બરાતુ
નથી ? જલિમ જુદમમારોની જમાતે બીપણુ યુદ્ધ માટી
નિ શસ્ત્ર જનતા પર અગ્નિઅશ્વોની પ્રચંડ વર્ષા વર્ષાવે છે
ને જંગલને શોણિતસરિતામા સ્નાન કરાવે છે, તોપણ હે
હિંસા ત્હારે ખમ્પર કા બરાતુ નથી ? વિપરીત જ્ઞાનવાળા
વિજ્ઞાનીઓએ સહારસાધનરૂપ બચકર યુદ્ધઆમતો સર્જ,
મર્મટને જાણે મદિરા પાઈ વા વદરાને નિમરણી બનાવી,
ત્હારો ઉત્કર્ષ કર્યો, તોપણ હે હિંસા ! ત્હારે ખમ્પર કા
બરાતુ નથી ? વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગના બહાને મૂગા જીવોનો

અતઃ સહાર કરી ત્હાંગ ચરણને ચૂળનાગ જગતે માનવ
તાનુ દીવાળુ ગઢયુ, તોપણ હે હિમા ! ત્હાડ ખરખર હંચુ
કા ભરાતુ નથી ?

આમ આ ન વિદ્યુત જેવા ચચલ ક્ષણિક જીવિતના
વહનાદિ અથે, દુ બનિવારણ અર્થે અને સુખસપાદન અર્થે
જગજીવો સ્વચ્છ હે વર્તી અનેક હિ સામય આરબ-સમાજ બ
કે છે, તેથી ખેદ પામેવા કળણાસિન્ધુ શાનીએ પોતાની
મયા છે કે તે તેને અહિંતાર્થે હોય છે, તે તને અબોધિ
અથે હોય છે, “વસ સ્વલુ ગયે, વસ સ્વલુ મીઠે, વસ સ્વલુ
મારે, વસ સ્વદુ નરવ.” (શ્રી આચારાગ) આ હિ સા સમા
રબ છે તે કર્મઅથના હેતુપણાથી ખરેખર અથ છે, મોહના
હેતુપણાથી ખરેખર મોહ છે, ભાવમરણના હેતુપણાથી ખરે
ખર માર છે, અને નરકના હેતુપણાથી ખરેખર નરક છે
! હિ સા રાક્ષસી ! આર્ત જગતનો વેગે હવે તો મૂક,
નહિ તો વીર કેા ઉભો થયે તો, હણગે તને અચૂક
હિમા ત્હાડ ! ખરખર કા ન ભગાય ? (૨)

શિક્ષાપાઠ ૧૪ અલ્પ શિથિલપણાથી મહાદોષના જન્મ

અહિંસાદિ બાબત સ્વચ્છદ્યન્ય અ પ પણુ શિથિલ
પણાથી મહાદોષના જન્મ થાય છે ઉપયોગકર વિવેક ચૂકવ
આત્માનો શતમુખ વિનિષાત થતા વાર લાગતી નથી

‘વિવેકમળના મયતિ વિનિપાત શતમુખ ।’ એટલા માટે જ જ્ઞાનીપુરુષોએ ‘મિદ્ધાતનો બાધો’ એવો સખ્ત બાધ્યો છે ને આચાર્યની પ્રતિપત્તા એવી કડક ગળી છે, કે જમે તેવો સ્વચ્છદી જીવ પણ તેમા છીડુ પાડવા ધારે તોપણ પાડી શકે નહિ મજબૂત વજ્રમય નિવામા ભગવાન પડી શકે નહિ, તેમ જ્ઞાનીઓએ ઉપયોગમય વજ્રબધવાળો સિદ્ધાંતનો મઠ એવો દંઠ બાધ્યો ૭ ૮ તેની કામરી પણ ખસી શકે નહિ આવુ દંઠ મધારણ રાખવાનુ કારણ એટલુ જ છે કે જીવનો નિબાવ મૂળે પ્રમાણી છે, એટલે લેધ પણ ૭૮ ૯ છત્રબાગી ગળી નથી, નો તે ઉપયોગથી ચૂકી તેમા મોડુ છ’ડુ પાડ્યો ન તેમાથી મહામોડુની સેના ધમી આવી આ માના ચૈતન્યપુખ્ત મોડુ ધમમાણ મથાવશે એમ વિચારી વિચારુ જુ જ્ઞાનીઓએ મકુન્ધ નહિ, પણ જીવનો અતર્મુખ ઉપયોગ રડ એવી વિચાર ‘ગદુચ્ચ દ્રષ્ટિ’થી જ અહિ સાદિતુ સૂચન નિરૂપણ કયુ છે

કારણકે ‘મતત અતર્મુખ ઉપયોગે યિતિ એ જ નિર્મથનો પગમ ધર્મ છે’ પણ સયમસાવન દેકાદિ ન્યા લગી છે, ત્યાવગી ઉપયોગના બહિર્મુખ થવાના નિમિત્તરૂપ મન-વચન-કાયાના યોગની કર્મ ને કર્મ પ્રવૃત્તિ રહેવાની જ ત્યાર તે પ્રવૃત્તિ કરતા પણ ઉપયોગ અતર્મુખ વત્યા કરે એવા પ્રમાણની ‘અદ્યુત સકવના’થી ત ત પ્રવૃત્તિ નમ્યકુ પલે કરવાની ‘આજ્ઞા કી છે, -કે ને ‘પચ સમિતિ’ને નામે પ્રખ્યાત છે આમ સૂતા-એસતા, બેઠતા-ભગતા સર્વત્ર ચાત નાચત ઉપયોગ ગ્હે એવી ‘અપ્રમત્ત સંયમ દૃષ્ટિ’

અનંત સહાર કરી ત્હાગ ચરણને ચૂબનારા જગતે માનવ
તાનુ દીવાળુ કાઢ્યુ તોપણ હે હિ સા ! ત્હારૂં ખપ્પર હજી
કા ભગતુ નથી ?

આમ આ ન વિદ્યુત જવા ચચલ દાક્ષિણ્ય દર્શિતના
વદનાદિ અથે, હ મનિવાણુ અર્થે અને મુખસપાદન અર્થે
જગજીવો સ્વર્ગ હે વર્તી અનેક હિ સામય આરભ-સમારભ
કર છે, તેથી ખેડ પામેવા કનણ્યાસિન્ધુ શાન્તીજો પોખરી
ગયા છે કે ત તને અહિતાર્થે હોય છે, તે તને અભોધિ
અથે હોય છે, “વસ મહુ મહે, વસ મહુ મોહે, વસ મહુ
મારે, વસ મહુ નરણ.” (શ્રી આચારાગ) આ હિ સા સમા
ન છે તે કર્મશયના હેતુપણાથી ખરેખર અથ છે, મોહના
હેતુપણાથી ખરેખર મોહ છે, ભાવમરણના હેતુપણાથી ખરે
ખર માર છે, અને નરકના હેતુપણાથી ખરેખર નરક છે

’ હિ સા રાક્ષસી ! આર્ત જગતનો કેટલો હવે તો મૂક
નહિ તો વીર કો ઉભો થશે તો, હજીયે તને અચૂક
હિ સા ત્હાડ ! ખપ્પર કા ન ભગય ? (૨)

શિક્ષાપાઠ ૧૪ અત્પ શિથિલપણાથી મહાદોષના જન્મ

અહિ સાદિ બાબત સ્વસ્થ હજન્ય આ પ પણ શિથિલ
પણાથી મહાદોષના જન્મ થાય છે ઉપયોગરૂપ વિવેક ચૂકવા
આત્માનો અનુમુખ વિનિપાત થતા વાર ભાગતી નથી

‘વિવેકચરણના મવતિ વિનિષાત જાતમુખ’ । ” એટલા માટે જ જ્ઞાનીપુરોએ ‘મિદ્ધાતનો બાધો’ એવો સખ્ત બાધ્યો છે ને આચાર્યની પ્રતિપણા એવી ડડક ગખી છે, કે જમે તેવો સ્વચ્છદી જીવ પણ તેમા છીડુ પાડવા ધારે તોપણ પાડી શકે નહિ મજબૂત વજગય કિલ્લામા બગાણુ પડી શક નહિ, તેમ જ્ઞાનીઓએ ઉપયોગમય વજબધવાળો સિદ્ધાન્તો જ એવો દંડ બાધ્યો કે ડ તેની ડડરી પણ ખમી શકે નહિ આવુ દંડ બધારણ રાખવાનુ ઠારણ એટલુ જ છે કે જીવનો સ્વભાવ મળે પ્રમાદી છે, એટલે સેશ પણ જટ કે છગ્ગાગી ગખી હયે, તો તે ઉપયોગથી વૂછી તેમા મોડુ છાંડુ પાડ્યો ને તેમાથી મહામોખની સેના ધમી આવી આત્માના ચૈતન્યપુગમા મોડુ વમમાણ મચાવશે એમ વિચારી વિચગ્ગ જ્ઞાનીઓએ મુદ્રચિન નહિ, પણ જીવનો અતર્મુખ ઉપયોગ રહે એવી વિચાળ ‘ગહસ્થ દષ્ટિ’થી જ અહિ સાંભિતુ સૂક્ષ્મ નિરૂપણ જુ છે

કારણકે ‘મતત અતર્મુખ ઉપયોગે સ્થિતિ એ જ નિર્ઘ થનો પરમ ધર્મ છે’ પાણ મયમચ્છાધન દેહાદિ ત્યા લગી છે, ત્યાલગી ઉપયોગના બહિર્મુખ થવાના નિમિત્તરૂપ મન-વચન-કાયાના યોગની કર્મ ને કર્મ પ્રવૃત્તિ રહેવાની જ ત્યારે તે પ્રવૃત્તિ જરતા પણ ઉપયોગ અતર્મુખ વરમા કરે એવા પ્રકારની ‘અદ્ભુત સકલના’થી ત ત પ્રવૃત્તિ સમ્યક્-ખો કરવાની ‘આજ્ઞા જરી છે, -કે જો ‘યથ મમિતિ’ ને નામે ધખ્યાત છે આમ સૂતા-એસતા, ઊકતા-બગતા સર્વજ્ઞ સતત જગત-ઉપયોગ રહે એવી ‘અપ્રમત્ત સયમ

મૂલ્યાય તે હેતુએ, સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ વિગતવાળી મયમક્રિયા
પહેચી છે, કે નથી હવને અત્પ પણ શિથિલપણાનો
વકાવ કે ખડાતુ ન રહે જેમકે—

પૃથ્વીકાય આદિ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ હવનો રહાર્થે પુન
ન પ્રતિવેખનાનો ઉપદેશ થયો, તે એટલા માટે કે તે
રના કરના તના અનુચ્છન્નથી નિગત આ મન્વરૂપની
પ્રતિવેખના-અનુપ્રેક્ષા રહ્યા કે આવી પદમયની ગ્યાની
માણા છતા અપવાદરૂપે નદી ઉત્તવાની આજ્ઞા કરી, તે
હવતુ મેનપ્રનિગધરૂપ શિથિલપણું ક્ર-કન્વા માટે કારણકે
જે તેમ ન કર્યું હોત, તો ગામમા એક નત્રી ને નગમમા
ત્રણ રાત્રીથી વધારા (વાતુમાય શિવાય) મુનિએ નિવાસ
કરના નહિ, એવી આજ્ઞાનો ભગ કન્વાતુ શિથિલાચારીને
મહેજે કારણ મળી રહેત અને આ મેત્ર મહાક છે, આ ભક્તો
મનારા છે, આ ઉપાધય મહારો છે, એના મમત્વ પ્રતિબધ
કરી તે વાણાધથી ધર્મને ત્યા ને ત્યાજ પડ્યો રહેત, અને આમ
અવ્ય શિથિલપણાથી તેને અનુક્રમે પાણે પ્રતયી બ્રહ્મ થવાનો
પ્રસંગ આવત સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ પણ અસત્ય વચન ન વર્ણવાનો
ઉપદેશ થયો ત એટલા માટે કે અત્પ પણ અમત્ય વદશે તો
અનુક્રમે મોટું જુઠાણ બોલતા પણ તે અચકારો નહિ ને
તેના સર્વ મનનો ભગ થશે સમી માન પણ અસ્ત લેવાનો
મુનિને નિરોધ થયો તે એટલા માટે કે તે નાની વસ્તુની
પણ 'ચારી' છે, અને ચારીનો ગુન્હો શીખ્યો તેને મોટી
ચારી કરતા વાર નહિ લાગે ગૃહસ્થને ત્યાથી આણેલી સોય
ખોવાઈ જવાના કારણે મુનિ પાછો ન આપે તો તેને ત્રણઉપવાસનું

પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે તે ઉપયોગશૂન્ય રહ્યો, અને તેથી અનુક્રમે શિથિલપણ પામી તે મુનિપણ જોઈ બેસત પ્રાણચર્યની બાબતમાં લેશ પણ શિથિલપણ ન ચલાવી લેવાય એટલા માટે તેની નવવાડની મજબૂત રક્ષણવિધિ બતાવી છે તે અંગે એટલે સુધી કહ્યું છે કે 'હજારો દેવાગનાથી પણ ન ચાલી શકે તેવા મુનિએ પણ નાક-કાન ઉઢેલી એવી જે સો વરસની વૃદ્ધ સ્ત્રી તેની સમીપ પણ રહેવું નહિ કારણકે તે વૃત્તિને ચોભ પમારે જ એવું જાણીએ જાણું છે' અકિચન એવા અપરિશદ્ધ વ્રતમાં એક કૃટી બદામ પણ રાખવાની મુનિને મનાઈ પડી છે તેમ ન કહ્યું હોત તો પાઈ પાઈ ભેગી કગેને પણ જૈનકમાં પૈસા જમા કરાવત ! અથવા પરિશદ્ધધારી બની ઠાકમાઠથી ફરત, કે મોગે મહત બની મઠ ચલાવત ! ને એમ કરતા અનુક્રમે સર્વ અનર્થ પ્રાપ્ત થાત આમ અહિંસાદિ વ્રતમાં અદ્ય પણ શિથિલપણને અનુકૂળ છટકબારી રાખવામાં આવી હોત, તો મહા અનર્થપર પરા નિપજી જીવનું ઘોર અધ પતન થાત

કારણકે અહિં સા-સત્ય આદિએક આખર યોગચક્રરૂપ છે તેના કેઈ પણ એક ચક્રમાં કંઈ અખવના થતા, ઘડિયાળના ચક્રની જેમ, આખા યોગચક્રને તેની અસર પહોંચે છે ઉપયોગ ચૂકવાયો અહિં સાનો લગ થતા મત્યાદિનો લગ થાય છે ને સત્યાદિનો લગ થતા અહિં સાનો લગ થાય છે આમ સકલ યોગચક્રનો પરસ્પર ગાઢ સંબંધ છે એટલે તેમાં કયાંય પણ અદ્ય શિથિલપણાથી પણ મહાદોષની

સંભાવના છે, એમ સમજી મુમુક્ષુએ આત્માનો ઉપયોગ
ચૂકવો નહિ એ જ તાત્પર્ય છે
(દોહરા) શિથિલપણા છીડા ચક્રી, પેસે મોટા દેવ,
અધ પતન કરી આત્મનું, કરે ગુણનો શોધ

શિક્ષાપાઠ ૧૫ પારમાર્થિક સત્ય

ઉપયોગ ચૂકવારૂપ અત્થ પણ શિથિલપણાથી મહાદોષ
જન્મે છે, એટલા માટે જ જાનીઓ પરમ પારમાર્થિક સત્ય
મોકારી ગયા છે કે ઉપયોગ ગમ્યો ! ઉપયોગ રાખ્યો ! અર્થાત્
હું દેહાદિથી ભિન્ન શુદ્ધ ચેતન્યસ્વરૂપ આત્મા છું અને આ
દેહાદિ મહાત્મા નથી, એ પારમાર્થિક સત્યનો અખડ નિશ્ચય
હૃદયમાં ધારણ કરી, આ પારમાર્થિક સત્ય સિદ્ધ થાય એવો
વચનાદિ સર્વ બંધનહાર આચરે

પારમાર્થિક સત્ય એટલે પરમાર્થમાં-શુદ્ધ નિશ્ચયથી
જેવા પ્રકારે વસ્તુનું શુદ્ધ તત્ત્વસ્વરૂપ, પરમાર્થસત્ નિશ્ચયસ્વરૂપ
છે તે ત્રણે કાળમાં જે ન ફેરે એવો નિશ્ચય સિદ્ધાત તે
તે નિશ્ચય જેમ જો ને જો ચાર, તે ગમે તે દેશમાં ને ગમે
કાળમાં ફેરે નહિ, તેમ ચેતન ને જડ એ ત્રણે કાળમાં
ભિન્ન વસ્તુ છે, ચેતન છે તે ચેતન છે ને જડ છે તે જડ છે,
ચેતન પલટીને જડ થાય નહિ ને જડ પલટીને ચેતન થાય
નહિ, એ પારમાર્થિક સત્યસ્વરૂપ નિશ્ચય ત્રણે કાળમાં ચળે
નહિ આત્મા શુદ્ધ એક જ્ઞાયક ભાવ શિવાય બીજી કોઈ
વસ્તુ નથી, દયન-શાન-ચારિત્ર પણ તે જ્ઞાયક ભાવમાં જ
અતર્ભાવ પામે છે આત્મામાં પરભાવ-વિભાવની છાયા

પડે તે “પરમમય નિવાસ” ॥ ને આત્મા સદા શુદ્ધ આત્માનુભવમા વિવસે તે “સ્વમમય વિલાસ” છે આમ સર્વ પરદ્રવ્યથી ભિન્ન એવો ‘શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધન’ આત્મા જ માત્ર આદેય છે ને બાકી બીજી બધુંય હેય છે, એ જ દાદયાગીનો ‘સામ્ભૂત પરમાર્થસત્ય’ નિશ્ચય અથવા સમયનો સાર છે

આ પરમાર્થસત્ નિશ્ચયરૂપ સાધ્ય લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા માટે, એટલે કે મમયસારનું અર્થાત્ શુદ્ધ આત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે જે જે સત્સાધન ઉપકારી થાય તે સત્ વ્યવહાર છે, અને જ્યાં શુદ્ધ આત્મસ્વભાવની આત્મતિક સ્થિરતા વર્તે છે, એવું કેવલજ્ઞાન ન પ્રગટે ત્યાંથી આ વ્યવહાર આવશ્યક છે અર્થાત્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ આત્માનું સ્વરૂપ છે, એટલે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની જેથી વૃદ્ધિ થાય, પુષ્ટિ થાય, નિર્મલતા થાય, તે સર્વ સત્સાધનરૂપ સફળવહાર અવશ્યક સેવન કરવા યોગ્ય છે કેટલાક લોકો ગમ્મ-ક્રેદાગ્રહ સાચવવામા ને પોષવામા જ વ્યવહારની પર્યાપ્તિ ને ધર્મની સમાપ્તિ માની બેઠા છે “ગમ્મ ક્રેદાગ્રહ સાચવે દે, માને ધર્મ પ્રસિદ્ધ !” (દિવ ૧૬૭) પણ જા ગમ્મભવની જે કલ્પના ॥ તે કાઈ સફળવહાર નથી, શુદ્ધ આત્મ-વલ્લભરૂપ પરમાર્થનો માધક થાય તે જ સફળવહાર છે તાલુકે સ્વહાર નિશ્ચયસાપેગ જોઈએ ને નિશ્ચય વ્યવહાર-સાપેષ જોઈએ જોમ જિનવચન છે “નિશ્ચય વાણી સાજાજો, સદા ઉચવા જોય” નિશ્ચય રાખી લક્ષમા, સાધન કમ્પ કેચ” માટે પરમાર્થસત્યરૂપ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને નિશ્ચય નિરતર

લક્ષ્યમા રાખી સમસ્ત દાદ્યાગીના ત્રાણરૂપ "શુદ્ધ નય દીપિકા" પ્રત્યે નિરંતર દ્રષ્ટિ રેખવી, તેના અનુસાધનરૂપ પરમાયસાધક શુદ્ધ વ્યવહાર-સેવ્યો નિશ્ચય-વ્યવહારનો મમન્વય સાધવા તેજ પરમાર્થસત્ય મોક્ષમાર્ગ છે

અને તેવા પરમાર્થસત્ય મોક્ષમાર્ગનું નિર્દેશ આરાધન કરતા તથાકૃપ સાચા આત્મભાવનું પ્રગટનું તેજ પરમાર્થ મત્તભાવ છે કારણકે પરમાર્થસત્ એટલે નિરૂપચયિતપણે પરમાર્થથી જ મત-છતું (પ્રગટ હોવાકૃપ) છે તે આ પરમાર્થમત્તમા ઉપચારનો કે કલ્પનાનો અવકાશ નથી, પણ તથાકૃપ સાચા ભાવનો જ અવકાશ છે મિટે કલ્પન જલપના, તજ વસ્તુ નિત પાર્થ' પરંતુ શી આનંદવનનુએ ગાયુ છે તેમ 'અભિમન વન્તુ વન્તુગન કહે કે તે વિરક્તા જગ જ્ઞેય = એટલેજ પ્રાપ્તે આવુ અનિષ્ટન વન્તુગને વસ્તુ અનુભવરૂપ 'સત્ કાલ તો કેવળ નમ્રગટ રહ્યુ રેખાય છે જુની જુની ચેષ્ટાએ તે કાલ પ્રગટ નેવુ માનવામા આવે છે (યોગાદિક સાધન, આત્માનું ધ્યાન, અધ્યાત્મચિંતન, વેદાત-શુદ્ધ વગેરેથી), પણ તે તેવુ નથી' કારણકે કલ્પનાથી માનવુ અને તથાકૃપ હોવુ અમા પછો નકાવત છે કલ્પના કૃપ માન્યાનું ફળ નથી, તથાકૃપ ભાવનું-દશાનું ફળ છે માત્ર મર્વ કલ્પનાથી રહિત નિરૂપચયિત એવા તથાકૃપ આત્મ ભાવનો આવિર્ભાવ-આત્મપરિણમન ન્યા હોય, તેજ પરમાર્થસત્તભાવ છે જેમકે-આત્માનુભવરૂપ ખરેખર સમ્યક્ દ્રષ્ટિપણ, આત્મારાગીપણાકૃપ સુનિષ્ઠ્ય આદિ ન્યા પ્રગટયુ છે તેજ નિશ્ચયથી પરમાર્થમત્ત એવા સમ્યક્દ્રષ્ટિ, સુનિ આદિ ભાવ છે

આ પરમાર્થમત્ય નિશ્ચય હૃદયમા રાખી, પરમાર્થશ્રી-
તત્વથી જે વસ્તુ જેમ છે તેમજ કહેવી તે પરમાર્થસત્ય
વચન છે અનાત્મ વસ્તુને આત્મરૂપ ન કહેવી પણ આત્મ
વસ્તુને જ આત્મરૂપ કહેવી, અર્થાત આત્મા શિવાયની કોઈ
પણ વસ્તુ પોતાની નથી, પર વસ્તુ છે એવો નિશ્ચય ઉપયોગ
હૃદયગત ગાંધી વ્યવહારમા વચન બોલવું તે પરમાર્થસત્ય છે
પરમાર્થસત્ય એટલે આત્મા શિવાય બીજો કોઈ પણ પદાર્થ
આત્માનો થઈ શકતો નથી જેમ નિશ્ચય નાણી, બોલવામા
વ્યવહારથી દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધાન્ય, ગૃહઆદિ વસ્તુઓના
પ્રસંગમા બોલતા પહેલાં એક આત્મા શિવાય બીજું કંઈ
મ્હારૂ નથી એ ઉપયોગ રહેવો જોઈએ એવા ઉપયોગપૂર્વક
બોલાય તો તે પારમાર્થિક ભાષા છે 'આવા પરમાર્થસત્યમય શુદ્ધ
આ મોપયોગની અખડ ધારા જેના જીવનમા પ્રવહે છે, તે
મુનિવેષ વિના પણ મુનિ છે, અને તેવા આ મોપયોગનું જેને જ્ઞાન
દે નામકે જાણ નથી તે મુનિવેષ છતાં પણ અમુનિ છે તાત્પર્ય
દે એવી પરમાર્થસત્ય વાણી વદનાત્ત જે નિરતર આત્માના
શુદ્ધ ઉપયોગમા ગમણ કરી રહ્યા છે તે જ સાચા સાધુ અથવા
ભાવધમણ છે

અને આવા ભાવધમણ તે જ પરમ પગમાય સત્ય વીતરાગ
સફેદવના સન્માર્ગે ગમન કરી રહેલા પરમ માનનીય પગમાર્થ-
સત્ય સફુરુ છે એવા મૂર્તિમાન સત્યસ્વરૂપ ભાવયોગી
સફુરુના યોગે જ પરમાર્થ દિષ્ટિ પૂરી જીવને પગમાર્થસત્ય
શુદ્ધ આત્મધર્મનું જ્ઞાન થાય છે એટલે તે વિભાવરૂપ
અધર્મ છાંડી સ્વભાવરૂપ ધર્મ જાહેર છે, અને દેહાદિ

લિપ્ત એવું પરમ પરમાર્થસત્ સદ્દેહાત્મસ્વરૂપ સમજી,
વિચારમા ઉચ્ચારમા ને આચારમા તેનો પરમાર્થસત્ય પ્રયોગ
કરતો વહી, આત્મભાવનાની ઘેણીએ ચડે છે

(દોહડો) પરમાર્થથી સત્ વન્નુતુ, જેહ જ મત્ય સ્વરૂપ,
તે આચાર વિચાર ને, ઉચ્ચારે મતરૂપ

શિક્ષાપાઠ ૧૬ આત્મભાવના

‘આત્મ ભાવના ભાવતા

અવ લહે કેવલજ્ઞાન રે’

આત્મભાવનાનું ભાવન કરતાં અવ કેવલજ્ઞાન પામે છે
હું દેહાદિથી ભિન્ન એવો કેવલ જ્ઞાનસ્વરૂપ શુદ્ધ આત્મા છું,
એવું નિઃતર ભાવન કરતાં અનંતા આત્માઓ સુકૃત ગતિને
પામ્યા છે “અપ્પાણ માયમાણે વિહરહિ.” એ સૂત્રવચનો
આની સાક્ષી પૂરે છે આ દેહ તે હું એવી દેહમા આત્મ
ભાવના એ જ અન્ય દેહ ધારણ કરવાનું બીજ છે, અને
આ આત્મા ત હું એમ આત્મામા જ આત્મભાવના તે વિદેહ
પ્રાપ્તિનું બીજ છે એટલા માટે સુમુખે આત્મભાવનાનો
એવો હૃદ અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે, કે જેથી કરીને પુન
સ્થાને પણ જેહમા આત્મજુદિ ઉત્પન્ન ન થાય જમકે-

હું આ દેહાદિ સમસ્ત પરવસ્તુથી ભિન્ન એવો
ઉપયોગવન શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપી અવિનાશી અજર અમર
આત્મા છું આ નાશવત દેહાદિ ભાવ તે હું નથી વચ્ચ નહ
થતા દેહ નહ થનો નથી, તેમ દેહ નષ્ટ થતા હું, નષ્ટ

યતો નથી વગ્ન છૂર્ક યતા દેહ છૂર્ક યતો નથી,
તેમ દેહ છૂર્ક યતા હું છૂર્ક યતો નથી ના
દેહથી વગ્ન જૂદ છે, તેમ દેહથી હું જૂદો છું મ્યાનથી
વલ્લવાર જૂદો છે, તેમ આ દેહથી હું જૂદો છું દ્વંધ ન
પાણી હસ જૂદા અનુભવે છે, તેમ હું આ ચૈતન્યમ્બકપ
આત્માને દેહથી પ્રગટ જૂદો અનુભવુ છું જે દેહમા દ્વંધ
ને પાણીની જેમ એકક્ષેત્રાવગાદપણે આ આત્મા રહ્યો છે,
તે દેહથી પણ આ આત્મા જો સિન્ન છે, તો પછી દેહ
શિવાયની બીજી બધી વસ્તુઓથી તો આ આત્મા અત્યંત
અત્યંત સિન્ન હોય એમા પૂછવું જ શું ? ચિત્રચાત્રા ન્યારી
છે, તેમા પલ્લવ ન્યારો છે, તેમા મેજ ન્યારી છે, તેની પર
બ્રીજાવેલી નાદર પણ ન્યારી છે આવો પરવસ્તુ સાથેનો
મ્હારો સંયોગસંબંધ છે, એમા મ્હારી આત્મશુદ્ધિરૂપ
મ્થાપના કરવી જુદી છે ,

‘ માટે હું આ દેહાદિ ભવનો નથી ને આ દેહાદિ
ભાવ મ્હારા નથી આ અનાદિ સંસારમા આ હવે
અનંત દેહપર્યાય મારણ કર્યા, તેમા ક્યા દેહ આ
હવનો મણવો ? જે દેહપર્યાયને આ હવ મિથ્યા
દેહાધ્યામથી પોતાનો માનવ જાય છે, તે દેહ તો ખવ
જનની માફક દગો દઈને તેનો વાગ કરીન ચા-યો જાય
છે ! ને આ હવ મેદાની જેમ ‘મે મ’ (મ્હાર મ્હાર)
કરતો હાય ઘસતો રહે છે ! જા હાવામા બ્હાલો દેહ ૧૪
ન્યા હવનો યનો નથી, તો પછી આ દેહને ! આત્માને ૨૫
હોઈને જોવી એવી અન્ય પરિજ્ઞરૂપ વાગણુ તો તે

કયાથી થાય ? માટે જો સમસ્ત પરવસ્તુઓ પરમાણુમાત્ર પણ મ્હાડે નથી, એની સાથે મારે કંઈપણ લેવાદેવા નથી

પૂર્વે મોહથી જા પરવસ્તુમાં આત્મબુદ્ધિ જાવીને હું ને પુણ્યલક્ષ્મીથી જાધાયો છું, તે આ કર્મપુણ્યલો પોતાનું જૂતું લેણું વસુલ કરવા આ યા છે તે જલ્દી પોતાનું લેણું લઈ લઈ મને ઝટ નણ્યુમુકત કરો ! જાહી હું તં પરવસ્તુ નથી ને પરવસ્તુ તે હું નથી તે મ્હારી નથી ને હું તેનો નથી હું તે હું છું તે તે તં છે મ્હાડે તે મ્હાડે છે, તેનું તે તેનું છે કે ચેતન ! ત્હાડ તં ત્હારી પામે જ છે, જાહી જંધુય અનેડે છે તો પછી આ પરવસ્તુમાં તું હું કાર હું કાર શું કંઈ છે ? મ્હાડે મ્હાડે શું નરે છે ? આત્માનો હું કાર કરી એ હું કારનો હું કાર તું તોહી નાખ ! 'માડે' ને માડે એમ નિશ્ચય કર' એક મહાત્મસ્વરૂપી સાધ્યત આત્મા જ મ્હારો છે, જાહી બીજા જાધા જાહા બાવો માત્ર સંયોગરૂપ છે એમ ભાવી હે છવ' ■ સમસ્ત પરભાવપ્રપચને ત્યજ, આત્મભાવને જ ભજ !

(દાહરા) વસ્તુ-દેહ જ્યમ દેહથી, આત્મા જિન્ન જ ભાવ, મ્યાન-અસિ જ્યમ દેહથી, આત્મા જિન્ન જ ભાવ દેહ ન હું હું દેહ ના, દેહ ન મુજ કે દિન, હું આત્મા આત્મા જ મુજ, થકે આત્મામા લીન

શિક્ષાપાઠ ૧૭ જિનમાવના

નેવુ જિન ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ આ મ્હારા આત્માનું સ્વરૂપ છે, એમ જિનસ્વરૂપની ભાવનાથી આત્મા

જિનસ્વરૂપને પામે છે “જિન-સ્વરૂપ યર્ષ જિન આરાધે,
તે સહી જિનવર હાવે રે, ભૂગી ઇલિકાને ચન્કાવે, તે ભૂગી
બગ જોવે રે” (આનદધનજી) જે જેને બાવે તે તેવો ચાચ
જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ ભમરીના ધ્યાનથી ઇચ્છા જેમ
ભમરી જાને છે, તેમ જિનભાવનાથી આત્મા જિન ધાય છે
કારણકે શ્રીજિન ભગવાનનું જેવું શુદ્ધ સદ્ગુણ આત્મસ્વરૂપ
છે, તેવું જ શુદ્ધ નિઃસ્વયનયની દૃષ્ટિએ આ આત્માનું મૂળ
સ્વરૂપ છે કર્મરૂપ આવરણ ટળ્યું હોવાથી ભગવાનનું તે
સ્વરૂપ વ્યક્તતા-આવિર્ભાવ પામ્યું છે આવરણ વર્તીતું
હોવાથી આત્માનું તે સ્વરૂપ નિરોભાવ પામેલું હોઈ
અવ્યક્ત-શક્તિપણે રહ્યું છે જામ કમ આવરણરૂપ ઔપા
ધિક ભેદને લીધે ભગવાનમા અને માત્રમામા અતર પડ્યું
છે, એવ અને શિર્વનો ભેદ પડ્યો છ પણ મૂળ સ્વરૂપ
દૃષ્ટિથી તે જાનેમા કંઈ પણ ભેદ નથી જેવું ‘અનત
સુખસ્વરૂપ’ તે જિનપદ છે, તેવું જ આ ‘મૂળ શુદ્ધ તે
આત્મપદ’ છે આ જિનપદ ને નિજપદની એકતા છે, એ
લક્ષ ધરાને માટે જ સુખદાયક એવા મર્વ શાસ્ત્રનું નિરૂપણ
છે, અને એ જ આ ભક્તિમય જિનભાવનાનું પ્રયોજન છે
‘જિનપદ નિજપદ એકતા ભેદભાવ નહિ મર્ષ, વૃદ્ધ યતને
તેહનો, કદા શાસ્ત્ર સુખદાયિ’ એટલે એવા અનત
સુખસ્વરૂપ મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદને જે ઇચ્છે છે તે જોગી
જેને તે સયોગી જિનપદની અખડ એખનિષ્ઠાથી આરાધના-
ભાવના નવસ્ય કરવી જોઈએ

અને યોગના મેળામા ચિરકાળથી વસેલા સિદ્ધિર્થુનું

જ્ઞાત થો છે કેમ સિદ્ધાન્ત બચ્ચુ જન્મથી માડી યેના
 જાગમા વચ્ચુ છે, ઉછર્યું છે, અને ચિત્તસવાસથી તે
 યોગેતને યેદુ જ માનો બેદુ છે ત્યાં કેમ સિદ્ધ હોવાય છે
 તેને દેખી તે સિદ્ધચિત્ત પારી પારી તેનું રૂપ જુએ છે
 અને પાછું યોગેતનું સ્વરૂપ નિહાળે છે, તો બન્નેનું સ્વરૂપ
 સમાન દેખાય છે, અને તેને જ્ઞાન થાય છે કે હું યેદુ નથી,
 પણ સિદ્ધચિત્ત છું તેમ જા આત્મા પણ અનાદિકાળથી
 પરભાવના સવાસમા વમેલો છે, અને યોગેતને પરરૂપ જ
 માની બેદો છે તેને સમાધિરજ્જનથી સ્વરૂપસિદ્ધ પ્રભુના દર્શ-
 નથી-ભાવનથી ચિરવિસ્મૃત નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે
 અને આમ તે જિન મમ સ્વરૂપસત્તા જોળામે છે, જોટલે
 તેના પ્રગટ આવિર્ભાવની ઇલા-ઈચ્છા તેને પ્રગટે છે કે
 આવું જિન ભગવાન જેવું પરમાનંદમય શુદ્ધ જ્ઞાનદધન
 સ્વરૂપ મને પ્રગટે તો કેવું માટે ? જોવી અતરંગ સચ્ચિરૂપ
 લીન ઇચ્છાથી તે પરપરિણામિમા નિરીહ-નિષ્કામ જાતી
 આત્મપરિણામ લખી વળે છે

અને પછી જોવો તે અતરાત્મા આદર્શ પરમાત્મસ્વરૂપની
 સાધના કરે છે જેનો ઉપાસ્ય આદર્શ તેવી સિદ્ધિ થાય છે
 કુશલ ચિત્તથી જેમ આદર્શને (Mooda) નિરતર દૃષ્ટિ-મુખ
 રાખી યોગેતની કલાકૃતિ વહે છે; તેમ મુમુક્ષુ આત્મા પણ
 પ્રતિષ્ઠાસ્થાનીય-આદર્શ રૂ. પ્રભુને નિરતર દૃષ્ટિ-મુખ રાખી
 નિજ આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણ કલામય વટના કરે છે “દર્પણ
 નિમ અવિકાર” પ્રભુના રૂપદર્પણમા નિજસ્વરૂપનું દર્શન
 કરે છે મહર્ષિ કુન્દકુન્દાચાર્યજી વહે છે કે-“જે ભગવાન

અર્હનતુ સ્વરૂપ દ્રવ્ય શુદ્ધ અને પર્યાયથી જાણે, તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે અને તેનો નિશ્ચયે કરીને મોહ ના પામે ” આમ જિન ભગવાનના સ્વરૂપનું જાણવું કરવું જોતુલાથી આત્મસ્વરૂપનું જ જાણવું છે, જિનનું પૂજન આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે “જિનવર પૂજારે તે નિમ્ન પૂજના રે ” (દેવચંદ્ર ૬૯)

જેમ જેમ જિનવરના અવનબન છવ આગળ વધતે જઈ એકતાનતા સાધતો જાય છે, તેમ તેમ તે આત્માલબ્ધિ પામે છે, અને પ્રભુના સ્વરૂપમા ચિત્તવૃત્તિની તન્મયતા રૂપ લય થતા મ પૂર્ણ સ્વરૂપાલબ્ધિ થાય છે, એટલે કે ‘પ્રભુના સ્વરૂપધ્યાનાવલ્લ બન વગર-નિરાલ બનપણે વૃત્તિઆત્મા મારતા ભજે છે ’ આમ પુણ નિમિત્તરૂપ પ્રભુનું આલબન-ધ્યાન આત્માને સ્વરૂપારોહણ કરવાનો સુગમ ને યશ ઉપાય છે, રાજમાર્ગ છે શ્રીપૂજ્યપાદસ્વામીજીએ કહ્યું છે તેમ વાટ દીવાની ઉપાસના કરતા પોતે દીવો બને છે, તેમ આત્મા પરમાત્માની ઉપાસના કરતા સ્વયં પરમાત્મા થાય છે ઉપાસ્યની ઉપાસનાથી ઉપાસક પોતે ઉપાસ્ય બને છે અને “ નમો મુજા ! નમો મુજા ! ” એવી યોગીશ્વર આનંદધનજીએ માએલી પરમ ધન્ય દશા પ્રાપ્ત થાય છે આમ તે પરમ પુરુષના અવલબ્ધને પરમ પદની પ્રાપ્તિ સાવ સુધટ ને સુગમ થઈ પડે છે, જે સંસાર સમુદ્ર સમાન તરવો અતિ દુસ્તર છે, તે પ્રભુના અવલબ્ધને જોખ્ય સમાન લીલાભાત્રમા પાર ઉતરી જવાય એવો બની જાય છે ! એટલા માટે જ શ્રી દેવચંદ્ર ૬૯ જેવા ભક્તશિરોમણિ મહાત્મા આર્થ “ જિન

આલળની નિરાલળની થાયે જો, તિણે હમ રમશુ નિજ
 શુણુ શુદ્ધ નદનવને રે હો " તે એટલે સુધી કે આત્મતત્ત્વ
 જ્યા સુધી સંપૂર્ણ નહિ થાય ત્યાસુધી હું આ જગશુર
 દેવના ચરણ સદાય સેવ્યા કરીશ, યાવત્ પારમા ક્ષીણમોહ
 શુણુસ્થાનના અત પર્યંત જિનભાવના ભાવતો રહી હું તેનું
 અવલળન છોડીશ નહિ

આમ જિનભાવનામય ભક્તિને સર્વ શાસ્ત્રકારોએ એકી
 અવાજે વખાણી છે ભક્તિ એ મુક્તિનો લઘ્ય રાજમાર્ગ છે ' જિન
 પતિભક્તિ મુક્તિનો મારગ, અનુપમ શિવસુખકંદો રે, "એમ
 ભક્તરાજ દેવચંદ્રજી કહે છે શાસ્ત્રસમુદ્રનું અવગ્રાહન કરતા
 મને આ સાર મળ્યો છે, કે ભગવદ્ની ભક્તિ એ જ પરમાનંદ
 સપદાઓનું ખીજ છે, " એમ સર્વ શાસ્ત્રપારગત શ્રી
 યશોવિજયજીનું સુભાષિત વદે છે ' જિનપે ભાવ વિના કષ્ટ
 નહિ છુટત હું ખદાવ, ' એમ પરમ ભાવિતાત્મા શ્રીમદ્
 રાજચંદ્રજીનું અનુભવવચન લાખે છે

(દોહરા) જિનસ્વરૂપ આદર્શમા, દેખી નિજ સ્વરૂપ,
 શિરપી જ્યમ સાધક સદા, સાધે જિન સ્વરૂપ

શિક્ષાપાઠ ૧૮ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એક મહાવિમૂતિ-માગ ૧

રાજ-ચંદ્ર હિંચો દિવ્ય, ભારત ગગનાગણે,
 જ્યોતિ વિસ્તાગ્તો સૌમ્ય, અખિલ વિશ્વમંદલે

આત્મભાવના અને જિનભાવનાનું અનન્ય ભાવન જોણું

જીવનમાં ક્યું હતું, તે પરમ ભાવિનાત્મા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર-
જનાં જીવનનું અનંત દિવસનું કર્મ મહાત્મા ગાંધીજી
જેવા પર પણ જે સાધુચરિત સત્પુરુષના ઉત્તમ સચ્ચારિત્રનો
સેરો પ્રભાવ પડ્યો હતો, એવા આ એક ભારતઅવનિને
પાવન કરી ગયેલા અર્થોક્તિ સતશિરોમણિના જીવન પ્રત્યે
માત્ર જીડનો દરિયાત કળવા જેટલો જ અત્ર અવગણ છે
“નિર્મલ શુભમણિરોહણ બૃધગ, મુનિજન માનસ હસ,
ધન્ય તે નગરી રે ધન્ય વેળા ઘડી, માત પિતા કુટુંબ ચ”

સતમૂર્તિ સૌરાષ્ટ્રના એક ખૂલે આવેલું નાનકડું ગામડું
વવાળીઆ, તે આ જગત કંપવૃક્ષ સમા મતાના જન્મથી
પાવન પુણ્યધામ બન્યું ! દેવમાર્ધના પુત્ર ‘મહાદિન્યાકુક્ષિ
ગ્ન’ અને રવજીમાર્ધના કુલીપક શબ્દગિતવગતમજ
આ ‘દેવજીનદે’ રવજી પ આજીની એકે નેગ પેઢીને તાજી દીધી
ચ ૧૯૦૪ના દાર્તિકી પૂર્ણિમાના ધન્ય દિને ભારતના
જગનાગણુમા ડિગલો આ ભારતનો જ્યોતિર્ધર રાજ-ચંદ્ર
અભિલ વિશ્વમહાત્મા પરમ શાત સુધારસમયી ગૌમ્ય જ્યોતિ
વિભાદરી ગયો. વવાળીઆનો આ વાણીઓ-અપૂર્વ રત્ન-
વણિ (જોરી) રત્નત્રયીનો અનન્ય વ્યાપાર કરી પરમ
ધન્ય આત્મકાલ પામી ગયો મહા પ્રજ્ઞાજ્ઞાની એવો આ
મહાપ્રજ્ઞાણ પ્રજ્ઞાગ્નનો અનન્ય લોગી મહાયોગી યર્ધ ગયો

૪આ મયના અગ્નિ સિવાયના પામીની નાભાવતીની અદ્ભુત
મહત્વના શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી ૩ એકેને તેઓશ્રી જ
આ મયના પ્રેરણામૂર્તિ હોવાથી આ ઉપમગ્ની કૃષ્ણપૂર્ણ મુનિમા
તેમના સચ્ચરિત્રનું મહાત્મન અત્ર સમુચિત જ છે

આત્મ શુદ્ધિને જીતનારો આ મહાવીર ક્ષત્રિય આત્મસ્થાને અપૂર્વ વીરત્વ હાખવનારો આત્મવીર ધર્મવીર ધર્મ ગયો.

શ્રીમદ્ રાજ્યકલ્પ જીવન એ એક આત્મસિદ્ધિ માટે સતત મયતા એક પરમ ઉચ્ચ કોટિના દિવ્ય આત્માનું જીવન છે તેઓ કેવા મતરણ આત્મપરિણામી ને નિર્માની હતા તેનો ખ્યાલ, તેઓ અમે (અ+મે) શબ્દનો આકાર નહિ તે બધવા દુ નહિ એવા વિચિત્ર અર્થમાં પ માર્ધસત્ય પ્રયોગ કરતા તે પરથી આવો શકે છે પ્રાકૃત સામાન્ય દેહાવ્યામી ૪નો દુ એટલે દેહ એવા અર્થ કરે છે, પણ 'દુ' એટલે આ દેહ પી અદર એકેત્રો આત્મા (દેહી) એવો જાણ જ — સતત ઉપયોગ જ શ્રીમદના દુદયમાં છે, — એ એમના વચનામૃતમાં અખંડપણે પ્રવહતી આત્મોપયોગી પરમાર્ધધાગ ઉપરથી સહજપણે મુખતીત થાય છે.

સાત વર્ષની હમુ વયમાં જેને કોઈ મુવાનના મરણ પ્રસંગ પરથી ઊઠાપોઈ કળતા જાતિસ્મરણ ઉપજ્યું હતું અને અપૂર્વ તત્ત્વસંકારો જાગ્યા હતા, એવા આ પૂર્વના પ્રણા આરાધક પુરુષ આ જન્મમાં મરુદૃત-પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસ વિના પદર-સોળ વર્ષની વય પૂર્વે સર્વ આગમ શાસ્ત્રો ને દર્શનત્રયો અવગાહી ગયા હતા, એટલું જ નહિ પણ તેના જીવપરિપાકરૂપ મોક્ષમાળા-જાવનામોધ આદિ પ્રોઢ ગણીઢ દર્શનપ્રભાવક થયો તેમણે મૃત્યા હતા ! અસાધારણ હયોપશમી ને અસામાન્ય પ્રતિજ્ઞામયત્ત આ 'માક્ષાત્ સરસ્વતી'નું જિજ્ઞાસુ પામેના ચતાવધાની કવિએ

તેટલી નાની વયે, મુંબઈ નગરીમાં મુખ્ય ન્યાયાધીશના (Chief Justice) પ્રમુખપદે મળેલ સભામાં શતાવધાનના અદિતીય પ્રયોગ કરી ગતાવી, સર્વને આશ્ચર્યમુગ્ધ કર્યા હતા પણ તેમનો નૈસર્ગિક લગ્ન કેવળ આત્માર્થ લાભી ન હોઈ, જોગણીશ વર્ષની વય પછી તેવા બાદ્ય પ્રયોગો પણ નેમણે છોડી દીધા હતા, અને જન્મતની દિગ્દિશી લગભગ અદૃશ્ય-અલોપ જેવા થઈ જઈ, કેવલ અધ્યાત્મમાં સ્થિત થઈ ગયા હતા આત્મામાં સમાર્પિત ગયા હતા.

આવે અપૂર્વ આત્મસંયમ જણે દાખવ્યો હતો એવા થીમજી બેરાતનો અવસાય કરના છતાં મલોનિશ તેમનું ચિંતન તો પરમાર્થનું જ હતું, અને વાગ વાગ તેઓ નિવૃત્તિ-સમય મેળવી ગૂંજરાનના જગલોમાં મહીનાના મહીના મુધી આત્મધ્યાનમાં નિમગ્ન રહેતા યથાર્થે ચર્ચા દશા ન થાય ને ગૃહવાસ ઉદયમાં હોય ત્યાંમુધી પ્રગળપણે માર્ગ-પ્રાપ્તિ ન કરેલો, 'પરમાર્થ મૌન' ધારણ કરવું એ સુદૃઢ લેખ તેમને માન્ય હતો, અને તેમાં તેઓ ભગવાન મહાવીરના ઉત્તમ આદર્શને અનુસર્યા હતા, એમ તેમના મહાજીવિતમાં પરથી ખ્વનિત થાય છે અને પછી તથાક્રમ યથા રોગ્ય પરિપક્વ દશા થયે, જ્યારે તેઓ જાણ બ્યવહાર ઉપાધિથી નિવૃત્ત થઈ, સર્વસંજ્ઞપરિત્યાગની તૈયારી કરી રહ્યા હતા, ત્યાં તો અચાનક મેગથી તેમનો દેહ અસ્ત થયો ને હુર્ભાગ્યે તે પ્રાણુધાતક નિવડ્યો એટલે એમના પરમ આત્મલાભની પરમાર્થ મેળવણાના લાભથી સમાજ વચિત રહ્યો, એ આ વિષમ દુષ્કર્મ કલિકાલનો જ દોષ કહી શકાય

આત્મ શુભોને જીતનારો આ મહા વીર ક્ષત્રિય આત્મસ્થાને
અપૂર્વ વીરત્વ દાખવનારો આત્મવીર ધર્મવીર ચર્ચ ગયો.

શ્રીમદ્ ગજચંદ્રનું જીવન એ એક આત્મસિદ્ધિ માટે
સતત મથતા એક પરમ ઉચ્ચ ગેટિના દિવ્ય આત્માનું
જીવન છે તેઓ કેવા અતરંગ આત્મપરિણામી ને નિર્માની
હતા તેનો ખ્યાલ, તેઓ અમે (અ+મે) ચળકેલો આર નહિ
તે અથવા હું નહિ એવા વિશિષ્ટ અર્થે મા પ માર્થસૂત્ર
પ્રયોગ કરતા, તે પરથી આવો ચક્રે છે પ્રાકૃત સામાન્ય
દેહાવ્યાસી જના હું એટલે દેહ એવો અર્થ કરે છે, પણ 'હું'
એટલે આ દેહની અદર બેઠેલો આત્મા (દેહી) એવો
ભાવ જ — સતત ઉપયોગ જ શ્રીમદ્ના હૃદયમાં છે, — એ
એમના વચનામૃતમાં અખંડપણે પ્રવહતી આત્માપયોગી
પરમાર્થધારા ઉપરથી મહાજપણે સુપ્રતીત થાય છે

માત વર્ષની લઘુ વયમાં જોને કેાઈ યુવાનના મરણ
પ્રસંગ પરથી બિહાપોહ કરતા ભતિસ્મરણ ઉપજાયું હતું
અને અપૂર્વ તત્ત્વસંકારો ભાગ્યા હતા, એવા આ પૂર્વના
પ્રણાળ આરાધક પુરુષ આ જન્મમાં મરુદ્ધ-પ્રાકૃત ભાષાના
અવમાસ વિના પહર-સોળ વર્ષની વય પૂર્વે સર્વ આગમ
શાસ્ત્રો ને દર્શનશ્રેયો અવગાહી ગયા હતા, એટલું જ નહિ
પણ તેના દુર્ગપરિપાકરૂપ મોક્ષમાળા-ભાવનાજોધ આદિ
મોઢ ગણીર દર્શનપ્રભાવક શ્રેયો તેમણે ગૂંથ્યા હતા !
અસાધારણ ક્ષયોપશમી ને અસામાન્ય પ્રતિભાસપત્ત આ
'માક્ષાત્ સરસ્વતી'નું ગિજદ પામેલા ચતાવધાની ઠવિએ

પ્રકારથી છે, પ્રત્યક્ષ નિશ્ચયરૂપ આત્માનુભવ ઉપભવો છે, અધિભેદ થકી સ્વસ વેદનજ્ઞાનરૂપ નિશ્ચય વેદસ વેદ પદ પ્રગટ્યુ છે, નિર્વિકલ્પ દશારૂપ પગ્મ આત્મશાંતિ આવિર્ભૂત થઈ છે, અને તે તેમણે ‘ધન્ય રે દિવસ આ અહો ! જાગી જે રે શાંતિ અપૂર્વ રે,’ એ નામના અફળુન આત્માનુભવના ઉદ્ગારરૂપ પરમ આત્મોદ્વાસમય કાવ્યમા અમન કરેલ છે આ બીજા તબક્કામા તેમની દર્શન-શ્રદ્ધા સાક્ષાત્ નિશ્ચય અનુભવરૂપ હોઈ અત્યંત વજ્રવેપ જાડ જાની ઠે વીતરાગતા તે પરમ અનુયાયી, અનન્ય ભક્ત પ્રતીત થાય છે દર્શન મોહ વીર્યા પછી ચારિત્રમોહની શીલુતા બણી તેમનું આ મવીર્ય પરમ ઉત્લાસથી સતત પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યું છે તેમની વીતરાગતા સમયે સમયે પ્રવર્ધમાન થતી જાય છે ત્યા બાદ ઉપાધિનો પ્રારંભોદય ઉચ્ચ રૂપ પકડે છે ને તેનો ખેદમય ચીત્કાર શ્રીમદે આ શબ્દોમા વ્યક્ત કર્યો છે—‘ત્યા આબ્યો રે હિંદય કાળો, પશ્ચિમક કાર્ય પ્રપચ રે, જેમ જેમ તે ફડસેલીએ, તેમ વધે ન ધટે ગચ રે’ કર્મની વિચિત્રતાએ જ્વલિતજ્વાલા જેવા તેમને બાદ ઉપાધિની મધ્યે મૂકી જાણે તેમના સત્ત્વની કસોટી કરી હતી ! છતાં આવી બાદ ઉપાધિની મધ્યે પ્રજ્વળ અખંડ આત્મમમાધિ જાળવી તેમણે પગ્મ અફળુન ‘શધાવેધ’ સાધ્યો હતો ને છેવટે તે ઉદયકર્મનો ગર્વ પણ તોડી નાખ્યો હતો આવી આત્મસમાધિ જાળવી, શ્રીમદે “ધાર તરવારની” કરના પણ દોહલો એવી “ચોદમા જિનતણી ચરણ મવા” સોહલો જ ઠગી જનાવી છે ત્રિપમ સત્ત્વેગોમા પણ તેઓ અવિષમ આત્મભાવે—સમજાવે ત્યાં એ જ અફળુતદ્દશુત

તથાપિ 'સત્ય ધર્મના ઉદ્ધારરૂપ પરમાર્થમાર્ગની સુરેખ દેખાનો ને અપૂર્વ નિર્દેશ તેમણે કર્યો કે, તે પણ આંતરે સુમુક્ત આત્માર્થને અવધ્ય-અર્ચક માર્ગદર્શન કરાવવાને પાપૂર્ણ મમર્થ છે શ્રીમા જ્ઞેષ્ઠેથી તે દેવે સુધી, શ્રી જિનના પરમાર્થમાર્ગના-વીતરાગ દર્શનના જ સાચેસાચા પરમાર્થસત્ અનુયાયી પ્રરૂપક ને પ્રત્યેતા છે, તેમા જ તેમની પરમાવગાહ થકા છે, તેનો જ તેમને અવિચલ અખંડ વિનિશ્ચય છે, અને તેના મેકરો ઉચ્ચેજો તેમનાં પ્રથમા ઠેઠે મળે છે

(૨)

શ્રીમદ્દનો અધ્યાત્મ જીવનવિકાસ

શ્રીમદ્દના આ અધ્યાત્મ જીવનવિકાસના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ વ તળકા પાડી શકાય (૧) સવન ૧૬૪૭ પહેલાનો સમય ઉત્તરોત્તર બળવત્તર બનતો જતા રાંધોપ શમ અત્ર બજાહળી બિઠે છે તેમા કુશામ્બુદિના મ્વામ્મી-પણાને લીધે પરીક્ષાપ્રધાનીપણે -વસમય-પગસમર્થના તેલ સ્પર્શી અવગાહન, પદદર્શનનો સૂક્ષ્મ બિહાપોન આદિ દોષે ગોચર થાય છે, પરમ વેરાગ્યની નુરણા વર્તે છે 'ઓમ્ હ્રીમ્સે ને બેતાલીસે, અલ્બુત વેરાગ્ય ધાર રે' વીતરાગ માર્ગની અનુપમ દેશ થકા છે (૨) બીજો તળકો મંવત ૧૬૪૭થી ૧૬૫૩ સુધીનો મમય 'ઓગળીસે ને સુકતા લીચે, સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યુ રે, શ્રુત અનુભવ વધતી દેશા, નિર સ્વરૂપ અવશાશ્યુ રે' ઓમ એત્રે શુદ્ધ સમકિત

પ્રગટ્ય છે, અત્યક્ષ નિશ્ચયરૂપ આત્માનુભવ ઉપજ્યો છે.
 મયિભેદ યઃ સ્વસ વેદનજ્ઞાનરૂપ નિશ્ચય વેદસ વેદ પદ પ્રગટ્ય
 છે, નિર્વિઠ્ઠપ દશારૂપ પ્રગ્મ આત્મશાંતિ આવિર્ભૂત મ
 છે, અને તે તેમણે ‘ધ ય રે દિવસ આ અહો ! જાગી ન
 રે શાંતિ અપૂર્વ રે,’ એ નામના અદ્ભુત આત્માનુભવ
 ઉદ્ભાવરૂપ પ્રગ્મ આત્મોદ્ઘાસમય કાવ્યમા અમર કરેલ છે
 આ બીજા તબક્કામા તેમની દર્શન-સદ્ધા સાક્ષાત્ નિશ્ચ
 અનુભવરૂપ હોઈ અત્યક્ષ વજ્રરૂપ ગાદ જાતી છે વીતરાગતા
 તે પરમ અનુયાયી, અનન્ય સકૃત પ્રતીત થાય છે દર્શન
 મેદ્ધ વીત્યા પછી ચાન્દ્રિમોહની ક્ષીણતા બહુી તેમ
 આ મધીર્મ પરમ ઉદ્ઘાસથી સજન પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યુ છે
 તેમની વીતરાગતા સમયે અમયે પ્રવર્ધમાન થતી જાય છે ત્ય
 બાદ ઉપાધિનો પ્રારબ્ધાદ્ય ઉચ્ચ રૂપ પકટે છે ને તને ખેદમ
 ચીત્કાર શ્રીમદે આ શબ્દોમા વ્યક્ત કર્યો છે—‘ત્યા આ યો
 ઉદય કારમો, પરિચ્છ કાર્ય પ્રપચ રે, જેમ જેમ તે હૃદયેલીએ
 તેમ વધે ન ઘટે ઽચ રે’ કર્મની વિચિત્રતાએ અનિચ્છત
 છતા તેમને બાદ્ય ઉપાધિની મધ્યે મૂકી જાણે તેમના સત્ત્વન
 કસોટી કરી હતી ! છતા આવી બાદ્ય ઉપાધિની મધ્યે પદ
 અખ ડ આત્મસમાધિ જાળવી તેમણે પરમ અદ્ભુત ‘રાધાવેદ
 સાધ્મો હતો ને છેવટે તે હૃદયકર્મનો ગર્વ પણ તોડી નાખ્યે
 હતો આવી આત્મસમાધિ જાળવી, શ્રીમદે “ધાર તરવારની
 કરતાં પણ દોહલો એવો “ચૌદમા જિનતણ્હી ચરણુ નેવા
 સોહલો જ કરી જનાવી છે વિષમ નન્નેગોમા પણ તેએ
 અવિષમ આત્મભાવે-સમજાવે રહ્યા એ જ અદ્ભુતઅદ્ભુત

જે એ તો એમના જેવા અપવાદરૂપ (Exceptional) એલીઆ પુરુષ જ, સિદ્ધહસ્ત પરમ યોગી જ કરી શકે બીજાનું ગણુ નથી

ત્રીજો તબક્કો ૧૯૫૩ની સાલથી ૧૯૫૭ માં તેમના દેહાત્સર્ગ સુધીનો દહી શકાય આમાં વીતરાગ ચરિત્રની ગયેલછા પરમાધાને પામે છે બાદ્ય વ્યવહાર ઉપાધિસમેટી લઈ, સર્વસંગપરિત્યાગની ભાવના અત્ર ઉદ્ભવરૂપ પકડે છે ને તથારૂપ પ્રવૃત્તિ પણ આરભાય છે પણ અકસોસ ! જ્યાં તે ભાવના ફલરૂપે પરિપક્વ થવાનો સમય આવે છે, ત્યાં ગભીર રોગથી તેમનો દેહ અન્ત થાય છે અને અતે રાજકોટમાં ચેત્ર વહી પામીને દિને અપૂર્વ સમાધિભાવથી તેમનો દેહાત્મર્ગ થાય છે આ તબક્કામાં તેમણે વીતરાગ ભાવની સવિશેષ સિદ્ધિ કરેલી જણાય છે નિમ્પત્ત-સિદ્ધ યોગી જેવી પરિપક્વ આત્મદશા તેમની પ્રગટી ડે દેહ છતાં જણે દેહાતીત સ્થિતિ હોય એવી પરમ અવધૂત મહાસુનીશ્વર જેવી અપૂર્વ આત્મવૃત્તિ વર્તે છે શ્રીમદ્દેવો દિવ્ય આત્મા અદ્ભુત આત્મનિશ્ચયથી ગર્જના કરે છે કે-‘આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો ! ઘણે અપ્રમત્ત યોગ રે, ડેવળ લગલગ ભૂમિકા, કપર્શીને દેહવિયોગ રે ધન્ય રે’

શ્રીમદ્દેવો આ જીવનવિકાસક્રમ લક્ષમાં રાખી તેમના અ યનુ કાળાનુક્રમે વર્ષવાર મધ્યમ્ય ભાવે અવલોકન કરવામાં આવે તો તેમના ચરિત્ર સળધી ઘણા પ્રકાશ સાપડે એમ છે કારણકે તેમ જ તેમનું અધ્યાત્મ જીવન જોતપ્રોત છે, ને તેમાં જ તેમનું ખરૂં ચરિત્ર-સ્વરૂપાચરણરૂપ ચરણ પ્રગટ છે

અને તે વિશુદ્ધ અતરાત્માથી વિચારવામા આવતા સહજ
જણાઈ આવે એમ છે કે તેઓ એક માત્રા પરમાર્થસત્
સાધુપુરુષ હતા, અત્યંત નિષ્કામથી ભાવનિર્ઘેય હતા,
આત્મભાવનાથી અત્યંત ભાવિતાત્મા હતા, સરલતા અને
વૈશ્યની મૂર્તિ હતા, પરમાર્થમય દૃઢ ધર્મગતી ગંગાપ્રેતા
ધર્મમૂર્તિ હતા આવા શુદ્ધ સુવર્ણ જેવા શુદ્ધ ને સ્ફટિક જેવા
શુદ્ધ અત કર્મવાળા સરવહૃદયી, વિશ્વગ્રાહી વિશાલ દ્રષ્ટિવાળા
પરમ હિદાયચિત્ત, સાગરવગ્ગ ખીર આશયવાળા સમભાવભાવી
'દેહ છતાં દેહાતીત' દશાએ વિચરનારા શુભ-મુક્ત એવા
"શુભગણુમણિઆગરુ" આ શ્રીમદ્ એક અલૌકિક સતશિરો
મણિ ધર્મ ગયા વિશેષ તો- 'તેથી દેહ એક જ ધારિને,
જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે ધન્ય રે દિવસ આ અહો !' એમ
છાતી ઠોકીને આત્મસામર્થ્યના યથાર્થ જ્ઞાનથી જ, નિરહ કાર
પણે, પોતાની આત્મસંવેદનમય શુભનધન્યતા જાનાર, આ
દિવ્ય દ્રષ્ટા 'કવિ'ની આત્મદશા કેટલી બધી ઉચ્ચ કોટિની
હયે તે તો વિરલા સહૃદયો જ સમજી શકે એમ છે

(મહાકાતા) બાહ્યાવસ્થામહિ મ તુ કો બાજીં મ વેગવેગે,
જેને જાતિસ્મરણ ઉપન્યુ પૂર્વજન્મો જ દેખે,
એવી એવી સ્મૃતિ બહુ ધર્મ કર્મના બધ છૂટયા,
તૂટયા જ્ઞાનાવરણ પડેલા જ્ઞાન અકૂર ફૂટયા
જાગ્યો આત્મા વિષુ પરિશ્રમે તત્ત્વસ સ્કારધારી,
તત્ત્વોદ્ધોષે લધુવય છતાં વૃદ્ધ જ્ઞાનાવતારી,
ને ભાવ તો જિન સ્વરૂપને ભાવિતાત્મા મહાત્મા,
આરોહ્યો આ સ્વરૂપ પદની શ્રેણીએ દિવ્ય આત્મા

શિક્ષાપાઠ ૧૧ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

૧૧ એક મહાવિમ્ભતિ-ભાગ ૨

શ્રીમદ્ની કૃતિઓનું દિગ્દર્શન

આવા સત્પુરુષોનું આપણે ચરિત્રસંકીર્તન કરીએ કે ન કરીએ, ગુણુભાન ગાઈએ કે ન ગાઈએ, જ્યોતિષો ઉજવીએ કે ન ઉજવીએ પણ તે તો પોતાની અમર સુકૃતિઓથી સદા જ્યવત જ છે એવી સત્કૃતિઓ સાચી જ છે. કે-સુકૃતિ એવા તે રસસિદ્ધ કવીશ્વરો જ્યવત છે, કે જેમની યશ કાવ્યમા જરામરણજન્ય ભય નથી સત્કૃતિની આ ઉક્તિ શ્રીમદ્ના સંબંધમાં સ્વરસ ચરિતાર્થ થતી દેખાય છે પોતાની એકએકથી મનસ ઉત્તમ કાવ્યમય સુકૃતિથી જ્યવત એવા આ શ્રીમદ્ કવીશ્વર પોતાની યશ-કાવ્યથી સદા જ્યવત જ છે શ્રીમદ્ રાજ-ચંદ્રની કીર્તિકોમુદી વિસ્તારતી એમની એકેક ચિરજ્યવ કૃતિ એટલી બધી અમૃત-માધુરીથી ભરી છે કે તેનો રસાન્વાદ લેતા રસના ધાકતી નથી, પણ કલમ થાકે છે, તથાપિ અને તે પ્રત્યે અશુદ્ધિ નિર્દેશ કરીને જ સતોષ માનશું.

આ પૂર્વના પ્રબલ આરાધક આજન્મ ચોગીએ દશ-બાર વર્ષની લઘુવયે સર્જેલી કાવ્યકૃતિઓમાં પણ એમની નેસર્ગિક કવિમતિભાવ (Poetic genius) અત્યંત જગદી બહી છે સોળમા વર્ષ પહેલા આ ચતાવધાની કવિએ પ્રોટ

વિચારભાગ્ય મુદર ક્વાત્મ મકવનાથી મુચેવી પુષ્પ
 મોજા નેમજ મજાનીતિ આદિ, બલો કોઈ પ્રાચીન મહર્ષિ
 બલિનવ સૂત્રગ્વના કરતા હોય એવો જ્ઞાન આપે , સોજ
 વરની વયે માત્ર વ્રજ દિવસમા મોક્ષમાળા (બાલાવબોધ)
 જેવો અપૂર્વ દર્શનપ્રભાવકે અથ આ મહાત્માએ મુમુક્ષુ
 જ્ઞાવામા પ્રોઠ ગણી શામશેવીથી ગ્રથ્યો છે (જે અનુપમ
 કૃતિની લઘુ ભગિની હોવાનું સૌભાગ્ય આ પ્રભાવબોધ મોટા
 માળાને પ્રાપ્ત થયું છે) તે જ અગ્રસામા આ મોક્ષમાળાના
 ઉપહારરૂપે આ બાવિતાત્માએ ગ્વેલો ભાવનાબોધ જેવો
 શાંતમુધાન્મસૂરિતા મમો ભાવવાદી અથ મુમુક્ષુઓને વૈરાગ્ય
 તૈરગિતીમા નિમજ્જન કરાવે છે જેના પદ્મર્શનનો સાર
 સ્વર્ગોવ્યો છે અને જેમા શ્રુતમમુદ્ર મથી તત્ત્વનવનીત જમાવ્યું
 છે, એવી અનુભવગ્મગ ગા સમી શ્રીમદ્ની આત્મમિદ્ધિ
 તો આ અવનિ પરનું સામાત અમૃત છે

પરં પદે જેની પન્મ વીતગગ બહિત નિર્જડે છે, એવા આ
 વીતનાના ખરખરા અનુયાયી 'રાયે' તે વીતરાગને અનુસરી
 'પથ પરમ પદ બોધ્યો' છે આ એવજિન્નદે દેવ-જિનદે
 બાખ્યો મૂળ માન્મ સાબજો જિનનો છે 'બલ્ય જનોના
 કિતને કારણે' સબજાવ્યો છે આ સત્ય ધર્મના ઉદ્ધારકે
 અપૂર્વ આત્મશાંતિના ઉદ્ધામમા 'ધન્ય ર દિવસ આ અહો !'
 ગાઈ નિજ જીવનધન્યતા લલકારી છે 'અપૂર્વે અવસર'ની
 ગખના કરતા આ 'સાધુચરિત દિવ્ય દ્રષ્ટા કવીશ્વરે પરમ
 પદપ્રાપ્તિનો બલ્ય મનોરથ પરમ ભાવાવેશથી ગાયો છે.
 'કરુના' હમ પાવત છે તુમરી' એમ કરુણાસિન્ધુ આ પરમ

કૃપાળુએ 'યમ નિયમ સયમ આપ કિયો' એ જોગીન્દ્ર ગર્જના કરી છે 'લોકરૂપ અલોકે દેખ' એમ આ આત્મદેહા પરમ પુરુષે 'લોક પુરુષ'નો અલોકિક બેઠ પ્રકાર્યો છે સર્વ યોગશાસ્ત્રોના પરમ રહસ્યરૂપ 'હરે છે જે જોગીજી' એ છે'વી અમર કૃતિમા જિનવચનત્રિપુ ગિન્દુમા મમાવી આ યોગીન્દ્રે 'મુખધામ અનત મુસત નહી' એ તેના ડેલા પદમા સર્વ યોગશાસ્ત્રોનો ડેલામા છેલ્લો ગુણ કહ્યો છે

આ ઉપગત 'પરમ વિશ્રામ શ્રી મોહાગ્ય' આદિ જેવા હૃદયસ્ત પરમાર્થસુહૃદ મત્સરીઓ પ્રત્યે પાઠવેલા આત્મસંવેદનમય પત્રોમા તે આ મહાજ્ઞાની વીતરાગ પુરુષ પોતાનું હૃદય ઠાલવી પોતાની ઉત્કૃષ્ટ યોગશ્રેણીએ રીધિ આરોહતી અશુભ આત્મદેહાની નાપણને ઝાળી કાઢી છે અથથી તે ઇતિ સુધી જેમની પ્રત્યે કૃતિમા મર્વત્ર આત્મા આત્મા ને આ માનો જ દિવ્ય મેવનિ ચૂક્યા કર છે, એવા આ મહાગીતાર્થ યોગીન્દ્રે 'શ્રીમદ્ રાજચદ્ર' અથરૂપ આત્માની મનાગીતાનું જ દિવ્ય સંગીત ગાયુ છે, અને પહેલેથી તે છે લે સુધી આ આત્મભાવનામય સતે 'જ્ઞાનીઓનો મનાતન સન્માર્ગ જયવત વર્તો' એ જ ભાવના લાવી છે

આવા મહાપ્રતિભાસપન્ન સન્કારસ્વામી જ્ઞાનાવતાર પુરુષ સેકડો વર્ષોમા ડોઈ વિરલો જ પાકે છે મહુઅમુખ પ્રતિભાથી ચોભતા શ્રીમદ્ રાજચદ્ર સહરસશ્ચિમ તેજસ્વી સૂર્ય સમા છે જે વિરલ વિભૂતિરૂપ મહાજ્યોતિર્ધરો ભારત ગંગાગણુમા ચમકી ગયા છે, તેમા શ્રીમદ્ રાજચદ્રનું સ્થાન સદાને માટે અમર રહેશે મત-દર્શન આશ્રદ ને

સ પ્રદાયથી પર વિશ્વશ્રાહી વિશાળ દૃષ્ટિવાળા આવા ગુણુગણુ
શુરુ સમર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટા કાઈ કોઈ એક સ પ્રદાયના જ નહિ, પણ
સમસ્ત ભારતના ભૂષણરૂપ છે તેઓ એકવા ભારતના જ
નથી, પણ સમસ્ત વિશ્વના છે

(માલિની) અપ્રતિમ પ્રતિભાથી પૂર્ણ શ્રી રાજચદ્રે,
અમૃતમયી પ્રસારી જ્ઞાનજ્યોત્સ્ના સુષ્પદે,
તહિ સુજન ચકોરો ન્હાઈ આનંદ પામે,
સુમન કુસુદ કેરા પૂર્ણ ઉજ્જોધ જામે,

શિક્ષાપાઠ ૧૦૦ શ્રીમદ્ રાજચદ્ર

એક મહાવિમૂતિ-ભાગ ૩

શ્રીમદ્ અને આનંદધનજી એકે તુલના

મહાત્મા આનંદધનજી અને શ્રીમદ્ રાજચદ્રજીના
જીવનમા અને કવનમા ઘણુ સામ્ય દૃશ્ય થાય છે બંનેનું
જીવન પરમ અધ્યાત્મપ્રધાન છે, બંને આત્મશુદ્ધિવિકાસની
ઉચ્ચ દૃશ્યને પામેલા સમ્યક્દૃષ્ટિ જ્ઞાની વીતરાગ પુરો છે,
બંને વિશિષ્ટ આત્માનુભવને પામેલા સમર્થ યોગીન્દ્રો છે,—
આ એમના પ્રગટ અનુભવની આરમ્ભી જેવા વચનામૃતોથી
સુપ્રતીત થાય છે ભક્તચિરોમણિ શ્રીઆનંદધનજીની પરમ
વીતરાગ ભક્તિ એમની સ્તવનાવલીમા પ્રત્યક્ષ થાય છે, પરા
ભક્તિની પરાક્રાશા વટાવી ગયેલા શ્રીમદ્ રાજચદ્રજીની
અનન્ય વીતરાગ ભક્તિ પદે પદે નિર્જર છે બંને પરમાત્મ-
દર્શનને પામેલા માક્ષત દૃષ્ટા પુરો છે

બનેની વીતરાગ શાસન પ્રયેની સાચી અતરૂદાગ
 નિષ્કારણ કરુણાથી શાસનપ્રભાવનની ભાવના સ્થળે રથળે
 દૃષ્ટિગોચર થાય છે બન્નેએ અપૂર્વ ભક્તિથી વીતરાગ
 માર્ગની અનન્ય નેવા કરી છે, દર્શનપ્રભાવ અધાદિ
 વડે ‘સત્ય ધર્મના ઉદ્ધાર’ ઉપ અનન્ય ઉપકાર કયે
 છે જેમ જેમ આ મહાત્માઓની સમાર્થ પીછાન-
 ઓગાખાણુ-સ્વરૂપદર્શન થતુ જયે, તેમ તેમ તેમના
 પગમ ઉપકારનો જનતાને પરિચય થનો જયે. પણ તે
 પૂજ્યપણુ પીછાનતા લોકોને વખત લાગે છે, તેટલો તેમને
 પોતાને જ લાભઅતરાય રહે છે જગત વડ કે નિદે તેનું
 આવા સમદર્શી સતપુરુષોને કાઈ પ્રયોજન નથી કે તેથી
 તેમને કઈ લાભ-હાનિ નથી લાભ-અલાભ તો વહક-નિહકને
 પોતાને જ છે સ્વદેહમા પણ નિસ્પૃહ અને નિર્મમ એવા
 આ અવધૂત વીતરાગ સતપુરુષાએ તો વહક-નિહક બન્નેને
 સમ ગણ્યા છે, અને સ્તુતિનિંદાથી નિરપેક્ષપણે નિષ્કારણ
 હૃદયથી જગતનું કલ્યાણકાર્ય કરી તેઓ આવતા થયા છે

સમાનશીલ અને સમાનધર્મી સતસંગી સાચા સત
 સુદૃઢોનો વિરહ બન્નેને અત્યંતપણે સવેદાયો છે, છતા
 તેઓનો પુરુષાર્થ અસીમ છે, અમાધારણ છે મોક્ષમાર્ગના
 પ્રવાસી આ વિરલા પુરુષસિદ્ધિએ અપૂર્વ આત્મમત્તચતિપૂર્વક
 મોક્ષમાર્ગે અપ્રમત્ત અખંડ પ્રયાણ આદર્યું છે “ધીઠાર્થ કરી
 ‘મારગ સચરૂ, સેરૂ કોઈ ન સાથ’ એ શ્રી આનંદવનજીના
 ઉદ્દગાર, તથા ‘ઘણાં ત્વગથી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો, હનો,’
 ‘જમે તેટલા દુખ વેઠો, જમે તેટલા પરિસહ સહન કરો,

ચમે તેટલા ઉપસર્ગ સહન કરો -ઈત્યાદિ શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્વના વચનમૂલે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે

જન્મે ઉચ્ચતમ ઢોટિના નેસર્ગિક કવીશ્વરો (Born poets) છે, 'કવિ' પ્રભાવકો છે પણ તેઓએ પોતાની અપૂર્વ કવિત્વશક્તિ પગ્મ શાતરસમય પરમાર્થમાં જ અવનારી છે થોડા શબ્દોમાં ઘણું મહી નાખવાની જન્મેની આશયશક્તિ અશ્કૃત છે, અસાધાન છે જન્મેનું કવન અધ્યાત્મપ્રધાન હોઈ સર્વત્ર આત્માનું સદીર્ઘન છે જન્મેની ચેલ્લી સીધો, નેહી, સરલ, સ્વચ્છ, સુપ્રસન્ન અને આધુર્ય અમૃતથી સભર ભરેલી છે અમનો કંઈકેક અશ્વ આત્માનુભવરૂપ ત્રીન સર્વેદનથી અતરાર્તમાના બિહારમાંથી નીકળેલો સુપ્રતીત વર્ધ, મહદ્વ્ય શ્રોતાના હૃદય નોસરો નીકળી જાય એવો વેધક અને આર્મિક છે (જન્મેનો- આશય પરમાર્થપૂર્ણ 'આગવરગભીર' છે આમ સામાન્યપણે આ જન્મે જાની મહાત્માઓનું સામ્ય સમજાય છે

અત્રે ઉલ્લેખ કરીએ છીએ કે પછી કે કાકા સાહેબ કાલવકરે શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્વને માટે 'પ્રયોગવીર' એવો સૂચક અર્થગર્ભ શબ્દ પ્રયોજ્યો છે, તે અર્થમાં સમાર્થ કે શ્રીમદ્ પ્રદેશર પ્રયોગવીર જ હતા પ્રયોગસિદ્ધ સમયમાનું દર્શન કે પુ હોય કે પરમાત્મપ્રમાણનું દર્શન કરવું હોય, પ્રયોગસિદ્ધ મમાધિશતકનું દર્શન કરવું હોય કે પ્રથમરનિનું દર્શન કરવું હોય, પ્રયોગસિદ્ધ યોગદર્શિનું દર્શન કરવું હોય કે આત્મસિદ્ધિનું દર્શન કરવું હોય, તો જોઈએ 'શ્રીમદ્'! તે તે સમયસાધિ શાસ્ત્રોમાં વર્ણિત કરેલા ભાવનું અવતર

જામતુ જવલત ઉદાહરણુ જોઈતુ હોય તો જોઈ દયો શ્રીમદ્
 જીવનવત્ ! અને શ્રીમદ્ જોવા પ્રત્યક્ષ પ્રગ-પરમ પ્રયોગસિદ્ધ
 આત્મસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેવા પુરુષ છે, એટલે જ એમણે
 પ્રણીત કરેલ 'આત્મસિદ્ધિ આદિમા આટલુ બધુ અપૂર્વ
 દેવત પ્રગટ અનુભવાય છે જાકી તો 'સત્' ને પ્રકાશિત
 કરવાને કોઈના પ્રમાણપત્રની કે સીકારસની જરૂર નથી
 સત્પુત્ર તા સ્વરૂપથી 'સત્' હોઈ સૂર્ય સમા મહા સ્વય
 પ્રકાશમાન અને સદા જ્યવત જ છે તેમની નિર્વિકાર વીતરાગ
 મુદ્રામા, નિર્દોષ ચારિત્રમય ચરિત્રમા, અને નિર્મલ સહજ
 સ્વયભૂ વચનામૃતમા સાધુચરિત શ્રીમદ્ સુધાર્થ આત્મજીવન
 પ્રત્યક્ષ પ્રતિગિજિત છે અવ્યય યોગ્યતા પ્રમાણે પાત્ર જીવો
 તે પ્રતિગિજ ઝીલી આત્મપ્રકાશ પામે છે ને પામશે.

(અનુષ્ટુપ) શ્રીમદ્ જ્ઞાનશ્રીસપ્ત, વલ જે સુધવૃન્દને,
 ભગવાનુદાસે તે વહે, યોગીન્દ્ર રાજચંદ્રને

(વચસ્પદ) સ્વય પ્રકાશી અર્થે પ્રકાશતા,
 સ્વય સદા જે જ્યવત વર્તતા,
 તે સતના મત મહત્ મહતના,
 શ્રી રાજને હો મનનદ વદના !

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૧

પ્રશ્ન — જિનનો 'મૂળ માર્ગ' શું ?

ઉત્તર — સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન આગ્નિનુ અભેદ એકપદ્મ આત્મામા
 પરિણમતુ તે જિનનો મૂળ માર્ગ

પ્રશ્ન — તે મૂળમાર્ગનું મૂળ શું ?

ઉત્તર — સમ્યક્દર્શન કારણે ‘વનજમ્બૂઝી ઘમ્મો’ સમ્યક્દર્શન મૂલ હોય તો જ ધર્મવૃક્ષ જિગે, અને દર્શન સમ્યક્ હોય તો જ જ્ઞાન-આગ્નિ સમ્યક્ હોય

પ્રશ્ન — સમ્યક્દર્શન એટલે શું ?

ઉત્તર — તત્ત્વ સ્વરૂપ જેમ છે તેમ સમ્યક્પણે દેખવું, અનુભવવું, એવું એવું મદદરૂપ તે સમ્યક્દર્શન

પ્રશ્ન — તત્ત્વ શું ?

ઉત્તર — જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આત્મિક, બધ, સ્વર, નિર્જીવ, મોક્ષ એ નવ અથવા પુણ્ય-પાપનો બધમા બદલાવ કરતા સાત તત્ત્વ

પ્રશ્ન — આ નવ તત્ત્વનો ધર્મશાસ્ત્ર શો ?

ઉત્તર — આ ત્રણે તત્ત્વ જીવ અને અજીવ એ બે તત્ત્વમા સમાય છે જીવ તે ચેતન અને અજીવ તે અચેતન-જડ એ બન્નેનો સ્વભાવ પ્રગટ હિત છે, એવું લોકજ્ઞાન પામી શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ કરવો તે સમ્યક્દર્શન

પ્રશ્ન — આત્માનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર — ચેતના અથવા ઉપયોગ એ આત્માનું લક્ષણ છે, અને તે દર્શનોપયોગ ને જ્ઞાનોપયોગ એમ બે પ્રકારનો છે

પ્રશ્ન — દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર — પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય-વિશેષાત્મક છે તેમા સામાન્ય ભાવને ઓળખવું તે દર્શનોપયોગ અને વિશેષ ભાવને ઓળખવું તે જ્ઞાનોપયોગ

પ્રશ્ન — તેના લેખ કયા ?

ઉત્તર — મનિબાદિ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એમ જ્ઞાનો

યોગના આઠ ભેદ અને ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ
એમ દર્શનોપયોગના ચાર ભેદ

પ્ર૦—જીવનુ સ્વતત્ત્વ શુ ?

ઉ૦—ઓપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઓદયિક અને
પારિશ્રામિક એ પાચ ભાવ જીવનુ સ્વતત્ત્વ છે, અર્થાત્
મોજ કોઈ પણ વસ્તુમા નથી એવું જીવનુ પોતાનું ખાસ
વિશિષ્ટ તત્ત્વ છે

પ્ર૦—ઓપશમિકાદિ ભાવનો અર્થ શુ ?

ઉ૦—કર્મના ઉપશમથી ઉપજતો ભાવ તે ઓપશમિકા
કર્મના ક્ષયથી ઉપજતો તે ક્ષાયિક કર્મના ક્ષય અને ઉપ-
શમથી ઉપજતો ભાવ તે ક્ષાયોપશમિક કર્મના ઉદયથી
ઉપજતો તે ઓદયિક કર્મથી નિરપેક્ષ એવું, જે જીવનુ
સ્વત સિદ્ધ પરિણામ તે પારિમાણિક ભાવ

પ્ર૦—ઓપશમિક ભાવ કયા ?

ઉ૦—સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એ બે

પ્ર૦—ક્ષાયિક ભાવ કયા ?

ઉ૦—જ્ઞાન, દર્શન, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય અને
સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર એમ નવ

પ્ર૦—ક્ષાયોપશમિક ભાવ કયા ?

ઉ૦—જ્ઞાન ૪, અજ્ઞાન ૩, દર્શન ૩, દાનાદિ 'લગ્નિધિ-૫',
સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, સયમાસયમ-એમ અઢાર

પ્ર૦—ઓદયિક ભાવ કયા ?

ઉ૦—ગતિ ૪, કપાય ૪, વિગ ૩, મિથ્યાદર્શન, અજ્ઞાન,
અસયત, અસિદ્ધત્વ, લેર્યા ૬, એમ એકવીશ

પ્ર૦—પારિણામિક ભાવ કયા ?

ઉ૦—જીવત્વ, ભગ્યત્વ, અભયત્વ આદિ (આદિ એટલે અસ્થિતત્વ, નિત્યત્વ આદિ જે અન્ય દ્રવ્યોમા પણ સમાન છે) આમ પણ ભાવ તે જીવનું સ્વતંત્ર છે

(દાહરા) મૂળમાર્ગ શ્રી જિનતણે, ચારિત્ર દર્શન જ્ઞાન, મૂળમાર્ગનું મૂળ પણ સમ્યગ્દર્શન બધું

શિક્ષાપાઠ ૧૦૨ હિનાયી પ્રશ્નો-ભાગ ૨

પ્ર૦—જીવત્વ એ પારિણામિક ભાવ છે એટલે શું ?

ઉ૦—જીવત્વ એટલે ચેતનત્વ ચેતના એ જ જીવનું પરિણામ હોય જીવ-ચેતન, ઔપચારિકાદિ કર્મજનિત ભાવો મંથે પણ, શુદ્ધ કે અશુદ્ધ આ ચેતનાપરિણામ કદી પણ ચૂકે નહિ “ચેતનના પરિણામ ન ચૂકે, ચેતન કહે જિનચ દો કે” (શ્રી આનંદધનજી)

પ્ર૦—ચેતના કંટલા પ્રકારની ?

ઉ૦—જ્ઞાનચેતના અને અજ્ઞાનચેતના તેમા અજ્ઞાન ચેતના એ પ્રકારની-કર્મચેતના અને કર્મફલચેતના

પ્ર૦—જ્ઞાનચેતના ને અજ્ઞાનચેતનાનો અર્થ શો ?

ઉ૦—હું જ્ઞાનસ્વરૂપ આ મા હું એવું ચેતન-સંવેદન તે જ્ઞાનચેતના, જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા સિવાય આ હું હું એવું ચેતન-વેદન તે અજ્ઞાનચેતના

પ્ર૦—કર્મચેતના ને કર્મફલચેતનાનો અર્થ શો ?

ઉ૦—જ્ઞાન સિવાયનું આ હું દરે હું એવું ચેતન તે

કર્મચેતના, અને જ્ઞાન ગિવાયનુ આ હુ વેદુ છુ એવુ ચેતન તે કર્મફલચેતના

પ્ર૦—આ ત્રણ તકારની ચેતના કેને કેને હોય ?

ઉ૦—કર્મચેતના મુખ્યપણે ત્રસ જીવને, કર્મફલચેતના એકેન્દ્રિયાદિને અને જ્ઞાનચેતના અમ્યગદષ્ટિ ઝાનીને

પ્ર૦—જ્ઞાનચેતના અને અજ્ઞાનચેતનાનું ફળ શુ ?

ઉ૦—કર્મચેતના અને કર્મફલચેતના એ બન્ને પ્રકારની અજ્ઞાનચેતના અશુદ્ધ ઉપયોગરૂપ હોવાથી સંસારનું બીજ છે, અને જ્ઞાનચેતના એ શુદ્ધોપયોગરૂપ હોવાથી મોક્ષનું બીજ છે

પ્ર૦—શુદ્ધ-અશુદ્ધ ઉપયોગ એટલે શુ ?

ઉ૦—ચેતનાનું શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિણમન તે શુદ્ધ-અશુદ્ધ ઉપયોગ

પ્ર૦—તેણુ શુદ્ધ-અશુદ્ધ પરિણમન કેમ થાય છે ?

ઉ૦—પારિણામિક સ્વભાવને લીધે જીવ જેવા જેવા ભાવે પારિણમવા ઇચ્છે તવા તેવા ભાવે પરિણમી શકે છે, અશુદ્ધભાવે પાછમે તો અશુદ્ધ ઉપયોગ અને શુદ્ધ ભાવે પરિણમે તો શુદ્ધ ઉપયોગ થાય

પ્ર૦—શુદ્ધ-અશુદ્ધ ઉપયોગ કેવા પ્રકારે ?

ઉ૦—હુ દેહાદિ ય ભાવથી લિપ્ત શુદ્ધ આત્મા ॥ એમ શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ કરતા આત્મસ્વભાવમા વર્તીવું તે શુદ્ધોપયોગ, અને દેહાદિ પરભાવ ॥ નાખી નના વર્તીવું તે અશુદ્ધોપયોગ ॥

પ્રશ્ન—શુભ અને અશુભ આમ ઉપયોગ શુદ્ધ, શુભ, અશુભ એમ ત્રણ પ્રકારનો છે

પ્રશ્ન—આ ત્રણે પ્રકારના ઉપયોગનું ફળ શું ?

ઉત્તર—શુભ ઉપયોગ પુણ્યપ્રધરૂપ હોવાથી તેનું ફળ દેવ-મનુષ્યાદિ સુખતિ છે, અશુભ ઉપયોગ પાપપ્રધરૂપ હોવાથી તેનું ફળ તરૂ-તિથિ આદિ દુર્ગતિ છે આમ બન્ને પ્રકારનો અશુદ્ધ ઉપયોગ કર્મરૂપ હોવાથી તેનું ફળ સસાર છે, અને શુદ્ધ ઉપયોગ કર્મરૂપ હોવાથી તેનું ફળ મોક્ષ છે

પ્રશ્ન—શુદ્ધ ઉપયોગને કર્મ કહેવાનું શબ્દ શું ?

ઉત્તર—સ્વચ્છદાવો ધર્મો । આ માનો-વચ્ચનો સ્વભાવ તે ધર્મ અને આત્મા શુદ્ધ નાચ સ્વભાવમા વર્તે તેજ શુદ્ધોપયોગ એવે શુદ્ધીયો । એજ ધર્મ છે

પ્રશ્ન—અશુદ્ધ ઉપયોગને કર્મ કહેવાનું શબ્દ શું ?

ઉત્તર—આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાવક ભાવ હોવી ગમદિથી નેયમા કષ્ટ વાદિ ભાવે પરિણમે, એજ અશુદ્ધ ઉપયોગ હોઈ કર્મ છે

પ્રશ્ન—ધર્મ અને ચારિત્રમા કઈ ફેર ખરો ?

ઉત્તર—કઈ પણ નહિ ધર્મ એજ ચારિત્ર છે, ને ચારિત્ર એજ ધર્મ છે

પ્રશ્ન—તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—સ્વરૂપમા ચરણ તે ચારિત્ર, અને ધર્મ એટલે સમ અથવા શમ, અર્થાત " મોક્ષ મોક્ષ વિહીન આત્માનો પરિણામ તે સમ, " (કુદકુદાચાર્યજી) અથવા સ્વરૂપમા શમાવુ તે શમ આમ ધર્મ, ચારિત્ર, સમ અને શમ એ સર્વ એકજ છે

પ્રશ્ન—ધર્મ અને કર્મમા શો ફેર ?

ઉત્તર—સ્વભાવ તે ધર્મ અને વિભાવ તે કર્મ અર્થાત

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર્ય આ મન્વભાવમા વર્તે તે ધર્મ અને
રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ વિભાવ ક્રમમા વર્તે તે અધર્મ

(દોહન) શુદ્ધોપયોગે ચેતના, પરિણમે તો મોહ
અશુદ્ધોપયોગે ચેતના, પરિણમે ભવદોષ
આ મા આત્મસ્વભાવમા વર્તે તે જ ધર્મ,
રાગાદિ-વિભાવમા, વર્તે તે જ અધર્મ

—o—

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૩

પ્ર०—ક્રમના પ્રકાર કયા ? તેનું સામાન્ય સ્વરૂપ શું ?

ઉ०—દ્રવ્યકર્મ ભાવકર્મ, અને નોકર્મ એ કર્મના ત્રણ પ્રકાર છે
જ્ઞાનાવરણમાદિ અષ્ટ કર્મ તે દ્રવ્યકર્મ, રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ
વિભાવિક ચેતન પરિણામ તે ભાવકર્મ, અને શરીર તે નોકર્મ
દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મ પુણ્યવાશિત હોઈ જઈ છે, અને ભાવકર્મ
આત્માશિત હોઈ ચેતન છે અત્રે ચોખાની કોઠીનું દુષ્ટા
ધાન્ય તે દ્રવ્યકર્મ, કોઠી તે નોકર્મ અને ચોખાને લાગેલો
મોહો તે ભાવકર્મ

પ્ર०—આ કર્મપ્રકારો માથે આત્માનો મળ, ધ કેવા પ્રકારનો છે ?

ઉ०—શિ-પીની જેમ આત્મા, દ્રવ્યકર્મનો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક
ભાવે કર્તા છે, ભાવકર્મનો પરિણામ-પરિણામી ભાવે કર્તા
છે નોકર્મ અર્થાત્ શરીર માથે આત્માનો સ્વીરનીરવત્,
અગ્નિદોહવત્ એકક્ષેત્રાવગાહ મળાય છે

પ્ર०—એ ત્રણ કર્મની સંકલના શી, છે ?

ઉ०—નોકર્મ, એ દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મનું વાહન છે, અર્થાત્

એમા સ્થિતિ કરતો, આત્મા રાગ-દ્વેષ-મોહરૂપ ભાવકર્મ કરે, તો તેના નિમિત્તે દ્રવ્યકર્મ બધાય છે, અને તેથી મુન મોકર્મ-શરીર ધારણ, એમ પરિપાટી ચાલુ કરે છે

પ્ર૦—એ કર્મબધની સાક્ષ્ય કેમ રૂ ?

ઉ૦—શુભ ભાવકર્મ-રાગદ્વેષમોહરૂપ વિર્ભાવ ન કરે, તો દ્રવ્યકર્મ ન બધાય, એટલે અનુક્રમે મોકર્મ-શરીર ધારણ કરવું ન પડે અને બધસંકલના રૂટે કર્મના અલહાતા રાજા મોહને મારે એટલે બધા કર્મ આપોઆપ મરે

પ્ર૦—મોહને મારવાનો ઉપાય શો ?

ઉ૦—દર્શનમોહને હણવાનો અચૂક ઉપાય સમ્યગ્બોધ, અને ચારિત્રમોહને હણવાનો અચૂક ઉપાય વીતરાગતા આમ સમ્યગ્, શૂન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ જિનના મૂળમાર્ગથી મોહકર્મના નાશ કરી આત્મધર્મના પ્રકાશ વડે શુભ મોક્ષરૂપ નિજ સાધ્યની સિદ્ધિ કરે

પ્ર૦—સાધ્ય સાધન ને સિદ્ધિ તે શુ ?

ઉ૦—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ તે સાધ્ય, મમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે સાધન અને શુદ્ધ આત્મભિદ્ધિ તે સિદ્ધિ સાધ્યને લક્ષ્યમા રાખી, સાધન સેવે તો સિદ્ધિ પોમે

પ્ર૦—સાધ્યઆદિ ન ચૂકાય તે માટે શુ કરવું જોઈએ ?

ઉ૦—યોગાવચક, ક્રિયાવચક અને ફલાવચકની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ લક્ષ્ય નિશાનને તાકી બાણુ/છોટે તો નિશાન વિધાય, તેની જેમ, લક્ષ્યને ચૂકે નહિ-વચક થાય નહિ એવા યોગ-ક્રિયા-ફલ સાધવા જોઈએ

પ્ર૦—એ યજ્ઞ અવચકનું સ્વરૂપ શુ ?

ઉ૦—આત્મસ્વરૂપ સત્ સાધ્યના લક્ષ્યનો યોગ ન ચૂકવો તે

।ગાવચક, તે સાધ્યને અનુવક્ષીને સત્ સાધન સેવવા તે ક્રિયાવચક, અને તે સત્સાધનથી જે આ મન્વરૂપની સિદ્ધિ પણ ફળપ્રાપ્તિ થવી તે ફલાવચક અથવા અવરૂપને જોળખવું તે યોગાવચક, સ્વરૂપને સાધવું તે ક્રિયાવચક, સ્વરૂપને પામવું તે ફલાવચક

પ્ર૦—આ ત્રણ અવચકની પ્રાપ્તિ કેમ થાય ?

ઉ૦—સાચા સદ્ગુરુના યોગે દ્રવ્ય યોગાવચક આદિની પ્રાપ્તિથી અર્થાત્ સત્પુરુષનું સત્પુરુષસ્વરૂપે જોળખાણુ તે યોગાવચક તેવી જોળખાણુ થયે તે સ પુરુષ પ્રત્યે વદનાદિ ક્રિયા તે ક્રિયાવચક, અને તે વદનાદિનું જોઈ મોક્ષપ્રત્યયી માનુષ્ય ફળ મળે તે ફલાવચક મૂર્તિમાન આત્મસ્વરૂપ સદ્ગુરુના યોગે પ્રાપ્ત થના આ ત્રણે દ્રવ્ય અવચક જીવને આત્મસ્વરૂપનો અજ્ઞાન ભ્રમ કરાવી ઉપરોક્ત બાવ અવચકની પ્રાપ્તિમા પરમ ઉપકારી કાળજી ચર્ચ પડે છે

પ્ર૦—આવો અજ્ઞાત માર્ગ જેથી પ્રાપ્ત થાય તે સદ્ગુરુ કેવા હોય ?

ઉ૦—આત્મજ્ઞાની ગીતાર્થ જોવા વીતરાગ સત્પુરુષ તે સદ્ગુરુ

પ્ર૦—ગીતાર્થ જોટલે શું ?

ઉ૦—ગીતાર્થ જોટલે જેણે શાસ્ત્રનો-સૂત્રનો અર્થ-પરમાર્થ ગીત કર્યો છે, સગીતની જેમ અવિસવાદીપણે આત્મામા તન્મય જોકતાર આત્મામાર કર્યો છે, આત્માનુભૂતિમય કર્યો છે તે ગીતાર્થ આવા સાક્ષાત્ દેહા યોગી પુરુષ જ જીવને દિવ્ય યોગદક્ષિ અર્થી દિવ્ય જિનમાર્ગનું સમ્યગ્દર્શન કરાવે છે

પ્ર૦—દૃષ્ટિરાગ અને સમ્યક્દર્શનમા શો ફેર ?

ઉ૦—દૃષ્ટિરાગથી ચતુર્દર્શન ગમલાવથી રગાયેલું હોય છે ને સમ્યક્દર્શન તેવા ગ્રંથ વિનાનું સ્વચ્છ હોય છે દૃષ્ટિરાગમા મનનુ માન્યપણું ને સમ્યક્દર્શનમા સતનુ માન્યપણું છે દૃષ્ટિરાગી માફ તે સાચુ માને છે ને સમ્યક્દૃષ્ટિ સાચુ તે નાફ માને છે એટલે જ ઓષદદિવાળા અધશ્રદ્ધાળુ દૃષ્ટિરાગી થોતાના કુવધર્મના ગમે તેવા શુભને પણ સફળ મની ઝમે છે, પણ યોગદદિવાળા નન્યશ્રદ્ધાળુ સમ્યક્દૃષ્ટિ તો તથાકૃપ ચુલ્લક્ષણુસ પન સાચુરુને જ સફળ માને છે

પ્ર૦—યોગદૃષ્ટિ અને ઓષદદિમા શો ફેર ?

ઉ૦—યોગદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ સુમુશુનિ દૃષ્ટિ, અને ઓષદદિ તે મિથ્યાદૃષ્ટિ બવાલિનદીની દૃષ્ટિ ઓષદદિ લોકિક, ગાદરીઆ પ્રવાહ જેવી, અધશ્રદ્ધાવાળી હોય, યોગદૃષ્ટિ અલૌકિક, તત્ત્વ માર્ગનુસારિણી, અને સત્શ્રદ્ધાવાળી હોય, ઓષદદિ જનો દર્શનસેદ વાળત પરમપર વિવાદ શ્રે પણ યોગદૃષ્ટિ જનો વિવાદ ન કરે

(હાલુશ) ભાવકર્મ છૂંદો તો તુરે, બધ નકલના આપ, મોહને મારે તો મટે, કર્મો આપોઆપ ગીતાર્થ સફળુરુ યોગથી, સ્વરૂપ અવચક યોગ, ક્રિયા ફલ અવચક વળી, યોગદૃષ્ટિ સયોગ

—o—

શિક્ષાપાઠ ૧૦૪ હિતાર્થી પ્રશ્નો-માગ ૪

પ્ર૦—યોગદૃષ્ટિ જનોમા દર્શનવિવાદ કેમ ન હોય ?

ઉ૦—સમ્યક્દૃષ્ટિ એવા યોગદૃષ્ટિ જોગીજનો પદ્મદર્શનને શુદ્ધ આત્મદર્શનના અથવા જિનદર્શનના અગરૂપ બાલે છે

એટલે તેઓ સમન્વય કરી, છએ દર્શનને આત્મગન્ધુરૂપ બાણી મધ્યગદ્યદ્વિતી આસપે છે “પદ્મદર્શન જિન અમ બાણીને” (શ્રી આનંદધનજી)

પ્ર૦—તેવો દર્શનસમન્વય તેઓ શી રીતે આપે છે, ?

ઉ૦—તે સમ્યક્દષ્ટિ જનો યથાયોગ્ય નયવિભાગ કરી બાણે છે એટલે તે મહાજનો સ્યાદ્વાદકર્થી હોઈ, તે તે દર્શન પોતપોતાના નયની અપેક્ષાએ કથચિત્-કોઈ અપેક્ષાએ સાચા છે, એમ ‘આત્’ પદનો ન્યામ કરીને તે સમાધાન-સમન્વય કરે છે એટલે જ “જિનવરમા દર્શન સધળા છે, દર્શન જિનવર બજના રે, માગરમા મધળી તટિની સહી, તટિની સાગર બજના રે” (શ્રી આનંદધનજી)

પ્ર૦—આદ્વાદને કોઈ મધ્યવાદ કહે છે તંતુ કેમ ?

ઉ૦—એમ કહે છે તેને મહાન્ અનેકાન્ત મિદાન્તના સ્વરૂપનું જ્ઞાન જ નથી કારણકે ભિન્ન ભિન્ન નયઅપેક્ષાઓનો અનેકાન્ત સ્વીકાર કરે છે, છતાં અમુક દોષ એક નયની અપેક્ષાએ તો તે આ આમ જ છે એવો નિ સશય નિશ્ચય કરાવે જ છે

પ્ર૦—એકાતવાદ અને અનેકાતવાદમા શો ફેર ?

ઉ૦—એકાતવાદ આ વસ્તુ એકાત આમ‘જ’ છે, એમ નિરપેક્ષ કથન કરી આગ્રહ કરે છે, અનેકાતવાદ આ વસ્તુ આ અમુક અપેક્ષાએ આમ છે એમ સાપેક્ષ નિરાગ્રહ કથન કરે છે એટલે એકાતવાદી બલે આગ્રહી હોય, પણ સર્વસમન્વયકારી અનેકાતવાદી તો સર્વથા સર્વત્ર નિરાગ્રહી જ હોય

પ્ર૦—જો વિશાલ અનેકાન્તદષ્ટિએ સર્વ દર્શનની એકતા છે, તો તે તે દર્શનોની દેશનાપદ્ધતિમા કેમ ભેદ પડે છે ?

ઉ૦—તેવા તેવા પ્રકારના શિષ્યવિગ્રેષ્ણને શુભ-ઉપકાર થાય, કલ્યાણ થાય એમ તેને ઠેકાતું આપવા, આત્મધ્યાને લાવવા, એના કિતહેતુએ તેઓએ ‘સમજાવ્યાની શૈલી કરી’ છે, તેથી તેઓની દેશના જૂની પડી છે બાકી તો—

‘જે ગાયો તે સધળે એક, મકલ દર્શને એ જ વિવેક,
સમજાવ્યાની શૈલી કરી, આપવાદ સમજણ પણ ખરી’

પ્ર૦—સર્વ દર્શનની એકતા કવી રીતે છે ?

ઉ૦—એક જ આત્મતત્ત્વના મૂળમા એ સવ દર્શનો બ્યાસ છે માત્ર દષ્ટિનો જ ભેદ છે એટલે એક શુદ્ધ આત્મધર્મનો જોગ એ જ એક માત્ર જેતું પ્રયોજન છે, એવા સર્વદર્શન સમત યોગમાર્ગમા સર્વદર્શનની એના છે

પ્ર૦—આ યોગમાર્ગમા સર્વમાન્ય મુખ્ય સાધન કયા છે ?

ઉ૦—ભક્તિયોગ, કર્મયોગ, અને જ્ઞાનયોગ

પ્ર૦—ભક્તિયોગ એટલે શુ ?

ઉ૦—સદેવ સદ્ગુરુ અને સત્પુત્રની નુદ્ધ ભક્તિ કરવી તે ભક્તિયોગ, આ જ્ઞાતિયોગ સર્વ યોગમા શ્રેષ્ઠ અને પ્રથમ છે

પ્ર૦—શુદ્ધ ભક્તિ એટલે શુ ?

ઉ૦—આ લોક-પરલોક મળાથી કંઈ પણ કામના રહિતપણે તાત્ત્વિક સમજણપૂર્વક પર તત્ત્વની ભક્તિ કરવી તે શુદ્ધ ભક્તિ આ શુદ્ધ ભક્તિ એ જ યોગમીઝ છે, જે મોક્ષનું અવધ્ય અચૂક કારણ થઈ પડે છે

પ્ર૦—કર્મયોગ એટલે શુ ?

ઉ૦—પરતત્ત્વની ભક્તિપૂર્વક તાત્ત્વિક સમજણથી મોક્ષસાધક

ધર્મક્રિયા અર્થાત્ નિજ -વરૂપની આધક આ મપરિણતિમય
અધ્યાત્મ ક્રિયા તે ઈર્મયોગ

પ્ર૦—જ્ઞાનયોગ એટલે શુ ?

ઉ૦—પરતત્ત્વને પરમ નિધાન જેમ બક્ષિતથી હૃદયમા ધારણ
કરી તથા રૂપ અધ્યાત્મક્રિયાયુક્તપણે નાનની-અનુભવયોગની
રૂપાસના ન જ્ઞાનયોગ

પ્ર૦—આ ત્રણ યોગનો સંબંધ શો ? બેદ શો ?

ઉ૦—આ ત્રણે વાત્તવિષ્ણુ રોને ચિરુદ્ધ નથી કે વિભિન્ન નથી,
પણ એક જ યોગના ત્રણ પાસા(Facets) છે, અને પરસ્પર
બાદ સંબંધ હોઈ એક ગ્રીક્ષના કેવા પૂરક અને સમર્પક છે
તે તેની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા પરથી સમજી શકાય છે

(દિહર) આત્મદર્શનના અગમી, દર્શનને કેળવત,
અનેકાત નમ્યમદદિ ના, દર્શનવાદ વહત
આત્મધર્મ યુજન કરે, યોગમાર્ગ તે એક,
બક્ષિત ઈર્મ ને જ્ઞાનની, યોગ એકતા છેક

શિક્ષપાઠ ૧૦૫ હિતાર્થો પ્રશ્નો-ભાગ ૫

પ્ર૦—આ મોક્ષમાર્ગરૂપ યોગમાર્ગના અધિકારી કોણ ?

ઉ૦—સાચા મુમુક્ષુ આત્માર્થો જોગીજન એજ તેના અધિકારી,
સવાલિનદી જીવે અધિકારી નહિ

પ્ર૦—સવાલિનદીનું લક્ષણ શુ ?

ઉ૦—સ સાગ ભલો છે, રૂઝો છે, એમ સ સારથી ગચનારા,
ભવને અભિનદનારા વિવચાસક્ત જીવે તે સવાલિનદી
મુદ્ર, લોચી, દીન, મત્સરી, ભયવાન, શક, અંધ એવો સવાલિનદી

જીવ નિષ્કલારણી હોય, અને તે માનાર્થનો-લોકેષણનો
ભૂખ્યો હોઈ “લોકેષણ”મા ભેસનારો હોય, અર્થાત્ તે
ધમકિયા પણ લોકારાધન હેતુએ, લોકને રીઝવવા ખાતર
મહિન અતરા માથી કરે

પ્રશ્ન—જીવ લિનદીને અનધિકારી કહેવાનું કારણ શું ?

ઉત્તર—જીવલિનદી યોગ સવવાની એટલા કરવા જાય, તે
પણ તેને વિષમિશ્રિત અગ્ની જેમ વિપરીતપણે પરિણમે.
કળ્મષકે તેની મતિના યોગ વિષયવિકારશુક્લ દુર્વાસનામય છે
અતરંગ પરિણતિ-વૃત્તિ વિભાવમા રાગી રહી છે, પરિ
ણામની વિષમતા વર્તે છે, એટલે તેને યોગ પણ અયોગ
યદ્યપદે છે આમ જીવલિનદીની યોગક્રિયા પણ નિષ્ફળ
હોય છે ને ભ્રમ પણ વાસિત ભ્રમ આધારરૂપ અસત
પરિણામથી અનુવિદ્ય હોઈ અયોગરૂપ હોય છે, એટલે જ
તેના બધા મહાણુ નિષ્ફળ હોવાથી તે નિષ્કલારણી એવો
અનધિકારી છે

પ્રશ્ન—અધિકારી સુમુખ આત્માર્થીનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—જીવન ધનથી છૂટવાની નિર્દમ અતરંગ મધ્યાવાળા હોય
તે જ સાચા સુમુખ જેને કષાયની ઉપશાન્તિ થઈ હોય,
માત્ર મોક્ષ શિવાય બીજી અભિલાષા જેને ન હોય, સ સાર
પ્રત્યે જેને એક-ટાંગો ઉપજ્યો હોય, અને મર્વ પ્રાણી
પ્રત્યે જેને અનુકંપા વરતી હોય, એવો આત્માર્થી જીવ જ
આ યોગમાર્ગ પામવાને યોગ્ય છે આવી ભોગદશા ન્યાયગી
જીવ પામે નહિ, ત્યાગી તે મોક્ષમાર્ગને પામે નહિ
તેને, અતરંગ યોગ પણ મળે નહિ

ધર્મક્રિયા અર્થાત્ નિજ -વરૂપની સાધક આ મપરિણતિમય
અધ્યાત્મ ક્રિયા તે ઈર્મયોગ

પ્ર૦—જ્ઞાનયોગ એટલે શું ?

ઉ૦—પરતત્ત્વને પરમ નિધાન જેમ ભક્તિથી હૃદયમા ધારણ
કરી તથા રૂપ અધ્યાત્મક્રિયાયુક્તપણે નાનની-અનુભવયોગની
ઉપાસના નં જ્ઞાનયોગ

પ્ર૦—આ તથા યોગનો સબધ શો ? એટ શો ?

ઉ૦—આ તથો વાચનવિક રીને વિરુદ્ધ નથી કે વિલિન નથી,
પણ એક જ યોગના ત્રણ પાસા(Facets) છે, અને પરસ્પર
બાદ સબદ્ધ હોઈ એક જીજ્ઞાસા કેવા પૂરક અને સમર્પક છે
તે તેની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા પરથી સમજી શકાય કે

(દોહર) આત્મદર્શનના અગસો, દર્શનને દેખત,
અનેકાત મમ્યગદષ્ટિ ના, દર્શનવાદ વહત
આત્મધર્મ સુજન કરે, યોગમાર્ગ તે એક,
ભક્તિ કર્મ ને જ્ઞાનની, યોગ એકતા કેક

શિક્ષપાઠ ૧૦૫ હિતાર્થો પ્રશ્નો-માગ ૫

પ્ર૦—આ મોક્ષમાર્ગરૂપ યોગમાર્ગના અધિકારી કોણ ?

ઉ૦—સાચા મુમુક્ષુ આત્માર્થી જોગીજન એજ તેના અધિકારી,
ભવાલિન હી જીવો અધિકારી નહિ

પ્ર૦—ભવાલિન હીનું લક્ષણ શું ?

ઉ૦—સ સાગ ભલો છે, રૂઠો છે, એમ સમારથી રાચનારા,
ભવને અલિન દનાત વિષયાસક્ત જીવો તે ભવાલિન હી
ભુદ્ર, લોચી, દીન, મત્સરી, ભયવાન, શઠ, અજ્ઞ એવો ભવાલિન હી

પ્ર૦—આ મોક્ષસાધક યોગનું ઉદાહરણ દર્શાવો
ઉ૦—અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિસંક્ષય એમ ઉત્તરોત્તર એક પાછ ત્રણકાવાળો યોગ યોગબિન્દુમા કહ્યો છે, તે યોગનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે

પ્ર૦—આ અધ્યાત્માદિ યોગનું સ્વરૂપ શું ?
ઉ૦—“ નિઃ સ્વરૂપ ને કિરિયા સાથે તે અધ્યાત્મ કહિયે રે, ” એવા ‘ ન્યા ન્યા ને ને યોગ્ય છે ’ ત્યા ત્યા તે તે આચરનારા આત્માર્થી પુરુષનું મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાથી સાર એવું શાસ્ત્રવચનથી તત્ત્વચિંતન તે અધ્યાત્મ આઅનુભવસિદ્ધ અમૃત’ સમા અધ્યાત્મનું જ પુન પુન ભાવન તે ભાવના મુક્ત એક આવગળવાળું તથા સૂક્ષ્મ ઉપયોગથી મુક્ત એવું સ્થિર પ્રદીપ નમુ ચિત્ત તે ‘ધ્યાન ‘ સર્વ ભાવથી ઓઠાસીન્ય વૃત્તિ ઠરી ’ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ પ્રત્યે સર્વત્ર સમભાવ તે સમતા અન્યસુ યોગજન્ય વૃત્તિઓનો ફરી ઉદ્ભવ ન થાય એવા અપુનર્ભાવથી તેવા તેવા પ્રકારે નિરોધ તે વૃત્તિસંક્ષય

પ્ર૦—આ વૃત્તિ કઈ ? ને તેના સંક્ષયનું ફળ શું ?
ઉ૦—વૃત્તિ ને પ્રકારની છે (૧) મનોદ્રવ્ય સ યોગજન્ય વિંદ્યરૂપ (૨) શરીરસ યોગજન્ય પન્ડિતરૂપ વિંદ્યરૂપ વૃત્તિ કેવલજ્ઞાન લાભકાળે’ સંક્ષય પામે છે, ને પન્ડિતરૂપ વૃત્તિ અયોગિ કેવલિકાળે નક્ષય પામે ૭ સર્વોત્કૃષ્ટ એવા આ વૃત્તિસંક્ષય યોગનું ફળ કેવલજ્ઞાન, શૈવેશી અવસ્થા અને મોક્ષપ્રાપ્તિ છે

(દાહરા) યોગમાર્ગના પાત્ર છે, મુમુક્ષુ જોગીજન, ભવાભિનદો અપાત્ર છે નિષ્કારણી અધન મોક્ષ શુ યોગે યોગ તં, શુદ્ધ ધર્મ યાપાર, અધ્યાત્મ ભાવના આદિ એ, યે જ પચવિધ સા

પ્ર૦—એક જ ધર્મક્રિયા કરવા છતાં બધાભિનરી ને સુમુખને
ફળમાં ભેદ કેમ પડે છે ?

ઉ૦—બધાભિનરી ॥ ક્રિયા વિક્રિયારૂપ કે અક્રિયારૂપ દોઈ
આત્માને વિવિધનુષ્ઠાન, ગરબનુષ્ઠાન કે અનુષ્ઠાનરૂપ ધર્મ પડે
છે, અને સુમુખની ક્રિયા નરકક્રિયારૂપ દોઈ આત્માને નહેતું
કે અમૃતઅનુષ્ઠાનરૂપ ધર્મ પડે છે

પ્ર૦—ન ક્ષી રીને ને સમભવો,

ઉ૦—માનાર્થો બધાભિનરી આ ત્રાસ તળથી ધન-દીર્ઘિ
પૂજાસત્કાર આદિ ફલકામનાથી કે પરતોક સંભળી ફલ
કામનાથી ક્રિયા કરે છે, એટલે તે આ માટે વિવિધ પરિણમી
વિવિધનુષ્ઠાન ધર્મ પડે છે અને આત્માર્થો સુખ, આ
લોક-પાલોક મળથી કામ ॥ સંતોષપતે મુદ્દ આત્માર્થ જ
ક્રિયા કરે છે, એટલે તે આ માટે અમૃતપણે પરિણમી
અમૃતનુષ્ઠાન ધર્મ પડે છે આમ બધાભિનરી ૨ સર્વ
ક્રિયા પણ ક્ષયોગરૂપ છે, સુમુખની સર્વ યોગક્રિયા યોગરૂપ છે

પ્ર૦—યોગ એટલે શું ? યોગની મુખ્ય વ્યાખ્યા શું ?

ઉ૦—ગોરાની માથે અર્ધાત્મ મુદ્દ આત્મસ્વભાવની સાથે યોગે,
સંજન કરે તે યોગ “ધારણ ધ્યાનમાદ્યાગ ॥” (મીઠરિભદ્રસૂત્ર)

પ્ર૦—યોગની બીજી વ્યાખ્યા શું ?

ઉ૦—સર્વ પરિશુદ્ધ ધર્મવ્યાપાર તે યોગ. અથવા ચિત્ત, જ્ઞાન
નિરાપ તે યોગ અથવા ચિન્તિત સુષ્ણિ સાધારણ ધર્મવ્યાપાર
તે યોગ અથવા મન નિયંત્રિત-ચિત્તક્રિયાધિ તે યોગ. આ ચારે
વ્યાખ્યાનુસાર એ જ એક જોવાના પૂરક ને સમર્થક છે, અને
મૂળ મુખ્ય વ્યાખ્યાનુસાર યોગનો સાધક છે

પ્ર०—ધર્મિયોગીને પ્રમાદબદ્ધ વિચલતા કેમ હોય ?

ઉ०—ધર્મિયોગી સમ્યક્દષ્ટિ આત્મજ્ઞને દર્શનમોહ તો ફર થયો છે, પણ આરિત્તમોહની હજી સભાવના છે, એટલે હજી તેને ક્ષરિત્ પ્રમાદને લીધે તેવી સંપૂર્ણ અવિકલ આત્મસ્થિતિ હોતી નથી.

પ્ર०—ધર્મિયોગીના ચાર અધિકારી કોણ ?

ઉ०—પ્રમાદની ઉત્તરેતર ન્યૂનતા પ્રમાણે (૧) અવિગતિ સમ્યક્દષ્ટિ, (૨) દેશવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ (ભાવધાવડ), (૩) સર્વાવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ (ભાવસાધુ)—આ ત્રણ અત્રે નિશ્ચયથી કુખ્ય અધિકારી છે. વ્યવહારની ધર્મ કરવાની સાચી નિર્દેશ ધર્મિયોગી એવો અપુનબંધકાદિ જ્ઞાવાળો દેઈ પણ સાચો સુમુક્ત આત્માર્થી અધિકારી છે.

પ્ર०—શાસ્ત્રયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉ०—યથાશક્તિ અપ્રમાદી એવા શાસ્ત્ર-શ્રદ્ધાવત તીવ્રશાસ્ત્ર મોધવાળા પુરુષનો જે યથાસૂત્ર બાદર્થ આચરણરૂપ અવિકલ યોગ તે શાસ્ત્રયોગ.

પ્ર०—તીવ્ર શાસ્ત્રમોધવાળો એવો શું ?

ઉ०—શાસ્ત્રનું સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રહસ્યભૂત ગૂઢ નિપુણ જ્ઞાન જેને છે, દ્વાદશાંગીના સાગ્રભૂત શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ જેણે જાણ્યું છે એવો ગી-ર્થ.

પ્ર०—શાસ્ત્ર-શ્રદ્ધાવત એટલે શું ?

ઉ०—સુવર્ણની જેમ શાસની કવ-છેદ-તાપ પરીણ વડે તત્ત્વની ચમત્કણીથી જેને સમ્યક્પ્રતીતિરૂપ સમત્યયાત્મક

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬ હિતાર્થી પ્રશ્નો-ભાગ ૬

પ્રશ્ન—આમ આત્મજ્ઞાના વિવિધરૂપ અધ્યાત્માદિ પચવિધ યોગ કહ્યો, તેવી બીજી કોઈ સુંદર યોજના કે ખરી ?

ઉત્તર—હા, ઇન્દ્રિયયોગ, શાન્તિયોગ અને સામર્થ્યયોગ એ ત્રણ તબક્કાવાળો યોગ પણ તેવી જ સુંદર રસપ્રદ યોજના છે

પ્રશ્ન—ઇન્દ્રિયયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—ધર્મ કંપાની ઇન્દ્રિયાવાળા, શ્રુતજ્ઞાની એવા જ્ઞાનીનો પણ પ્રમાદને લીધે જે વિકલ-અસપૂર્ણ ધર્મયોગ તે ઇન્દ્રિયયોગ

પ્રશ્ન—તે ઇન્દ્રિયા કેવી અને ક્યાં ?

ઉત્તર—સાચેસાચી, નિર્દોષ, નિઃકપટ, નિર્વ્યાજ, અતરંગ ઇન્દ્રિયા, રસિ, પ્રીતિ, ભક્તિભાવ, પ્રયત્ન રાગ, સાચો રંગ તે ઇન્દ્રિયા અને તે પણ ‘મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ’ રૂપ શુદ્ધ ધર્મની-ભોક્ષનો ઇન્દ્રિયા શિવાય બીજી કોઈ પણ ઇન્દ્રિયા નહિ

પ્રશ્ન—ઇન્દ્રિયયોગીના લક્ષણમા શ્રુતજ્ઞાની વિશેષણ મુક્યા છતાં ‘જ્ઞાની’ વિશેષણ કેમ મૂક્યું ?

ઉત્તર—શ્રુતજ્ઞાન-આગમજ્ઞાન હોય છતાં કદાચને અજ્ઞાની પણ હોય, એટલા માટે ઇન્દ્રિયયોગી ‘જ્ઞાની’ અર્થાત સમ્યક્દષ્ટિ આત્મજ્ઞાની હોવાં ભેદથી એવું ખાસ વિશેષણ મુક્યું

પ્રશ્ન—શ્રુતજ્ઞાન છતાં અજ્ઞાની હોય એમ કેમ બને ?

ઉત્તર—ગમે તેટલું શ્રુત ભણ્યો હોય, અરે! નવ પૂર્વ જોટલું શ્રુત પણ ભણ્યો હોય પણ જો આત્મારૂપ મૂળ વસ્તુનું જ્ઞાન ન હોય, તો તે સર્વ શ્રુતજ્ઞાન પણ અજ્ઞાન છે

પ્ર०—ધ્વજાયોગીને પ્રમાદજન્ય વિકલતા કેમ હોય ?

ઉ०—ધ્વજાયોગી સમ્યક્ષિ આત્મનને દર્શનમોહ તો હૃદયે
ઈ, પણ ચારિત્રમોહની હજુ સભાવના છે, એટલે હજુ તેને
કથિત પ્રમાદને લીધે તેવી અપૂર્ણ અવિકલ આત્મસ્થિતિ
હોવી નથી.

પ્ર०—ધ્વજાયોગના પાત્ર અધિકારી કાણ ?

ઉ०—પ્રમાદની ઉત્તરોત્તર ન્યનના પ્રમાણે (૧) અવિરતિ
સમ્યક્ષિ, (૨) દેવવિન્તિ સમ્યક્ષિ (ભાવશાવક), (૩)
સ્વવિન્તિ સમ્યક્ષિ (ભાવસાધુ)—આ ત્રણ અત્રે નિશ્ચયથી
સુખ્ય અધિકારી છે બ્યવહારથી ધર્મ કરવાની સાચી નિર્દેશ
મોહવાળો એવો પ્રપુનર્ધ ધકાદિ દેવાવાળો કોઈ પણ સાચો
સુદૃઢ આત્માથી અધિકારી છે.

પ્ર०—શાસ્ત્રયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉ०—યથાશક્તિ અપ્રમાદી એવા શ્રાદ્ધ-શ્રદ્ધાવત તીવ્રશાસ્ત્ર
બોધવાળા પુરુષને જે યથાસૂત્ર આદર્શ આચારસ્વરૂપ અવિકલ
ચેતન તે શાસ્ત્રયોગ.

પ્ર०—તીવ્ર શાસ્ત્રબોધવાળો એટલે શું ?

ઉ०—શાસ્ત્રનું સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ નહ્યમૂત શુદ્ધ નિપુણ જ્ઞાન
જેને છે, દ્વાદશાગીના સાન્ભૂત શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ જેણે જાણ્યું
છે એવો ગીર્ધ.

પ્ર०—શ્રાદ્ધ-શ્રદ્ધાવત એટલે શું ?

ઉ०—સુવર્ણની જેમ શાસ્ત્રની કવ-હેદ-વાપ પરીણા વડે
તત્ત્વની સકાશલીથી જેને સમ્યક્પ્રતીતિસ્વ સપ્રત્યયાત્મક

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬ હિતાર્થી પ્રશ્નો-માગ ૬

પ્ર૦—આમ આત્મદયાના વિનયરૂપ અધ્યાત્માદિ પચવિધ યોગ કહ્યો, તેવી બીજી કોઈ સુંદર યોજના છે ખરી ?

ઉ૦—હા, ઇચ્છાયોગ, શાન્તયોગ અને સામર્થ્યયોગ એ ત્રણ તબક્કાવાળો યોગ પણ તેવી જ સુંદર રસપ્રદ યોજના છે

પ્ર૦—ઇચ્છાયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉ૦—ધર્મ કરવાની ઇચ્છાવાળા, શ્રુતજ્ઞાની એવા જ્ઞાનીનો પણ પ્રમાદને લીધે જે વિકલ-અસપૂર્ણ ધર્મયોગ તે ઇચ્છાયોગ

પ્ર૦—તે ઇચ્છા કેવી અને કઈ ?

ઉ૦—સાથેસાથી, નિર્દય, નિષ્કપટ, નિર્બ્યાજ, અતરંગ ઇચ્છા, રુચિ, પ્રીતિ, ભક્તિભાવ, પ્રયત્ન રાગ, સાથે રંગ તે ઇચ્છા અને તે પણ ‘મૂળ તુલ્ય તે આત્મપદ’ રૂપ શુદ્ધ ધર્મની-મોક્ષનો ઇચ્છા શિવાય બીજી કોઈ પણ ઇચ્છા નહિ,

પ્ર૦—ઇચ્છાયોગીના લક્ષણમા શ્રુતજ્ઞાની વિશેષણ મૂક્યા છતાં ‘નાની’ વિશેષણ કેમ મૂક્યું ?

ઉ૦—શ્રુતજ્ઞાન-આગમજ્ઞાન હોય છતાં કદાચને અજ્ઞાની પણ હોય, એટલા માટે ઇચ્છાયોગો ‘જ્ઞાની’ અર્થાત્ સમ્યક્દષ્ટિ આત્મજ્ઞાની હોવો નેહએ એવું ખાસ વિશેષણ મૂક્યું

પ્ર૦—શ્રુતજ્ઞાન છતાં અજ્ઞાની હોય એમ કેમ જને ?

ઉ૦—ગમે તેટલું શ્રુત ભળ્યો હોય, અરે! નવ પૂર્વ નેટલું શ્રુત પણ જરૂર હોય પણ જે આત્મારૂપ મૂળ વસ્તુનું જ્ઞાન હોય, તો તે સર્વ શ્રુતજ્ઞાન પણ અજ્ઞાન છે

શ્રદ્ધા ઉપજી છે, અથવા જેને આત્મ પુરુષની પ્રતીતિથી ઉપજેલી આજ્ઞાનપાત્ર બદલા છે તે શ્રદ્ધા

પ્ર૦—સામર્થ્યયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉ૦—શાસ્ત્રમા જેનો ઉપાય સામાન્યથી દર્શાવેલો છે, પણ તે શાસ્ત્ર જ્ઞતા પણ જેનો વિષય શક્તિઉદ્દેશને લીધે પર છે તે સામર્થ્યયોગ જ્યાં શાસ્ત્રની મર્યાદા પૂરી થાય છે, ત્યાં સામર્થ્યયોગ શરૂ થાય છે

પ્ર૦—ત્યારે અત્રે શાસ્ત્ર શું વ્યર્થ છે ?

ઉ૦—ના, વ્યર્થ નથી, તેમજ સર્વથા મમર્થ પણ નથી શાસ્ત્ર માત્ર સામાન્યથી દિગ્દર્શન કરે છે પણ વિશેષપણે તે આ માનુલવગોચર સામર્થ્યયોગથી જ માર્ગનું સ્વરૂપ બાહ્યી આગમ વધવાનું જોડે છે તરબુકે ‘શાસ્ત્રજ્ઞાનથી નીવેગ નથી, અનુલવનાનથી નીવેદો છે’ (શ્રીમદ્-અગ્ન્યદ્રશ્ય)

પ્ર૦—સામર્થ્યયોગના બે શું ?

ઉ૦—સામર્થ્યયોગના બે ભેદ છે (૧) ધર્મસંન્યાસયોગ, (૨) યોગસંન્યાસયોગ ધર્મ એટલે ક્ષાયોપશમિક ભાવોનો જ્યાં સંન્યાસ-ત્યાગ હોય તે ધર્મસંન્યાસ યોગ, અને મન-વચન-ક્રયાના યોગનો જ્યાં સંન્યાસ-ત્યાગ હોય તે યોગમંન્યાસ યોગ

પ્ર૦—ધર્મસંન્યાસ સામર્થ્યયોગ કેને જ્યારે હોય ?

ઉ૦—અપ્રમત્ત એવો શાસ્ત્રયોગી જ્યારે અપૂર્વ આત્મપુરુષાર્થના ઉભાસથી આઠમું અપૂર્વકગ્ધ ગુણુચ્ચાન અપરો, ત્યારે ક્ષપક, શ્રેણી નારભતા તેને આ તાત્ત્વિક ધર્મસંન્યાસ સામર્થ્યયોગ હોય અને આમ ધર્મોને અર્થાત્ ક્ષાયોપશમિક ભાવોને ત્યાગી, કર્મપ્રકૃતિઓને ક્ષય કરતો સામર્થ્યયોગી વિશિષ્ટ આત્માનુલવરૂપ ત્રિસ જ્ઞાનથી ક્ષપકશ્રેણી આવેલી કેવલજ્ઞાન પામે

પ્રશ્ન—યોગસન્યાસ યોગ કેને આજ હોય ?

ઉત્તર—આયોજ્યકેન્દ્ર ને મમુકાન પછી ગવેશી ગાયત્રાગત યોગીને હોય

પ્રશ્ન—શ્રેણી અવ-ધા એટલે શું ? મને તનુ મળે શું ?

ઉત્તર—૧૧૧૧૧૧ એટલે જેમા મન-વચન-કાયાના યોગનો સર્વાધ નિરાધ હોવાથી શુકલચાન ધ્યાવનો યોગી, પ્રેક્ષ-મેકેર્વત જેવી નિપ્રકર અદ્ય અવ-ધાને પ્રાપ્ત થાય છે, અધ્ય પ્રેક્ષ એટલે મર્મમવ કેપ જે રીત તેનો ઇશ બને છે આ શ્રેણી ગવ-ધા પાન સુખ અદ્યર (અ,ઈ,ઉ,ઋ,ૠ)કે ચારાય એટલે ત્રણ નહે છે, અને તના છેલ્લા સમય પછી તત્તજ આ પન્ન અયોગી યોગી હર્ષગમન મ્હી સિદ્ધાવધ પ્રયે બાય છે ત્યા આ પરમ 'પ્રનાવબોધ'ના પ્રમ્થને પામેના પુરુષને મુનિમુદની 'મો રમાગા' આગેપ છે, અર્થાત્ મા પ્રભુ સિદ્ધ થાય છે હું તમ સિદ્ધ ।

(મદાકાના) હમ્દાયોને શુતશુત અને જ્ઞાની તોયે પ્રમાની, શામે હોયે શુતપદુ અર્તિ શ્રાદ્ધ ને અપ્રમાદી સામર્થ્યે તો અનુભવબે ધર્મસન્યાસ માધે શ્રેણીમા પરમ પ્રભુને યોગસન્યાસ લાધે

(નનુધુપ) શુદ્ધ ચેતન્યના સ્વામી, સત્ગત મમ્વરૂપ ત, મુચશા ભગવાન પામે, જ્ઞાનદ અનુપ તે

શ્રદ્ધા ઉપજી છે, અથવા જેને જ્ઞાત પુરુષની પ્રતીતિથી ઉપને આજ્ઞાપ્રધાન બદા છે તે શ્રદ્ધા

પ્ર૦—સામર્થ્યયોગનું સ્વરૂપ શું ?

ઉ૦—શાસ્ત્રમા જેનો ઉપાય આમાન્યથી દર્શાવેલો છે, પણ શાસ્ત્ર કરતા પણ જેનો વિષય શક્તિઉદ્દેકને લીધે પર ડે સામર્થ્યયોગ ન્યા શાસ્ત્રની મર્યાદા પૂરી થાય છે, સામર્થ્યયોગ શરૂ થાય છે

પ્ર૦—ત્યારે અત્રે શાસ્ત્ર શું સ્વર્વ છે ?

ઉ૦—ના, સ્વર્વ નથી, તેમજ સર્વથા મમર્થ પણ શાસ્ત્ર માત્ર સામાન્યથી દિગ્દર્શન કરે છે પછી વિશેષપણે આત્માનુભવગોચર સામર્થ્યયોગથી જ માર્ગનું સ્વરૂપ આગળ વધવાનું હોય છે કાગ્નિદે ‘શાસ્ત્રજ્ઞાનથી ની નથી, અનુભવજ્ઞાનથી નીવેડો છે’ (શ્રીમદ્ -જાગ્યદ્રજી)

પ્ર૦—સામર્થ્યયોગના ભેદ શું ?

ઉ૦—સામર્થ્યયોગના ને ભેદ છે (૧) ધર્મમ ન્યાસયોગ, યોગસન્યાસયોગ ધર્મ એન્હો ક્ષાયોપશમિ ભાવોને સન્યાસ-ત્યાગ હોય છે તે ધર્મસન્યાસ યોગ, અને મન-વચ્ચ કાયાના યોગને ન્યાસ મન્યાસ-ત્યાગ હોય તે યોગમન્યાસ

પ્ર૦—ધર્મસન્યાસ સામર્થ્યયોગ કોને ત્યારે હોય ?

ઉ૦—અપ્રમત્ત એવો શાસ્ત્રયોગી ત્યારે અપૂર્વ આત્મપુરુષા ઉભાસથી આઠસુ અપૂર્વકલ્પ ગુણુચ્ચાન અપરો, ત્યારે દ્વેષની પ્રારભના તેને આ તાત્ત્વિક ધર્મમન્યાસ સામર્થ્ય હોય. અને આમ ધર્મોને અર્થાત્ ક્ષાયોપશમિક ભાવોને તે કર્મપ્રતિષ્ઠાને ક્ષય કરતો સામર્થ્યયોગી વિશિષ્ટ આત્માનુભવ પ્રતિષ્ઠા ર નથી ક્ષપક્રેણી આવેલી કેવલજ્ઞાન પામે

પ્રશ્ન—યોગસુત્રા । યોગ કેને ક્યાં હોય ?

ઉત્તર—માયો ન્યમનુને મર્મુદ્યાત પછી શૈવેશી ગાવધ્યાગત યોગીને હોય

પ્રશ્ન—શૈવેશી અનન્યા એટલે શું ? અને તત્તુ કળ શું ?

ઉત્તર—શૈવેશીગ્રંથ એટલે નેમા મન-વચન-કાયાના યોગનો સર્વધા નિગ્રોધ કરી ચોથુ શુકવચાન ધ્યાવનો યોગી, શૈવેશ-મેર સર્વત નેવી નિપ્રકપ અદોવ અવન્યાને પ્રાપ્ત નાય છે, અપવા શૈવેશ એટલે સર્વસવ-કપ ને ગીલ તેના ઇશ ખને છે ના શૈવેશી અવન્યા પાચ સુખ અ રર (અ,ઈ,ઉ,ઋ,લુ)ઉન્ચારાય એવો કાગ નહે છે, અને તેના છેલ્લા નમય પછી તત્તત્ત અ પરમ અયોગી યોગી હિર્વગમન કરી સિદ્ધાલય પ્રત્યે લપ ઇ ન્યા આ પરમ 'મજાવગોધ'ના પ્રકર્પને પામેવા પુરુષને મુનિમુની 'મોલમાગા' આરોપે છે, અર્થાત્ મા પ્રભુ મિદ્ધ થય છે એ નમ નિદ્ધ ।

(નદાકાના) ડન્ડાથોને શ્રુતયુત અને જ્ઞાનીં તોયે પ્રમાદી, શામે હોયે શ્રુતપદુ મર્તિ આદ ને અપ્રમાદી, સામર્થ્યે તો અનુભવબલે ધર્મસન્યામ સાધે શૈવેશીમા પન્ન પ્રભુને યોગસન્યામ લાધે

(૭૫૫) શુદ્ધ ચૈતન્યના સ્વામી, સહજાતમવકપ ત, મુચશા લગવાન પામે, પ્રધ્યાનદ અનુપ તે

શિક્ષાપાઠ ૧૦૭ સમાપ્તિ અવસર-ભાગ ૧

કવિત

મહામતિવતની જ્યા, મતિની ગતિ ન ખોઈ,
 અગાધ જિજ્ઞાસુ તથો, તાગ ન જણાય છે
 તત્ત્વના તજજ જેમા, દુઃખનું ઉત્તર એવા,
 અગમ આગમ વાગિ, મિષ્ટ જ્યા મળાય છે,
 નિજ ભુદ્ધિ મધ વડે, બુદ્ધથી મચિત થાતા,
 મુદ્ધ જ્યા જ્ઞાનાદિ ન્હા, ગણ્યા ન ગણાય છે,
 પ્રજ્ઞાવગોધકારી, એમે જિન ધર્મ તેથી,
 પડિત ગળોથી ન્હાકર જ લગાય છે ૧

જિનરાજ અદ્ધ તણા, દર્શને ઉત્તમ પામી,
 પ્રજ્ઞાવગોધની શુભ્ર આદની ફેલાઈ છે,
 બુદ્ધ વૃન્દ ન્હાઈ તેમા, આનંદ અમદ પામે,
 અનંત અનંત શાંતિ અતજ ફેલાઈ છે,
 એજ સુધાસિન્ધુ તણા, બિન્દુ જે વિબુધ થાએ,
 તેજ પ્રજ્ઞા દે મોક્ષમાલ આ મેલાઈ છે,
 જ્ઞાન મયોગ દાત, લક્ષ્યને વિમુક્તિ દેતી,
 દામ લગવાન તણી, ભક્તિ આ ખેલાઈ છે ૨

શિક્ષાપાઠ ૧૦૮ સમાપ્તિ અવસર-ભાગ ૨

મન્દાકાન્તા

સહવિદ્યાના બુધપ્રિય જ એ ગુણ સરકાગે જીવી,
પૂર્ણેન્દુવત સકલ સુકલા પૂર્ણે બાવે ય ખીટી
આત્માર્થી હે ! વિજય વરગે ધર્મ ને મોક્ષકામી !
યાત્રા તારી મુગતિપથમા હે મદ્ય ધર્મગામી !

માલિની

ચિદ્રમય જ નુરતી જ્ઞાનનયોતિ અનતી,
નિજ કર પસરતી અતરે ભે ! લસતી
કર્મો દૂર અવિદ્યા વિશ્વવિદ્યા કરતી,
તિમિરકુલ દગતી તેજપુલે બગતી

નરવર અરિહતો આપમે શુદ્ધ બુદ્ધિ !
પ્રવચનમ્થિત સિદ્ધો પ્રેરમે આત્મસિદ્ધિ !
શુર પરમ કૃપાળુ દષ્ટિ દેમે વિશાલા !
નિત દર્શ ભગવાનના દામને મોક્ષમાલા !

શિક્ષાપાઠ ૧૦૭ સમાપ્તિ અવસર-માગ ૧

કવિત

મહામતિવતની જ્યા, મતિની ગતિ ન ખોલે,
 અગાધ જિહ્વા નળો, તાગ ન જલાય છે
 તત્ત્વના તરંગ જેમા, દુનિયા ઉ વમે એવા,
 અગમ આગમ વાગિ, મિષ્ટ જ્યા મળાય છે,
 નિજ બુદ્ધિ મધ વડે, બુધથી મથિત થાતા,
 મુદ્ધ જ્યા ઝાનાડિ ન્હા, ગભ્યા ન ગળાય છે
 પ્રજ્ઞાપ્રવચનધારી, એમે નિન ધર્મ તેથી,
 પહિત મનોથી ન નાકર જ ભણાય છે

જિનરાજ ચક્ર નાળા, દર્શને ઉલ્લાસ પામી,
 નનાવચોધની શુભ ચાહની રેલાઈ છે
 બુધ વૃન્દ ન્હાઈ તમા, આનંદ અમલ પામે,
 અનત અનત ગાતિ અતરે ફેલાઈ છે,
 એલ સુવાસિન્ધુ તણા, બિન્દુ જે વિબુધ થાએ,
 તેજ પ્રાન કંઈ મોક્ષમાલ આ મેલાઈ છે,
 જ્ઞાન ઈર્મયોગ દારા, ભક્તને વિમુક્તિ દેતી,
 દાન ભગવાન તણી, ભક્તિ આ એનાઈ છે ૨

શિક્ષાપાઠ ૧૦૮ સમાપ્તિ અવસર-ભાગ ૨

મન્દાકીન્તા

સકવિદ્યાના બુધપ્રિય જ એ શુભ સસ્કાર ઝીલી,
પૂર્ણેન્દુવત્ સકલ સુકલા પૂર્ણ ભાવે ય ખીલી,
આત્માર્થી હે ! વિજય વરને ધર્મ ને મોક્ષકામી !
યાત્રા તારી મુખતિપથમા હે સદા ઊર્ધ્વગામી !

માલિની

ચિદમય જ મુરતી જ્ઞાનમયોતિ અનતી,
નિજ કર પસરતી અતર ને ! લસતી,
કર્નો દૂર અવિદ્યા વિશ્વવિદ્યા વરતી,
તિમિરશુભ દગતી તેજપુન્ને ભગતી

નરવર અવિહતો આપને શુદ્ધ ભુદ્ધિ !
મુવપદસ્થિત સિદ્ધો પ્રેરને આત્મસિદ્ધિ !
શુરુ પરમ કૃપાળુ દષ્ટિ દેને વિશાલા !
નિત દર્શ ભગવાનના દામને મોક્ષમાલા !

મુદ્દિપત્રક

પૃષ્ઠ	પાકિા	અમુદ્ધ	મુદ્ધ
૧૦	૧૭-૧૮	ર્ષ ધિ	મ ધિ
૨૧	૧૪	ધર્મે	ધર્મે
"	૧૫	મવત્ર મત્રી	મર્વત્ર મૈત્રી
૪૩	૨૦	શુતનાતને	શુતનાતને
૫૩	૨	તસાદા	સાદાત
૬૪	૨૪	અનાજકા	અનાનખ
૬૭	૧૪	મયોમી	મયોમી
૭૬	૧૦	બ્રાતિરૂપે	બ્રાતિરૂપે
૧૦૬	૧૬	પચ્ચાન્તિકા	પચ્ચાન્તિકા
૧૩૧	૨૫	તા	તો
૧૬૫	૧૧	ભગવન	ભગવન
૧૬૮	૨૫	આત્મવબાવમા	આત્મવબાવમા
૨૦૭	૧૬	દશમશકે	દશમશકે
૨૦૮	૧૬	જિણટે	જિણવે
૨૨૩	૧૬	આત્મચરિત્ર	આત્મચરિત્ર
૨૨૪	૫	પદારન	પદારથ
૨૫૪	૭	કોર્મ	ને કોર્મ
૨૫૬	૫	કોર્મ કોર્મ	કોર્મ
૩૦૧	૫	શામ્બોક્ત	શામ્બોક્ત
૩૩૫	૧૬	વૃક્ષ મેલને	લક્ષ મવાને

પ્રાપ્તિસ્થાન

૩૧ ભગનાનનાસ મનમુખભાઈ મહેતા
૫ ચોપા ૧ રો. મુખર્ ૭

મહેરાજ પૂતલકે ભડાવ
પાવપૂતી મુ મર્ ૧

૩૨ અધનાન કાર્યાનય
જાવી રો અમદાવાદ

૩૩ જેત જેત પ્રસાદ મલ્યા, લાવનગર

અમતવાન દિત્તમ મહેતા
મરે રો માગળી

૩૪ કુવચક કામોદર બુદ્ધેનર્ગ, ગજદોર પત્ર

